

DÜNYA ƏDƏBİYYATI
KLASSİKLƏRİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham Əliyevin
**“Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin
əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşr edilməsi
haqqında” 2007-ci il 24 avqust tarixli
sərəncamı ilə nəşr olunur.**

“Şərq-Qərb”
Bakı – 2009

Александр Сергеевич

ПУШКИН

Aleksandr Sergeyeviç

PUŞKİN

1799–1837

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

“Şərq–Qərb”

Bakı – 2009

ISBN 978-9952-34-232-1

Tərtib edəni: Telman Cəfərov
Ön sözün müəllifi: Arif Hacıyev
Redaktor: Rüstəm Kamal
Korrektor: Lətafət Səmədova

Bədii tərtibat və
dizaynın müəllifi: Tərlan Qorçu
Kompüter düzümü: Hikmət Aydınova
Elxan Rzayev

*Bu kitab "A.S.Puşkin. Seçilmiş əsərləri" (Bakı, Öndər, 2004)
neşri əsasında çapa hazırlanmışdır*

Puşkin A.S. Seçilmiş əsərləri. – Bakı: "Şərq-Qərb", 2009, 664 səh.

Kitaba böyük rus şairi A.S.Puşkinin ayrı-ayrı illərdə yazdığı məşhur şeirləri, poemaları və dram əsərləri, "Kapitan qızı" povesti daxil edilmişdir.

Mətn: Bakı Slavyan Universiteti, "Kitab aləmi" NPM, 2009
Bədii tərtibat, səhifələnmə: "Tutu" nəşriyyatı, 2009
© "Şərq-Qərb" ASC, 2009

PUŞKİNİ OXUYARKƏN...

Puşkin deyəndə xəyalımızda XVIII əsr rus ədəbiyyatının axtarışlarına tarixi yekun vurmuş, XIX əsr klassikasının birinci səhifəsini açıb, onu dünya ədəbiyyatına tanıtmış böyük şair surəti canlanır.

Bir sənətkar və şəxsiyyət kimi Puşkin özündən əvvəlki Avropa mədəniyyətinin parlaq fonunda və dövrünün ədəbi həyatının mürəkkəb mühitində yetişmişdir. O dövrə xas olan cəhətlərdən biri antik ədəbiyyata aludəçilik idi. Faciələri ilə Avropa səhnələrini zənginləşdirən böyük Şekspir bir çox yazıçılara təsir göstərirdi. Hələ də yüksək klassisizmin ənənələri yaşayır, hələ də sentimentalizmin gülləri qoxuyurdu. Maarifçiliyin böyük ideyaları təzadlı şəkildə güclü romantik axınla qovuşmaqda, yeni dövrün realizmi isə sürətlə yüksəlirdi. Şairin yaradıcılıq pafosunu müəyyənləşdirən iki mühüm məqamı da qeyd etmək vacibdir: 1812-ci il Vətən müharibəsi ilə bağlı ümumxalq yurdsevərlik və elsevərlik şüurunun yüksəlməsi, dekabrist hərəkatı. V.Q.Belinskinin təbiri ilə desək, “bəşəriyyətin tarixi hərəkatında şairin onunla rastlaşdığı yolun uzunluq və en dairəsinin” ictimai-mədəni mənzərəsi bundan ibarət idi. Bu mühit Puşkinin yaradıcılığının həyatiliyini, bəşəriliyini və ölməzliyini müəyyənləşdirir.

Cəmi 37 il sürmüş şair ömrünün xələfləri üçün əziz və müqəddəs olan saatlarını, illərini bərpa edən, dünya ədəbiyyatının inkişafında onun rolunu müəyyənləşdirən hər bir tarixçinin əməyi xeyirxah əməkdir. Əsl nəzəriyyəçi təmkinini və uzaqgörənliyi ilə Puşkinin obrazlar və ideyalar dünyasının sirli harmoniyasına vurğun olan alim əməyinə də həmişə ehtiyac var. Puşkini oxuyarkən qarşımızda təfəkkür tərzinə görə sırf milli şair canlanır; o, folklorla, xalq satirasına müraciət edib, əsrarəngiz el nəğmələri və nağıllar yazanda da, xalqın keçmişini öyrənib Boris Qodunov, Böyük Pyotr, Puqaçov üsyanı dövrlərinin tam bədii mənzərəsini yaradanda da, müasir rus gerçəkliyinə xas olan hadisələr üzərində

diqqətini cəmləşdirəndə də. Odur ki təkcə “Yevgeni Onegin” mənzum romanı deyil, Puşkinin bütün yaradıcılığı qarşımızda rus həyatının geniş və çoxcəhətli “ensiklopediyası” kimi canlanır. Bu nadir ensiklopediya çox şeyi əks etdirir: “duygudan məhrum, qanun-dankənar vəhşi ağalara qarşı ikrah hissi”ni də, “həm zəif, həm də bic hökm sahibinin” ifşasını da, şairin zülm altında inləyən kiçik insana olan rəğbət və mərhəmətini də.

Lakin Puşkinin duyğuları və istəkləri yalnız milli çərçivə ilə məhdudlaşsaydı, o, böyük və ölməz sənətkar adına layiq görülməzdi. Puşkini mütaliə edəndə biz onun yaradıcılığının ümumdünya diapazona və ümumbəşəri mahiyyətə malik olduğunu aydın görürük.

F.Dostoyevskinin dediyi kimi, “ümumbəşəri həssaslığa” malik olan Puşkinin ilham pərisi milli, coğrafi və zaman hüduqları tanı-mır; həyata, başqa xalqların tarixinə və mədəniyyətinə xas olan marağının genişliyinə görə, əsərlərinin tematikasına, süjetinə və motivlərinə görə Puşkin Nizami, Şekspir, Gete kimi nəhənglərlə bir sırada dayanır.

Antik gözəlliyin, antik meyarların pərəstişkarı olan Puşkin antoloji poeziyanın misilsiz nümunələrini yaradır, ümumiyyətlə, onun yaradıcılığı antik şairlərin adları, antik mifologiya obrazları ilə parlayır.

Puşkin lirasının təranələrinə antik Olimpın bütün qəhrəmanları toplaşır: “rübabımızın dostu Erot və lütfkar Baxus” da, “Apollon – ideal” da, “qüssə – Niobaya” da, əfsanəvi varlıqlar da... Onun “ilham pərisi” incə ehtiras “elminin” carçısı olan Nazonun ilham pərisi ilə dostluq edir. O, müdrik Homerin “kölgəsinin könlü ilə görür”. Şair orta əsrlər Avropasının, Renessans dövrünün, klassi-sizmin, maarifçiliyin, romantizmin mahir bilicisi kimi italyan, ispan, fransız, ingilis, alman, slavyan ədəbi ənənələrinə xas olan süjet və mövzulara müraciət edir. O, “sərt Dantın” dili ilə söhbətlər aparır, Şekspirin özü ilə mübahisəyə girməyə hazırdır, Bayronla qanad-qanada qoca Şərqə tərəf uçmaqdan böyük zövq alır. Onun fantazi-yası bizi gah doktor Faustun hücrəsinə, gah da Don Xuanın cılığın ehtiraslarla zəngin könül dünyasına çatdırır. O, qədim Roma, Kleo-patranın Misiri üzərində qanad çalır, bizi Şamaxı şahzadəsinin sarayına, füsunkar Krım torpağına, Bessarabiya çöllərinə səpələn-miş qaraçı köçlərinə qovuşdurur. Avropasentrist məhdudluğuna yad olan şair, Şərq bədii-fəlsəfi təfəkkürünə, Şərq həyat tərzinə

qızğın maraq göstərir, “Qurana bənzətmə” adlı nadir şeir silsiləsini yaradır, Qafqaz isə, Belinskinin ifadəsinə görə, rus romantik poeziyasının beşiyinə çevrilir və “özgə xalq”, “özgə torpaq”, “özgə mədəniyyət” kimi ifadələr yoxa çıxır, çoxdan arzu olunan dövr – “xalqların düşmənçiliyi unudub, vahid ailədə birləşəcəyi” dövr yaxınlaşırdı...

Puşkin yaradıcılığının daim tərəvətli olmasının, əbədiliyinin sirri nədədir? Duyğularının, ovqatlarının təəccüb doğuracaq qədər sadəliyində, bu duyğu və həyəcanların son dərəcə səmimi olmasında, onun insan həyatına olan tarixi baxışının həqiqi müdrikliyində. Bu sadəlik şairin mənəvi mədəniyyətindən irəli gəlsə, ona xas olan səmimiyyət həyata inam ilə, müdriklik isə həyatı bir proses kimi aydın dərk etməsi ilə izah oluna bilər. Bu keyfiyyətlər – səmimiyyət, inam, dərin zəka Puşkini şəxsiyyət və sənətkar kimi dəqiq səciyyələndirir.

İnsanın dəyəri nədədir, həyatın mənası nə ilə ölçülür? Bu suallara cavab verən L.Tolstoy öz məğrur qəhrəmanını ağır imtahana çəkir: o, öz qəhrəmanının ölümqabağı duyğularını və ovqatını izləyir. F.Dostoyevski insanı başqa cür sınayır: qəfildən var-dövlət sahibi olan və əksinə, birdən-birə müflis olan insanın qəlbinin hansı qaranlıq tərəfləri aydınlaşır? M. Saltikov-Şedrinin mənəvi imtahanının öz forması var: o, öz qəhrəmanına insanlar üzərində tam hakimiyyət verir, geniş təşəbbüs və fəaliyyət azadlığı almış insanın könlünü təsdiq edir. Bəs Puşkinə görə həyatın gözəlliyi və mənası nədədir? Nə vəzifədə, nə dövlətdə, nə də hakimiyyətdə. Saray əhli olmaq məcburiyyəti ona mənəvi əzab verir, ruhi sıxıntı gətirirdi. Bütün ömrü boyu o, “yarınadan, yarəcəlaq”lardan uzaq durmağa can atırdı. O, həyatın mənasını, onun gözəlliyi və dəyərini yaradıcılıq yanğısında, qurub-yaratmaqda, insanın mənəvi gözəlliyində görür.

Sənətkar harmoniyanın övladıdır, o, həyatı boğan qüvvəyə çevrilə bilməz, bədxahlıq və cinayət mənbəyi ola bilməz, çünki “düha və cani” bir-birini inkar edən anlayışlardır.

Bəs sənin yolunu cinayətkarlıq, nadanlıq, alçaqlıq kəsibsə, onda necə? Dörd tərəfini duyğusuz, qanundankənar vəhşi köləlik bürüyübsə, onda nə etməli? “İnsana azadlıq gərəkdir”, – deyə Puşkin cavab verirdi. Məhz ona görədir ki, yaradıcılıq yanğısının, məhəbbətin tərənnümçüsü olan şair, eyni zamanda azadlığın da yorulmaz carçısı idi – mənəvi, ictimai, siyasi azadlığın! On altı

yaşında olanda artıq bilirdi ki, “azadlıqla yüksələn Roma köləliklə məhv olub”. Təsadüfi deyil ki, şair dünya azadlığını vəsf edir, taxt-taca minmiş əxlaqsızlığı məhv etməyə çağırırdı. Əbəs yerə deyil ki, o, çağırışla insan ürəklərini odlamağı tələb edir, dekabristlər epoxasının şairi “könlün gözəl ehtiraslarını” vətənə həsr etməyə çağırır, öz məsləkdaşlarının faciəvi məğlubiyyətindən sonra da məğrurcasına deyirdi: “Mən əvvəl oxuduğum himnləri indi də oxuyuram!”

Puşkinin ölməzliyi, doğma, müasir səslenməsinin səbəbi ondadır ki, şairin yaradıcılığı tükənməz ruhi-mənəvi enerji qaynağıdır. Həmin müqəddəs qaynaq ona pərəstiş edənlərin hər birində daxili gözəllik və “könlü oxşayan insanpərvərlik” oyadır. Bu sözlər də Belinskiyə aiddir. Lakin deyə bilərik ki, insanın daxili gözəlliyi, könlü oxşayan insanpərvərlik – ilk növbədə Puşkinin şəxsiyyətinə, bütün yaradıcılığında özünü göstərən poetik obrazına xas olan keyfiyyətlərdir. Məhz bu keyfiyyətlər onun ayrı-ayrılıqda hər bir əsərinə və ümumiyyətlə, bütün yaradıcılığına qeyri-adi bütövlük, ülvi pəklilik, insanın daxili aləmini təmizləməyə qadir mənəvi qüvvə gətirir ki, hər dəfə şairin bədii dünyasına səyahət edəndə bütün bunları ruhumuza hopdururuq.

Lakin Puşkin surətinin “sevimli cizgilərinə” diqqətlə baxanda aydın olur ki, bu gözəlliyin yalnız əzəmətli deyil, həm də dərin faciəvi ahəngi var. O zaman anlayırıq ki, şairin həlak olmasını heç də təsadüf, şəxsi taleyin mənhusluğu kimi yozmaq düzgün olmaz. Bu ölüm hər bir yüksək ruhi gözəlliyin sosial və mənəvi cəhətdən eybəcər olan cəmiyyətdə labüd epiloqu – sonluğudur. Onun dostlarının ünvanına göndərdiyi məktublar fəryadla, şikayətlə doludur. Şairin daimi maddi ehtiyac əlindən öz “əbləhanə kamer-yunker mundirindən”, “tərs və küt” senzuradan, nəzarətini öz evində belə, hiss etdiyi polisdən, paxıllar, aravuranlar, böhtançılar, “mətbuatda vicdanlı, mükəlimədə sarsaq” olan yazıçılar əlindən cana gəldiyini bildirir.

İndi başa düşürük ki, şair nə üçün daima kübar cəmiyyətdən uzaq olmağa can atır, niyə o, bu cəmiyyətə nifrət edirdi.

Bu cür cəmiyyətdə gözəllik həmişə ölümə məhkumdur, çünki gözəllik və eybəcərlik düha və cinayət kimi bir yerə sığmazdır, faciəvi şəkildə məhv olan isə yalnız gözəllikdir. Məhz buna görə o, “Boris Qodunov”, “Motsart və Salyeri” və başqa faciələrini

yaratmalı idi. Onun “Tunc atlı”, “Qaraçılar” poemaları da faciəvi leytmotivlə seçilir. “Qaratoxmaq qadın”ın da, “Stansiya gözetçisi”nin də atmosferi faciəvi atmosferdir. “Yevgeni Onegin”i də, “Kapitan qızı”nı da ancaq faciəvi istiqamətdə sonadək başa düşmək olar. “Ağır gəlir yad etdikcə...”, “Nə üçün, ey həyat, verildin mənə?..” kimi elegiyalarında faciəvi tənhalığa məhkum şəxsiyyətin səsini eşidirik.

Lakin Puşkin dühasının möcüzəsi, guman ki, elə onun təkrarsızlığındadır. Bəlkə, bu möcüzə onunla izah oluna bilər ki, o, gözəlliyi təkcə fəci qürubun al qana bənzər şəfəqlərində görmür. Bəli, hər insan ömrünün sonu var, lakin bəşəriyyətin ömrü isə sonsuzdur, çünki hər bir insan təbiətin ayrılmaz parçasıdır.

Bədii yaradıcılıq şəxsiyyətin özünüifadəsi deməkdir. Ömrünü buna həsr edən hər kəs təkcə “özgələri təsvir etmir”. O, mütləq özünün pünhan mahiyyətini də aşkar edir. A.Blok deyirdi ki, pis adam yaxşı şair ola bilməz. Doğrudan da, əgər yazıçı, yaxud şair yüksək vətəndaşlıq keyfiyyətindən, sosial-mənəvi keyfiyyətlərdən məhrumdursa, əgər pœziya onun üçün məqsəd deyil, yalnız vəsi-tədirsə, heç bir oynaq qafiyə, elsevərlik, insanpərvərlik haqqındakı uzun-uzadı nitq onun mənəvi kasıblığını, ruhi eybəcərliyini ört-basdır edə bilməz. Ancaq Puşkin “həyatın mənfur bər-bəzəyi” içində “Tatyananın əziz idealını” tapıb vəsf edə bilərdi. İnsan həyatının mənası yalnız yaradıcılıqda, quruculuqda, şəxsiyyətin mənəvi təsdiqində, həyatın mənəvi gözəlliklərinin aşkarlanmasıdadır. Məhz buna görə də o, “dinclik, ilham və zəhmət məkanına” – kənd təbiətinin qoynuna can atır, öz füsunkar payızını, qəlbində şeirin oyanıb-qaynadığı çağrı gözləyir.

Azadlıq, sənət, məhəbbət – Puşkin ilhamının süjeti, obrazları, ideyaları bunlardır; onun sosial-estetik idealını təşkil edən amillər də bunlardan ibarətdir.

Məhz bu parlaq ideal sayəsində şair, sosial, tarixi, milli, coğrafi fərqiindən asılı olmayaraq, onun adına və sənətinə aşına olan hər bir kəsin ürəyində daima yaşayır.

“Mənim Puşkinim” – Marina Svetayeva belə deyirdi. Bütün Rusiyada da belə deyirdilər. Bu gün də ona “Mənim Puşkinim” deyirlər.

Aleksandr Sergeyeviç Puşkinin həyat yolu Qriboyedovun, Bestujev-Marlinskinin, yaxud Lermontovun həyat yolu kimi onu

Azərbaycan torpağına gətirib çıxarmamışdır. Lakin azərbaycanlılar şairə hələ onun sağlığında heyran qalmışdılar və Puşkin hələ o vaxtdan Azərbaycanın ədəbi və ictimai həyat tarixinə həmişəlik daxil olmuşdu.

Öz azərbaycanlı müasirləri ilə ilk görüşün xatirəsi Puşkinə çox əziz idi. 1829-cu ildə o, Zaqafqaziyada olmuşdur. Şairin yol uzunluğunu gördüklərini, eşitdiklərini, Qafqaz təbiətinin parlaq mənzərələrini, bu diyarda yaşayan xalqların həyat tərzini maraqlı lövhələrlə özündə əks etdirən “Ərzuruma səyahət” əsəri həmin səfərin uğurlu nəticələrindən biri kimi meydana çıxdı. Bu səyahət zamanı Puşkinin ən çox yadında qalan Cənubi Azərbaycan şairi, Qriboyedovun faciəli ölümü barəsində rus dövlətinə izahat vermək üçün Peterburqa gedən İran nümayəndələri arasındakı Fazil xan Şeyda ilə görüşü olmuşdur. Fazil xan incə zövqlü şair idi. Çox güman ki, Puşkin poeziyasına da bələd idi. Söhbət əsnasında məlum olur ki, o, Puşkin ilə Peterburqda görüşmək arzusunda imiş və yolüstü görüşün qısalığı onda təəssüf doğurur. Fazil xan “mərifətli adama xas sadə, eyni zamanda ağıllı nəzakətiylə” böyük rus şairinə dərin təsir bağışlayır.

Bu görüş bədii əksini Puşkin tərəfindən elə o günlər qələmə alınmış “Sənin yeni şücaətin var olsun!” şeirində tapır.

Bəş il sonra, bu dəfə Peterburqda, Puşkin daha bir azərbaycanlı ilə – Abbasqulu ağa Bakıxanovla tanış olur (güman edənlər var ki, onların ilk görüşü 1829-cu ildə baş vermişdir). Bakıxanov paytaxta Varşavadan gəlmişdi. O zaman Puşkinin bacısı Olqa Sergeyevna ailəsi ilə Varşavada yaşayırdı. O, Bakıxanovdan Peterburqda yaşayan valideynlərinə məktub çatdırmağı xahiş edibmiş. Puşkinlər ailəsi azərbaycanlı qonağı səmimi qarşılayır. Sergey Lvoviç bu görüş barədə qızına yazırdı: “Bu günlər Aleksandr bizi Abbas ağa ilə tanış etdi. Varşavadan qayıtmış Abbas ağa ilk əvvəl Aleksandrla görüşüb, onu valeh etmişdir. Bu Şərqi yavrusu, doğrudan da, çox maraqlı şəxsiyyətdir”. Bu barədə öz qızına Nadejda Osipovna da məktubla xəbər verir: “O, necə də gözəl söhbətlər edir... o, mənim çox xoşuma gəldi... Leon və Aleksandr onu gördüklərinə olduqca şad idilər”.

S.L.Puşkinin məktubu bizi daha bir hadisədən – oğlunun başı üzərinə qara buludlar toplaşmasından hali edir. Sergey Lvoviç yazırdı: “Abbas ağanın yanında o, Peterburq kübar cəmiyyətini qızgınlıqla

söyürdü. Mən onu məzəmmət etdim. O isə daha da əsəbiləşib belə dedi: “Daha yaxşı, nə fərqi var – rusmu, əcnəbimi, yaxşı bilsin ki, bu cəmiyyət alçaq intriqlar, paxıllar, qeybətçilər və dürlü yaramazlar yığnağıdır”.

İkicə il ötəndən sonra, 1837-ci ilin yanvarında bu “yaramazlar yığnağı” alçaq əməlini həyata keçirdi. Namus əsiri olan şair dueldə ölümcül yaralandı. Bir neçə gün Rusiya gərgin ümidlə yaşadı. Lakin yanvarın 29-da o, fəryadlı xəbər eşitdi: “Poeziyamızın günəşi qüruba endi!” Bu bəd xəbər Lermontovun şeirində bütün dəhşət və acısı ilə əksini tapdı. Gənc şair taxt-tac ətrafına toplaşan cəlladlara qəzəbli lənətlər yağdırırdı.

Acı ölüm xəbəri Qafqaz zirvələrini keçib bu diyarın istedadlı tərənnümçüsünün pərəstişkarlarının ürəklərini göynətdi. Şairin ölümü böyük dərd kimi 25 yaşlı Mirzə Fətəli Axundovun da qəlbini çulğadı.

Artıq üçüncü il idi ki, o, Tiflisdə mütərcim kimi çalışırdı. Ərəb, fars, türk dillərini əla bilir, Şərq poeziyasına, Firdovsi, Hafız, Sədi, Rumi, Nizami, Füzuli kimi dahilərin yaradıcılığına yaxından bələd idi. Tezliklə rus dilinə də yiyələnib, rus ədəbiyyatını ciddi surətdə öyrənməyə, müasir ədəbi mühitdə baş verən hadisələri izləməyə başladı. Mirzə Fətəli poetik istedadla malik idi. Odur ki Puşkinin ölümü barədə xəbər ona çatan kimi, əli qeyri-iradi qələmə uzandı...

Gecə etdim uyqumu gözümdən kənar,
Sordum: “Ey sirr çeşməsi – ürəyim, nə var?”

Səbuhi öz qəsidəsini bu sətirlərlə başlayırdı. O, öz qəlbinə nələr söyləyirdi? Bahar gəlmiş, güllər əlvanlığına, çəmənlər yaşılılığına heyran kəsilib, şairin bağçasının “şeyda bülbülü”, “nitqinin tutisi” isə nədənsə susmuşdu. Nə üçün?! Ona görə ki, söz “ordusunun başçısı” artıq yoxdur, “söndürmüş əcəl yeli onun çıraq ruhunu”. Axundov obrazlı dillə rus ədəbiyyatının inkişafında Puşkinin yerini və xidmətlərini dəqiq müəyyənləşdirir:

Nəzm evini süsləyən Lomonosovdu –
Orda Puşkin xəyalı oldu bərqərar.
Derjavın tutmuşdusa sözün mülkünü,
Yerində Puşkin oldu nəzmiylə muxtar.

Camə bilik meyini tökdü Karamzin –
Puşkinə qismət oldu o cami-gülnar.

Elegiya şairin ruhuna təntənəli, eyni zamanda hüznü müraciətlə bitir:

Tutulub bu xəbərdən ağsaçlı Qafqaz,
Səbuhinin şeiriylə yasını saxlar.

İ.Klementyevin köməyi ilə az sonra “Şərq poeması” “Moskovski nablyudatel” jurnalının 1837-ci il mart nömrəsində çap olunur. Jurnalın redaksiyası bu şeiri “şair əli ilə Puşkinin məzarına atılmış lətif bir çiçək” kimi səciyyələndirib, “rus mədəniyyətinə bu cür rəğbət göstərən parlaq istedadı” uğurlar diləyirdi.

Axundovun elegiyası Azərbaycan ədəbiyyatında Rusiya haqqında, onun böyük milli şairi barədə deyilmiş ilk söz oldu.

Sonrakı illər Puşkinin ədəbi irsi dilimizə tərcümə edilib, Azərbaycanda yayılır. Bu proses XIX əsrin axırlarında – XX əsrin əvvəllərində, M.Əfəndiyevin, C.Ünsizadənin, F.Köçərlinin, A.Səh-hətin tərcümələri meydana çıxan dövrdə daha da sürətlənir. Şairin anadan olmasının 100 illiyi Azərbaycanda geniş qeyd olunur. M.T.Sidqi Naxçıvanda şairin həyat və yaradıcılığı haqda nitq edir. Geniş ictimai əks-səda oyadan bu nitq sonralar (1914-cü ildə) ayrıca kitabça şəklində çap olunur. Moskvada şairin heykəlinin açılışı münasibətilə S.Ə.Şirvani şeir yazıb Puşkini “sözün sehrkar ustası” adlandırır.

Sovet Azərbaycanında şairin ədəbi irsi daha da geniş yayılıb, ümumxalq məhəbbəti qazanır. Onun şeir və poemaları, dram və nəsr əsərləri dəfələrlə ayrıca kitab şəklində çap olunur. 1949–1954-cü illərdə Azərbaycan oxucusuna Puşkinin altıncı illik külliyyatı təqdim olunubdur.

Böyük rus şairinin yaradıcılığı sovet dövrü Azərbaycanının bir çox şairlərinə səmərəli təsir göstərmişdir.

Puşkinin Azərbaycanla, Azərbaycan ədəbiyyatı ilə əlaqələri, onun əsərlərinin tərcüməsi ilə bağlı bir sıra məsələlər, Puşkin irsinin inqilabdan qabaq və sovet dövründə respublikamızda yayılması tarixi Azərbaycan alimlərinin bir çox monoqrafiyalarında, məqalələrində əksini tapmışdır.

M.Qorki yazırdı ki, L.Tolstoyun yaradıcılığını bilməyən özünü mədəni adam hesab edə bilməz. Bu sözləri Puşkin yaradıcılığına da aid etmək olar.

Bu gün də Puşkin poeziyası ömrümüzü işıqlandırır, qəlbimizə hərarət gətirir, insana, onun mənəvi gözəlliyinə olan inamımızı möhkəmlədir...

Arif Hacıyev

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin
DÜNYA ƏDƏBİYYATI KLASSİKLƏRİ

Şeirlər

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin
DÜNYA ƏDƏBİYYATI KLASSİKLƏRİ

BACIMA

Misilsiz sirdaşım, sən,
 Bilirəm, istəyirsən
 Dinsin bu gənc şairin
 Rübabı şirin-şirin,
 İlhamı gəlsin dilə,
 Danışsın sənin ilə,
 Danışsın incə-incə,
 Ruhunca, ürəyincə.
 Tərk etsin monastırı –
 O tənha, xəlvət yeri,
 Hakimi sükut olan
 O lal, o zülmət yeri.

. . . . .

Budur qəlbimdə istək;
 Süzüm bir iti oxtək
 Neva sahillərinə.
 O yerlərdə qoy yenə
 Xoş günləri xoşlayan
 Mənə olsun aşıyan.
 Lyudmila nəğməkarı,
 Xəyalların şikanı,
 Duyğuların əsiri,
 Bir gün ata yurduna
 Dönərək, o pak yeri
 Edəcəkdir ziyarət
 (Yoxsul rəhibəm, fəqət).
 Sənə hədiyyəm ancaq,
 Bacıcan, qızıl deyil,
 Bir qalaq şeir olacaq.

O divanlı otağa
Şeirlə girəcəyəm.
Görən, səni, can bacı,
Nə halda görəcəyəm?
De, necə keçirirsən
Tənha evdə axşamı?
Qarşında açıq kitab
Jan-Jakmı, Janlisamı?
Səni, bəlkə, Hamilton
Güldürür, qəşş edirsən?
Ya xəyalən Gərayla,
Tomsonla əl-ələ sən
Uzaq, geniş çölləri
Seyr etməyə gedirsən?
Gəzir geniş vadini
Palıdlardan əsən meh,
Meşələr pıçıldaşır.
Bəlkə də... nə bilim, eh!
Gur sular aşır-daşır?
Sellənir qarlı dağlar,
Məğrur, vüqarlı dağlar.
Bəlkə, qoyub balınca
Qoca itciyəzini,
Boynunu quca-quca
Bürüyürsən şalına.
Nəzakətlə Morfeyi
Çağırırsan yanına.
Ya qəmli-qəmli, bəlkə,
Svetlana kimi sən
Nevanın sahilindən
Qaranlıq uzaqlara
Baxırsan ürkə-ürkə.
Ya oynaq əllərinlə
Dinir fortepiano.
Mosarta can verir sən,
Dinir Puççini, Ramo.
Budur, sən inləyəm mən,

Sevinc lallığı icrə
Dostun bahar kimidir;
Ürəyi çəmən-çəmən.
Unuduldu ayrılıq,
Həsərət də qaçdı bizdən.
Qəmin qara kölgəsi
Yox oldu üstümüzdən.

Əfsus ki, arzudur bu,
Qarşımda bir zəif şam,
Monastırdan bacıma
Tənha məktub yazıram.
Qaranlıq hücrə səssiz,
Qapılar bağlı, bacı.
Sükut – sevinc qənimi,
Saat da pozmur onu.
Çirkli stul, sınıq taxt,
Cır-cındır yorğan-döşək.
İçində su olan qab,
Bir də ki, qamış tütək –
Budur qarşımdakılar,
Ah, budur gördüklərim!
Sənsən mənim həmdəmənim,
Mükafatım, ey xəyal.
Bu sehlər içində,
Bu hücrə qoynunda da
Sən etdin məni xoşhal,
Hər yerdə mənimlə qal.

Sənsiz, tanrım-xəyalım,
Necə olardı halım?!
Sanardım, dünya boşdur,
Hər şey səninlə xoşdur.
Uyduqca uzaqlara,
Dünya mənə dar oldu.
Taleyimdən qismətim
Bu kar divarlar oldu.

Bir əbədi dustağam,
Yaşayışım yox, sağam.
Fələk qapımı çırpıb,
Qapısı bağlıyam mən.
Gözəlliklərə həsrət,
Zülmətdən dağlıyam mən.
O gündən məhbus kimi
Günəş soraqlıyam mən.
Dünya gözümdə zülmət,
Qalmışam nura həsrət.
Dar, kiçik pəncərədən
Süzülən şəfəq hətta
Könlümü açə bilmir.
Sanki, üfüqdə son bərq
İtir qara buludda.
Axsamın kölgəsinə
Qənşər çıxan ahımdır,
Qüruba ötürdüyüm
Naləli sabahımdır.
Gözüm barmaqlıqdadır,
Dolmuşam qəhərimdən,
Təsbeh çevirirəm mən.

Lakin yetişər zaman,
Bu daş darvazalardan
Dəmir sivirmələri
Çıxarıb atar insan.
Uçaram Petroqrada,
Keçib dağdan, dərədən,
Tələsərəm, əzizim,
Bu qaranlıq hücrədən
O yeni mənzilə mən.
Ataram bağlarımı,
Bütün torpaqlarımı,
Dönüb vüsal quşuna
Uçaram ağışuna.

KAZAK

Bir dəfə lap gecə yar,
Qarşısında duman, sazaq,
Çay üstüylə çəni yarıb,
Yollanırdı igid kazak.

Qara papaq qıyğacı – yan,
Arxalığı toza batıb.
Tapançası baldırından,
Qılıncı da yerə çatıb.

Vəfalı at –yüyəni boş,
Addımlayır, yorğalanır.
Uzaqlaşır yavaş-yavaş,
Yalmanı da dalğalanır.

İki-üç ev göründü, bax,
Çəpərlər də yatıb, budur,
Bu yol kəndə aparacaq,
Bu yandasa meşə yatır.

“Meşədə qız olmaz, mənçə, –
Düşünürdü zirək Denis. –
Çəkilir evlərə gecə
Hər gülcamal, hər aybəniz”.

Dartdı, çəkdi yüyənini,
Mahmızladı atı donlu.
Götürüldü at ox kimi,
Komalara tutdu yolu.

Ay buludlar arasından
Gümüşləyir üfüqləri.
Qəmgin-qəmgin baxır bu an
Pəncərədən bir şux pəri.

Gözü qaldı gözəl qızda,
Ürəyinə yaman yatır.
Döndü sağa asta-asta...
At pəncərə altındadır.

“Zülmət çökür, işıq da yox,
Ay da batıb, di oturma,
Tez ol, tez ol, gözəl qız, çıx,
Su ver mənim bu atıma”.

“İgid! Keçəl suya getməz!
Yox! Xatadır bu iş, xata.
Necə çıxım mən evdən bəs?
Nə sayaq su verim ata?”

“Ah! Gözəlsən sən necə də!
Çəkinmə! Sirdaş ol mənə!”
“Gözəllər qorxar gecədən”.
“Əzizim! Gəl, qoşul mənə!”

İnan ki, boş şeydi qorxu,
Qov bu yalançı qorxunu!
Qızıl vaxtın itir axı,
Gülüm, fövtə vermə onu.

Atıl mənim cəld atıma,
Yol uzaqdır, könlünü ver.
Sən məni birəlli tutma,
Dostla cənnət olur hər yer”.

Bəs neylədi qız? Heç, elə
O, qorxunu qovdu uzaq.
Qız razılıq verdi güclə,
Xöşbəxt oldu həmin kazak.

At çapdılar hər tərəfdə,
Sevindilər sevən vaxtı.
Oğlan sevdi iki həftə,
Üçüncüdə dönük çıxdı.

NATAŞAYA

Əlvan rəngli yay soluxur,
Zirvələrdən duman enir.
Uçub gedir aydın günlər,
Meşələr də kölgələnir.

Barlı çöllər sükutdadır,
Çay da axır sərin-sərin.
Ah, necə də çallaşıbdir
Qıvrım saçı meşələrin!

De, hardasan, ey Nataşa,
Sən daşmısan, ya dəmirsən?
Öz qəlbini bir dostuna
Məgər açmaq istəmirsən?

İstəyəm ki, cökələrin kölgəsində,
Ya dalğalı göl üstündə səni görəəm.
Lap çoxdandır, lap çoxdandır
Mən səninlə görüşürəm.

Lap tezliklə tüğyan edər
Düzdə çisək, meşədə qar,
Tüstülü bir daxmacıqda
Gur ocaq da gur-gur yanar.

Mən görmürəm o gözəli,
Gecə-gündüz sızlar yaram.
Öz komamda kədərlənər,
Nataşanı xatırlaram.

ÇARSKOYE SELO XATİRƏLƏRİ

Mürgüləyən göylərin tutaraq qübbəsini,
Tutqun baxışlı gecə salmışdır pərdəsini.
Səhrələr, uca dağlar səssizliyə bürünür,
Uzaqdakı meşələr dumanlarda görünür.
Sular palıd altından axır asta dinərək,
Yarpaqlar arasında pıçıldaıyır xoş külək.
Əzəmətli qu kimi ay da, bir seyr ediniz,
Gümüşü buludlarda üzür səssiz-səmirsiz.

Buludlarda ay üzür, o tutqun şüaları
İşıqladır hər şeyi, baxın, bu gecə yarı.
Cökəli xiyabanlar qarşıda səssiz durur,
Təpələr və çəmənlər görünmədə, bax, budur.
Cavan söyüd qovaqla pıçıldaşır bu ara,
Onların əksi düşür pıçıldaşan sulara.
Zanbaq – o çöllər şahı, diqqət edin ona bir,
Ətrafına gözəllik saçaraq çiçəklənir.

Çınqıllı təpələrdən şələlələr axaraq
Düzlərdən bir çay kimi keçib gedir, bir də bax!
Sonra da bir göl olur. O göl içində quşlar
Yuyunur dalğalarla, yuyunurlar biqərar.
Bu yanda səs-səmirsiz nəhəng evlər boylanır,
Ən uca qübbələri buludlara dayanır.
Bəlkə, burda yaşamış yerin neçə allahı?
Bəlkə, elə burdadır Minerv – rus məbədgahı?

Şimalın Elizium diyarı buradırmı?
Gözəl Çarskoye Selo bağları buradırmı?
Məğlub edib aslanı, rusun qartalı bir vaxt,
Burda – sülhün, nəşənin qoynunda olmuş rahat.
Heyhat, o qızıl günlər getdi, yox oldu, heyhat;
Himayəsi altında böyük qadının o vaxt –
Rusiyanın başına tac qoyardı şan, şərəf,
Əmin-amanlıq içrə gül açardı hər tərəf.

Bu yerin hər addımı, bu torpağın hər yeri,
Ruhumda canlandırır həmin ötən illəri;
Baxaraq dörd yanına, ah çəkərək, deyir rus;
“Hamısı batdı getdi, böyük də yoxdur, əfsus”.
O oturur fikirlə, baxır xoş sahillərə;
Oturur səs-səmirsiz qulaq asır yellərə.
Ötən illər gözündə bircə-bircə dayanır;
İlhamla, ehtirasla ruhu bir az canlanır.

O görür ki, önündə möhkəm duran qaya var,
O qayanı bürümüş dörd tərəfdən dalğalar.
Qayada bir heykəl var, qanadlarıyla, budur,
Çırpınıb cavan qartal heykəl üstündə durur.
Ağır-ağır qandallar, şimşəktək süzən oxlar
Qorxunc heykəl yanında yaratmış üçqat hasar.
Ayaq altda dalğalar səs-küylə qabır, enir,
Parıltılar içində sahillər köpüklənir.

Tutqun şam ağacının kölgəsində duraraq,
Burda sadə bir heykəl ucalmada, odur, bax!
Ey, Kaqul, o, səninçün nələr çəkmişdir, bilsən!
Onu şanla-şərəflə yad edir əziz vətən.
Ey Rusiya oğulları, əbədi ölməzsünüz,
Vuruşlar havasında dərs aldınız hər an siz.
Siz, ey Yekaterinanın havadarları, şəksiz,
Gələcək nəsillərin dilindən düşməzsünüz.

Ey hərbi yürüşlərin gurultulu əsri, sən
Rusların qazandığı şöhrətin şahidisən.
Sənin dövründə Orlov, Rumyansev və Suvorov
Düşmənlərin başına yağdıraraq od-alov,
O slavyan ərləri gəlib hiddətə həməni,
Qələbəni Peruntək aldı Zevsin əlindən.
Derjavin ilə Petrov igidlərə biqərar,
İldırımli lirada xoş nəğmələr çaldılar.

Silinməz bir iz qoyub çatdın axıra sən də,
Başlandı yeni bir əsr sənin dövrün bitəndə,
O da şahidi oldu yeni hərbi tufanın.
Qəm çəkmək qismətidir hər əsrdə insanın.
Bir hiyləgər padşahın əllərində qüdrətlə
Qanlı qəzəb qılıncı parladı xəyanətlə.
Qanadlandı. Düşməni tutdu qorxu, tutdu xof,
Az bir zaman içində bürüdü dünyanı od.

Düşmənlər sürət alıb axışdılar sel kimi,
Doldurdular hər yerdən Rusiya çöllərini.
Onların qarşısında tutqun səhra yatır, bax,
Yanaraq tüstülənir, qanlar içində yanır,
Sakit kəndlər, şəhərlər zülmət içində yanır,
Döyüşün alovları səmalara dayanır.
Mürgüləyən meşələr gizləyir qaçanları,
Paslar içində qalmış çöllərin kotanları.

Gəlirlər – güclərinə yoxdur bir mane olan,
Hər şeyi dağıdırlar, külə dönmüşdür hər yan.
Bellon övladlarından ölənlərin ruhları...
Havada birləşərək, yaradaraq polkları,
Durmadan gömülürlər zülmət dolu məzara,
Ya baş çəkirlər onlar hər gecə ormanlara.
Budur, səslər ucaldı, dumanların ardından,
Zirehlər və qılınclar parıldayır bu zaman!

Sən, ey yadelli çapqın, qalxır qəzəb rüzgarı,
Dəhşətə gəl, yürüyür igid rus oğulları;
Qocalar da, gənclər də yeriyr düşmən üstə.
Qəlbləri qisas dolu yeriyr dəstə-dəstə.
Titrə, ey zalım, titrə! Yaxındır son saatın!
Bahadır qəlbə vardır köksündə hər soldatın.
Onlar çarpışmalarda, bil, ya qalib gələcək,
Ya da iman və şahın yolundaca öləcək.

Fırxır köhlən atlar döyüşlərdə bu ara,
İgidlərin cəsədi tökülmüş səhralara.
Cərgələr bir-bir gəlir şan, qisas həvəsilə,
Ürəklər cuşa gəlmiş təbil-şeypur səsilə.
Budur, dəhşətli meydan, ov axtarır qılınclar,
Təpələrdə, çöllərdə döyüş gurultusu var.
Süzür kəşif havada qılınclarla peykanlar,
Qalxanların üstünə çilənir isti qanlar.

Sona çatdı vuruşlar – ruslardır zəfər çalan,
Qallar qaçıb gedir, bax, vuruşma meydanından.
Lakin qadir Yaradan onların qüvvətini
Saxlayıb başa qoydu öz şərəf-şöhrətini!
Yadı məğlub etmədi o ağ saçlı cəngavər,
Ey Borodin çölləri, siz, ey qan dolu çöllər!
Deyilsiniz lovğanın, qudurmuşun sərhədi,
Əfsus, Kreml qülləsində qaldır görünən indil..

Ey Moskva çölləri, ah, əziz, doğma yerlər,
Çiçəklənən ömrünün növrağında hər səhər
Qayğısız günlərimi, o xoş günləri bir-bir
Mən sizinlə keçirdim... Bilməzdim heç dərd nədir.
Yurdumun düşməni siz də gördünüz, aman!
Sizi də od bürüdü, sizə də çiləndi qan!
Sizə qurban vermədim ömrümü neçin, nədən?
Alovlarda ruhumla qıvrıldım boş yerə mən!

De, hardasan, hardasan, Moskvanın zinəti?
De, hardasan, ey çəşəng yurdumuzun şöhrəti?
Əzəmətli bir şöhrət nəzərlərdə durardı,
İndi onun yerində ancaq xərəbə vardır.
Moskva! Bu görkəmin hər rusa qorxuludur,
Şahların, əyanların sarayları yox oldu.
Alov hər şeyi yedi, uçub getdi qüllələr,
Zənginlər sarayından qalmadı heç bir əsər...

Bəzəyin mənzil salıb çiçəkləndiyi yerdə,
Kölgəli bağçalarda, kölgəli meşələrdə,
O yerdə ki, açardı yaşıl qovaq, qızılgül,
İndi bax, həmin yerdə qalmış kömür, bir də kül.
Gözəl, xoş saatlarda, gözəl yay gecəsində
İndi gülmür o yerlər şadlığın şən səmindən.
İşıqlarda parlamır sahillər və meşələr,
Hər şey ölgündür artıq, səs-səmirdən yox əsər...

Rusiya şəhərlərinin anası, bir səbir elə!
Gəlmələr həlak oldu, onlara bax zənnilə.
Lovğanın işi bitdi, elə bu gün, bax, bu an,
Onlardan qisas aldı mərd əlilə Yaradan.
Bircə bax, onlar qaçır boylanmadan arxaya,
Onların axan qanı qar üstə dönmüş çaya...
Qaçırlar, qarşılayır onları min ölüm, bax,
Arxadan rus qılıncı onları qovlayaraq...

Ah, siz, ey Avropanın qüvvətli tayfaları,
Titrərdiniz görərkən siz həmin qəsbkarı.
Siz, ey soyğunçu qallar, bax, düşdünüz məzara,
Dəhşətdir! Rast gəldiniz bu dəhşətli vaxtlara.
Hardasan, əziz oğul, bəxtiyarlıq və Bellon?
Sizə mənfur gələrdi həqiqət, iman, qanun.
Siz yıxmaq istərdiniz qılıncla tac-taxtını,
Bunlar hamısı getdi səhər yuxusu kimi.

Rus artıq Parisdədir! Qisas məşəli hanı?
Ey lovğa qall, əy artıq, əy o məğrur başını.
Bəs bu gördüyüm nədir? Sülh hissilə qəhrəman
Onlara xoş yanaşır qalib gəlidiyi zaman.
Bax, hələ uzaqlarda coşur hər b gurultusu,
Moskva zülmət içrə səhrələr kimi susur.
Qəhrəmansa düşməne ölüm yox, sülh gətirir,
Keyirxah yer üzünə sülh, səadət gətirir.

Ey Yekaterinaya layiq olan mærd nəvə,
Sən layıqsən, ey igid, göylərdə mələklərə.
Slavyan mærdlərinin odlu nəğməkarı tək
Mənim ruhum şiddətlə neçin yanmasın gærək?
Apollon şairlərin qismətini, ah, ægær,
Bir töksæydi sinəmæ! Çulğayardı xoş hislər
Məni... O dæm lirada ülvi nəğmə çalardım,
Zamanlar zülmətində yaxşıca parlayardım!

Ey igid Rusiyanın qæhræman nəğməkarı,
Xoş nəğməylə mædh edæn mærd, igid sıraları,
Öz dostların içində alovlu ruhunla sən,
Qızıl arfanda bu gün yaxşı sæslenmælisæn!
Gözæl və xoş avazlar qæhræmanın eşqinə
Alovlu üræklærdæn, gærək, tökülsün yenæ.
Vuruş nəğməkarının avazı altda gerçæk,
Gænc døyüşçü qaynayıb-coşacaq, yüksæləcək!

1815

SU VƏ ŞƏRAB

Yay gününün istisi ərzə yayılan zaman
Könlüm sərin su içmək istəyir buz bulaqdan.
Qalın, səssiz meşədə sevirəm ki, hey baxım
Suları sahillərdə rəqs etdikcə bulağın.
Büllur qədəhlərimiz şərablarla dolanda,
Ancaq bu qədəhlərdən şərablar dağılanda,
Söyləyin, kim ağlamaz sevincindən, a dostlar!
Lakin dönür qüssəyə əzəlki xoş şadlıqlar.

O namussuz insanı görüm, gəlsin lənətə,
Sataraq vicdanını, bu sevimli nemətə
Öz günahkar əlilə qarışdırır sadə su.
Yoxdur onun qəlbində əsla insan duyğusu!
Onun əsil-nəsəbi görüm, gəlsin lənətə,
O nacins bir damcı da içməsin heç bir dəfə.
Əlində qədəh olsa, o nadürüst hər kərə
Sımlıyan şərabını qarışdırırsın Lafitlə!

BATYUŞKOVA

Helikon elinin mağarasında
Doğuldum bir zaman mən də anadan:
Apollon naminə mən doğulanda
Tibull ad qoymuşdur mənə o zaman.
İpokrena ilə mən körpəlikdən
Sevişdim, məst oldum, yaman vuruldum.
Bahar güllərinin xoş qucağında

Böyüdüm, nəhayət, bir şair oldum.
Ermiyin nəşəli, fərəhli oğlu
Sevdi ürəylə, qəlbiylə məni,
O qızıl günlərdə, ayıq günlərdə
Verdi bu tütəyi, bu hədiyyəni.
Onunla dost oldum o gündən bəri,
Həmin bu tütəyi çaldım biqərar.
Nöqsanlı çaldımsa bu tütəyi mən,
Heç vaxt darıxmadı məndən muzalar.

Sən, ey nəğməkarı əyləncələrin;
Permes qızlarına ey dost və sirdaş!
Sən istəyirsən ki, şöhrətin-şanın
Arxasınca uçub mən gedim birbaş.
Əlvida edərək Anakreona,
Maronun ardınca gedim durmadan,
Gedim liralarn avazı altda
Qanlı davalardan yazım hər zaman.

Az şey verilmişdir Febdən mənimçün,
Başqa göylər altda oxuyaram mən.
Bircə ovçuluqdur mənim qismətim,
İndi uzaqdayam ev-eşiyimdən.
İnan, İkar kimi cəsəratimlə
Uçmaq da mənimçün qorxulu deyil.
Gedirəm, özümün yolumla hər vaxt.
Hər kəs özlüyündə qalmalıdır, bil!

PUŞŞİNƏ

(Mayın dördü)

Ey lütfkar, ad günündür!
Ey əzizim, Puşşinim, mən
Gəldim sənin hüzuruna
Ucsuz-bucaqsız çöllərdən,
Qucaqlayım indi səni –
Sən lütfkar nəğməkarı.
Ancaq itirib özünü
Eyvanına çıxma, barı.
Gələn qonaq lovğa deyil,
Onda əsil sadəlik var.
Süni əl-ayağa düşmək
Onun üçün nəyə yarar?
Onun lütfünü qəbul et,
Gəl qəbul et ondan salam.
Səninkidir qəlbimdəki
Xoş arzular və ehtiram.
Məclis düzəlt sən dostlarla,
Aç dostluğun süfrəsini.
Qoy masanın ortasına
Pivə və puşş badəsini.
Sən, ey əski həmpiyaləm!
Gəl səninlə olaq rahat.
Ağlımızın şöləsi də
Sönüb getsin bircə saat.
Qoy o qanadlı qoca da
Çıxıb getsin aramızdan.
Bizim üçün qiymətlidir
İtirdiyimiz hər bir an.

Könül dostum, sən xəşbəxtsən!
Rahatlıqda salmısan iz.
Sənin o qızıl günlərin
Keçir qayğısız, kədərsiz.

Naz-nemətlər içində
Yaşayırsan sən dünyada.
Horatsitək ömr edirsən,
Sən bir şair olmasan da!
Zəngin olmayan evində
Hippokrati tanımırısan,
Qaşqabaqlı keşişi də
Tanımırısan heç bir zaman.
Yığılıb gəlmir qapına
Yığın-yığın qayğı, kədər,
Yol almışdır sənə doğru
Bir Erot, bir də fərəhlər.
Sən sevirsən qədəh səsi,
Bir də çubuq tüstüsünü.
Hay-küy dolu nəzmbazlıq
Almır heç sənin üstünü.
Bu xilqətlə sən xəşbəxtsən,
Mən nə deyim sənə artıq?
Nə arzulayım mən sənə?
Yetər, artıq susmalıyıq...

Allah eləsin ki, dostlarımla mən
Yüz may bayramını keçirim şən-şən.
Saçlarım ağarıb qocalsam, yenə
Şeirimlə, nəğməmlə deyim ki, sənə;
Bax, budur qədəhlər, dayanma, doldur!
Dostlar məclisində xirtdəyəcən vur!
Ey şadlıq, ey nəşə, ol bizə qardaş,
Ölünce ol bizə həmdəm və sirdaş!
Bizim ikimiz də, əzizim, gərək,
Qədəh səslərinin altında ölək!

QALİÇƏ MƏKTUB

De, hardasan, ey tənbəlim?
Zövq aşiqi, hardasan sən?
Bir guşədə gün keçirmək
Sənə xoş gəlmir, deyəsən?
Doğrudanmı, bundan belə
Kağızlarla görüşərək,
Sən, ey Parnas sərsərisi,
Heç görməyəm səni gərək?!
Ey Pinddəki qonşum, sən də
Qaçdın ilham tannısından;
Ey bir anlıq xanənişin,
Uzaqlaşdın ocağından!
Badələrlə şən gecələr
Gördüyümüz yerlər ki var –
İndi başdan-başa boşdur,
Boş qalmışdır o bağçalar.
Şəkərçörəyi, balığa
Köm bizi qonaq edərdi.
Baxus da hərdən bizlərə
Köpüklü qədəh verərdi.
Günlər bir-bir gəlib keçir
Dostsuz olur məclisimiz.
Kef məclisi övladından
İndi artıq ayrıldıq biz.
İndi artıq yoxdur daha
Etdiyimiz şən söhbətlər.
İndi sənsiz, ey əzizim,
Uzanmayır ziyafətlər...

Öz kiçicik otağında
Səssizliklə mən hər axşam,
Müdrək insan! İstərəm ki,
Sənin ilə mən danışam.

Sakit sular sahilinə
Qara gecə çəkir keşik.
Daxmacıqda şirin-şirin
Mürgüləyir qoca pişik.
Gözəl yuxu başım üstə
Sallamışdır kölgəsini.
Mən onun xoş qucağında
Çəkməyirəm nəşəsini.
Mən Morfeyi gözləyərək,
Uzanmışam yatağında.
O xainə bir sərt məktub
Yazmadayam otağında.
Mən uzaq bir adadayam,
Orda Febin bacıları
Mənim üçün başlayırlar
Qəməzləri və nazları...
Söylə, dostum, paytaxt içrə,
Söylə görüm, neyləyirsən?
Doğrudan da, mən ayırıyam,
Çox uzaq bir yerdəyəm mən.
Doğrudan da, hər tərəfim
Bir tufandır, bir də boran.
Doğrudan da, mən ayırıyam
Qohumlardan və dostlardan.
Səs-küylü bir teatrda
Cövlan edir, bax, Apollon,
Kəmağıllı parterlərlə
Şöhrətlənir, şanlanır o,
Yorularaq, üzülərək
Boş, mənasız şeirlərdən,
Aktyor və kaman altda
Doğrudanmı, yatırsan sən?
Rəngli lentin qarşısında,
Sən, ey saray müdriki, bax.
Kor-koranə bir qumarla
İstəyirsən tanış olmaq?
Bəlkə, indi o Krezi,

Gözəl masa ardında sən,
Aldığın bir sifarişlə
Tərifləyib mədh edirsən?
Təmiz qəlbli Qalığım, yox!
Yaltaqlığa deyilsən yar.
Düzgünlüyün dostusan sən,
Ürəyində həqiqət var.
Sən sevirsən sakitliyi,
Razısan öz taleyindən.
Zəngin çar xəzinəsinə
Həris-həris baxmırsan sən.
Satın almaq istəyəne
Sən büzürsən dodağını,
Çıxartmırsan Midas üçün,
Ey filosof, papağını.
Bu hiyləgər fələklə sən
Dost deyilsən əsla, heç vaxt.
Xoşxasiyyət filosofa
Bəxt vermişdir bir mükafat.
Lafit, Qrot şərəbından
Cavan allah axşamçağı
Sənə peşkəş paylayırkən
Gülümsəyir al dodağı.
Ayaq üstə səndələyib
Deyir, bunu nuş elə sən,
Xoş xəyallar və sevinclər
Qucaqlayır səni dosttək.
Təzə dostluq da başına
Çiçəklərdən qoyur çələng.
Doğrudan da, bəxtiyardır
Həqiqətdə, xəyalda yox.
O gözəl, xoş anlarda ki,
Qanadlarla uçur o çox.
Ona dost olan şairlər
Səhərdən ta axşamadək
Şeirlər, nəğmələr deyir,
Gözəl mozeldən içərək.

Öz sevimli dostlarını
Şeirlərlə odlandırır,
Qafiyəsiz atəş ilə
Çubuğunu o yandırır.

Ürək sıxan şəhəri sən
Birdəfəlik, dostum, burax!
Dostlardan heç ayrılmayıb
Bir səhrada dost ol hər vaxt.
Qaç, tez ol qaç o paytaxtdan,
Gəl yanıma, Qaliçim, sən.
Burda qızıl dan yerinin
Sökdüyünü heç görməzsən;
Yorğan altıda tənbel-tənbel
Tiburlu müdriklə artıq,
Qədəhləri boşaldaraq
Ayrılıq və yatırmaq.
Bir yaxşı bax, sənün üçün
Bizim Delviq, bizim şair
Gətirir balladasını,
Şərab şeirini gətirir.
Dolur dost və tanışlarla
Səndəki o kiçik otaq.
Pilləkanla, sevdiyimiz
Hazırcavab qalxır, bir bax.
Tökülüşüb biz yanına,
Ucaldıb qəlbın səsini,
Şeirinizlə biz qovuruq
Kədərlərin kölgəsini.
Bizim cavan qız tanışlar
Yanıma gələcək, bil!
Ömrün qızıl günlərini
Sərf eləmək qorxunc deyil.
O ecazkar şən-şöhrətlə,
Bir də cavan Vaxx ilə biz
Vaxt ötürürük, yarı bələr
Şənliyini ürəyimiz.

DELVIQƏ

Eşit, bakir muzaların
Ey hiyləgər keşişi – sən,
Boş səhraların sakini,
Şairlərin xoruna mən
Öz səsimi, bax, qatıram.
Dik başımı əydim tamam
Gözəl xəyalın önündə,
İnan, mənim şair babam
Belə verərək məsləhət,
Ürəyimdə iz buraxdı,
Gözəl üzlü muzalarla
Kəbin kəsib, nişan taxdı.
Şuxluq etdim əvvəlcə mən,
Biçib-tökdüm şeirlərdən.
Çap etdirdim sonra birbaş,
Hər bir şeyə olub sirdaş.
Hər bir şeyə biganəyəm,
Həm də günahkaram bu dem!
Çox sağ ol o məktub üçün,
Nə xeyri var, özün düşün:
Bil ki, keçmədən bir qədər,
Günahkara güləcəklər.
Deyəcəklər, Apollonla
Mən çıxmışam birgə yola.
Sonra məni hamı, ancaq
Pradon təki tanıyacaq.
Bəla yağacaq hər yandan,
Hara gedim mən metroman?
O dostlarım – xainlərim
Mən yazdığım hər əsəri
Göndərəcəklər şəhərə.
Məndəki qəribəliyə
Güləcəklər ağız-ağız,
Məhv olacaq hər bir kağız.

Tutacaqlar hər tərəfdən
Hazırcavab şəxslər həməən:
“Cənab, – mənə deyərlər, – siz
Şeir yaza bilərsiniz.
Onları olarmı görmək?
Şeirlərdə, yəqin, gərək,
Yazmışınız o çaylardan,
Ülduzlardan, həm də aydan,
Yazmışınız xoş küləkdən,
Həm meşədən, həm çiçəkdən”.

Delviq, bil ki, çoxdan, inan,
Qismətim var muzalardan.
Yenə mənim dərdimi sən
Artırmaq istədin nədən?
Morfeyin qoynunda o vaxt
Qayğısız ruh saxlayaraq,
Bir il daha ver icazə,
Muzalarla gəzə-gəzə
Ləzzət duyum ilhamlardan,
Mən ilham oğluyam, inan!
Soruşmadan, varmı vaxtın,
Kədər, qayğı, axın-axın
Bürüyəcək məni tamam.
Mən də məcbur olacağam
Jurnallarla cəngə gedən,
Qəzetlərlə alver edən
Qrafova olum məftun,
İnsaf eylə, ey Apollon!

İMPERATORUN 1815-ci İLDƏ PARİSDƏN QAYITMASI MÜNASİBƏTİLƏ

Bitdi xalqlar vuruşması. Dərələrdən indi sıx-sıx
Hərb səsləri, vuruş səsi, döyüş səsi gəlmir artıq.
Liranın xoş səsi altda, uca, yüksək səmalardan
Tutqun yerə bir işıqlı, fərəhli sülh gəlir bu an.
Çatdı o gün! Məqsədinə sən yetişdin, ey rus çarı!
Nahaq yerə yurdumuza gəldi düşmən orduları.
Nahaq yerə saysız ordu qarşısında o bayraqlar
Əsdi, durdu... nahaq yerə cəsarətli o hökmdar
Bir hiddətlə fəlakətə sürüklədi ordusunu,
Moskvanın arxasından alovlu bir qılınc onu
Yerə saldı... Bəxt ulduzu batıb getdi zülmətlərə,
Onun şöhrət çələngi də saralaraq düşdü yerə.
Bəxtin oğlu titrədildi, atıb getdi tale onu,
Ayaq altda o görmədi əziz, doğma rus yurdunu.
Qaçdı getdi... arxasınca uçdu onun intiqam, bax!
Taxtdan düşdü həməən məğrur... yenə qalxdı...

lakin nahaq!

Sən, ey bizim mərd çarımız! Səni var ol, sənə əhsən!
Düşmənlərin orduları yurdumuzu bürüyürkən,
Dəbilqə və zireh geydin vuruşların sərt günündə,
Sən diz çökdün bircə anda uca mehrabın önündə.
Taxıb vuruş qılıncını, bir müqəddəs and içdin sən,
Qoruyasan ana yurdu düşmənlərin pəncəsindən.
Sən andına əməl etdin. Bizim məğrur, mərd ürəklər
Atasının arxasınca, həyəcanla, nəfər-nəfər,
Qanadlandı. Düşmənləri tutdu qorxu, tutdu qubar.
Yağılardan qarşısında qala kimi durdu ruslar.
“Qılınc taxın!” səsi gəldi, külək kimi coşdu hamı,
Küləklərdə dalğalandı bayraqların izdihamı.

Qardaş qardaşla görüşdü, cavan əsgər, sevgililər
Bir-birindən ayrıldılar, gəldi hicran, gəldi kədər.
Vuruşdular. Yaman qızdı azadlığın şölələri,
Tutdu onu ölümlərin sərt və soyuq pəncələri...
Döyüslərdən uzaq yerdə, kölgəlikdə rahatca mən
Qayğısız bir ömür ilə çiçəkləndim burda şən-şən.
Əfsus! Mənə yar olmadı taleyim ki, bu həyatda
Girim qızgın vuruşlara qılınc altda, nizə altda!
Ey Borodin oğulları! Basılmayan qəhrəmanlar,
Mən görürdüm, siz döyüşə gedirsiniz qatar-qatar.
Qardaşların arxasınca öz qəlbimlə uçdum haman.
Neçin döyüş meydanında axıtmadım mən qızıl qan?
Neçin bu gənc əllərimə iti qılınc mən almadım?
Yaralanıb neçin sənin qarşındaca yıxılmadım?
Şan və şöhrət qanadında yaşamadım neçin, ah, mən?
Neçin bu böyük işlərə şahid olmadım, görəsən?
Bir əbədi əzəmətlə durub gəldin sən vüqarla,
Qüvvətliyə qarşı çıxdın sən mərd, igid oğullarla
Zəncirlərin, qandalların pəncəsində qalan hər xalq
Məzarların zülmətindən bir anda baş qaldıraraq,
Səsləndirib qollarında zəncirləri onlar dərhal,
Bir-birindən fərəh ilə eylədilər sorğu-sual:
“Doğrudanmı, biz azadıq? Məhv oldumu o dəhşətli?
Şimalda üsyan qaldıran, söylə, kimdir o cürətli?
Avropa baş endirərək sənə dikdi nəzərini,
Böyük çarın xilaskarı qucaqladı dizlərini.
Köləlikdən xilas etdi sənin əlin bu xalqları,
Məhv elədi mətin qolun o qiyamçı hökmdarı...
Övladının yanına sən yenə gəldin, ey bizim çar,
Ölkəmizin gecələri parıladı yenə par-par.
Sən öz doğma xalqlarına bir nəzər sal, et tamaşa,
Sevinc ilə, fərəh ilə üzler gülür başdan-başa.
Bir qulaq as, hər tərəfə yayılmışdır bu xoş xəbər,
Hər tərəfdə havalanır sevinc dolu gözəl səslər.
Hər tərəfdə təntənə var, sevinc, fərəh aşıb-daşır,
Sən də xalqın içindəsen, ey Rusiyanın allahı!

Qələbələr rəhbərini qarşılamaq üçün, budur,
Yoluna bu gələn kəsler basılmayan mərd ordudur.
Yekaterina zamanını unudan bir qoca da, bax,
Baxır sənə məhəbbətlə, baxır, baxır ağlayaraq...
Ey rus çarı! Sən bizimsən! Dəbilqəni götür daha,
Qılıncı da çıxar artıq, vida eylə sən qalxana.
Sən Yanusun qarşısında qaldır sülhün badəsinə,
Mərd əlinlə susduraraq dalğaların gur səsinə,
Bir sülh gətir, xoş hal gətir sən bu qoca kainata,
Arzulanan, diləklənən sülhü gətir bu həyata.
Gələcək o sakit zaman, gələcək o qızıl zaman,
Vuruş səsi, döyüş səsi qalxacaqdır ortalıqdan.
Zəmilərdə itəcəkdir bu zirehlər, dəbilqələr.
Qılıncılardan, qalxanlardan qalmayacaq əsla əsər.
Xöşbəxt kəndli bilməyəcək nədir əzab, nədir bu qəm,
Sürəcəkdir kotanını, səadətə olub həmdəm.
Gəmilər də, azad duran dənizləri yara-yara,
Ticarətə başlayacaq, gedib uzaq diyarlara.
Gənc və məğrur nəvələri bu müharib slavyanın
Bayram kimi kef çəkəcək qucağında xoş zamanın.
Bir qocanın ətrafına toplanacaq gənclər bütünü,
Qoca qoltuq ağacına söykənərək, o vaxt, o gün,
Söyləyəcək vuruşlardan, söyləyəcək ordulardan,
Torpaq üstə çəkəcəkdir o xətləri həmin zaman.
Azad və haqq sözlər ilə, sadəliklə həmin qoca
Keçmiş şanlı dövrlərdən söhbət edib, söz açacaq.
Bənzəyəcək onun sözü gözəl və xoş nağıllara,
Xeyir-dua verəcəkdir, göz yaşıyla böyük Çara!

* * *

Bəli, mən xəşbəxt idim, ləzzət çəkirdim hər vaxt,
Nəşə, fərəh içində sürürdüm mən xoş həyat.
Söyləyin, harda qaldı, hanı indi o günlər?
Ötdü bir yuxu kimi, qalmaqda heç bir əsər.
O nəşələr, ləzzətlər tamam soldu, saraldı,
Ətrafımda yenə də kədər kölgəsi qaldı...

BARONESSA M.A.DELVİQƏ

Sənin səkkiz yaşın var, mənim isə on yeddi,
Mən də o səkkiz yaşı saydım, o keçdi-getdi,
Keçdi-getdi o günlər. Təkcə bir Allah bilir,
Üzgün taleyim ilə necə oldum mən şair.
Artıq olub-keçəni bir də olmaz qaytarmaq.
Qocalmışam, yalana yaxın düşmədim heç vaxt,
İnanın, tək inamla qurtuluruq qəmdən biz,
Ey Amur, bilsəydiniz nə qədər gözəlsiniz!
Ey Amur, körpə Amur sizə oxşayır yalnız,
Siz mən yaşa dolanda Venera olarsınız.

Uca Zevs kərəmindən
Sağ qalarsam əgər mən,
O vaxt da, sağlıq olsa,
Mən sizə, baronessa,
Yazaram mədhyyələr,
Hər sözü ləl-gövhər.
Sizə məftun şairdə,
Latın zövqlü şeirdə
Həqiqi hiss çox olar,
Süniliksə yox olar.
Deyərəm: baronessa,
Sizinçün iltimasa
Düşmüşdür bu ürəyim.
Dinləyiniz, mələyim,
Dinləyiniz məni siz,
Qoy etsin gözləriniz
Mənə də bir mərhəmət.
Siz, ey sevimli afət,
Hamı Sizə baxanda
O şən-xürrəm ballarda,
Gözəllik şairinə,
Mədhyyəm xatirinə,

Baxınız mən tərəfə
Heç olmasa, bir dəfə.
Himeney də, Amur da
Mənim gənc Mariyama
Təbriklər söyləyəndə,
Qocalmış ollam mən də,
Səni mədh etmək o vaxt
Mənə qismətmi? Heyhat!

MƏNİM ARİSTARXIMA

İnsaf et, Aristarx, çox ayıqsan sən,
Keç mənim işrətli namələrimdən.
Mənim xəyalımı, rəhm et, pisləmə,
Yelbeyin şeirimə “fənadır” demə.
Nəşəli dəmlərin xoş anları, bil,
Əbədiyyət üçün yaranmış deyil.
Bil ki, dostlar üçün saxlanmışdır biz,
Gənc Xloyanıdır bizim hissimiz.
Mənə rəhmin gəlsin, insaf et görək,
Sənin verdiyin dərs nəyimə görək?
Öz eyblərimi bilirəm özüm,
Düham da yoxsuldur, kasıbdır, düzü...
Boş qafiyələrin arxasınca mən
Düşərək, yaxşıca görürəm hərdən
Səslər qanununun acığına hey,
Gəlir ayu, ayet, gəlir bir də oy.
Bir az da etiraf eləyim aşkar:
Bizim dünyamızda günahsız kim var?
Düzürəm yan-yana boş-boş nidalar.
Bir də artıq olan üçcə şeir var...
Bu heç yaxşı deyil, deyirəm qəlbən,
Kiçik haqq qazana bilərəmmi mən?
İndi ki yazıram bu cür naməmi,
Görən, gələcəkdə güllənəcəkmimi?
Ey tutqun sansorum, düşünmə ki, sən,
Uzun gecələrdə qızıdırəm mən,
Şeir ruhu ilə zəncirlənirəm.
Sanma, qurban olur şeirə hər gecəm,
Sanma, baş çəkərək bütün gənclərə,
Yolub saçlarımlı tökürəm yerə.
Sanma ki, gözlərim, Feb kahinitək,
Yanıb parıldayır odlar tökərək,
Olub tənənfəs tutqun nəzərlə,
Lampadan tökülən tünd şölələrlə

Oturub üç gecə, üç gecə tamam
Yazıram, yazıram, yenə yazıram...
Mən heç güdməmişəm belə qaydanı.
Qocaman Peqasın at saxlayanı
Bil ki, belə yazır... Belə yazır o.
Sviston, Xlıstov, bir də Qrafov,
Parnasdan hər üçü istefa vermiş;
Şeirlər doğmağı eyləmiş vərmiş.
Onlar yazır tutqun, boş mədhiyyələr,
Bir də ki nağıllar – dopdolu kədər.

Kefi, rahatlığı mən sevirəm, bil,
Asudə vaxtlar da mənə yük deyil.
Yeməyə, içməyə vaxt taparam mən.
Birdən gözləmədən təbim gələrkən
Əgər şeir yazmaq istəsəm yenə,
Bu dostluq, ya da ki Erot eşqinə,
Bitirəm işimi dərhal, bir anda.
Xeyirxah dostlarla mən oturanda,
Yumşaq yataqlarda yatdığım zaman,
Sakit suları seyr etdiyim zaman,
Tutqun cökələrin meşəliyində,
Ağacların səssiz kölgəliyində
Mən fikrə gedərək gəlirəm dilə,
Hər vaxt danışırım qafiyə ilə.
İncitmir, ağrıtmır artıq heç kəsi
Dediyim şeirin nəşəli səsi.
İstirahət etmək istərkən hərdən,
İlhamla özümü rahat istərkən,
Ocağın önündə mən oturaraq,
Azad, yalqız olan bir ağa sayaq
Əvvəlki fikrimi tutaraq yenə,
Şairin yox, yalnız öz xatirimə
İki, ya üç kuplet deyərək həməni,
Asta, yarımşəslə oxuyuram mən.

Ey arxamca düşən, bilirsənmi heç
Sənlə necə söhbət eləyirəm mən?
Mən qayğısız Pində ziyarətçiyəm,
Mən gənc muzalarla dostam əbədən.
Səhərin o parlaq məşəli nura
Qərq edir meşələr və səhraları.
Xoruzlar banlayıb qurtarıb çoxdan.
Mən yuxulu gözlə əsnəyib barı
Şapeli çağırıb nəğmələrimdə,
Ən incə şeirlər yazıram bu dəm.
Bu xoş qayğısızlıq içində, dostum,
Başımı yastığa doğru əyirəm...
Bu bəzək-düzəksiz sadəlik içrə
Mənim ilhamlarım gəlibdir dilə.
Özüm öz haqqımda şeir yazıram,
Özüm də yuxulu, yorğun əl ilə.
Belə bir tənbəllik qucağında, bax,
Bir qəşəng nəğməkar xumarlanaraq
Ver-Veraya mədhlər deyirdi hər an,
Sonra təbəssümlə durub bu zaman,
Unudub qayğını, unudub dərdi,
Yalqız daxmasında şəkil çəkərdi.
Bu tənbəllik içrə gözəl şeirlər
Yazılır dalbadal burda birtəhər.
Bu yaradıcılığı mümkünmü, söylə,
Durub korlayasan sən ağıl ilə?
Durub korlayasan əfsanələri?
Tənbəllikdən doğan hər bir əsəri?
Tutaraq idrakin sən əllərindən
Öz səhifələrini qısaldasan sən?

Anakreon, Şolyo, bir də ki Parni,
Zəhmətin, qayğının bu düşmənləri
O keçən günlərdə gərək bu təhər
Məşuqələrini mədh etməmişlər.
Siz, ey lütfkarlar, ey bəxtiyarlar,
Ey qayğısızlığın şux övladları!

Mənə də vermişdir qəşəng çələnglər
Xoşbəxt tənbelliyin şux muzaları.
Zəhmət tələb edən hər şeiriyyətin
İstedadı məndə tapılmaz, yəqin,
Sizin şöhrətiniz gizlin yollarla
Fessal dağlarından qalxmış yuxarı.
Naz-nemətlər də hər vaxt, hər zaman
Cana gətirmişdir gənc liraları.
Nəşə, gülüş, şadlıq, sonsuz sevinclə
Alnınıza qonmuş o gündən belə.
Mən də təcrübəsiz bir şair kimi
Qafiyələrinizin olub varisi
İrəli gedirəm arxanızca hey...

Ey mənim can sıxan müəllimim, sən
Soyut öz hirsini, qəzəblənmə heç,
Get söy, yamanlıq et bir başqasına!
Qoy yazığın gəlsin bu gənc tənbelə,
Əl çək ondan, əl çək bu gündən belə!

ANAKREONUN MƏZARI

Sirli bir sükuta qərç olub hər yan,
Təpələr bürünmüş qaranlıqlara,
Süzülüb göylərin buludlarından
Şüalar yayaraq, gəzir aypara.
Mərsin ağacları bir qara pərdə
Sallamışdır axan suyun üstünə,
Meşə yanındakı kölgəliklərdə,
Kimin məzarıdır görünən mənə?
Baharın təptəzə qızıl gülləri
Bürümüş hər yandan qədim məzarı,
Qopara bilməyir bu al gülləri
Əsən küləklərin sərt qanadları.
O məzar üstündə, görürəm, dərin
Sükuta qərç olmuş bir rübab da var,
Ancaq zaman-zaman kədərli, qəmgin,
Xoş avazı kimi ərincəkliyin,
Bir səs o rübabın telində ağlar.
Bir qumru qonmuşdur rübabın üstə,
Güllərin içində var çələng, qədəh...
A dostlar, burada bir müdrək usta
Dalmışdır əbədi istirahətə.
Baxın: o işrətlər övladı, budur,
Məzarın üstündə nəqş olunubdur,
Bir yüngül gözəlin hüsnünə məftun
Olaraq o bizim şux Anakreon.
Məhəbbət oduna hey yana-yana,
Sevimli nəğmələr oxuyur ona.
Üzüm çələngini başa qoyub, bax,
Üzüm şərabını içir doyunca;
Budur, o, güzgüyə nəzər salaraq,
Deyir: "Saç ağarmış, qocayam, qoca.
Qoy məni həzz ilə oxşasın həyat,
Həyat ki əbədi deyildir, heyhat!"

Budur, rübabına əl uzadaraq,
Çatmış qaşlarını o, xeyli ciddi,
İstəyir döyüşü vəsf edə, ancaq
Səslənir nəğmədə saf məhəbbəti.
Burda hazırlaşıb o, təbiətin
Ödəsin borcunu, iddiasını:
Xoruyla rəqs edir saysız afətin, –
Söndürmək istəyir ehtirasını,
Ağsaç filosofu, qoca loğmanı
Bürüyüb oxuyur, oynayır qızlar,
Xəsis zəmanədən bir neçə anı
Oğurluq yoluyla alır ixtiyar.
Bax, odur, aparıb onu məzara
Muzalar gömdülər can ayrılınca;
Sarılib güllərə, sarmaşıqlara
Gülüş də, oyun da getdi dalınca.
O getdi bir sevinc, bir həvəs kimi,
Məhəbbətlə dolu bir nəfəs kimi.
Ömrün bir yuxudur, ey qafil insan!
O şən səadəti tut, harda olsan,
Ləzzət al, nəşələn! Heç olma dalğın!
Doldur piyaləni ağzınacan hey.
Xoş bir ehtirasla düş yorğun-arğın,
Qoy səni dincəltsin qarşındakı mey.

ÖLDÜRÜLMÜŞ CƏNGAVƏR

Meşələr ardında son parıltılar
Sönür... Hər tərəfdə axşam rəngi var.
Səhrələr dayanmış səssiz-səmirsiz...
Dumanlar içində çaylar salır iz.
Keçir yavaş-yavaş yorğun buludlar,
Buludun içində gümüş bir ay var...

Tökülmüş təpəyə bütün zirehlər,
Sınıb dağılmışdır nizə və xəncər.
Qalxan dəbilqəylə pas tutmuş qara,
Nizələr sancılmış yosunluqlara.
Hamı səssiz yatır... üfüq də parlaq,
Ay gəzib-dolaşır qanlı-qanlı, bax!

At gəzir təpədə bayaqdan bəri,
Sönmüş o mərd dostun odlu gözləri,
Döyüşkən başını endirir yerə,
Nal ilə səs salır səssiz çöllərə.
Yorğun at zirehi seyr edir bir-bir,
Vəhşitək titrəyir, coşur, inləyir...

Azıb qaranlıqda gəlir bir nəfər,
Onun ürəyində vardır ümidlər.
Qoltuq ağacıyla çıxır təpəyə,
Baxır tünd üfüqə, baxır dərəyə.
Sonra da təpədən düşür aşağı,
Dəyir dəmirlərə onun ayağı.

Bu gələn mat qalır. Zireh tərənir,
Meyitin sümüyü səslənir bir-bir.
Dəbilqə fırlanıb dəyir daşlara,
İçində kəllə var... Həmin bu ara
Köhlən at fınxırır... təpəyə qalxır,
Başını əyərək aşağı baxır...

İtir qaranlıqda bu gələn nəfər,
Ayağı altında, sanki, sümüklər
Yenə də səslənir. Açılır səhər,
Susmuş qılınc, qalxan, susmuş zirehlər.
Təpələr üstündə cəngavər yatır,
Onun ətrafında dolanır atı...

MƏNİM VƏSİYYƏTİM

(Dostlarıma)

Ölmək istəyirəm günü sabah mən,
Sirli bir dünyada rahatlanaraq:
Tənhalıq suyunun sahillərindən
Uçub kölgə kimi, qanadlanaraq...
Əlvida gözəllik... Əlvida sizə –
Ey həyat sevinci, sən, ey məhəbbət!
Dostlar, gəlin, baxım bir üzünüə,
Mənə nəzər salın, eləyin hörmət!
Ölməyi qət etmiş artıq nəğməkar.
Aylı bir axşamda yaşıl bir bağda
Qazın çayırılıqda mənimçün məzar,
Tapım son yurdumu qara torpaqda.
Olmazmı, orda ki söhbət edərdik,
O sular üstünə yenə çıxın siz?
Olmazmı, ora ki seyrə gedərdik,
Gəlsin ziyarətə dəstələriniz?
Semeley oğlunu, bir də Eroşu
Bu son ziyafətə çağırın, dostlar.
Odur şeir dostu, sənətin dostu,
Məchul ölümə də odur hökmdar.
Sevinc qonaq gəlsin əlində çax-çax,
Gəlsin ki, şadlanaq, fərəhlənək biz.
Günümüz xoş keçsin, damağımız çağ,
Hey dolub-boşalsın badələrimiz.
Bizə doğma olan zərif muzalar
Qoy gəlsin məclisə dəstəbədəstə;
Onların müqəddəs bir dostluğu var,
Onların şəninə için məclisdə.
Bax, o dan ulduzu yanana qədər
Gəzəcək əlimdə qədəhləriniz,
Ta ki, günəş doğub güləcək səhər,
Gəlin, o vaxtadək nəşələnək biz.

Son dəfə əlimə qoy alım neyi
Ondadır şairin fikri, ürəyi.
Son dəfə yorucu bir nəzakətlə
Anmadan dostları, əbədiyyəti
Duyum ağ sinədə mən məhəbbətlə
Solan gənclikdəki o şeiriyyəti!

O vaxt ki üfüqdən doğacaq səhər,
Qaranlıq içindən çıxacaq gündüz.
Şeh ağ qovaqlara vuran zaman zər,
Bir salxım dərərək əlinizlə siz
Verin hörmət ilə Anakreona,
Çünki müəllimim olmuş bir zaman;
Onunla bir yolla gedirəm hər an
Qəmli bir sahilə, sərt Axerona.
Məni bağışlayın, mehriban dostlar,
Verin əlinizi, əlvida sizə!
Amma mənim sizdən bir ricam da var:
Əbədi gedərsəm mən cərgənizdən,
Məni hərdən salın xatirinizə.
Ey Vaxın, Temirin nəğməkarı, sən
Hardasan, yaxın gəl, könül həmdəmi,
Verim süstlüyümü, rübabımı mən,
Sənə bəxş eləyim ilham pərimi.
Puşşın, ey yelbeyin əllamə dostum,
De, əhdi, ilqarı unutmادين ki?
Gəl, götür badəmin bəzəyi olan
Mərsindən hörülmüş solğun çələngi!
Dostlar! Ürəyimi verirəm sizə,
Bir də ki nəşəylə ötən günləri!..
Lalələr, zanbaqlar içində yatıb
Biz tənbel olmuşuq o vaxtdan bəri.
Verirəm şeirim, son nəfəsimi,
Bir də unudulmuş ürək səsini.

O sakit mərasim gününə, əlbət,
Borcluyam sizi mən eləyim dəvət:

Səadət, tənhalıq dostları o gün
Çağrış biletləri verəcək bütün
Tanış adamlara... Siz axın-axın
Əl-ələ verərək oraya axın.
Helikon deyilən o meşədə siz
Qəbrimin üstündə həkk edərsiniz:
*“Apollon nəslindən bir gənc nəğməkar
Burda mürgüləyir – onundur məzar”.*

RƏSSAMA

Gözəllik övladı, ilham övladı,
Xəyalın yanırkən qızıl alovtək,
Qayğısız fırçanla, zövqlü fırçanla
Mənim qəlb dostumun şəklini də çək!

Çək göyün o məsum gözəlliyini,
Qorxaq ümidimi, o şux nigarı,
Dilbərin o incə təbəssümünü,
Bir də ki ecazkar, xoş baxışları.

Hebanın o incə, o şux belinə
Keçirt kəmərinə sən Veneranın.
Albanın o gizli gözəlliyilə
Bəzə mən sevdiyim nazlı sultanı.

Parlaq dalğasını baş örtüyünün
Sal o gözəl qızın ağ sinəsinə,
Örtüyün altıda da qoy alsın nəfəs,
Gizlincə ah çəkmək istəsin yenə.

Ütancaq bir eşqin xəyalını çək,
Onunla mən nəfəs alıram hər dəm.
Bu məftun aşiqin xoşbəxtliylə
O şəklin altında mən qol çəkərəm.

1816

---

* * *

Hər səhər əldə şam, müqəddəs surət
Önündə duaya oluram hazır.
Ey dost, doğrudur ki, sağ qaldım, fəqət
Keçdi başım üstə əcəl dəryazı,
Sazonov işimi görənim oldu,
Peşel dava-dərman verənim oldu.

BIĞLAR

(Fəlsəfi oda)

Qıvrım bığlarına baxaraq yan-yan
Qusar təkəbbürlə qımışdı bir an,
Sonra da onları eşdi əliylə.
Saqqalı qırılmış müdrik bir qoca
Başını bulayıb xeyli astaca,
Ah çəkib, bığlıya söylədi belə:

“Nə varsa dünyada fanidir, qusar!
Keçir səltənətlər, keçir zamanlar –
Bir-birini qovan dalğalar kimi.
Babillilər quran bürc-hasar hanı?
Kleon yazdığı dramlar hanı?
Hamısı zamanla köç etmədimi?!

Qulağın ardında eşilmiş bığın,
Romdan və şərəbdən yaş olmuş bığın,
Güvənir cavanlıq gözəlliyinə,
Ona ülgüc belə dəyməmiş heç vaxt;
Ən əla sürməylə parıldayaraq,
Daraqla düzəlib, burulmuş yenə.

Əzgin görünməsin o bığlar deyə,
Xvostov yazdığı bir qəsidəyə
Bükürsən onları çox ehmalıca;
Üzünü balıncdan yan çevirirsən,
Bığa yuxuda da sığal verirsən,
Eşirsən yenə də sübh açılınca.

Saçları ağarmış qoca nərlərin,
Bığları qapqara cəngavərlərin.
İşrət məclisinə olub rəvanə,
Sən odlu bir aşiq, nəşəli mehman,

Kimlərin şəninə mey qaldırırsan? –
Köhlən at, gözəl qız və bığ şəninə.

Budur, qorxunc anı çatır vuruşun,
Mərmilər partlayır, yeriyr qoşun,
Sənsə yəhər üstə lap arxayınca,
Ağlını-huşunu heç itirmədən
Qıvrım bığlarını öncə eşirsən,
Sonra əl atırsan zağlı qılınca.

Sehrli qüvvətlə buxovlanaraq,
Gözəl sevgililə, gözlərdən iraq
Bir yerdə əzilib-mazaqlaşırkən,
Şəhvətli bir nazdan gələrək vəcdə,
Bir əlin gəzirkən o zərif döşdə,
Bir əlin bığını burur durmadan.

Fəxr et, qusar! Ancaq saxla ki, yadda:
Hər şey gedərgidir bu kainatda.
Qanadlanıb uçar saatlar, anlar,
Lalə yanaqları soldurar zaman,
Ağardar o şevə telləri dövrən,
Yolar bığları da qocalıq, yolar.

PƏNCƏRƏ

Bu yaxın vaxtlarda, yaxın zamanda
Tənha, kimsəsiz Ay boş axındaca
Dumanlı bir yolla yuvarlananda,
Gördüm pəncərənin qırağındaca
Fikirli-fikirli oturub bir qız.
Ürəyi köksündən uçur az qala,
Çırpınır aramsız, baxır aramsız
Təpələr yanında qaralan yola.

“Burdayam!” – Kim isə pıçıldadı tez,
Titrək, həyəcanlı əllərlə bu an
Açdı qorxa-qorxa pəncərəni qız.
Ay da qaranlığa girdi astadan.
“Bəxtəvər! – Söylədim qəmli-qəmli mən, –
Xoşbəxtlik gözləyir səni min cürə.
Hansı bir gecədə, nə zaman, görən,
Mənimçün açılar belə pəncərə?”

AYRILIQ

Səadətin gəlib çatan dəmdə axır anları,
Gözüyaşlı oyananda uçurum üstündə mən,
Vücudumu titrəyəndə qəlbin həyəcanları,
Dodaqlarım əllərinə toxundu, ah, son kərə;
Bəli! Hər şey yadımdadır; qərq oldum dəhşətlərə,
O çəkilməz dərdi fəqət, boğub atdım qırağa
Və dedim ki: “Əbədilik olmayan ağır hicran
İndi bütün sevincimi aparacaq uzağa.
Gəl unudaq, qəm boğular arzular da bir zaman,
Nə məyusluq, nə can sıxan bu darıxmaq, sən inan,
Məskən etməz mənzilini tərki-dünya kəslərin;
Qəməm şeir pərisinə nəşə verir, deyir, uç,
Min təsəlli tapır könül – dostluğun xoş nəzəri
Qəlbin soyuq zülmətini işığıyla edir puç”.
Ah, nə qədər az tanıdım ürəkləri, eşqi mən!
Günlər qaçır saatların arxasınca durmadan;
Sevinciylə onlar nə bir qəm əksildir ürəkdən,
Nə də verir unutqanlıq bədəsini bircə an.
Ah, əzizim, mənimləsən sən hər yerdə, hər zaman;
Lakin yenə məyusam mən, dərd çəkirəm gizlicə,
Nurlu günəş parlayanda yaşıl dağlar dalından,
Yaxud payız mehtabını göstərəndə saf gecə,
Gözəl dostum, yalnız səni axtarıram mən haman.
Ancaq səni düşünərək yatıram, ah, biləsən.
Xəyal olan yuxumda da gözüm görür tək səni;
Fikrə getsəm, ixtiyarsız çağırıram səni mən,
Qulaq versəm, eşidirəm ancaq sənin səsinə.
Pərişanhal əyləşirəm dostlarla bir cərgədə,
Anlaşılmaz qalır mənə söhbətləri, sözləri,
Hərəkətsiz nəzərlərim onları seyr etsə də.
Gözüm artıq seçə bilmir mənə tanış üzləri.

Ey rübabım, sən də düşdün mən düşdüyüm bu dərdə.
Xəstələndi ürəyimin yaxın dostu, nəgahan!

Tellərində kədər gəzir, batmış artıq səsin də,
Ancaq eşqin tərənəsi çıxmamışdır yadından.
Sadiq dostum, dərdlərimi gəl yarıya böl mənim,
Qoy o başsız – ehtiyatsız nəğmələrin apaşkar
Əks etdirsən könlümdəki dərdi, qəmi, qüssəni,
Qoy gəbərsən acığından fikrə gedən xanımlar
Eşidincə tellərindən qopan hər bir nəğməni.

ATLILAR

Səhrələr üstündə qaranlıq gecə
Çoxdandır salmışdır tünd pərdəsini.
Dümağ buludlarda, bax, zəif-zəif
Üldüz saçmaqdadır öz şöləsini.
Zülmətlər içində yayılır duman,
Solur son işıqlar, sönür od-ocaq,
Tutqun təpələrin ətəklərində
İki düşərgə var şənlikdən uzaq.
Hər şey yatır: yalnız sakit gecədə
Dəli dalğaların qalxır nəfəsi.
Bir də eşidilir çox uzaqlardan
At tappılıtları və qılınc səsi.
Bax, cavan atlılar, o süvarilər
Sakit pəlidliğin gedir içindən.
Atlar gah diksinir, gah da finxırır,
Qızmış başlarını tərpedir hərdən.
Atlılar qalxırlar bir düzənliyə,
Pəlidlər arxada qalır biqərar.
Zorba bıçqlarını tərpedib bəzən
Gülərək qürurla pıçıladaşırlar.
Onların sifəti fərəhlə gülür,
Atəşlər içində yanır gözləri.
Yalnız sən tutqunsan, üsyankar şair,
Qaralmısan zülmət gecələr kimi.
Xəzan fəslə kimi saralmısan sən,
Başını salmısan aşağı, qəmgin.
Gizli kədərlər var sənə qəlbində,
Ələmlər içində dolaşır fikrin.
Ağır düşüncələr qucağında sən...
Atlılar önündə, budur, gedirsən.

“Ey qəmli nəğməkar, nə olmuş sənə?
Yalnız sən dərdlisən döyüşdən qabaq?”

O məğrur başını əymisən yerə,
İti qılıncı da sallamısan, bax...
Yoxsa, bayramdakı nazi-qəməzlər
Daha artıq yatır sənin könlünə!
Qızgın hücumumuz, gecə vaxtları
Qılınc toqquşması xoş gəlmir sənə?
Qoy döyüş yolları qorxulu olsun,
Bizim qismətimiz ucadır, inan,
Ölümdən qorxursan, de görək, yoxsa?
Sən ki saralmazdın döyüşdə bir an.
Biz qılınc altında görmüşdük səni,
Cəsarət nişanı vardı alnında.
Sən daim olardın ön cərgələrdə
Odlar meydanında, hər b meydanında.
Zəfər səslərinə qatıb səsinə
Bizim şan-şöhrəti sən mədh edərdin.
İndi çox qəribə bir kədərdəsən,
Qaçqın əsgər kimi tutqunsan indi..."

Başını qaldırıb qəmli nəğməkar
At sürür ətrafa nəzər salaraq.
Kəşif qaranlığa dikir gözünü,
Sonra da ah çəkib deyir bu sayaq:

"Gecə qaranlıqda gedən tək bizik,
Döyüş vadisində dərin yuxu var.
Arzu elədiyim ölüm hazırdır,
Məni səsləmədə son vuruşmalar!
Qəddar taleyimin zəncirlərini
Qırıb, qardaşlarla girirəm oda.
Tufanlar qoynunda aparar məni,
Atım tək dolaşar tənha səhrada..."

Siz, ey mənim ilə döyüşə gedib,
Burda son mənzili məzar olanlar!
Söyləyin, əbədi yuxunuzu heç
Şirin edəcəkmə göz yaşıyla yar?

Lakin yad etməyir heç bir kəs məni,
Səssizlik içində qalacağam tək.
Elvina eşidib bu ölümümü
Gizlicə də olsa, ah çəkməyəcək...

Həyatın nəşəsi, fərəhi üçün
Qoy tale hiفز etsin ölümdən sizi.
Sizin məşuqələr göz yaşları ilə
Diləsin geriye dönməyinizi.
Ölümdən qurtulub keف çəkəndə siz,
Duyun nəğməkarı, yad edin onu.
Onun sevgisini, əzablarını,
Bir də şərəf dolu qorxunc sonunu!"

YUXUYA

Hardasan, ey yuxu, ey köhnə sirdaş,
Xeyirxah qorucum, hardasan? Gəl çıx!
Səssiz otağımda, bax, yavaş-yavaş
Rahatlıq mənimçün yer salmış artıq.
Gəl, üfür çırağı, qaralsın hər yer,
Kama çatmaq üçün xeyir-dua ver.
Bəlalı eşqimi, məhəbbətimi
Sevindir, əyləndir səhərə kimi.
Qorxunc ayrılığın hökmünü gizlət
Bu tutqun qəlbimin nəzərlərindən,
Görünsün gözümə sevdiyim afət,
Onun şux səsinə qulaq asım mən.
Qaçanda gecənin qaranlıqları
Sən də tərک edirsən mənim evimi.
Nolaydı, unuda biləydim barı
Eşqimi o biri gecəyə kimi.

ELEGİYA

Xoşbəxtdir o kəs ki, öz günahını
Dəhşətə gəlmədən etiraf edə.
Naməlum taleyin qaranlığında
Ümiddən yapışıb yenə yol gedə.

Xoşbəxtdir o kəs ki, gecə yarısı
Dumanlı şəfəqlər oyadır onu,
Açır qapısını sevgilisinin,
Budur, məhəbbətin şirin oyunu.
Mənəse həyatda gizli ləzzətin
Gizli xoşbəxtliyi nəşib olmadı.
Qəmdən, iztirabdan, işgəncələrdən
Ümid ağacında gül açılmadı.
Yox! O gözəllə də ömrümün gülü
Solacaq...
Hardadır könül sirdaşı?
Yox! Məndən heç zaman ayrılmayacaq
Şirin məhəbbətin acı göz yaşı!

* * *

Məhəbbət bircə şeydir – soyuq ömrün nəşəsi,
Məhəbbət bircə şeydir – qəlbin dərdi, möhnəti.
Onun verdiyi nəşə bircə andır, bircə an,
Kədərinin, qəminin yoxdur heç nəhayəti.
Yüz dəfə bəxtiyardır o kəs ki, gənc yaşında
Bu uçan dəqiqəni tuta bilir bir anda,
Özünün o utancaq, məsum gözəlliyini
Nazlara qurban verir gəncliyi gül açanda.

Ancaq kim sevgi üçün keçməyir öz canından?
Siz, ey hisləri azad və xoşbəxt nəğməkarlar!
Ruhunuz təslim oldu sevgiliniz önündə,
Sizin hər nəğməyinizdə ehtirasın odu var.
Məğrur əllərinizlə tacınızı hər an siz
Gözəllərin önünə hədiyyə gətirdiniz.
Kor Amur – həməən qəddar, o üzgörən tərəfgir
Yalnız tikanlı kol-kos payladı hər an sizə.
Permes gözəllərindən o razılıq alaraq,
Şadlığın yollarını göstərdi bəzinizə.
Bəzinizi qəmlərlə zəncirlədi əbədi,
Nakam eşqin odunu qəlbinizə göndərdi.

Tibullanın, Parninin varisləri, dinləyin!
Bu qiymətli həyatın dadını bildiniz siz.
Səhər şəfəqləritək günləriniz parlayır,
Müğənnilər! Gəncliyin nəşəsindən deyiniz!
Alovlu dodaqlara yapışdırıb dodağı,
Ölün məşuqələrin qucağında əbədən.
Eşq dolu şeirlərdən oxuyun yavaş-yavaş,
Sizə cəsərim yox, qibtə edəm bir an mən...

Ey eşq nəğməkarları, bələdsiniz kədərə,
Həyatın qəm yolunda axar bir su oldunuz.
Həyəcanla səslədiniz sonunuzu siz hər an,
Səslədiniz siz onu, gəldi çatdı sonunuz.

Bu həyat vadisində görmədiniz əyləncə,
Tapmadı günləriniz səadətdən əsla iz.
Ancaq siz, heç olmazsa, bir şan-şərəf tapdınız,
Siz öz əzabınızla hər zaman ölməzsünüz!

Verilməmiş taledən mənim üçün bu qismət,
Buludların o tutqun pərdəsi altında mən
Çöllər susqunluğunda, meşələr zülmətində
Kədərli, qəmli halda tək və tənha gəzirəm,
Ağ saçlı göl yanında qərib axşam çağları
Möhnətdə, göz yaşında inləyirəm mən hər an.
Dalğalar hıçqıraraq cavab verir ahıma,
Yalnız palıd səsini eşidirəm o zaman.
Keçəcəkmə ruhumda məskən salan yuxular?
Salacaqmı şeiriyət ürəyimdə bircə iz?
Köksümdə od yaranır, sonra sönüb yox olur,
İlhamlar bar vermədən keçir səssiz-səmirsiz.
Qoy o, başqalarını çatdırsın şan-şöhrətə,
Mən sevirəm, sevirəm! Sevməyə var həvəsim.
Mən sevirəm, sevirəm! O sevdiyim dildara
Bu bəlalı aşiqin yetişmir fəqət səsi.
Bax mənim bu qayğısız, sadə şeirlərimə
Heç zaman şad olmayır, heç gülməyir o dildar.
Bəs mən niyə oxuyum? Səhrələrin qoynunda
Tərk elədi könlümü, tərk elədi ilhamlar.
Qırılmışdır liramın bir vaxt səslənən simi.

ELEGİYA

– Mən gördüm ölümü; qarşımda durdu,
Sakit kəndərimdə gəldi, oturdu.
Mən gördüm tabutu, açıldı birdən,
Ruhum soyuyaraq, buz tutdu həmənlər...
Tezliklə dostlardan düşərəm kənar,
Əgər yer üzünü axtarsa onlar,
Tapa bilməyəcək ömrümdən əsər.
Tutqun baxışlarım, yəqin ki, onda
Əbədiyyət nuru görməyəcəklər.
Gənclik günlərimdə sönüb gedən şam
Zülmətlər içində qaralar müdam.

Əlvida, qəmli dünya! Qaranlıqsan hər an sən,
Sən mənə yol vermişdin uçurumlar üstündən.
Heç təsəlli verməzdi mənə sakit inamlar,
Sevərdim... Sevmək üçün yoxdu məndə ixtiyar!

Əlvida, gün işığı, əlvida, mavi səma,
Əlvida, ey dan yeri, zülmət gecə, əlvida!
Siz, ey tanış təpələr, bulaqların xoş səsi,
Əlvida, sükut edən bağlı sirlər meşəsi!
Gün keçirdim mən orda,
Mən son dəfə deyirəm bu gün sizə: əlvida.

Əlvida! Tək sən idin mənə dünyada allah,
Gözümdən yaş axıtıdım, sinəmdən qopartdım ah.
Əlvida! Bitdi hər şey... Sönür məndəki odlar,
Alır məni qoynuna soyuq, qaranlıq məzar.
Ölümün bu bələli, bu əzablı zülməti,
Məhəbbət pərdəsiylə örtər sonsuz möhnəti.

Siz də, mənim dostlarım, taqətdən düşəndə mən,
Xəstətək sayıqlayıb, tənəgfəs deyərkən:

“A dostlar, mən sevərdim!” – qulaq verin bir qədər,
Onda ki, yorğunluğun içində ruhum ölər,
Siz gedin yubanmadan sevgilimin yanına,
Söyləyin ki, o getdi dar məzarın qoynuna.
Bəlkə, mənim üstümə o vaxt gəlib o dilbər
Tabutumun başında qüssəli bir ah çəkər...

ARZU

Mənim qəmli günlərim sürünüb gedir,
Mənim yorğun qəlbimdə hər ləhzə bir-bir
Artır nakam eşqimin dərdi, qubarı,
Bir an rahat buraxmır eşq xəyalları.
Lakin mən deyirmirəm, susuram yenə,
Təsəllidir göz yaşı mənim qəlbimə.
Ruhum əsiri olmuş qəmin, möhnətin,
Tapıram möhnətdə mən hər bir ləzzəti.
Uçun, həyat anları, uçun boş yerə,
Ey xəyallar, qarışın siz zülmətlərə!
Eşqin əzablarını çox sevir könlüm,
Ölsəm də, qoy, əzizim, sevərək ölüm!

DOSTLARIMA

Füsunkar gecələr, qızıl gündüzlər
Bəxş edib, dostlarım, allahlar sizə.
Qəməli gözəllər, o xumar gözlər
Zillənib hələ ki gözlərinizə.
Siz qalın, oynayın! Baxsın göz-gözə!
Vaxt keçir... Zövq alın dəqiqələrdən...
Baxıb o qayğısız sevincinizə,
Yaşı gözlərimlə gülümsəyim mən.

LİDAYA MƏKTUB

Sənə, Veneranın o əzizinə
Həmin bu məktubu yazıram yenə.
Kupidon, Siternin şux balaları
Sevib sənin kimi əziz dildarı
Şadlıq eyləyərək, qəlbən gülərək,
Düzəltmiş güllərdən səninçün çələng.
Gülüşün, baxışın, o incə səsin,
Volterdən də qəşəng, gözəl nəfəsin
Bizə qanun yazmış; nə gözəlsən sən,
Həm Aristippovdan, həm Qlipserdən
Sənə məhəbbətlə, ürəklə salam,
Liradan, sevgidən tac və ehtiram.
Hərərətlə baxdım Platonova mən,
Məni paklığınla xilas etdin sən,
Müdrək inam sardı qəlbimi o an,
Güc aldım Ninnondan, Anakreondan,
Qurtardı... müəyyən ölçüyə qədər.
Görürəm, Zenonu çulğadı kədər.
Ağ saçlı əyanlar önümdə durdu,
Katon – şərəblərin o müdrək dostu,
Epafrodita – o mükəddər kölə,
Seneka, Siseron gələrək dilə
Bağırır: “Ey nadan, sən yalançısan!
Əzab bir ləzzətdir insançün, inan!”
İnilti, göz yaşı, inanmıram mən,
Əlbəttə, yaxşıdır yüz qat gülüşdən.
Səbir etmək ən böyük bir təsəllidir,
Sizdəki məsləhət gülünc deyildir.
Ancaq ki çox müdrək olduğundan, bil,
Eşidin, o, mənə heç gərək deyil.
Bir axşam yeməyi mənimçün, inan,
Qiymətlidir hər cür filosoflardan.
Siz məni tovlaya bilməzsiz, yox,
Məclis əhli hirsli, əsəbidir çox.

Eyib etməz, burax, qoy çağırıns onlar,
Onların davası boş vaxt aparar.
Onlar, deyin, kimi yoldan çıxartdı?
Sevirəm xeyirxah böyük Sokratı.
O, çox ağılıydı, deyim düzünü.
Çəkərdi hər yerdə, hər vaxt özünü,
Sevərdi teatrı, ziyafətləri,
Bir də ki sevimli, şən afətləri.
Bax, Aspaziyanın həyətində o,
(Biliniz, şahiddir buna Apollon)
Müti bir görkəmlə köks ötürərək
Dayanardı tək.
Sevdiyi qadına deyərdi hər an:
“Hər şey bir kölgədir, yuxudur, yalan.
Müdrilik də, xalq da, şən da, şöhrət də
Yalandır, yalandır, inan, əlbəttə.
Bəs nədir həqiqət? Yalnız əyləncə!
Yalnız yuxu deyil məhəbbət, mənəcə!
Belə odlandırdı başında sevda
O şəxsi... ah, yazıq, ah, Ksantippa!
Aristippin dostu, o sənin ərin
Həmdəmi olmuşdu bir vaxt göylərin.
Öz əzizlərini hədələyərək,
Kinli, ikiüzlü, zövq bilməyərək,
Aralı düşərək əyləncələrdən,
Dünyadan bezikib, ah çəkdi hərdən.
Bir boş çəllək ilə səyahət edib,
O kor müdrikliyin ardınca gedib.
Gedən həmin axmaq özü oldu kor,
İstədi əlilə su çıxartsın o,
Ömrünün bu qoca, bu ahıl vaxtı
Ona dönük çıxdı taleyi, baxtı.

OYANMA

Xəyallar! Xəyallar!
Hardasınız siz?
Gecələr, hardadır
Şirinliyiniz?
Onlar yuxu kimi
Yox oldu birdən,
Budur, qaranlıqda
Oyanmışam mən!..
Ətrafım, yatağım
Qaranlıq, zülmət.
Uçdu bir andaca,
Getdi məhəbbət.
Getdi ilk sevgimin
Xoş xəyalatı.
İstərəm yenidən
O xatirətı
Yuxuda olsa da,
Qaytarın yenə.
Məhəbbət! Məhəbbət!
Rəhm elə mənə;
Gəl, göstər bir daha
Öz xəyalını,
Məndən əsirgəmə
Sən vüsalını,
Amma gecə keçib
Söküləndə dan,
Bir şirin xəyalla
Məst olub o an,
Sənə yalvarıram,
Dəymə, ölüm mən,
Ayağa qalxmayım
Bir də yenidən!

DELVIQƏ

Xoşbəxt o adamdır ki, o, qoşa təpələrin
 Dolaylarını gördü önündə hər bir zaman.
 Həyatı gizli yolla keçdi, sadə ürəklə
 Xəyalların əsiri oldu cavan yaşından.
 Allahların nədimi, qəzəbli tufanlardan
 Xəbərsizdir, xəyalı göylərdə tutmuş qərar.
 Qayaların içində şirin layla çalaraq,
 Şairin dincliyini qoruyur hər an onlar.
 Bütün məsləhətləri o dinləyir utancaq,
 Onun gen sinəsində gənclik atəşi vardır.
 Çalıb qızıl liranı oxuyur həyəcanla,
 Ah, Delviq! Bu şairlər nə qədər bəxtiyardır?!

Dostum! Mən də şairəm, mənim sakit yoluma
 Nəğmələr ilahəsi güllər səpdi al-əlvan.
 İlham alovlarıyla doldurdular mənim bu
 Gənc sinəmi allahlar ömrə qədəm qoyandan.
 Hiss etməyə başladım hər şeyi uşaqlıqdan,
 Canlandı varlığıyla önümdə bütün həyat.
 Ağlımı, düşüncəmi hər şey buraxdı heyran,
 İlk cığırla yol alıb, sürətlə çaldım qanad.

Ey uşaqlıq anları! Baxın, necə də sakit
 Bir gözəllik içində ötüşüb keçdiniz siz.
 Əhsən sizə, allahlar! Məni dünyanın qorxunc
 Tufanlarından xilas etdi güclü əliniz.

Lakin hər şey yox oldu; azadlıq, sevinc, heyret
 Uzaq qaranlıqlara çəkildi, itdi gözdən.

Başqalarına gənclik verirkən fərəh, ləzzət,
Gəncliyin əllərindən kədər, qüssə çəkdim mən.
Belə tez qibtəsini görmək qanlı gözlərin,
O alçaq böhtanların zəhərlərini dadmaq,
Yox, yox, nə uca şöhrət, nə xoşbəxtlik, səadət
Heç vaxt kor edə bilməz mənim gözüümü, heç vaxt.
Qoy onlar lovğaları sürüsün fəlakətə.
Qalmamış ürəyimdə müqəddəs oddan əsər.
Çoxdan unudulmuşdur coşqun simlərin səsi,
Şirin nəğmələr üçün aldığım hədiyyələr.
Liramı, çələngimi almış qoynuna məzar.
Qoy heç kəs bilməsin ki, bir zaman bir nəğməkar
Düşmənçiliklə həsəd əlində qurban oldu.
Çəmənlərdə göyərən yamyaşıl, təzə, cavan,
Hələ boy atmamışkən dəryaz ilə qırılan
Otlar kimi, ömrünün səhər çağında soldu.
Kimsəsiz bir sükunət içində keçir ömrüm.
Xatırlamazlar məni gələn məğrur nəsillər,
Qəmli səhralardakı məzarımın üstündə
Vəhşi otlar, tikanlar bitər keçdikcə illər.

V.L.PUŞKİNƏ

Cavab ver sözümə, ey Parnas atam,
Muzalar aşiqi olan bir nəfər
Həm qvardiyaçı polkovnik, həm də
İncə şair ola bilməzmi məgər?
Bəzən Apollona buxur yandıran,
Muzalar aşiqi olan bir nəfər
Döyüşdə qazanmaq üçün şərəf, şan,
Həm qusarla birgə bant odlayıb,
Kənd, şəhər yandıra bilməzmi məgər?
Bellona, Venera, Muza – budur, bax,
Zəmanəmizdəki müğənnilərin
Müqəddəs inamı bunlardır ancaq,
Müğənni deyərkən cəsur, qəhrəman
Denisi tuturam nəzərimdə mən,
“Müğənni” deyərkən mənim hər zaman
Rus Bufleri keçir nəzərlərimdən.
O vecsiz müğənni, sabit Qlinka
Mənə örnək ola bilməz dünyada.
Sənsə deyəcəksən: “Çərənci, kəs, bir
Draquon yox, insan olmaq gərəkdir.
Paradlar, keşiklər, təlimlər ki var
Odaya bir təsir göstərmir onlar,
Ürəyi qurudur bu qəbil işlər.
Onun əsərini, bəlkə də, bir gün
Kotsitin özünə lap göndərdilər.
Ya da Marinaya – mükafat üçün”.
Dinlə, əziz anam, kor Femidanın,
Ya da o diplomat, çəpgöz qadının
Düşüb yanınca get özünçün bir az,
“Dostum, gəl Lidaya sən bir məktub yaz.
Hərbi günahları tulla, at kənar.
Gözəl sakitlikdən nəşə alaraq
Məclisi-əyana məxsus qərarlar,
Bir də beş stoplu şeir yaz ancaq.

Qusar kornetindən deyil, bu gün sən
Elə müğənnidən, elə şairdən
Nümunə götür ki, kəşf olmamış bir
Diyarın qarları içində təsvir
Etmişdir Yermakı qüdrətli əli.
Elə bir şair ki, çəkmiş modalı
Buynuzları olan ərləri ancaq,
Bir də Məhəmmədin əsirini, bax.
Elə bir şair ki, yaratmış Allah
Onu hər bir nazir, hər bir nəğməkar.
Ciddi bir namusun timsalidir o,
Rəvan üslubu var, rəvan təbi var”.
Belədir, hörmətli əmim, bu aləm,
Hörmətli o kəsdir, dolaşmaq olan
Bütün bəhsləri, insana məxsus
Hədyanlar içində həll edir haman.
Aqıl o kəsdir ki, qadir əliylə
Bütün diplomatik qovğa, nə varsa
Toplayıb yığaraq bir yerə, hələ
Höküm də eyləyir taleyimizə.
“Mövlud bayramında” dinc döyüşçü, bax,
Kəskin həcvə layiq olduğu üçün,
Əlbəttə, gülüncdür, gülüncdür ancaq.

Lakin döyüşlərdən, qanlı çöllərin
Vuruş alovundan, odundan, ya da
İgid cəngavərlik zərbələrindən
Daha canlı, gözəl nə var dünyada?
Müdrük qəhrəmanlıq olmasa da gər,
Sadiq qusarların döyüş günündən
Söylə, dəyərli gün varmıdır məgər?
Onlar yaşayırlar öz çadırında
Zövqdən, nəşədən, qayğıdan uzaq.
Necə ki, o ölməz, qorxaq Horatsi
Tibur meşəsində yaşardı bir vaxt.
Onlar bu dünyanın əzablarından,
Kədərdən, qorxudan gəzib bixəbər

Oxuyur, çarpışır, kəsir hər zaman,
Vuruşlar içində yeyib-içirlər.
Xoşbəxt o kəsdir ki, bu dünya üçün
O həm dəhşətlidir, həm də mehriban.
O kəs ki, işiyçün, nəğmələriçün
Üstünə təriflər yağır hər yandan,
O kəs ki, ucaldı Temuru, Marsı,
Döyüş meydanında onun lirası
Göründü yəhərlə, qılıncla qoşa.

Lakin siz, ey Febin, əyləncələrin
Övladı – əməyə, şərəfə düşmən –
Səssiz boşluqların dostları, budur,
Sizə pıçılıyla söyləyirəm mən:
Razıyam sizinlə, haqlısınız siz,
Yaratmış özüyçün Allah təbiət,
Axmaq adamlarçün cənnət, səadət.
Qadınlarçün kişi, moda və qiybət,
Nəcib adamlarçün qayğı, məhəbbət.
Yerdə qalanlara gənclik, axmaqlıq,
Bizimçünsə təklilik, bir də azadlıq.

LİDAYA MƏKTUB

Axşam qatı qaranlıq bürüyərək hər yeri,
Yenicə örtüsünü üstümüzə sərəndə,
Saatın sakit-sakit hərlənən əqrəbləri
Gecənin yarısını aləmə göstərəndə,
Bu sakit təbiətin qoynunda təkcə xoşbəxt
Məhəbbət oyaq ikən,
Qaranlıq zindanımdan qalxıb lal qübbələrin
Altına çıxaram mən.
Yerdə qalan qanadlı o anları itirmək,
Əgər bilsəniz, mənə çətin gəlir nə qədər,
Lakin tez bir zamanda o mənfur açarlara
İnanıb keşikçilər, nəhayət, mürgüləyər,
Durub tələsik sənin qəsrinə gələrəm mən...
Bu vaxt cəld yerişimdən, sürətli yerişimdən,
Şirin bir ehtirasla sükuta getməyimdən,
Həyəcanlar içində tənəffüs etməyimdən,
Qüvvətli əllərimin təmasından, mehriban,
Bir də ki bu alovlu, odlu dodaqlarımdan
Tanı öz sevgilini, bil ki, çatmış, ey pəri,
Sevinc, sevgi, səadət, bəxtiyarlıq dəmləri!
Bu zövqdən, nəşədən, məhəbbətdən, Lida, ah!
Ölüb qurbanın olmaq mümkün olsaydı, hərgah!

İLİÇEVSKİNİN ALBOMUNA

Dostum, mən pravoslav xristian olsam da,
Adlı-sanlı bir şair deyiləm dünyada, bax.
Qəlbim ölməzdir mənim, buna söz yoxdur əsla,
Şeirimin qisməti tamam başqadır ancaq.
Bu inadkar muzamın axan coşqun nəğməsi,
Bu gənclik illərinin oynaq, şux əyləncəsi,
Məzəli bir ölümlə köçüb gedər dünyadan,
Nur səpməz üstümüzə bu işıqlar bir zaman.

Ah, mənim bu lütfkar əqlim soruşur məndən
Dünyada nəyi, nəyə tərcih eyləyirəm mən.
Qəlbim əbədimidir, dostlar, görəsən? Ya da
Yaratdığım əsərlər qalacaqmı dünyada!

Taleyin ixtiyarı gər bizdə olmasa da,
Hər halda, buna şübhə ola bilməz ki, sadə –
Kağız varaqlarında sənə təqdim olunan,
İmzası bilinməyən bu xoş könül töhfəsi,
İlhamımın bu yaxşı qorunmamış meyvəsi
Unudulmaz heç zaman.

Lakin bu zəhmətimiz olsa da, bir gün hədəd,
Sənin dostluğun ilə canlanan şeirlərim
Ölüb getsə də əgər,
Bu sadıq hisslərimin, qəlbimin səsi, inan,
Uzun ömür sürəcək, çox güman ki, onlardan.

YOLDAŞLARA

Məhbusluq illəri ötüb-keçdilər.
Çox çəkməz, dinc dostlar, ayrılıq biz.
Çarskoe Selonun o çöllərində
Qalar xatirətək ilk gəncliyimiz.
Gözləyir kandarda bizi ayrılıq,
Uzaq həyat səsi çağırır artıq.
Gənc, məğrur bir fikrin həyəcanıyla
Baxmada yollara hamı bayaqdan.
Gizləyib aqlını kiver altında
Hərbi paltar geyən cavan bir oğlan
Qusar qılıncını yelləndirərək
Bayram səhərinin bu soyuğunda
Paradda dayanır bir vüqar ilə;
Qarovula gedir üşüyən anda
Bəzəyi şərəfdən üstün saxlayan
Namus yox, şan-şərəf sevən bir əyan,
Məşhur bir kələkbaz önündə ancaq:
Aciz bir kələkbaz görür özün, bax
Yalnız mən, taleyə baş əyib hər an
Xoşbəxt tənbelliyin sadıq oğlu tək
Qayğısız, qeydsiz bir xoş ürəklə
Baxıram sakitcə mürgüləyərək...
Birdir süvarilər, mirzələr mənə,
Birdir idarələr, kiverlər inan.
Asessor olmağa sürüklənmişəm,
Kapitan olmağa atmayıram can.
Dostlar, bir azacıq lütf edib, yenə
Qoyun məndə qalsın qırmızı qalpaq,
Nə qədər ki, günah işləyib, onu
Mən dəyişməmişəm dəbilqəyə bax.
Nə qədər tənbelçin mümkündür hələ
Müdhiş fəlakətdən qorxmayıb bir an –
Ehtiyat bilməyən əlilə hələ
Açacaq jileti iyulda haman.

İ.İ.PUŞŞININ ALBOMUNA

Nə zamansa yazdığım bu gizli varaqları
Keçirib nəzərindən,
Böyük, şirin xəyallar ilə qanad çalaraq
Uç yenə liseyə sən.
Xatırla ilk günlərin sürətli anlarını,
Altı illik birliyin sakit zamanlarını.
Qəlbinin arzusunu, sevinc və qəmlərini,
Dostluğun o küsüşmək, barışmaq dəmlərini,
Olanları, yenidən olmayacaq nələr var...
Yad et ilk məhəbbəti
Tökərək qəmli yaşlar.
Dostum, keçdi o günlər... Lakin ilk dostlar ilə
İttifaq bağlamadın şirin xəyallarla bax!
Dəhşətli zəmanənin, taleyin qarşısında
Əzizdir, əbədidir bağlanmış bu ittifaq.

* * *

Əlvida, ey vəfadar palıd meşəlikləri,
Bizim qayğısız çöllər, ömrün əziz səhəri!
Əlvida, ey sürətlə uçub gedən günlərin
Yüngül qanadlı əziz, şirin əyləncələri,
Əlvida, Triqorsk – könlümü dəfələrlə
Sevinclərlə dolduran mehriban, gözəl məkan!
Səni həmişəlik tərk etmək üçün mü, söylə,
Gəlib gəzdim qoynunu sevinc ilə bir zaman?!
Gedirəm, apararaq sizdən xoş xatirələr,
Lakin könlümü sizdə buraxıb gedirəm mən!
Ah, kim bilir, bəlkə də (bu şirin bir xəyaldır),
Mən sizin o çöllərə döndüm bir gün yenidən?
Sevimli azadlığın, ağılın, incəliklərin,
Şənliklərin aşıqı, vurğunu kimi yenə
Gələrəm o cökəli kəndinizin altına,
Gələrəm Triqorskın çiçəkli döşlərinə.

ONA

Gəzib avara, qəmli, unuttum liranı mən,
Xəyalım arzularla alışıb yanmadı, bax!
Gəncliyin töhfəsilə düham uçdu əlimdən,
Ürəyim yavaş-yavaş qapandı soyuyaraq.
Ah, siz, ey sakitliyin kölgəsinə çəkilən
Dostluq, sevgi, ümid və kədərlə dolu anlar!
Siz, ey gənclik günlərim, çağırırım sizi mən.
Şeirin müti əsiri olduğum o zamanlar –
Sevgi həyəcanını, hicran nəğmələrini
Xoşbəxt liramda könlüm sakit-sakit ötərdi.
Mənim dalğın səsimi paldıqlar bu zaman
Dağlarda əks edərdi.
Boş yerə tənbəlliyn yükünü daşıyaraq,
Özüm də istəmədən ağır yuxuya daldım.
Mən əziz musiqidən, muzadan qaçdım uzaq.
Göz yaşları içində şən-şöhrətdən ayrıldım.
Lakin birdən şimşəktək üstümdə şəfəq saçıb
Gənclik ölən qəlbimdə alovlandı yenidən,
Qəlbim oyandı, cana gəldi sevgi ümidi,
Kədər, sevinc nə şeydir anladım yenidən mən,
Hər şey yenidən güldü, mən titrədim həyatçın.
Təbiət də yenidən dirçəldi, gəldi cana,
Daha yaxşı hiss etdim, azad nəfəs aldım,
Xeyirxahlıq yenidən aldı məni qoynuna.
Əhsən, sevgiyə əhsən! Eşq olsun allahlara!
Liramın cavan səsi ucaldı yenə şən-şən.
Cana gəlmiş simlərin coşqun titrəməsilə
Ayağına gəldim mən.

AD GÜNÜ

Artırın səs-küyü, sevincləri siz,
Xoş saat eşqilə verin səs-səsə.
Cavanlıq, incəlik, dostluq, budur bax,
Bu gün ad gününə gəlmişdir bizə.
Ancaq, ey qanadlı övladlar, sizi
Dostlar məhəbbətlə təbrik edərkən
Hər biri qəlbində deyir – bəs nə vaxt
Görəsən, ad günü edəcəyəm mən?

ŞAIRİN TARİXİ

O dinləyir adətkar qulağı ilə
Fişqınqları;
Durmadan, birnəfəsə çirkləndirir, bax,
Ağ varaqları,
Sonra da əzab verir bütün dünyaya
Saysız şayiə;
Sonra da çap etdirir, yuvarlanır, bax,
Yenə Letaya!

ÇAADAYEVİN PORTRETİNƏ

Yüksək iradəsiylə doğulmuşdur göylərin,
Yaranmış çar xidməti əsarətində o, bax!
Romada Brut olardı, Afinada Perikles,
Burda isə bir qusar zabitidir o ancaq.

AZADLIQ

(Qəsidə)

Siteranın zərif çariçası, sən
Gizlən nəzərlərdən, gözdən ol kənar!
Hardasan, azadlıq tərənnüm edən,
Şahları qorxudan, məğrur nəğməkar?
Gəl, başımdan mənim çələngimi al,
Cansız rübabımı qır, daşlara çal...
İstərəm vəsf edəm hürriyyəti mən,
Yox edəm taxtdakı qəbahəti mən.

Qallın alicənab, uğurlu, yüksək
İzini aç mənə, haqqıyla göstər!
Şanlı fəlakətin arasında, tək –
Sən ona yazdın cəsur himnlər,
Hərçayi taleyin gic oğulları,
Dünya zalimləri, əsin, titrəyin!
Sizsə, ey cahanın məzlum qulları:
Qalxın, cürətlənin, məni dinləyin!

Əfsus ki, hər yana eyləsəm nəzər –
Bir zəncir görürəm, bir də ki qamçı,
Hər yanda məhv edən o sarsıdıcı
Qanunlar, əsarət, göz yaşı gəzər,
Mövhumatın qatı qaranlığında
Köləliyin qorxunc dühası hakim,
Məşum ehtiraslı şöhrət hər yanda
İnsan övladına etməkdədir hökm.

Orda ki, bağlamış möhkəm ittifaq
Qüvvətli qanunla, ulu hürriyyət,
Çarların qəzəbi orada ancaq
Xalqı sarsıtmayı, verməyir dəhşət;
Qəmsiz görərsiniz orda insanı,
Qoruyur hamını qanun qalxanı,

Sadiq əlindədir vətəndaşların.
Qanunun qılıncı fərqsiz, başların –
Üstündən adil bir vurğuyla iti
Keçərək məhv edir hər cinayəti;
Satın alınmadı bu əllər əsla
Nə həris simiclik, nə də qorxuyla.
Hökmdarlar! Sizə taxti-tac verən
Qanundur, biliniz, deyil təbiət,
Ey xalqdan yüksəkdə duranlar, sizdən
Ücadır daimi qanunlar, əlbət.

Vay olsun halına o xalqların ki,
Ataraq başını arxayın yatar,
O yerdə ki, ya xalq, ya da hökmdar –
Hökmrən olmağa ixtiyarı var,
Ey şanlı səhvlərin qurbanı olan,
Səni çağırıram mən şahid bu an.
Keçən sələflərin uğrunda bəzən
Ey çarlar titrədən, gəl, şahid ol sən.

Ölüm kürsüsünə Lüdoviq çıxır,
Baxır dilsiz kimi, xələflər baxır,
O qoyur başını xain zindana
Susur qanun, susur xalq belə buna.
Endi canı balta yalnız bir kərə...
Düşdü qana batmış tacsız baş yerə.
Qəddar zülmkarın örtüyü, budur,
Zəncirli qolların üstündə durur.

Ey zalım hökmdar, qəddar hökmrən,
Yox səni, tacını heç görənlər gözümlər.
Körpələrin, özün məhv olan zaman
Kinli bir sevincə gülürəm özüm.
Lənətin möhrünü görüb üzündən
Oxuyur tayfalar baxaraq sənə,
Allaha tənəsən kainatda sən,
Dəhşətsən, ləkəsən bu yer üzünə.

Dumanlı Nevaya hey gecə yarı
Düşüb parlayanda göy ulduzları,
Qayğısız bir başı ağırlaşdıran
O sakit yuxunun gəldiyi zaman
Şair fikirlərə qərç olub, dalır,
Gözünü çəkmədən o nəzər salır.
Görür qarşısında o, bir tunc heykəl,
Dağılmış bir saray, bir qorxunc heykəl.

O duyur heybətli divar dalından
Qlionun müdhiş səsinə bu an,
Görür öldürülən Kalıqulanı
Şərablə, qəzəblə məst olan canı,
Döşləri lentalı və ulduzlu bir
Dəstə qabağında canlanıb keçir,
Üzlərdə ədnalıq, qəlbə həyəcan,
Cəlladlar keçirlər göz qabağında.

Susur, danışmayıır xain pasiban,
O asma körpülər sallanır bu an,
Xəyanətin satın aldığı əllə
Qaranlıq gecədə qapılar belə –
Açılır, nə qorxunc, müdhiş mənzərə?!
Quduz yeniçərilər girir içəri...
Parlayır bir anda ölüm xəncəri...
O şərəfsiz canı yıxılır yerə.

İbrət götürünüz, ey çarlar, ibrət,
Nə ağır cəzalar, nə ərmağanlar,
Nə mehrablar, nə də soyuq zindanlar
Sadiq hasar deyil şahlara, əlbət.
Qanunun mötəbər kölgəsində siz
Başınızı ilkin yerə əyiniz.
Xalqın azadlığı, dincliyi o an
Əbədi hişf edər taxtı bəladan.

Kn. QOLİTSINAYA

“Azadlıq” odasını ona göndərirkən

Sən, ey təbiətin sadə övladı,
Bir zaman vardı ki, mədh edərək mən
Gözəl azadlığın arzularını,
Onunla tənəffüs edərdim şən-şən.
Lakin sizi görüb asıram qulaq,
Nə etmək, zəif bir adamam, əlbət,
Əbədi itirib azadlığımı,
Qəlbən əsarətə edirəm hörmət.

1818

SAĞALMA

Mən sənimi gördüm, ah, sevimli dost,
Yoxsa, aldatmışdı məni bir duyğu...
Bir qarışıq xəyal, ya bir isitmə,
Yoxsa, bir yalandı bu şirin yuxu?
Mənhus xəstəliyin ağır çağında
Başımın üstündə səndinmi duran?
Əsgər paltarında, ey nazlı pəri,
Qərribə görkəmdə göründün bir an...
Səni belə gördüm, işıqsız gözüm
Bu hərbi libasda tanıdı dərhal...
Zəif pıçiltıyla dedim: ey dildar!..
Sardı düşüncəmi yenə bir xəyal...
Axtardım zülmətdə halsız əlimlə...
Duydum nəfəsini, göz yaşın axdı.
Bu yanan alnımda odlu bir busən
Gəzərkən könlümü yandırdı, yaxdı...
Arzular, həyatın sönməz alovu,
Keçdi ürəyimdən, qaynadım, daşdım.

Həzin xəyal kimi gizləndin tezcə,
Nədəndir, ey cavan, məndən uzaşdın?
Məni məst elədin, yordun, zalım dost!
Öldürür məhəbbət məni, ey dildar!
Qoy əsgər papağı altında görüm
Gözəl gözlərini, gəl, ey sehrkar!
Görüm kəmərinə, hərbi libasını,
Görüm ayağında hərbi çəkməni.
Yubanma, ah, tez gəl, gözəl əsgərim,

Səni gözləyirəm, gəl qurtar məni...
Tanrılar yenidən şəfa göndərüb,
Şirin həyəcanlar bəxş edib mənə.
Gizli bir məhəbbət gətirib onlar,
Gənclik şıltağını verərək yenə...

JUKOVSKIYƏ

O yüksək qəlbinlə, açıq fikrinlə
Xəyal aləmində çırpınanda sən,
Saxlayıb liranı dizinin üstə
Bir an buraxmırsan titrək əlindən.
Qarşında sehrkar zülmət içində
Dəyişərkən bir-bir mövhum xəyallar,
Alnında ilhamın soyuq nəfəsi
Sənin saçlarını töküüb-dağdadar.
Haqlısan, azlarçın yaradırsan sən,
Paxıl hakimlərçin deyil sənətin,
Özgə fikri, özgə sözü toplayan,
Yoxsul yolçulartək yoxdur qüvvətin.
İstedadın əsil dostuyçün yazdın,
Müqəddəs həqiqət dostu naminə...
Səadət hər kəsi sevməz, bil, hamı
Alqışçün gəlməmiş bu yer üzünə...
Yüksək fikirlərin, şeirin zövqünü
Xoşbəxtdir dünyada duyub bilənlər!
Xoşbəxtdir bu gözəl dadlı nəşədən
Həyatda kam alıb, ömür sürənlər...
Sənin o atəşin təmiz ruhundan
Bir fərəh qoparan xoşbəxtdir inan!..

NAĞİLLAR

Rusiyada at çapır
Bir köçəri müstəbid,
Xilaskar qan-yaş tökür.
Dalınca xalq naümid...
Mariya xilaskarı
Hədələyib qorxudur:
“Ağlama, körpə balam,
Padşah gələr, budur!”
Padşah xortdan gələr!
O gəlib verir xəbər:
“Rusiya xalqı, eşit, bil,
Bilsin aləm yenidən...
Avstriya, Prussiya
Mundiri geymişəm mən.
Sevin, ey xalq, kefim saz,
Toxam, kökəm, həm sağam,
Qəzetçilər hey məni
Tərifləyir, qoçağam.
Mən yemişəm, içmişəm.
İşləmək deyil peşəm...”

Qulaq verin dalına,
Görün, nələr olacaq,
Lavrovu qovacağam.
Sarı evə salacaq
Soteu mənim əllərim,
Qorqolinin yerinə
Qanunlar verəcəyəm,
Hüquq göndərəcəyəm –
Bir padşah rəhmiylə
Acıyaraq onlara
Verəcəyəm hər hüquq
Bu yerdə insanlara!..”

Sevincdən yatağında
Tullandı körpə uşaq,
“Doğrudurmu bu sözlər,
Ya zarafatdır ancaq?”
Ana deyir: “Yat, bala,
Gözlərini yum, yat bir,
Gör atamız padşah
Nə yaxşı nağıl deyirl..”

JUKOVSKİNİN RƏSMİNƏ

Onun şeirlərinin füsunkar şirinliyi
Keçəcək əsrlərin qibtəkar çöllərindən...
Dinləyərək bu şeiri gənclik həsəd çəkərək,
Bu şöhrətin önündə ah çəkəcək dərindən.
Bir təsəlli tapacaq əzab, möhnət, qəm, kədər...
Çevriləcək sevincə xəyallar, düşüncələr.

XƏYALPƏRVƏRƏ

Sən acı ehtirasdan böyük bir zövq alırsan,
Göz yaşları axıdıb, qüssələrə dalırsan...
Yandırıb əbəs yerə yorursan xəyalını,
Gizlin bir qüssə ilə pozursan öz halını.
Ey naşı xəyalpərəst, inan ki, sən sevmirsən.
Məyus hislər axtarsan, düçar olsan əgər sən,
Məhəbbətin o müdhiş atəşində yanarsan,
Qanındakı sevginin zəhəriylə qaynarsan...
Yuxusuz gecələrdə yorğun düşər bədənin,
Qüssələr, iztirablar çökər canına sən...
Kədərli gözlərini əbəs yerə qaparsan,
Nə bir sakit olarsan, nə təsəlli taparsan.
Hıçqırarsan örtərək qalın örtüklərini,
Çılğın və puç arzular qurudar tamam səni.
Onda boş xəyallara uymazsan sən bir daha,
Düşərsən göz yaşıyla yar önündə ayağa!..
Rəngi qaçmış və yorğun bağrıb allahlara,
Diləyərsən onlardan sən yalvara-yalvara:
“Ey tanrılar, aqlımı yenə başıma qoyun,
Siz bu mənhus xəyalı götürün, məndən alın...
Bəsdir daha sevdiyim, verin mənə sükunət”.
Lakin o tutqun xəyal, o qüssəli məhəbbət
Əbədi sənin olar, heç vaxt səndən əl çəkməz,
Unutmağa onları can atırsan çox əbəs...

ƏLAHƏZRƏT HÖKMDAR
KRALİÇA YELİZAVETA ALEKSEYEVNANIN
ŞƏNİNƏ ŞEİR YAZMAQ ÇAĞIRIŞINA
CAVAB

Öz sadə liramda tərif açmadım
Mən bu yer üzünün allahlarından.
Yaltaqlıq etmədim gücə, qüvvətə,
Azad bir iftixar duyub hər zaman.
Yalnız azadlığı mədh eyləyərək
Ona fəda oldum şeirimlə müdam,
Həyalı muzamla mən bu çarları
Əyləndirmək üçün doğulmamışam.
Etiraf edirəm, mən Helikonda
Coşqun Kastilyanın üstündə ancaq,
Yelizavetanı gizlicə tərif
Etdim, Apollondan ilham alaraq.
Göylərin yerdəki təcəssümündən
Qəlbim alovlanıb gələrek dilə
Taxtda xoş əməlli bu tacıdanı
Mədh etdim mehriban gözəlliyilə.
Gizli azadlıqdan, sevgidən doğdu
Qəlbimdə bu sadə himnin xoş səsi.
Mənim bu alınıb-satılmaz səsim
Oldu rus xalqının əks-sədası.

GÖZƏLƏ

Bu əlvan bəzəklərin, xoş səsin, baxışların,
Sakit, şirin gileyin, gözəl nəvazişinlə
Yandırıb gənc ürəyi, yüngül zəfər yolunu
Göstərməkdə məqsədin nədir, ey gözəl, belə?
Bu riyakar incəlik, yalançı hicab nədir?
Bu qeydsiz yorğunluq, bu titrəyən dodaqlar...
Əbəsdir hiyləgərlik, pozulmuş bir ürəkdə
Nə canlı bir duyğu var, nə təmiz bir həyat var!
Sənə soyuq qəzəbdir mənim mənhus cavabım.
Təkəbbürlü hüsnündən qaranlıq gecələrdə,
Söylə, ey gözəl qadın, kimlər bir kam almamış...
O murdar mənzilinin ləkəli qapısını
Gecələr cəsarətlə kimlər gəlib çalmamış...
Öz solğun dəmətini başqasına apar sən,
Oxşa naşı qəlbini, uzaq, ey gözəl, məndən!..
O yorğun ağuşunda başqasını sev, aldat...
Könlümə hakim olmaq sevdasını tamam at!
O xain qucağına getməz ilham aşiqi,
Başqasına apar sən yalançı yüngül eşqi,
Saxta məhəbbətinin satqın zəncirlərini.
O acgöz tamahının ən acı zəhərini,
Məcburi arzuları qızıllara satılan
Soyuq, süni fərəhə ram olmaram heç zaman!

* * * -YƏ

Sənə yaxın olan o aşiq nə bəxtiyardır,
Gözlərinə baxmağa onun hünəri vardır...
Nazlı hərəkətlərin, ona məhrəm hər halın,
Ünudulmaz gülüşün, oynaq, süzgün xəyalın...

* * *

Mən bu azad sükutda, ey palıd meşələri,
Hər açılan səhəri bəxtiyar qarşılardım...
Sizin dost ölkənizə sığınmaqçın yenidən,
Bir mehriban ürəklə yenə buraya vardım.
Yenidən bu (könlümdə) oyandı fərəh, sevinc,
İtirdiyim gəncliyim çırpınıb qalxdı yenə.
Mən qüssənin amansız zövqünü bir də duydum,
(Qəlbim bir də bağlandı öz ilk məhəbbətinə...)

ÇAADAYEVƏ

Sevginin, ümidin, səssiz şöhrətin
Ömrü qısa oldu, nəşəsi gödək.
Sovuşdu gəncliyin oyun söhbəti
Bir yuxu misallı sübh dumanıtək.
Di gəl ki, hələ də bir təşnə hislə
Dəf edib hər zülmün möhnətlərini,
Qərarı tükənmiş ürəyimizlə
Dinlərik vətənin dəvətlərini.
İntizar içində gözlərik hər an
Hürriyyət deyilən müqəddəs günü,
Səbrini itirmiş adaxlı oğlan
Vüsal dəmlərini gözləyən kimi.
Neçə ki azadlıq eşqiylə yanıb
Bir qeyrət uğrunda vurur qəlbimiz,
Coşan könüllərdə şövqü, tüğyanı
Vətənə həsr edək, ey dost, gərək biz.
Doğacaq, a yoldaş, inan ki, haqdı
Tale ulduzunun mehri, şəfqəti;
Rusiya oyanıb kükrəyən vaxtı
Hər çilik cüngündə mütləqiyyətin
Bizim adlarımız yazılacaqdı!

* * *

Mən də eşitmişəm bu dünya mülkü
Vahid bir dostluqla gözəldir, əlbət.
Onsuz bu dünyanın yoxdur ləzzəti,
Onsuz həyat yolu qüسسə, fəlakət...
Sakit bir dostluğun olmasa əgər,
Ömrün-günün gəlib işıqsız keçər...
Dinlə, lakin başqa bir hiss də vardır:
Həm yorar insanı, o həm məst edər,
Zəhmət çəkəndə də, dinc olanda da
Aman verməz, səni yandırıb didər.
O, zalım bir hissdir, ruhu parçalar,
İztirab içində ölər qəlbimiz,
Ümid şölələri yanmasa bir an,
Bu dərin yaradan sağalmarıq biz...
Bax, məni yandıran ehtiras budur!
Solub məhv oluram gənc günlərimdən,
Lakin sağalmaq da istəmirəm mən.

ELEGİYA

Şirin xatirələr məst edir məni,
Hörmətlə, qüسسəylə fikrə dalıram.
Qucaqlayıb sənin sərt mərmərini,
Kaçula, ey məğrur heykəl, qalırım!
Nə rusiyalıların cəsur yürüşü,
Nə Yekaterina töhfəsi şöhrət,
Nə Dunay dalında olan qəhrəman.
İndi yandırmayır könlümü fəqət!..

. . . . .
. . . . .

27 MAY 1819

Ömrümüzdən keçən o şən axşamı
Biz yadda saxlayaq, ey cavan dostlar!..
Şüşə badədəki gülgün şərabin
Buzlu axışında gör nə nəşə var...
Onda biz içirik, gözəl Venera
Oturdadı masa başında səssiz...
Nə zaman dördümüz birlikdə bir də
Şərab içib, çubuq çəkəcəyik biz?!

KƏND

Salam sənə, ey səssiz guşə, ey sakit bucaq,
Ey dincliyin, əməyin, ilhamların ocağı,
Bir yurd ki, görünməmiş sellər kimi axaraq
Sonsuz nəşəylə keçir gənc ömrümün hər çağı,
Mən səninem, Sirtseyin o pozğun sarayını,
Coşqun ziyafətləri, nəşələri ataraq,
Azad düşüncələrlə, sakit pəlidliqlərlə,
Səssiz çöllərlə, budur, dəyişdim onları bax!
Səninem! Sevirəm bu qaranlıq bağı candan,
Onun kölgəlikləri heyran etmişdir məni.
Sevirəm kolluqlarda şəffaf sular çağlayan,
Bu ətirli tayalar qurulmuş göy çəmənini.
Hər tərəfdə bir canlı mənzərə görürəm mən,
Lacivərd düzlərində bir cüt parlaq göl də var.
Balıqçı yelkənləri ağarır orda bəzən,
Arxasında təpələr, zolaq-zolaq tarlalar,
Səpələnmiş daxmalar görünülər uzaqdan,
Dəstə-dəstə sürülər gəzir nəm sahillərdə.
Odur, yel dəyirmanı, tüstülənən bacalar,
Bolluq, əmək izləri gözə çarpır hər yerdə,
Burda mənasızlığın qurtarıb zəncirindən
Öyrənirəm düzlükdə bir nəşə tapmağı mən.
Allah qədər sevməyi saf qəlblə qanunları,
Baxmadan inildəyən bu avam xalqa sarı,
Qəlbən şərik oluram dilsiz yalvarışlara.
Nə xəbis adamlara, nə də axmaq başlara
Həsəd aparmıram mən.
Zamanın kahinləri, sual edirəm sizdən!
O böyük inzivadən fərəhli səsiniz bax,
Eşidildikcə, budur,
Qüسسə dolu tənbellik yuxusunu qovaraq
Məndə zəhmətə qarşı böyük həvəs doğurur.

Lakin qorxunc bir fikir sarsıdır qəlbi qəmlə,
Çiçəkli tarlaların, dağların qoynunda, bax
Burda, insan dostları baxıb sonsuz ələmlə
Dəhşətli rüsvayçılıq görür hər yerdə ancaq.
Taleyin insanları məhv edib əzmək üçün
Yaratdığı o vəhşi azadlıq burda bir gün
Axan göz yaşlarına, ahlara baxmayaraq,
Əkinçinin mülkünü, zəhmətini, budur, bax,
Zorla, çomaq gücünə almış onun əlindən.
Şallaqların altında öz başını əyərək
Rəhmsiz sahibkarın şumlarında səhərdən
Axşamadək sürünür arıq qullar ilantək.
Ağır boyunduruqlar qəbrədək sürükləyir
Burda ürəyi; arzu, ümid bilmədən nədir
Cavan qızlar o zalım, o ürəksiz, o qəddar
Ağaların nəşəsi üçün çiçək açırlar.
Qocalmış ataların əziz dayağı olan
Cavan oğullar, budur, doğma komalarından
Qulların miqdarını artırmaqçün qalxaraq
Ağaların mülkünə səpələnir hər səhər.
Ah, səsim ürəkləri titrədə bilsəydi, ah,
Ah, deyin, qəlbimdəki bu sönməyən od nədir?
Niyə taleyim mənə natiqlik verməmişdir?!
Ah, xalqı əzilməyən görəcəyəmmi, dostlar?
Çarın əliylə qulluq süqut edəcəkmimi, ah,
Vətənin azad olmuş göylərində, nəhayət,
Gözəl, əlvən şəfəqlər yanacaqımı bir səhər?!

* * *

Nahaq yerə, əziz dost, fikir etdim, gizlədim
Soyuq həyəcanlardan aldanmış (qəlbimi) mən.
Sən başa düşdün məni, nəşələr, zövqlər keçir,
Sənin də məhəbbətin silinir ürəyimdən.

Heyranlıq (saatları həmişəlik yox oldu),
Xoş vaxtlar, gözəl anlar keçdi, baş aldı getdi.
Gəncliyin alovlanan bütün arzusu söndü,
Ümid qəlbimdə öldü, güntək qaraldı, getdi.

* * *

Köhnə günahlarımçın cəza veribdir fələk,
Səkkiz gündür gəzirəm mən əziyyət çəkərək.
Al qanımda Merkuri, mədəmdə acı dərman,
Fikrimdə tövbə etmək, özüm isə peşiman.
Əziyyət çəkirəm mən,
Eskulap zamin olur mənə dildən, ürəkdən...

İLƏHİ MƏHƏBBƏT

Ah, dostum Lilyacan, bilirəm ki, mən,
Şirin xəyalların qucağında sən
Şübhəli dostların baxışlarından
Gizlincə, asudə vaxtını hər an
Kimə qurban verib həsr eləyirsən.
Səni çox qorxudur dəcəl sevgilin.
Yüngül hərəkətli o çəvik oğlan
Soyuq rəftarıyla, davranışıyla
Himeney olmaz o sənə heç zaman.

Sən öz taleyinə tabe olaraq,
Sitayış edirsən başqa allaha,
Zərif həyəcanlar sənin qəlbinə
Boş yollar kəşf edib, tanıyır daha.
Gördüm gözündəki zəif atəşi,
Süzgün baxışları mən düşdüm başa.
Yorğun yerişini duyub, anladım,
Solmuş yanaqlara edib tamaşa...
Müti bəndəsinə bağışlanmayı
Böyük sevincləri Allahın bir an.
Sadə cavanlarsa minir qiymətə
Onun əsrarəngiz mükafatından.
Şirin yuxuları sevir, səbirlə
Qala qapısında dayanır o, bax,
O dostdur həyalı nəşəyə, zövqə,
Sevgiyə qardaşdır, yalqızdır ancaq.
Zülmət gecələrdə məyus olaraq,
Gizli bir qüvvətlə o, sənin bu vaxt
Tutqun xəyalını oyadır həməni.
Yazıq Lida, sənle nəfəs alır o,
Sənə Kipridadan ərməğan olan
Yuxunu, qızlığın rahatlığını
Sakit əlləriylə qovur bu zaman.
Nəşələr içində yalqız qalanda
Eşqi aldatmağı xəyal edirsən.
Boş yerə! Nəşənin ən xoş çağında
Yenidən qəmlənir, ahlar çəkirsən.
Eşq allahı Amur salmayacaqmı
Öz işıq olmayan yurduna nəzər?
Sənin gözəlliyin solur gül kimi
Keçdikcə gəncliyin, ötdükcə illər.
Əbəsdirmi mənim yalvarışlarım?
Cani xəyalları tərək et, unut sən.
Həmişə sən gözəl olmayacaqsan,
Təkcə özün üçün gözəl deyilsən.

YARIMÇIQ ŞƏKİL

Kimin qəlbi duyub, vəcdə gələrək
Tutub gözəlliyyə sirrindən xəbər?
Kimin fırçasıyla çəkilib, görənlər,
İlahi, bu qüdsi-parlaq cizgilər?

Sən dahisən!.. Lakin eşqin əzabı
Səni həlak edib. Lal nəzərlərin
Zillənib çəkdiyin şəkilə tərəf.
Qəlbinin atəşi sönəcək, yəqin.

P.B.MANSUROVA

Mansurov, səmimi dost,
Əziyyət çələngi tax!
Kırılmanın eşqinə
Bir qədəh şərab iç, qalx!

İnan, sadıqdır sənə
Bakirə Lassi kimi.
Taleyi xoşdur onun
Xanım Kazassi kimi.
O, zərif əlləriylə
Basma parçanı atar.
Tezliklə qabağında
Məxmər üstündə yatar.

. . . . .

1820

DORİDA

Xoşa gəlir ağı sifəti, qızıl rəngli hörükləri,
Doridanın göy gözləri gözəldir, yox bərabəri.
Dünən gecə məclisində tərək elədim dostları mən,
Ləzzət aldım qucağında o dilbərin işvəsindən.
Sevinclərim sevinclərlə tez-tez əvəz oldu, yandı,
İstək odu gah qaraldı, gah təzədən alovlandı.
Əriyirdim, lakin kəsif qaranlığın içində mən
Başqa əziz çöhrələri keçirirdim göz önündən.
Məchul bir dərd bürümüşdü ürəyimi mənim bu an.
Başqa bir ad söyləyirdi dodaqlarım çox astadan.

* * *

Mənə döyüş tanışdır, qılıncların səsini
Sevirəm, baş əymişəm döyüş şöhrətinə mən.
Sevirəm vuruşların qanlı əyləncəsini,
Ölüm fikri könlümə əziz olmuş əzəldən.
Ey azadlığa sadıq əsgər, cavan çağında
Kim ki gözü önündə ölümü görməyib, bil,
O, tam sevinc duymayıb öz könül otağında,
Qadın öpüşünə o heç zaman layiq deyil.

ARAKÇEYEVƏ

Bütün Rusiyanı zillətə salan,
Qubernatorları möhnətə salan,
Odur Şurada da müəllim olan,
Çarın həm dostudur, həm qardaşdır.
Bir qəpiyə dəyməz əsgər başıdır,
Kindir, intiqamdır onda hər damar,
Nə ağılı, nə hissi, nə namusu var,
“Yaltaqlıq bilməyən sadıq” kim olar?!

* * *

Gündüzün odu söndü;
Dəniz göy rəngli axşam dumanına büründü.
Gurla, səs-küy qopar sən, müti yelkən, durmadan
Coş, altımda dalğalan, sən, ey tutqun okean!
Uzaqlarda gözümə bir sahil dəyir bu dəm.
Sehrlı bir ölkənin torpağını görürəm,
Ayrılmayıb sevimli köhnə xatirələrdən
Həyəcan və kədərlə ora can atıram mən...
Hiss edirəm: gözümdə təzə yaşlar var mənim,
Gah tutuşur, gah sönür qəlbimdə odlar mənim.
Dolanır ətrafımda mənə tanış bir xəyal,
Coşqun məhəbbət ilə keçən illər, dalbadal –
Canlanır gözlərimdə, yadıma düşür bu an
Mənə əziyyət verən, qəlbimə əziz olan
Arzu və ümidlərin yorucu yalanları.
Gurla, səs-küy qopar sən, müti yelkən, durmadan
Coş, altımda dalğalan, sən, ey tutqun okean,
Üz qorxunc yollarıyla etibarsız dənizin,
Ey gəmim, apar məni uzaqlara, qoy izin
Dalğalarda qalmasın, lakin məni heç zaman
Qüssəli sahilləri həmişə duman olan
Öz ölkəmə aparma, o yerə aparma sən.
O yerdə ehtirasın alovları gücündən
İlk dəfə eşq atəşi ürəyimi yaxıbdır,
Zərif ilham pərisi gülüb, mənə baxıbdır;
Orda vaxtımdan əvvəl əldən getmiş gəncliyim
Tufanlarda saralıb, heç olmayıb dincliyim,
Bir vəfasız o yerdə edib xəyanət mənə,
Salıb dərdə könlümü, verib əziyyət mənə.
Təzə-təzə duyğular axtararaq, bu gün mən
Qaçıb uzaqlaşırım, vətən torpağı, səndən.
Sizdən uzaqlaşırım, ey zövq, şadlıq dostları,
Bircə anlıq gəncliyin bircə anlıq dostları;
Azadlığım, şöhrətim, dincliyim, qəlbimlə mən
Varlığımı sevgisiz sizə fəda etmişəm,

Ey pozğun nəşələrin yorulmaz həmdəmləri!
Ey ana torpağımın vəfasız sənəmləri,
Ey gözəl baharımın gizli dostları, əlbət,
Siz də artıq çıxırsız mənim yadımdan, fəqət –
Əvvəlkitək yaradır qəlbimin hər parçası,
Heç nəylə sağalmadı eşqin dərin yarası...
Gurla, səs-küy qopar sən, müti yelkən, durmadan
Coş, altımda dalğalan, sən, ey tutqun okean!..

* * * -YƏ

Niyə danırırsan, vaxtından əvvəl
Uğursuz, dəhşətli fikrə düşərək,
Ləbi-d ayrılığı qorxuyla, dərdlə
İndidən gözləmək nəyinə gerek?
Onsuz da yaxındır əziyyət günü!
Təkbaşına sakit, boş səhrada sən
Əldən çıxartdığın gözəl günlərin
Şirin xatirəsin səsləyəcəksən.
Sürgünlər, ölümlər bahasına da
Hazır olacaqsan almağa o vaxt –
O sevimli qızın bircə sözünü.
Yüngül addımının səsinə, bədbəxt!

KARAQEORGİNİN QIZINA

Atan ayın qənimidir, azadlığın mərd əsgəri,
Çox müqəddəs qanlar ilə boyanmışdır ağ əlləri.
Qəribədir sənin atan,
Həm canidir, həm qəhrəman.
O qazanmış insanların şərəfini, hörmətini,
Qəzəbini, nifrətini.
Od püskürən sinəsinə qaldıraraq çox vaxt səni,
O, öz qanlı əlləriylə oxşamışdır tellərini.
Oyuncağın olmuş sənin körpəlikdə uzun illər
Qardaş qanı axıtmaqda mahir olan iti xəncər.
İntiqamın alovunu yandıraraq zaman-zaman
Sənin təmiz beşiyinin üzərində danışmadan,
Fikir vermiş sözlərinə, yad olmamış bəşarətə,
Lakin bu vaxt yol axtarmış yeni-yeni fəlakətə.
Sənin atan qaş-qabaqlı, qorxunc olmuş axıradək.
Lakin Tanrı qarşısında atanı, ey gözəl mələk,
Sən öz sakit həyatınla təmizlədin günahlardan:
Vahiməli bir məzardan
Qanadlanıb qalxdın göyə, sən, ey mələk,
Xoş qoxulu buxur kimi, saf məhəbbət duasıtək.

QARA ŞAL

(Moldav mahnısı)

Dəlîtək baxıram qara şala mən,
Dərd didir, düşürəm haldan-hala mən.

Çox cavan, sadələvh olduğum zaman
Bir yunan qızına vuruldum yaman.

O füsunkar qızdan şəfqət gördüm mən,
Az çəkdi, yaşadım qara günəcən.

Qonaq çağırmışdım – şənlənsin hamı,
Zəhləm gedən cuhud döydü qapımı.

“Dostlarla kefdəsən, – o pıçıldadı,
Sənin yunan qızın səni aldadır”.

Ona qızıl verib, “lənət” dedim mən,
Vəfalı qulumu səslədim həməən.

Çıxdıq, çapa-çapa atımı sürdüm,
Qəlbimdə lal olmuş nisgil var – gördüm.

Qızın qapısına çatan dəmdə mən,
Gözlərim qaraldı, lap düşdüm əldən...

Evə təkçə girdim – acıqlı, asi...
Öpür bir erməni vəfasız qızı.

Qaraldı gözlərim, çəkdim xəncəri...
Elə öpən yerdə çətdi əcəli.

O başsız bədəni çox ayaqladım,
Sonra da lal-dinməz, qızı haqladım.

Hələ yadımdadır... yalvarış... qan... kin...
Öldü yunan qızı, məhv oldu sevgim!

Açıb qara şalı onun başından,
Sildim xəncərimi dinməzcə – bir an.

Hava ki qaraldı, qul gecə yarını
Aparıb Dunaya atdı onları.

O vaxtdan öpmürəm heyran gözləri,
Şən gecəm olmayıb o vaxtdan bəri.

Dəlitək baxıram qara şala mən,
Dərd didir, düşürəm haldan-hala mən.

YER VƏ DƏNİZ

Nə zaman ki, göy dənizin üzərində
 Qanadlanıb sakit-sakit uçar rüzgar,
 Yelkənilə oynar məğrur gəmilərin
 Qayıqları oxşayaraq yırğalayar,
 Fikir-xəyal yüklərini atıb yerə,
 Tənbəlləşir, sevinirəm o zaman mən,
 Ünuduram öz nəğməmi bir anlığa,
 Həzz alıram göy suların şən səmindən.
 Nə zaman ki, sahillərə çırpınaraq,
 Köpüklənir, coşur hərdən ağ ləpələr,
 Göy gurlayır, şimşək çaxıb, zülmətlərə
 İldırımın alovları nur səpələr,
 Mən dənizdən üz çevirib qayıdıram
 Qonaqpərəst palıdlara sarı yenə.
 Etibarlı gəlir mənə onda torpaq,
 Acıyıram balıqçının taleyinə;
 O, uğursuz girdabların qucağında
 Dolaşdırır köhnə, qırıq təknəsini,
 Dinləyirəm bir xoş sükut içində mən,
 Dərələrdən axan bulaq nəğməsini.

AYNA QARŞISINDAKI GÖZƏL

Sevgilinə nəzər sal, o, başını çiçəklə
 Bəzəyəndə aynanın qarşısında hər səhər,
 Saçlarını buranda – əks edəndə aynada
 Qürur, xumar baxışlar, dodağında gülüşlər.

XƏNCƏR

Səni Lemnos tanrısı hazırlayıb düzəltdi,
Ölməz Nemezidanın özünə təqdim etdi,
Azadlığın gizlicə keşiyində durub sən,
Ləkəni, incikliyi görüb cəza verənsən.

O yerdə ki, səs çıxmır Zevsin ildırımından,
O yerdə ki, qanunun çıxmır qılıncı qından,
Xitamçısı olursan ümidin, qarğışların,
Taxt-tacın kölgəsində gözdən olursan nihan.
Gizlənirsən içində sən şahanə paltarın.

Tiyən qəddar zalımın gözləri qarşısında
Cəhənnəmin alovu kimi yanır bir anda,
Ziyafət məclisində o baxır dörd yanına,
Lərzə düşür canına.

Gözlənməz zərbən onu tapır, olsa da harda,
Yerdə, su üzərində, məbədğahda, çadırdə,
Gözdən-nəzərdən uzaq qəsrədə, ya otaqda,
Arvad-uşaq yanında, ya da isti yataqda.

Qəysərə tabe oldu o müqəddəs Rubikon,
Sarsıldı şanlı Roma, baş əydi qayda-qanun,
Lakin azadlıq sevən Brut qaldırdı üsyan.

Xəncər, tökdün onda qan.
O, Pompeyin vüqarlı mərmərini qucaraq,
Həyatı tərək etdi, bax.

Odur, səs-küy, qışqırıq salır qiyamçı dəstə
Məhv olmuş azadlığın başsız meyiti üstə.
Eybəcər, qanlı mürdar
Bir cəllad yüksələrək, tutdu taxt üstədə qərar.

Ölümün Apostolu olan yorğun Aidə
Qurbanı barmağıyla o təyin etmədəydi,
Ona köməkçi verdi o ali məhkəmə də,
Bil, ey xəncər, bir səni, bir də ki Evmenidi.

Ey azadlıq yolunda əzab çəkən qəhrəman,
Ey Zaid, eşafotda öldürüldün bir zaman.
Ancaq xeyirxahların müqəddəs səs-sədası
O məhkum torpaq üstə qalasıdır, qalası.

Sənin Almaniyana o daim olubdur kölgə,
Canilər qarşısında törədir min təhlükə.
Möhtəşəm məzarınsa üstündə axşam-səhər
Yanır bir iti xəncər.

KATENİNƏ

Gözəllər gözəli o füsunkarın
Şəklini mənimçün kim göndərər, kim?
Məftunu olaraq istedadının
Əvvəlcə mən onun şairi idim.
Buxur tüstüsünün içində o qız
Parlarkən hüsnüylə, mən haqlı-haqsız
Danıldım, qəlbimi sardı hirs, acıq,
Fit çalib duanı qoydum yarımçıq.
Ey bir anlıq qəzəb, tüğyan etmə gəl,
Ey saxta sədalı rübab, sən də sın,
Bəli, günahkardır, ey dost, o hər an
Özündə Moina, Selimənin,
Bu yelbeyinliklə ömrü puç insan,
Ey uca allahlar, sizi də danlar,
Titrək əlləriylə ancaq bir azdan
Gətirər səninçün yeni qurbanlar.

MÜRƏKKƏBQABIMA

Ey mənim qəmsiz keçən
Günlərimin yoldaşı,
Mən səninlə ömrümü
Bəzədim addımbaşı.
Səni xoşbəxt anlarda
Bir dost bildim özümə.
Əyləncələr, badələr,
Görünmədi gözümə.
Bəzən qəmli, qüssəli
Olarkən otağında,
Çıraq ilə sən oldun
Daima qabağında.
Sənə sarı qaçmışam
Hər vaxt gələndə ilham.
Şeir pərisini mən
Qonaq da çağırmışam.
Asılmış üzərindən
Yüngül, xəfif bir duman,
Bir canlı titrəyişlə
Axaraq zaman-zaman
Gizlənidir içində.

Mənim xəzinələrim
Sənə həsr olunubdur
Həm nəşəm, həm kədərim.
Tanınmayan bir zahid
Burda qazandı şöhrət.
O müqəddəs şüşəndə
Var səmavi hərarət,
Axşam çağı gəzdikcə
Dəftər üstündə qələm
Açılır gözlərimdə
Tamam başqa bir aləm:
Qələm tapır qafiyə,

Deyilməmiş yeni söz,
Gözəl səslər, hecalar
Axır qəşəng, axır düz.
Bəzən olur, zəhmətsiz
Gəlir şeirlər başa,
Görünməmiş ahənglə
Axaraq başdan-başə.
Qafiyəmdə, sözümdə
Olsa da sərtlik, əlbət,
Yenə vardır onlarda
Bir doğruluq, həqiqət!
Axmaqların çıxarıb
Paltarını əynindən,
Sənin ilə onlara
Ləkə vurdum daim mən!
Onlara lakin heç vaxt
Bəsləmədim gizli kin.
Qanlarına qatmadım
Zəhərini nifrətin.
Mənim sadə qəlbimi
Ləkələmədin heç vaxt
Sən də xainlər kimi.

Burada tənbəlliyin
Ağuşunda indi mən
Nəğmələr eşidirəm
Dostlarımin dilindən.
O könül dostlarını
Heç unutmaq olarmı?
İlqarından dönməyin
Söyləyin, yeri varmı?
Burax adət etdiyin
Tənbəlliyi, burax bir,
O daktil, bir də xorey
Çünkü nəsrə gərəkdir!
Bu könül boşluğunu,

Bu sıxıcı anları,
Ayrılığın dərđini
Qüssəli zamanları,
Ümidləri, hisləri
Yaltaqlıq eləmədən
Köçür kağız üstünə
Bəzək-düzək vurma sən!
Qeydsiz naqqalıqla
İncə-İncə sən müdam
Onların ürəyini
Oxşa hər səhər-axşam.
Təbiətin qayğısız
Oğlu, gəncəm nə qədər,
Ah çəkirəm mən hədər
Ayrılma, ol havadar.
Sən, ey mürəkkəbqabım,
Yaşayaraq bəxtiyar,
Mənim şair ömrümə
Ol həmişə vəfadar!

O vaxt ki, dünyaya mən
Edəcəyəm əlvida,
Əziz dostum, qələmim
Məni tərk edən anda
Sən də yetimlər kimi
Bir küncdə qalacaqsan.
Tərk edərək bu evi
Özgənin olacaqsan.
O vaxt səni Çaadayev
Götürəcək pərişan.
Keçən günlər dostuna
Salam yetir o zaman!
Boş – qurumuş bir halda
Cəlb etmədən nəzəri
Dür buxarı üstündə
Başa vur bu illəri.

İki şəklin arası
Sənə məskən olsa da,
Baxıb sənə dostlarım,
Qoy məni salsın yada.

İSA DİRİLDİ

Ey mənim Revvekam, dirildi İsa,
Riayət edərək qayda-qanuna,
Bax, bu gün səninlə candan-ürəkdən
Əl-ələ tutaraq öpüşürəm mən.
Ey yəhudi qızı, günü sabahsa
Əsla çəkinmədən, əsla qorxmadan
Musəvi olaram bir öpüş üçün.
Dindar yəhudini pravoslavdan
Ayıran nədirsə, onları bütün
Yerinə yetirrəm səninçün, inan.

NAPOLEON

Bəxtin qərib hökmü yerinə yetdi:
Böyük bir insanın söndü çırağı.
Qaranlıq əsarət içində bitdi,
Çökdü Napoleonun qorxunc növrağı.
Zəfərlə yar olan qadir hökmran
Məhkumtək göz yumdu artıq cahana.
Bütün kainatdan qovulmuş olan
Onun yeni nəsli gəlir meydana.

Sən, ey qanlı qorxunc xatirələri
Dünyanın yadından çıxmayan insan.
Gərilməmiş üstünə şöhrət şəhpəri,
Dalğalar qoynunda yat, yat, rahatlan!
Bax, budur ən gözəl məzar səninçün...
Qəbrinin üstündə qalın bir qubar,
Xalqların qəlbindən qopan qəzəb, kin,
Bir də əbədiyyət şöləsi parlar.

Hanı bu şərəfdən məhrum cahanda
Bir zaman at çapan pəhləvanların?
Hanı şimşək kimi hər an çaxanda
Ölkələri yıxan o zamanların?
Sənin hər əmrinə itaət edən
Bayrağın fəlakət, dəhşət yayırdı;
Hökmranlıq sevən məşum iradən
Dünya xalqlarını damğalayırdı.

Onda ki, bir ümid, nur şöləsiylə
Qalxıb, əsarətdən oyandı xalqlar,
Qall coşqun, qəzəbli iradəsiylə
Öz köhnə bütünü etdi tarımar,
Onda ki, üsyankar meydan içində,
Düşdü torpaqlara padşahın nəşi,
O böyük, o labüd şərəfli gündə
Doğdu azadlığın parlaq günəşi.

Onda bu müqəddəs xalq üsyanında
Öz xoş iqbalını görüb əzəldən,
Onun nəcabətli pak imanında
Həqarətdən başqa şey duymadın sən.
Öz məşum, dəhşətli səadətine
Qudurğan qəlbinlə inandın nahaq,
O mənfur hüsniylə öz qüdrətinə
Səni əsir etdi hökmran olmaq.

Yeni azad olmuş xalqın o möhkəm
Coşqun qüdrətini ram eylədin sən.
Yenicə doğulmuş gözəl, möhtəşəm
Hürriyyət boğulub düşdü qüvvədən.
Qulların qəlbində elədin sirab
Qızgın atəşini hakimiyyətin.
Əmrinlə etdilər davaya xitam,
Zənciri dəfnəylə örtüb bəzədin.

Fransa şöhrətin oldu qurbanı,
Məftun gözlərini dikdi qüdrətə;
Unudub büsatlı bir fəlakəti,
Verdin qılınclara qanlı ziyafət:
Önündə hər bir şey çökdü, xar oldu,
Avropa məhv oldu, ölüm, fəlakət
Başının üstündə bərqərar oldu.

Həqir qələbədən ruhlanıb sən də,
Çıxdın sinəsinə ayaqlarınla.
Tilzit!... (təsir edən adın gələndə,
Daha rusun rəngi qaçmaz heç əsla)
Tilzit dik başına son qəhrəmanlıq,
Son şöhrət çələngi qoydu bir zaman;
Lakin sıxıcı sülh, əmin-amanlıq
O xoşbəxt qoçağı coşdurdu yaman.

Ey məğrur, kim səni eylədi təskin?
Kim yığdı əqlini, coşqunluğunu?
Cəsur düşüncələr içində neçin

Anlaya bilmədin rusun ruhunu?
Bizim alicənab yağından da sən
Bir şey anlamadın, zənn etdin naھاq
Ki, sülh diləyirik lüftək səndən;
Rusları sən çox gec tanıdın ancaq...

Rusiya, ey hünərvər çariçə, et yad,
Qədim hüququnu yad et vüqarla!
Sən, ey Avsterlis günəşi, sön, bat!
Ey böyük Moskva, alış, yan, parla!
Başqa bir zəmanə gəldi yenidən:
Yox ol, ey həqarət, gül, ey bəxtimiz!
Ey Rusiya, təqdis et Moskvanı sən!
Öluncə vuruşmaq – budur əhdimiz!

Donmuş əlləriylə o, son günündə,
Dəmir çələngindən yapışır, tutur;
Dərin bir uçurum görür önündə
Məhv olur, nəhayət, məhv olur, odur.
Arxası – Avropa tərک edir onu,
Al qana bulanmış qar verir xəbər
Düşmənin basılıb boğulduğunu;
İtir izləri də qarla bərabər.

Hər yerdə gurlayır, qopur bir tufan,
Avropa əsarət bəndini qırır;
Zalım hökmdarın ardınca hər an
Xalqlar şimşək kimi lənət yağdırır.

HƏRB

Hərbdir!.. Qaldırılmış, nəhayət, budur,
Şərəf döyüşünün bayraqları, bax.
Dövrəmdə ölümcül qurşunlar uçur,
İntiqam, qan görür gözlərim ancaq.
Odlu qəlbim üçün burda nə qədər
Bilsəniz qüvvətli təəssürat var:
Coşqun ehtiraslı məğrur əsgərlər,
Qılıncların səsi, o həyəcanlar,
Alovlar içində nəre çəkərək
Ölən sərkərdələr, əsgərlər – hamı
Məğrur bir nəğmənin qəhrəmanitək
Oyadır mənim bu yatmış dühamı!
Burda hər şey təzədir mənə: çadır kölgəsi,
Düşmənlərin tonqalı. Onların o yad səsi,
Güllə, top vıyıtısı, axşam barabanları,
Hər dəqiqə gözlənən qorxunc ölüm anları.
Ey kor şöhrət həvəsi, ey ölümə susayan
Qəhrəmanlıq, sinəmdə doğacaqsanmı bari?
Söylə, ikiqat çələng alacağam o zaman,
Ya ölüm bəxş edəcək mənə hər b alovları?
O vaxt hər şey mənimlə ölər: gənclik həvəsi
Yüksək əməlli qəlbin o müqəddəs anları,
Qardaşların, dostların sevimli xatirəsi,
Yaratmaq xəyalının əbəs həyəcanları,
Bir də sən, ey məhəbbət!.. Olarsınız tar-mar.
Ah, nədəndi, bilmirəm, nə alovlu vuruşlar,
Nə məğrur şöhrət səsi, nə əsgərlik bircə an
İlkin xəyallarımı çıxarmayı başımdan?
Könlümdə qorxunc zəhər, rahatlıq qaçır kənar
Qəlbə tənbellik hakim, əlimdə yox ixtiyar.
Nəçin qorxunc vuruşlar, deyin, gecikir belə?
Yoxsa ki, ilk döyüşlər qızıxmamışdır hələ?

1822

DOSTLARIMA

Hay-küylü ayrılıq günüydü dünən,
Vakxın ziyafəti xoşdu nə qədər:
Gənclər coşqunluqla ötürdü şən-şən,
Qədəhlər, rübablar səslənirdilər.

A dostlar, siz məni fəxri qədəhlə
Təqdir eyləyəndə, pərilər o an
Xeyir-dua verib sizə fərəhlə,
Çələnglər saçdılar asimanlardan.

Nə qəşəng, möhtəris, parlaq zəriylə
Əsla qamaşdırmır gözlərimizi,
Nə də mahiranə nəqşləriylə
Əsir etməmişdir o qədəh bizi.

Bircə üstünlüyü qədəhin budur:
Ən qızgın atəşi eyləyir sirab.
Genişdir, dərinidir, rahatca tutur
Doldursan içinə bir şüşə şərab.

İçdim o qədəhdən, düşündüm dərin,
O keçmiş günlərə uçdum xəyalən.
Bu qısa həyatın qəmiylə eşqin
Şirin dəmlərini yad eylədim mən.

Güldüm bu hislərin dönüklüyünə,
Qəlbimdən bir anda yox oldu kədər.
Necə ki, qədəhə şərab tökəndə
İçindən köpüklər yox olub gedər.

* * *

Sən haqlısan, əziz dost, nifrət etdim mən nahaq
Lütfkar təbiətin şirin nemətlərinə.
Bir zaman istirahət, yuxuların ləzzəti,
İlham pərilərinin zövqü tanışdı mənə.

Tanıyrdım dostluğu – ömrümün gənc çağında
Qayğısız illərini həyatın verdim ona.
Şadlıq, sevinc içində günüm azad keçərkən
Badə içib, inandım insanın dostluğuna.

Tanıyrdım sevgini (zərif bir arzu kimi),
Mənə tanışdı onun gözəlliyi, nəşəsi.
Qorxunc xəyallar kimi görünürdü o, mənə,
Dərd olmurdu qəlbimə ümitsizlik qüssəsi.

Gənclik söhbətindəki səsi, küyü, növrəği,
Ataraq dost olardım bəzən şeirə, zəhmətə.
Tənha vaxtlarımdakı ilhamlı həyəcanlar
Şirin olub qəlbimi gətirərdi qüvvətə.

Yüksək cəmiyyətləri, dostluğu, məhəbbəti,
Bütün çıpaqlığıyla indi görürəm açıq.
Hər şey qurtardı, getdi, söndü qəlbimin odu,
Acı həqiqətlərlə tanışdır qəlbim artıq.

Dəcəllikdən qalmayıb indi məndə bir əsər,
Qəlbim hər gün soyuyur, qəlbim hər gün boşalır,
Onda duyğu qalmayıb... yüngül şam yarpaqları
Qafqaz bulaqlarında bu minvalla daş olur.

SENZORA MƏKTUB

Ey ilham keşikçisi, ey məni təqib edən,
Bu gün söhbət eləmək istərəm səninlə mən.
Qorxma, saxta fikirlər təsirinə düşərək,
Senzorluğu kökündən istəmirəm rədd etmək.
Londona lazım olan tezdür Moskva üçün;
Mən bilirəm necədir ədiblərimiz bütün.
Onları heç qorxutmaz sensor təhdidi, inan,
Bil, qarşında haqlıdır təmiz qəlb, təmiz vicdan.

Əvvəl bunu deyim ki, mən səni düşünərkən,
Doğrusu, taleyinə acıyırdım ürəkdən;
Mənasız əsərləri rəsmən izah edənsən,
Bunini, Xvostovu oxuyan təkçə sənsən.
Məcbursan yoxlamağa hər nöqsanlı əsəri,
Ən axmaqca nəsr ilə, ən sarsaq şeirləri.
Rusun ədiblərini başa salmaq çətindir:
Biri ingiliscəni firəngcədən çevirir,
Birisi oda yazır tər töküb yana-yana,
Biri faciə yazır bizə zarafatyana.
Bizə nə var, amma sən oxuyub hirsələnərək,
Yüz yol əsnəyib, yatıb, imza edəsən gərək.

Sensor cəfakeşdir, o oxumaq istər bəzən
Derjavin, Russo, Bufon, Karamzin, ya Volterdən...
Fikrini təzələmək istər bunlarla ancaq
Məcburdur, diqqətini nahaq yerə yoraraq,
Bir naqqalın yeni bir hədyanını oxuya:
O isə, meşələrdən, çöllərdən yazır və ya
Rabitəni itirib, yenidən başlayırsan,
Ya sarsaq bir jurnaldan tapıb qaralayırsan
Qaba istehzaları, küçə söyüşlərini,
Zərif həcv edənlərin rəqib gülüşlərini.
Ancaq sensor vətəndaş və nəcib bir məmurdur:
O ağıllı, bilikli, saf olmağa məcburdur,

O mehriban, ürəkdən taxta hörmət edərək
Fikri sıxışdırmasın, zəkaya dözsün gərək.
Sakitliyə, ədəbə və əxlaqa havadar
Olub, özü qanundan gərək çıxmaya kənar,
Qanuna var hörməti, vətənə məhəbbəti.
Öhdəsinə götürə bilər məsuliyyəti.
Həqiqətin yolunda maneələr törətməz,
Əsl şeirin inkişaf etməsinə zidd getməz,
Yazıcının dostudur, çəkinmir əyanlardan;
Ağıllı, möhkəm, azad və adildir hər zaman.

Bəs, ay axmaq, a qorxaq, bu, nə işdir edirsən?
Əql işlətməli yerdə gözünü bərəldirsən.
Əsəri anlamayıb, edirsən cızma-qara,
Öz kefinlə nahaqdan deyirsən ağa qara,
Satiraya – söyüş, həcv, şeirə – hərzəvi-hədyan,
Kunisına – bir Marat, haqq sözə isə – üsyan
Hökmü verdin, çarəsi yoxdur daha dünyada.
Söylə, utanmırsan ki, müqəddəs Rusiyada
Sayəndə yaxşı kitab yoxdur bu vaxta qədər?
Əgər işin əslini yerinə yetirsələr,
Rus şərəfi və sağlam düşüncə naminə, çar
Özü buyruq verər ki, sənsiz çıxsın kitablar...
Bizə qalmış poema, ballada, triolet,
Xırda təmsil, bir də ki, elegiya və kuplet,
Dincliyin, məhəbbətin məsum diləkləridir,
Xəyalın bircə anlıq zərif çiçəkləridir.
A vəhşi! Rus şairi – bizlərdən yana-yana
Kim var lənət deməsin o amansız baltana?
İlham pərilərini süzürsən bir xədimtək,
Coşqun duyğuların yox, zövqün yox, əqlin gödək,
“Ziyafət” şairinin saf, nəcib ahəngi də
Bir həyəcan oyatmır sənin soyuq qəlbində.
Hər bir şeyə salırsan sən kəc, əyri bir nəzər,
Şübhəlisən, hər şey də sənə görünür zəhər...

Bu şərəfsiz, bu naxoş sənəti buraxsana...
Parnas nə monastırdır, nə də ki hərəmxana,
Hələ ki heç bir yerdə, heç bir mehtər heç zaman
İnciməmiş Peqasın hədsiz harınlığından.
Nədən qorxursan? İnan, qanunlara, əxlaqa,
Hökumətə sataşib, onu qoyanlar lağa
Məruz qalmırlar sənətin etdiyən işgəncəyə;
Heç görmürsən onları və biz bilirik niyə! –
Onların yazıları Letada batmır, inan,
Əldən-ələ doləşır, oxuyur bütün cahan...
Barkov odalarını heç sənə göndərməzdi.
Əsarətin düşməni – Radişsev də verməzdi,
Puşkinin şeirləri çapa verilməmişdən,
Azmi vardı onları oxuyub, əzbər bilən?
Sən öz bildiyini et, nə qəribə əyyamdır!
Az qala Şalikov da zərərsiz bir adamdır.
Həm bizi, həm özünü nə üçün incidirsən?
Yekaterina yazan “hökmü” oxudunmu sən?
Vəzifəni, haqqını anlarsan, bilsən onu,
Yəqin ki, dəyişərsən onda tamam yolunu.
Hökmdarın önündə həcv ustası bir adam
Sadə komediyasında cəhli eylədi edam.
Saray səfehlərinin dar beynində, yəqin,
Bərabər adamlardır İsa ilə Kuteykin.
Əyanların qənimi Derjavin, o heybətli
Rübabıyla onların pirini ifşa etdi.
Xemniser gülə-gülə söyləyirdi hər sözü,
Zarafata salırdı Duşenkanın əzizi,
Kipridanı bəzən də göstərirdi çıl-çılpaq,
Heç mane olmayırdı sensor onlara ancaq...
Qaşqabağın tutulur.. etiraf et ki, aşkar,
İndi olsaydı səndən, gün görməzdilər onlar...
Burda müqəssir kimdir? Güzgü kimi olaraq,
Aleksandr dövrünün gözəl işinə bir bax:

Bir az nə çap edirdi o dövrdə mətbuat...
Fikir aləmində geri çəkilmək olmaz, heyhat!..
Qədim axmaqlıqlara haqlı nifrət edərkən,
Yenə həmin illərə qayıdaqmı yenidən?
Onda ki, qorxuluydu vətən adını çəkmək,
Mətbuat da, insan da sürünürdü bir qultək...
Yox, yox, keçmişdir artıq o fəlakətli dövrən,
Qurtulmuşdur Rusiya cəhalət tapdağından.
Bir yerdə ki, Karamzin çələng taxmış vüqarla,
Orda səfehlər sensor ola bilməzlər əsla!..
Gəl düzəl, ağıllı ol, bizə yaxşı yol göstər...
Deyəcəksən: – Sözüüm yox, düzdür bütün bu sözlər;
Mümkündürmü senzora vicdan ilə düşünmək?
Mən gah bunu, gah onu himayə edəm gərək...
Əlbət, sizə gülüncdür, çox zaman ağlayaraq,
Oxuyub xaç vururam, gah pozuram hər sayaq...
Dəb var, zövq var hər şeyə... məsəl üçün bir zaman
Bentam, Russo və Volter bəyənilirdi yaman:
İndisə Millot olub tələmizə giriftar;
Mən yazıq bir adamam, arvad-uşağım da var.

A dostum, arvad-uşaq yaman bələdir inan,
Bütün pis işlərimiz zühur edir onlardan.
Ancaq nə çarə... sənə ehtiyatla, birtəhər
Çəkilib getmək əgər deyil isə müəssər,
Əgər çara lazımsa sənintək bir xidmətkar,
Barı özünə yaxşı, aqıl bir katib axtar...

DUSTAQ

Məhbəsdə barmaqlığın dalında oturmuşam;
Əsarətdə bəslənən cavan bir qaraquşam,
Mənim qəmli yoldaşım qanadını çırparaq
Pəncərənin önündə qanlı qida didir, bax!

Didir, qaldırır, atır, məhbəsə nəzər salır,
Elə bil ki, mənimlə bir düşünür, bir dalır,
Çağırır nəzəriylə, azadlığa səsləyir,
Bu haliyla o, mənə, sanki, beləcə deyir:

“Biz azadə quşlarıq, yetər ki, düşdük dara,
Gəl uçaq, buludların dalındakı dağlara.
Uçaq göy dənizlərin sahilinə biz, həmən,
Orda ki, oynaşırdıq yalnız külək, bir də mən!”

YUNAN QIZINA

Sən xəlc olundun ki, salasan oda
Şairlər qəlbini, ey şux nazənin;
Onu əsir edə, üzə, ağılada
Şirin-şirin salam verməyin sənin.
O şəffaf gözlərin nurlu şəfqəti,
O dadlı sözlərin şərq məlahəti,
Bir də ki o zərif ayağınla sən
Qəlbi əsir edən bir nazəndəsən.
Qəməndir məst edən hissi, şəhvəti.
Gəl söylə, ey dilbər, söylə aşikar,
Misilsiz Leylini yaradan şair
Ülvi xəyalında çəkdiyi nadir –
İdeal sənsənmi, sənsənmi təsvir
Eyləmiş o əzab çəkən sənətkar?
Bəlkə, uzaq eldə, uzaq obada –
Qoynunda müqəddəs Yunanıstanın,
Gözünə görünən səndin rüyada
İlhamlı, möhnətli o nəğməxanın,
Və sənin xatirdən çıxmayan əksin
Onun ürəyində kök salmış dərin,
Məsud rübabıyla səni sehrbaz
Bəlkə, aldadıbdır səni, ey sona,
O məğrur sinəndə önü alınmaz
Bir ehtiras seli gəlmiş tüğyana.
Qoymusan başını onun çiyinə...
Yox, yox, əziz dostum, qısqancdır könül,
Gəl ona od vurma, etməz təhəmmül,
Məndən illər boyu qaçdı səadət,
Ondan feyz aldığım təzədir, təzə;
Qəlbimi üzmədə bir gizli möhnət,
Çünki: bivəfadır gözəllər bizə.

* * *

Çar Nikita bir zamanlar
Yaşayırmış şən, bəxtiyar.
Nə yamanlıq elərmiş o,
Nə yaxşılıq bilərmiş o.
Ölkəsi də əmin-aman,
Dolanırmış çar firavan.
Qayğısı yox, ömür rahat,
İşi yemək və ibadət.
Günlər keçir ağır-ağır,
Ay dolanır, il dolanır.
Qırx arvaddan çarın tək-tək
Düz qırx qızı olur göyçək.
Qırx qız, nə qız, qırx şux dilbər,
Üzü, qəlbi xoş gözəllər.
Ayaqları... ey Yaradan!
Qulac saçlar qara ilan,
Səslər incə, gözlər əfsun,
Mat qalarmış hər kim olsun.
Həm ağıllı, həm kamallı,
Şux ədalı, xoş camallı.
Bu qızları bir dəm görən
Vurularmış min könüldən.
Bir söz... Qızlar qiyamətmiş,
Hər birisi bir afətmiş.
Ancaq deyim, bu qızların,
Bu gözləri ulduzların
Bir şeyləri kəsir imiş.
Nələri? Bu, bir sirr imiş.
Necə deyim o şey nədir.
Hansı şeyə nümunədir.
Xırdadırmı, yekədirmi,
Bütövdürmə, tikədirmi.
Necə olur-olsun, demək,
Bu şeyləri yoxmuş gerçək.

Necə izah edim bunu,
Bu şeyin nə olduğunu?
Necə başa salım, deyin,
O möminə, o yelbeyin
Qadınları cinlətməyim,
Həm də rəncidə etməyim
Ciddi, quru sensorları.
Sən yardım et, Allah, bari.

1823

QUŞCUĞAZ

Bir gün qürbət eldə bir qəmli anda
Ruhlandım doğmaca el adətindən:
Nur içində olan yaz bayramında
Bir quşu buraxdım azadlığa mən.

Bu da təsəllidir: ümid var, yaşa,
Daha mən Allahdan nə giley edim.
İndi, heç olmasa, bir yaranmışa
Azadlıq bəxş edə bilmişəm, – dedim.

* * *

Mənə bağışlarmısan bu qısqanc xəyalları,
Eşqimdən doğan coşqun, həyəcanlı halları?
Sən ki mənə sadıqsən: nədən belə həmişə
Xoşlanırsan salmaqdan düşüncəmi təşvişə?
Dövrəni almış olan aşıqlərinin hər an
Görünmək istəyirsən hamısına mehriban,
Gah şəfəqli, gah yorğun o sehrkar gözlərin
Hamıya xoş ümidlər vəd edir, söylə neçin?
Könlümə hakim olub, əqlimi alıb əldən,
Bədbəxt məhəbbətimə arxayın olaraq sən,
Onların ehtiraslı izdihamından uzaq,
Söhbətlərinə laqeyd, tənha, susmuş duraraq,

Görmürsən nə əzablar çəkirəm, nə əzablar;
Nə bir söz, nə bir nəzər lütf edirsən... zalım yar!
Mən qaçmaq istəyərkən yalvarış, ya təlaşla,
Gözlərin təqib edib dalımca baxmır əsla.
Başqa bir gözəl etsə mənimlə şirin söhbət,
Baxırsan qayğısızca, gözlərində sükunət.
Bu şən məzəmmətlərin öldürür məni, inan,
Ancaq görünmür əsla məhəbbətdən bir nişan.
Bir də söylə: əbədi rəqibim sənle məni
Təklidə görən zaman nə səbəbə o, səni
Hiyləgərcə baxaraq salamlayır? De görək,
Nəyindir o? Nə haqqı var qısqanlıq edərək,
Rəngi solsun-saralsın? Anan evdə yox ikən,
Axşam ilə səhərin arasında onu sən
Namünasib bir vaxtda yarımçıqlıq, həm də tək,
De görüm, nə səbəbə qəbul edəsən gərək?
Lakin məni sevirsən... ara xəlvət olanda
Nə qədər mehribansan, mənimlə tək qalanda
Nə qədər atəşlidir-odludur öpüşlərin!
Aşiqanə sözlərin qəlbintək munis, şirin!
Sənə gülüncdür mənim çəkdiyim izzətlər.
Lakin sevirsən məni, sənə qəlbində nə var,
Mənə aşkardır tamam... əziz dostum, əbədir,
Yalvarıram, gəl məni daha incitmə, bədir.
Bilmirsən ki, nə qədər sevirəm səni, yarım,
Bilmirsən ki, qalmayıb daha səbrim, qərarım.

İBLİS

Onda ki, qarlıqdan aldığım bütün
Təsirlər yeniydi hər an mənimçün:
Qızların baxışı, meşənin səsi,
Gecələr bülbülün həzin nəğməsi,
O zaman ki, uca arzular olan
Hürriyyət, məhəbbət, şöhrət, şərəf-şan,
Bir də ki ilhamlı incəsənətlər
Qəlbimi şiddətlə cuşa gətirər,
Ümidli, səfalı dəmləri bəzən
Qəmə bürüyərdi heç gözlənmədən,
Onda şər dühali məchul bir qüvvət
Gizlincə edərdi məni ziyarət.
Kədərli olurdu bizim hər görüş:
O ecazkar baxış, o qərib gülüş,
Daim söylədiyi tikanlı sözlər
Tökürdü qəlbimə soyuq bir zəhər.
Əl atıb tükənməz iftiralara,
Bəxtimi, günümü edirdi qara;
Gözəl arzulara boş xəyal deyir,
İlhamı hər zaman edirdi təhqir.
Eşqə, hürriyyətə etmir etibar,
Həyata istehza edər, xor baxar,
Bütün təbiətdə heç şeyə əsla
Vermək istəməzdi o, xeyir-dua.

ŞİKAYƏT

Sizin babanız dərz, əminizsə aşpazdır,
Şıq geyinib, şıq gəzən cənabsınız amma siz –
Belə deyir adamlar, sizdən söhbət düşəndə,
Burda heyrətli nə var, siz ki tək deyilsiniz.
Heyhat! Mənim öz doğma, mehriban vətənimdə
Xeyrxah babaların varisinə bir nəfər
Nə pulunu almadan təzə bir fraq tikər,
Nə də pulsuz olanda müftə nahar bişirər.

1824

DƏNİZƏ

Əlvida, ey azad, ey əngin diyar!
Son dəfə baxıram sənə həsrətlə...
Coşmaqda sinəndə mavi dalğalar,
Parlayır camalın bir əzəmətlə...

Son vida zamanı öz əzizini
Yavaşca çağırın bir dost səsitək,
Sənin, “getmə”, deyən həzin səsinə
Dinlədim son dəfə kədərlənərək...

Ey mənim qəlbimin ən son əməli!
Nə qədər gəzmişəm sahilində mən...
Gəzmişəm səssizcə, qəmli-qüssəli,
Sonsuz xəyəllərə dalıb dərinədən...

Nə qədər sevmişəm xoş avazını,
Ənginlərdən qopan tutqun sədanı,
Məhzun sükutunu axşam zamanı,
Coşqun fitrətini, ehtirasını!..

Xırdaca balıqçı qayıqları da
Mehriban qoynunda etmədən həzər,
Üzürlər cürətlə sərt dalğalarda;
Sən coşub köpürsən bir anda əgər,
Məhv olar girdabda nəhəng gəmilər...

Nəsibim olmadı, bu ürək sıxan
Sahili əbədi ata bilmədim.
Səni alqışlayıb, qəlbə həyəcan,
Aşılıb dağlar kimi dik dalğalardan,

O şirin arzuma çata bilmədim...
Gözlədin, çağırıdın... Buxovdaydım mən,
Qəlbimin tüğyanı əbədi, əbə...
Qaldım bu sahilə, bilmirəm nədən,
Məni əsir etdi coşqun bir həvəs...

Bu, olan işdimi?.. Nə təəssüf... hey!..
Hara gedəcəkdim qəmsiz-qayğısız?..
O geniş qoynunda ən adi bir şey
Məni valeh edib saxladır yalnız.

Bir qaya... bir şərəf-şöhrət məzarı...
Orda ki, əməllər səraba döndü:
Soldu əzəmətin son arzuları,
Orda ki, Napoleon əridi, söndü...

Öldü iztirabla, bir əsir kimi...
Ardınca başqa bir dahi də getdi,
Bizim ağlımızın böyük hakimi,
Fırtına səsitək gurladı, itdi...

Getdi, azadəlik yas tutdu ona;
Qoydu çələngini bizə yadigar,
Coş, gurla, ey dəniz, qop, ey fırtına,
Sənin aşiqindi çün o nəğməkar.

Sənin surətindi onda əks edən,
Sərintək o da bir coşğun dənizdi.
Sərintək qüdrətli, dərinə ruhən
Sərintək ram olmaz, qorxu bilməzdil..

Dünya boş qalmışdır... Söylə, ey ümman,
Sən hara apara bilərsən məni?
Hər yerdə talesiz, məhkumdur insan;
Harda xeyir varsa orda bir dəli,

Zalım hökmran var, ya da ki, fəqan...
Əlvida, ey dəniz!.. Unutmaram mən
Sənin o möhtəşəm hüsnünü bir an;
Hələ eşidərəm çox uzun zaman
Coşqun uğultunu axşam çökərkən...

Qəlbimdə saxlayıb daima səni
Qalın meşələrdə, sakit düzlərdə,
Sənin xəyalını, sənin kölgəni
Gəzdirrəm özümlə birgə hər yerdə.

BAĞÇASARAY FƏVVARƏSİNƏ

Ey eşq fəvvarəsi, ey canlı fontan!
İki gül hədiyyə gətirdim sana...
Vurğunam susmayan səsinə candan,
Bir də şairanə göz yaşlarına.

Qəlbindən səpilən bu inci tozlar
Soyuq şəbnəm kimi qonur üstümə.
Of, səpil, səpil, ey fərəhli çeşmə..
Pıçılta, pıçılta qəlbində nə var...

Ey eşq fəvvarəsi, ey qəmli fontan!
Mən də sual etdim mərmərlərindən:
Uzaq bir diyara oldum nəğməxan,
Lakin Mariyadan danışmadın sən...

Yoxsa burda belə unudulmusan,
Hərəmi bəzəyən, ey solğun ulduz!
Ey fontan, Mariya, Zarema yoxsa
Uydurma, dadlı bir xəyaldır yalnız?

Bəlkə də, xəyalın röyası ancaq
Öz ani seyrindən ilham alaraq,
Məchul əməllərlə gəlmiş riqqətə,
Yazmış amalını bu boş zülmətə...

ETİRAF

Mən sizi sevirəm – çəkdiyim əzab,
Etsə də əlimi ətəkdən qısa,
Abı itirdikcə cinlənsəm də lap,
Mən yenə düşmüşəm ayağınıza!
Bu hal yaraşmır da heç bu yaşıma,
Gərək ağıl qona indi başıma!
Eşq imiş könlümün hər dərdi-səri,
Aşkarca görünür əlamətləri:
Sizsiz darıxıram – tutur əsnəmə,
Sizinlə olanda – batıram qəmə.
Könlümdən keçsə də – olmur taqətim,
Deyəm ki, sizsiniz eşqim, möhnətim!
Hərdən qulaq asıb, fikir verəndə
Bir zərif xışıltı, bir yüngül qədəm
Qonaq otağında nəfəs dərəndə
Ağlımı başımdan qoparır o dəm.
Üzümə gülsəniz – gülər ürəyim,
Rəddiniz dərdimi çəkər tanıma;
O incə, o solğun əllər, mələyim,
Əvəzdi bir günlük əzablarıma.
Əyib başınızı ədəbli, səssiz
Qasnaq arxasında əyləşəndə siz,
Kənarıdayanıb, çəkib içimi
Baxmaqdan doymuram mən uşaq kimil..

Hərdən də yağışlı, çiskinli gündə
Siz başmaq seyrinə çıxanda düzə,
Söz salıb qəlbimi deşən düyündən
Qısqanc kədərimi açımı Sizə?
Deyimmi o tənha göz yaşınızdan,
Ya da o küncdəki yoldaşınızdan,
Opoçka seyrində olmağınızdan,
Axşam fortepiano çalmağınızdan?..
Alina! Rəhm edin, barı bir kərə,
Sizdən eşq ummağa haqsızam, nə qəm,
Bəlkə də, bu qədər günaha görə
Sizin sevginizə layiq deyiləm!
Barı, bircə dəfə yalandan baxın,
Qaldırın könlümü eşqin dağına!
Məni aldatmağa nə varmış axı!..
Özüm də razıyam aldanmağım!

ANDREY ŞENYE

N.N. Rayevskiyə ithaf olunur

*Ainsi, triste et captif, ma lyre toutefois
S'éveillait...¹*

Təəssüflü bir hiss ilə dünya, dərqli, yaralı,
Baxıb Bayron tabutuna eyləyirkən ah-ənin,
Qərbin rübab səslərindən qopan sonsuz mələli
Dante ilə bir dinlərkən xəyalı o şairin,

Məni çəkib aparmaqda tamam başqa bir yana,
Çoxdan bəri tərənəsi dinlənməyən bir xəyal,
O uğursuz, o nəş günlər qoparanda fırtına,
Eşafotdan gor evinə köç eyləyən bir xəyal.

Eşqə, sülhə, yaşıllığa nəğmə deyən şairin
Qəbrinə yas çiçəkləri aparıram bu gün mən,
Tanınmamış rübabımın nəğmələri nə qəmgin...
Bu nəğməyə bir o şair qulaq asır, bir də sən.

Baş vurmaqdan yorğun düşən qanlı cəllad baltası
Havalanır yenə göydə, gəzir insan qurbanı.
Şair hazır dayanmışdır; sinəsində lirası,
Fikrə gedib bəstələyir axırıncı bir mahnı.

Sabah boynu vurulacaq: edam, olmuş bir adət,
Ancaq görün, nələr çalır rübabında nəğməxan?
O rübabda səslənmədə azadəlik, hürriyyət,
Can ağzından çıxanadək o dönməyir yolundan!

---

¹ Mən dərqli bir əsir olmağıma baxmayaraq rübabım yuxudan ayıldı

“Dan ulduzum, alqışlaram mən sən!
Qığılımtək qaranlığı yaranda,
Tufanların üzərində yananda,
Mədh etmişəm o səmavi çöhrəni.
Mədh etmişəm: o müqəddəs şimşəyin
Ləkələnmiş bir qalanı yıxanda,
Xudbinliyin qəsri üstə çaxanda,
Puç edəndə büsatını sərtliyin;
Övladının hünərini görmüşəm,
Eşitmişəm ilqarını ərlərin,
Müstəbidlər qarşısında nərlərin
Cavabına özüm qulaq vermişəm.
Mən görmüşəm, qeyzə gəlmiş o axın
Hər nə varsa qopartdı öz kökündən,
Odlu natiq xəbər verdi dünyanın
Tutacağı yeni yolu o gündən.
Parıldadı sənin müdrik dühan da;
O müqəddəs sürgünlərin xəyalı
Qalxdı məşhur məbədgaha bir anda,
Qədim taxtın ifşa oldu cəlalı
Üstündəki örtükləri açanda;
Sınıb düşdü bütün paslı buxovlar.
Yaydı qanun bərabərlik hüququ,
Biz də dedik, tale bizə oldu yar!
Heyhat! Bunlar yuxu imiş, boş yuxu!
Deyin, hanı o qanun, o azadlıq?
Yalnız balta hökm eyləyir bizə, ah!
Biz şahları taxt-tacdan ayırdıq,
Seçdik yenə bir cəlladlı padşah.
Bu dəhşətdir! Fəqət sən, ey hürriyyət, –
Pak ilahə, sən deyilsən müqəssir,
Kor-koranə coşan xalqın cinayət
Törətməsi sənin suçun deyildir.

Sən uzaşdın: o şəfadar piyalən
Qızıl qanlı bir pərdəyə büründü.
Qisas deyə dönəcəksən yenə sən,

Məhv olacaq düşmən sənin önündə.
Həyat verən hürr şərabı dadan xalq
Onu bir də içmək istər doyunca;
Sanki qeyzə gətirmişdir onu Vaxx
Atəşini söndürməyə atır can,
Tapıb səni, yaslanacaq köksünə,
Tən gəlincə tapacaqdır rahatlıq.
Qorxunc tufan dayanacaqdır yenə!

Ancaq gözüm o şən çağı görməyəcəkdir artıq,
Vurulacaq boynum mənim, çatmış axır saatım,
Töküləcək qanım mənim; söküləndə şərqdə dan;
Soyuqqanlı bir kütlənin qabağında cəlladım
Qaldıracaq kəsik başı, yapışaraq saçından.
Əfvləyin məni, dostlar, bilirəm ki, vücudum
Bir zamanlar ağuşunda sizinlə kef gördüyü,
Elmlərdən bəhs açdığı, dərdsiz həyat sürdüyü
O bağçada yatmayacaq, yoxdur buna umudum.
Lakin, əziz həmdəmlərim, qulaq asın bir mənə,
Əgər, sizcə, müqəddəssə, əzizdirsə xatirəm,
Bu sonuncu istəyimi yetirərək yerinə,
Taleyimi yada salıb, yas saxlayın birçə dəm;
Lakin şübhə oyatmasın tökdüyünüz göz yaş;ı
Ağlamaq da cinayətdir bu əsrdə bizlərə;
Təəssüflə ana bilməz indi qardaş qardaşı.
Vardır başqa bir ricam da: şeirlərim sizlərə,
Bilirəm ki, çox tanışdır, onlardır gənc ömrümün
Ən qiymətli hekayəsi, ən müxtəlif nəğməsi,
Qanadlanan arzuların ehtiyatsız bəhrəsi,
Əks etdirmiş o vərəqlər həyatımı büsbütün,
Ümidimi, əməlimi, göz yaşımı, sevgimi,
Mənə şeir pərisinin bəxş etdiyi verginin
Töhfəsini, tapın, alın Fannidən və Aveldən.
Şeirim zaval görməyəcək, hiss edirəm bunu mən.
Əfsus, başım tez ayrılır bədənimdən, a dostlar,
Bu gənc düham yaratmamış hələ yüksək bir əsər.

Tez yox olur cismim; fəqət məni qəlbən anaraq,
Rıcam budur: əlyazmamı hıfz eləyın siz ancaq.
O zaman ki, keçib gedər əsrin qara rüzgarı,
Toplanaraq bir oxuyun bu dərdli misraları,
Oxuyaraq, uzun zaman xatırlayın məni siz;
Atıb qəbir yuxusunu mən də səssiz-səmirsiz,
Heç bir kəsə görünmədən, sizinlə əyləşərəm,
Sevinərək gözünüzdən axan yaşı içərəm.
Bəlkə, onda könül tapa məhəbbətdən təsəlli,
O dustaq qız, o mehriban, o gözəllər gözəli
Aşiqanə şeirlərə, bəlkə, asıbdır qulaq”.

Burda zərif nəğməsini o, yarımçıq qoyaraq
Gənc nəğməkar yerə dikdi gözünü
Qarşısından gəlib keçdi ömrün, eşqin yaz günü.
Gözəllərin xumarlanan gözləri, şən rəqsləri,
Ehtıraslı gecələrdə, nəğmə, kaman səsləri
Canlanaraq, xəyalını uzaqlara apardı...
O, könlünün rübabından bu fəryadı qopardı:

“Görün, başım nələr çəkdi öz dühamın əlindən!
Mən dünyadan məhəbbətlər, əyləncələr dilərkən
Neçin atdım kölgəsini səs-səmirsiz həyatın,
Neçin atdım dostu, yarı, rahatlığı, anladın!?.
Tale mənim gəncliyimi oxşadı xoş diliylə,
Şadlıq, fərəh çələng qoydu başıma öz əliylə;
Məsum şeir pərisi çox anlarıma oldu yar.
Gecəni şən keçirməkçün toplaşanda tanışlar.
Tanrıların qoruduğu o bəxtiyar məclisi
Gah qəhqəhəm bürüyərdi, gah şeirimın şux səsi.
Bəzən könül usanardı o kef-damaq dəmindən,
Od tutaraq alışardım yeni bir atəşlə mən,
Səhər-səhər yollanardım sevgilimin yanına,
Görərdim ki, hirs və qəzəb içindədir o sona;
Gözü yaşlı hədələrdi, qarğıyardı min kərə
Mənim kefdə, əyləncədə keçirdiyim günlərə;
Öncə qovar, sonra danlar, bağışlardı sonra da.

Ah, o zaman nə bəxtiyar günlər gördüm dünyada!
Tənbəlliklə keçən o xoş həyata, dinc mühitə
Vida edib, neçin düşdüm mən bu müdhiş mühitə?
Hökm sürür burda vəhşi ehtirasla cəhalet.
Hökm sürür burda qərəz, tamahkarlıq və nifrət.
Ey ümidlər, haralara sürüdüünüz siz məni?
Qəlb sevirkən sakitliyi, məhəbbəti, nəğməni,
Bax, bu mənfur əsgərlərlə bu meydanda, lap nahaq,
Tərs atların dəyanətsiz cilovunu dartaraq,
Çıxdım düşmən qarşısına, mənəmi qalmışdı bu?
Boş və axmaq cəsarətin silinəcək izindən
Başqa bir şey buraxmadım bu dünyaya, doğrusu.
Bat, ey səsim, ey puç xəyal, it sən də yer üzündən,
Ey söz, sən, ey havayı səs...

Yox, əfv et!

Sus, ey qorxaq narazılıq, şikayət!
Sevin, şair, sevin: bu sərt rüzgara.
Ləkələnmiş bu illərə, aylara
Sən baş əyib eyləmədin itaət.
Zalimlərə nifrət oldu əməlin,
Min dəhşətlə alovlandı məşəlin;
İşıqlandı onun kəskin nurundan
Hakimlərin o şərəfsiz şurası;
Onlar sənin qırmancından uddu qan,
Hər birinə verdin ölüm cəzası;
Sən onların başı üstədən öz şeirinlə gurladın,
Mədh edərək Nemezidi səslədin,
Kahinlərin qarşısında Maratın
Bir xəncəri, bir də bakir Evmenidi səslədin.
Tac gəzdiren bir qafanı qanlı kötük üstündən
Qurtarıncə o pak qoca qurumuş əllərilə,
Cəsarətlə öz əlini uzatdın onlara sən,
Canilərin məhkəməsi qəzəbdən
Qarşınızda tir-tir əsdi murdar əməllərilə.
Ey müğənni, fəxr et, öyün! Sənsə, quduz canavar,
Həyatımla oyna mənim, nə olar:
Başım sənə əlindədir. Ancaq bil, ey qan soran,

Mənim çılğın gülüşlərim, nərəm gəzir arxanca,
Qanımızı iç, dolan,
Sən çırdansan, ən dəyərsiz bir çırdansan, bil, ancaq
Uzaq deyil gözlənilən sorğu-sual saati,
Tez məhv olar taxtın-tacın, cəlalın, ey zülmkar,
Qəzəb qalxar yatağından, doğma vətən fəryadı
Yorğun düşən bu fələyi yuxusundan oyadar.
Artıq getmək zamanıdır... Gəl arxamca, gəl ancaq,
Gəl, mən səni gözləyirəm”.

Belə dedi nəğməkar.

Hər şey batdı bir sükuta. Sakit nurlu bir çıraq
Soldu sübhün şəfəqində, yandı şərqdə buludlar,
Səhər kiçik pəncərədən daxil oldu zindana,
Dalğın-dalğın baxdı şair barmaqlığa bir zaman.
Səs-küy qopdu. Budur onlar! Çağırırlar, yox, aman!
Açar səsi, qandal səsi lərzə salır hər yana,
Dayan, qatil! Bir gün dayan, tək bircə gün və artıq
Görərsən ki, ölüm qaçıb, almış hər kəs azadlıq,
Gülür vətən, onun böyük vətəndaşı qalıb sağ,
Fəqət, heyhat! Bircə an da onlar aman vermir, ah!
Yol sükutla qərq olunur. Cəllad hazırdır bu an,
Lakin dostluq nur çiləyir şair gedən son yola.
Daxil olur eşafota... o, şərəflə verir can.

Ağla, şeir ilahəsi, yan, ağla!

19 OKTYABR

Qırmızı paltarını üstündən atır meşə,
Gümüş rəngə boyayır şaxta, solmuş çölləri...
Günəş hərdən görünür könülsüz kimi burda,
Uca dağlar dalına sonra çəkilir geri.
Yan, ey mənim buxanım, yalnız otağımda yan,
Ey şərab, ey bu payız günlərinin həmdəmi,
Axit coşqun sinəmə nəşəli xumarlığı,
Bir anlığa unudum bari bu ağır qəmi.

Qəmliyəm, dostlarımdan kimsə yoxdur yanımda.
Olsaydılar içərdim bu uzun hicranı mən.
Sıxardım şəfqət ilə onların əllərini,
Şən illər arzularım hər birinə ürəkdən.
Mən tək-tənha içirəm, sanki xəyalım bu an
Ətrafıma çağırır yenə yoldaşlarımı.
Yox, yox, eşidilməyir ayaq səsləri heç vaxt,
Qəlbi məni gözləmir sevimli dildarımın.

Mən tək-tənha içirəm; Neva sahillərində
Dostlarım xatırlayır məni yenidən bu gün.
Çoxmu adam gəlibdir, dostlar, məclisinizə.
Görün kim çatışmayır, bir də yoxlayın, görün!
Kim xəyanət elədi qəlb açan adətlərə,
Söyləyin, soyuq aləm kimi ayırdı sizdən?
Kimin səsi gəlməyir arasından dostların,
Kim gəlməyib, uzaqdır sizin məclisinizdən?

O gəlməyib, o, bizim qıvrım saçlı nəğməkar.
Gözlərində od-alov, əlində şən gitara,
Dilbər İtaliyanın mərsinləri içində
Yaşayır, sakit yatır, bağlanıb o diyara.
O rus məzarı üstə kimsə öz fırçasıyla
Yazmayıb doğma dildə bir neçə kəlmə, bari

Ki, bir vaxt şimal oğlu gəzəndə bu yad yeri
Salamlasın kədərlə o qəmli yazıları.

Yabançı səmaların ey narahat aşiqi!
Dostların arasında oturmusanmı de, sən?
Yoxsa yenə keçirsən sən isti ölkələrdən,
Qaranlıq dənizlərin buzları üzərindən?
Yaxşı yol, uğurlu yol, lisey astanasından –
Zarafatla birbaşa gəmilərə adladın.
Dənizlərin içindən keçir o vaxtdan yolun,
Dalğalar, fırtınalar oğlu çağrılır adın.

Taleyinin, ömrünün dolaşmış yollarında
Hifz elədin gəncliyin ilkin adətlərini.
lisey zarafatları, lisey əyləncələri
Dalğalar qoynunda da rahat qoymayırsən.
Dənizlər arxasından sən bizə əl uzatdın,
Gənc qəlbində daşydın sən bizim eşqimizi.
Sonrasa təkrar etdin: – Ağır, uzun hicrana,
Gizli tale, bəlkə də, düçar elədi bizi.

Əziz dostlar, gözəldir bizim ittifaqımız,
Əbədidir qəlb kimi, parçalanmaz bir an da.
Yenilməzdir, azaddır, qayğısızdır hər zaman,
İlham pərilərinin böyüyüb qayğısında.
Hansı yana götürüb atsa da tale bizi,
Səadətin iziylə haraya getsək də biz,
Yaddır bu dünya bizə yenə əvvəlki kimi,
Çarskoye Selodur yurdumuz, məskənimiz.

Tufan izlərkən məni, gəzirkən diyar-diyar,
Çapalarkən bir zaman taleyin torlarında,
Öz yeni dostlarımla arasında dolaşmış
Nəvazişlə baş əydim özgülər diyarında.
Qəm dolu, üsyan dolu təmiz dualarımla,
Ümidlərlə birgə ilk gənclik illərimi

Mən bu yeni dostlara verirdim öz qəlbimi,
Lakin o nəvazişlər mənə gəlmirdi şirin.

İndi budur, soyuğun, küləklərin gəzdiyi
Adı məlum olmayan bu bilinməz yerdə mən –
Sevinclə rastlaşmışam. Sizlərdən üç nəfəri,
Üç ürək yoldaşımı qucaqlayıb yenidən.
İlk dəfə sən gəlmisən, ey Puşşin, ey əziz dost,
Şairin bu kimsəsiz, unudulmuş evinə.
Sən sürgünlük çağının qəmini unutturub
liseyə döndərmisən mənim günümü yenə.

Qorçakov, ey ilk gündən dünyada xoşbəxt olan,
Qoruyur hər bələdan, hər dərddən fələk səni.
Yenə əvvəlki kimi dosta fərəh verirsən,
Həyat dəyişdirməyib sənin azad qəlbini.
Qəvi tale cürbəcür yollar veribdir bizə,
Həyata atılantək tezliklə ayrı düşdük.
Lakin bu gün nəgahan bir kənd yolu üstündə
Qardaştək qucaqlaşıb biz yenidən görüşdük.

Məni çulğayan zaman bəxtin qəzəbi, kini
Hamıya yad görünüb, gəzdim yurdsuz yetimtək.
Ey permes qızlarının falçısı, səni andım
Fırtınalar önündə dik başımı əyərək.
Ey Delviq, ey ilhamın, tənbəlliyin övladı,
Gəldin, səsin oyatdı qəlbimin atəşini,
Taleyimə təşəkkür elədim dönə-dönə
Bu gün kiçik evimdə görərkən, ey dost, səni.

Uşaqlıqdan yanırıd bizdə nəğmə həvəsi,
Tanıyırdıq o vaxtdan zərif həyəcanları...
İki ilham pərisi uçmuşdu bizə sarı,
Onlarla xoş keçirdi uşaqlıq zamanları.
Lakin artıq sevirdim alqışları onda mən,
Sən məğrurdun, yazırdın qəlblərdən, pərilərdən.

Ömrümtək istedadı sərf edirdim boş yerə,
Dühanı sakitlikdə edirdin tərbiyə sən.

Sənət, ilk düşmənidir daim mənasızlığın,
Əzəmətli, vüqarlı olsun gözəllik gərək.
Lakin püfənd məsləhət eləyir gənclik bizə,
Təntənəli arzudan coşur, şənlənir ürək.
Ayıldıq, gecdir, fəqət durub qəmli, mükəddər
Arxamıza baxırıq, tapmırıq orda bir iz.
Söylə, Vilhelm, ey mənim sənət, tale yoldaşım,
Səninlə bir zamanlar bu cür olmadıqmı biz?!

Yetər artıq! Dünyanın eyşi, kefi, ləzzəti
Dəyməz saf qəlbimizi bürüyən möhnətlərə.
Gəlin, bu tənha yerdə yenidən həyat quraq,
Gecikmiş dost, durma gəl bizim bu sakit yerə.
Gəl, isit qəlbimizi, gəl, şənlet qəlbimizi,
Sönməyən atəşiyə sehrli nağılların.
Yad eləyək sevgini, şöhrəti və Şilləri
Bir də xoş günlərini Qafqazın – o diyarın.

Mənim də vaxtım çatıb, şənlənin, dostlar, bu gün.
Duyuram qarşıdakı vüsal dəqiqəsini.
Xatırlayın şairin dediyi bu sözləri,
İl keçər, yanınızda yenə görərsiz məni.
Qəlbimin arzuları hasil olar o zaman,
İl keçir, əziz dostlar, görüşərik yenə biz.
Ayar sevinc yaşları, uclar sevinc səsi,
Göyə qalxar yenə də dolu badələrimiz.

Birinci, badələri yaxşı doldurarsınız,
İçərik bu müqəddəs dostluğun sağlığına.
Xeyir-dua ver bizə, ey ilham pərisi sən
Yaşa, xeyir-dua ver, bizə lisey, ey ana!
Bizim gəncliyimizi qoruyan mürəbbilər
Sağsa da, ölmüşsə də, yenidən xatırlayaq.

Kin-küdurət bilmədən xeyrxahlıq naminə
Boşaldaq qədəhləri sadıq bir övlad sayaq.

Doldurun, tez doldurun, atəşin bir üreklə,
İçək bu badələri yenə sonuna qədər,
Lakin kimin şəninə, əziz dostlarım, deyin?
Qoy var olsun çarımız, yaşasın uzun illər.
O, insandır, hökm edir anlar iradəsinə,
Duanın, şübhələrin, ehtirasın quludur.
Əfv edirik bu dəfə çara bu qəbahəti,
liseyə bina qoyan, Parisi tutan odur.

Nə qədər ki burdayıq, şənlənin, ləzzət çəkin,
Görürsünüz, kiçilir günbəgün məclisimiz.
Kimi tabutda yatır, kimi tənha dolanır,
Tale baxır, gün keçir, saralıb-soluruq biz.
Əyilib təbiətin hökmünün qabağında,
Soyuyub yanaşırıq günbəgün son mənzilə.
Gözəl lisey gününü öz qoca vaxtlarında
Görən, kim qeyd edəcək bizlərdən qüسسə ilə?

Yeni nəsil içində yalnız bir qonaq olan
O bədbəxt yoldaşımız o vaxt anacaq bizi,
Titrəyən əlləriylə gözlərini qapayıb
Yad edəcək qüسسəylə gənclik günlərimizi.
Qoy qüسسəli olsa da, şad görünsün o günü,
Qarşısına mey dolu bir qədəh qoysun onda.
Necə ki, tək yaşayan qüسسəli ürəyimlə
Bu günü şad keçirdim bir kəndli komasında.

QIŞ AXŞAMI

Sovurduqca tufan qarı,
Sislə örtüb səmaları,
Gah ulayır vaşaq kimi,
Gah ağlayır uşaq kimi;
Gah tərpedib həsir damın
Həsirini düyür yelə;
Gah da olub yol adamı,
Pəncərəni döyür elə...

Nuhdanqalma komamızsa
Həm məhzundu, həm qaranlıq.
Gözüm nənə, nə susmusan
Ayaq üstə yazıq-yazıq?
Usandırıb, yorub nədi,
Səni tufan uğultusu?
Yoxsa, elə mürgülədir
Öz cəhrənin cığiltısı?

Gətir içək, görüm, qarı,
Gətir içək, hanı qədəh?
Süz, ey gənclik vəfadarı,
Qoy tökülsün qəlbə fərəh.
Qürbət eldə ömür sürən
Quşcuğazdan oxu mənə:
Səhər-səhər su gətirən
Qızıcığazdan oxu mənə.

Sovurduqca tufan qarı,
Sislə örtüb səmaları,
Gah ulayır, vaşaq kimi,
Gah ağlayır uşaq kimi.
Gətir içək, gözüm qarı,
Gətir içək, hanı qədəh?
Süz, ey gənclik vəfadarı,
Qoy tökülsün qəlbə fərəh!

* * *

O, öz doğma ölkəsinin səmaları altında
Düşdü əzablara, soldu, saraldı.
Axır söndü... başım üstə, göyün yeddi qatında
Onun gənc kölgəsi qol-qanad çaldı;
Lakin bizim aramızda var keçilməz bir divar,
Hislərimə nahaq güc eylədim mən.
Mənə ölüm xəbər verdi o qayğısız dodaqlar,
Onu laqəyd – sakit, çox dinlədim mən.
Gör bir kimi mən sevmişəm bu alovlu qəlbimlə,
Bu gərgin siqlətlə kimi sevmişəm!
Bax bu incə, bu üzücü, bu can alan dərdimlə
Mənə qismət olmuş iztirab və qəm.
Hanı əzab? Hanı sevgi? Dərdli qəlbimdə, aman,
Zavallı və məhzun kölgəyə yarar –
Keçən o şən günlərimdən bir yadigar, bir nişan
Nə coşqun hərarət, nə göz yaşım var.

* * *

Şirinsöz dodaqlar elə ki sənə
Yanaşib toxundu – həmin bu zaman,
Oynaq atəsləri onun ağlının
Keçdi varlığına heç duyulmadan.

Şairin ilhamla təzələdiyi
Ey büllur! Yuvamı gəlib bəzə sən.
Müqəddəs əşarın, gözəl dostluğun
Sən şirin rəhnisən, əsil rəhnisən.
Sənin şəfa verən bir atəşin var...

PEYĞƏMBƏR

Ruhumu təngidən bir yanğıyla mən
Sərgərdan gəzirkən kimsəsiz düzdə,
Yollar ayrıcında çıxdı qəfildən
Altıqanad mələk yolumun üstə.
Əliylə gözümə elə toxundu –
Yüngül barmaqları sanki yuxudu.
Hürkmüş bir qartalın ayıq gözütek
Açılıb gözümdə nurlandı bəbək.
Elə ki toxundu qulaqlarıma –
Səs-küylə doldurub çəkdi tarıma:
Aydınca eşitdim göyün səsini,
Orda mələklərin süzməyini də.
Çöldə tənəklərin titrəməsini,
Suda balıqların üzməyini də.
Hələ tərənəməmiş durduğum yerdən
Əyilib ağzıma saldı əlini;
Çəkib boğazımdan çıxartdı birdən
Günahkar dilimi, şeytan dilimi.
Ağzımın beləcə keyimiş vaxtı
Hikmət iynəsini – ilan dilini
Gətirib dilimin yerinə taxdı.
Sonra bir qılıncla köksümü yarıb,
Titrək ürəyimi ordan çıxarıb
Yerinə köz qoydu, alışan bir köz,
Dedi: “Bundan belə bu ağrıya döz”.
Qaldım meyit kimi kimsəsiz düzdə,
Tanrı dilə gəldi başımın üstə:
“Oyan, ey peyğəmbər, həm gör, həm eşit,
Mənim istəyimlə get dolan rəşid,
Sən ellər dolaşıb, dənizlər adla,
Bəşər ürəyini şeirinlə odla!”

STANSLAR

Yaxşılıq ümidiylə, şərəf ümidiylə mən
Baxıram irəliyə, qorxutmur heç şey məni:
Pyotrun o şanlı dövrünün ilk çağında
Edamlar və qiyamlar bürümüşdü ölkəni.

Lakin o, haqq işiylə fəth etdi könülləri,
Elmin gücüylə etdi adət-əxlaqı rövşən.
Onun nəzərlərində həmişə Dolqoruki
Fərqlənir, seçilirdi azğın streleslərdən.

Öz ağılı, öz zəkası, öz qüdrətli əliylə
Maarif toxumları səpdi bütün hər yana.
O, sayqısız baxmadı doğma vətənə, elə,
Onun gələcəyini gördü o, mərd-mərdana.

O, bəzən bir dənizçi, o, bəzən bir qəhrəman,
Bəzən dülgər, bəzən də böyük bir alim oldu.
Taxtda əyləşməsinə baxmayaraq, hər zaman
Özü də işçi oldu, çalışqan xadim oldu.

Əcdadınla fəxr elə, onuntək vüqarlı ol
Bütün işlərdə oxşa ulu babana hər an.
Onun kimi yorulmaz, möhkəm ol, tutarlı ol,
Qəzəbsiz ol, kinsiz ol, necə ki olmuş baban.

F. T *** -YƏ CAVAB

Yox, yox, çərkəz qızı deyil o pəri,
Lakin Gürcüstanın gen dərələri,
Dumanlı Kazbekin tutqun zirvəsi
Belə qız görməyib illərdən bəri.

Yox, əqiq deyildir gözlərindəki,
Lakin Şərfin varı, bütün dövləti
Onun gözlərinin xoş baxışları
Önündə bir heçdir, yoxdur qiyməti.

QIŞ YOLU

Duman dalğaları içindən yenə
Yeriyib özünə bir yol açır Ay,
Qəmgin tarlaların dərinliyinə
Hərdən həzin-həzin ziya saçır Ay.

Sıxıcı-yorucu qış yollarıyla
Çapır iti gedən üçatlı xizək.
Yeknəsəq zınqırov gəldikcə dilə,
Dəng edir adamı cingildəyərək.

Sürücü oxuyur, səşində onun
Nəsə, qəlbə munis xoş bir ahəng var:
Gah döyüş səsitək nəşəli, coşqun,
Gah ürək yandıran həzin mahnılar.

Nə bir işilti var, nə də bir daxma,
Tənhalıq... bir də yel sovurur qarı...
Bütün yol uzununu çıxır qarşıma
Yalnız zolaq-zolaq verst ağacları.

Sıxıntı, üzüntü... sabahsa, yəqin,
Nina, dost yanına qayıdıb, yenə
Buxan başında dincəlib, sənin
Baxaram doymadan munis çöhrənə.

Saatın əqrəbi məlum qərarla
Gəzib dairəni çatdırır başa.
Kənar adamları salaraq yola,
Qalanıq səninlə gecə baş-baş.

Qəmginəm, ah Nina, yol uzun, yekrəng,
Mürgülü sürücü susmuşdur çoxdan.
Yenə eyni səslə cingildəyir zəng,
Ayn çöhrəsini bürümüş duman...

1827

SİBİRƏ

Sibir mədənləri dərinliyində
Məğrur səbrinizi hifz eləyin siz.
Çəkdiyiniz əmək heç itməyəcək,
Ölməyəcək böyük əməlləriniz.

Fəlakətə sadıq bir bacı olan
Ümid o qaranlıq yerlərdə, inan,
Oyadacaq sizdə sevinc, şətarət,
Arzu etdiyiniz gün gələr, əlbət.

Zülmətli əngəli hey yara-yara
Çatacaq sizlərə dostluq və sevgi,
Mənim azad səsim çatır necə ki,
Uzaq katorqada o qazmalara.

O zaman buxovlar parçalanacaq,
Zindanlar çökəcək, o zaman ancaq
Azadlıq güləcək şən üzünüzə
Və qılınc verəcək qardaşlar sizə.

MƏLƏK

Cənnət qapısında incə bir mələk
Dalğın oturmuşdu, fikir edirdi.
O xəbis, üsyankar iblis də yeltək
Cəhənnəm üstündən uçub gedirdi.

O inkar, o şübhə ruhu qərarsız
O pak ruha sarı nəzər salanda,
Bir anda dumanlı və ixtiyarsız
Bir məhəbbət hissi oyandı onda.

Dedi ki: “Bağışla, gördüm səni mən;
Bu əyan olmağın bihudə deyil:
Mən nifrət etmirəm göydə hər şeydən,
Dünyada hər şeyə xor baxmıram, bil”.

DAYƏMƏ

Ağır günlərimin munis həmdəmi,
Mənim ürək dostum, mehriban qarı!
Çoxdan gözləyirsən məni, eləmi,
Şamliqlar içində axşam çağları?
Yalnız otağında oturmusan tək,
İndi xəyalından keçir, ah, nələr,
Bəzən mürgüleyib fikrə gedərək,
Qırısq əlindən düşür iynələr.
Bağlı qapılara baxırsan hərdən,
Yorğun fikirlərin çəkilir dara.
Sıxılır ürəyin qəmdən, kədərdən,
Baxırsan qaranlıq uzaq yollara.

ŞAIR

Şair Apollona böyük bir əsər,
Müqəddəs bir qurban verməyir hələ.
Başı qarışmışdır indiyə qədər,
Bu fani dünyanın qayğılarıyla.
Müqəddəs rübabı dillənmiş onun,
Qəlbinə bir yuxu hakim olmuşdur.
Bəlkə, bu puç dünya övladlarının
İçində, hamıdan o, daha puçdur.

Həssas qulağına ilahi bir səs,
İlahi bir səda çatınca, bu vaxt
Yuxudan oyanan bir qartal kimi
Şairin qəlbi də tez oyanacaq.
Zövqə, nəşələrə meyil yox onda,
Atmış insanların ülfət daşını.
O, xalq allahının ayaq ucunda
Əyməyir, əyməyir məğrur başını.
Qəlbi təlatümlər, səslərlə dolu
Gör, necə də qaçır... vəhşitək yenə.
Geniş meşələrə uzanır yolu,
Qaçır sahillərin sərinliyinə.

19 OKTYABR 1827

Tanrı kömək olsun, a dostlar, sizə
Ömür qayğısında, çar qulluğunda.
Dəstəylə cumanda küylü məclisə,
Əsrarlı sevginin sirr bolluğunda!

Tanrı kömək olsun, a dostlar, sizə
Həyat tufanında, ev qubarında;
Düşəndə qürbətə, bomboş dənizə
Dünyanın zülmətli uçrumlarında!

* * *

Əyanların bəzəkli məclisindəki şair
Səfa sürür, padşahlar dinləyir çünki onu.
Güldürmək, ya ağlatmaq onun öz əlindədir.
Yalan qatıb böyrünə şirin sanır doğrunu.
Boyarların kütləşmiş zövqünə çəkir tumar,
Şan-şöhrət həvəsiylə vəcdə gəlirlər onlar.
Onların məclisinə bu sayaq verib bəzək,
Zövq alır, gah ağıllı təriflər eşidərək.
Ağır bağlı qapılar ardındasa bu zaman
Nökərlərin çəkməsi, zərbəsiylə qovulan
Xalq yığışıb bayırda tozlu artırmalara.
Uzaqdan qulaq asır həvəslə nəğməkara.

* * *

Mənim tanıdığım belə ölkə var:
Tənha sahillərdə oynar dalğalar,
Yanmış çəmənlərə buludsuz səma
Qoynundan nur saçar Günəş daima,
Meşə görünməyir, düzəndir yalnız,
Dənizin sahili ucsuz-bucaqsız...

1828

XATİRƏ

Sübh çağından başlayaraq, ta axşamadək
Fəniləri yoran səs-küy sakitləşəndə
Ağır işin hədiyyəsi qara yuxutək
Şəhərin hər tərəfinə toran düşəndə,
Yorucu bir ahəng ilə, həsrətlə vurur
Sakitliyin qucağında ömür saatım.
İztirablar ürəyimi gəmirib durur,
İlan kimi cuşa gəlir təəssüratım.
Arzularım alovlanır sinəmdə bir-bir,
Sığmır dərdli düşüncəmə ağır fikirlər.
Xatirələr dilsiz halda önümdən keçir,
Uzun, sonsuz bir tumartək məzmunu kədər;
Oxuduqca nifrət duyub ömrümə qarşı,
Bu dərdlərdən az qalırım mən tutum vərəm.
Axıdıram acı-acı yenə göz yaş,ı
Lakin qəmli sətirləri yuya bilmirəm.

SƏN VƏ SİZ

O yanılıb “siz” sözünü əvəz etdi “sən” ilə,
Sanki, gətirdi könlümün hər telini o, dilə,
Vurğun qəlbə bu mənadan oyandı xoş arzular,
Hiss elədim bu söhbətdən mən özümü bəxtiyar.
Qarşısında dalğın-dalğın xeyli durub dayandım,
Gözlerimi çəksəm ondan, ömrüm bitəcək sandım.
Dilə gəlib söylədim: “siz lütfkarsız, ey sənəm!”
Ürəyimdə dedim: “səni bilsən necə sevirəm!”

* * *

Nə üçün, ey həyat, verildin mənə?
Mənasız və ani boş bir hədiyyə...
Ya məchul taleyin uyub hökmünə
Edama məhkumsan, bir söylə, niyə?

Kimdir varlığıma o düşmən hakim,
Heçlikdən səslədi məni xitabla,
Kədərlə, qüسسəylə bulandı qəlbim,
Ağlımı doldurdu şübhə, əzabla?..

Qarşımda həyatın yox bir qayəsi,
Ağlım hərəkətsiz, qəlbim bomboşdur,
Həyatın yeknəsəq, mənasız səsi
Məni usandırır, incidir, yorur.

* * *

Xoşbəxt o adamdır ki, qəmli xəyalın ilə
Seçib sevmisən onu, xoşlanıb nəzərində.
O kəs ki məst etmisən onu məhəbbətinlə,
O kəs ki baxışları hakimdir üzərində.
Lakin yazıq o kəsdür, yanıb səssiz-səmirsiz
Sənin odlu eşqinlə mumtək əriyir pünhan.
O kəs ki qısqançlıqla durub başı aşağı,
Sənin etirafına qulaq asır, bağıq qan.

SUDA BOĞULMUŞ

Yüyürə-yüyürə uşaqlar dəyəyə
Gəldilər tələsik, dedilər dədəyə:
“Ata, torumuza bir ölü düşmüşdür” –
“Yalançı nadinclər, ax, bu, nə işdir,
Siz mənim başıma gətirərsiz hər dəm,
Döyə-döyə sizi lap öldürəcəyəm”.
Ataları çox hirsləndi onlara.
“Nə borcunuzdur, meyit düşmüşdür tora!

Məhkəmə sormaقدan gətirər zinhara,
Yüz ilə mahaldır yaxamız qurtara...
Nə çarə etməli, arvad, ver çuxanı.
Gedim başdan edim bu xata-bəlanı...
Meyit bəs hardadır?” – “Budur ha, burdadır!”
Filvaqe, orda ki, sərilmişdir yaş tor,
Qumların üstündə çaydan az aralı,
Uzaqdan baxanda, görünürdü ölü.

Nəhayət də çirkindi dəhşətli mənzərə,
Baş-ayaq göyərüb şişmişdi hər yeri.
Günahkarmıdır bu, yetmişmi əcəli,
Salmışdır bu hala onu öz əməli?!
Ya balıq tutandır tufana tutulmuş,
Yaxud məst imiş ki, batmış və boğulmuş.
Ya bir sövdəgardır, soymuş onu oğru,
Öldürüb atmışdır həmin nəhrə doğru.

Kəndliyə nə hacət bunları axtarsın?
Tələsir ancaq o, başını qurtarsın;
Dönüb yan-yörəyə bir nəzər elədi,
Ayağı ilə nəşi suya sarı itələdi,

Kürək ilə suyun lap içinə buraxdı,
Meyit də üzərək, su aşağı axdı.
Dayanıb bir qədər tamaşa da etdi,
Qayıdıb, sonra öz daxmasına getdi.

“Gəliniz, oğlanlarım, dalımca hamınız,
Məbadə bu sirri bir kəsə deyəsiniz,
Yoxsa sizləri qarğayıb söyərəm,
Ağaca sarayıb ölincə döyərəm”.
Gecə olcaq hava bərk qarışdı,
Külək şiddət etdi, həmin çay da daşdı,
Kəndlinin evində yanırıdı çırağı,
Bütün yatmış idi arvadı, uşağı;

Kəndli də yatmışdı: bayırda bir tufan,
Bir külək səsinə oyandı yuxudan.
Bu halda qəflətən hənirti eşidir:
Biri pəncərəni yavaş taqqıldadır.
“Kimdir o?”

“Kişi, aç qapını, mən gəlim,
Bir qədər burada əylənib dincəlim”.
“Bu gecə vaxtında nə gəzirsən Kain!¹
İtil, burdan uzaş, zalım, məlun, xain!

Qoymaram evimə sən kimi zalımı,
Danışma çox artıq, get, pozma halımı”.
Əlləri, ayağı titrəyə-titrəyə,
Örtmək üçün yavuq getdi pəncərəyə;
O halda Ay çıxdı buludlar dalından,
Gördü çöldə durmuş bir kişi lüt-üryan,
Saç və saqqalından bulaqtək su axır,
Açıq gözlərilə hərəkətsiz baxır.

---

¹ *Kain* – yeni Habil, bir də Qabil, həzrət Adəmin oğlanlarıdır. Belə deyirlər ki, onun ruhu avara bir halda daim gəzir və bəzi əşxasa görünür, istimdad edir. Burada Puşkin ona işarə edir. *A.Səhhət*.

Şişmiş əllərini yanına salmışdır,
Xərçənglər cisminə yapışıb qalmışdır.
Örtdü pəncərəni balıqçı qorxudan,
Tanıdı ki, kimdir o qəribə mehman.
“Nədən qorxursan?” – söylədi qonağı.
Kəndlinin qorxudan əsdi dil-dodağı,
Vahimədən öncə çəkildi yuxusu;
Döyüldü sübhəcən pəncərə-qapısı.

Var xalqın içində dəhşətli bir xəbər;
Deyirlər, hər ildə həmin o gün, səhər
Hava bərk qarışır, şiddətlə qayətdə,
Gecə tufan qopur müəyyən saətdə,
Kəndlinin qorxudan çəkilir yuxusu,
Döyülür sübhəcən pəncərə-qapısı.

ÇİÇƏK

Görürəm kitabın arasında mən
Atılmış, ətirsiz, quru bir çiçək;
Qərib fikirlərə bürünür həmə
Köksümün içində çırpınan ürək.

Harda çiçəkləndi? Hansı baharda?
Çoxmu ömür etdi? Kim onu dərdi?
Özgəmi, tanışımı? Nə üçün, nədən
Gətirib kitabın içində sərdi?

İncə bir görüşün yadigarımı?
Məşum nişanəmi, yoxsa hicrandan?
Yoxsa, dərmış onu sərin çəməndə,
Sakit düzəngahda tənha dolaşan?

Yaşarmı o gözəl, sağımı o cavan?
Harda qərar tutub yaşa doldular?
Bu məchul gül kimi yoxsa ki, çoxdan
Onlar da saralıb xəzəl oldular?

* * *

Gürcüstanın təpələri üstə qonmuş zülmət, duman,
Qarşımda, bax, Araqva da axıb gedir durmadan.
Həm dərdliyəm, həm də xoşhal; necə xoşdur bu möhnətim,
Səninkidir yalnız, inan, səninkidir bu həsrətim...
Bu dərdimi, kədərimi, inan, heç şey, inan, heç kəs
Sən gözümlün qarşısında duran zaman poza bilməz.
Könlüm yenə yanır, sevir... Sözlərimə bir qulaq as:
Onunçün ki, mənim qəlbim sevməməyi heç bacarmaz!

KALMIK QIZINA

Əlvida, mehriban kalmık gözəli!
Məni bu tərifli adətım bir an,
Lap azca qalmışdı gətirsin sənin
Köçəri çadırın dalınca, inan!
Əlbəttə, gözlərin sənin xırdadır,
Burnun da yastıdır, gen alnın vardır.
Fransız dilində danışmırsan sən,
İpək corablardan sən geyməyirsən.
Samovar önündə ingilis sayaq
Çörəyə nəqşlər vurmursan hər vaxt.
Aşiq olmayırsan sən heç Sen-Mara,
Şekspirə qiymət vermirsən əsla.
Başında bir fikir olmadıqda, sən –
Dərin xəyallara heç getməyirsən.
Heç zaman “Ma dove”¹ oxumursan, yox,
Sən heç oynamırsan məclisdə qalop.
Bunlar nəyə gərək? Düz yarım saat,
Atlarım dincəlib qoşulduğu vaxt
Qəlbimi, aqlımı cəlb etdi sənin
O gözəl baxışın, tər gözəlliyin.
Deyin, bir deyilmi hamısı, dostlar!
Açıq, şux bir ürək tutarsa qərar:
Ya şən lojalarda, parlaq salonda,
Ya da bir köçəri yol çadırında?

¹ *Ma dove* – “Bəs hanı?” (*kalmıkca*)

HAFİZƏ NƏZİRƏ

Şan-şöhrət əsiri olma döyüşdə,
Ey gözəl növcavan, qızışma birdən!
Atılma hücumu bu keşməkeşdə
Zəhmli Qarabağ alayıyla sən!
Ölümdən uzaqsan – bunu bilirəm;
Qılınclar alanda səni dövrəyə,
Hüsnü-camalını əzrayıl o dem
Görüb, rəhm eləyər bu gözəlliyə!
Ancaq qorxuram ki, qan tuta səni,
Qorxuram, uyduqca hər döyüşə sən, –
İtirib ismətin cazibəsini,
İnsafdan-mürvətdən uzaq düşəsən!

QAFQAZ

Qafqaz altımdadır, ən müdhiş olan zirvədə mən
Tutmuşam tək uçurum qarlı dağ üstündə qərar
Qaraquş uçmağa qalxarsa uzaq bir tərədən,
Nə qədər yüksək uçarsa, yenə dövrəmdə uçar.
Buradan mən görürəm çeşmələri qaynamada,
Şübhəli, qorxulu uçqunları ilk oynamada.

Burda, məndən aşağı, göydə bulud oynaqlar;
Arasından buludun dağda su qaynar, çağlar.
Görünür onların altında böyük qar qayalar
Onun altında zəifcə, qurumuş kol-kos var.
Daha ondan aşağı rəngi yaşıl ormanlar,
Orda quşlar ötər, ətrafı gəzər ceyranlar.

Sığınıb dağda tikilmiş komaya insanlar,
Dırmaşır sərt qayalar üzrə bütün heyvanlar.
Yüyürür dağ aşağı orda çoban da dərəyə;
Necə məftun olur insan bu gözəl mənzərəyə.
Orda kim, daim Araqva çayı qəltan-qəltan
Çarparaq kölgəli sahillərə eylər cərəyan,

Dar keçid içrə fəqir atlı da pünhan görünür,
Orda şiddətlə Terek nəhri xuruşan görünür.
Oynayır, cəng eləyir dar qayalarla döyüşür,
Acımış, dalğaları, daşları çeynər, ötüşür.
Təmə görmüş qəfəsi-ahən içindən san şir
Çırpınır, gərniş edir sahili, guya, gəmirir.
Leyk, əfsus! Nə var təmə onunçün, nə sürür,
Onu müdhiş qayalar hər iki yandan da sıxır.

UÇQUN

Tutqun qayalara çarpıb şiddətlə,
Köpürüb bağırır sular hiddətlə.
Göydə haray salır coşqun qartallar.
Səslənir orman,
Dağların zirvəsi zülmətdə parlar,
Ətraf çən-duman.

Müdhiş qar uçqunu qopub bir anda,
Nərəylə dərəyə enən zamanda,
Basdı qayaların aralarını,
Möhkəm bağladı,
Terekin qüdrətli dalğalarını
Tutdu saxladı.

Birdən sakitləşib, düşüb taqətdən,
Ey Terek, nəyəni kəsdin tamamən.
Ancaq ki dalğalar coşub arxadan,
Dəldilər qarı,
Sən də hiddətlənib coşdun bu zaman,
Aşdın kənarı.

Ortası dəlinmiş, əriməmiş qar
Qaldı haman yerdə xeyli zamanlar.
O qarın altından qəzəblə Terek
Axb gedirdi.
O buzlu qübbəyə su çiləyərək,
Möhkəmlədirdi.

Üstü yol olmuşdu, gecə və gündüz
Keçirdi körpütək ordan at-öküz,
Sürüb dəvəsini keçirdi rahat
Tacirlər ordan,
İndi göy sakini Eoldur, fəqət
Orda hökmran.

QIŞ SƏHƏRİ

Nə gözəl şaxtalı, günəşli gündür!
Dostum, sən hələ də mürgüləyirsən.
Vaxtdır, sən, ey gözəl, yuxudan ayıl,
Açılsın naz ilə yumulu gözlər,
İşıq pərisinin qarşısına sən,
Şimal ulduzutək çıx, tamaşa qıl!

Dünən, yadımdamı, coşmuşdu tufan;
Qatı qaranlıqdı bütün asiman.
O boz buludların arasından Ay,
Sarı bir ləkətək axırdı qəmlə,
Sənsə pəncərədə durub qüssəli...
Bu günsə... Aləmə tamaşa eylə:

Göylər tər-təmizdir ilk bahar kimi,
Min bir rəngə çalan xalılar kimi –
Günəşin altında pənildəyir qar.
Yarpaqsız meşə də qaralır durur,
Küknarlar hələ də tərdir, yaşıldır,
Çay, buzlar altında sanki bərq vurur.

Otağım kəhrəba rəngli şəfəqlə
Doludur. Çırtı-çırt yanır odunlar
İsti buxarıda. Amma yatağa
Girib düşünmənin nə ləzzəti var!
Bilirsənmi, nə var? Əmr eyləyəkm
Qoşsunlar xizəyə atlarımızı?

Bağlayaq qar üstə bərk qaçışına
Bizim hissimizi, həyəcanımızı.
Sürüşüb bu səhər qarların üstə
Ziyarət eyləyək tənha çölləri,
İndi çılpıqlaşmış sıx meşələri,
Mənə əziz olan bu sahilləri...

* * *

Mən sizi sevirdim: bəlkə, məhəbbət
Tamam sönməmişdir könlümdə hələ,
Qoy eşqim verməsin sizə əziyyət,
Kədrli olmayın bircə an belə.
Ümidsiz sevirdim sizi sakitcə,
Didirdi ruhumu qısqanclıq, tələş.
Mən sizi sevirdim səmimi, incə,
Beləcə sevəydi başqası da kaş.

1830

---

* * *

İtirib ağılımı, dilimi birdən
Sizə tək gözümlə baxmaqdayam mən;
Nə çarə, başımda tək bir gözüm var...
Əgər istəsəydi o Pərvərdigar,
Yüz göz lütf etsəydi taleyim mənə,
Yüzü də tək sizə baxardı yenə!

* * *

Adımı neyləyirsən?.. Uzaq sahilə qopan
Dalğanın gurultulu həzin nəğməsi kimi,
Gecə, tənha meşənin ani bir səsi kimi,
İtib gedəcək o da, çıxacaqdır yadından.

Xatirə dəftərində onun da, bəlkə, ancaq
Nəqşə kimi hörülüb baş daşına qazılan,
Anlaşılmaz, bilinməz yad bir dildə yazılan
Kitabətək seçilməz, sönük izi qalacaq...

Neyləyirsən onu sən?.. Unudulub o, sənin
Yaşayıb keçirdiyin xoş zamanlar içində,
Duyduğun yeni, coşqun həyəcanlar içində
Zərif, pak xatirətək qalmayacaqdır, yəqin...

Ancaq qəmli günündə, dərd bürüyəndə səni
Bu adı həzin-həzin xatırla, gətir yada,
De ki: – Əziz tutan var məni də bu dünyada,
Bir qəlb var ki, içində daim yaşadır məni...

ŞAIRƏ

Şair! Çox qiymət vermə xalqın məhəbbətinə,
Coşqun tərifləmələr keçib gedər bir anda.
Axmaqlar hökm verər, camaat gülər sənə,
Ancaq möhkəm səbirli, vüqarlı ol sən onda.

Sən padşahsan: tək yaşa. Azad düşüncələrin
Hara cəlb etsə səni, get, gen, azad yollarla.
Gözəl əsərlərini yarat düşüncələrin,
O nəcib şücaətçün mükafat umma əsla.

Mükafat özündədir. Sənsə ən ali hakim.
Zəhmətinin özüntək kim qədrini bilər, kim?
Sən razısanmı ondan, ey tələbkar sənətkar?

Razısanmı? Onda qoy bəyənməsin cəmaət,
Qəndilinə tüpürüb etsinlər səndən nifrət,
Şiltaq uşaqlar kimi səpayəni qırsınlar.

ELEGİYA

Ağır gəlir yad etdikcə mənə hər şeyi,
Dəliqanlı gəncliyimin sönmüş şənliyi.
Köhnəldikcə ötən günün kədəri, qəmi,
Gücü xeyli artır köhnə bir şərab kimi.
Qəmli yollar çəkir məni bilmirəm hara,
Gələcəyim olacaqdır bu gündən qara.
Lakin ölmək istəmirəm, a dostlar, bu gün
Həyat xoşdur, əzab çəkib düşünmək üçün.
Duyuram ki, mənə əzab dad verəcəkdir.
Ömrüm qayğı, dərd içində gün görəcəkdir:
Nəğmələrlə göynəyəcək qəlbimin başı,
Tökəcəyəm əsərimin üstə göz yaşı.
Bəlkə, qürub edəndə mən, son bir məhəbbət
Dərdli-dərdli gülümsəyib edə mərhəmət.

İMZASIZ MƏKTUBA CAVAB

Sən kimsənsə, fərqi yoxdur, nəğmələrin ürək açır,
Səadətə doğru gedən yollarıma şafəq saçır.
Görünməyən əllərinlə həm sıxırsan əllərimi,
Yol göstərib, həm silirsən ürəyimdən dərdi, qəmi.
Sən kimsənsə, fərqi yoxdur, ya qoca bir qəlb yoldaşı,
Ya da məndən uzaq olan gəncliyimin ilk sirdaşı,
Yaxud ilham pərisinin hidz etdiyi cavan oğlan,
Ya da incə bir məxluq ki, ismətilə əqlə şayan.
Mehriban dost, nəzərini saldığınçün bu gün mənə,
Min təşəkkür eləyirəm, minnətdaram qəlbən sənə.
Hörmət-izzət görməmişəm bu vaxtadək mən heç kəsdən,
Qəribədir, odur ki, bu şirin sözlər hər bir səsdən.
Gülünc olar kim lütf umsa kübarlardan!
Şair ürək ahlərını yana-yana deyən zaman,
Onun kəskin, həzin şeiri dağlayarsa könülləri,
Etinasız, qəlbə soyuq izdihamın hər nəfəri
Təzə gəlmiş oyunbaza baxan kimi baxar ona,
Məhəl qoymaz onun küskün, dərdli şair olduğuna.
Boş-boşuna gah əl çalar, gah təriflər hey gülərək,
Gah da qalar etinasız, o, başını yellədənək.
Əgər sarsa sənətkarı gözlənmədən bir həyəcan,
Nəsib olsa ona ağır kədər, itki, sürgün, zindan,
Tez sevinib deyər sənət həvəskarı olan kəslər:
“Bu, çox gözəl təsadüfdür! Şair tapıb yeni hislər,
Sonra bizə təqdim edər yaratdığı əsərləri”.
Lakin şair ürəyinin səadəti çoxdan bəri
Qorxa-qorxa sükut edib bir gün zühur edən zaman
Onlara heç təsir etməz, kimsə duymaz bunu, inan...

ZƏHMƏT

Çatdı sevinc dəmi: bitdi çoxdan yazdığım bir əsər.
Bəs nədir bu gizli-gizli məni yaxan mübhəm kədər?

Bəlkə, puçmuş əməllərim, gərəksizmiş rəşadətım,
Muzd almış bir muzdur kimi, mənə yaddır bu zəhmətlər?

Yoxsa, ona heyfim gəlir, Avrorayla, penatlarla
Səssiz keçən gecələrim, guya, mənim gedib hədə?

ÇARSKOYE SELO HEYKƏLİ

Səhəngini qayalığa çırpıb qırmış gözəl qız,
Süzür onu qərib-qərib, qəmli-qəmli, baxınız.
Möcüzədir! Sınıq qabdan su qurtarmır, hey axır,
Bu əbədi axan suya qız da kədərlə baxır.

* * *

O gözəl hüsnünü son dəfə, canan,
Oxşamaq istərəm yenə xəyalən.
Qəlbin qüdrətiylə xəyalı bir an
Oyadıb kədərlə, qəmlə bir zaman,
Eşqini yad etmək istəyirəm mən.

Dəyişir hər şeyi, əhdi, vədəni,
Seyr edib getdikcə sürətlə dövrən.
Coşqun şair artıq unutmuş səni,

Məzar qaranlığı örtmüş çöhrəni,
Şair də sənincün sönmüşdür çoxdan.
Qəbul et, ey uzaq könül həmdəmi,
Ürəyimdən gələn bu vidaları.
Qəbul et dul qalan bir qadın kimi,
Sürülən dostların ayrılıq dəmi
Vidalaşdıqıtək qəbul et bəri.

* * *

Daim bizim şeirimizə istehzaya cəhd edən,
Ey al yanaqlı tənqidçim, gəl, ey yekəqarın, sən.
Gəl oturaq biz yanaşı, bir yaxın gəl, gəl bəri;
Başdan edə bilərikmi, görək, biz bu qəmləri.
Nəzər yetir bu yanaşı miskin daxmalara bir,
Üzərində həmişə boz, sıx buludlu səma var;
Hanı yaşıl meşəliklər, hanı sarı tarlalar?
Bəs hanı çay? Həyətdəki alçaq darvazanın, bax,
Yanlarında iki qərib ağac görünür ancaq.
Yalnız iki. Onların da biri, deyən, bu payız
Yağış onu döyəcləmiş qalmış çılpaq, yarpaqsız.
İkincinin yarpaqları saralmaqda, solmaqda,
Gölməçəyə töküləcək, solub xəzəl olmaqda.
Həyətdə heç canlı bir kəs, canlı bir it də yoxdur.
Doğrusu, bir kişi gedir, başı açıq, bax, odur.
Arxasınca iki qadın. Bir uşaq tabutunu
Aparırlar. O səsləyir tez keşişin oğlunu
Ki, ruhani atasını o çağırırsın kilsəyə,
Ölən uşaq üçün, bəri, dua oxusun deyə:
– Tez ol, bala, tələsirəm! Çoxdan dəfn eyləyirdik..
Niyə tökdün bəs qaşqabaq?— Olmazmı birdəfəlik
Bu kəsəltli sözləri ataraq bir yana sən,
Bizi xoş mahnılar ilə bir az əyləndirəsən?

* * *

İndi İstanbulu öyür kafirlər;
Dəmir pəncələrlə, bir zaman gələr
Yatmış ilan kimi əzərlər onu;
Bu olar, əlbəttə, qəflətin sonu...
Üstünü çən-duman almış İstanbul!
Qəflət yuxusuna dalmış İstanbul!

İstanbul dönmüşdür qurandan-dindən:
Əl çəkmiş o, Şərqi həqiqətindən.
Qərb hiylə işlədib salmışdır sayə,
İstanbul dalmışdır zövqə-səfayə.
İmana-qılınca xəyanət etmiş,
Qovğaya-savaşa yad olub getmiş.
Əzan verildikcə içirlər şərab,
Nə böyük xəyanət – nə böyük əzab!..

Sönmüş ürəyində dinin vüqarı
Qadınlar dolanır, gəzir bazarı,
Çıxır küçələrə qoca qarılar,
Ara düzəltməyə müştəri arar...
Satılmış xacələr yatırlar rahat,
Yadlar hərəmlərə girir. Nə dəhşət!..

Lakin belə deyil şanlı Ərzurum!
Dağları-daşları qanlı Ərzurum.
Biz gecə aldanıb yata bilmərik,
Biz arı-namusu ata bilmərik
Biz şərab içmərik, dalıb işrətə.
Namusu satmaıq pula, ziynətə.
Biz təsdiq edirik öz dinimizi,
Müqəddəs saf sular bəsləyir bizi,
Döyüşə mərd gedər bizlərdən hər kəs,
Biz qorxu bilmərik əsla dünyada,

Bizim hərəmlərə yad girə bilməz!..
Xacələr ayıqdır, satılmaz onlar,
Pakdır, namusludur bizim qadınlar.

Qadirsən, ey Allah!

Bir yeniçəri
Qaçıb İstanbuldan gələrək bəri,
Dedi ki, ölkəni бүürüdü tufan,
Bir zərbə vuruldu bizə çox yaman:
Ruşşukdan ta qoca İzmirə qədər,
Trabzondan Tulçiyə qədər, sərasər
Qonaq çağıraraq ac köpəkləri,
Gəzib dəstə-dəstə cəllad hər yeri,
Yeniçərilərə od vurdular, od,
Yandı başdan-başa, viran oldu yurd;
Qanlı qənarələr düzüldü səf-səf,
Yandı, külə döndü bütün hər tərəf.
Hər yanda çəkildi cəsədlər dara,
Qurumuş, büzüşmüş, rəngi qapqara...
Ah, ey qadir Allah!..

Əfsus, ələman!
Qəzəbdən qudurub od saçır sultan...

* * *

Sən vətən eşqiylə tərک eləyərkən
Bu qürbət ölkəni, bu yad aləmi,
Ağladım, ağladım hüzurunda mən:
Aman, nə yamanmış ayrılıq dəmi!..
Əlindən yapışıb titrəyən əlim,
Saxlamaq istədi səni yolundan;
İnlədim, yalvardım sənə, gözəlim,
Bəlkə, bircə an da gecikə hicran...

Bir son busəni də çox gördün... nədən
Qönçə dodağını çəkdin kənara.
Sənə zindan olan bu viranədən
Çağırдың məni də yad bir diyara...
Dedin ki: “Ey dostum, vüsal çağında,
Orda ki gömgöydür daim asiman,
Yaşıl kölgəlikli zeytun bağında
Yenidən bağlarıq busəylə peyman!”

Heyhat... indi orda, mavi göylərdə,
Şəfəqlər saçarkən min zəngin boya,
Sular qayalarla öpüşən yerdə
Dalmısan əbədi dərin yuxuya...
Aldı ağışuna bir soyuq məzar
Hüsnünlə, dərdinlə, qəminlə səni...
Nə oldu verdiyin vədə, ey nigar!..
Yox, yox... Gözləyirəm mən o busəni!..

MƏNİM ƏSLİM

Cızmaqaraçı rus mənə gülərək,
Qardaşı üstünə lağ eləyərək –
Mənə kübar deyir... axmaqlığa bax!
Bu söz nə qədər boş, nə qədər sarsaq...
Zabit olmamışam mən heç bir yerdə,
Müşavir deyiləm məhkəmələrdə.
Anadan mülkədar doğulmamışam,
Akademik, professor deyiləm, müdam
Beləyəm anadan gəldiyim gündən,
Əslində, şəhərli rus oğluyam mən...

Bilirəm, gün dönür, zaman qanşır,
Etiraz etmirəm mən buna qarşı.
Bizim əslimizdə şöhrət yenidir,
Yeni olduqca da o şöhrətlənir.
Qocalmış bir nəslin parçasıyam mən,
(Heç tək də deyiləm mən bədbəxtlikdən).
Qocalmış, qartımış bir cinsdir əslim,
Qədim boyarların nəslidir nəslim.
Qardaşlar, dünyaya gələn günümdən
Şəhərli xırdaca rus oğluyam mən...

Keşislər içində tutmamış avaz,
Qalxıb kəndlilikdən olmamış knyaz.
Kırşanlı Avstriya əsgərliyindən –
Qorxaq əsgər kimi qaçmamış həməən.
De, mənmi kübaram? Yox, yox, əzəldən –
Allaha şükür ki, şəhərliyəm mən...

Ulu babam Raça, qolunda qüvvət,
Şanlı Nevskiyə eləmiş xidmət.
O qəzəb çələngli IV İvan
Babamın nəslinə vermişdir aman.

Puşkinlər çarlarla dolanmışdır, bil!
Nijeqorodlular qalxıb yer-yerdən
Polyakla didişib və çəkişərkən,
Onlardan şan alan tək biri deyil...

Əzab hər fitnəni, hər xəyanəti,
Coşqun döyüşdəki o məşəqqəti,
Boranlı ruzgarı vurub-qıranda,
Romanovu taxta xalq çağıranda,
Başqasına verdik əllərimizi,
Əzabkeşin oğlu rəhm etdi bizə.
Sevib-oxşardılar bizi də bəzən,
Bəzən... ancaq sadə şəhərliyəm mən.

Əzəldən inadkar, tərs olmuşuq biz.
Bizi korlamışdır bu tərsliyimiz.
Mənim ulu babam heç vaxt Petronu
Saymamış, bununçün asmışlar onu.
Bu işin bizlərə ibrət dərsi var;
Mübahisələri sevmir hökmdar.
Knyaz Dolqoruki nə bəxtiyardır,
Sakit bir şəhərli şöhrəti vardır.

Peterqof sarayı içində qiyam
Qalxırkən, Minixtək mənim də babam
Üçüncü Petronun yıxılmasından
Sevinmiş, ürəklə, sidq ilə o an.
Orlovlar o zaman çatmış şöhrətə,
Babamsa qalada düşmüş zillətə.

* * *

Dayanıb başımı əymişəm yenə
Müqəddəs türbənin qabağında mən.
Sükut içindədir hər yer, hər tərəf,
Mehrabə işıqlar düşür qəndildən.
Qranit sütunlar parlayıb yanır,
Səf-səf bayraqlarsa rəngə boyanır.

Burada yatmışdır həmin hökümran
Ki, ona büt kimi etmişdi iman
Şimal əsgərləri... Qoca sərkərdə
Düşməni etmişdi məğlub hər yerdə.
Yekaterinanın qartallarıyla
Ölkəni qorudu, dayaqdı elə.

Pərəstiş edirik bu türbəyə biz,
Burdan bir rus səsi duyur qəlbimiz.
Düşür yadımıza o keçmiş illər
Ki, səni köməyə çağırırdı ellər.
Dedi: "Qurtar bizi!" Köməyə gəldin,
Elləri qurtardın, sən də yüksəldin.

Bu gün də yoluna göz dikənlər var,
Bizi də, çarı da, qalx, yenə qurtar.
Ey qoca sərkərdə, sən qəhrəmanlıq
Göstər, məzarından qalx, qalx bir anlıq!
Gəl, başsız ordunun səsinə səs ver!
Onlara yenə də can ver, nəfəs ver!

Ey böyük sərkərdə, gəl, bizə göstər
Kimdir bu dəstənin içində rəhbər?!
Öz yerində kimi qoyub getmişən?..
Heç bir səs çıxmıyır lakin türbədən...
Əbədi sükuta batmışdır qəbrin,
Yatırsan tələssiz, yuxun çox dərin.

RUSİYAYA BÖHTAN ATANLARA

Nə hay-küy salmışsınız siz, ey xalq natiqləri?
Lənətlə qorxudursuz Rusiyanı çoxdan bəri.
Sizə kar edən nədir? Litva həyəcanımı?
Əl çəkin, siz bu bəhsə qarışmayın boş yerə.
Bu bəhs slavyanların ailə söhbətidir.
Onu ayırd eləmək nəşib deyil sizlərə.

Artıq uzun zamandır
Həmin iki qəbilə
Ədavət eləyirlər
Biri-birilə belə.
Gah bir tərəf güc gəlir,
Gah da o biri tərəf,
Bu qanlı vuruşmada
Hansı olacaq tələf?
Lovğa leh, ya sadıq rus?
Slavyan çaylarımı
Axar rus dənizinə?
Quruyarmı o dəniz?

Əl çəkiniz, sizə nə!
Oxumamışsınız siz
Bu qanlı lövhələri.
Sizə yaddır tamamən
Onun səhifələri.
Sizə cavab verməyir
Nə Kremnl, nə Praqa.
Nahaq yerə ailə
Arasındakı qovğa
Sizi salır həvəsə,
Girişməyin bu bəhsə!
Siz bizə düşmənsiniz...

Ona görəmi yalnız,
Çox vacib bilirsiniz
Buna qarışmağı siz?
Çünki xərəbəsindən
Tüstü-alov yüksələn
Moskvada yağıya
Əsla baş əymədik biz?
O yağ ki önündə
Tir-tir əsirdiniz siz!..

Ona görəmi yalnız, dövlətləri qurtardıq
Başlarının üstünü alan min bir qorxudan?
Biz öz al-qanımızla satın aldığımız zaman
Avropayçün azadlıq, sülh və bir də ki vicdan?

Sözdə çox qoçaqınız, işdə göstərin hünər!
Yoxsa, sanırsınız ki, xəstə, qoca cəngavər
İzmail süngüsünü işə sala bilməyə?
Ya rus çarının sözü malik deyil qüvvəyə?
Ya bizimçün bəhs etmək Avropayla təzədir?
Ya ruslar qalib gəlmək adətini unutmuş?
Ya azıq biz? Ya da ki Permdən Tavridədək,
Bu Fin qayalarından isti Kolxidayadək.
Sarsılmış Kremldən ta Çin səddinə kimi,
Əldə polad süngülər, qalxmazmı Rus torpağı?

Göndərin, qoy gəlsinlər
Sizin coşqun ordular.
Tanış məzarlıqlarda
Onların da yeri var!..

BORODİNONUN İLDÖNÜMÜ

Böyük Borodino gününü təkrar
Qardaş qayğısıyla yad eləyərek,
Deyirdik: “Bir zaman qəddar yağılar
Rusiya üstünə axışdı seltək.
Bəs bütün Avropa deyildimi bu?
Onlara rəhbərlik edən kim oldu?
Lakin sinə gərib biz möhkəm durduq.
O məğrur hakimə itaət edən
Ellər axınına qarşı sədd qurduq,
Bu zor vuruşmada güclər oldu tən.

Nə oldu?.. Döyülüb qaçdıqlarını,
Şərəf-şanlarını düzdə dəfn edən
Rusun süngüsünü, rusun qanını
Yaddan çıxarıblar indi, deyəsən!..
Yenə qonaqlığa meyilləri var, –
Slavyan qanına susamış onlar;
Ancaq pis olacaq xumarı bunun:
Bu yeni dar, soyuq mənzildə, ancaq
Torpağı altında şimal yurdunun
Onların yuxusu dərin olacaq!

Di gəlin, Rus yurdu çağırır, gəlin!
Ancaq Polşa sizə yol verməyəcək.
Bəli, ey çağırılmış qonaqlar, bilin:
O da vuruşacaq son nəfəsədək!”
Oldu!.. – Borodino günü yenidən.
Çökən Varşavanın bürcü üstündən
Şanlı bayrağımız girdi şəhərə.
Polşa, sanki, qaçan, sınımış bir ordu,
Qanlı bayrağını tulladı yerə;
Üsyan yatırıldı, susdu, boğuldu...

Basılan düşməyə verdik biz aman;
Ayaqlar altına almadıq onu.
Qədim kitablarda yazılıb qalan
Bir çox rəvayətin nə olduğunu
Yadına salmadıq qaraykən qanı;
Yox, yox, yandırmadıq biz Varşavanı...
Xalqın o intiqam ilahəsindən
Onlara yetişməz, əsla, bir xətər.
Bir rus şairinin rübab səsindən
Gəlməz həqarətli, acı nəğmələr.

Lakin, ey boşboğaz, ey hərzə-hədyan
Söyləyib məclisdə ara qatanlar!
Ey qaragürhün carçısı olan,
Siz, ey Rusiyaya böhtan atanlar!
Nə oldu?.. Yenəmi rus, fikrinizcə,
Üzülmüş, xəstə bir nəhəngdir, sizcə?
Yenəmi Şimalın şöhrəti-şanı
Sizcə, boş bir rəya, bir əfsanədir?
Yoxsa, Varşavanın budur gümanı,
Yenə bizə fərman yazacaq, nədir?!

Harda quracağıq istehkamları?
Voroskla, Buq, Liman kimə qalacaq?
Kimə çatacaqdır Volın diyarı?
Boqdanın mirası kimin olacaq?
Yoxsa, veriləcək saxta bir fitva
Bizdən ayrılacaq üsyankar Litva?
Bizim qızıl başlı qoca Kiyevtək
Möhtəşəm, qüdsi bir şəhər varmı heç?
O, pak qəbirləri ləkələyərək,
Azğın Varşavaya qoşularmı heç?

Sizin hay-küyünüz, o cır səsiniz
Heç rus padşahına etdimi təsir?
Axır kim əyildi, barı, deyin siz?
Çələng qılıncınmı, hay-küyünmüdür?

Rus eli güclümü?.. Onu hər yandan:
Aclıq, müharibə, istila, üsyan
Yaman sarsıtdısa dəhşətlə, ancaq
Yenə dimdik durur, alnında vüqar!
Ətrafda üsyanlar yatdı, budur, bax,
Oldu Polşanın da taleyi aşkar!..

Zəfər!.. Ey qəlbimin sevinc nəğməsi,
Rusiya! Qalx, ucal, bu şanlı gündə!
Yüksəlsin göylərə gur alqış səsi!..
Lakin o müqəddəs məzar önündə
Susunuz hörmətlə... Ordadır əlan
Qəddar həqarətçün intiqam alan...
Kırım dağlarını keçib fəth edən
Erivan elədi ona itaət;
Odur qalib çıxan üç zor döyüşdən;
Suvorov çələngi aldı, nəhayət!..

Qalxıb məzarından Suvorov, yəqin,
Görür Varşavanın ram olduğunu.
Özü başladığı şanın-şöhrətin
Artması nəşəyə gətirir onu!
Təqdis eləyir o ulu qəhrəman
Böyük məşəqqətlə nəsibin olan
Dincliyi... Yetirmən mərd igidlərin
Böyük hünərini, qələbəsini...
Onlarla birlikdə bəyənir, yəqin,
Praqanı aşan öz nəvəsini...

ƏKS-SƏDA

Vəhşi heyvan bağırsa sıx, sakit meşələrdə,
Yaxud şeypur çalınsa, şimşək çaxsa bir yerdə,
Gənc qız nəğmə oxusa,
Qopsa hər səs, hər səda,
Yaranıb sən bir anda,
Səsinə səs verirsən onun açıq fəzada.

Eşidirsən səsinə ildırımın-şimşəyin,
Gurlayan dalğaların, əsən güclü küləyin.
Kənddəki çobanların...
Sən hər zaman onların
Səsinə səs verirsən.
Sənin isə səsinə
Səs vermir, əsla, heç kəs...
Şair, sən də beləsen!

1832

* * *

Çox söhbətlər elədin Homerlə təkliddə sən,
Çox gözlədik biz səni bu yerdə zaman-zaman.
Əsrarəngiz, möhtəşəm zirvələrdən enərkən
Bizə lövhələrini gətirdin sən ərməğan.
Nə olsun ki? Səhrada çadır altda bizi sən
Fani ziyafətlərə yığışanda tapmısan.
Düzəltdiyimiz bütün ətrafına hərlənən,
Coşqun nəğmələr deyən bir zamanda tapmısan.
Gözlərimiz qamaşdı sənin şüalarından,
Özümüzü itirdik. Qəzəbin coşan zaman,
Ey peyğəmbər, sən bizi – şüursuz körpələri
Təlin edib qırdınmı müqəddəs lövhələri?
Yox, yox, lənət və nifrin duymadıq biz səsində,
Gizlənməyi sevirsən dərələr kölgəsində.
Göyün gurultusunu xoşladığın kimi sən,
Gül üstə arının da səsini dinləyirsən.
(Əsl şair belədir. Melpomenanın qəlbən
O təəssüf eləyir bəzəkli oyununa.
Meydan əyləncələri, səthi səhnələr bəzən
Onu da şənləndirir, gülməli gəlir ona).
Gah Roma səslər onu, gah da məğrur İlion,
Gah qoca Ossianın qayaları cəlb edir.
Yüngüllüklə onların arasında uçur o,
Bova, ya Yeruslanın ardınca düşüb gedir.

QUSAR

Atı qaşovlayıb sildi tærtəmiş,
Sonra mırıldadı o, qəzəbindən:
“Düşmənlərin ruhu, qüvvətiylə, bax
Bu məlun otağa gəlib çıxdım mən.

Elə bil, türklərin atışmasından
Qorunub burada saxlanam gərək.
Sulu yeməkləri güclə verirlər,
Gətirmə ağına isti bir xörək.

Burda ev ağası səni bir vəhşi
Bilərək boylanır... xanımı, fəqət...
Aldadıb qapıdan çıxara bilməz
Nə qamçının gücü, nə də ki, şöhrət.

Kiyev heyif deyil?! Qəşəng diyardır!
Ləzzətli xörəklə dolur ağızlar.
Nə qədər istəsən şərablardan iç!
Hələ nə qəşəngdir ordakı qızlar!

Ona, yalnız ona, heyifslənmə,
Canını versən də o qaraqaşə.
Ancaq bircə şeyi xoşuma gəlmir...” –
“Lütf et, o, nə şeydir? Bizi sal başa”.

Uzun bığlarını eşib başladı:
“Söyləyim, tutmasın qoy qəzəbiniz,
Eşit, oğlan! Bəlkə, qorxaq deyilsən,
Axmaqsan... Bilirik hər bir şeyi biz.

Qulaq as, Dneprin bir kənarında
Durmuşdu polkumuz. Çox mehriban bir
Xanımım var idi... Ölmüşdü əri,
Ay oğlan, dediyim sözə ver fikir!

Yaxşı həmdəm oldum o xanımla mən,
Dost idik, görənin xoşu gəlirdi.
Söysəm də, döysəm də mənim Marusyam
Nə söz qaytarardı, nə kin bilərdi...

İçib sərxoş olsam, yatırar məni,
Mənim xumarıma edərdi çarə,
Əgər göz vurarsam: kirvə, hardasan!
Sözümdən çıxmazdı o şux mehparə.

Daha nəydi bizim fikri-zikrimiz?
Yaşa, bu nemətlə, yaşa mehriban!
Tərs kimi, başladım mən qısqanmağa,
Deyəsən, yolumu çaşdırdı düşmən.

Ağlıma gəldi ki, mənim Marusyam,
Xoruz banlamadan durur kiminçün?
Şuluqluq etməyə başlayır, deyən...
Hara hiyləgərlə o gedir? Neçin?

Bu zaman başladım onu güdməyə,
Bir dəfə gözümü qıyıb uzandım,
(Tənha zindandan da qaraydı gecə,
Bayır küləkliydi, bayır borandı.)

Birdən nə görürəm? Şıltaq arvadım
Sobanın üstündən düşür aşağı.
Əvvəlcə gözucu yoxlayır məni,
Sonra da üfürür odu, ocağı.

Soyunub lüt olur lap dırnağadək,
Sonra da üç dəfə içir şüşədən.

Birdən süpürgəyə atlanıb minir
Soba borusuyla yox olur həməən.

Ehey! O dəqiqə mən başa düşdüm,
Mənim gözəl yarım bir sehrkardır.
Dayan, göyərçinim! Düşdüm sobadan,
Nə gördüm? Gördüm ki, bir şüşə vardır.

İylədim! Nə turşdur? Nə axmaq şeydir?
Tökdüm döşəməyə: bu nədir belə?
Sıçratdım maşaya, sonra ləyənə...
Cumdular sobaya! Düşdüm əngələ...

Pişik mürgüləyir sandal altında:
Şüşədən bir azca tökdüm üstünə.
Atılıb fınxırdı! Dedim ki, rədd ol!
Pişik də sobaya soxuldu yenə.

Hər küncə çilədim həməən şüşədən,
Qarşıma nə çıxdı çilədim bir-bir
Küpəyə, masaya və stullara...
Gördüm ki, hamısı sobaya girir.

Baho! Bu nə işdir? Dedim özümə,
Şüşəni dibədək mən içəm gərək.
İçdim bir nəfəsə inan-inanma,
Ucaldım yuxarı bir quş tükütək.

Sürətlə uçuram, uçuram, uçur...
Bilmirəm gedirəm nə tərəflərə.
Sağdan! Bağırırım mən ulduzlara,
Sonra birdən-birə düşürəm yerə,

Görürəm ki, dağdır, həmin bu dağda
Qazanlar qaynayır, kefdədir hamı.
Gülüb oynayırlar... nişanlayırlar
Burda bir cuhudla bir qurbağanı.

Tüpürdüm, ağızıma bir söz də gəldi...
Gördüm Marusyadır – gəlir arvadım,
“Evə! Kim çağırırdı səni buraya?
Bax, səni yeyərlər!” Lakin qorxmadım:

“Evə? Əcəb işdir! Tanımıram heç
Gəldiyim yolları!” – “Bəsdir, ay qəmiş!
Gəl, min bu Maşaya köhlən at kimi,
Tez rədd ol buradan! Lənətə gəlmiş” –

“Nə? Maşaya minim?.. Mən... Mən... Süvar
Mən minim Maşaya? Nə axmaqsan sən!
Yoxsa, düşmənlərin əlinə keçdin?
Yoxsa ki, əzəldən ikiüzlüsən?

Atımı!” – “Ay axmaq, al, bu da atın!”
Doğrudan, gördüyüm köhlən atdı bu!
Eşir dırnağıyla yeri, oddur, od!
Əymişdir boynunu, şəkdir quyruğu.

“Min”, – dərhal atılıb mindim bu ata,
Yüyəni yoxdur ki! Bəs yüyən hanı?
At məni apardı dərhal uçaraq,
Gördüm, mənzilimdir sobanın yanı.

Hər şey yerindədir, mən özüm isə
Bir ata minmişəm. Altımdakı at
At deyil, evdəki taxta kürsüdür;
Bax, bu cürə şeylər olur bəzi vaxt”.

Uzun bıçqlarını eşərək dedi:
“Sınmasın qoy bundan sizin xətriniz.
Sən igid olsan da, axmaqsan, oğlan!
Bu cürə şeyləri çox görmüşük biz”.

* * *

Qafiyəbaz fransız şairlərini döyən
Ey klassik Depreo, sənə söyləyirəm mən:
Hərçənd ki, bəd taleyin, əsla, vermədi imkan
Ki, yurdunda çox zaman bir peyğəmbər olasan,
Sənin sıx parikinin tüklərini əzdisə,
Həyasızların əli çələngində gəzdisə,
Yeni sərbəst məktəb çox pozdusa əhvalını,
Sən ona hiddət ilə çevirdinsə dalını,
Lakin qulaq as mənə, pərəstişkarını dinlə,
Gəl mənim rəhbərim ol. Mən əlbirəm səninlə.
İstəyirəm əvvəlki kafedranı tutum mən.
Ordan ki dəm vurardın hərərətlə sonətdən,
Harda qaldı bəs sənin ağıllı dəlillərin,
O gic yalançılara qarşı odlu dillərin?
Yeni yalançılar da qalmayırlar köhnələrdən,
Boş-boş cəfənglərdən zinhara gəlmişəm mən
Həmişəlik dinləmək, dözməkmi olar? Aman!..
Yox, hər şeyi deyərəm mən onlara bir zaman.

Siz, ey arabir duyub özlərinə bir vüqar,
Ələ qələm alaraq, kağız qaralayanlar,
Öz cızma-qaranızı tez verirsiniz işə siz.
Dayanın, qəlbinizə əvvəl diqqət ediniz,
Nə ilə doludur o, ilhamla, ya boş yerə
Düşmüşsünüz mənasız, adi düşüncələrə?
Niyə gicişmə düşüb sizin əllərinizə?
Yoxsa, borc verməyirlər, ya pul gərəkdir sizə?
Bütün məcmuələrdə yalan elanlar vermək,
Əyanlara yaltaqca mədhiyyələr göndərmək,
Nahaqca lovğalanıb boş iddialar etmək,
Özündən kiçikləri ələ salıb tərlətmək,
Ya (bəzi yazanlartək) cahil avamlardansa,
Gələcək hədyanlara abunə yığmaqdaysa,
Yaxşı olmazmı başqa iş dalınca getsəniz,
Ya mülki, ya da hərbi işdə xidmət etsəniz?
Məşhur Jukovla edib tənbəki ticarəti,
Qazansanız zəhmətlə həm pulu, həm şöhrəti.

* * *

Parlayır çöllərdə bir gümüş kimi
Hər yanı qaplayan kələ-kötür qar,
Üçatlım bərk çapır ay işığında,
Uzanır yanları dirəkli yollar.

Oxu! Bu yollarda mən danıxarkən
Zülmətlər içində xoş gəlir səsin.
Nəşələr gətirir mənim qəlbimə
İgidlik mahnısı, mərdlik nəğməsi.

Oxu, ey sürücü! Dinləyim səni,
Dinləsin səsinə bu qızğın ürək,
Nə qədər soyuqdur ayın işığı,
Nə qədər dərdlidir ulayan külək...

Oxu: “Ey çıraqım. Ey çıraqcığım,
De, neçin solğundur sənin işığın?”

* * *

Allah eləməsin, ağıl itirəm,
Ondansa əlimə torba götürəm, –
Gəzəm dilənçitək mən ac-yalavac.
Deməyin, üstündə əsir-yesirəm,
Vaxt olur ağıldan elə bezirəm,
Ondan ayrılaram olsa bir əlac.

Məni təkbaşına buraxan olsa,
Üstündən atıllam, lap yorğan olsa,
Teylənib cumaram bir sıx ormana!
Qızdırma içində mahnı deyərəm,
Özümü unudub sərsəmləyərəm, –
Xəyalım bükülər min bir gümana!

Könlümcə dinləyib dalğaları da,
Olub yer üzünün bəxtiyanı da,
Kimsəsiz göyləri seyrə dalaram.
Özü öz ağılla oturub duran,
O çöllər şumlayan, meşələr qıran
Tufantək qüdrətli, güclü olaram.

Amma bir iş var ki, ağıl itirsən,
Onda sən vəbadan daha betərsən, –
Tutub ağızibirə qoyarlar səni.
Çəkib bağlayarlar zənciri bərk-bərk
Qəfəsdə saxlanan yazıq vəhşitək
Əylənci olarsan gəlib-gedənin.

Gecə eşitdiyən bülbül səsi yox,
Cavan meşələrin şən nəğməsi yox,
Didər qulağını küt bir inilti.
Tükünü ürpədər dost qışqırığı
Keşikçi söyüşü, yad fıstırığı,
Bir qandal səsləri, bir də cingilti...

1834

* * *

Bizim aramızda o yaşayırdı,
Yad tayfa içində, onun ruhuna
Qəzəb biganəydi... dostluğu vardı...
Sevərdik, biz hörmət edərdik ona.
O, sakit, lütfkar, xoş idi bizə,
Gəlib qoşulardı söhbətimizə.
Təmiz xəyalları, xoş nəğmələri
Onunla bölərdik nə vaxtdan bəri.
Onun göydən gələn ilhamı vardı.
Dünyaya ucadan, üstədən baxardı.
O, tez-tez deyərdi: gələcək zaman,
Xalqlar didişmədən və çarpışmadan
Doyacaq, keçəcək bu kin, bu hədə,
Birləşəcək böyük bir ailədə.
Ötüb uzandıqca bu söhbətimiz
Həvəslə dinlərdik o şairi biz.
Bir gün qərbə sarı getdi, yol aldı,
Xeyir-dua ilə biz yola saldıq.
İndi o dost dönüb oldu bir yağı,
O, şeirlərinə doldurub ağı,
Coşqun cahillərə içirir hər an.
Qəzəbli şairin səsi uzaqdan
Gəlib çatır bizə... tanışdır bu səs!
Onun ürəyinə, Yarəb, xoş həvəs
Verib, doldur yenə həqiqətinlə,
Özünə qaytar...

SƏRKƏRDƏ

Rus çarının sarayında ayrıca bir otaq var:
 Ona yaraşlıq deyil nə məxmər, nə qızıllar.
 Çar tacının almazları saxlanmayı burada
 Bax, eninə-uzununa, hər tərəfdə, burada
 İti gözlü bir rəssamın mahir, azad fırçası
 Vurmuşdur bu divarlara əsil sənət boyası.
 Nə obalar pəriləri, nə Madonna burda var,
 Nə də vardır şəyatınlar, gen sinəli qadınlar,
 Nə rəqs vardır, nə ovçuluq; vardır qılınc-qalxanlar,
 İgidliklə dayanmışdır burada qəhrəmanlar.
 Daraldaraq bu çəkdiyi şəkillərin yerini,
 Bizim xalqın qüvvətinin igid rəislərini
 Rəssam əli əks etmişdir; o şanlı qəhrəmanlar,
 Əzəmətli yürüşlərin şöhrətini alanlar,
 Divarlarda çəkilməmişdir qollarda xalq qüvvəsi,
 On ikinci ilin gözəl əbədi xatirəsi!
 Mən onların arasında gəzirəm çoxdan bəri,
 Seyr edirəm zaman-zaman bu tanış surətləri.
 O müharib səslərini eşidirəm sanki mən...
 Bir çoxusu köçüb getmiş artıq bu yer üzündən.
 Bəziləri cavan, meğrur görünsə də şəkildə,
 İndi artıq bir sakitlik, bir səssizlik içində
 Öz çələngli başlarını əymişlər... mənə, fəqət,
 Hamısından çox cəzb edir bu arada bir surət.
 Hər dəfə bir fikir edib boylanıram ona mən,
 Gözlərimi ayırmıram nə olsa bu şəkildən.
 Nəzərlərim o şəkilə baxır, baxdıqca baxır,
 Hər baxdıqca, ağır kədər könlümdə iz buraxır.

O çəkilmış başdan-başa. Alnı çılpaq kəllətək.
O qərç olmuş böyük dərdə, durur fikirləşərək,
Dörd tərəfdə qatı zülmət. Ordugah arxasında.
Sanki, baxır o, bir nifrət, həqarət xülyasında.
Rəssam onu bu cür çəkmiş, – bu cür təsvir eləmiş.
Bəlkə, rəssam bu şəkillə öz fikrini söyləmiş.
Bəlkə, ilham bu şəkildə öz gücünü göstərmiş,
Dou çəkdiyi bu surətə belə ifadə vermiş.

Bədbəxt rəhbər! Nə acıymış, nə qaraymış qismətin,
Sən hər şeyi yad ölkəyəcün verib qurban elədin.
Sən böyük bir düşüncəylə, susaraq addımladın,
Vəhşi kəslər, nadan kəslər səni bir anlamadı.
Adındakı yad bir səsi anlamadı bir nəfər,
Onlar səni küyə basıb, arxan ilə gəzdilər.
Qurtardığın bu xalq səni söydü, əksinə getdi,
Müqəddəs ağ saçlarını hər zaman təhqir etdi.
Sənin kəskin kamalını bir şəxs fikir elədi,
Lakin uyub nadanlığa səni təkdir elədi.
O qüdrətli imanınla möhkəmləndi mərd adın,
Sən ümumi şaşqınlığın önündə sarsılmadın.
Bu tutduğun geniş yollar yarı olan bir zaman,
Məcbur oldun əl çəkəsən o çələngdən pərişan.
Sən əl çəkdin hakimlikdən, dərin düşüncələrdən,
Alayların sıx içində gizləndin bir anda sən.
Sən orda, ey qoca rəhbər, döndün bir gənc əsgərə,
Diqqət edib, qulaq verib səpilən güllələrə,
Sən ölümü axtararaq oda atdın özünü, –
Nahaq yerə! –

. . . . .
. . . . .

Ey insanlar! İstehzaya layiq, ey zavallı cins!
Dəqiqəlik şöhrətlərə pərəstiş edirsiniz!
Tez-tez sizin yanınızdan gəlib keçir bir insan,
O insanı təhqir edir vəhşi əsr, kor zaman.
Lakin gələn nəsilləri o salacaq heyrətə,
Şairi də gətirəcək həyəcana, riqqətə!

BULUD

Tufanların qovduğu, sən, ey sonuncu bulud,
Bircə sən dolanırsan bu aydın göylərdə, sən.
Kədarli kölgələri gəzdirirsən qoynunda.
Bu şən günü salırsan qüssələrə, dərdə sən.

Göy üzünü dolandın bir qədər bundan qabaq,
Müdhiş ildırım sənə göstərinçə özünü.
Vahiməli, əsrarlı sədalar qopararaq,
Yağmurlarla doyurdun yanıqlı yer üzünü.

Yətər, çəkil get, yətər! Sənin zamanın bitdi
Torpaq tərəvətləndi, tufan yayındı getdi.
Oxşayıb ağacların yarpaqlarını ruzgar,
Sakitləşən göylərdən artıq səni qovalar.

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin
DÜNYA ƏDƏBİYYATI KLASSIKLƏRİ

Poemalar
və
mənzum
roman

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin
DÜNYA ƏDƏBİYYATI KLASSİKLƏRİ

QAFQAZ ƏSİRİ

İthaf

Gəl, ey sevimli dostum, qəbul elə mehriban
Azadə ilhamının azadə töhfəsini:
Sənə bir gül dəstəsi bəxş edim ilhamımdan,
Bir də ki bu qovulmuş rübabın nəğməsinə.
Günahsız və nəşəsiz məhv olduğum zaman, mən
Böhtan pıçılıqları dinlərkən hər tərəfdən,
O zaman ki buz kimi xəncəri xəyanətin,
O zaman ki dözülməz yuxusu məhəbbətin
Qəlbimi doğrayardı, mənlüyü çapardı,
Onda ruhum yanında bir təskinlik tapardı;
Dincələrdim ürəkdən... bəsləyərdik məhəbbət
Onda bir-birimizə... dalğalar dəxi hiddət
Göstərib yorulanda, mən çəkilib bir ara,
Duaya başlayardım, tək-tənha, allahlara
Ayrılıq günlərində dərddə hicran zamanı
Dalğın ahəngim mənim yetişib imdadıma,
Salardı hicran günü tez Qafqazı yadıma.
Orda çənli Beştəu, aulların sultanı,
Səhrələrin möhtəşəm beşbaşlı hökəmranı
Oldu təzə Parnasım... Ah, o zamandan bəri
Unuda bilməyirəm sal daşlı zirvələri:
Çağıldayan bulaqlar, solan düzlər, çəmənlər,
O bürkülü səhrələr... dağlarda axşam-səhər
Çapqınlar yellər kimi şığıyıb çaparlar at:
Orada sən mənimlə bölərdin təəssürat,
Xatirəmdən çıxarmı ilhamın vəhşi, ürəkək
Dühasının gizlənilib saxlandığı bir ölkə?
Qəlbə əziz günlərin orada sənə, bəlkə,
Qəribə ehtirası təsadüf eyləyəcək.
Aşına düşüncələr, izzətlər, bir də tək

Mənim könlümdən qopan o gizli sədalarım...
Ayrı-ayrı yeridik həyat yollarında biz;
Rahatlıq qoynunda sən boy ataraq, şübhəsiz,
Təzəcə çiçəklənən bir gənc olduğun zaman
Öz qəhrəman atanı cəsərlə izlədin;
Düşmənin yağış kimi gülləsindən qorxmadan,
Qanlı hər b meydanına atını məhmizlədin.
Bir əziz qurban kimi, sadıq ümid gülütək
Vətən səni oxşadı, rıqqətlə səsləyərək,
Mənsə tez duydum qəmi, tez qovuldum vətəndən
İftira qurbanıyam kinli cahillərin mən.
Qəlbimi azadlıqla, səbirlə bərkidərək,
Gələcək ağ günləri arxayın gözlədim tək,
Bir də qarşıladiqca dostlarımı səadət,
Aldı mənim də könlüm şirin-şirin təsliyə.

I hissə

Aulda, boş-bikar qapılarda, bax.
Çərkəzlər oturur halay vuraraq.
Qafqaz oğulları eləyir söhbət,
Düşür yadlarına o vəhşi nemət;
Anırlar nəşəylə keçən anları,
Qızgın döyüşləri, həyəcanları.
Danışır gözəl dağ atlarından.
Məğlub edilməyən həyatlarından.
Xain knyazların aldatmağından,
Qılınc vurmağından, ox atmağından,
Talanən kəndlərin kül olmasından,
Əsirə qızların işvə-nazından
Düşən söz-söhbətlər baş alıb axır:
Ay da buludların içindən baxır,
Bu zaman görürlər at üstündə bir
Çərkəz, kəməndləyib əsir gətirir.
“Bu da rus!” – deyərək, vəhşi bağırdı;
Elə bil, aulu bir səs çağırırdı.

Amansız izdiham gəldi yüyürək.
Lakin əsir soyuq, dilsiz və bihal,
Canında qalmayıb nə taqət, nə hal,
Boyanıb qanına, yerdə meyittək
Uzanır, görməyir düşmən üzləri;
Eşitmir hədəni, qorxunc səsləri.
Almış üzərini ölüm kölgəsi,
Buz kimi soyuqdur zəif nəfəsi.

Ağır bir nisyanda, qımıldanmadan,
Qaldı cavan əsir bir xeyli zaman.
Artıq günortadır; yayılıb gün də,
Nəşəylə parlayır başı üstündə.
Bir həyat əsəri canlandı onda,
Gəzdi bir inilti dodaqlarında.
Zəif nəzərlərlə ətrafa dalır...
Görür ki, çıxılmaz dağlar ucalır.
Dağların üstündə olur nüməyan
Quldur tayfaların evləri. Hər yan
Çərəkəzin qoruyur hürriyyətini.
Əsir düşünəndə əsarətini,
Qorxunc yuxu kimi dinlədi birdən
Ağır qandalaqlar səsləndi durdu.
O qorxunc səslərdən, soyuq dəmirdən
Artıq hər bir şeyi duymaq olurdu...
Gözündə qaraldı qoca təbiət.
Əlvida, müqəddəs ulu hürriyyət!
O, quldur...

Uzanır evlərdən kənar
Alıb dövrəsini tikanlı hasar.
Çərəkəzlər çöldədir. Aulda səs yox;
Onun keşiyini çəkən bir kəs yox
Önündə canlanan böyük bir düzən
Yaşıl örtülərə bürünüb durur;
Təpələr içində səfə düzülən,
Yeknəsəq zirvələr görünüb durur.

Onların içiylə tək bir yol gedir,
Tutqun uzaqlarda yox olub itir.
Əsir varlığı düşdü həyəcana,
Üz verdi bir ağır düşüncə ona...

Gedib Rusiyaya çıxır o yollar.
Odlu gəncliyini məğrur, firavan,
Qayğısız sürdüyü yerdir o diyar;
İlk dəfə orada olubdu şadman
Əziz varlıqlara könül verərək;
Bəzən iztirablı ömür sürərək,
Orda məhv eləyib qaynar həyatı,
Arzunu orada məhv etmiş yenə,
Gömüb əbədilik solğun könlünə.

Ona kübar aləm, insanlar tanış,
Vəfasız həyata vaqifdir, əlbət;
Sevgidən qisməti olmuş aldanış;
Görmüş dostlarından yalnız xəyanət.
Oyatmış çəkişmə onda həqarət,
Riyakar sərbəstlik, iftira, qeybət
Sadədil böhtandan sıxılmış canı;
Bunların olduqca adi qurbanı,
Küsmüş, üz döndərib o, cəmiyyətdən,
Aşıqtək zövq alır o, təbiətdən.
Azadlıq eşqilə yurdu tərک etmiş,
Uzaq bir aləmə uçub da getmiş.

Azadlıq! Bu fani dünyada o, tək
Səni axtarmışdır könül verərək.
Boğub hislərini ehtiras ilə,
Biganə qalmışdır şeirə, xəyala.
Səninlə canlanıb o, ey hürriyyət,
Tələşlə nəğmələr dinləmiş, fəqət
Sənə etiqadla bel bağlamışdır,
Məğrur sənəmini qucaqlamışdır.

Artıq olan oldu... indi dünyadan
Heç nə gözləməyir o nakam cavan.
Siz, ey son xəyallar! Qanad açdınız,
Ondan uzaqlaşıb kənar qaçdınız.
O, quldur, başını söykəyib daşa,
Axşam şəfəqinə edir tamaşa;
Ömrünün alovu dönəcək külə;
Həsratlə bir məzar gözləyir belə.

Çəkilir dağların günəş dalına
Uzaqlardan gəlir insan səsləri.
Əldə parlaq dəryaz, öz auluna
Qayıdır camaat səs-küylə geri.
Gəldilər; evlərdən göründü işıq,
Səs-küy yavaş-yavaş kəsildi artıq.
Qaranlıq ətrafı qoynuna aldı.
Hər şey bir xoş, dərin sükuta daldı.
Sıldırımlar boyu çağıldayaraq,
Axır dağ çeşməsi uzaqda parlaq.
Qafqazın yuxulu dağları seyrək
Buluddan bürünür başına örpək.
Bəs kimdir bu nurlu, bu aylı gecə,
Sakitlik içində gəlir gizlicə?
Rus açdı gözünü. O gördü bir qız,
Gənc bir çərkəz qızı sözsüz-kəlamsız,
Ona gülümsəyir. Əsir gözünə
İnanmır, dinməzcə baxır üzünə:
Yorğun hislərimlə oynayır, nədir?
Yəqin, bu yuxudur, – o, fikir edir.
Səpir işığını bir az da hilal,
Həlim təbəssümlə o çərkəz qızı
Əyilib uzadır əlilə dərhal
Onun dodağına sərin qımızı.
Lakin unutmuşdur şəfanı əsir,
Sehrli səsini qızın dinləyir.
Məftuntək dinləyir onun sözünü,
Ayırmır gözündən onun gözünü.

O, yad sözlərini başa düşməyir,
Lakin qız rıqqətlə baxaraq ona,
İncə bir dil ilə, elə bil, deyir:
“Yaşa!” Əsir gəlir bu sözlə cana.
Qalan qüvvəsini cəmləyib durur,
O mehriban qıza tabe, doğrulur.
Alaraq qımızı, nuş edir onu,
Söndürür qəlbini susuzluğunu.
Sonra ağır başı əyilir yenə
Bayaq uzandığı daşın üstünə.
Solğun nəzərini çəkməyir həmən
Gənc çərkəz qızının dalğın üzündən.
Əsirin önündə uzun zaman qız
Sözsüz, düşüncəli oturur yalnız.
Bu dilsiz duruşla istərdi versin
Zavallı əsirin qəlbinə təskin.
Gəlib ixtiyarsız hər zaman dilə
Söyləyir dodağı yeni sözləri,
Ötürür köksünü o, dəfələrlə,
Dolur dönə-dönə yaşla gözləri.

Gün-günü izləyir, keçir kölgətək.
Əsirsə qandallı, sürü yanında;
Onu mağaralar hidz eləyərek,
Saxlayır istidən yay zamanında.

Yüksəlib göylərə dağın ardından
Gümüşü aypara parlayan zaman,
Cavan çərkəz qızı yollanaraq tək,
Kölgəli yolları keçib gələrək,
Gətirir əsirə şərab, şan balı,
Qar kimi ağ çörək, buz kimi qımız.
Oturub xəlvəti onun ilə qız
Şam edir. Üzünə şəfqətlə baxır.
Başa düşülməyən sözləri axır.
Bəzən nəzəriylə, bəzən əliylə
Qəlbini söyləyir o gəlir dilə.

Xoşbəxt Gürcüstanın nəğmələrindən,
Dağlar mahnısından oxuyur ona.
Açır xatirələr, deyir dərdindən,
Qərib bir dil ilə o, rus oğluna.
Bakir bir qəlb ilə qız ilk dəfədir
Sevərək, anlayır səadət nədir.
Lakin vida etmiş cavan rus çoxdan
Öz nakam ömrünün səadətinə.
O, cavab verməyə acizdir əlan
Qızın sevgisinə, məhəbbətinə.
Öz ölən eşqini əsir dünyada
Çəkinir salmağa, bəlkə də, yada.

Bizim gəncliyimiz solmaz qəflətən,
Unutmaz nəşələr, qəfildən bizi.
Hələ qarşılayar gözlənilmədən
Sevinc dəfələrlə gəncliyimizi.
O birinci sevgi, ey ilk məhəbbət,
Ey canlı xatirat, yalnız bircə siz,
Göylərin atəşin nəşəsi, fəqət
Bircə siz yenidən görünməzsiz...

Görünür, ümitsiz dustaq can sıxan
Həyata isinib olmuş alışqan.
Qəlbinin olmuşdu gizli həmdəmi
Üsyanlar atəşi, əsarət qəmi.
Sübh açılan kimi sərin səhərlər,
Gəzib qayalığa o salır nəzər,
Baxır həsrət ilə o uzaqlara,
O nəhəng, rəngarəng, qarlı dağlara.
Önündə canlanır gözəl mənzərə!
Qardan taxtı olan sıra zirvələr
Qalaq-qalaq olan buluda bənzər
Ortada cüt başlı Elbrus dağı
Buzdan tac qoyaraq, o, mavi tağı
Xeyli əzəmətlə, vüqarla yarır,
Boşluğun içində başı ağarır.

Fırtına elçisi göstərib şiddət.
Qorxunc gurultuyla gurlayan zaman,
Aulun üstündə o, bihərəkət
Baxır, seyr eləyir dağın başından:
Buludlar ayağı altda buğlanır,
Toz qalxıb çölləri gəzir, dolanır.
Qayalar içində bir maraldı tək
Özünə sığıncaq gəzir ürkərək.
Qartallar çığnışib hey ucalırlar,
Uçub sıldırımından qanad çalırırlar.
Artıq fırtınada itib yoxalır
İlxı böyürtüsü, sürü səsləri...

Dərənin üstünü ildırım alır;
Birdən yağış, dolu döyür hər yeri,
Sellər yoxuşlarda tufan qoparır,
Əsrlər boyunca qımıldanmayan
Daşları dalğalar söküb aparır.
Əsir zirvələrdən baxıb bu zaman
Gurlayan göyləri həris izləyir.
Doğacaq günəşə həsrət, gözləyir.
Baxır əl irişməz çılğın tufana;
Fırtına saldıqca səda dağ-daşa,
Əsiri bir sevinc salır təlaşa,
Baxır bu lövhəyə edir tamaşa.

Bu avropalını cəzb edir, fəqət
Qəribə camaat xeyli dərindən.
Ənənə, etiqad, tərbiyə, adət
Onun yayınmayır nəzərlərindən.
Sevir onlardakı sadə həyatı,
Qonaqsevərliyi, bir də cürəti,
Döyüş həvəsini, azad sürəti.
Yüngül ayaqları, güclü əlləri
Əsiri cəzb edir ilk gündən bəri.
Görürsən, gün olur baxır doyunca
Dağların qoynunda; düzlər boyunca

Qara yapıncılı, qıllı papaqlı
Çapır köhlənini yarlı-yaraqlı
Çapır, məhməzləyib atı birbaşa,
Məşq edir, alışır qanla savaşa...
Nə qədər xoşlanır onların, bilsən
Döyüş geyimindən, sadə geyimdən.
Çərkəz silahları qurşanır, taxır,
Onlarla fəxr edir, fərəhlə baxır.
Əynində zirehi, dolu oxdanı,
Çaxmaqlı tüfəngi, Kuban kamanı,
Kəməndi, hər zaman yoldaşı olan
Xəncəri, qılıncı asır yanından.
Bunlar onu yormur, vermir əziyyət;
Alışib əvvəldən eləyib adət.
Olsa da piyada, olsa da atlı,
O məğlub edilməz, cəsur sabatlı...
Dərdsiz kazaklara o təhlükədir.
Dövləti – atıdır, yel kimi gedir,
Bəsləmiş dağlarda onu ilxılar;
O, sadıq yoldaşdır, səbri, gücü var,
Gizlənir kahada; kolluqda bəzən
Köhləni səmirsiz yatır yanında,
Ox kimi sıçrayıb qopur yerindən,
Döyüşü həll edər çərkəs bir anda,
Atır kəməndini, çəkir yolçunu.
At uçur quş kimi, dönür ağı yelə;
Onunçün hər tərəf yoldur bu saat,
Keçir bataqlıqdan, şığıyır çölə,
Ayağı dəydikdə səhra səs salır;
Ardınca torpaqda qan izi qalır.
Köpürür dalğalar, coşur qarşıda
Onunçün düz yoldur bu dərin su da.

Boğulur az qala zavallı yolçu,
Dolur girdablarda boğazına su
Ölüm arzulayır bu dar günündə,
Görür ölümünü gözü önündə.

Lakin at suları ox kimi yanır,
Çəkərək sahilə onu çıxarır.
Aysız gecələrdə qara bir örtük
Sakit təpələri çulğalayanda,
Çərkəz oğlu tapıb haça bir kötük,
Onun budağından asır bir anda
Qara yapıncını, dolu oxdanı,
Zirehi, sərpuşu, polad qalxanı, -
Buraxır sulara durduğu yerdən,
Atılır özü də dalınca birdən;
Yorulmaq bilməyir, çıxarmır hənir!
Gecə dilsiz, coşğun sular səslənir.
Əzəmətli axın aparır onu
Sonsuz dərələrin boyu uzununu.
Təpələr üstündə keşikçilər var;
Nizəyə söykənib orda kazaklar
Uca bir təpədən seyr edib baxır,
Gecə zülmətində sularda axır
Düşmənin silahı qabaqlarından,
Gizlədir onları qatı bir duman...
Belə bir zamanda, söylə, ey kazak,
Nəyi düşünürsən fikrə dalaraq,
Keçmişlərdə olan döyüşlərimi?
Ölüm çölündəki o son yerimi?
Alay duasını, yoxsa, anırsan;
Doğma vətən üçün belə yanırısan?
Aldanma! Hiyləgər bir yuxudur bu.
Əlvida, əlvida, ey ata yurdu,
Əlvida, azad kənd, Sakit Don, hünər,
Əlvida, ey qızlar, siz, ey gözəllər!
Xəlvəti yanaşır sahilə düşmən,
Ox qoyub kamana atır qəfildən;
Yıxılır durduğu o yerdən kazak,
Yuvarlanır qanlı dikdirdən kazak.

Sakit ailədə oturan zaman
Doğma aulunda evdə, otaqda;

Basanda aləmi yağış, çən, duman,
Alışıb yananda odun ocaqda.
Atından düşərək, bir yolçu naghah
Yorğun gəlsə onun yanına hərgah,
Yanaşsa, qorxaraq əgər ocağa,
Çərkəz nəvazişlə qalxıb ayağa,
Verər qonağına hörmətlə salam,
Şirin sözlər deyər, göstərər ikram.
Ona dadlı çaxır təqdim eləyər,
Mehman da daxmada uyuyar, səhər
Dağların qonaqcıl çərkəz oğluna
Vida eləyərək, gedər yoluna.

Vaxt olur ki, əziz bayramlarda, tez
Toplaşır görürsən bir dəstə cavan,
Oyunlar oyunu eləyir əvəz,
Gah götürüb ələ ox ilə kaman,
Qanadlı ox atıb uca göylərə,
Buludlardan qartal salırlar yerə.
Səbirsiz cərgələr sürətlə bəzən
Yolları dolama, dik təpələrdən
Maraltək tərək edib durduğu yeri
Atılır, yüyürür üzüaşağı,
Bürüyür ətrafı ayaq səsləri,
Qaldırırlar göyə tozu-torpağı.

Fəqət bu cür həyat can sıxan olur
Vuruşmalar üçün doğulanlara.
Bayram oyunları, çox zaman olur,
Qanlı oyunlara dönür bir ara.
Qızıdır o çilğın tənənə, oynaq
Qılınclar sıyrılır dəhşətli, parlaq;
Qulların başları düşür torpağa,
Nəşə verir bu hal hər bir uşağa.

Lakin göz çəkməyir qanlı oyundan,
Laqeyd, soyuq-soyuq rus baxır hər an

Bu coşğun oyunu sevərdi qabaq;
Ölüm arzusuyla qəlbi yanaraq,
Amansız şərəfə gedərək qurban,
Ölümlə üz-üzə, əsla qorxmadan,
Odlu güllələrə sinə gərərək,
Qorxmaz vuruşardı, sanki, bir pələng.
Bəlkə, düşünərək bu xatirətı,
Gətirir yadına keçən həyatı;
Dostları yanında, o, bir otaqda,
Ömrünü keçirir kefdə-damaqda...
Acıyırımı əsir keçən ömrünə?
Gözəl ümidini aldadan günə?!
Yoxsa, maraqlanı, baxdıqca belə,
Oyunların kəskin sadəliyilə?
Sanki bir aynada görür bunları:
Vəhşi adətləri, sərt oyunları;
Gizlədir öz dərin həyəcanını;
Durur hərəkətsiz, qəlbində mələl;
O geniş alnında, süzdükcə onu,
Baxan hiss etməyir bu təğyiri-hal.
Görüb cürətini, mərd qürurunu,
O qorxunc çərkəzlər oldular heyran,
Qıymayıb canına, verdilər aman.
Baxıb, pıçıldaşıb duydular vüqar,
Belə bir əsirlə qürurlandılar.

II hissə

Bunları bilirdin, ey dağlar qızı!
Həyat şirinliyi – könül ləzzəti;
Alovlu baxışın – o dan ulduzu
Ona söyləyirdi eşqi, hörməti.
Səni əziz dostun gecə dumanda,
Bir kəlmə dinmədən, öpən zamanda,
Naz ilə istəyin belə bir anı
Yaddan çıxarardın sən bu cahanı;

Söylərdin ahəstə: “Mehriban əsir;
Gülsün baxışların, kədəri at bir.
Başını köksümə söykəyib dayan,
Sən nə azadlığı, nə yurdunu an.
Şadam qoşa etsək məskən səhranı,
Ey mənim qəlbimin ulu sultanı,
Sev məni. Yaxşı bil bu günə qədər
Gözümdən öpməyib mənim bir nəfər.
Qara gözlü çərkəz gənci bir gecə
Yanaşa bilməmiş mənim gizlicə
Olduğum yatağa, əzəl günümdən
Amansız bir gözəl tanımıram mən.
Bilirəm, həll olub taleyim mənim,
Olacaq özgə bir aul məskənim.
Mənim çox bələlər çəkəcək başım,
Satacaqlar məni atam, qardaşım.
Lakin mən onlara yalvarram, əgər
Olmasa, çarə var; zəhər, ya xəncər.
Ağla gəlməz qüdsi bir qüvvətlə mən
Vurğunun olmuşam sənin ürəkdən.
Sevirəm səni, ey sevimli dustaq,
Mən sənin eşqinlə sərməstəm ancaq...”

Lakin o möhtəris gözəli dustaq
Baxıb təəssüflə süzür xeyli lal...
Sevgi sözlərinə asarkən qulaq,
Çulğalayır onu ağır bir xəyal.
Dalır xəyallara, çatılır qaşı,
Dadlı xatirələr keçir gözündən;
Axır dolu kimi bəzən göz yaşı,
Axır damcı-damcı yerə üzündən
Asılmış qəlbindən bir qurğuşuntək
Ümidsiz eşq ona verir məlalət.
Gizlin dərdlərini, dilə gələrək,
Söylədi gənc qıza əsir, nəhayət:
“Səndəki sevgiyə, təlaşa haşa
Mən layiq deyiləm, gəl unut məni.

Qoy gözəl günlərin getməsin boş;
Sev bir özgəsini; o cavan səni
Yarıdar eşqiylə, əminəm buna,
O, soyuq könlümü əvəz eləyər.
Sənə sadıq olub, o, qiymət verər
Gözəl baxışına, şəhla gözünə,
Odlu öpüşünə, incə sözünə.
Arzusuz, zövqsüz mənsə soluram,
Sönüb ehtirasa qurban oluram.
Budur, bədbəxt aşiq, görürsən onu
Könül tufanının qorxuncdur sonu,
Məni tərək et, ancaq düşün halımı,
Müsibətlə dolu bu əhvalımı!
Ey zavallı dostum, neçin, ah, nədən
Əvvəl gözlərimə görünmədin sən?
O zaman ümidi mən dost sanardım,
Xəyallar içində qanadlanardım!
Artıq indi gecdir, öldü səadət,
Ümid xəyalları uçmuşdur, əlbət,
Sevinc, nəşə, zərif hislərə qarşı
Andırır ürəyim soyuq bir daşı...

Nə qədər ağırdır ölü dodaqla
Canlı öpüslərə cavab verəsən.
Ağlayan gözlərə baxıb maraqla,
Soyuq bir ürəklə naçar güləsən!
Qısqanıb, özünə əzablar verib,
Duyğusuz qəlb ilə yuxuya getmək,
Möhtəris dostunun qoynuna girib,
Başqa birisinin fikrini etmək!..
İncə nəvazişlə yavaşca, dinməz
Öpüşdüyün zaman mənimlə belə,
Səninçün sevginin saatları tez
Keçir qasırgasız, keçir sürətlə
Onda ağlayıram səssizlikdə mən,
Dolanıram huşsuz, qəmli, pərişan.
Elə bil, rüyada keçir önümdən

Sevimli bir surət, daim mehriban.
Onu səsleyirəm, varıb gedirəm;
Susur, görməyirəm, qəlbimdə həsrət,
Sənə mənlüyimi təslim edirəm,
Onu öz bağrıma basıram, fəqət.
Onunçün tökürəm ilıq göz yaşı,
O gəzir mənimlə daim yanaşı.
Salır əzablara yetim qəlbimi,
Mənə nəsib olur dünyanın qəmi.

Burax, göz yaşlanm, qüssəm, kədərim,
Qərib xəyallarım, bu zəncirlərim,
Xatiratım ilə yalnız qalım mən.
Onlara sən şerik ola bilməzsən.
Mən etiraf etdim hər şeyi, ancaq.
Bağışla... əlini ver vidalaşaq,
Qadın sevgisini uzun bir zaman
Salmaz dərdə-qəmə o soyuq hicran.
Keçər sevgi dəmi, gedər qəm-kədən,
Yenidən sevməyə başlar gözəllər”.
Göz yaşı tökmədən, fəqət aramsız
Ağlayır əsirin qabağında qız.
Tutqun, hərəkətsiz nəzərləriylə
Şikayət eləyir gəlmədən dilə.
Solğun kölgə kimi, olduqca titrək,
Yarının əlində buz kimi əli,
Dayanır qüssəli, ürəyi kövrək...
Beləcə, dillənib dağlar gözəli
Eşqin həsrətini açdı, nəhayət:
“Ah, rus, bilmirəm nə üçün, nədən
Qəlbini əvvəlcə əsla bilmədən,
Verdim öz könlümü əbədilik mən!
Sinəndə bircə an olmadı rahat
Nisyanlar içində bu könlüm, heyhat,
Onun qismətinə amansız qədən,
Az nəsib elədi şirin gecələr!
Görəsən, dönərmi bir daha geri

Həyatın məhv olan şirin günləri?
Mənim təcrübəsiz gənc könlümü sən,
Acıyıb halıma azca ürəkdən,
Aldada bilərdin; bir süni şəfqət
Göstərərək mənə; mən onda xidmət
Eyləyərdim sənə incədən-incə.
Taleyin belə bir qayğı görüncə
Olardı həsrətsiz, dərdsiz, ələmsiz.
Ürəyin yaşardı dünyada qəmsiz.
Bunu istəmədin... Bəs kimdir o qız?
Kimdir o sevdiyin sevimli ulduz,
O gözəl ürəkdən sevirmi səni?
Duyuram çəkdiyən dərdi, qüssəni...
Bağışla, sən də bu hıçqırıqları.
Gəl mənim dərdimə sən gülmə barı”.
Qız susdu. İnilti, bir az gözyaşı
İçində ağrıdı qəlbinin başı,
Töhmət eləyirdi oğlanı sözsüz.
Qucub dizlərini əsirin hissiz
Güclə, ağır-ağır nəfəs alırdı;
Əsir nəvazişlə qızı qaldırdı:
“Ağlama, mən də çox qəmə uğradım;
Tale sürgünüdür bəlalı adım.
Bilməmişəm nədir sevib-sevilmək.
Dərdə düşüb özüm, sevdim özüm, tək.
Tüstülü od kimi bir gün sönerəm,
Bu hicran vadidə heçə dönərəm.
Ölərəm sevdiyim sahildən uzaq,
Tabutum bu geniş çöllər olacaq
Sürgündə çürüyər, yəqin, bədənim,
Zəncirlər üstümdə pas atar mənim...”

Göylərin çırağı qaraldı, söndü;
Uzaqlarda şəffaf uca dağların
Qarlı təpələri tutqun göründü,
Başları aşağı, onlar dinmədən,
Artıq ayrıldılar biri-birindən.

O gündən qüssəli əsir gəzərək,
Dolanır aulun ətrafında tək,
Şəfəq o bürkülü, mavi göylərdə
Gün-günə calayır öz istəyincə!
İzləyir gecəni başqa bir gecə.
Əsir, azadlığa təşnə, bu yerdə
Gözləyir... Sıçrasa cüyür kolluqdan,
Ya da bir qaraca atılsa bir an.
Qalxır zəncirləri cingildəyərək,
Gəlirmi, görəsən, deyir, bir kazak;
Gəlirmi aula keçib yolları.
O azad eləyən dərdli qulları.
Çağırır... dinməyir, dilsizdir hər yan.
Yalnız axan sular coşur, rəqs edir;
Onda insan iyi duyan bir heyvan
Qaranlıq çöllərə baş alıb gedir.

“Atlara! Atlara!” cumur, coşurlar,
Tunc kəmlər, yüyənlər cıncıldaşırlar,
Yapıncı qaralır, zireh bərq vurur,
Yəhərlənmiş atlar kişnəyib durur;
Aul hazırlanıb basqın etməyə.
Bu coşğun, bu vəhşi döyüş ərləri
Sel kimi təpədən axır irəli
Çapırlar Kubanın sahillərinə,
Zorla bac almağa gedirlər yenə.

Aul sakitləşdi; seçib rahat yer
Günün qabağında yatır köpəklər.
Bir yanda qaraşın uşaqlar azad
Çığırır-bağırır, oynayırlar şad.
Qocalar oturub çəkirlər qəlyan;
Qızların nəğməsi gəlir uzaqdan.
Onlar dinlədikcə cavanlaşırlar,
Gəncliyi anaraq coşub-daşırlar.

Çarkəz nəğməsi

1

Dağlarda gecə dilsiz
Sular axır coşaraq,
Mürgüləyir cidaya
Söykənib yorğun kazak.
Kazak, yatma, ayıq ol,
Çeçen gəlir, sayıq ol!

2

Atıb balıq torunu
Qayıqda üzür kazak.
Batarsan, gəl bil bunu,
Necə batar bir uşaq,
İstidə çimib çeçen,
Keçib, gedir sahildən.

3

Gözəl çay qırağında
Zəngin kazak elləri.
Oxuyur şən çağında
Bu yurdun gözəlləri.
Qaçın! Qaçın, a qızlar,
Gur sahildə çeçen var.

Oxuyur sahildə qızlar bu minval,
Düşünür, qaçmağa rus edir xəyal.
Lakin ayağında zəncirlər ağır,
Coşğun, dərin sular sürətlə axır.
Səhra mürgüləyib yuxuya daldı,
Qayalar qüssəli tutuldu, qaldı.

Ağ-ağ daxmalara göylərdən qəmər
Öz solğun nurunu saçıb titrədir.
Maral mürgüləyir sudan qıraqda,
Kəsilir qartalın səsi uzaqda
Coşan ıxıların ayaq səsləri
Əks edir dağlarda, dönərkən geri.

Eşidildi bu vaxt bir ayaq səsi,
Göründü qarşıda bir qız örtüsü.
Budur, o qüssəli, rəngi solğun-ağ
Əsir olan yerə yaxınlaşaraq.
Axtarır dodağı gözəl sözləri,
Bir aləm əks edir qəmli gözləri.
Döşündə, çiyində saçlar tarmar,
Onlarda bir siyah dalğa halı var.
Onun bir əlində parlaq bir mişar,
O biri əlində iti xəncər var.
Xəlvət bir döyüşə, guya, gəlir qız,
Cəsur əsgər kimi gəlir qorxusuz.

Onun dikilərek əsirə gözü:
“Qaç!” oldu ağızından çıxan ilk sözü;
“Təsadüf eləməz sənə bir çərkəz,
Axtarsa zülmətdə izini bir kəs,
Əsla tapa bilməz... fürsəti əldən
Vermə, al, bu xəncər, bu yol, bu da sən”.

Qız titrək əlinə alıb mişarı
Əyildi əsirə, zəncirə sarı,
Başladı zənciri kəsməyə birbaş;
Axdı gözlərindən biixtiyar yaş.
Zəncir qopdu, səsi ucaldı birdən.
Qız ona: “Azadsan! – dedi, – indi sən,
Qaç!” Çılğın sevdası, ancaq bu zaman
Asan duyulurdu dodaqlarından.
Çöllərin səslənən dəli küləyi
Az qalır başından alsın örpəyi.

“Ey mənim əzizim! – söyləyir əsir,
Onun həyəcandan dodağı əsir. –
Mən artıq səninem gor evinədək
Bu qorxunc diyarı qoşa tərk edək,
Gəl, mənimlə qaçaq!” “Yox, əsla, ey rus,
Həyatın ləzzəti məhv oldu, əfsus,
Söndü istəklərim, sevinc də getdi;
Keçdi, hər şey keçdi, izləri itdi...
Mümkünmü? Sevmişsən özgəsini sən!
Tap onu, sev onu yenə təzədən.
Sorma qəm çəkirəm artıq mən niyə?
Nədir səbəb olan bu iniltiyə?
Sevgi dualarım hər gün, hər saat
Səninlə olacaq, şahid bu həyat...
Sən unut çəkdiyim bu əzabları,
Əl ver, vidalaşaq son dəfə, bari”.

Elə bil, təzədən dünyaya gəldi,
Uzatdı əlini, qıza yönəldi;
Ayrılıq busəsi uzun bir zaman
Məhəbbət əks etdi dodaqlarından.
İkisi əl-ələ verib, mükəddər,
Səssizcə sahilə sarı gəldilər.
Dalğalar qoynunda rus üzür artıq,
Qarşı qayalığa o çatar indi,
Üstünə çıxmağa əl atar indi...
Birdən boğuş-boğuş su gəldi dilə,
Can yaxan bir fəryad qopdu uzaqdan.
O çıxdı; o çıxdı vəhşi sahilə,
Baxır o, ətrafa, aydıdır hər yan.
Görünür aşkara köpüklər ağ-ağ;
Artıq çərkəz qızı görünmür ancaq,
Yamacda, sahildə yoxdur bir əsər...
Hər şey ölü kimi, yalnız küləklər
Uyumuş sahildə etmədə cövlan,
Bir də lal sulara həlqələr rəqsan...

O duydu hər şeyi, baxdı son kərə
Çəpərə, aula, sonsuz çöllərə.
Sürü otardığı o sonsuz otlaq,
Zəncirli gəzdiyi o dərə, yarğan,
Günorta rahatlıq etdiyi bulaq
Göründü gözünə... orda bir zaman
Çərkəz azadlıqdan nəğmə deyərdi.

Göydə qara duman artıq seyrəlidir.
Dərənin qoynuna xoş səhər gəlir.
Gün doğur... Bu zaman addımlayaraq
Yeriyir cığırda o azad dustaq.
Dumanlar içində yaxın bir yerdən
Rusların süngüsü parlayır yenə;
Keşikçi kazaklar dik təpələrdən
Səs verir başqa bir kazak səsinə.

Epiloq

Xəyalın həmdəmi ilham, uzağa,
Asiya tərəfə qanad gərirdi;
Özünə bir çələng hazırlamağa
Qafqazdan vəhşi gül-çiçək dəriridi.
Döyüşdə böyümüş qəbilələrin
O sərt geyiminə məhəbbəti var,
Mənim gözlərimə belə geyimdə
Dəfələrlə dəyib o şux sehrkar;
Viran aulların yan-yörəsinə
Gəlib qayalığa təkəcə dolaşar,
O, yetim qızların nəğmə səsinə
Qulaq asmaq üçün gizli yanaşar;
Döyüşçül kəndləri xoşlayır; sevir
Cəsur kazakların təlaş səsinə,
Sakit məzarları, göy təpələri,
Küylü ıxılların kişnəməsinə

Şeirin, hekayənin ilahəsində
Canlı, marağ dolu xatirələr var,
Bəlkə də, Qafqazın rəvayətini
Söyləyib edər o, yenə də təkrar;
Uzaq ölkələrin hekayətini,
Mstislavın qədim vuruşmasından,
Xəyanətdən, kinli intiqam dolu,
Gürcü qızlarının qucaqlarında
Məhv olan ruslardan söyləyər hər an.
Tərənnüm edirəm o şanlı çağı,
Onda ki, başlandı qanlı bir cidal,
Qəzəbli Qafqazın dik təpəsində
Göründü o bizim cüt başlı qartal;
Üz qoyub ağsaçlı Terekə sarı,
Gurladı rusların barabanları,
Coşğun sədasına dağlar büründü;
Gəldi, vuruşmada cəsur çöhrəli
Coşğun Sisyanov məğrur göründü,
Kotlyarevski, ey Qafqaz qənimi,
Qəhrəman, mən səni təsvir edirəm!
Nə zaman yüyürüb getsən irəli,
Sən bir qara taun kimi amansız
Tamam məhv edərsən qəbilələri...
İndi intiqamı qoydun bir yana,
Sevinc bəxş etməyir vuruşmaq sana;
Namusla yaralı küsüb həyatdan
O sakit, qayğısız külfət içində
Keçirib ömrünü rahat yaşarsan...
Lakin bu Şərq yenə saçsa od, alov!
Əy qarlı başını yerlərə, Qafqaz!
Təslim ol, üstünə gəlir Yermolov!
Susdu “döyüş” deyən dəhşətli səslər:
Rusların qılıncı altında hər yer.
Məğrur oğulları uca Qafqazın,
Döyüşüb verdiniz qurban olmazın;
Susayıb durduqca hey qızıl qana
Çıxara bilmədi sizi bir yana

Nə bizim qanımız, nə dağlar, fəqət,
Nə gözəl zirehlər, nə atlar, nə də
Vəhşi sərbəstliyə olan məhəbbət.
Batı tayfasitək üz döndərəcək
Ulu babalardan Qafqaz; döyüşmək
Hirsini, silahı çıxarıb yaddan
Yuva qurduğunuz burdan bir zaman
Yolçular qorxusuz keçib gedəcək;
O zaman onlara nağıl edəcək
Qorxunc rəvayətlər, bəlkə də, sizdən,
Cəzalanıb edam edilmənizdən.

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin
DÜNYA ƏDƏBİYYATI KLASSİKLƏRİ

BAXÇASARAY ÇEŞMƏSİ

*Mənim kimi bir çoxları
bu çeşməni ziyarət etmişlər;
ancaq bəziləri artıq yox olmuş,
bəziləri uzaqlarda səyahət edirlər.*

Sədi

Dalğın baxışlarla oturmuş Gəray;
Çəkdiyi qəlyandan süzülür duman;
Durmuş hüzurunda qul kimi saray;
Yenə qəzəblidir o heybətli xan.
Sarayı çulğamış ağır bir sükut;
Dəhşət var hamının tutqun gözündə,
Xanın o saralmış, solğun üzündə
Əks edir kədərli, qəmli bir bulud;
Üzündən-gözündən küdurət yağır...
Qaldırır əlini xan ağır-ağır;
– Rədd olun! – deyərək, sanki əmr edir;
Hamı təzim ilə çəkilib gedir.

İndi kaşanədə yalnız qalıb xan,
Boğur nəfəsini onun həyəcan;
Dərindən yanıqlı bir nəfəs alır.
Canlanır üzündə ələmlə vüqar;
Yanan bir xaniman var sinəsində
Bəzən də dənizin ayna üzündə
Beləcə əks edər qara buludlar.

Nədir, o qürurlu ruhunu əzən;
O, nələr düşünür, nədir bu halı?
Ruslarla hərbəmi gedir yenidən?
Lehistan üçün mü var bir xəyalı?
Qəlbində intiqam atəşimi var?
Orduda sui-qəsd duyulmuş, nədir?
Cənvədən ona bir hədəmi gəlir;
Basqınını etmişdir, yoxsa, dağlılar?..

Yox, yox!.. Gəray xanın o qorxunc əli
Yorulmuş, usanmış döyüşdən, qandan:
Uzaqdır fikrindən dava, şöhrət, şan.
Yoxsa, xəyanət var hərəmxanədə,
O məhrəm guşəyə yadlarını girmiş;
İsmətli və əsir bir pərizadə
Yoxsa, bir kafərə könülmü vermiş?

Yox, yox! Gəray xanın ram hərəmləri
Hərəm ağışuna girəndən bəri
Bilməzlər istək nə, cəsərət nədir;
Açılmır, solurlar ələm içində,
Daim göz altında, dərd-qəm içində...
Bilməzlər sevmək nə, xəyanət nədir.
Qaranlıq bir zindan kölgəliyində
Sarılıb solmaqda gözəllikləri:
Sanki Ərəbistan gül-çiçəkləri
Bəslənir şüşəbənd damlar içində.
Ağır əməllərlə dolanır bir-bir
Günləri, ayları, uzun illəri;
Gəncliyi, sevgini aparıb gedir...
Gedənlər bir daha dönərmə geri?
Yekrəngdir hər fəsil, yekrəngdir hər gün,
Uzun işgəncədir hər keçən müddət.
Hərəmdə ətəlet həyata üstün,
Nə bir nəşə mümkün, nə bir səadət.
Bəzən də birtəhər yazıq qadınlar
Könlü aldatmağa bir çarə arar;
Tez-tez dəyişirlər bəzəklərini,
Əylənib açırlar ürəklərini,
Bəzən qulaq verib şirin səsini
O azad axışlı büllur suların,
Yaşıl ağacların şən kölgəsinə
Çıxıb gəzişirlər hey narın-narın.

Qəzəbli bir xacə edir nəzarət,
Onun nəzərindən qaçmaq mı olar?
İzləyir onları hər an, hər saat;
Daim baxışında bir qısqanclıq var.
Onun cəhdi ilə qurulmuş nizam
Yeganə bir qanun var: – xanın əmri!
Bu yolda can qoymuş, can qoyur müdam;
Onunçün xan əmri – Quranın əmri,
Ona da bu qədər bəslər ehtiram.
Könlü eşq anlamaz bir viranədir;
Bir daş heykəl kimi bilməz ki, nədir
Ədavət, istehza, şux bir dəcəllik,
Həqarət, göz yaşı, sözsüz yalvarış,
Sakit bir pıçiltı, xoş bir təsəlli,
Ürək yandıran ah, bir xumar baxış...
Ona çox aydındır qadın xisləti;
Bilir ki, qaçırmaz qadın fürsəti
Nə əsirə qarşı, nə də azada;
Nə nazlı bir baxış, nə bir şikayət
Onun daş qəlbinə batmaz; nəhayət,
İnanmır bunlara artıq dünyada.

İpək tellərini saçaraq yenə,
Gedirlər çimməyə gənc əsir qızlar,
Bulağın suları busələr saçar
Onların füsunkar gözəlliyinə.
Burdadır yenə də o hərəm əri:
Duyğusuz, daş kimi nəzərləriylə
Seyr edir bu çılpaq gözəllikləri.
Dolaşır hər gecə hərəmdə belə
Sakit addımlarla gəzir hər yeri;
Zərif xalılardan bir kölgə keçir,
Bütün yataqları yoxlayır bir-bir,
Qapılar əmrində, o dönməz geri,
Daim keşik çəkər, nəzarət elər;
Şirin yuxudaykən yazıq hərəmlər,
Dinlər hər nəfəsi, hər pıçiltını,

Hər çəkilən ahı, hər qımıldını
Azğın bir canavar hirsiyə güdər.
Yazıq o şəxsə ki, bilməz rüyada
Pıçıldar nəgəhan mehriban bir ad,
Və ya qəlbə məhrəm bilib dünyada
Dostuna sirr açıb etmiş etimad!

Bəs xanı çulğayan bu kədər nədir?
Sönmüşdür əlində çubuğu çoxdan.
Qapıda hər zaman əmrə müntəzir
Xacə heykəl kimi durur yarımcan.
Ağır bir vüqarla qalxır Gəray xan,
Laybalay açılır ona qapılar;
Gedir o, bir zaman mehriban olan
Hərəmxanasına, üzündə vüqar...

Həsərlə gözləyir xanı hərəmlər,
Çəşmənin başında bəzən bu dəmlər
İpək xalılının üzərində şən,
Bir uşaq eşqiylə seyr edir onlar
Mərmər bir hovuzda üzüb gəzişən
Qızıl balıqları; burda nəşə var.
Bəzisi qapılıb bu şən duyğuya,
Qızıl sırğasını tullayır suya.
Arada gəzişir əsirə qızlar
Ətirli şərbətlər paylar hər kəsə,
Bəzən hamı birdən verir səs-səsə,
Hərəm də yanıqlı nəğmə oxuyar:

Tatar nəğməsi

1

“Dünyada dərdü-qəm əhlinin fələk
Əcrini verəcək cənnət bağında.
Kam alar Kəbəni təvaf edərək,
Ərənlər həyatın ən son çağında.

2

Dünyanın müqəddəs sahillərində
Can verən cənnətdə alar kamını
Hurilər, pərilər hər güzərində
Ona təqdim edər sevda camını.

3

Zarema, ey bizim hərəmxananı
Gül kimi bəzəyən nazəndə canan!
O kəs ki, nazlayır, oxşayır səni,
Dünyada hamıdan xoşbəxtidir, inan!..”

Onlar oxuyurlar, Zarema hanı?
O sevda ulduzu, hərəmin canı;
Heyhat, o solğundur, o kədərlidir,
Bu tərif heç ona edərmi təsir?
Tufandan qırılmış bir fidan kimi
Əyilmiş köksünə başı, əsəbi:
Artıq bu dünyadan ummayır o pay;
Xəyanət etmişdir eşqinə Gəray.

O, xain çıxmışdır... Fəqət, söylə, sən,
Ey gürcü gözəli, kimdir rəqibən?
O zanbaq çöhrəni bürüyən saçlar
Söylə, səndən başqa bir də kimdə var?
Can alan gözlərin, ey bəxti qara,
Hansı səs səsindən artıq bildirər
Odlu arzuların coşğunluğunu?
Kimin ehtiraslı öpüşü verər
Sənin busəndəki odlu duyğunu?
Bir qəlb ki, özündə bəsləyə səni,
Heç sevə bilərmə bir də özgəni?
Lakin daş ürəkli duyğusuz Gəray
Qıydı o səndəki gözəlliklərə;
Gecəsi, gündüzü döndü zəhərə.
Bir zindan kəsildi başına saray;

Lehistan gözəli o solğun pəri
Hərəmxanasına gələndən bəri...

Bir zaman Mariya çox bəxtiyardı,
Başqa səmələrdən ləzzət alardı;
Bir zaman mehriban gözəlliyilə
Öz doğma yurduna saçardı şölə;
O qoca atası fəxr eləyərdi.
Ona, – ey fərəhim, fəxrım, – deyərdi.
Onun hər balaca arzusu, nazı
Bir qanun olardı qocaya hər an,
Atanın tək bircə razı niyəzi,
Bircə təmənnası vardı dünyadan:
Sevgili qızının nəsibi, baxtı
Çiçəkli, nəşəli bir bahar olsun,
Bir an qəm bilməsin, bəxtiyar olsun.
O, ər evində də nəşəli vaxtı
Qızlıq günlərini salanda yada,
Qəlbi çırpınaraq rıqqətə gəlsin.
Bu günlər bir anı, dadlı rüyada
Parlayan xəyaltək daim yüksəlsin.
Onun ədaları, dadlı sözləri,
Ağır tərpanişi, xumar gözləri
Qəlbi cəzb edərdi; xilqətin ona
Verdiyi o hüsnu gözəl bəzərdi.
Evdə ziyafətlər olsa, ruhuna
Sehrli rübabı qanad verərdi.
Varlılar, qürurlu əsilzadələr
Eşqini dilərdi min bir minnətlə
Sevdaçı cavanlar izzət çəkər,
Gizlin inlərdilər acı həsrətlə.
O sakit ruhunda yoxdu bir əsər
Hələ eşq və sevdə qayğılarından,
Asudə dəmləri hər qəmdən azad,
Qızlarla əylənər, keçirərdi şad
Atanın qəsrində xoşdu hər zaman...

O günlər nə oldu? Bir yığın tatar
Bir azğın sel kimi basdı hər yanı;
Bu müdhiş sürətlə odlar, alovlar
Qaplaya bilməzdi yanan tarlanı.
Bu qanlı davada gül kimi diyar
Çapıldı, talandı, kimsəsiz qaldı;
Asudə xoş günlər axıra yetdi
Kəndlər, göy meşələr məhv oldu, getdi
Möhtəşəm qəsər də tamam boşaldı;
Gözəl Mariyanın otağı bomboş...
Qəsər kilsəsində, bütün dörd yanı
Köhnə məzarlarla dolu məkanda
Knyazın tacilə dövlət nişanı
Asılmış, bir təzə məzar qurulmuş;
Atası məzarda, gənc qızı əsir...
Açgöz bir varisdir, qəsərdə hakim;
Ağır təhəkkümlə şərəfsiz zalim,
Talanmış ölkəni tapdayır, əzir.
Heyhat! Gəray xanın sarayı almış
Qoynuna o gözəl knyaz qızını.
Mariya nə yaman günlərə qalmış!..
Soldurur gül kimi onu əsarət.
Gəray zavallıya etmiş inayət:
Onun göz yaşları, hıçqırıqları
Qısa yuxusunu qaçıdır xanın,
Onunçün yumşalmış hərəmxananın
O sərt qanunları, qabalıqları.
Nə gecə, nə gündüz yanına onun
Gəlməyir acıqlı hərəm ağası;
O deyil yatağa qaldıran onu,
Qurtarıb bu dərdədən qızın yaxası.
Cəsarət edərək, o qıza heç kəs
Gözünün ucuyla gəc baxa bilməz –

Tək çimir sarayda, gizli hamamda,
Bir özü, bir də ki, öz qaravaşı.
Xan özü çəkinir əsirə qızdan,
İstəmir ağrısın o dərddli başı;
Hərəmin ən hicra bir guşəsində
İxtiyar verilib, yaşayır yalnız;
Sanki bu tənhalıq içərisində
Yaşayır səmavi, ilahi bir qız.
Orda gecə-gündüz bir qəndil yanır
Müqəddəs Məryəmin şəkli önündə,
Orda kədərli bir ruh parçalanır;
Müti bir inamla, dərddli-ələmli,
Əriyir səssizlik içrə şam kimi.
O gözlər ilahi bir axşam kimi
Ən yaxın, ən gözəl xoş bir aləmi...
Orda həsrət çəkən yoldaşlarından
Uzaqda, göz yaşı axıdır, ağlar;
Hər yerdə çılğın bir işvə-qəmzə var,
Hər yer doğulurkən nazlar içində,
Ağır bir qüdsiyyət saxlar içində
Bir möcüzə kimi saf qalmış bucaq.
Azğınlıq qurbanı olan bu ürək
Çirkin nəşələrə nifrət edərək,
Bəsləyər pak, təmiz bircə şey ancaq:
Yalnız bir müqəddəs ilahi duyğu...

. . . . .

Gecədir, kölgələr bürümüş yenə
O gözəl Kırımın hər bir yerini;
Uzaqda sərvlərin sərinliyinə
Saçır dərddli bülbül nəğmələrini;
Ülduzlar sayrışır, doğur gözəl ay,
Buludsuz göylərdən dərəyə-dağa,
Meşəyə, dənizə, yaxın-uzaq
Munis bir aydınlıq səpilir lay-lay...
Bəyaz örtülərə bürünüb bir-bir

O dar küçəsiylə Bağçasarayın
Evlərdən-evlərə hey çıxıb gedir
Tatar qadınları, tələsir birgə
Asudə axşamı xoş keçirməyə.
Saray sakitlikdir: yatıbdır hərəm.
Ağır bir sükunət bürümüş onu;
Gecənin sükutu pozulmaz bir dəm.
Sayıq, etibarlı keşikçi olan
Xacə hər tərəfi yoxlamış bir-bir,
İndi o da yatır... lakin anbaan
Yuxudan ayılır, tez-tez diksinir;
Hər zaman gözləyir o, bir xəyanət,
Gah qışqırır, səs-küy eşidir, guya.
Qəlbi rahat deyil; getmir yuxuya:
Gah gizli pıçıltı, gah bir cinayət,
Qulağı səsdədir, dik atılır o,
Titrəyir yerində qorxudan zağ-zağ:
Ürkək qulağını şəkləyib durur,
Yoxdur bir səs-səmir ətrafda ancaq,
Yalnız büllur kimi fəvvarələr şən
Səslərlə çırpınır mərmər daşlarda;
Bir də bülbüllərdir yalnız ötüşən
Güllərin eşqiylə qaranlıqlarda...
Xacə qulaq verər, dinlər bunları,
Yenə yuxu basar qoca dindarı.

Nə xoşdur qaranlıq gözəllikləri
Şərqin o möhtəşəm gecələrinin!
Onların hər dəmi nə qədər şirin
Təqdis edənlərcin o peyğəmbəri!
Bol nazü-nemət var o evlərində,
Munis bağçaların hər bir yerində
Tənha qucağında hərəmliklərin,
Aydın işığında hər tərəf dərin
Sükutla, əsrarla, övhamla dolu,
Bir də ehtiraslı ilhamla dolu!

. . . . .

Qadınlar yatmışlar, oyaqdır biri;
Qalxır, həyəcanla süzür hər yeri,
Yeriyir, üsullu qapını açır,
Qaranlıq gecədə o, ağır-ağır
Səssiz addımlarla baxır; önündə
Uzanmış çalsaqqal ixtiyar xacə!
Ax, nə daş qəblidir, canavar xacə!
Onun bu yuxusu yalandır, yalan.
Qız bir xəyal kimi keçir yanından

. . . . .

Önündə bir qapı; titrəyən əli
Həyəcan içində cəftəyə dəyir;
Artıq o girmişdir, içəridədir,
Baxır ətrafına sirli-şübhəli...
Qəlbini bürümüş gizli bir qorxu,
Qəndilin titrəyən tənha işığı,
Hüznə nurlanmış rəhlə, o nəcib,
Müqəddəs Məryəmin üzündəki nur.
Bir də ki eşq rəmzi müqəddəs səlib,
Yəqin ki, ruhunda, ey gürcü qızı,
Oyatdı, əzəli, doğma bir sızı...
Birdən ahəngilə keçmiş günlərin
Bir şey dilə gəldi, mənası dərin.
Gördü knyaz qızı yuxuya dalmış;
Bakır bir yuxunun hərarətiylə,
Yanaqlar qızarmış mələhətiylə,
Bir də göz yaşının izləri qalmış;
Yorğun təbəssümlə nurlanmış üzü...
Aydın işığı da şəhli bir gülə
Düşəndə nurlanıb görünür belə.
Sanki göydən enmiş bir mələk yatmış,
Hərəm əsirinin həzin halına,
Onun keçmişinə, istiqbalına
Ağlayıb, ağlayıb qan-tərə batmış...

Heyhat, ey Zarema, sənə nə olmuş?
Onun ürəkciyi kədərlə dolmuş;
Dizləri bükülür onun xəbərsiz,
Yalvarır: “Bir mənə yazığın gəlsin
Gəl sən əsirgəmə lütfünü məndən!..”
Onun sözlərindən, hərəkətindən
Oyanır yuxudan yatan qız həmə, n,
Mariya dəhşətlə görür önündə
Duran Zaremanı bir yaman gündə;
Titrək əlləriylə qaldırır onu.
Həyəcanla onun halını sorur:
“Sən kimsən, bu gecə zamanı belə
Burda neyləyirsən, ağlama, söylə!”
“Yanına gəlmişəm, xilas et məni,
Yeganə ümidim bilmişəm səni.
Gülmüşdü üzümə mənim səadət,
Getmişdi qəlbimdən qüssə, kəsalet...
Əfsus, keçdi onlar bir kölgə kimi,
İndi mən ölüərəm, dinlə dərdimi:

Doğuldum buradan çox uzaqlarda,
Uzaq bir ölkədə, xoş bir diyarda...
Lakin xatirəsi keçmiş günlərin
Qəlbimdə duyğular oyadır həzin:
Yadımda qalmışdır dumanlı dağlar,
Dağlardan süzülən büllur bulaqlar.
Keçilməz ormanlar, qalın ormanlar,
Bambaşqa qanunlar, başqa dövranlar...
Lakin heç bilmirəm nə üçün, nədən
Öz doğma yurdumdan ayrı düşdüm mən.
Bir dəniz qalmışdır yadımda ancaq,
Bir də ki, yelkənlər başında uzaq
Üfüqlər yolçusu məchul bir adam...
Bilməzdim indiyə qədər dünyada
Nə qorxu, nə qüssə, nə qəm, nə hicran...
Hərəmin ağışu bəslədi məni,
Eşqin ilk dadını, o ilk nəşəni

Müti bir ürəklə gözlədim hər an.
Gizli arzularım düz çıxdı bir gün,
Gəray dadlı günlər keçirmək üçün
Əl çəkdi basqından, qanlı davadan;
Hərəmxanasına dönüb gəldi xan.
Biz tələş içində qorxub üzüldük,
Xanın hüsurunda səflə düzüldük;
O, məni bəyəndi qızlar içindən,
Sevgili cananı oldum o gündən;
O gündən bəridir ki, biz ikimiz
Xoş günlər keçirdik qəmsiz, kədərsiz;
Nə bir xain şübhə, böhtan əzabı;
Nə kor qısqanclığın boş iztirabı,
Nə də qayğı, ələm sıxmadı bizi,
Məsud keçirirdik günlərimizi.
Məriya, sən bura gələn zamandan.
Heyhat, xəyanətə üz çevirdi xan.
Dinləmir o məndən heç bir şikayət;
Qəlbimin fəryadı sızır ruhunu.
Əvvəlki duyğular, əvvəlki ülfət
Yoxdur aramızda... bilirəm ki, sən
Heç bir cinayətə bais deyilsən...
Bilirəm, heç yoxdur sənin günahın...
Qulaq as, danışım, mən gözələm çox,
Hərəmlər içində bərabərim yox;
Bircə sən rəqibim ola bilərdin;
Sən də öz hüsnünə əminsən, yəqin...
Lakin sevda üçün doğulmuşam mən,
Sən ki, mənim kimi sevə bilməzsən.
Bəs neçin o soyuq gözəlliyinlə
Onu cəzb edirsən?.. dərdimi dinlə;
Ver mənə Gərayı, sevirəm onu...
Odlu busələrlə eləmiş yəmin
Bütün sevdasını, bütün ruhunu
O, mənə vermişdir... bunu bil yəqin
Xəyanət edərsə, məhv olaram mən...
Görürsən, önündə diz çöküb sən

Müqəssir görmədən, məhkum etmədən,
Göz yaşı içində yalvarıram mən:
Qaytar xoş günləri, rahat günləri,
Qaytar o əvvəlki Gərayı mənə...
Heç etiraz etmə; o çoxdan bəri
Mənimdi; indi də vurulmuş sənə.
İstəsən təhqir et, yalvar, usandır
Hər nəylə istəsən, rədd et... inandır...
And iç ki... (doğrudur, Quran üçün mən
Xanın kənizləri içində çoxdan
Unutdum, əl çəkdim əsl dinimdən
Lakin yadımdadır, zavallı anam;
Sənin dinindəydi...) and iç o dinə
Ki, Gəray mənimki olacaq yenə.
Mən sənə minnətdar olarsam əgər...
Bax, vardır əlimdə iti bir xəncər,
Qafqaz ellərində doğulmuşam mən..."

Deyib bu sözləri yox oldu birdən;
Mariya dalınca gedə bilməzdi.
Odlu ehtirasın bu zavallı qız
Qərib dilini dərk edə bilməzdi:
Səsindən duymuşdu nə isə yalnız,
Nə qədər coşqundu, qorxuncdu bu səs.
Hansı göz yaşları, hansı dua bəs
Onu qurtarar bu rüsvayçılıqdan?
Nədir aqibəti? Yoxsa, bu cavan
Ömrünün son acı günlərini, ah
Həqir bir cariyə olsun əbədi?
Bu tənha zindənda onu, ay Allah,
Nola əbədilik unudaydı xan!
Ya da tez gələydi xilaskar əcəl,
Onu eyləyəydi əzabdan azad...
Mariya, o dərdli-bələli gözəl
Ölümü nə qədər qarşıları şad!
Həyatın o əziz anları çoxdan,
Çoxdan bitib getmiş; qalmamış nişan!

O, belə mənasız ömrü neynəsin?
Onu, vaxtı çatmış, gözləyir, yəqin
Göylərin qoynunda qüdsi bir aləm,
Munis təbəssümlə çağırır hərdəm.

. . . . .

Günlər ötüb keçdi; yoxdur Mariya;
Yazıq əbədilik dalmış yuxuya.
Çoxdan arzusuna qovuşub getmiş,
Mələktək göylərin aşıyan etmiş.
Lakin ölümünə nələrdir səbəb?
Ümidsiz əsarət dərdimi və ya
Xəstəlik, yoxsa da başqa bir səbəb...
Kim bilir? Yox olmuş zərif Mariya!..
Boş qalmış yenə də o mənfur saray,
Onu tərک eləyib getmişdir Gəray,
Bir yığın tatarla düşüb ellərə;
Qorxunc hücumlarla cumur hər yerə,
Yenə vuruşmalar fırtınasında
Şığıyır acıqlı qan havasında:
Lakin ürəyində başqa duyğular,
Nəşəsiz, xəlvəti bir alov yanar.
Məşum döyüşlərdə, gözlərində qan,
Var güclə qılıncı qaldıran zaman,
Bəzən əli donub havada qalır,
Çılgın nəzərlərlə baxır təlaşla,
Sanki, qorxusundan rəngi saralır,
Dəlītək özüylə danışır bəzən,
Odlu yaşlar tökür o, gözlərindən.

Çoxdan tərک edilmiş o hərəmxana
Həsərətdir xeyli var, həsrətdir xana.
Orda min izzət, əzab içində,
Daş qəbli xacənin nəzarətində
Qadınlar qarıyır; çoxdan yoxalmış
Onların içindən o gürcü qızı;

Hərəmin lal və kar qulları almış
Boğmuşlar sularda o günahsız.
Mariya öldüyü o məşum gecə,
Onun da əzabı bitmiş beləcə.
Günahı hər nədən ibarət olsa,
Amansız və müdhiş olmuşdu cəza!
Döyüş atəşilə yaxıb hər yeri,
Qafqaz yaxınında olan elləri,
Dinc rus köndlərinə salıb vur-haray,
Yenə də Krıma qayıtdı Gəray.
Bədbəxt Mariyanın naminə haman
Sarayın ən hicra guşəsində xan
Mərmərdən bir çeşmə elədi bina:
Üstündə səlibi almış qoynuna
Məhəmməd dininin əyri hilalı;
(Əlbət ki, lovgalıq rəmzidir bu da,
Nadanlıq qüsuru sayın bu halı).
Üstündə yazı var, əsrlər boyu
Silinib getməmiş hələ də onlar.
Altında mərmərdən su sızıb axar
Dərdli göz yaşları halında əlan
O büllur damcılar axır hər zaman.
Sanki matəm günü ağlar bir ana
Döyüş meydanında ölən oğluna;
Keçmişin bu həzin əfsanəsini
Zaman nəsilərə vermiş yadigar.
Bu aləm, bu kədər nişanəsini
Göz yaşları *çeşməsi* adlandırmışlar.

Tərk edib şimalı mən də, nəhayət,
Ünudub bir müddət ziyafətləri,
Gəldim, uzun-uzun illərdən bəri
Yatan bu sarayı etdim ziyarət
Tənha otaqları seyr etdim bir-bir.
Hər guşə keçmişdən nələr nəql edir;
Ellərin bəlası o azğın tatar
Burda bir zamanlar kefə dalarmış;

Bitincə o müdhiş qanlı vuruşlar,
Burda səfa sürər, ləzzət alarmış...
Buranın indi də başqa hüsnü var:
Bəzəkli otaqlar, yaşıl bağçalar,
Sular şırıldaşır, güllər sayrışır,
Üzüm tənəkləri sarmaşıb daşır,
Zərlər parıldaşır divarlarında...
Qaranlıq hücrələr gördüm ki, yəqin,
Burda həyatının ilk baharında
Gözəllər ahu-zar edərək, həzin
Nəğmələr oxumuş, təsbeh çevirmiş,
Ömrünü çürütmüş, fənaya vermiş...
Gördüm mən xanların məzarlığını,
Məğrur hakimlərin son qalağını:
Burda sütunlardan başdaşları var,
Başında mərmərdən iri çalmalar.
Sandım ki, dil açmış dilsiz mərmərlər
Qəzanın hökmünü ifadə elər:
– Xanlar harda qaldı? Nə oldu hərəm?
Sükut... hər şey susmuş, hər yerdə matəm;
Hər şey dəyişmişdir... bunu görəndə,
Həzin xatirələr, oyandı məndə:
Güllərin nəfəsi, suların səsi
Məni ixtiyarsız cəzb eləmişdi:
Fikrimdən nə qərib səhnələr keçdi:
Gizli bir həyəcan içindəyəm mən:
Sarayın içində bir qız kölgəsi
Uçaraq keçmişdi, sanki, önümdən!..

A dostlar, gördüyüm o afət kimdi?
O zərif, o incə xəyalət kimdi?
Təmiz ruhumuydu o Mariyanın,
Yoxsa Zaremaydı, o fələkzadə;
Qısqanclıq qurbanı o yazıq qadın
Gəzirdi boş qalmış hərəmxanədə?..
Yadımda qalmışdır munis bir nəzər,
Bir hüsnü-əbədi, məyus, mükəddər...

. . . . .

İlhamın, həyatın aşiqiyəm mən,
Ünüdub şöhrəti, eşqi, kədəri,
Yaxında görərəm, əlbət, yenidən,
Sizi, ey Kırımın şən sahilləri!
Gəzərəm hər yanı sahil boyunca,
Dalar xatirata qəlbim doyunca,
Görüb dalğaları oldum bəxtiyar,
Ah, ey gözəl diyar, sehirlı diyar!
Nə qədər canlıdır meşələr, dağlar,
Yaqutlu, zümrüdlü, üzümlü bağlar,
Füsunkar, mehriban, sərin dərələr.
Ruhu cəzb eləyən o mənzərələr...
Sakit səhər çağı sahil boyunca
Dağlarda alışqan atını çapan
Yolçunun önündə yamyaşıl sular
Aydağ yalının dörd bir yanından
Parlayıb, çağlayıb, guruldayınca,
Onu cəzb eləyər, ruhunu oxşar...

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin
DÜNYA ƏDƏBİYYATI KLASSIKLƏRİ

QARAÇILAR

Qaraçılar küylü bir izdihamla
Bessarabiyada çıxmışlar yola.
Bu gün çay üstüdür düşdükləri yer,
Yırtıq çadırlarda gecələyirlər.
Bir azadlıq kimi şəndir, göylərin
Altında bunların sakit və dərin
Yuxuya getməsi. Xalça asılmış
Araba üstündən: külfət yığılmış;
Nahar hazırlayır dövrə vuraraq,
Çarxlar arasında yanır bir ocaq,
Qarşıda parlayır şəhli bir çayır,
Orada yorulmuş atlar otlayır.
Azad əl ayısı halı-halında,
Uzanmış rahatca çadır dalında.
Yarın yaxın yola hazırlaşan bu
Sakit, dinc külfətin bütün qayğısı,
Cocuq bağırması, qadın nəğməsi,
Səyyar zindanların gurlayan səsi
Nə qədər canlıdır bu çöldə, bilsən...
İştə bu köçəri tabor üstündən
Bir rəya sükutu keçincə dərhal,
Çölün sükutunu eyləyir ixlal
Bir at kişnəməsi, köpək hürməsi;
Artıq taborun da kəsilmiş səsi.
Artıq hər tərəfdə keçmişdir odlar,
Dərin bir səssizlik, seyrək buludlar
İçindən süzülüb kədərin nuru,
Parladır göylərdən sakit taboru,
Fəqət, bir çadırdə yatmayıq qoca,
Qarşıda getdikcə sönən bir ocaq,
İsidib canını son hərərətlə,
Uzanan çöllərə baxır diqqətlə.

Onun cavan qızı gəzməyə getmiş,
Azad dolaşmağı bir adət etmiş.
O gələr; gecədir; Ay da tutuldu;
Girdi buludlara, görünməz oldu.
Zemfira gəlməmiş, gəlməmiş hənuz,
Oldu ixtiyarın xörəyi bumbuz.
Budur, gəlir, gəlir. İzincə, ancaq
Bir gənc təqib edir onu qoşaraq;
Bu gənc ixtiyara tanış deyildir.
Zemfira ansızın: “Atacan! – deyir, –
Bu qonağı tapıb gətirmişəm mən
Təpə dalındakı düzdə gəzərkən.
Bizimlə burada qalmaq istəyir,
O da bir qaraçı olmaq istəyir.
Onu təqib edir hər yerdə qanun;
Mən də rəfiqəsi olaram onun.
Adı Alekodur; bilirəm, hətta
Arxamca qoşmağa hazırdır o da”.

Q o c a

Çox şadam. Bizimlə səhərədək qal,
Gecəni yatıb da, yorğununu al,
Yaxud istər isən, qal həmişəlik,
Bu yurda bizimlə olarsan şerik.
Yurd et çadırımı, səyabanımı;
Mən də çörəyimi, güzəranımı
Hazıram səninlə təqsim etməyə,
Sənə var-yoxumu fəda etməyə.
Bizim ol, bir yerdə çalış bizimlə,
Azad yoxsulluğa alış bizimlə.
Dan yeri ağarar-ağarmaz səhər
Biz bir arabada edəriz səfər;
Sən də istədiyin sənətlə uğraş,
İstərsən dəmir döy, istərsən dolaş
Ayıyla kəndləri, ya şərqi oxu.

A l e k o

Qalırım!

Z e m f i r a

Mənimdir, mənim, Aleko!
Mümkündürmü, onu məndən ayırmaq?
Lakin keçdi gecə, yatmalı artıq.
Bürüdü ətrafı bir kor qaranlıq,
Göydə nə Ay gülür, nə ulduz gülür.
Gözümdən bir şirin yuxu tökülür...

Səhərdir. Yerindən qalxıb yavaşca,
Çadırın başında dolanır qoca.
"Zemfira, qalx, oyan, səhər açıldı,
Qalx, əziz qonağım, şəfəq saçıldı.
Çocuqlar, yetişir bu nazlı uyqu!"
İştə xalq içində vəlvələ qopdu,
Çadırlar yığılıb, arabalar da
Hərəkət etməyə durdu kənardə:
Hər bir şey tərpendi yerindən, baxın,
Çöldə dalğalanıb, yürüyür axın:
Atıq səbətlərdə birər-ikişər
Oynaq cocuqları daşır eşşəklər.
Bir yolu izləyir qocalar, yaşlar,
Kişilər, qadınlar, qızlar, qardaşlar,
Gurultu, patıltı, cəngi nəğməsi,
Ay nəriltisi, zəncirin səsi.
Qoyu, alabəzək cırımcındırlar,
Bədənləri çıpaq cocuq, ixtiyar;
Qalxır, dalğalanır hamının səsi,
Təkər qijiltısı, it hürüşməsi.
Hamısı tutqundu, vəhşi, nizamsız,
Hamısı olduqca canlı, aramsız,
Bu şad, bu sərgərdan həyata ancaq
Bizim – dirilikdən büsbütün uzaq –

Lətafətlərimiz, qulların acı
Yeknəsəq nəğməsi kimi yabancısı.

Bir tutqunluq çöküb gəncin rənginə,
Hüznə dalmışdı bir boş ənginə.
Dərdinin səbəbi özünə gizli,
Onu şərh etməyə gəlməzdi dili.
Qaragöz Zemfira yanında əlan,
O, artıq dünyada azad bir insan.
Nəşəli günəş də başı üstündə
Cənub hüsnü ilə parlayır gündə.
Gəncin ürəyini bəs nə ağrıdır?
Bu, hansı qayğıdır, hansı ağrıdır?

Tanrı quşu cahanda
İş bilməz, qayğı çəkməz.
Həmişəlik bir yanda
Özünə yuva tikməz.
Dalların üzərində
Mürğülər uzun gecə:
Qanad çalar yerində
Dan yeri sökülüncə.
Dəm çəkə-çəkə dinlər
Tanrının nidasını.
Ansızın şövqə gələr
Başlar öz havasını,
Şəfali yaz gedincə
Yay gözlənmədən gələr.
Payız hülul edincə
Ayaz gələr, çən gələr.
İnsanlara işgəncə,
İnsanlara acıdır
Bu yerlər, qış gəlincə,
Quşlara yabançıdır.

Göy dənizdən o üzə
İsti diyara kimi
Uçarlar süzə-süzə
Gələn bahara kimi

O da öz yerindən artıq qovulmuş,
Sanki bir köçəri, bir qayğısız quş
Bir ümid yuvası hörə bilməyir,
Könlünü heç şeyə verə bilməyir.
Ona yollar açıq, ürəklər açıq,
Açıldı üzünə hər bir alaçıq.
O, bütün gününü qalxıb yerindən
Haqqa tapşırırdı hər sabah erkən.
Nə həyat qorxusu, nə dərdi vardı,
Könlündə ətalət hər vaxt yaşardı.
Sehirli bir şöhrət ulduzu bəzən
Onu çağırırdı axıb süzərkən,
Gah zinət, əyləncə, yerli-yerində
Canlanardı onun nəzərlərində.
Gurlardı şimşəklər yalnız başında
Tufanlar altında, gənclik yaşında;
O fəqət bunları saymaz durardı,
Açıq havalarda mürgü vurardı.
Ona yabançıydı baxtın varlığı,
Kor, məkirli baxtın hökmdarlığı,
Onun itaətkar qəlbiylə bəzən
Ehtiraslar necə oynardı, bilsən!
Qaynayıb içində bu qasırgılar,
Döyərdi köksünü güclü dalğalar!
Onlar həmişəlik susmuşdu çoxdan?
Onlar oyanacaq bir daha: dayan!..

Z e m f i r a

Əzizim, təəssüf etməyirmisən
Ki, atıb hər şeyi tərək elədin sən?

A l e k o
Mən nə tərk etmişəm?

Z e m f i r a
Bilirsən nəyi:
Vətən övladını, böyük bəldəyi.

A l e k o
Təəssüfmü, xeyr! Bir dəfə bilsən:
Bir dəfə keçsəydi təsəvvüründən
Boğuş səhərlərdə olan bağlılıq.
Orda yığın-yığın insanlar yazıq.
Görməzlər üzünü azad şənliyin,
Sərin səhərlərdə bir çəmənliyin
Tənəffüs etməzlər xoş qoxusundan;
Orda həya qılır sevgidən insan,
Fikirlər əzilib, atılır orda,
Azadlıq alınıb, satılır orda,
Bütlərin önündə başlar əyilir,
Onların istəyi para və zəncir.
Mən nə tərk etmişəm: təlaş, xəyanət,
Vəsvəsə, şikayət, zülm, səfalət,
Parlaq qabalığın ittihamını,
Duyğusuz təqiblər izdihamını.

Z e m f i r a
Yox, orda möhtəşəm salonlar da var,
Orda ipək kimi əlvan xalçalar,
Orda məclis, oyun, coşqun ziyafət,
Zəncirdir qızların taxdığı zinət!

A l e k o
Nədir səhərlərin nəşə tufanı?
Sevdasız bir yerdə məsərrət hanı?
Qızlarsa... onlardan artıqsan, ey qız,
Bəzəksiz, incisiz, boğazaltsız!

Dəyişmə, nazlı yar, məlahətli yar!
Mənimsə könlümdə bir diləyim var,
Sevgimi, günümü səninlə bölmək,
Könüllü sürgündə eşqinlə gülmək.

Q o c a

Sevirsən, görürəm, bizi içindən,
Çıxsan da dövlətli bir xalq içindən;
Azadlıq xoş gəlməz, bəlli, çox kərə,
Nazla, nəzakətlə böyüyənlərə...
Bizim aramızda bir rəvayət var:
Cənubdan birini nə zamansa çar
Bizim tərəflərə etmişdi sürgün.
(Bir zaman bilirdim, indi büsbütün
Onun çətin adı çıxmış yadımdan.)
Bir az qocalsa da o qərib insan,
Lakin canlı, cavan bir qəlbi vardı,
Qəbil, xoş nəfəsli, bir nəğməkardı.
Səsində suların gurultuları...
Hər görən sevərdi bu ixtiyarı
Tuna sahilində yaşardı təkçə,
Kimsənin qəlbinə dəyməzdi tükçə.
Xalqı nəğməsinə məftun edərdi,
Bir şeyin könlündə olmazdı dərdi.
Kövrəkdi, ürkəkdi bir cocuq qədər...
Balıq tutardılar, ov edərdilər
Onun əvəzinə başqa adamlar.
Gəlincə qara qış, sovrulunca qar,
Çay da, şaxta vurub, buz bağlayınca
Geyərdi kürkünü müqəddəs qoca.
Bu yoxsul həyatın dərdinə naçar,
Təhəmmül etmədi yazıq ixtiyar.
Həyatı sərsəri, rəngi sapsarı...
Özü deyirmiş ki, qəzəbli tanrı
Cəza vermiş ona cinayət üstə.
Bir nicat gözlərdi o hər nəfəsdə,

Bir nicat gününü gözləyərək o,
Uzaq vətəni özləyərək o,
Dolaşıb Tunanın sahillərində,
Boğulub qəlbinin niskillərində,
Bədbəxt uzun-uzun fikir çəkərdi,
Gözündən od kimi yaşlar tökərdi.
İxtiyar dünyadan edincə rəhlət,
Kimsəyə etmişdi böylə nəsihət:
Həman bu torpağa yaxın olmayan
Ölümüylə belə sükun bulmayan
Qonaqlar, bu yerdən onu alıb da,
Qəmli gəmiyini gömsün cənubda.

A l e k o

Oğlunun taleyi böyləymiş, əlbət,
Ey möhtəşəm Roma, ey gur səltənət!
Tanrılar, sevgilər müğənnisi sən,
Söylə, əcəb, nədir bu şöhrət, bu şan?!
Nəsildən-nəsilə keçən bir səda,
Məzar uğultusu, alqış səsimi?
Yoxsa, bir tüstülü çadır altında
Vəhşi qaraçının əfsanəsimi?

İki il keçmişdi, gəzirdi hala
Həmənlə qaraçılar sakit taborla.
Hər yerdə əvvəlki geniş azadlıq,
Eyni qonaqcılıq, eyni rahatlıq.
Qurtulub şəhərin zəncirlərindən,
Aleko olmuşdu onlar kimi şən.
Keçirir onlarla köçəri günlər,
Bilməyirdi nədir təəssüf, kədər.
Özü həmin adam... Həmin ailə...
Keçən illərini anmayır belə.
Alışmış onların hər adətinə.

Sevir yataqların kölgələrini,
Yoxsul və ahəngli ləhcələrini.
Şirin cazibələr duyardı hər an
Onların bu atil yaşayışından.
Ayı, zağasından düşərək uzaq,
Olmuş bu çadıra qıllı bir qonaq,
Kəndlərdə, yolların bir kənarında,
Moldovan həyəti yaxınlarında,
Üsul izdihamın önündə indi
Nəriləyib, zəncir gəmirmədəydi.
Əsayə söykəyib, baxırdı qoca,
Dəfini çalırdı tənbel, ağırca.
Gəzdirib heyvanı burda həvəslə,
Aleko oxurdu bir dadlı səslə.
Bir-bir adamlara yaxınlaşırdı.
Zemfira könüllü xərac yığırdı.
Çöküncə gecənin qaranlıqları,
Üçü də bir yerdə bişirir danı;
Hər şey öz yerində, ixtiyar yatmış,
Çadır qaranlığa, sükuta batmış.

Qoca bədənində donan qanını
Günəşə verərək, bir ləzzət alır;
Qızı oxur beşik yanında mahnı,
Aleko dinləyib, rəngi saralır.

Z e m f i r a

Köhnə ər, dəhşətli ər,
Doğra məni, kəs məni
Bıçaq olsun, od olsun,
Qorxutmaz heç kəs məni.

Səni görmək istəməm,
Sənə çox nifrətim var.

Dərdindən öldüyüm bir
Gəncə məhəbbətim var.

A l e k o

Sus artıq, oxuma, usandım, yetər! –
Dinləmək istəməm vəhşi nəğmələr.

Z e m f i r a

Dinləməyirsənmi? Özün bilərsən,
Nəğməni özümçün oxuyuram mən.

Kəs məni, yandır məni,
Açmam hüzurunda dil;
Köhnə ər, dəhşətli ər,
O, sənə tanış deyil.
O, bahardan tazədir,
Yay günlərində sıcaq;
Mənə vermiş könlünü,
Həm cavandır, həm qoçaq!

Mən onu oxşayırdım
Gecə vaxtı çəməndə!
Çal saçına gülürdük
Uzaqdan o da, mən də!

A l e k o

Zemfira, usandım, yetər!

Z e m f i r a

Öyləmi,
Deməli, anladın mənim nəğməmi?

A l e k o

Zemfira!

Z e m f i r a

Sinirlən, özün bilərsən,

Nəğməmi səninçün oxuyuram mən.

(*Gedərək oxuyur*)

Köhnə ər, dəhşətli ər...

Q o c a

Yaxşı yadımdadır, yaxşı yadımda,
Bizim zamanədə çıxmış bu hava,
Oxuyur insanlar onu hər yerdə,
Oxuyur toylarda, əyləncələrdə,
Kağul düzlərindən keçərkən hamı,
Arvadım Maryula bir qış axşamı
Yelləyib qızını ocaq yanında.
Oxuyurdu bunu öz zamanında.
Mənim xatirimdən keçən zamanlar
Tutulub, üstünü alır dumanlar.
Çox şeylər keçmişdir mənim başımdan,
Bu nəğmə çıxmamış heç yaddaşımdan,

Hər şeydə susqunluq, sakit bir gecə;
Göylərdən bəzəyir Ay incə-incə
Cənubun lacivərd üfüqlərini,
Dağdır ətrafa şəfəqlərini.
Zemfira qocanı qaldırıb deyir:
“Atacan, Aleko bərk inildəyir,
Sanki, sızıldayır yuxu içində,
Ürəyim çırpınır qorxu içində”.

Q o c a

Sükutu hişz eylə, ona dəymə sən.
Bir rus rəvayəti eşitmişəm mən:
Bu gecə vaxtında bir ev ruhu var,
Onun nəfəsini tənglədib boğar.
O ruh çıxıb gedər sabah olunca,
Gəl, otur yanımda, darıxma bunca.

Z e m f i r a

“Zemfira!” deyərək pıçıldayır o.

Q o c a

Arayır rüyada səni Aleko,
Onun gözlərində, qızım, duysana,
Cahan bir yanadır, sən də bir yana.

Z e m f i r a

Ona qarşı sevgim sönmüşdür artıq!
Darğınam, ürəyim istər azadlıq.
Mən daha... sakit ol, dinlə, atacan,
Başqa bir ad çıxdı dodaqlarından.

Q o c a

Nə ad, kimin adı?

Z e m f i r a

Bu səsi dinlə,
Bu qırıq, bu boğuş nəfəsi dinlə...
Onun iniltisi bütün xətdərdir!
Oyandırım onu!

Q o c a

Məncə hədərdir.
Qovma, qızım, qovma gecə ruhunu,
O gəlmiş, gedəcək.

Z e m f i r a

Bir seyr et onu:
Məni səsləyərək doğruldu həttə.
Sən yat, mən gedirəm, mehriban ata.

A l e k o

Hardaydın?

Z e m f i r a

Atamla söhbət edirdim,
Hansı bir ruh isə, diqqət edirdim,
Rüyada ruhunu incitməyəydi.

Sən məni qorxutdun, bilməm o nəydi?
Diş qıçırdadaraq, məni uyquda
Çağırdın.

A l e k o

Görürdüm səni uyquda.
Qorxunc xəyallarla yuxum dolmuşdu;
Sanki aramızda bir şey olmuşdu...

Z e m f i r a

Uğursuz rüyaya, gəl, inanma çox.

A l e k o

Ah, mənim bir şeyə inandığım yox.
Nə bu ağır yuxu, nə dadlı vədə, n
Hətta qəlbinə də inanmıram mən.

Q o c a

Ey ağılsız çocuq, nə olmuş, nə var,
Neyçindir çəkdiyin yanıqlı ahlar.
Burda insan azad, gözlər də aydın,
Gözəllikdə tapır şöhrət hər qadın.
Ağlama, qəm səni məhv edər bütün.

A l e k o

Atacan, o, məni sevməyir, düşün!

Q o c a

Əzizim, sakit ol, o, bir çocuqdur
Sənin dərdinin də heç yeri yoxdur,
Sən sevirsen onu, incə, çətinçə,
Fəqət qadınların ürəyi, mənçə,
Bənzər pək təbii bir əyləncəyə,
Bir bax üstündəki lacivərd göyə,
Dolaşib altında sarazad qəmər,
Ətrafa nurunu saçır bərabər.

Hansı bir buludun içinə girsə,
Onu işıldadır, ondan keçirsə,
Özünü bir başqa buludda, lakin
Orda da olamaz həmişə sakit.
Kim məkan göstərər ona göylərdə,
Buyurub deyər ki: “Dayan bu yerdə”.
Kim cavan qızların qəlbinə dəyər;
“Ancaq birini sev, sadıq ol”, – deyər.
Sakit ol!

A l e k o

O, məni sevərdi öncə!
Mənə baş əyərdi o, incə-incə.
Çöllər səssizliyi içində birdik,
Uzun gecələri xoş keçirirdik.
Çocuq sevinciylə dolu bir ürək.
Bəzən şirin-şirin kəkələyərək,
Könül oxşayıcı gülüşləriylə,
Təskinlik verici öpüşləriylə
Qəlbindən fikrimi vurub qovardı,
Onun mehriban bir qılığı vardı.
Keçmiş sədəqətlər indisə yoxdur,
Ah, mənim Zemfiram mənə soyuqdur.

Q o c a

Qulaq as, çıxmamış hələ yadımdan,
Bir qissə söyləyim öz həyatımdan.
Keçmiş zamanlarda Tunayı, bilsən,
Hələ moskovlular titrətməmişkən,
(Eh, yenə çevrilib keçmişə daldım,
Köhnə qüssələri yadıma saldım).
Onda biz soltandan qorxardıq yaman,
Akkermanın yüksək qalalarından
Bucaqda bir paşa hökm sürərdi;
Mən gənçdim, könlümün heç yoxdu dərdi;
Yaşardım qüssədən, qayğıdan uzaq,
Hənuz saçlarıma düşməmişdi ağ.

Gözəllər içində birisi vardı,
Mənə günəşləri xatırladardı.
Nəhayət, o gözəl mənə ad oldu.
Ah, mənim gəncliyim mənə yad oldu.
Bir an ulduz kimi tez axdı, keçdi;
Sevgilim üzümə yan baxdı: keçdi;
Bir il sevdi məni yalnız Maryula.
Bir dəfə rastlaşdıq başqa taborla,
Kağul sularına yaxın civarda.
Həmin söylədiyim qaraçılar da
Bizim dağ döşündə çadır qurdular,
Yalnız iki gecə orda durdular.
Üçüncü gecəsi çıxıb getdilər,
Başqa bir iqlimə səfər etdilər.
Balaca qızını mənə tərk etdi
Varıb Maryula da onlarla getdi.
Mən sakit yatmışdım; sökərkən şəfəq
Oyandım, eşqimi görmədim ancaq.
Çağırtdım, izini gəzdim, aradım,
Zemfira ağladı, mən də ağladım.
O gündən təkliyə çəkilərək mən,
Dünya gözəlləri düşmüş gözümdən.
O gündən bir qıza könlül vermədim;
Tək qalıb, kimsəylə gün keçirmədim.

A l e k o

Bəs necə oldu ki, tələsmədən sən,
Arvadın dalınca düşmədin həmən?
Vəhşi qaraçının, xain arvadın
Köksünə bir iti xəncər taxmadın?

Q o c a

Nə gərək, bu gənclik hərcayi bir quş,
Sevgi zəncirlərə haçaq tutulmuş?
Sırayla verilir hər kəsə şadlıq;
Olanlar bir daha olamaz artıq.

A l e k o

Xayı, mən onlardan deyiləm; öncə,
Keçməyəm haqqımdan döyüşməyincə;
Ürəyim tutamaz bununla aram,
İntiqam alaram, əvəz, intiqam!
Düşmənim dənizdə əlimə keçsə,
Yatmış olsa belə, o köməksizə
Qayıb, dalğalara onu atardım,
Qəhqəhələr çəkib kama çatardım.
Mənə uzun zaman onun düşməsi
Andırdı gülünc, dadlı bir səsi.

G ə n c q a r a ç ı

Bir daha, bir daha, bir dadlı busə!

Z e m f i r a

Qorxuncdur, qısqancdır ərim, gələrsə...

Q a r a ç ı

Ayrılıq eşqinə bir də, bir də gəl!

Z e m f i r a

Əlvida, əlvida, çıxmadan əngəl.

Q a r a ç ı

Haçan görüşərik, söylə, bir daha?

Z e m f i r a

Təpə dalındakı məzar başında
Bu gün Ay batarkən.

Q a r a ç ı

İnanmam, yalan!

Z e m f i r a

Qaç, gəlir. Gələyəm, əzizim, inan!

Aleko uyuyur. Fikrində oynar,
Tutqun həyulalar, qorxunc rüyalar
Birdən çıxırtıyla qalxır uyqudan,
Qısqanc-qısqanc baxır, əsir qorxudan,
Zülmətdə arayır nəysə əlləri,
Soyuqdur yanında dostunun yeri.
Onun sevgilisi indi uzaqda,
Qalxıb qulaq verir yenə yataqda.
Hər şey sakit, əsir həyəcanından,
Soyuq bir tər axır onun canından.
Ansızın atılır çadırdan çölə,
Araba yanında gəzir hirs ilə.
Hər şey rahat, çöllər sükut içində,
Ay da ki, gizlənmiş bulud içində.
Az-az ulduzlardan işıq saçılır,
Az-az şəh üstündə izlər açılır,
Bir qurğana çıxan tanış izləri
Tutaraq Aleko gedir irəli.
Çox uzaqda deyil, yoldan az kənar
Onun qarşısında ağarır məzar.
Onu sürükləyir təpəyə sarı
Taqəti kəsilən süst ayaqları.
Ağır fikirlərlə qoşur irəli...
Əsir dodaqları, əsir dizləri...
Gedir... birdən-birə... uyqudur, bəlkə,
Orda görür iki yanaşı kölgə;
Yaxın pıçılıtlar eşidir həməən
O təhqir edilmiş uçuq qəbirdən.

B i r i n c i s ə s
Vaxtdır.

İ k i n c i s ə s
Dur bir az!

B i r i n c i s ə s

Vaxtdır, yetər!

İ k i n c i s ə s

Yox, yox, gözləyəlim sabaha qədər.

B i r i n c i s ə s

Gecikdik.

İ k i n c i s ə s

Sevgidə necə ürkəksən.

Bir an da!

B i r i n c i s ə s

Sən məni məhv edəcəksən.

İ k i n c i s ə s

Bir an da!

B i r i n c i s ə s

Ya ərim oyansa, mənsiz...

A l e k o

Xayır, ayılmışam öyləcə sənsiz.

Haraya? Dayanın, çox tələsməyin;

Bu qəbir yaxşıdır hər ikinizçin.

Z e m f i r a

Əzizim, durma, qaç!

A l e k o

Gözəl gənc, dayan!

Haydı, yxıl yerə!

(Bıçağı ona saplayır.)

Z e m f i r a

Aleko!

Q a r a ç ı

Aman!..

Z e m f i r a

Öldürsən onu, Aleko, burax,
Bütün üst-başın qandır, bircə bax;
Ah, sən nə eylədin?

A l e k o

Heç nə, indi, gəl,
Eşqiylə nəfəs al, eşqiylə dincəl.

Z e m f i r a

Lənət gəlsin qara vəhşətlərinə,
Bu alçaq, bu acı dəhşətlərinə,
Səndən qorxmayıram.

A l e k o

Sən də öl, gəbər!..
(*Vurur.*)

Z e m f i r a

Ölürəm sevərək...

Dan yeri sökülür həp saçaq-saçaq,
Təpə arxasında əlində bıçaq,
Qızıl qan içində Aleko durmuş:
Qəbir daşlarının üstə oturmuş,
Qarşısında iki cənazə vardı;
Qatilin üzündən dəhşət yağdı.
Onun ətrafını almışdı darğın.
Həyəcana gələn qəmli bir yığın.
Orda qazılırdı dərin bir məzar.
Qəmli dəstələrlə gəlib qadınlar.
Solğun gözlərini bu ölənlərin
Öpüb, çəkirdilər ah dərin-dərin.

Dilsiz kədərlərin içində orda
Yalnız oturmuşdu ixtiyar ata:
Məhv olmuş qızına baxırdı, birdən
Hər iki cənazə alındı yerdən,
Gömüldü torpağın soyuq qoynuna.
Aleko uzaqdan baxırdı buna.
Onların üstünə sonuncu torpaq
Atılarkən o da səssiz qalxaraq,
Sarsılıb qaranlıq çökdü gözünə,
Düşdü daş üstündən otlar üstünə.
İxtiyar yaxlaşıb dedi bu zaman:
“Burax, burax bizi, qürurlu insan!
Biz vəhşiyiz, bizdə qanun-filan yox,
Zülmədən, edamdan bizdə nişan yox.
Bizə nə inilti, nə qan gərəkdir.
Nə də bir qan tökən insan gərəkdir.
Səncə, səninçündür yalnız hüriyyət,
Sənə layiq deyil bu vəhşi qismət.
Sənin səsin bizə qorxuncdur, ancaq
Bizim ürəyimiz şəfqətli, yumşaq.
Ötkəmsən, kinlisən; taboru tərək et,
Bağışla bizləri, sağlıqla qal, get!..”
Deyib küylə qalxdı hamı yerindən,
Qorxunc düşərgənin vadilərindən
Bu köçəri tabor yollandı, getdi,
Uzaq steplərdə gözlərdən itdi.
Bir yırtıq xalçalı araba yalnız
Uğursuz səhrada qalmışdı yalnız.
Bəzən böylə olur qış qabağında.
Dumanlı, çiskinli səhər çağında
Qalxıb bir gecikən durna qatarı,
Uçarkən çöllərdə cənuba sarı,
Ölüm gülləsindən biri xəzm alır,
Qırıq qanadlarla sallanıb qalır.
Gecəydi, hər tərəf, hər yer qaranlıq,
Qaranlıq araba yanında artıq

Kimse od qalayıb, ocaq salmadı,
Yatıb sübhə kimi nəfəs almadı.

Epiloq

Coşqun tərənnümün sehri gücündən
Tutqun yaddaşında canlanır həmə, n,
Bütün xatirəsi gəzdiyim yerin,
Səfali günlərin, qəmli günlərin.
Ordakı uğultu əskilməyirdi,
Dəhşətli qovğalar kəsilməyirdi.
Hakimlik hüdudu çəkib də ruslar,
Orda ki, İstanbul qalmışdı naçar,
Orda ki, səsində keçmiş bir cəlal
Yüksəlirdi bizim cift başlı qartal.
Tuş gəldim o yerdə, o diyarda mən,
Düşərgəsi qədim hüdudlarda mən
O sakit qaraçı taborlarına,
Əmin azadlığın yavrularına.

Təbiətin yazıq oğulları, siz,
Siz də zənn etməyin bəxtəvərsiniz!
Yırtıq çadırların altında yaşar
Sizin də can sıxan ağır uyqular.
Sizin də acıdır güzəranınız.
Çöllərdə köçəri səyabanınız,
Yenə hər tərəfdə məşum ehtiras,
Taleyin əlindən qurtulmaq olmaz.

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin
DÜNYA ƏDƏBİYYATI KLASSİKLƏRİ

YEVGENİ ONEGİN

MƏNZUM ROMAN

Péti de vanité il avait encore plus de cette espèce d'orgueil qui fait avouer avec la même indifférence les bonnes comme les mauvaises actions, suite d'un sentiment de supériorité, peut-être imaginaire.

Tiry d'une lettre particuliire.¹

Kübarlar zövqünü əyləndirmədən
Dostluq peymanını əziz tutaraq,
Dedim, bir yadigar verim sənə mən
Ki, sənin adına layıqdır ancaq.
Layıqdır bir gözəl, bir saf ürəyə
Bar verən bir təmiz, bir pak diləyə,
Canlı, aydın olan bir şeiyyəyə,
Bir yüksək fikirli sadə sənətə.
Qoy olsun! Tələbkar əllərinlə sən.
Buyur, yarı gülünc, yarı pərişan,
El ruhunda olan, ideal olan
Əlvən fəsilləri qəbul et məndən.
Yüngül ilhamlardan, əyləncələrdən,
Yuxu yatmadığım o gecələrdən,
Kamala yetməmiş solğun illərdən
Qurub-yaratmışam bu dastanı mən.
Soyuq bir şüurun töhfəsidir bu,
Dərdli bir ürəyin qəm səsidir bu.

---

¹ O, təşəxxüslü olmaqla bərabər, həm də elə bir lovgalığa meyilli idi ki, bəlkə, əslı olmayan bir üstünlük duyğusu ilə həm yaxşı, həm də pis fiərəkətləri eyni laqeydliklə qəbul edirdi. *Xüsusi bir məktubdan.*

I fəsil

Yaşamağa da tələsir, duymağa da can atır.
Knyaz Vyazemski

I

“Mənim qayda güdən və nizam sevən
Əmim xəstələnib yatanda gerçək,
Hörmət etdirərdi özünə cəbrən;
Ağılına yaxşı şey gətirməyərək.
Hər halı özgəyə bir dərsdir, eyvah:
Ancaq nə ağırdır oturmaq, Allah,
Gecəli, gündüzlü bir naxoş ilə,
Yanından getməyib bir addım belə,
Nə qədər alçaqca bir hiylədir, bax,
Bir yarımcanlının nazını çəkmək.
Onun yastığını tez-tez düzəltmək,
Könülsüz, ağzına dərman aparmaq,
Sonra köks ötürüb deyinmək ki, sən
Nə vaxt cəhənnəmə itiləcəksən?”

II

Belə düşünürdü o gənc sərsəri,
Tozlu poçt yolunu çapıb keçərək,
Zeves öz hökmünü verəndən bəri,
Bütün qohumların varisiydi tək.
Ruslan, Lüdmilanın dostlarına mən
Üzümü döndərib deyirəm qəlbən:
Bizim qəhrəmanla müqəddiməsiz,
Bu saat buyurub tanış olun siz:
Onegin – o mənim sevimli dostum,
Doğulmuş Nevanın sahillərində,
Bəlkə, o yerlərdə, günün birində
Sən də parlamışsan, əziz oxucum!

Mən də o yerlərdə gəzindim bir gün,
Ancaq zərərlidir şimal mənimçün.

III

Atası namusla xidmət edərək,
Ömrünü borc ilə keçirdi bütün.
Hər ildə üç dəfə bal düzəldərək,
Çıxdı var-yoxundan zavallı bir gün.
Tale Yevgeniyə yar oldu müdam:
Əvvəlcə göz oldu ona bir *Madame*
Sonra da bir *Monsieur* oldu pasiban.
Uşaq nadinc idi, lakin mehriban.
O, *Monsieur l'Abbé*,¹ fəqir fransız.
Uşağın qeydinə yaxşı qalardı,
Hər şeyi şuxluqla başa salardı.
Əxlaq dərslərilə yormazdı. Yalnız,
Azacıq danları nadinclik üçün,
Alıb Yay bağına gedərdi hər gün.

IV

Elə ki, gəncliyin dəliqanlıq
Vaxtına Yevgeni böyüyüb yetdi,
Ümidlər, sevdalar zamanı, artıq
Monsieur-nü qapıdan qovdular, getdi.
Artıq Oneginim azaddır, bir bax,
Sonuncu modaya tərəşlanaraq,
London *dandy*-si tək geydi libası,
Açıldı üzünə kübar dünyası.
Fransız dilində danışıb qəşəng,
Fikrini şərh edir, yazırdı rəvan,
Mazurka rəqsini oynardı asan,
Həm də sıxılmadan təzim edərək,
Kübarlar qərara gəldi bu zaman:
O, çox ağıllıdır, çox da mehriban.

---

¹ *Monsieur l'Abbé* – cənab abbat (katolik keşişi)

V

Hamımız birtəhər oxuyaq deyə,
Hər şeyi yarımçıq öyrənmişik biz.
Allaha çox şükür, bu tərbiyəylə
Heç də çətin deyil yüksəlişimiz...
Ən ciddi, ən qəti mühakimlərin
Mülahizəsincə, bizim Onegin
Alim bir oğlandı, lakin bir pedant.
Vardı Onegində xoşbəxt bir talant:
Söhbət arasında heç sıxılmadan,
Hər şeyə qarışır, deyir sözünü,
Ağır alimlərtək tutub özünü,
Dinməzdi mühüm bəhs olduğu zaman,
Odlu həcvlərdə hünəri vardı,
Deyib, xanımları qımışdırardı.

VI

İndi latın dili düşmüş modadan.
Sizə doğrusunu söyləsəm əgər,
Epiqraf seçməkçün bizim qəhrəman,
Latınca bilirdi kifayət qədər.
Bir azca bələddir o Yuvenala¹
Məktubun sonunda qoyardı *vale*².
Qələt, səhv olsa da, yadında hər an
İkicə beyt vardı Eneidadan³
Köhnə tarixlərin toz buludları
İçində, sevməzdi zəhmət çəkərək,
Yerin tarixini öyrənə gerçək.
Fəqət keçən günün anekdotları,
Romuldan⁴ başlamış bu günə qədər,
Onun xatirində qalmışdır əzbər.

¹ *Yuvenal* – Roma müdriki (II əsr)

² *Vale* – sağ ol (*lat.*)

³ “*Eneida*” – Roma şairi Vergilinin poeması (eramızdan qabaq I əsr)

⁴ *Romul* – Romanın əsasını qoymuş əfsanəvi şəxsiyyət

VII

Yüksək ehtirasdan onda yoxdu iz
Ki, versin sənətə əsirgəmədən,
Nə qədər can atıb, əlləşsək də biz,
Seçə bilməyirdi yambı xoreydən¹
Pislərdi Homeri və Feokriti,²
Lakin oxuyardı Adam Smiti.³
O, iqtisadçıydı, bilirdi dövlət
Nəylə varlanaraq toplayır sərvət.
Dərindən fikirlər yürüdür haman
Ki, nəylə yaşayır bir dövlət, demək,
Qızıl neyçin ona deyildir gərək.
Sadəcə, ərzağı olduğu zaman
Atası torpağı girov qoyurdu,
Nə onu anlayır, nə də duyurdu.

VIII

Nələr bilirdisə bunlardan artıq,
Sayıb söyləmirəm, vaxtsızam deyə;
Nəyin dahisiydi, eşidin açığ;
Elmlərdən artıq gənc Yevgeniyə
Zəhmət də, zillət də, nəşə də verən,
O tənbel ruhunu qüssələndirən –
İncə ehtiraslar elmiydi yalnız,
Arzusu, əməli bəzəkli bir qız,
Nazon⁴ da bir zaman vəcdə gələrək,
Tərənnüm etmişdi bu eşqi, fəqət
Axırda üz verdi ona fəlakət.
O, parlaq ömrünü tamamladı tək,
Uzaq Moldovada, hicra çöllərdə,
Öz İtaliyasından uzaq bir yerdə.

---

¹ *Yamb və xorey* – rus şeir ölçüsüdür.

² *Feokrit* – (eramızdan əvvəl II əsr) yunan şairi, kənd həyatına və çobanlara aid idilliyaların, şeirlərin müəllifi

³ *Adam Smit* – ingilis iqtisadçısı

⁴ *Nazon* – Ovidi Nazon – (eramızdan qabaq I əsr) Roma şairi. Əsərləri içərisində “Məhəbbət sənəti” adlı bir poeması var. Ovidi yazdığı şeirlər üstündə Dunay çayı tərəflərə sürgün edilmişdi.

IX

. . . . .
. . . . .
. . . . .

X

Nə tez o qurşandı riyakarlığa!
Ümidlərlə dolu oynaq bir həyat
Qısqanc nəzərlərlə baxıb varlığa,
Yalandan ağlardı, sızlardı, heyhat!
Onda inandırmaq qüvvəsi vardı,
İnsanı fikrindən daşındırırdı.
Bəzən itaətli bir üzlə durur,
Bəzən də çox laqeyd, diqqətli, məğrur.
Odlu, alovlu ydu hər usta sözü,
Bir şeyə bağlanıb, könül verirkən,
Xəbəri olmazdı əsla özündən...
Alıcı quş kimi itiydi gözü,
Tərslik, utancaqlıq vardısı onda,
Bəzən də ağlardı lazım olanda!

XI

Bacarıb özünü yeni tutmağı.
Təcrübəsizləri heyrətə salır,
Bəzən ümitsizlik olur yarağı,
Bəzən yaltaqlanır, min görkəm alır.
Tez tutur ürəyin yumşaq vaxtını;
Saf, təmiz qızların etiqadını
Şüurla, duyğuyla təslim edərək,
Bəzən əzizlənmək istəyir gerçək,
Yalvarır, gözləri yaşarıb dolur...
Qəlbin ilk səsinə duyub, dinləyir,

Eşqin arxasınca qoşub inləyir.
Gizli bir görüşə müvəffəq olur, –
O, qızla təklikdə əyləşir səssiz,
Nə dərslər öyrədir ona, bilsəniz!

XII

Nə tez ustalaşdı, məharətə bax!
Nazlı gözəlləri tovlardı asan.
Öz rəqiblərini puça çıxarmaq
Məhv etmək fikrinə düşdüyü zaman,
Min cürə zərərli tənə vurardı,
Onlara nə yaman torlar qurardı!
Fəqət siz, ey xoşbəxt, siz, ey xəbərsiz
Ərlər, Oneginlə dost qaldınız siz,
Onu əzizlərdi hiyləgər ərlər.
Bir də o Foblasa¹ şagird, bəxtiyar,
Qəlbi şübhələrlə dolu ixtiyar,
Həm də böyük dəyyus, deyim müxtəsər
Ki, yalnız özündən, öz arvadından,
Bir də naharından razıdır hər an.

XIII. XIV

. . . . .
. . . . .
. . . . .

XV

Bəzən o, qalxmamış öz yatağından
Məktublar gəlirdi, – buyurun, – deyə.
Nədir? Çağırışmı? Onu, doğrudan,
Üç ev dəvət edir müsamirəyə.

¹ *Foblas* – XVIII əsr fransız yazıçısı Live de-Küvrenin bir sıra romanlarının qəhrəmanı. Foblas bütün ömrünü məhəbbət macəralarında keçirmiş bir adamdır.

Burda bal olacaq, orda təmtəraq,
Bəs mənim dəcəlim hara çapacaq?
Kimdən başlayacaq? Onunçün birdir,
Hər yerə baş çəkmək çətin deyildir.
Hələlik oyanıb o, səhər-səhər,
Başına qoyaraq gen bolivarı,
Bir az seyrə çıxır, gəzir bulvarı.
Oxşayır ruhunu güllər, çiçəklər,
Onegin dolaşır, seyr eləyir tək,
Breqet¹ “nahar” deyib çağırnadək.

XVI

Axşamdır, xizəyə əyləşir artıq,
“Haydı! Haydı!” deyə, səslənin qonaq
Qunduz dərisindən olan yaxalıq
Şaxta tozlarında parıldayaraq,
Onegin birbaşa qoşur Talon-a,
Orda müntəzirdir Kaverin² ona,
Daxil olur – tıxac tavana qalxır,
Kometa çaxırı fişqırıb axır.
Onun qarşısında bir qanlı roast-beef³.
Firəng təamının lap gözü olan
Dadlı tavakabab buğlanır əlan.
Gənclik zinətidir bu yemək, bu kef.
Limburq pendiriylə xoş ananaslar,
Arada Strasburqun qutabı da var.

XVII

Yenidən yenə də içmək istəyir,
Yandırır döşünü yağlı bir kotlet.

¹ *Breqet* – fransız mexaniki Breqetin adı ilə şöhrət tapmış çox dəqiq işləyən cib saati

² *Kaverin* – Puşkinin dostu

³ *Roast-beef* – rostbif, qızardılmış mal ətə (*ing.*)

Breçetsə zəngini vuraraq deyir:
Durmayın, başlandı təzə bir balet,
Teatra hirsli bir hakimtək gedən,
Aktrisalara pərəstiş edən,
Səhnə arxasında fəxri vətəndaş,
Onegin, atları çaparaq, birbaş
Özünü yetirdi tez teatra,
Qışqırıq qarışb burda alqışa,
Yerindən səslənir hər kəs *entre-chat*¹
Qoy rədd olsun Fedra², Kleopatra,
Bir də Moinanı geri çağırır
Özünü göstərmək üçün bağırır.

XVIII

Ey sehrlı diyar! Sehrlı diyar!
Cəsur satiranın hakim ustadı
O azadlıq dostu, böyük sənətkar –
Fonvizin bir zaman burda parladı.
Burda Semyonova,³ Ozerov⁴ vardı,
Xalqı sənət ilə ağıldarlardı.
Burdaydı tez duyan, həssas Knyajnin,⁵
Burda canlandırıdı bizim Katenin⁶
O böyük Kornelin söz dühasını;
Bir yeni sənətlə parladı o da;
Çıxardı zahirə Şaxovskoy⁷ da
Bir yığın iynəli komediyasını,
Didlo⁸ şöhrət tapan o yerdə, mənim
Pərdələr dalında keçdi günlərim.

¹ *Entre-chat* – sıçrayış

² *Fedra* – Rasinin eyni adlı tragediyasının qəhrəmanıdır. Kleopatra – burada tərcümə olunmuş pyeslərdən birinin qəhrəmanıdır. Moina – Ozerovun “Fıncal” faciəsinin qəhrəmanıdır.

³ *Semyonova* – məşhur aktrisa

⁴ *Ozerov* – 1807-ci ildə tamaşaya qoyulmuş “Dmitri Donskoy” pyesinin və bir sıra sentimental faciələrin müəllifi

⁵ *Knyajnin* – bir çox faciə və komediyaların müəllifi

⁶ *Katenin* – şair və tənqidçi, Kornelin əsərlərinin tərcüməçisi

⁷ *Şaxovskoy* – dramaturq və teatr xadimi

⁸ *Didlo* – məşhur baletmeystr

XIX

Of, ilahələrim! Hardasınız siz?
Pərişan səsimi dinləyin bu an.
Yenə sizmisiniz? Yoxsa, əvəzsiz
Yerinizə keçmiş özgələr, aman.
Eşidəcəkmiyəm nəğməinizi, mən?
Rus Terpsixoranın¹ saf ürəyindən
Qopan bir uçuşu görəcəkmiyəm?
Məyus baxışlarım, bəlkə də, bir dəm
Tanış görməyəcək sönük səhnədə.
Ümidsiz lornetim bu gündən ancaq
Yadlar məclisinə doğru baxacaq.
Şadlığa biganə qalıb yenə də
Sakitcə, səssizcə əsirlikdə mən.
Olmuşlar keçəcək nəzərlərimdən.

XX

Teatr doludur, lojalar parlaq;
Cərgələr, kürsülər qaynaşib axır.
Qalyorka əl çalır hey çaxnaşaraq,
Pərdə xışıldayı, yuxarı qalxır.
Odur, İstomina² səhnədə durmuş,
Pərilər içində bəzəkli bir quş.
Hər bir tərپənişi sehrli ahəng.
Yerə bir ayaqla təmas edərək,
Yavaşca fırlanır o birisiylə.
Eol³ nəfəsindən tük kimi yalnız
Uçur yelpazəyə bənzəyən bu qız,
Birdən də quş kimi sıçrayır göyə.
Gah bükür, gah açır qamətini şax,
Ayağını tez-tez toqquşduraraq.

¹ *Terpsixora* – qədim yunan mifologiyasında rəqs ilahəsi

² *İstomina* – məşhur balerina

³ *Eol* – əfsanəvi külək allahı

XXI

Hər tərəf əl çalır. Gəlir Onegin
Keçir ayaqları basa-basa tək,
Sonra iki gözlü qızıl lornetin
Gözünü ətrafa hey gəzdirərək,
Baxır lojalara, yad qadınlara,
Baxır yaruslara, baxır onlara.
Burdakı üzlərdən, əlbəsələrdən
Razı qalmamışdır Onegin ciddən!
Əvvəl kişilərə baş əyir, görcək.
Dalğın nəzərlərlə baxır səhnəyə.
Sonra üz döndərüb, əsnəyir yenə:
“Vaxt çatıb, bunları dəyişmək gerek.
Mən bu baletlərə çox dözdüm, fəqət
Didlo da bezdirdi məni, nəhayət”.

XXII

İlanlar, şeytanlar, eşq allahları
Qaçışır, səhnədə bir gurultu var.
Qalın kürklərini çəkib yuxarı,
Lakeylər qapıda yorğun yatıblar,
Fırxırıq, öskürək, alqış, vəlvələ,
Ayaq tappılısı kəsməmiş hələ.
Çöldə, içəridə yanır fanarlar,
Hələ də ətrafda işıqlanırlar,
Hələ də şaxtada donuşan atlar
Yorulub, döyünür boranda, qarda,
Odun dövrəsində faytonçular da
Söyür ağaları. Sakit yağır qar.
Onegin salonu artıq tərک edir,
Çıxıb geyinməkçün evinə gedir.

XXIII

Doğru bir təsvirə gələrimi, heyhat,
Onun bəzəndiyi tənha kabinə.
Modalar şagirdi adlanan bu zat
Geyinir, soyunur, geyinir yenə.
Vasvası Londonun, daima şiltaq
Bolluq məqsədiylə, hey qalaq-qalaq
Baltik dənizindən bəri atdığı,
Ağac və piy üçün bizə satdığı,
Parisin ac zövqü, bir də dünyada
Xeyirli bir sənət tapmışam deyə,
Bəzəyə, qəməzəyə, boş əyləncəyə,
Gərək olan təzə nə yaradırsa,
Bizim filosofun bunları ancaq
Evinin zinəti olan təmtəraq.

XXIV

İstanbul qəlyanı – kəhrəba dən-dən,
Masada görünür çini qablar da,
İncə duyğuları nəşələndirən
Ətirilər cilalı büllur qablarda,
Daraqqlar, kiçicik polad mişarlar,
Düz qayçılar da var, əyrilər də var.
Otuz növ fırça da yarayır işə,
Bəzisi dırnağa, bəzisi dişə,
Russo (ötəricə qeyd eləyirəm)
Onun qarşısında durub bir zaman
Lovğalıq göstərib, o dırnaq tutan
Qrimi¹ anlaya bilmədi bir dəm.
Azadlıq və hüquq tərəfdarı, sən,
Bu yerdə şübhəsiz haqlı deyilsən!

¹ *M. Qrim* – XVIII əsr fransız yazıçısı

XXV

İşgüzar olmaqla, mümkündür, əlbət
Dırnaq qeydinə də qalına tək-tək
İnsanlar içində despotdur adət,
Zamanla boş bəhsə niyə girişmək?
İkinci Çadayev¹ – bizim Onegin
Qısqanc məzəmmətdən qorxaraq, bilin,
Hər zaman geyinib gəzərdi pedant,
Biz onun adına deyirdik frant.²
Güzgü qabağında azı üç saat
Dayanıb özünə vurardı bəzək,
Qurtarıb çıxanda evdən, nəhayət,
Bir kişi geyimi o geyinərək,
Maskarada gedən Venera³ kimi,
Yüngül görünürdü onun görkəmi.

XXVI

Yeni zövqə uyğun tualetlərdən
Sizin eşqinizə söz açıb bu gün,
Ariflər məclisi qarşısında mən
Onun geyimini yazdım bütün.
Cəsarət olardı bu cür niyyətim,
Təsvir eləməkdir mənim sənətim.
Nə olsun ki, jilet, pantolon, frak
Rus dilində yoxdu, kasıblığa bax!
Xəcalət çəkirəm, onsuz da sizdən
Ki, mənim kəlamım, bu yoxsulca dil
Xarici sözlərdən heç xali deyil;
Sözlər soraqla dolaşıb bəzən,
Hərçənd Akademik Lüğəti⁴ də mən
Bir vaxt keçirmişəm öz nəzərimdən.

¹ *Çadayev* (düzü *Çadayev*) – yazıçı. Puşkinin dostu. Peterburq və Moskvanın aristokrat cəmiyyətində o, özünün qeyri-adi gözəl geyimi ilə məşhur idi.

² *Frant* – moda sevən, modabaz, moda ilə geyinən adam

³ *Venera* – qədim Roma mifologiyasında eşq ilahəsi

⁴ Puşkin XVIII əsrin sonunda nəşr olunmuş (“Slovar Akademii Rossiyskoy”) “Rusiya Akademiyasının lüğəti”ni nəzərdə tutur: bu lüğətə o zaman hətta rus dilinə möhkəm girmiş əcnəbi sözlər belə daxil edilməmişdi.

XXVII

İndisə mövzumuz bu deyil ancaq,
Bala tələsiyək biz də hələlik.
Onegin kirayə karet tutaraq,
Atları çapdırdı ora tələsik.
Qaranlıq evlərin önündə apağ,
Səssiz küçələrdə pənldayaraq,
Karetlərdə qoşa yanan fanarlar
Bir yeni nəşəylə işıqlanırlar.
Sanki göy qurşağı oynayır yerdə.
Dörd yanı qəndillər ilə parlayan
Cəlallı bir bina görünür bu an,
Kölgələr doladır pəncərələrdə;
Yeni səfehllərlə verib baş-başa
Gəzən qadınlara qılın tamaşa!

XXVIII

Yetişdi dəhlizə bizim qəhrəman,
Əlilə saçını atıb yuxarı,
Oxtək qarıçının keçdi yanından,
Dırmandı mərmərli pilləkənləri.
Girdi içəriyə, göz gəzdirərək,
Gördü salon dolmuş, musiqi də bərk
Yorulmuş, səslənib guruldamaqdan.
Mazurka rəqs edir izdiham əlan,
Ətraf qələbəlik və danışqallıq;
İncə ayaqlarla uçur qadınlar,
Alovlu gözləri cəzb edir onlar.
Qısqanc qadınların bu yerdə artıq
Qeybəti, söhbəti kəsilmiş bir an
Kaman səslərinin hayqırışından.

XXIX

Arzular, nəşələr qaynadığı gün
Mənim də aqlımı ballar alardı.
Doğrusu, etiraf və məktub üçün
Bircə yer vardı ki, o da ballardı.
Ey möhtərəm ərlər! Sizə bu gündən
Yaxşılıq eləmək istəyirəm mən.
Gəlin, sözlərimə diqqət verin siz:
Saqındırmalıyam sizi, şübhəsiz.
Siz də, ey analar! Çox ehtiyatla
Qoruyun, gözləyin sizin qızları,
Lorneti düz tutun, düz baxın barı
– Dediym o deyil... Hifz etsin Allah,
Bunu ona görə yazıram ki, mən,
Çoxdan əl çəkmişəm günah işlərdən.

XXX

Heyhat! O müxtəlif əyləncələrə
Alışıb can qoydum, bilsən, nə qədər!
Ziyan verməsəydi səciyələrə
Sevərdim balları indiyə qədər.
O daşqın gəncliyi, o sərt qılığı,
Şadlığı, şöhrəti, pərişanlığı,
Bir də, səliqəylə geyib bəzənən,
Zərif qadınların ayağını mən
Sevirəm!.. ancaq ki, indi doğrudan,
Bütün bu Rusiya torpağında siz
Üç cüt düz ayağa rast gəlməzsınız.
Fəqət bir cütünü!.. Donuq, pərişan,
Hələ də anıram yuxuda hərdən,
Ürəyim az qalır qopa yerindən.

XXXI

De, bunlar nə zaman, hansı səhrada
Yadından çıxacaq, de, ey ağılsız?
Ey zərif ayaqlar, indi harada
Bahar güllərini tapdayırsınız?
Şimalın kədərli, soyuq qarları
Üstündə qalmamış iziniz, barı,
Bəzəkli xalçalar üzərində siz
Yumşaq təmasları çox sevirsiniz;
Şərqi nazlarıyla əzizlənərək:
Şöhrətlə, tərifi coşan bir qanı,
Atalar yurdunu, həbsxananı
Sizinçün çoxdanmı eləmişəm tərək?
Düzlərdə qeyb olan iziniz kimi
İtirdim öz gənclik səadətimi.

XXXII

Dostlar! Floranın¹ isti yanağı,
Bir də Diananın² döşü meyxosdur
Fəqət Terpsixorun çılpaq ayağı
Mənimçün bunlardan daha da xoşdur.
O, bəzən görünür gözlərimizə,
Böyük hədiyyələr vəd edir bizə.
Onun gözəlliyi gülən zamanda,
Arzular oyanır könüldə, canda.
Sevirəm, Elvina! Mən onu yerdə:
Yaz günü çəməndə, bulaq başında,
Qışda buxarının çuqun daşında,
Masa süfrəsinin altında; bir də
Parketin güzgülük görünüşündə,
Dəniz sahilinin qaya döşündə.

¹ *Flora* – çiçəklər ilahəsi

² *Diana* – qədim Roma mifologiyasında ay və ov ilahəsi. O, gözəl qamətli gənc bir qız kimi təsvir edilirdi.

XXXIII

Dəniz yadımdadır tufan qabağı;
Dalğalar sahilə şütüyüb, bəzən
Öpəndə o zərif, tumbul ayağı
Həsədlə nə qədər baxmışam, bilsən!
Ah, bu dalğalarla yüyürüb, barı,
Öpmək istəmişəm o ayaqları.
Xeyr, gəncliyimin qaynayıb-daşan,
Alovlu günləri alısan zaman,
Öpmək istəmədim bu əzabla mən
Gənc Armidaların¹ dodaqlarından,
O təzə gül kimi yanaqlarından,
Ya da gəl-gəl deyən məmələrindən,
Xeyr, ehtirasın odu heç zaman
Belə yandırmamış ruhumu, inan!

XXXIV

Başqa bir günü də anıb yenidən:
Yadıma saldıqca o xoşbəxt çağı,
Tutmuşam bəxtiyar bir üzəngidən,
Əlimdə də onun zərif ayağı.
Xəyallar oynayır gözümdə yenə,
Yenə o, xəfifcə toxunur mənə.
Qaynadır qəlbimin qanını həsrət,
Yenə pərişanlıq, yenə məhəbbət...
Gəl son qoy boşboğaz bu mədhiyyəyə.
Vəsf etmə onları sən ehtirasla.
O lovğalar layiq deyildir əsla
Nə bir ehtirasa, nə bir nəğməyə;
Onların sözü də, baxışı da, bil,
Ayaqları kimi heç sabit deyil.

¹ *Armida* – italyalı şair Torkvato Tassonun “Azad edilmiş Qüds” poemasının qəhrəmanı. Aldadıb yoldan çıxaran, cadugər qadın. Klassik ədəbiyyatda ümumi ad kimi işlədilir.

XXXV

Noldu Oneginim? Baldan evinə
Dönür, yol uzunlu mürgüleyərək,
Yorulmaq bilməyən Peterburq yenə
Oyanmış baraban səsilə gerçək.
Oyanır tacirlər, çərçilər səf-səf,
Gedir sürücü də birjaya tərəf,
Qarların üstündə hey sərpə-sərpə,
Gedir südçü qadın əlində küpə.
Oyanmış səhərin ilk izdihamı.
Yaşıl tüstülər də dik bacalardan
Burula-burula qalxır. Bu zaman
Oyanır Peterburq, oyanır hamı.
Çörəkçi nemes də oyanmış, bir bax.
Açır vasisdası¹ başında qalpaq.

XXXVI

Balın səs-küyündən yorğun düşərək,
Gecənin yerinə yataraq səhər,
Sakit yuxulayır mənzilində tək,
Zinətlər övladı bizim dərbəder.
Günorta keçəndə qalxır yerindən,
Başı bərk qarışır yenə sübhəcən.
Ömrü qaynar keçir, özü də yekrəng,
Sabahkı günü də keçir dünəntək,
Gəncliyin gül açan vaxtında, deyin,
Xoş keçən hər gündü əyləncələrdə,
O şanlı, şöhrətli xoş gecələrdə
Bəxtiyar oldumu bizim Onegin?
Sağlam, ehtiyatsız ömrünü, bir də
Əbəsmi keçirdi ziyafətlərdə?

¹ *Vasisdas* – qədim sözdür, kiçik pəncərə və yaxud qapının ayrıca açılan yuxarı hissəsi: çörəkçi qapını açmadan buradan çörək sata bilər. “Vasisdas” alman dilində olan “was ist das” (bu nədir) sözündən gəlir.

XXXVII

Xeyr, duyğuları soyudu vaxtsız,
Məclisin səs-küyü onu açmadı;
Adətkar xəyalı saysız-hesabsız
Gözəllər ardınca çox da qaçmadı.
Xəyanətlər onu üzüb bitirdi,
Dostluq da, dostlar da cana yetirdi.
Axı o, daima beef-steaks¹ yeyib,
Strasburq qutabı gətirin deyib,
Üstündən şampanski içə bilməzdi,
Daima hirslenib baş ağrısından,
Bütün ömrü boyu elə ağzından
Tikanlı kəlmələr saça bilməzdi.
Bu dəli-dolu da soyudu birdən
Qılıncdan, qurşundan, müharibədən.

XXXVIII

Şərh olunmalıdır bu mərəz çoxdan,
Buna ingilislər deyir splin²
Müxtəsər, azacıq bizim qəhrəman
Rus məxulyasına tutuldu, bilin.
Onegin düşdüsə qəm mərəzinə,
Allaha çox şükür, yaşayıb yenə
Düşmədi intihar fikrinə ancaq.
Lakin o, həyatdan bərk soyuyaraq,
Child Harold³ kimi məyus, pərişan
Görürdü dostları məclisdə onu.
Nə gənclər sevdiyi bostan oyunu,
Nə məclis qiybəti, nə də mehriban
Bir baxış oxşadı ruhunu, barı,
Görmək istəmədi artıq bunları.

¹ *Beef-steaks* – bifşteks, qızardılmış ət parçası (*ing.*)

² *Splin* – kədər, tutqunluq, özginlik, dalaq xəstəliyi də deməkdir (*ing.*)

³ *Child Harold* – Çayld Harold – Bayronun “Çayld Haroldun səyahəti” poemasının qəhrəmanı

XXXIX, XL, XLI

. . . . .
. . . . .
. . . . .

XLII

Kübar məclisinin gözəl qızları!
O, sizi tərk etdi hər kəsdən qabaq,
Şöhrətlər yurdunun vəfasızları
Donuq bir vüqarla məşhurdur ancaq.
Bəlkə də, məclisin bir çox madamı
Bəzən araşdırır Seyi,¹ Bentamı².
Onların söhbəti, sözü, ümumən,
Dözülməz ağrıdır – zənnindəyəm mən.
Əlavə onların qüsuru yoxdur,
Həm də böyükdürlər, ağıllıdırlar,
Etihadla dolu ürəkləri var,
Onlarda ehtiyat, səliqə çoxdur,
Əlyetməz olurlar həmin qadınlar,
İnsanı, doğrudan, çərlədir onlar.

XLIII

Siz, ey Peterburqun qoynunda, bəzən
Gecələr keçəndə, yola çıxaraq,
Atlı karetlərdə nəşəylə gedən
Növrəstə gözəllər, sizdən doyaraq,
Qaynar nəşələrdən nifrətlə dönən
Yevgenim sizi də unutdu həməni.
Onegin qapandı mənzilində tək,
Aldı qələmini, o əsnəyərek,
Yazmaq istədisə; bu ağır zəhmət
Onun ürəyini bulandırdı hey.

¹ Sey (düzü Se) – fransız iqtisadçısı

² Bentam – hüquqçu, ingilis yazıçısı

Ancaq qələmindən çıxmadı bir şey,
Sənət zümrəsinə düşmədi fəqət.
Bu zümrə haqqında yoxdur bir sözüüm,
Çünki onlardanam elə mən özüm.

XLIV

Yenə işsizlikdən sıxılıb canı,
Ruhi bir boşluğa olaraq əsir,
Töküb ortalığa kitabxanarı,
Onegin özgədən ağıl öyrənir.
Budur, kitabları düzmüş yan-yana,
Baxıb, çıxarmayıf fəqət bir mənə.
“Birində sıxıntı, birində yalan,
Başqa birində qalmamış vicdan,
Keçmiş, köhnəlmişdir, ixtiyar kimi.
Yenilik özü də o gündədir, bax! –
Deyib, kitablarla vidalaşaraq,
Atdı onları da qadınlar kimi;
Qoydu toz içində o romanları,
Matəm örtüsüylə örtüdü onları.

XLV

Kübar məclisinin yüklərini biz
Ataraq bir yerdə öz çiyimizdən,
Görüşüb, dost olduq o vaxt ikimiz.
Bəyəndim ondakı sifətləri mən:
Dərin xəyallara bəzən dalardı,
Onda bir ölçüsüz tuhafliq vardı,
Kəskin şüuru da hər zaman oyaq;
Mən çox acıqlıydım, o, qaraqabaq.
Ehtiras oyunun bilirdik, əlbət,
Ancaq qəlbimizin odları söndü,
Həyat bizi yordu, bəxtimiz döndü.
O kor Fortunayla¹, bu bəşəriyyət

¹ *Fortuna* – qədim Roma mifologiyasında xoşbəxtlik və tale ilahəsi

Ömrün səhər çağı küsdürüb bizi,
Kinlə qarşıladi hər ikimizi.

XLVI

Cahanda yaşayan, duyub anlayan
Bəşəri nifrətlə anmaya bilməz.
Keçən günlərə də yanacaq hər an
Varlığı qəlbilə hiss edən hər kəs,
Görüb, duymayacaq qəlb açan bir şey,
Bağrını qurd kimi doğrayacaq hey.
Hər acı, xatirə, hər peşmançılıq.
İnsanın taleyi belədir açıq!
Bunlar rəvnəq verir söhbətə yenə.
Əvvəl heyrətləndim onun dilindən,
Sonra zaman-zaman alışdım qəlbən
Onun bu tikanlı söhbətlərinə.
Küsmədim mən onun bu adətindən,
Zəhərli həcvindən, zərəfətindən.

XLVII

Çox zaman xoşlanıb yay axşamından,
Aydınlıq gecələr “gəl-gəl!” deyəndə,
Şəfəqlər Nevaya süzülən zaman,
Sular Diananı əks etməyəndə.
Əski sevdaları anıb da səssiz,
Keçən məhəbbətlər xəyalıyla biz
Qurtulub qayğıdan, hər işgəncədən,
Nə ləzzət alardıq o zaman, bilsən,
Mehriban gecənin saf qucağında!
Yaşıl bir meşəyə dustaqxanadan
Çıxan dustaq kimi, biz də o zaman
Ömrün o qayğısız, azad çağında
Xəyala qapılıb, dalardıq yenə
Sevdalı gəncliyin ilk dəmlərinə.

XLVIII

Qranit daşlara arxalanaraq,
Dərin təəssüflər içində qəlbi,
Onegin durardı fikrə dalaraq,
Şairin, özünün təsviri kimi.
Hər şey sakit idi, hər tərəf cansız,
Gecə gözətçilər səslərdi yalnız
Burda bir-birini. Arabir uzaq
Milonnayadan¹ səs gəlirdi taq-taq.
Bir də, kürəklənən bir qayıq da tək,
Yorğun çay üstündə axıb gedərdi.
Uzaqdan bizi də əsir edərdi
Gecə qoynundakı şərqi və tütək,
Gecə Tarkvatonun nəğməsi bizə
Xoş gəlib, axardı ürəyimizə.

XLIX

Siz, ey Adriatik dalğalar yolu,
Brenta!² Görəcəyəm, şübhəsiz, sizi
Varlığım yeni bir ilhamla dolu,
Dinlərəm sehrli səslərinizi!
Ülvi, müqəddəsdir o səslər yenə,
Əski Apallonun³ nəvələrinə,
Albionun⁴ məğrur rübabıyla mən
Onu tanımışam, sevmişəm qəlbən,
İtaliya gecəsində azad gəzərək,
Gah deyib-danışan, gah lal kəsilən
Venetsiya qızıyla nazlanıb bəzən,
Əsrarlı bir qayıq ilə üzərək,
Mən də Petrarka⁵tək sevgidən dəm-dəm
O qıza dərd açıb, dil tökəcəyəm.

¹ *Milonnaya* – Peterburqda bir küçə

² *Brenta* – Adriatik dənizinə tökülən bir çaydır.

³ *Apallonun nəvələri* – Şairlər. Apallon – qədim yunan mifologiyasında günəş allahı və incəsənətin hamisidir.

⁴ *Albion* – İngiltərənin qədim adı. “Albionun rübabı” dedikdə Puşkin vaxtıyla İtaliya haqqında çox yazmış Bayronun poeziyasını nəzərdə tutur.

⁵ *Petrarka* – XIV əsr İtaliya şairi, çoxlu aşiqanə şeirlərin müəllifi

L

Azadlıq saatım tezmi vuracaq?
Zamandır! Zamandır! Səs verin mənə!
Hava gözləyirəm, əl edirəm, bax.
Dənizdə gəminin ağ yelkəninə.
Dəryalar üstündə nə vaxt, nə zaman
Keçib dalğalardan, fırtınalardan
Azad bir ənginə qoşacağam mən?
Mənə, təbiəti, kinlər bəsləyən
Sahili tərək etmək vaxtıdır, tamam
Cənubun yelləri coşub əsəndə,
Doğma Afrikamda¹ sərbəst gəzəndə
Tutqun Rusiyanı xatırlayıram.
Mən orda inlədim, dil verdim yara,
Mən orda qəlbimi qoydum məzara.

LI

Onegin mənimlə yad ölkələri
Səyahət etməyə hazırıdı, fəqət,
Dönüb taleyimiz, o gündən bəri,
Ayrı saldı bizi uzun bir müddət.
O günlər atası köçdü dünyadan,
Bir yığın borclu da gəlib o zaman.
Bizim Onegindən yapışdı, bəli,
Hələ bir fikirli, bir əqidəli.
Yevgeni iyranib çəkişmələrdən,
O, öz qismətinə küsmədi o gün,
Borclara payladı mirası bütün.
Böyük bir itki də görmədi bunda.
Elə bil, duymuşdu o, bir az qabaq
Ki, naxoş əmisi mərhum olacaq.

¹ Şairin ana-babası afrikalı olmuşdur, ona işarədir.

LII

Birdən, doğrudan da, belə bir xəbər
Gəldi ki, əmisi ağır xəstədir.
Şad olar onunla görüşsə əgər,
Kişi yataqdadır, lap can üstədir.
Bu qəmli sifariş gəlib çatantək
Onegin yığışdı tələsiyərək.
Poçt yolları ilə dərhal çaparaq,
Yorulub əsnədi görüşdən qabaq.
O, pul xatirinə, qəsdənsə gərək
İçini, köksünü çəkə yalandan,
(Bununla başlandı bizim bu roman);
Əmisi yaşayan kəndə yetişmək
Masanın üstündə gözü nə gördü:
Yenə hazırlanmış “dəfinə” gördü.

LIII

Yasa gələnlərlə dolmuşdu həyəət;
Mərhumun üstünə dörd bir tərəfdən
Dost da axışırdı, düşmən də, fəqət,
Hamısı yas sevən adamdı, bilsən!
Mərhumu dəfn edib, ondan keçdilər,
Keşislər, qonaqlar yeyib-içdilər,
Sonra dağıldılar üzlərində tər,
Guya ki, mötəbər bir iş gördülər.
Budur, kənd sakini bizim Onegin
Bu gündən sahibdir suya, torpağa,
Zavoda, meşəyə olmuşdur ağa
O bədxərc, səliqə düşməni, bilin,
İndi şadlanır ki, düşdü bir yola,
Saldı həyatını yeni üsula.

LIV

İki gün oxşadı ruhunu ancaq
Pərişan görkəmli o tənha düzlər.
Şır-şır şırıldayan hər sakit bulaq,
Kölgəli axşamlar, açıq gündüzlər.
Meşələr, təpələr, səhralar həməən
Ona xoş gəlmədi üçüncü gündən.
Sonra Onegini yatırdı onlar,
Gördü ki, kənddə də bir kəsalət var.
Onegin burda da darıxdı yenə.
Saraylar, küçələr, şöhrətli yerlər,
O ballar, qumarlar, bir də şeirlər
Burda olmasa da, darıxdı yenə.
Onu malxulyalar izlədi gerçək,
Vəfalı zövcələr ya kölgələrtək.

LV

Sakit bir ömürçün yaranmışam mən,
Vurğunam kənddəki o səssizliyə;
Orda nəğmələrim qopur ürəkdən,
Şeirim qanadlanır ənginlik deyə!
O məsum çağlara könül verərək,
Səssiz, göl yanında gəzirəm tək-tək.
Günüm far niente¹ içində keçər.
Orda oyanıram mən səhər-səhər,
Nazlanıb bu gözəl, səfalı yerdə,
Orda az oxuyub, çox yatıram, bil,
Keçici şöhrətlər məqsədim deyil,
Belə ötmədimi keçən illərdə
İşsizlik, tənhalıq içində mənim
O azad günlərim, xoşbəxt günlərim?

¹ *Far niente* – bekarlıq (*ital.*)

LVI

Çiçəklər, məhəbbət, kənd, bayram, çəmən,
 Düzənlər! Bağlıyam ruhumla sizə.
 Fəqət bambaşqayıq Oneginlə mən,
 Bir gözlə baxmasın insanlar bizə.
 Rişxəndcil oxucu, ya da bir böhtan
 Naşiri, əsərdə mənə oxşayan
 Cizgilər gördükdə, hay salıb birdən,
 Allahsızcasına deməsin ki, mən
 Onegin adına bu sətirlərdə
 O vüqar şairi Bayrontək, ancaq
 Özümün əksimi quraşdıraraq,
 Özümü yazmışam, deməsin bir də,
 Guya, özümüzdən başqasını biz
 Görməyə kahalıq, yazmağa aciz...

LVII

Bunu da qeyd edirəm yeri gəlmişkən:
 Bütün şairlərlə dostdur məhəbbət.
 Mənim də rüyama süzülmüş bəzən
 İncə təbiətli bir para xilqət.
 Onların surəti ruhumda qalmış,
 Sonra ilhamımla qoşa ucalmış.
 O dağlar qızının¹ gözəl səsinə,
 Salgir sahilinin əsirəsini
 Tərənnüm etmişəm gənclikdə mən də.
 Onlardan bir xəyal qaldı yadigar.
 İndi sorursunuz məndən, ay dostlar:
 “İlham alırsanmı yeri gələndə?
 O qısqanc qızların yığnağında, sən
 Kimin sorağıyla inildəyirsən?”

¹ *Dağlar qızı* – “Qafqaz əsiri” poemasının qəhrəmanı çərkəz qızı. Salgir sahilinin əsiri – “Bağçasaray çeşməsi” poemasında Kırım xanı Gərayın arvadı. Salgir – Kırmda bir çaydır.

LVIII

Kimin baxışları sənin o dalğın
Nəğməni isti bir qəlblə oxşadı?
Kimin gözlərindən sən ilham aldın?
Tanrı saydığının, de, nədir adı?”
Yox, yox, a dostlarım, heç kimi, vallah!
Sevgidən dərd alıb, dərd yemişəm, ah!
Eşqə, məhəbbətə qafiyə tutan,
Bununla dərdini bir dəm ovudan,
Bir də Petrarkanın iziylə gedən,
Şeirlər yazaraq eşqinə dair,
Ortada şöhrət də qazanan şair,
Xoşbəxtdir – deyirəm ürəyimdə mən;
Fəqət mən sevərkən gülmədi xəyal,
Keçdi aşıqlıyım ağılsız və lal.

LIX

Keçdi məhəbbətim, ilham gələrək,
Şüurum olmuşdur aydın bir səhər.
Axtardığım budur: olsun həmahəng
Sehrli duyğular, fikirlər, səslər,
Yazıram, qəmlərdən azaddır ürək,
Sanma ki, qələmim vəcdə gələrək,
Yenə şeirlərin yanına bir-bir
Qadın ayaqları, başları çəkir.
Bir də alovlanmaz soyumuş küllər.
Dərdliyəm, göz yaşım qurumuş, inan.
Ruhumda qaynayan fırtınalardan
Yaxın bir zamanda qalmaz bir əsər.
O vaxt iyirmi beş qitə nəğmədən
Bir yaxşı poema yaradaram mən.

LX

Hazırdır nəğməmiz, qəhrəmanımın
Adını, bilmirəm, qoyum nə sayaq;
Hələlik, yazdığım bu romanımın
Birinci fəslini qurtardım ancaq;
Onları diqqətlə keçirdim gözdən;
Burda zidd fikirlər nə çoxdur, bilsən!
Fəqət düzəltmədim. Bununla, inan,
Çıxaram senzora olan borcumdan.
Yazdığım əsəri qoy jurnalistlər
Çeynəyib, çeynəyib dansınlar yenə.
Tez ol, get Nevanın sahillərinə,
Get, sən, ey ilk dəfə yaranmış əsər!
Get, mənə dünyada bir şöhrət əsər!
Uydurma, iftira, söyüş və böhtan!

II fəsil

*O rus!*¹
Hor.

I

Xoşdu Oneginin sıxıldığı kənd,
O hicra bucağın min hüsnü vardı.
Orda saf zövqlər aşiqi, əlbət,
Köyləri şükranla salamlayardı.
Axır çay üstündə, nəzərdən kənar,
Ağalq evini, orda ki dağlar
Qoruyub saxlardı yeldən, borandan,
Çəmənlər, tarlalar bütün al-əlvan,
Gülərdi gülləri və gülşənləri,
Çiçəkdən-çiçəyə quşlar qonardı.
Kəndlər orda-burda işıqlanardı
Sürülər gəzərdi göy çəmənləri.
O yerdə xaraba bir bağ da vardı.
İçində pərilər fikrə dalardı.

II

Bir qəsır də vardı ki, nə deyim ona,
Doğrudan, bir qəsır qurmuş sənətkar;
O möhkəm, qorxusuz, möhtəşəm bina
Ağıllı keçmişdən qalmış yadigar.
Orda otaqların ucadır tağı,
Bəzənmiş ipəklə qonaq otağı,
Çarların əksiylə bəzənmiş divar,
Kaşından qayrılmış qəşəng sobalar.
Ancaq səbəbini bilmirəm, niyə
Bizim vaxtımızda köhnəlmiş onlar?
Bir də, dostum üçün nə mənası var.
Başını vurmayı bu dərinliyə:

¹ *O rus!* – “Ey kənd!”, Horasi (*lat.*)

Hər köhnə salon da, yeni salon da
Eyni əsnəmələr oyadır onda.

III

Oneginin təzə köçdüüyü yerdə
O qoca əmisi bir vaxt yaşardı.
Qırx il milçək tutub pəncərələrdə
Açarçı qadınla hey dalaşardı.
Evin döşəməsi sadə palıddan,
Masa, iki dolab, yumşaq bir divan,
Mürəkkəb ləkəsi düşməmişdi heç.
Açdı dolabları Onegin tez-gec:
Birindən tapıldı çıxar dəftəri,
Birindən bir neçə içki bardağı,
Dolu küpələrdə alma arağı,
Səkkizinci ilin boz təqvimləri;
Qocanın işləri çox olduğundan
Başqa kitablara baxmazdı bir an.

IV

Bütün əmlakının üzərində tək,
Vaxtını keçirmək üçün Onegin,
Ən əvvəl çalışdı fikirləşərək,
İstədi bir yeni qayda düzəltsin.
Bu çöl aliminin üsuluna bax:
Qullar taleyini dualayaraq,
Qədim biyarların ziddinə getdi;
Onları bəhrəylə o əvəz etdi.
Fəqət öz xeyrini gözəlcə bilən
Qonşusu bu işdən xəbər alınca,
Deyinib söyləndi onun dalınca.
Başqa birisi də güldü hiylədən,
Dedilər bir səsle qərarlaşaraq:
Xata çıxardacaq bizə bu sarsaq.

V

Qonşular gələrdi yanına qabaq,
Fəqət təkər səsi eşidən zaman
Öz Don ürgəsinin üstə qalxaraq,
Onegin çıxardı arxa qapıdan
Ki, bir də gəlməsin onlar üz-üzə;
Odur ki, düşmüşdü ağıza-sözə.
Hamı inciyərək hərəkətindən,
Onunla dostluğu kəsdilər birdən.
“Qonşumuz cahildir, şüuru da kəm,
Qırmızı çaxırdır içdiyi uzun,
O, bir dikburundur, həm də farmazon¹.
Xanımlar əlini öpməyir sərsəm,
Nə “net”, nə “da” gəlir dilinə bir dəm”.

VI

Öz doğma kəndinə gəldi bu zaman
Burda tanınmamış bir gənc mülkədar,
Onunsa adını burda dörd yandan
Doladı ağıza, dilə qonşular.
Vladimir Lenski o adlanardı.
Onun hettingelli² bir ruhu vardı,
Gözəl baxışından ömrün baharı,
Şairdi, həm Kantın pərəstişkarı,
Dumanlı Almaniya məmləkətindən
Gətirdiyi nəydi, alimlik barı:
Azadlıq eşqinin xoş xəyalları,
Alışqan, həm də çox tuhaf görünən
Bir ruh. Odlu sözlə coşan bir ürək.
Uzun, qara saçlar ta çiyininədək.

¹ *Farmazon* – təhrif olunmuş “frank-mason” sözüdür. Gizli beynəlxalq dini-siyasi cəmiyyət üzvləri belə adlanırdılar. Bəzi mason təşkilatları Rusiyada hökumətə zidd xarakterdə olduğu üçün ayam mülkədarların dilində “Farmazon” sözü – inqilabçı, allahsız mənasında işlənirdi.

² *Hettingel* – Almaniya bir şəhəridir. XVIII əsrin sonu və XIX əsrin əvvəllərində Hettingel universitetində təhsil alan tələbələr içərisində ruslar da az deyildi.

VII

Kübar məclisinin pozğunluğunu
Görməyib, solmamış onun baharı,
Qızlar əzizlədi nəcib ruhunu,
Salamla oxşadı onun dostları,
Sadədil, ürəyi məsum, mehriban,
Ümidlər gülərdi ona hər zaman
Dünyanın şöhrəti, cah-cəlalı,
Özünə bağlardı o gənc kəmalı.
Şirin xəyallarla yaşardı hər an.
Onun şübhələrlə döyünən qəlbi
Hələ bir maraqlı tapmaca kimi
Gəlirdi qayəmiz ona, doğrudan:
Baş yorub anlamaq istərdi bizi,
Möcüzə sanardı hər qayəmizi.

VIII

O inanırdı ki, tez qovuşacaq
Əzəldən alınma yazılan qıza.
Şairin yolunu gözləyib ancaq,
Daima inləyən, pərişan qıza.
O inanırdı ki, dostlar hər zaman,
Onun şərəfinə keçər canından,
Böhtanlı başlan qoparsalar da,
Onların əlləri titrəməz darda;
Bir də ki, taleyin seçilmişləri,

. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

IX

Bir acı təəssüf, nifrət, iztirab,
Yaxşılıq yolunda bir saf məhəbbət,
Şöhrət arzusunda şirin bir əzab
Hissilə coşardı o gənc təbiət.
Getedən, Şillerdən ilham alaraq,
Ruhuyla, qəlbiylə alovlanaraq,
Coşduqca ilhamı, coşduqca qanı,
O, öz rübabıyla gəzdi dünyanı.
O xoşbəxt nəğməkar hər zaman, hər an,
Bakir xəyalların səyyarlığını,
Sadə gözəlliyyənin saf varlığını,
Yüksək ilhamını utandırmadan,
Yüksək əməlləri duyub dərində,
Vüqarla saxladı nəğmələrində.

X

“Məhəbbət” deyərdi hər nəşidəsi.
Sadədil bir qızın şüuru qədər
Sadəydi şairin ürək nəğməsi;
Aydındı qəlbində qopan şərqilər.
Günahsız bir körpə röyalarıtək,
O dilsiz göyləri sakit süzərək,
Dolaşan Aya da bənzeri vardı,
O, mavi boşluqda səssiz axardı.
Nəğməsi dərd-qəm, bir də ki, hicran
Xəyalı gəzirdi sirli bir uzaq
Ki, orda göz yaşı damcılayaraq,
Axmış sinəsinə uzun bir zaman.
On səkkiz yaşına hələ çatmamış,
Üzündə ağlardı boranlı bir qış.

XI

Onun yaşadığı bu çöldə yalnız
Yevgeni duyurdu məharətini.
Sevməzdi ağalar evində saysız
Soyuq məclislərin ziyafətini,
Biçindən, çaxırdan, itdən, pişikdən,
Qohumdan, qonşudan, evdən, eşikdən
Olunan söhbətdə nə bir şeiriyət,
Nə bir duyğu vardı, nə də mərifət.
Odur ki, Lenski qaçardı hər an
Onların bir quru söhbətlərindən
Qulaq ardındakı qeybətlərindən
Xoşlana bilməzdi bu təmiz insan,
Əziz qadınların dedi-qodusu
Daha gülünc idi, sözün doğrusu.

XII

Lenski zəngindi, həm də xoşülfət,
Nişanlı sayılırdı hər yerdə şair:
Çoxdan, kənd yerində belədir adət,
Hamı öz qızını ona ad verir.
Yarı rus adlanan bu gənc təbiət
Məclisə girdimi, başlanır söhbət,
O yandan, bu yandan söz gəlib çıxır
Ki, ruhu daima subaylıq sızır.
Samovar yanına çağınılaraq,
Dunya da bir yandan çay töküüb verir,
Pıçıldayırlar ki: “Dunya, göz yetir!”
Sonra gitara da gətirilir, bax:
Allah! Cığıldayır Dunyamız bizim:
Durma, kaşanəmə gəl, ey əzizim!..

XIII

O vaxt istəmədi Lenski, ancaq
Olsun izdivacın dilsiz dustağı:
Qəlbən arzuladı ülfət tutaraq,
Oneginlə yaxın həmdəm olmağı.
Onlar yaxınlaşdı: dalğa ilə daş.
Nəsr ilə şeir, buz ilə atəş
Fərqli deyildilər bu dostlar qədər.
Əvvəl, bir-birinə zidd təbiətlər
Soyuq keçindilər, fəqət sonradan
Dönüb, xoşlandılar biri-birindən,
At minib gəzməyə çıxdılar bəzən,
Ayrılmaz oldular keçdikcə zaman,
Bunu da etiraf edirəm ki, mən:
İnsan tez dostlaşır işsizliyindən.

XIV

Bu quru dostluq da aradan gedib...
Bütün büdətləri əzir, danırıq.
Bizdən başqasını sıfır zənn edib,
Yalnız özümüzü vahid sanırıq.
Hər kəsdə Napoleon iddiası var,
Bu insan adlanan cütayaqlılar
Bir adət görünür gözlərimizə,
Çox gülünc görünür duyğular bizə.
Yenə də Yevgeni yaxşıdır bir az;
Çünki insanları gözəl bilsə də,
Onlara nifrətlə baxıb gülsə də, –
Bilir, istisnasız bir qayda olmaz.
Layiq olanları seçərək bir-bir,
Kənardan-kənara hörmət bəsləyir.

XV

Şairi dinlərdi dostu Onegin:
Odlu danışıklar, odlu söhbətlər
Hələ toxtamamış o yumşaq beyin,
Daima ilhamla dolu bir nəzər
Yeni görünürdü gənc Yevgeniyə.
Şairin xəteri sınmasın deyə,
Onegin sözünü udardı bəzən
Ağılsızlıq olar, doğrudan da, mən
Toxunsam şairin ani kefinə,
Mənsiz də hökmünü verəcək zaman;
Qoy yaşasın hələ qəlbində inam.
İnansın dünyanın kamilliyinə;
O sayaqlasa da, coşsa da, gərək
Gənclik xətirinə onu əfv edək!

XVI

Qızardı dostların mübahisəsi.
Budur, mövzuları say birər-birər:
Yaxşılıq, yamanlıq elmin meyvəsi,
Əsrlərdən qalan boş əfsanələr,
Varlığın, yoxluğun bütün sirləri,
Həyat fikirləri, bəxt fikirləri,
Dostların qəlbində qaynayıb bəzən,
Keçərdi onların məhkəməsindən,
Bəzən də varlığı alışıb-yanan
O şair, ağzından od püskürərək,
Şimal dastanından deyərdi tək-tək.
Bizim nəzakətli Yevgeni bu an
Şairi hörmətlə dinlərdi, bilsən,
Az şey anlasa da, dediklərindən.

XVII

Çox vaxt ehtirasın min oyunundan
Ayılmazdı başı çölləmələrin.
Onların yükünü atıb boynundan,
Təəssüflənirdi bizim Onegin.
Ahlar da çəkərdi özü bilmədən.
Xoşbəxtdir onlara tutulub bəzən,
Qaçıb öz canını qurtaran insan;
Daha da xoşbəxtdir bunları bir an
Dadmayıb, eşqini sadə hicranla,
Ədavəti sözlə soyudub; tək-tək
Yaxın dostlar ilə bir əsnəyərek,
Qısqanclıq dərđini bilmədən əsla,
Atadan-babadan qalan hər nə var,
Bir xaç ikiliyə tapşırımayanlar.

XVIII

Kamala yetişmiş bir sükunətin
Bayrağı altında toplaşanda biz,
Odları söndükcə gənc məhəbbətin
Soyuyur qızışan sinirlərimiz.
Bizə gülünc gəlir bu əyləncələr,
Ehtirasdan qopan azğın nəşələr.
Sakit bir aləmə biz də dalaraq,
Keçən gəncliyə də həsrət qalaraq,
Onu dinləyirik başqalarından.
Özgənin ehtiras söhbətlərindən,
Zövq alan qəlbimiz qopur yerindən,
Belə şikəst olmuş qoca qəhrəman,
Bu sayaq dinləyir mücahidləri
Özü guşənişin olandan bəri.

XIX

Alovlı gənclik də dünyada, əlbət,
Görüb duyduğunu gizləyə bilməz:
Şadlıq, düşmənçilik, ələm, məhəbbət –
Gəncliyin payıdır bu ruh, bu həvəs.
Onegin sevgidən şikəst olaraq,
Şairi dinlərdi fikrə dalaraq;
O da öz könlünün ifadəsiylə,
Açardı qəlbini coşqun səsiylə,
Eşqini, dərini, səadətini –
Söylərdi vicdanla öz sevdasını
Ömrünün səmimi macərasını,
Çoxdan bildiyimiz hekayətini,
Şairin səmimi danışığından
Onegin eşidib, bilmişdi asan.

XX

Bizim vaxtımızda bu sevdaya, ah,
Artıq tutulmayı heç bir sayğısız,
Məhəbbət uğrunda inləyən, eyvah,
Şairin qəlbidir bu yerdə yalnız.
Hər zaman, hər yerdə eyni diləyi,
Eyni xəyallarla vuran ürəyi,
Eyni arzuları, ələmləri var!
Nə yanğı söndürən uzaq bir diyar,
Nə uzun illərin hicran töhfəsi,
Nə ilham vaxtının munis səhəri,
Nə yad ölkələrin gözəllikləri,
Nə də ki, nəşənin, elmin gur səsi,
Bakirlik oduyla tezəcə qızısan
O ruhu dəyişə bilmədi bir an.

XXI

Hələ körpəlikdən Olqaya əsir,
Ürəyi duymamış ayrılıq dərdi.
Qız oyunlarına baxıb arabir,
Məftun baxışlarla o seyr edərdi.
Pəlid kölgəsinə cüt gələrdilər,
Birlikdə oynayıb əylənərdilər.
Atalar, qonşular o vaxtdan bəri
Bəlgələmişdilər bu körpələri.
Bakir bir hüsn ilə göyçəklənərdi
Atanın, ananın gözündə bu qız;
O, sakit kölgələr içində yalnız
İnci gülü kimi çiçəklənərdi;
Sıx otlar içində bu incə çiçək
Nə arı görmüşdü, nə də kəpənək.

XXII

Qaynar nəşələrin ilk röyasını
O verdi şairə gülümsəyərək.
Oxudu ilk dəfə qız sevdasını
Şairin çaldığı yanıqlı tütək.
Əfv edin, gəncliyin xoş qılıqları,
Şairim çox sevir sıx şamliqları.
Sevir sükunətdə yalnız qalmağı,
Ulduza, məhtaba baxıb dalmağı,
Göylərin qəndili Ay işığında,
Soxulub axşamın qoynuna biz də,
Ələmlər, həsrətlər gənc qəlbimizdə
Ağladığı gecənin yaraşığında!..
İndisə Ay baxır gözlərimizə,
Tutqun fənər kimi görünür bizə.

XXIII

Daima diqqətli, daima ciddi,
Daima şad, gülən bir səhər kimi,
Bir şair qədər də sadədil idi,
Ruha xoş gəlirdi busələr kimi,
Göylərə bənzəyən o mavi gözlər,
O yumşaq hörüklər, məzəli sözlər,
O avaz, tərpnəş, o zərif bədən
Bütün Olqadadır... Gündə rast gələn
Adi romanlara baxsanız əgər,
Mənim də bir zaman sevə bildiyim,
Bəzən xəyalıyla deyib-güldüyüm,
Olqanın bu əksi sizə rast gələr.
Möhtərəm oxucum, icazə versən,
Böyük bacısından danışaram mən.

XXIV

Tatyana adlanır deyəcəyim qız,
Bu ad könlümüzdə düşəndən bəri,
Bu adla ilk dəfə parlayır yalnız
Romanın bu zərif səhifələri.
Nə olsun? Doğmadır, əzizdir bu ad,
Bu adla bağlıdır əski bir həyat,
Uzaq bir keçmişin xətirələri.
O günlər arxada qalandan bəri,
Etiraf edək ki: bizim zövqümüz
Adları korlamış hey gələ-gələ,
(Şeirlər haqqında demirəm hələ);
Hələ də həsrətlik maarifə biz,
O təsir etməmiş gənc nəslimizə,
Quru yırğalanmaq qalmışdır bizə.

XXV

Beləcə, Tatyana o adlanardı.
Onda bacısının nə gözəlliyi,
Nə də al yanaqlı saflığı vardı,
Nə də ki, o şıltaq qız dəcəlliyi.
Pərişan, kirimiş, düşünərdi tək,
Ahu baxışları daima ürkək.
Kənar dolanardı, kənar gəzərdi,
Doğma evlərində yada bənzərdi.
O, öz atasına, öz anasına
Bilməzdi özünü şirin salmağı,
Uşaqlarla gəzib ləzzət almağı,
Atılıb-düşməyi sevməzdi əsla.
Çox zaman bu sakit, bu nəşəsiz qız
Pəncərə önündə durardı yalqız.

XXVI

Qızıcığın ta beşik vaxtından bəri
Dalğınlıq səmimi rəfiqəsiydi,
Onun qanadlanan xəyal şəhpəri
Kəndistan yerinin mənzərəsiydi.
Nə gündüz, nə də ki, bir gecəyarı
İynə görməmişdi ağ barmaqları,
Zilləyib parçaya yorğun gözünü,
Dizləri üstündə kətan, bezini,
İpək naxışlarla hörməzdi bəzən.
Kübar məclisinin öz adəti var:
Gəlin oynadaraq bizim uşaqlar
Nəzakət öyrənir ta körpəlikdən.
Qoyub gəlinləri qarşıya bir-bir
Ana dərslərini hey təkrar edir.

XXVII

Oyuncaq gəlini bu yaşda belə,
Tatyana almazdı əlinə bir dəm.
Şəhərdən, modadan gəlinlərilə
Bir söhbət açmazdı bu sakit sənəm.
Yabançıydı qıza bu əyləncələr.
Qışın soyuğunda uzun gecələr
Qorxunc nağıllara sakit dalardı,
Onlara qəlbiylə məftun olardı,
Olqa gəlinlərlə oynasın deyə,
Bu rəfiqələri ixtiyar nənə
Topladığı zaman bir göy çəmənə,
Tanya qarışmazdı o mərəkəyə,
Sıxardı ruhunu oyun dəsətəsi,
Onların qışqırq qoparan səsi.

XXVIII

Solğun üfüqlərin köksündə tək-tək
Ulduzlar dağılıb tökülən zaman,
Səhər müjdəsini verəndə külək,
Ağaran dan yeri sökülən zaman,
Tatyana eyvana gələrək yalnız,
Doğan səhərləri qarşıları qız.
Qış vaxtı gecələr çox uzananda,
Qaranlıq kölgələr düşən zamanda
Soxulub avara bir səssizliyə,
Tənbəl Şərq hələ də mürgüləyərəkən
Tanya oyanardı hamıdan erkən,
Mənali gözləri dalardı göyə;
Adətkar olduğu bir vaxtı vardı –
Şam hələ sönməmiş qız oyanardı.

XXIX

Bilin ki, tez düşdü həvəsi onun
Zamanın tanınmış romanlarına,
O məftun olmuşdu ədib Russonun,
Bir də Riçardeonun yalanlarına
Atası sadəydi, qüruru da yox,
Bu əsrə gəlməkdə gecikmişdi çox.
Kitabda görməzdi heç də bir ziyan,
Onları çevirib açmazdı bir an.
Oyuncaq sayardı o, kitabları,
Qızının yastığı altında bəzən
Gizli bir sirr ilə, o mürgüləyən
Cildlərin qeydinə qalmazdı, barı...
Ona bənzəməzdi qadını fəqət, –
Ədib Riçardsona¹ vurğun təbiət.

XXX

Nə qədər sevsə də, o, Riçardsonu,
Demə ki, oxuyub vəcdə gəlirdi.
Güman etməyin ki, Qrandisonu
Lovlasdan yuxarı tuta bilirdi;
Moskva şəhərində keçmişdə ona
Knyajna – əmisi qızı Alina
Tez-tez danışardı hey Riçardsondan.
O zaman, razılıq almamış ondan
Nişan taxılmışdı, adamı vardı.
Qızsa başqasını sevərdi candan,
Ağlına, qəlbinə vurulub haman,
Ərdən çox onunla maraqlanardı.
Həmən Qrandison yaşardı frant
O qumarbaz idi, özü də serjant.

¹ *Riçardson* – XVIII əsr ingilis yazıçısı. “Qrandison” və “Klarisa Qarlou” romanlarının müəllifi.

XXXI

Qız Qrandisontək özü hər zaman
Son modaya görə bəzənərdi hey.
Onu başqasına verdilər haman
Rəyini bilmədən, sormadan bir şey.
Dərdi, fikirləri dağılsın deyə,
Onu alan kimi, öz kəndlərinə
Apardı tədbirli, ağıllı əri.
Bir Allah bilirdi – onun günləri
Orda necə keçir. Əvvəl ağladı.
Boşanmaq istədi ərindən. Fəqət
Sonra təsərrüfat, bir də təbiət
Onu da özünə çəkib bağladı.
Göyün bəxş etdiyi insan adəti
Yerdə əvəz edir hər səadəti.

XXXII

Onun bu çıxılmaz, hər şeydən üstün
Dərdini get-gedə ovutdu adət,
Hirsiyə soyuyub getdi büsbütün,
Yeni bir ixtira tapdı, nəhayət.
İşlə bekar vaxtı fərq edən qadın
Ərinin üstündə hakim olmağın
Sirrini axtarıb tapdı bu zaman,
İşlər də yoluna düşdü durmadan.
At minib gəzərdi işin üstünü,
Qışa hazırlardı duzlu göbələk,
Evin də xərcini özü çəkərək,
Hamama gedərdi hər şənbə günü,
Xidmətçi qızları döyərdi yaman
Ərindən heç bir şey xəbər almadan.

XXXIII

Bəzən də qızların söz albomuna
Qəlbinin qanıyla yazardı bir şey.
O, Praskovaya deyib Polina,
Uzada-uzada danışardı hey.
Canına darca bir korset taxaraq,
Bizim rus “N”yini burnunda yumşaq
Fransız “N”yitək deyərdi hər an.
Fəqət tez soyudu bu qaydalardan,
Korseti, albomu, o Polinanı,
Şeir dəftərini unutdu həməən,
Yenə qaydasına düşüb, yenidən
Akulka çağırdı o, Selinanı.
Nəhayət, dəyişdi hər gərəyini,
Gecə paltarını, baş ləçəyini.

XXXIV

Əriysə ürəkdən sevərək onu,
Gördüyü işlərdən saymaz keçərdi.
Ona tapşıraraq öz var-yoxunu
Özü bir xalatda yeyib-içərdi.
Həyatı sakitcə keçərdi, demək;
Axşam toranlığı sinə gərərək,
Qaranlıq düşəndə, alışanda şam,
Arabir qonşular, tanışlar axşam
Yığışib gələrdi söhbət etməyə.
Burda dərdlərini bölüşərdilər,
Bəzən qeybət vurub gülüşərdilər,
Qaçardı Olqa da samovar deyə.
Sonra şam verilir, vaxt keçir yenə,
Qonaqlar dağılıb gedir evinə.

XXXV

Mehriban keçmişin hər təsəllisi,
Qaydası qalmışdı bu dinc həyatda;
Bişərdi yağlıca rus fəsəlisi
Pəhriz adətləri tutulan vaxtda.
İldə iki dəfə pəhriz etməyi,
Vəsmə mahnısını, yallı getməyi,
Bir də yelləncəyi sevərdilər. Bax:
Troitsa¹ günündə əsnəyərek xalq,
Ellik duasına qulaq asanda
Gözünü isladıb ağıları bir az;
Onlara havatək lazımdı kvas.
Evlərinə qonaq gələn zamanda
Açıları təmiz, böyük bir süfrə
Yemək verirdi rütbəyə görə.

XXXVI

Beləcə, qocaldı onlar büsbütün.
Yaşadı ömrünü qocayla qarı.
Qocanın üzünə açıldı bir gün
Məzarın, ölümün sərt qapıları.
O getdi rəhmətə nahardan qabaq.
Körpələr ağladı matəm tutaraq.
Vəfalı qadını, dostu, yoldaşı
Axtıdı üstündə acı göz yaşı.
Düşdü qucağına yaş torpaqların
O insafılı ağa, o sadə vicdan.
Bu sözlər oxunur məzar daşından:
“Günahkar bir bəndə Dmitri Larin
Bir Allah quludur, briqadirdir,
Bu daşın altında ruhu dincəlidir”.

---

¹ *Troitsa* – Troitsa bayramı (xristian dini bayramlarından biri)

XXXVII

Vladimir Lenski vətənə yetdi,
Qonşunun bu həqir abidəsini
Öz ana yurdunda ziyarət etdi,
Düşündü keçmişin xatirəsini.
Quru torpağına köks ötürərək,
Poor Yorick – söylədi inləyən ürək:
“Onun qucağında böyümüşəm mən,
Çox vaxt oynamışam ta körpəlikdən
Mərhumun Oçakov medalı ilə.
Mənə bəlgəmişdi Olqanı, heyhat,
O günü görmədi... sönən bu həyat”.
Səmimi bir qəmlə gələrək dilə
Vladimir burdaca düşünüb dərhal
Mərhumun adına yazdı madriqal¹.

XXXVIII

Ata-anasını anıb burdaca,
Pərişan yazılı məzar daşını
Hörmətlə yad etdi. Quru torpağa
Axitdi həsrətli o göz yaşını.
Ömrün şırımları içində, heyhat.
Bitən sünbül kimi göyərən həyat
Boy atır, yetişir sonra məhv olur
Qədərini gizli bir hökmüylə solur.
Yerinə göndərir başqalarını,
Bizim nəsillər də belədir, əlbət!
Boy atan, qaynayan o gənc təbiət
Qəbrə sıxışdırır babalarını
Bizim nəvələr də, döndükcə rüzgar,
Bizi yer üzündən sıxışdırarlar!

¹ *Madriqal* – mədhiyyə xarakterli qısa şeir

XXXIX

Hələlik siz için bu nəşələrdən,
Bu yüngül həyatla məst olun, dostlar!
Ömrün heçliyini anlamışam mən,
Ona az bağlıyam, az nisbətım var,
Hər bir əlamətə göz yummuşam mən.
Ancaq ürəyimi oynadır bəzən
O uzaq arzular, uzaq ümidlər,
Dünyada məndən də sadə bir əsər
Qalmamış gedərsəm, mənə dərd olar.
Yaşayıb, yazıram tərif üçün yox.
İstədim bu yazıq taleyim az-çox
Dünyada hörmətlə qalsın yadigar...
Mənim də adımlı yad edən hər kəs
Məni də dost kimi ansın bir nəfəs!

XL

Bəlkə, bir ürəyi isidə o da,
Görək bu taleyim göstərər nələr;
Bəlkə, ölməyəcək qoca dünyada
Mənim də yazdığım sözlər, qitələr.
Bəlkə də, (bu xoş bir ümiddir ancaq)
Gələcək bir cahil mənə baxaraq
Şöhrətli əksimi nişan verəcək;
Bu da şair imiş – o söyləyəcək,
Al təşəkkürümü, qəbul elə sən,
Sən, ey aonidlərin¹ pərəstişkanı,
Bir də, xəyalımın yaratdıqları
Nə varsa, onlara hörmət bəsləyən,
Qoca çələngini oxşayıb əvvəl,
Sonra sıgallayan, ey lütfkar əl!

---

¹ *Aonidlər* – qədim yunan mifologiyasına görə incəsənətə hamilik edən ilahələrdir. Sən, ey aonidlərin pərəstişkanı – şeir, incəsənət həvəskarları

III fəsil

*Elle était, t' elle, elle et alt amoureuse:*¹

Malfilvtrə

I

“Haray, şairlərin haray əlindən”
“Onegin, əlvida, vaxt ötüb keçir”.
“Səni saxlamıram; ancaq bir de, sən,
Bir de, axşamların hayanda keçir?” –
“Larinlər evində”. – “Bu çox gözəldir.
Bağışla! Görünür, asan əməldir
Orda gecələri fənaya vermək?”
“Qətiyyən”, – “Anlaya bilmirəm gerçək,
Qoy mən sənə deyim onlarda nə var;
Əvvəl (haqlıyammi?) bunu söylə sən.
Sadəcə, özü də çox qonaqsevən
Bir rus ailəsi, hey danışirlar
Yağışdan, kətandan, nə bilim nədən,
Şirin mürəbbədən, bir də tövlədən...”

II

“Burda görməyirəm heç bir yamanlıq”.
“Dostum, sıxıntıdır yamanlıq, bil sən”.
“Ruhuma xoş gəlir ailə, artıq
Sizin məclislərdən iyənirəm mən:
Çünki ailədə”... – “Şeirdir yenə!
Di bəsdir, əzizim, Allah eşqinə.
Demək, sən gedirsən; təəssüf olsun,
Hə, bir də Lenski, söylə, o uzun,
Tükənməz eşqiylə səni ağıladan,
O qələm dindirən, xəyal küsdürən,

¹ “O bir qızdı, o, aşiq olmuşdu” Malfilatı (*fran.*)

O sənət pərisi Fillidanı¹ mən
Görə bilərəmmi?” – “Çox şadam, inan!”
“Bəs nə vaxt?” – “İndicə. Bilirəm, gülər
Bir üzlə bizləri qəbul edərlər.

III

Gedək” –
Atlarını çaparaq dostlar,
Mənzilə çatdılar. Burda qonaqcıl
Keçmişin ən ağır qulluqları var.
Açıqdır hər ürək gələn qonaqçın.
Ziyafət qaydası birdir bu yerdə:
Mürəbbə verilir nəlbəkilərdə,
Masanın üstünə qoyulur birər
Mərsin sularıyla mumlu küpələr.

. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

IV

Kəsəcə bir yolla onlar çaparaq
Öz mənzillərinə uçurlar yenə.
İndi də, xəlvətcə qulaq asaraq,
Biz də bələd olaq söhbətlərinə.
“Onegin, nə var ki? Hey əsnəyirsən?” –
“Vərmişdir, Lenski”. “Ancaq indi sən,
Deyən, çox dərdlisən”. – “Yox, birik elə,
Andryuşka! Qaranlıq çökmüşdür çölə,
Tez ol, tez! Səyirdib çıxmaq bir yana!
Bu yerlər nə qədər səfehdir, gör bir!
Larina, doğrudan, sadə görünür,
Mehriban qarıdır, çox baxdım ona,

¹ *Fillida* – sentimental şeirlərdəki qız adlarından biri

Çox içdim ordakı mərsin suyundan,
Qorxuram: bir bəla gəlməsin ondan.

V

Söylə, hansıydı bəs onun Tatyana?”
“Svetlana kimi daima yalnız,
Pərişan, kirimiş, çəkilib yana,
Pəncərə önündə tək əyləşən qız”.
“Yoxsa kiçiyinə bənd olmusan sən?”
“Nə var ki?” – “Seçərdim o birini mən,
Sən kimi bir şair olsaydım, heyhat.
Olqanın üzündə yoxdur bir həyat,
Bənzəyir Vandikin Madonnasına.¹
Üzü dəyirmidir, həm də qırmızı,
Olqa – Larinlərin o kiçik qızı
Bənzəyir gic göydə o, səfeh Aya”.
Soyuq qarşıladi Vladimir bunu,
Dinib-danışmadı heç yol uzunu.

VI

Onegin, Larinlər ailəsinə
O ilk gəlişilə çox təsir etdi.
Bütün qonşuların ağızında yenə
Ara söhbətləri, sözləri getdi.
Bu zənnin dalınca gəldi başqası
Yenə xısnlaşmış, dörd bir tərəfdən
Nələr uydurdular, bilsəniz, nələr!
Günahsız keçmədi mühakimələr,
Nişanlı saydılar onları əlan.
Bir çoxu söylədi: “Toy başlanacaq,
Hələlik təxirə salınmış ancaq
Modalı üzüklər olmadığından”.

¹ *Vandikin Madonnası* – XVII əsrdə yaşamış məşhur Hollandiya rəssamı Van-Deykin (Van Dikin) çəkdiyi Madonna (Məryəmin şəkli)

Ancaq Lenskinin toyuna onlar
Çoxdan vermişdilər qəti bir qərar.

VII

Tatyana hirsələnir, qızırdı, əlbət,
Saydığım bu quru şeyiələrdən.
Qərib bir sevinclə özü də fəqət
Bunları düşünüb dururdu bəzən.
Zaman yetişdi ki, o da sevərək,
Oynadı ruhunda odlu bir dilək.
Yaş torpağa düşən dənələr, əslində,
Göyərir, canlanır bahar fəslində.
Bu yetkin qızın da xəyalı kövrək
Dərdlərlə, nazlarla alovlanaraq,
Eşqə susamışdı, qədəərə bir bax.
Çoxdan bu həsrətlə döyünən ürək
O gənc sinəsinə sığmırdı inan,
Kiminsə yolunu gözləyirdi can.

VIII

İstədiyi oldu. Eşqə düşdü qız,
Dedi: gözlədiyi özüdür ki, var!
İndi gecə-gündüz, hey vaxtılı-vaxtsız,
Tək onu düşünüb, onu xatırlar.
Sehrli bir qüvvə hər zaman, hər an
Bu mehriban qıza söz açır ondan.
Nə xoş bir əlaqə, nə xoş bir söhbət.
Nə qulluqçuların etdiyi xidmət
Könlünü açırdı, nə ev işləri.
Gələn qonaqları dinləməyir qız,
Baxıb lənətləyir onların vaxtsız,
Bu gözlənilməyən gəlişlərini.
Sıxır Tatyananı ev qonaqları,
Hey uzun-uzadı oturmaqları.

IX

İndi, bax, nə qədər huşla, diqqətlə
Oxuyur nəşəli xoş romanları.
Nə qədər canlı bir məftuniyyətlə
İçir azdırıcı ağ yalanları.
Xəyalın ən məsud qüvvələrilə
Canlanan xilqətlər hey gəlir dilə:
Yuliya Volmarın sevdiyi o yar,
Bir də Malek-Adel, bir də de-Linar,
İztirablar çəkmiş, rahatsız Verter¹.
Misilsiz Qrandison ki, hər bir zaman
Onu oxuyanda yatırıq haman.
Oynayır onlarla gənc xəyalpərvər;
Onlar bir surətdə birləşir yenə,
Onegin görünür hey gözlərinə.

X

Özünü, sevgili müəlliflərin
Qız qəhrəmanları Klarisa, bir də
Yulya və Delfina duyaraq dərin,
Tatyana səmirsiz, boş meşələrdə,
Gəzir qorxulu bir kitabla yalqız.
Kitabda axtarır, tapır yazıq qız
Öz can yanğısının xəyallarını,
O dolğun qəlbinin suallarını.
Özgənin kefini, dərini Tanya
Dərin bir hüzn ilə mənimsəyərək,
Özünü unudur. Coşan bir ürək
Məktub pıçıldayır qəhrəmanına.
Lakin kim olsa da bizim qəhrəman,
Yalnız Qrandison deyildir, inan!

¹ *Verter* – V.Getenin “Gənc Verterin iztirabları” romanının qəhrəmanı

XI

Vaxtilə, təbində gözəl bir ahəng,
Yüksək təbiətli sənətkar vardı,
Bizə kamilliyin nümunəsitək
Öz qəhrəmanını o tanırdadı.
Hər an, ədalətsiz təqib olunan
Gözəl insanları sevərək haman
Onları idraklı, həssas yazardı,
Onların özü də cazibədardı.
Bir saf ehtirasla alovlanaraq,
Hər vaxt həyəcanlı, coşqun qəhrəman
Hazırmış daima keçsin canından.
Əsərin sonuna baxsaydın, ancaq
Bədəməl daima cəzalanardı,
Xeyrinsə şərəfi, şöhrəti vardı.

XII

İndi şüurları qaplamış duman,
Mürgülədir bizi əxlaq dərsləri.
İndi qəbahəti sevir hər roman,
Qəbahət hökmünü verəndən bəri.
Britaniya şeirinin əfsanələri,
Ayıldır yuxudan cavanələri.
İndisə onların məbədgahıdır
Hər zaman düşünən o dalğın Vampir,
Ya Melmot, – o da ki, bir qaraqabaq
Ya əbədi cuhud, ya da ki, Korsar¹,
Yaxud da daima sehrli Sboqar,
Şair Lord, Bayron da şıltaqlanaraq,
Məyus romantizmə uydu “can” deyə,
Uydu bir ümitsiz xudpəsəndliyə.

---

¹ *Korsar* – Bayronun “Korsar” poemasının qəhrəmanı, dəniz qulduru

XIII

A dostlar, nə mənə danışsam da mən?
Bəlkə də, hökmünü göylər verəcək.
Bütün şairliyim çıxıb əlimdən,
Qəlbimə başqa bir iblis girəcək,
Qorxub, çəkinməyib zəhmli Febdən!¹
Sadə nasirliyə enəcəyəm mən.
Bu şən qürubumu qaplar o zaman
Qədim bir ahənglə yazdığım roman.
Dünyanın zülmünü, cinayətini
Təsvirə keçməyəm o zaman mən də.
Sizə nəql edərəm yeri gələndə
Rusların ailə rəvayətini,
Eşqin könül çalan rüyalarını,
O keçmiş əyyamın sevdalarını.

XIV

Atanın, əminin qoca yaşında
Sadə sözlərini nəql edib bir dəm,
Cökələr yanında, bulaq başında
Duran uşaqları təsvir edərəm.
Bədbəxt qısqanclığın sirdaşlarını,
Vüsəlin bəxtiyar göz yaşlarını,
Hicran çəkənləri birləşdirərəm.
Nəhayət, onlara əklil verərəm,
Düşüb sevgilimin dizinə bəzən,
Ruhunu söhbətə, sözə tutduğum,
İndisə, indisə o unuttuğum
Pərişan eşqimi anıb yenidən,
O qızgın nazları xatırlayıram;
Yazıq ki, onları keçmiş sayıram.

¹Feb – Appolon, qədim yunan mifologiyasında günəş Allahı, incəsənətin hamisi

XV

Əzizim Tatyana, gözümlə Tatyana,
Göz yaşını töküürəm indi səninlə,
O qədir bilməyən zalim insana,
Sən öz taleyini verdin əlinlə.
Yox, məhv olacaqsan, əzizim, bilsən.
Hələ kor ümidlər qucağında sən
Ömrün nazlarını duyub bir zaman,
Zəhərlər içərək arzularından,
Toran bir səadət gəzirsən, ancaq,
Daima izləyir səni xəyallar.
Hər zaman, hər yerdə bir diləyin var:
Xoşbəxt görüşlərə bir sığınacaq!
Bilirəm, qarşında səni azdıran
O surət dayanmış hər yerdə, hər an.

XVI

Qovur Tatyananı ələmi-həsərət,
Təklənib dərdlənin bağda o pəri.
Qızın dizlərində qalmayıb taqət,
Torpağa zillənir dalğın gözləri.
Qabarıb sinəsi hey yana-yana,
Alovlar sarılır yanaqlarına.
Nəfəsi tənqiyir, tutulur bu an,
Bir gurultu qopur qulaqlarından.
Gözləri parlayır... gecə gələndə,
Duranda göylərin keşiyində Ay,
Bülbül də zülmətdə, dilində haray
Şaqqıq ləhcələrlə cusuş gələndə
Tatyana yuxuya getməyib hələ,
Danışır astaca öz dayəsiylə:

XVII

“Bürküdür, ay nənə, dağılmış yuxum!
Dur, aç pəncərəni, getmə yanımdan”.
“Tanya nə vardır ki, nə olmuş, quzum?”
“Kefsizəm, keçmişdən danış, nənəcan!”
“Nə deyim, ay bala! Bir zaman mən də
Az-çox saxlamışdım öz hafizəmdə
Olandan-olmazdan, o bəd ruhlardan,
Qızlardan; indisə keçdi o zaman.
Bildiyim yadımdan çıxmışdı bütün,
Aırda üz verdi mənə qocalıq,
Çıxıbdı hamısı yadımdan artıq”,
“Gizləmə, can nənə! Bir danış bu gün,
Danış yaşadığın keçmiş illərdən,
Aşiq olmusanmı o vaxtlarda sən?”

XVIII

“Di boşla, Tanyacan! Söylətmə görək,
Bizim vaxtımızda sevgimi vardı?
Yoxsa bu dünyadan, qəzəblənərək,
Rəhmətlik qayınanam məni qovardı”.
“Bəs necə kəsildi o vaxt nikahın?”
“Görünür, bu imiş əmri Allahın.
O vaxt on üç yaşım olmuşdu tamam,
Məndən də uşaqdı mənim Vanyam.
Tamam iki həftə gəldi elçilər
Bizim evimzə, beləydi adət.
Xeyir-dua verdi atam, nəhayət.
Qorxudan ağladım, məni boğdu tər,
Saçımı hördülər, gözlərimdə yaş
Nəğməylə kilsəyə yollandıq birbaş.

XIX

Sonra apardılar özgə evinə...
Qızım, sən ki mənə qulaq vermirsən" ...
"Ah, nənə, dərd boğur məni, can nənə!
Ürəyim darıxır, rəhm elə bir sən;
Az qalır hıçqırıb birdən ağlayam!.."
"Görünür, kefsizsəm, göyərçin balam!
İlahi! Sən qoyma balamı gözdən.
Qızım, nə istəsən tələb et bizdən,
Qoy çiləyim sənə müqəddəs sudan.
Canında yanğı var" ... "Xəstə deyiləm,
Mən... mən... vurulmuşam... bildinmi, nənəm!"
"Yar olsun Allahım sənə, balacan!"
Dayənin əlləri tir-tir əsərək,
Qıza xaç çevirdi qaranlıqda tək.

XX

"Mən aşiq olmuşam" – söyləyir təkrar.
İçindən yanaraq, qovrularaq qız.
"Can bala! Bəlkə də, bir azarın var?"
"Mən aşiq olmuşam. Qoy məni yalnız!"
Ay da xumar-xumar çıxıb otaqdan.
Bu solğun gözələ baxır uzaqdan.
Pərişan saçları dağılmış lay-lay
Baxır bu sevdaya xəstə üzli Ay.
Bir damla göz yaşı... parladı yenə,
Qəmli cavan qızın qarşısında tək
Dayanmış bir qarın, başında ləçək,
Əynində bir uzun, köhnə nimtənə.
Hər şey mürgüləyir sakit olaraq,
Ayın işığından ilham alaraq.

XXI

Tatyana boylanır məhtaba yerdən.
Qəlbi uzaqlarda çırpınır ancaq...
Başında bir fikir oyanır birdən...
“Dur get, məni burda yalnızca burax!
Qələm ver, nənəcan, kağız ver görək,
Götür, masanı da bir az bəri çək!
İndi yatacağam!” – O, yalnız qalır.
Ətraf sükutdadır. Ay işıq salır.
Tatyana yerində dirsəklənərək
Yazır, fikrindəsə Yevgeni yalnız.
Ölçüb-biçmədiyi bu məktubdan da
Məsum bir gözəlin nəfəsi gəlir.
Məktubu qurtarmış, hazırdır əlan...
Tatyana! Sən onu kimə yazmısan?

XXII

Görmüşəm özünü məğrur tutaraq,
Hər sözə yatmayan, ipə gəlməyən,
Varlığı qış kimi soyuq və çılpaq,
Ağlı yetişməyən gözəlləri mən.
Onları diqqətlə seyr edib dəm-dəm,
Təşəxxüslərinə heyrət etmişəm.
Etiraf edirəm ki, qaçdım onlardan.
Cəhənnəm yazısı gördüm o zaman
Onların üzündə, dəhşətə bir bax:
Məndən birdəfəlik kəs ümidini,
Onlarda görmədim sevgi təlqini.
Onlar qorxutmadan zövq alır ancaq.
Bəlkə də, Nevanın sahilində siz
Bu cür qadınlara rast gəlmişsiniz.

XXIII

Qəribə insanlar görmüşəm, gerçək.
“Gözəllər içində bir mənəm” – deyə,
Özünü hər kəsdən artıq sevərək,
Enməmiş tərifə və iniltiyə.
Onları vəsf edib desək müxtəsər:
Amansız ürəkli haman afətlər,
Ürkək məhəbbəti qorxutmuş əvvəl,
Sonra şirnikdirib demişlər: gəl-gəl!
Sadə bir təəssüf göstərüb bəzən,
Dindirmiş aşiqi quru nəfəslə,
Ya da ki, uydurma bir incə səslə.
Gənc aşiq bunlara aldanıb həməən,
Yenə də eşq ilə qaynayıb-coşmuş,
Yenə o afətin dalınca qoşmuş.

XXIV

Nəçin təqsirlənsin Tatyana, nəçin?
Ona görəmi ki, o sadə vicdan,
O xəyal vurğunu, məsum göyərçin
Ömründə kimsəyə satmayıb yalan,
İnanır qədərə, deyil bir afət.
Ona görəmi ki, o xoş təbiət
Qəlbinin quludur, eşqi-əyandır
Ki, insan oğluna tez inanandır,
Ki, onun vergisi göydən gələrək,
Gözündə rəqs edir uçqun xəyallar;
Kəskin bir əqli var, iradəsi var,
İncədir, odludur ondakı ürək?
Doğrudanmı, ona əfv etməzsiz
Ehtirasdan doğan yüngüllüyü siz?

XXV

Afət qadınların soyuqdur qəlbi
Tatyana eşqinə bağlanır canla.
Şübhəsiz, mehriban bir uşaq kimi
Eşqə könül verir əhd-peymanla.
Deməyir: gözləyək, sonraya qalsın,
Eşqin qiyməti də artıb çoxalsın,
Ən düzü, tor quraq aşiqə səssiz:
Əvvəl ümid verib, vaxt keçirək biz,
Sonra qərarlılıq içində qalan
O qəlbi incidib sındıraq, həmə
Qısqanclıq oduna yanaq yenidən;
Yoxsa nəşəmizdən tez doyar oğlan,
Əsirkən parçalar zəncirimizi,
Bir hiylə uydurub tərək edər bizi.

XXVI

Hələ çətinlik var qarşımda bu gün:
Vətən qeyrətini mən gözləyərek,
Tatyana yazdığı məktubu bütün
Bizim rus dilinə çevirəm gərək.
Çünki rusca onun savadı azdı,
Bizim jurnalları heç oxumazdı.
Öz ana dilində danışan zaman
Çətinlik çəkərdi Tatyana hər an.
Ona fransızca olmuşdu vərdiş,
Neyləsin? Deyirəm, yenə də təkrar,
Hələ də eşqini bizim xanımlar
Doğma rus dilində bəyan etməmiş,
Hələ də bu bizim məğrur dilimiz
Məktubda işlənmir, bunu bilin siz.

XXVII

Bilirəm: təkidlə deyirlər bu dəm;
Qoy rusca oxusun xanımlar belə!
Onları təsəvvür edə bilmərəm
“Blaqonamereniy” jurnalı ilə
Deyin, şairlərim, deyin aşkara,
O incə xilqətli xuramanlara
Şeirlər yazaraq gizli-gizli siz,
Bütün qəlbinizi ithaf etdiniz?
Fəqət əsrimizin hər bir gözəli,
Doğma rus dilini çətin oxuyan
Xanımlar, düzünü deyin, o zaman
Təhrif etmədimi o qəşəng dili?
Onların ağzında yadlar lisanı
Doğma olmadımı – tutub hər yanı.

XXVIII

Allah gətirməsin, görüm başıma
Ki, balda, yaxud da artırmada, şıq
Sarı şal seminarist çıxı qarşıma,
Ya da ki, təsəkli bir akademik.
Təbəssüm bilməyən dodaq kimi mən
İçində bir sərfi səhv görünməyən
Rus dilini, düzü, sevməyirəm heç.
Mənim acığıma, bəlkə də, tez-gec
Bizim gözəllərin bu yeni nəsli
Çıxan jurnallara acıyıb həməni,
Sərfə alışdırar bizi yenidən;
Canlanır yenə də şeirin öz dili.
Mənsə baş qoşmayıb bu cür işlərə,
Sadiq qalacağam o keçmişlərə.

XXIX

Qələt, ehtiyatsız kəkələyərək,
Qırıq tələffüzlər işlədilirkən,
Yenə əvvəlkitək sinəmdə ürək
Əsib titrəyəcək, bilin, yenidən.
Peşiman olmağa yox məndə hünər,
O Boqdanoviçin¹ sənəti qədər,
Bir də gəncliyimin günahlarıtək
Mənə qallisizm² şirin gələcək.
Artıq kifayətdir. Söz verdim bayaq
O dilbər gözəlin məktubuyla mən
Məşğul olmalıyam. İndi vədədən
Boyun qaçıрмаğa hazırım, bir bax!
Parni³, incə ruhlu qələminlə sən,
Bizim vaxtımızda düşmüşən dəbdən.

XXX

Ey keflər, sevdalar aşığı, bir an
Yanıma buyurub duysaydın məni,
Kiçik bir ricamla, mən də bu zaman.
Əzizim, narahat edərdim səni.
Ehtirasla coşub-qaynayan qızın
Yad dildə yazdığı sözləri, özün,
Versəydin düzəldib şirin nəğmətək.
Hardasan? Özünü bir yetir görək!
Bu haqqı hörmətlə sənə verirəm.
Pərişan qayalar arasında tək,
Bütün təriflərdən üz döndərərək,
Fin səmalarının altında bu dəm
Kimsəsiz dolaşır o, dörd bir yana,
Mənim bu naləmsə çətməyir ona.

¹ *Boqdanoviç* – XVIII əsr şairi

² *Qallisizm* – Fransız dilindən götürülən, düzgün olmayan ifadələr

³ *Parni* – XVIII əsr fransız şairidir, çoxlu aşiqanə şeirlərin müəllifidir.

XXXI

Tanyanın məktubu qarşımdadır, bax!
Müqəddəs tuturam mən onu candan,
Gizli bir dərd ilə hey oxuyaraq,
Doya bilməyirəm, doğrusu, ondan.
Kim təlqin eləmiş bu saf qızlığı?
Bu ruha xoş gələn sayqısızlığı?
Ona, bu xoş lafı kim etdi təlqin?
Nədir o qızdakı döyünən qəlbin
Gah şirin, gah acı keçən söhbəti?
Başa düşməyirəm bunu, doğrusu.
Bir yarımçıq, zəif tərcümədir bu,
Canlı bir şəklin solğun surəti;
Yaxud bildiyimiz Freyşits¹ oyunu
Qorxaq talibələr oynamış bunu.

TATYANANIN ONEGİNƏ MƏKTUBU

“Mən yazıram sizə – neyləyim artıq?
Yenə söyləyəcək bir sözümmü var?
Bilirəm, sizdədir indi ixtiyar,
Cəzanız olsa da etinasızlıq.
Fəqət, bu qismətsiz taleyimə siz
Barı, bir damlacıq rəhm eləsəniz,
Məni atmazsınız – deyirəm – əlbət.
Qabaqca kirimək istədim, fəqət,

Barı, həftədə bir gəlib üz-üzə,
Doğma kəndimizdə görərik sizi,
Sakit dinləyərək söhbətinizi.
Arada bir söz də andırıb sizə,
Gələcək görüşün fikrinə qalmaq,
Gecəli-gündüzlü xəyala dalmaq

¹ “Freyşits” (düzü “Freyşüts”) – Veberin XIX əsrin əvvəlində yazılmış “Sehrli atıcı” operasının almanca adı

Ümidi qəlbimdə yansaydı bir an,
Öz həya pərdəmi açmazdım, inan!
Tərk insansınız deyirlər, ancaq;
Sizi darıxdır, bu hicra bucaq,
Bizsə... dəbdəbəli, şöhrətdən kənar,
Sizə bir sadədil hörmətimiz var.
Bilmirəm heç hardan gəldiniz bizə?
Görünməseydiniz bu kənddə əgər,
Nə mən rast gələrdim ömrümdə sizə,
Nə də rast gələrdi mənə bu qəmlər
Dadmazdım sevginin ilk hicranını,
Sınaqsız qəlbimin həyəcanını
Söndürüb (bəlkə də, nə bilək bunu?),
Tapardım ömrümün könül dostunu;
Mən də namuslu bir qadın olardım.
Analıq mehrinə sadıq qalardım.

Xeyr! Başqasına mən bu dünyada
Könlümü tapşıra bilməzdim, əsla!
Bunu qədər yazmış mənə əzəldən;
Bu göyün əmridir, səninkiyəm mən!
Budur, bax, doğru bir görüş eşqinə
Bu həyatım sənə girovdur, inan!
Səni uca Tanrım göndərmiş mənə,
Mənim qəbrə qədər bir qorucumsan.
Mənə röyalarda göründün həmə,ən,
Gözə görünməyən sən oldun əziz!
Lətif baxışların axdıqca səssiz,
Tükəndi taqətim, getdi əlimdən.
Ruhuma xoş səsin axdı, xeyr, bu,
Əsl həqiqətdi, deyildi yuxu.
Səni görən kimi tanıdım, inan,
Keyidim, tüstülər çıxdı canımdan,
Xəyallar içində səsləndim: odur!

De, mən yoxsullara əl tutan zaman,
Ya da ki, döyünən qəlbin dərđini
Soyuq dualarla ovudan zaman,
Doğru deyilmidir, eşitdim səni?
Bəli, söylədiyim o zaman, o an,
De, sən deyilmiydin, ey əziz xəyal,
Şəffaf qaranlıqda parlayıb dərhal,
Başımın üstündə səssiz dayanan?
Qulağıma deyib, ümidlər verən,
Təsəllilər verən deyilmidin sən?
Kimsən, Cəbrayılım sənmişən, yoxsa?
İnsanı azdıran cinmişən, yoxsa?
Gəl, gəl məni qurtar bu şübhələrdən,
Bəlkə də, hisslərə qapılıram mən.
Bəlkə də, bunların hamısı boşdur.
Qoy olsun! Qədərini dediyi xoşdur.
Yol budur: bu yazıq taleyimi mən
Sənə tapşırıram özüm bu gündən.
Yetiş köməyimə, axır göz yaşım,
Burda yalnızlıqdır ancaq yoldaşım.
Yoxdur anlayanım. Düşəli dərde
Yoxdur bir munisim mənim bu yerdə.
Şüurum yorulub, düşür qüvvədən,
Diləyim dilimdə məhv olaram mən.
İntizarındayam! Bir gözlə, barı,
Oyat qəlbimdəki bu umudları.
Gəl, ağır yuxumu al da, parçala.
Heyhat!... Layiq olan bir danlayışla!

Son sözüm! Zülmdür bunları saymaq,
Həyadan, qorxudan ölürəm, bilsən.
Sizdəki namusu zəmin tutaraq,
Ona tapşırıram həyatımı mən..."

XXXII

Tatyana ah çəkir, onun əlində
Titrəyir həsrətlə yazdığı kağız,
Bağlı zərf quruyur odlu dilində,
Başını çiyinə doğru əyir qız.
Dərd alıb, qəm satır pərişan mələk,
O qəşəng çiyindənən sürüşür köynək.
Gecənin əhvalı getdikcə dönür,
Ayın da işığı keçinib, sönür.
Dumanlı dərələr açılır əlan.
Bir yanda parlayır gümüş rəngli sel,
Bir yanda çobanın tütəyi tel-tel,
Oyadır kəndlini şirin yuxudan,
Səhərdir; yatanlar oyanmış bir-bir,
Mənim Tatyana-çün hamısı birdir.

XXXIII

Baxın, xəbərsizdir səhərdən hələ,
Başını sallayıb, oturmuş yalqız.
Yazdığı məktuba möhrünü belə
Basmamış düşünən bu sevdalı qız.
Bu dəmdə qapını açaraq asta,
Qoca Filipyevna ona padnosda
Çay-çörək gətirib, söyləyir haman:
“Bəsdir, əziz balam, yatdığın, oyan.
Ah, maral qızıcığım, oyaqsan ki! Can!
Ah, körpə quşcuğum! Dünən gecə mən
Nə qədər qorxmışdum, doğrusu, səndən!
Allaha çox şükür, sağ-salamatsan!
Qalmamış axşamkı dərdin, möhnətin
Lalə rəngi çalır sirin-sifətin”.

XXXIV

“Ah! Dayə, mənə bir yaxşılıq göstər”.
“Can bala, əmrini de görüm mənə”
“Elə bilmə ... düzü... şübhədən əsər...
Fəqət görürsən... Ah! Rədd etmə, nənə!”
“Əzizim, bir Allah saxlasın səni.”
“Eləsə, xəlvətcə göndər nəvəni,
Alsın bu məktubu... çatdırsın ona...
Bizim qonşumuza... Tapşır oğlana,
Bir söz qaçırməsın ağızından, aman!
Adımı çəkməsin yanında zinhar...”
“Can qızım, de, kimə, qonşuda kim var?
Görürsən huşsuzam indi, Tanyacan!
O qədər qonşumuz vardır ki, hələ
Yadımda qalmamış adları belə.”

XXXV

“Uf, nənə, sən ki lap dilbilməyənsən”.
“Əziz ciyərpəram! Qocaldım artıq,
Ağlım da kütləşir, Tatyana, bilsən!
Bir zaman var idi bizim ağılıq
Əmrinin”... “Ah, nənə, ah nənə, eh... sən...
Sənin ağılını soruşuram mən?
Məktubdan deyirəm sənə, ay nənə!
Onu...Oneginə...Tapşır nəvənə”.
“Qocalıb, lap huşsuz olmuşam, quzum!
Acığın tutmasın ciyərim, canım,
Qayıtmaz bir daha dövrüm, dövrənəm.
Nə oldu? Saraldın yenə, can qızım?”
“Heç, nənə, bir daha söylətmə məni,
Tez ol, dediyimlək göndər nəvəni”.

XXXVI

Gün keçdi, bir cavab gəlmədi gerçək,
Sabah da gəlmədi ondan bir xəbər.
Tatyana saralır, həsrət çəkərək,
Gözü yoldadır ki, bir cavab gələr.
Olqanın aşiqi gəldi bu zaman,
Evin sahibəsi soruşdu ondan:
“Dostunuz hardadır indi, söyləyin,
O, bizi tərək edib, unutdu, yəqin”
Uçundu Tatyana tər təkə-tökə.
“Bu günə söz verdi: “Gələrəm” deyə”,
Üstəlik Lenski dedi dayəyə:
“Poçt arabası gecikmiş, bəlkə”.
Tatyana göz döyür bir xeyli müddət,
Elə bil, eşidir ağır bir töhmət.

XXXVII

Toran qovuşurdu. Masa üstündə
Aşşam samovarı köpüklənərək,
Başında bəzəkli Çin çayniki də,
Buğlana-buğlana dəmlənirdi tək.
Artıq, ətirli çay, rəngi də qara,
Olqanın əliylə ağ fincanlara
Axıb süzülürdü: bir nəfər uşaq
Masanın üstünə qoyurdu qaymaq.
Tatyana pəncərə önündə yalnız
Soyuq aynalara nəfəs verirdi,
Xəyallar içində köks ötürürdü.
Tutqun aynalara barmağıyla qız
Yazırdı ömrünün dərdi-dilini
Müəzzəz Y ilə O venzelini.

XXXVIII

Bu vaxt inləyirdi qəlbi içindən,
Məyus baxışları yaşlarla dolu.
Birdən nal səsləri!.. Qız dönür həməni;
Budur, yaxınlaşır... həyəətə doğru
Yevgeni. "Aman, ah!" Qız kölgələrtək
Dəhlizdən dəhlizə tez yüyürərək,
Eyvandan həyəətə, ordan da bağa,
Uçduqca baxmadan heç sola, sağa,
Keçib, ayaqlayır ilk ləkələri.
Keçir xiyabandan göy çəmənləri,
Qırır komalıqla yasəmənləri.
Quş kimi süzərək çiçəklikləri,
Qoşur çay başına. Durduğu yerdən
Skamya üstünə yıxılır birdən...

XXXIX

"Burdadır! Yevgeni, burdadır gerçək!
Ay Allah! ağılına nə gəlmiş görən!"
Qızcığazın ürəyi əzab çəkərək,
Tutqun bir ümidlə döyünür, bilsən.
Titrəyir, alışır canı bir müddət.
Gözləyir, gəlmirmi? Eşitmir, fəqət.
Bağda qulluqçular hey birər-birər
Meyvə yığa-yığa nəğmə deyirlər.
(Tapşırıq belədir, səbəbi də var:
Ağa meyvəsini yığanda qızlar
Meyvəni yeməsin deyə, ağızlar
Nəğməylə, şərqiylə məşğul olurlar.
Bu da kənd yerində olan hoqqalar.
Kəndin də belə bir əyyarlığı var!)

QIZLARIN NƏĞMƏSİ

A qızlar, nazlı qızlar,
Şirin avazlı qızlar,
Gülün, nəşələnin siz,
Kef çəkib, əylənin siz!
Uzadın nəğməinizi.
Oğlanlar görsə bizi,
Şərqiylərlə bağıraç,
Dəstəməyə çağıraç!
Gənc oğlan gələnin kimi,
Göz vurub gülən kimi,
Oğlan gəlir, budur, bax,
Deyib, yenə qaçısaç,
Bu moruqdan, giləsdən
Atağ onlara qəsdən.
Deyək, yaxın gəlməyin,
Yersiz-yersiz gülməyin.
Qulağ asmayın bizə,
Bizim qız nəğməməizə.

XL

Onlar oxuduqca, Tatyana yalnız
O şaqraq səsləri dinləyir gəndən,
Səbirsiz, qərarəsiz gözləyir ki, qız
Getsin döyüntülər gənc ürəyindən,
Solğun yanağını sarmış alovlar,
Fəqət sinəsində döyüntülər var.
Onun yanaqları daha da yanır,
Odlanır, odlanır, yenə odlanır.
Dəcəl bir uşağın əlinə düşən
Al-əlvan qanadlı körpə kəpənək
Beləcə çırpınır qanad döyərək;
Yaxud, ovçu görən yazıq bir dovşan
Qaçır tarlaların arasında tək,
O zalım ovçudan tir-tir əsərək.

XLI

Nəhayət, qızıcığaz köks ötürərək,
Dərin bir hüzn ilə yerindən qalxır;
Dönür xiyabana – qarşısında tək
Dayanmış Yevgeni, o, qıza baxır.
Onun baxışları parıldayaraq,
Qorxunc xəyallara bənzəyir ancaq.
Tatyana şaşırıb yerində durur,
Elə bil, qızıcığı ildırım vurur.
Bu gün söyləmirəm nəticəsini,
Yormayaq şairin, şeirin səsini,
Bu uzun söhbətdən yorğunam, bilin.
Bir az da dolaşıb nəfəs alım mən,
Sonra danışaram yenə mətləbdən.

IV fəsil

“*La morale est dans La nature Jes choses*”.

Necker.¹

I. II. III. IV. V. VI.VII

Nə qədər az sevsək biz qadınları,
O qədər asanca bəyənilərlik.
Bu yolla azdırıb yalnız onları,
Hiylə torlarında boğa bilərlik.
Soyuq pozğunluğun, sevda fənnitək
Şöhrəti aləmə yayılmış gerçək.
Özündən dəm vurmuş hər yerdə, bilsən,
Kef çəkib əylənmiş sevməyərəkdən.
Qoca meymunlara layiqdir fəqət
Mötəbər tutulan bu əyləncələr.
Bununla babalar dövrü fəxr edər:
Əskimiş Lovelas² şöhrəti, əlbət,
Bütün şöhrətiylə o zamanların,
Böyük pariklərin, dikdabanların.

VIII

De, kim usanmayıb üzgöreneklidən,
Hər sözü çeynəyir ağzında təkrar;
Çoxdan inanılmış bir şeyə bəzən
İnandırmaq üçün kimdə həvəs var?
Eyni etirazı kim alıb dilə,
Hətta on üç yaşlı qızlar da, belə
Nə olmuş, nə olan etiqadı, bir
Xəyalla uydurub yıxmaq istəyir?
De, kimi yormayıb hədələr bir an,
Dualar, yəminlər, gündə bir qorxu,

¹ “Əxlaq əşyanın təbiətindədir”. Nekker.

² *Lovelas* – ingilis yazıçısı Riçardsonun “Klarissa Qarlou” romanının qəhrəmanı

Altı səhifəlik kağız uzununu
Yazışlar, üzüklər, yalan və böhtan,
Ana nəzarəti, o göz yaşları,
Sonra da ərlərin ağır rəftarı?

IX

Belə düşünürdü Yevgeni, bilsən,
Ömrünün bəxtiyar və gənc zamanı.
Daşqın ehtiraslar içində bəzən
Başsız şübhələrin oldu qurbanı.
Həyat əzizləyib pozmuşdur onu,
Birisi açmışsa onun könlünü,
Başqa birisi də sındırmış, yazıq!
Arzular yorğunu olmuşdur artıq,
Bəzən də yüngül bir nailiyyətdən
Üsanıb doymuşdur. Səsdən, sükutdan
Döyünən qəlbini dinləmiş hər an.
Əsnədiyi zaman gülmüşdür qəsdən;
Bu cürə yaşayıb bizim dünyada,
Ömründən səkkiz il vermişdi bada.

X

Artıq gözəllərə könül verməyir,
Keçinir, yaşayır indi birtəhər.
Əgər rədd olunsa, heç inciməyir;
Şad olur vəfasız çıxsın gözəllər.
Dolanır onlarla həvəssiz, cansız,
Nəşəsiz, sevincsiz və həyəcansız.
Sonra da tərək edir hayıfınmadan,
Eşqi, yamanlığı duyduğu zaman.
Sanki, təmənnəsiz adi bir qonaq
Hər axşam buyurub vist oyununa¹
Əyləşir; oyunu yetirəcək sona,
Düzəlib yoluna gedir çaparaq,

¹ Vist – kart oyunu

Rahat yuxulayır sabaha qədər,
Axşam səfərini bilməyir səhər.

XI

Ancaq Tatyadan ilk məktub alan
Onegin, titrəyib döyündü dərhal.
Qız xəyalındakı incə bir lisan
Oyatdı onda da canlı bir xəyal.
Anıb Tatyananın xoş vüsalını,
Solğun camalını, məyus halını,
Bütün varlığıyla o daldı yenə
Şirin bir yuxunun dərinliyinə.
Bəlkə də, köhnəlmiş duyğularını
Yaşayıb, onlara bağlandı bir an;
Lakin istəmədi aldatsın əlan
Günahsız bir qəlbin etibarını,
İndi bağa uçaq, görüşür orda
Bizim Oneginlə, bizim Tatyana.

XII

İki dəqiqəcik susdular yalnız,
Yaxlaşaraq qızın yanına birdən,
Onegin söylədi: "Siz yazmışdınız,
Danıb gizləməyin. Oxumuşam mən
Sadiq bir insanın qəlbi-safını,
Günahsız bir eşqin etirafını.
Səmimiyyətiniz çox xoşdur mana,
Çoxdan danışmayan duyğularıma
Yenidən bir həyat gətirdi bir dəm.
Budur, əvəzində verdim daha;
Eləcə səmimi bir etirafla,
Sizi tərifləmək istəməyirəm.
Müqəddəratımı tapşırıb sizə,
Özümü verirəm məhkəmənzə.

XIII

Olsaydı qismətim öz taleyimdən
Evdəki gündəlik və adi işlər;
Bir ata, bir də ər olmağımla mən
Ömrü çərçivəyə alsaydım əgər;
Bir də, ailənin hər möhnətiylə
Düşsəydim zillətə bir qırpım belə:
Sevərdim o zaman tək sizi qəlbən,
İnanın, gəzməzdim başqasını mən.
Tapardım əvvəlki idealımı,
Söyləyirəm açıq, eşqnaməsiz:
Yeganə həmdənim olardınız siz.
Sizsə duyardınız mənim halımı.
Gözümdən düşərdi başqa nemətlər,
Bəxtiyar olardım... Bacaran qədər.

XIV

Ancaq yaranmadım səadət üçün,
Mənim qəlbim hara, səadət hara?
Sizin niyyətlər də əbəsdir bütün,
Mən layiq deyiləm heç də onlara.
İnanın! (Vicdanla deyirəm sizə),
Bir ızdırab olar izdivac bizə.
Nə qədər sevsəm də sizi ürəkdən,
Soyuyub, eşqimdən dönəcəyəm mən,
Ağlayacaqsınız. O göz yaşları,
Qəlbimi oynada bilməz yerindən,
Yalnız hirsləndirib küsdürər bəzən.
İndi, siz özünüz düşünün barı,
Bizimçün Himeney¹ nə gül verəcək?
Bu günlər, bəlkə də, uzun sürəcək!

---

¹ *Himeney* – qədim yunan mifologiyasında nikah allahı

XV

Nə var bu dünyada bundan da yaman
Ki, öz külfətində zavallı zövcə
Ləyaqətsiz olan zövcün ucundan
Gecəli-gündüzlü dərdləmə təkcə.
Onun qiymətini ər bilə-bilə
(Söyüb taleyini lənətlər ilə),
Hər zaman keçinə süst, həyəcansız,
Qəzəbli, qeydsiz, qısqanc və qansız!
Mən buyam. Bunumu istəmişdiniz,
O pak, o alovlu bir dilək ilə,
O ağıl, o sadə bir ürək ilə
Mənə bu məktubu göndərəndə siz?
Yoxsa, bumu düşmüş nəsibinizə?
Bunumu qıymışdır bəxtiniz sizə?

XVI

Xəyallar və illər dönməz geriyə;
Dəyişə bilmərəm qəlbi yenidən.
Mən sevirəm sizi, bir bacı deyə,
Bəlkə, qardaşdan da mehribanam mən.
Mənə qulaq asın acıqlanmadan,
Dönün, qız xəyalı dəyişir hər an.
Ağac da gördükçə bahar çağını,
Dəyişər daima öz yarpağını.
Görünür, göylərin qərarıdır bu.
Yenidən seviniz: bu dəfə, fəqət
Sizi sarsıtmasın hissi-məhəbbət
İradə! Saxlayın xətirdə bunu,
Hər kəs mənə kimi anlamaz sizi,
Fəlakət gözləyir təcrübəsizi”.

XVII

Belə vəz elədi Yevgeni o dəm.
Sakit baxışları yaşlarla dolu
Tatyana, taqətsiz, gözlərində qəm,
Bir söz qaytarmadan dinlədi onu.
O, qıza əl verdi: halı pərişan
Tatyana dərdləyib qəmlərə daldı,
Dinləyib, başını aşağı saldı,
Birlikdə qayıdıb, döndülər geri
Bostan kənarıyla. Onlara töhmət
Etməyə olmadı kimsədə cürət.
Kənddə azadlığın vardı öz yeri.
Onun da bəxtiyar hüquqları var.
Lovğa Moskvada var bir də bunlar.

XVIII

Möhtərəm oxucum, razı olunuz,
Doğrudan, mehriban oturub-durdu
Pərişan Tanyayla bizim dostumuz.
Onun həyatında ilkin deyil bu,
Çünki alicənab təbiəti var.
Yamanlıq yolunu tutan adamlar
Zərrəcə yaxşılıq görməmiş onda.
Odur ki, dünyada dost da, düşman da,
(Bəlkə, ikisi də bir şeydir, eyvah),
Hər cürə söymüşlər o saf insanı.
Dünyada hamının vardır düşmanı,
Fəqət bu dostlardan saxlasın Allah!
Həzər! Bu dostların əlindən həzər!
Əbəsmi yad etdim onları məgər!?

XIX

Necə? Elə-belə. İndi qaranlıq
Və boş xəyalları yatırıdım mən.
Dırnaq arasında yazıram artıq
Ki, çardağ üstündə dalıb düşünən,
Bir nəhs danışanın qusduğu yalan,
Kübar əclafıyla ruhlandırılan
Bir böhtan, ya da ki, bir cəfəngiyyat
Bir küçə həcvi də qalmamış, heyhat
Ki, onu dostunuz gülümsəyərək,
Mötəbər insanlar yanında bəzən
Qərəzsiz, ağıza dolayıb həməni,
Yalandan yüz dəfə təkrar etməsin.
Bu biri yandansa, o, arxanızda
Dayanmış dağ kimi... doğmadır o da.

XX

Hm! Hm! Alicənab oxucum, de, sən
Sağ-salamatdırmı qohum-əqrəban?
İzn ver, qohumdan söhbət açım mən,
Bəlkə də, doğrudan maraqlanırsan!
Dinləyin, bu sözün nə mənası var:
Budur, bax, dediyim həmin qohumlar:
Bütün qəlbimizlə onları gərək
Sevib əzizləyək, hörmət göstərək,
Xalq arasında da bir qayda var ki,
Onlarla miladda görüşək gərək
Ya da poçt ilə təbrik göndərək.
İlin bütün başqa çağları, ta ki
Bir də qalmasınlar bizdən nigaran...
Onları saxlasın böyük yaradan.

XXI

İncə gözəllərin sevgisi hələ
Daha vəfalıdır qohumdan, dostdan.
Hətta, tufanların içində belə,
Bu eşqə haqqınız vardır hər zaman.
Şübhəsiz, belədir. Fəqət modalar,
Fəqət təbiətin heysiyyəti var,
Bir də kübarlara məxsus bir axın...
İncə xilqətlərsə tüktək, saqının...
Xeyirxah, namuslu yoldaş seçin siz,
Ər də sədaqətli zövcəyə gerek
İtaət etməyi bacarsın gerçək.
Bax, sizin vəfalı, sadıq zövcəniz,
Başqa birisinə meyl etsə bir an,
Demək ki, eşq ilə oynayır şeytan.

XXII

Kimə bel bağlamaq? Bəs kimi sevmək?
Xəyanət etməyən hanı bir nəfər?
Axtaraq ətrafı, varmıdır görək,
İşləri, sözləri bizcə ölçənlər?
Kimdir haqqımızda böhtan yaymayan?
Kimdir əzizləyən bizi də bir an?
Kimə qüsurumuz deyildir fəna?
De, kim gətirməyir bizləri cana?
Siz, ey xəyalında boşluğa varan,
Boş yerə getməsin zəhmətləriniz,
Yalnız özünüzü daim seviniz,
Ey mənim oxucum. Ez əziz insan!
Sizə bu layıqdır, çünki dünyada
Bundan layıqlısı yoxdur bir daha.

XXIII

Bəs noldu görüşün nəticələri?
Heyhat! Çətin deyil anlamaq bunu.
Eşqin nəhayətsiz işgəncələri
Qızın ehtiraslı və gənc könlünü
Çaxıb dalğalara, gəzdirir hala.
Xeyr, bu nəşəsiz ehtiraslarla
Zavallı Tatyana yanıb qovrulur.
Yuxu gözlərindən qaçıb yox olur.
Həyat cansağlığı, nəşə və ləzzət,
Gülüş qızlardakı bakir bir həyat,
Bir quru səs kimi məhv oldu, heyhat.
Ah, sönür Tatyana, o zərif xilqət;
Qara buludlara belə örtünər
Yenicə çatlayıb açılan səhər.

XXIV

Ah, yazıq! Tatyana getdikcə solur;
Saralır, od kimi sönür, susur hey.
Hər şey gözlərində mənasız olur,
Ruhunu güldürə bilməyir heç şey.
Qohumlar-qonşular baş bulayaraq,
Aralıq söhbəti aparılır, bax:
Qızın ər vaxtıdır... Onun fikri ər!..
Yetər, daha bəsdir! Zənnimcə yetər!
Xoşbəxt bir sevginin səhnələriylə,
Xəyalı açmağa tələsməliyəm.
Sizə, əzizlərim, düz deməliyəm,
Təəssüflənirəm. Sorsanız, niyə?
Məni əfv edin ki: doğrudan da, mən
Əziz Tatyananı sevirəm qəlbən.

XXV

O gənc Olqadakı hüsn-surətə
Əsir Vladimir bağlıdır candan,
Ona ləzzət verən bu əsarətə
Bütün varlığıyla vurğundur, inan.
Qızın otağında səssiz və xəlvət,
Alaçaranlıqda uzanır söhbət.
Bəzən də bağçada lap səhər-səhər
Mehriban, əl-ələ verib gəzirlər,
Nə olsun, o eşqin əsirinə bax.
Həyadan, ismətdən qızarıb birdən,
Arabir Olqanın gülüşlərindən
Ruhuna, qəlbinə cürət alaraq,
Pərişan telləri oynadır bəzən,
Öpür paltarının ətəklərindən.

XXVI

Oxuyur Olqaya hərdən açaraq,
Əxlaq dərsi verən yeni bir roman,
Burda təbiətin sirrini ancaq,
Müəllif çox bilir Şatobriandan¹.
Romanda ya iki, ya üç səhifə
(Boş sayaqlamalar, əfsanələrsə,
Qızların könlünə zərərsə əgər)
Ütanıb, onların üstündən ötər.
Dünyada hər şeydən təklənib uzaq,
Şahmat oyununa oturur onlar.
Söykənib masaya səssiz dururlar.
Dərin fikirlərə bəzən dalaraq,
Xəyalı pərişan Lenski belə
Öz topunu vurur öz əsgəriylə.

---

¹ *Şatobrian* – XIX əsrin əvvəllərində yaşamış fransız yazıçısı

XXVII

Evə qayıtmadı, evdə də yenə,
Yenə Olqasıyla məşğuldur hər an,
Albomun xəfifcə vərəqlərinə
Onunçün lövhələr çəkir bu zaman.
Bir kənd həyatını göstərir o gah.
Gah da Kipridaya¹ məxsus məbədgah,
Bir də qəbir daşı, lira, göyərçin
Cızır və rəngləyir sevgilisiyçin.
Sonra xatirələr yazdıqca əli,
Albomda gördüyü başqa imzalar
Altında bir şeir yazır yadigar.
İnsan xəyalının sağır heykəli –
Ani təfəkkürün meyvəsidir bu,
Qalacaq eynilə illər uzununu.

XXVIII

Qəza qızlarının bu albomunu,
Siz çox görürsünüz, onlar da hərdən,
Başdan-ayağadək büsbütün bunu,
Qızlar qaralayıb, pozmuşdur həməni,
Burdakı imzalar pozucudur qəsdən,
Ölçüsüz şeirlər sinədəftərdən,
Dostluq xatirinə hey yazılmışdır,
Sonra azaldılmış, uzadılmışdır.
Birinci vərəqdə rast gəlinirsiniz:
Onecrirez – vous surces tallettes²
Və imza: t.a.r. Annette;
Sonra sonuncuda görürsünüz siz:
“Varsa məndən artıq sevənlər səni,
Qoy yazsın arxamca, izləsin məni”.

¹ *Kiprida* – qədim yunan mifologiyasında gözəllik və məhəbbət ilahəsi

² Fransızca “Siz bu vərəqlərdə nə yazırsınız?”

XXIX

Burda ürək də var, məşəl də, yəqin,
Mütləq, bunları siz görəcəksiniz.
Burda qəbrə qədər sürən bir eşqin
İçilmiş andı da vardır, şübhəsiz;
Kimsə bu alboma – ordu şairi
Qaba şeir yazmış günlərin biri.
Mənim də belə bir alboma, dostlar,
Açıqı, yazmağa çox həvəsim var.
Amma bir səs deyir öz ürəyimdən
Ki, burda yazdığım hər cəfəngiyyat
Nəzəri, diqqəti çəkəcək, heyhat!
Sonra da bir acı gülüşlə, bilsən,
Baxıb, seçməyəcək bir kimsə, inan,
Kəskinmi, deyilmi dediyim yalan.

XXX

Fəqət neyləyim ki, siz, ey şeytanlar
Kitabxanasının dağınıq cildləri,
Qafiyəsənclikdə mahir insanlar
Sizdə də göstərmiş şair hünəri.
Müzəyyən albomlar! Bəzənmişsiniz
Rəssam Tolstoyun¹ fırçasıyla siz.
Ötərgi olsa da sizlərə, bir dəm
Baratinski² də çalmışdır qələm,
Allah üstünüzə ildırım töksün!
Ja-quarto-sunu³ gözəl bir xanım
Mənə təqdim etsə titrəyir canım,
Hirsim az qalır ki, ruhumu söksün,
İçimdə həcvlər tərpenir birdən,
Di gəl, tərifnamə yaz bunlara sən.

¹ *F.P.Tolstoy* – Puşkinin müasiri olan rəssam

² *Baratinski* – rus şairi. Puşkinin müasiri

³ *Ja-quarto* – böyük kitab formatının adı. Öz in-quarto-sunu, yəni Qın-quarto formatında olan albomunu

XXXI

Olqa saxladığı alboma ancaq,
Quru tərif deyil Lenski yazan.
Qələmi eşq ilə nəfəs alaraq,
Qaynar bir ürəklə döyünür hər an.
Olqadan nə duyub, eşitsə qəlbən,
Bunlardır süzülən gənc qələmindən:
Həqiqətlə dolu qəmli şeirlər
Daşqın sular kimi cərəyan edər.
Dinlə, ey Yazıkov, ey şair insan!
O coşqun qəlbinin tellərində sən,
Yalnız Allah bilir, kimdən deyirsən.
Fəqət, şübhəsiz ki, gələr bir zaman,
Oynaq elegiyadan¹ tutduğun dəftər,
Tale dəftərini açıb göstərər.

XXXII

Sakit! Münəqqidi dinləyin, səssiz,
O, ciddi əmr edir ki, bəsdir, ataç
Yoxsul elegiyalar çələngini biz;
Qafiyəsəncələrin üstə qızaraq
Hayqırır: “Yetişər bu ağlaşmalar.
Boş qırıldamağın nə mənası var?
Olub keçənlərə acımaq yetər.
İndi də yaradın başqa bir əsər!”
– Haqlısan, bizə də düz göstərirsən,
Borunu, üzünü, bir də xəncəri,²
Artıq ölmüş olan o fikirləri
Diriltmək əmrini bizə verir sən.
Belə deyilmi, dost? – “Qətiyyə, zinhar!
Mədhyyələr yazın, siz də, ağalar.

¹ *Elegiya* – qəmginlik və kədər oyadan lirik şeir (və ya musiqi)

² *Boru, üzünü* (yəni maska) və *xəncər* – klassik şeirdə və rəssamlıqda faciənin şerti nişanı (rəmzi) idi. Puşkin ehtimal edir ki, elegiyaya qarşı etirazını bildirən “ciddi münəqqid” şairlərə yalnız faciə yazmağı təklif edəcək.

XXXIII

Belə yazıladı şanlı sənələr
Bu bir adət idi keçən zamanlar...”
Yalnız təntənəli, şux, mədhiyələr!
Kifayətdir, a dost! De, nə fərqi var?
Düşün, nə demişdir bizə satirik!
Yabancı bir ruhla yazan bir lirik
Yorucu qəfiyəsenclərimizdən
Yoxsa, şərəflidir? Cavab söylə sən!
“Lakin elegiyalar boşdur, şübhəsiz,
Bunların qayəsi sönlükdür, inan,
Mədhyyə ucadır, yaxşıdır ondan,
Həm də şərəflidir...” Bu xüsusda biz
Bəhs edə bilərdik, susuram qəsdən,
Dalaşdırmayıram iki əsri mən.

XXXIV

Azadlıq məftunu, şöhrət məftunu,
Daşqın düşüncələr içində gec-gec,
Vladimir mədhiyyə yazsa da, onu
Olqa maraqlanıb oxumazdı heç,
Öz istəklisinə dərdli şairlər
Açıqdan-açığa demişmi məgər
Yazdığı əsəri? Bu söz doğrudur,
Dünyanın ən böyük neməti, budur.
Düzü, bəxtiyardır: sevən bir insan
Öz xəyallarını desə aşkara
Sevdiyi bir nazlı, bir xoş dildara.
Bu bir səadətdir... Hətta bu zaman
Sevilən, oxşanan o nazlı xilqət
Bəsləmiş olsa da, qeyrə məhəbbət.

XXXV

Fəqət xəyalımın meyvəsini mən,
Yalnız gəncliyimin həmdəmi olan
Öz qoca dayəmə deyirəm bəzən.
Ya da, qonşuluqda olan bir insan,
İştahsız, meylsiz nahar üstündən
Yanıma söhbətə gələrsə hərdən,
Onun ətəyindən yapışıb bərk-bərk,
Yazığı boğuram bir bucaqda tək...
Yaxud (zarafatsız deyirəm ancaq!)
Dərddən, qafiyədən düşəndə yorğun
Gölümün yanında sulara vurğun,
Vəhşi ördəkləri ürkdürəm, bax!
Şaqraq qitələre onlar dalırlar,
Sahildən-sahilə qanad çalırlar.

XXXVI. XXXVII

Onegin noldu bəs? Gözləyin, lütfən,
Azacıq səbr edin, dözüün, qardaşlar
Ki, onun gündəlik məşğələsindən
Sizinçün ətraflı xəbərlərim var.
Onegin bir tərki-dünyaydı, bilsən,
Yayda oyanardı saat yeddidən,
Salxayı qalxardı üzü yuxarı
Dağ dibindən axan bir çaya sarı;
Gülzar şairini¹ təqlid edərək,
O da Gellespontu üzüb keçərdi,
Sonra qəhvəsini alıb içərdi,
Bir boş jurnalı da araşdıraraq,
Geyinərdi...

¹ *Gülzar şairi* – Bayron. Gülnara – “Korsar” poeması qəhrəmanının (qızın) adıdır. Bayron yaxşı üzücü idi, bir dəfə Dardanel boğazını üzüb keçmişdir (Qallespont – Qədim yunanların Dardanel boğazına verdiyi ad).

XXXVIII. XXXIX

Gəzmək, mütalibə, ağır və dərin
Bir yuxu, kölgəlik, suların səsi,
Sonra qara gözlü bir xoş dilbərin
Hələ üz görməmiş o saf busəsi.
Çox baş aparmayan köhləncə bir at,
Hicra bir bucaqda sakit bir həyat,
Bir şüşə ağ şərab, məst olub qalmaq
Qeydsiz günlərdən saymayır bir an
Bizim Oneginin həyatıdır, bax.
Doğrusu, özü də heç hiss etmədən
Belə bir həyata bağlıdır candan,
O, yay günlərini, odur ki, hərdən
Unudub dostları, atır şəhəri,
Bir də cansızıcı əyləncələri.

XL

Bizim şimal yayı elə əslində
Karikaturadır Cənub qışına,
Görünüb yox olur: o, öz fəslində,
Hərçəndi, biz boyun olmuruq buna,
Artıq göy üzünü almış son bahar,
Artıq Günəş belə az-az parılda,
Qısalmış get-gedə payız günləri,
Qalın meşələrin sığınacaq yeri,
Yaralı səslərlə sızlayır üryan,
Sislərlə örtünür düzənlər dümağ,
Çığışan qazlar da qatarlaşaraq
Uzanır Cənuba: yaxlaşır əlan
Qarşından ağ geyib, gələn buzlu qış,
Noyabr qapının ağzını almış.

XLI

Soyuq toranlıqda açılır səhər,
Nə iş var, nə də səs, susmuş tarlalar.
Odur, qancığıyla gəlib bərabər,
Çıxır yol üstünə acmış canavar.
Ondan duyuxaraq fınxırır at da,
Yolçu sayıq durub sürdüyü atda,
Bütün qüvvətiylə səyirdir dağa.
Çoban da malları qovmur uzağa
Səhər açılınca öz pəyəsindən,
Həm də mahnı deyib dağlara sarı,
Bir halqa şəklində yığmır onları.
Daxmada bir qız da oxuyub hərdən,
İp-iplik əyirir. Şölə saçır, bax,
Qış axşamlarının həmdəmi çıraq.

XLII

Şaq-şaq şaqıldayan şaxtalar gerçək
Par-par parıldayır gümüş çöllərdə...
(Oxucum, qafiyə gözləyir, çiçək:
Budur, al! Soldurma, fəqət əllərdə!)
Modalı parkətdən təmizdir düzü,
Buzlarla örtülü çayların üzü,
Burda şən uşaqlar xizəklə bəzən
Yarışıb keçirlər buzlar üstündən;
Ayağı qırmızı qaza tərəf bax!
O da su üzündə üzmək istərkən
Ehtiyatla çıxır buz üstə; birdən
Sürüşüb yıxılır; məzəli, oynaq,
Sayrışan, tökülən o birinci qar
Sahildə ulduzlar kimi parıldar.

XLIII

Bu sakit hicrada neyləsin insan?
Gəzməkmi? Can sızır bu qış vaxtı kənd...
İnsanın gözünü yorur bu zaman
Kənddə yekrəng olan çılpaq təbiət.
O sərt düzənlərdə bəs atmı çapmaq?
Gözlə ki, indicə şaraqhaşaraq
İlişib buzlara nallar çathaçat,
Birdən yıxılacaq etibarsız at
Ya səssiz bir damın altda hey, hələ
Oxu: *Valter Skott*¹ bu da ki, *Pradt*!²
İstəmirsən əgər? Cibini yoxla.
Acıqdan yaxud iç, sabah da belə
Uzanan axşamlar ötər birtəhər.
Qışın da beləcə xoş gəlib keçər.

XLIV

Onegin, o, Çayld Harolda bənzər,
Ruhi tənbelliyə dalmışdır bütün:
Buzlu bir vannaya girib hər səhər,
Sonra da çıxmayırdı evdən bütün gün.
Durub haqq-hesab düşünür ancaq.
Küt başlı bir kiyə silahlanaraq,
İkicə kürrəylə hər gün, hər səhər,
Bilyard oynayırdı axşama qədər.
Elə ki, başlanır kənd axşamları,
Bilyard buraxılır, kiydən qaçılır,
Buxarı yanında süfrə açılır.
Yevgeni gözləyir. Sovurub qarı,
Çal atlı troykada Lenski gəlir,
Gəl, özünü yetir, nahar edək bir!

---

¹ *Valter Skott* – görkəmli ingilis yazıçısı

² *Pradt* – fransız yazıçısı

XLV

Dul Kliko, yaxud Moeta adlı
Şərab gətirilir butulkalarda.
Meyxoşdur, yumşaqdır, özü də dadlı,
Şair süfrəsinə yaraşır bu da.
İpokrena¹ kimi par-par parıldar;
Onun köpükləri, məzələri var.
(Gah buna, gah ona oxşadığından)
Məftunu olaraq onun bir zaman.
Axır sikkəmi də verdim sərbəsər,
Sizin yadınıza gəlirmi, dostlar?
Onda nə sehlər, nə cilvələr var!
Doğurmuş nə qədər səfehləmələr,
İncə zarafatlar, mübahisələr,
Şeirlər, rüyalar, nələr, ay nələr!

XLVI

Daşıb köpüklənən bu şərab ilə
Mədəm xarablaşıb, pozuldu hər gün.
Odur ki, Bordonu² bu gündən belə
Tuturam hər dürlü şərabdan üstün.
*Ai*³-yə qalmamış məndə birtəhər.
Ai sevimli bir gözələ bənzər
Ki, parlaq, yelbeyin, gəlişi xoşdur.
Cani, öz kefinə, beynisə boşdur.
Fəqət sən, ey Bordo! Sən bənzəyirsən
Elə bir dosta ki, ağır günlərdə
Şərikdir hər zaman qayğıya, dərdə.
Bizə kömək əli uzadır qəlbən.
Ən ağır günlərin həmdəmidir o
Yaşasın dostumuz, yaşasın Bordo!

¹ *İpokrena* – qədim yunan mifologiyasında Helikon dağından axan ilham çeşməsi

² *Bordo* – qırmızı şərab növüdür.

³ *Ai* – şampən şərabının bir növüdür.

XLVII

Alovlar sönmüşdür, sönmüşdür ocaq,
Közlərin üstünü kül basmış azca.
Zəif qüvvəsiylə halqalanaraq,
Qıvrıla-qıvrıla yayılır buğ da.
Buxarı soyuyur, tüstü qalyandan
Bacaya keçərək, süzülür bu an.
Masanın üstündə hələ də parlaq
Piyalə səslənir. Ətrafa, dön, bax!
Axşam qaranlığı çökməkdə əlan...
(Sevirəm dostların yalanını mən),
Badələr almağı dostlar əlindən.
Sevirəm, it qurddan seçilməyəndə,
(Vaxt belə adlanır, bilmirəm nədən?)
Dostlar söhbət açıb danışıır həməən:

XLVIII

“Bəs noldu qonşular? Noldu Tatyana?
Gedib-gəlırsənmi heç Olqangilə?
– Yarım stəkan da tək görək mana...
Di bəsdır, əzızım... Bütün ailə
Salamat keçınır. Duaları var.
Olqa gözəllənıb, ah, o umuzlar!
O nə tərəvətdır! O nə sınıdır!
Hələ ondakı ruh... bilmirəm nədır?
Birlikdə yad edək bir vaxt onları,
Buna şadlanarlar. İki dəfədən
Sonra görünmədin onlara heç sən!
Bu, yaxşı şeydirmi? Özün de, barı!
Vay sənın!.. Qəribə bir yaddaşım var!
Səni gözləyəcək bu həftə onlar. –

XLIX

“Məni?” “Tatyananın bu ad gününə
Olqayla anası deyib – gələsən.
Şənbə günündədir. Getməsən, yenə
Bir dəlil göstərə bilməyəcəksən”.
“Heç xoşum gəlməyir qələbəlikdən,
Gəlib dolacaqdır ora hər yetən...”
“Yox, canım! Kim var ki?
Öz evimizdir,
Bilirəm, başqası gəlməyəcəkdir.
İndi sözlərimə, lütf elə, gedək!
Razısan?” “Razıyam” “Ay sağ ol səni!”
Sözün arasında bir piyaləni
Qızın sağlığına boşaltdı o, tək
Yenə də Olqadan açdı söz-söhbət,
Əzəldən belədir hissi-məhəbbət!

L

O, çox nəşəliydi. İki həftədən
Sonra güləcəkdə ona səadət;
O vaxt izdivacın sirləri qəlbən,
Bir də o nəşəli, o saf məhəbbət
Çələngi şairi heyran edəcək!
Himenin dərini bilməzdi, gerçək,
Soyuq əsnəmələr, qüssələr hələ,
Gəlməzdi şairin fikrinə belə!
Fəqət biz, Himenin düşməni, hər an,
Artıq yorulmuşuq, bezmişik, bilsən,
Evin cansıxıcı səhnələrindən.
Lafonten zövqünə uyğun bir roman,
Yazıq Lenskinin taleyinə bax,
Belə bir ömürçün yaranmış ancaq!

LI

Onu sevirdilər!.. Heç olmasa da,
Belə düşünürdü. Xoşbəxtdir, inan,
Hər kimin inamı varsa dünyada,
Kim ki, əl götürür öz inadından,
Kimin ki, rahatca döyünür qəlbi
Meyxana küncündə sərxoşlar kimi,
Yaxud çiçəklərdən şirələr soran
Bir kəpənək kimi, xoşbəxtdir haman.
Lakin zavallıdır hər şeyi gören,
İşlərin, sözlərin tərcüməsindən
Baxıb nifrətlənən, sonra iyrenən,
Başı aylanmadan bir ömür sürən.
Kimin ki qəlbini dondurmuş həyat,
Ona unutqanlıq yasaqdır, heyhat!

V fəsil

*Ey mənim Svetlanam, bu müdhiş
röyalar səndən uzaq olsun!*

Jukovski

I

O il, çöl-bayırda çox uzandı, sərt
Havası, rüzgarı o son baharın:
Gözəldi, gözəldi qışı təbiət.
Düşdü birinci qar, yalnız yanvarın
Üçüncü axşamı. Tatyana erkən
Oyanıb boylandı pəncərəsindən;
Gördü həyətdəki ağaran qarı,
Evləri, damları, bir də hasarı,
Baxdı gümüş rəngli kollara sarı,
Gördü aynalarda ağ naxışları.
Yaxından seyr etdi qız baxışları.
Həyətdə oynayan sağsağanları.
Sərmiş xalısını dağ başına qış,
Hər tərəf parlayır, hər yer ağarmış.

II

Qışdır!.. Kəndli gülür, fərəhlənir, bax.
Xizəklə yol salır o, səhər-səhər.
Onun atcığazı qarı duyaraq
Gəlir hərəkətə, yortur birtəhər.
Odur, arabalar gedir çaparaq,
Qarların üstündə şırım açaraq.
Qırmızı qurşaqlı, kürkünə bərk-bərk
Bürünən sürücü büzüşmüş gerçək.
Məhlə uşağı da yüyürür, baxın,
O, kiçük gəzdirir əl kirşəsində,

Özünü atlara bənzədir yenə,
Barmağı donmuşdur dəcəl uşağın:
İnciyir bir yandan, gülür bir yandan,
Anası yanıyır onu aynadan...

III

Bəlkə, xoşunuza gəlməyir bu gün
Yazıb göstərdiyim belə lövhələr.
Adi təbiətdir bu şeylər bütün,
Bunlarda incəlik yoxdur o qədər.
Tanrı vergisiylə ürəyi coşan,
Başqa bir lisanla təsvirə qoşan
Bir şair göstərmiş birinci qarı,
Şeirində canlanmış qışın rüzgarı.
Bilirəm, azacıq ürəyinizi
Alovlu sözlərlə bəhs edib hərdən,
Xizəkdəki sirlə gəzintilərdən
O məftun edəcək şeirinə sizi:
Vuruşmaq meylim yox onunla hələ,
Fin qışı şairi, bir də sənirlə!

IV

Tatyana (ruhuyla bir rusdur deyə,
Neçin sevdiyini özü bilmədən)
O soyuq, o sadə gözəlliyilə
Rusiya qışını sevərdi qəlbən.
Şaxtalı günlərdə günü seyr edər.
Qarlar üzərində süzən xizəklər
Ruhuna xoş gəlir. O, zaman-zaman
Axsam üfüqlərə çökəndə toran
Baxırdı çəhrayı rənginə qarın;
Xaç suya düşəni ruhuyla sevir;
Qədim zamanlarda belə gecələr
Bəxtiyar keçmişdir. Xanım qızların

Falını yoxlayan qız xidmətçilər
Həm səfər yozmuşdur, həm müharib ər.

V

Tatyana inanır, etiqad edir
Sadə keçmişlərin hər misalına.
Bütün bu şeyləri göstərək bir-bir:
İnanır yuxuya və kart falına,
Ay da xəbər verir gələcəyindən.
Əlamətlər onu qorxudur hərdən,
Qızın inandığı bütün bu şeylər
Ruhuna ən gizli sirləri söylər:
Sobanın üstündə əyləşib, tək-tək
Əliylə ağzını yuyanda məstan,
Sonra xorultuya getdiyi zaman:
Şübhəsiz, bizə bir qonaq gələcək –
Deyərdi Tatyana. Ay belə bəzən
Doğanda göylərin sol tərəfindən.

VI

Qızcığaz titrərdi, rəngi qaçardı,
Bir də nə zaman ki, axan bir ulduz
Qaranlıq göyləri yarıb uçardı,
Belə bir zamanda Tatyana yalnız
Həyəcan içində, ulduz düşmədən,
Bir can atardı ki, söyləsin həmə, n,
Ürək arzusunu ulduza bütün.
Yaxud, təsadüfən o, başqa bir gün
Qara bir rahibi gördüyü zaman.
Ya da ki, bir dovşan axşam, ya səhər
Onun qabağından qaçsaydı əgər,
Tatyana qorxudan şaşardı yaman,
Yaxardı ruhunu acı duyğular,
Deyərdi: başımda bir fəlakət var!

VII

Neyləsin? Nə qədər üz versə dəhşət,
Yenə də gizli bir nəşə duyurdu
Belə yaratmışdır bizi təbiət,
Ana təbiətin təzadıdır bu,
Bayram günləridir. Xoş səadətdir,
Fəlini yoxlayır gənclik, adətdir.
Dünyada bir şeyə hayıfınmadan,
Onun qarşısında açılır hər an
Uzaq, gözişləməz, saf bir kainat;
Gözlükdən başları gora titrəyən
Qocalar da baxır fəlinə bəzən.
Yazıq ki, qayıdan deyildir həyat;
Onları da uşaq diliylə ancaq
Ümidlər aldadır, hey aldadacaq!

VIII

Maraqlı nəzərlə Tatyana qəlbən,
Əriyən şamlara səssiz göz qoyur,
Əriyib, qəribə naxışlar düzən
Şam onun qəlbinə nələr oxuyur!
Su ilə dopdolu olan nimçədən
Çıxarılır bir-bir üzüklər həmən,
Onun da üzüyü çıxdı, bax, budur,
Özü də köhnə bir nəğmə oxunur:
*“Orda kişiciklər hamısı zəngin,
Kürəklə yığılır gümüş və dövlət.
Nəğmə sahibinə xeyir və şöhrət!”*
Lakin iniltisi həmin nəğmənin
O qıza bir itki vədəsi verir;
Kiçik pişik qıza daha xoş gəlir.

IX

Şaxtalı bir gecə, göy üzü, parlaq,
Bu aydın gecənin ağ ulduzları
Sakit və səssizcə axmadadır, bax...
Tatyana o böyük həyəətə sarı
Açıb yaxasını, çıxaraq yalnız,
Tutur güzgüsünü Aya doğru qız.
Lakin bu qaranlıq güzgüdəcə tək
Görünür məhzun Ay tir-tir əsərək...
Ss... qar xarıldayır... Yoldan keçən var;
Yolçuya doğru qız qaçıb gəlincə,
Neyin nəğməsindən daha da incə
Bir səslə soruşur o məsum nigar:
“Lütf edib, buyurun, nədir adınız?”
“Aqafon!” – eşidir cavabında qız.

X

Tanya, dayəsinin sözüylə artıq
Bu gecə bir fala baxmaq istədi.
Odur ki: – Səssizcə iki adamlıq
Hamamda bir süfrə düzəldin! – dedi,
Fəqət dəhşət aldı bərk Tatyana...
Mən də xatırladım Svetlananı,
Məni də bir dəhşət götürdü, nəysə...
Burda fala baxmaq düşmədi bizə.
İpək kəmərinə açıb Tatyana,
Soyunub, yatağa uzandı həməni.
Lel¹ də qanad çalıb keçir üstündən.
Onun baş qoyduğu yastıq altında
Qızlığın güzgüsü parlayıb durur.
Hər şey sükutdadır. Tanya uyuyur.

¹ Lel – XVIII əsrdə və XIX əsrin əvvəlində alimlərin və şairlərin təsəvvürünə görə qədim slavyanlarda məhəbbət allahı

XI

Tatyana qeribə bir yuxu görür:
Hər tərəf qarlıdır, hər tərəf qışdır:
Bu qarlı düzlərdə Tanya yüyürür,
Qızın dövrəsini zülmət almışdır.
Onun qarşısında tar bağlamış qar,
Bu qarlar içində sel axını var
Sel köpükləndikcə bulanıb qaynar,
Qışdan xəbərsizdir, baş alıb oynar.
Buzla yapışılmış ikicə tirdən
Ölümcül, titrəyən bir körpü həməən
Salınmış dediyim selin üstündən,
Bu coşqun axının önündə birdən
Dərin bir heyrətlə qız şaşıraraq,
Tərəddüd içində saxlayır ayaq.

XII

Tatyana deyindir, söylənir selə
Dərdli bir hicrana söylənir kimi;
O tayda görməyir bir insan belə
Ki, uzatsın ona bir kömək əli.
Budur, qar yığını tərpendi birdən.
Altından görünən kim oldu, bilsən?
Qıllı bir ayı ki, lap heyvəredir.
Tatyana ah edir, o nəyə çəkir.
Öz iti dırnaqlı pəncəsini, bax,
Atdı qıza tərəf; qızsa candərdi
Onun pəncəsinə qoyub əlini,
Sonra addımladı, keçdi qorxaraq
O selin üstündən. Ancaq bu zaman
Ayı əl çəkmədi qızın dalından.

XIII

Arxaya baxmağa cürət etmədən,
Yeyin addımlarla yüyürür yalnız.
Fəqət arxadakı qıllı lakeydən
Qurtara bilməyir öz canını qız.
Ayı hıqqıldayır, izləyir murdar.
Qarşıda bir sakit qalın meşə var.
Tatyana can atır meşəyə sarı.
Orda sakit durur şam ağacları.
Əymiş budaqları yığın-yığın qar.
Cökənin, qayının, ağcaqovağın
Başında parlayır ulduzlar, baxın,
Yol yoxdur, kolluqlar və sıldırımlar
Boranlar içində geyinib gümüş,
Ağ qardan kəfənə hər yan bürünmüş.

XIV

Tatyana meşəyə girir qaçaraq,
Qar dizinə çıxmış, soyuqdur yaman.
İlişir boynuna uzun bir budaq,
Sonra da yapışib qulaqlarından,
Qızıl tanasını qoparıb salır,
İslaq başmaqları ilişib qalır.
Sürüşüb yaylığı düşür başından;
Əyilib almağa qalmamış aman.
Tatyana ardınca soxulub gələn
Ayını, qorxaraq, dinləyir, ancaq
Qızın, balağını belə qaldırmaq
Macalı qalmamış, utanır, ciddən!
Qız qaçır, ayı da izləyir hər an -
Qaçmağa taqəti qalmamış, inan!

XV

Qız yıxılır qara, ayı da birdən
Onu qoltuğuna vurub yollanır.
Tanya huşdan getmiş, donmuşdur bədən,
Nə bir nəfəs alır, nə qımıldanır.
Ayı düz meşəylə yüyürür artıq,
Görünür qarşıda yoxsul daxmacıq.
Qar basmışdır onu dörd bir tərəfdən.
Ətraf sükutdadır, yox gəlib gedən,
Yalnız pəncərədən süzülür işıq.
Daxmada qışqırıq, hay-küy canlanır;
Ayı donquldanır: kirvəm burdadır.
Gəl, burda canını qızdır azacıq.
Sonra da dəhlizə dinməz girərək,
Qapının ağzına qoyur qızı tək.

XVI

Tatyana özünə gələrək baxır:
Ayı çıxıb gedib, qız dalında tək.
Qapının ardında qışqırıq qalxır.
Stəkan səsləri cingildəyərək,
Böyük xeyratları andırır, bilsən.
Bir şey anlamayıb, baxır deşikdən,
Nə görür? Masanın dalında bütün
Qəribə vücutlar əyləşib bu gün.
Burda keçisaqqal cinlər, ərdolar,
Məğrur və dartınan bir gövdə gəzər,
Digərinin başı xoruza bənzər,
Biri it ağızlı, buynuzu da var,
Quyruqlu bir cırtıdan, hələ bax buna,
Yarısı pişikdir, yarısı durna.

XVII

Bundan da qorxulu və qəribədir
Hörümçək üstünə minmiş bir xərçəng,
Bir qazın boynunda kəllədir, nədir,
Qırmızı qalpaqda fırlanır gerçək
Atılıb-düşərək bir boş dəyirman
Titrək qanadlarla çırpınır əlan.
Bir it tappılısı, insan nərəsi,
Gülüşmə, qışqırıq, mahnı, it səsi...
Burdadır romanın baş qəhrəmanı!
Görüb, nə düşündü Tatyana yenə,
Qonaqlar içində onun qəlbinə
Həm əziz, həm qorxunc olan insanı!
Onegin masanın arxasında tək
Oturmuş, qapıya göz gəzdirərək.

XVIII

O işarə verir, bərk çaxnaşirlar,
O içir, cingilti bürüyür damı.
Görsə ki, məclisdə qələbəlik var,
Çatır qaşlarını, kiryir hamı.
Onegin burda bir ağıdır açıq,
Qızın vahiməsi azalır artıq.
Odur ki, Tatyana maraqlanaraq,
Azacıq qapını araladı... bax,
Birdən əsən külək bir şillə vurub,
Yanan çıraqları söndürdü. Dəhşət!
Ərdolar dəstəsi karıxdı, heyrət!
Onegin masanın dalından durub,
Odlu baxışlarla qapıya gedir,
Dəstə ayaq üstə onu seyr edir.

XIX

Tatyana qorxuda, tükləri biz-biz,
Qaçmağa can atır, mümkünmü məgər?
Qalib dustaq kimi huşsuz, səbirsiz,
Yazıq vurnuxaraq bağıрмаq istər.
Lakin bacarmayır. Yevgeni birdən
Qapını açanda göründü həməən
Teyflərin gözüne bu zavallı qız;
Onu qarşılayan bu yerdə yalnız
Vəhşi gülüşlərdir; bütün baxışlar,
Kəkilli quyruqlar, köpək dişləri,
Əyri xortumlar da çıxmış irəli,
Bıçlar, qanlı dişlər, sümük barmaqlar
Hey qızı göstərir, hamı amansız
Söyləyir: mənimdir! Mənimdir bu qız!

XX

Yevgeni hiddətlə dedi: Mənimdir!
Vəhşilər çəkilib genidi birdən;
İndi bu şaxtalı qaranlıqda bir
Növrəstə qız durur dost ilə, bilsən!
Onegin astaca sıgallayaraq,
Çəkdi Tatyananı bir küncə; salxaq
Bir kürsü üstündə oturdub onu;
Tatyananın çiyinə qoyur boynunu.
Birdən Olqa gəlir, onun iziylə
Lenski də gəlir, işıqlar yanır
Onegin əliylə bu dəm qıcanır,
Baxır qonaqlara vəhşi gözüylə.
Vaxtsiz qonaqları danlayır. Bu an,
Tatyana qüvvətsiz, yatır yarımcən.

XXI

Qızışdı get-gedə mübahisələr,
Yevgeni bir uzun bıçaqla həməən
Vurdu Lenskini; qara kölgələr
Sıxlaşır, acı bir qışqırıq birdən
Ucaldı... Daxmacıq titrədi əlan...
Tatyana səksənib, qalxdı yuxudan...
O baxır heyrətlə, işıqdır otaq.
Donmuş aynaların üstündə parlaq
Şəfəqlər, al geyib, oynasır bir-bir.
Şimal pərisindən daha qırmızı
Olqa, təbiətin o dilbər qızı,
Bir qaranquş kimi uçaraq gəlir
Tanyanın yanına. “De, bir söylə sən,
Bir söylə, yuxuda nələr görmüsən?”

XXII

Tanya bacısını görməyir ancaq,
O, öz yatağında yatır kitabla;
Onu varaq-varaq varaqlayaraq,
Dilini tərpedir, dinməyir əsla.
Kitabda nə gözəl, nə incə hallar,
Nə də hakimənə canlı xəyallar,
Nə də şairənə lövhələr vardır;
O kitab bunlardan cazibədarlıdır.
Nə Rasin,¹ Virgili, Seneka² və Skott,
Nə Bayron, nə Qadın Moda Jurnalı
Deyildir bu kitab qədər maraqlı.
Martın Zadekadır dediyim, ey dost!
Xalvey loğmanları başçısıdır, bax,
Sənəti falçılıq və yuxu yozmaq.

¹ *Rasin* – məşhur fransız şairi (XVII əsr)

² *Seneka* – eramızdan əvvəl I əsrdə yaşamış Roma yazıçısı

XXIII

Vaxtilə köçəri, qoca bir tacir,
Bu canlı sənəti, bu hicra yerə
Özüylə birlikdə alıb gəlmişdir.
Cırıq *Malvinayla*¹ onu bir kərə
Tanyaya göstərib, tərifləyərək.
Üç manat yarım satmışdı gerçək!
Üstəlik almışdı dil tökə-tökə
İki *Petriada*², neçə məzhəkə.
Bir sırf kitabı da, Marmontelin³ də
Üçüncü cildini. O vaxtdan bəri,
Gəlib dolandıqca ömrün illəri,
Zadəkə Tanyanın gəzir dilində.
Bütün dərdlərini ovutmaq ilə
Ondan ayrılmayıf yuxuda belə.

XXIV

Yuxular inçidir Tatyanaı bərk;
Qız yozmaq istəyir hər şeyi bir-bir.
Bir qorxunc gecənin sirrini gerçək
Tatyana axtarıb bilmək istəyir.
Kitabın qısa mündərəcəsində
Əlifba qaydası və növbəsində
Oxuyur: ayı, qar, qaranlıq, kirpi,
Qarğa, şamlıq, meşə, fırtına, körpü.
Qəlbində şübhələr müəmmalar var,
Həll edə bilməyir Martın Zadəkə;
Lakin bu uğursuz, qorxunc yuxuda,
Görünür, ən dərqli macəralar var.
Həmin bu fikirlə bir neçə gün qız
Əsəbi bir halda düşündü yalnız.

¹ “*Malvina*” – fransız yazıçısı Kottenin bir neçə cild halında nəşr olunmuş romanı

² “*Petriada*” – Böyük Pyotr haqqında epik poema (Oruzintsevin “*Petriada*”, Şirinski-Şixmatovun “*Böyük Pyotr*”, Sladkovskinin “*Böyük Pyotr*” əsərləri olmuşdur).

³ *Marmontel* – (XVIII əsr) ikinci dərəcəli bir fransız yazıçısı

XXV

Qızarmış dan yeri yenə də, bir bax!
Şəfəqlər içində açılır səhər.
Günəş dərələrdən baş qaldıraraq,
Bu xoş ad gününə baxıb gülümsər.
Budur, Larinlərin evi səhərdən
Dolmuş qonaqlarla, kənddən, şəhərdən
Araba faytonla, bir də xizəklə
Qonaqlar daşınır, daşınır hələ.
Budur, dəhlizdə də bir izdiham var,
İlk dəfə gələnlər bir-bir görüşür.
Salonda nəşəylə onlar gülüşür.
Hürüşür moskalar, öpüşür qızlar.
Tünlük, qonaqların daban döyməsi,
Dayə qışqırığı və uşaq səsi.

XXVI

Gəlmişdi məclisə özündən şişman
Arvadıyla birgə yoğun Pustyakov;
Burda Qvozdin də vardı bu zaman,
Yoxsul mujiklərin ağasıydı o;
Gəlmişdi qocalar, o Skotininlər
Düz iki yaşından otuza qədər
Olan uşaqlarla küllü-külfətli.
Əyalət frantı, həm də heyrətli
Petuşkov, əmioğlu bizim Buyanov.¹
(O tanışdır sizə), üst-başı tükülü,
Başında papağı uzun günlüklü.
Bir də ehtiyata keçmiş Flyanov,
Böhtançı ürəyi fitnəylə dolu –
O təlxək, rüşvətxor, o qarınqulu.

¹ *Buyanov* – Vasili Lvoviç Puşkinin “Təhlükəli qonşu” poemasının qəhrəmanı. Poemanın müəllifi öz əmisi olduğu üçün A.S.Puşkin zarafatla Buyanovu əmioğlu adlandırır.

XXVII

Sonra da Panfila Xarlikova
Külfət ilə, gəldi müsyö Trike,
Yaxınlarda gəlib özü Tambovdan,
Gözündə gözlüyü, başda pariki.
O xalis fransız, cibində bu gün
Kuplet də gətirməz Tatyana üçün.
Uşaqlar tanıyan bir səslə deyir:
*Réveillez-vous, belle endormie.*¹
Bir kitabda köhnə nəğmələr ilə
Yanaşı yazılmış bu kuplet, haman
Kupleti heçlikdən, Trike əlan
İşıqlı dünyaya çıxarmış. Hələ
Cürətlə burdakı bir *belle Nina*²
Əvəzində qoydu *belle Tatiana*.³

XXVIII

Yetişmiş qızların dil əzbəri bir
Komandan, ən yaxın bir qəsəbədən
Bu bayram gününə müsafir gəlir.
Analar fəxr edir onunla qəlbən.
Qarışır məclisə o əziz qonaq.
Alay musiqisi çalınacaq, bax!
Polkovnik göndərmiş. Bal olacaqdır.
Xanımlar oynayıb yorulacaqdır.
Qızlar da atılıb-düşür indidən;
Artıq yemək gəlir. Ciftlər də səf-səf
Gəlirlər əl-ələ süfrəyə tərəf.
Qızlar Tatyana sızlaşır həmə.ən.
Kişilər qarşıda, xaç çəkə-çəkə,
Masanın başında qızır mərəkə.

¹ “Yatmış gözəl, oyanın!” – o zaman çox populyar olan bir fransız nəğməsi.

² *Belle Nina* – gözəl Nina.

³ *Belle Tatiana* – gözəl Tatyana.

XXIX

Məclisin söhbəti kəsilir bir an;
Ağızlar göyşəyir. Dörd bir tərəfdən
Qaşıqlar, nimçələr səslənir əlan,
Qədəhlər dil açıb danışır şən-şən.
Fəqət çox keçmədən, azca olsa da,
Otağı doldurur qopan səs-səda.
Deyişmə, qışqırıq, dolaşiq bir səs,
Ağız dediyini qulaq eşitməz.
Qapılar açılır, Lenski bu an
Gəlir Oneginlə, “Şükür Allaha!
Nəhayət, o gəldi, o gəldi daha!”
Deyə ev xanımı qışqırır haman.
Qonaqlar sıxlaşır, kürsülər gəlir,
Əziz dostlara da yer göstərilir.

XXX

Üzbəüz əyləşir Tanyayla onlar.
Səhər mehtabından solğun və sarı,
Qaçqın ahu kimi titrəyən nigar
Başını qaldırıb baxmır yuxarı.
Qızın gözlərinə qaranlıq çökür,
Vücudu istidən qızıb tər tökür.
Onu təbrik edir gələn yoldaşlar.
Lakin eşitməyir; gözündə yaşlar
Az qalır tökülsün; o zavallı qız
Özündən gedəcək iradə, şüur
Azacıq qəlbini toxtadıb, durur.
Bu qəmlər, qayğılar içində yalnız.
İkicə söz deyib sakit və səssiz,
Əyləşir süfrəyə ruhsuz, həvəssiz.

XXXI

Əsəbi hallardan, faciələrdən
Yevgeni iyrenir, çəkinir çoxdan.
Qızlar bayılsa da, ağlayıb hərdən,
Bunları görmüşdür o zaman-zaman.
Odur ki, bu böyük ziyafətdə, bax,
Yenə acıqlıdır bizim bu sarsaq.
Qızdakı məyusluq, o həsrət, o qəm
Onu hirsləndirib, qızdırmış bu dəm.
Qeyzindən sallamış qaşqabağını,
Qızıb, Lenskiyə and içir əlan
Ki, bu gün intiqam alacaq ondan.
İndisə pozmayıb öz damağını,
Çəkirdi qəlbində karikatura
Görüb sevmədiyi bu qonaqlara.

XXXII

Qızın təlaşını hiss edib, duyan
Burda bir Yevgeni deyildi, əlbət;
Burda baxışların, huşların bir an
Qayəsi yağlı bir qutabdı; fəqət
(Onların bəxtindən o da duzludur)
Ağzı möhürlənmiş şüşədə, budur,
Jarko blan-manje arasında bir
Tsimlyan adlanan şərab verilir
Arxasınca uzun, zərif qədəhlər
Ki, sənün belinə bənzəyir, inan,
Zizi, ey qəlbimin bülluru canan!
Məsum şeirlərim tək səni söylər,
Sən də məhəbbətin piyaləsisən,
Sənin sərxoşundum bu dünyada mən!

XXXIII

Şüşənin tıxacı açılan zaman
Köpürüb səslənir, qaynayır çaxır.
Kupletlər yorğunu olaraq çoxdan
Trike vüqar ilə ayağa qalxır.
Məclisin bəzəkli, qaynar salonu
Dərin bir sükutla dinləyir onu.
Tanya yarım candır! Əlində varaq
Trike qıza tərəf yaxınlaşaraq,
Oxuyur təriflə. Səslər, alqışlar
Onu təbrik edir, sonra ələcsiz
Təşəkkür yetirir bu şairə qız.
Şair vüqarlıdır, fəziləti var,
Qıza kupletini təqdim et, bir bax,
İçir sağlığına hamıdan qabaq.

XXXIV

Tatyana hamıya təşəkkür etdi,
Uzandı təbriklə, odlı alqışlar.
Artıq Oneginin növbəsi yetdi;
Qızdakı yorğunluq, məyus baxışlar,
Üzündən tökülən həya və ismət
Doğurur oğlanda bir hiss-hörmət.
Yevgeni baş əyir Tanyaya tərəf.
Onun baxışları indi, nədənsə,
Xeyli mərhəmətli və lütfkardır.
O, bəlkə, doğrudan, baxıb üzülür,
Bəlkə, şiltaqlanır, əylənib gülür
Ya özü duymayı, ya qəsdı vardır;
Nəsə, gözündəki o mehribanlıq
Tanyanın qəlbini açır bir anlıq.

XXXV

Stullar toqquşur, səslənir birdən
Qonaq otağına axır izdiham.
Yaşıl tarlalara şirin pətəkdən
Arılar beləcə uçuşur müdam.
Onlara dad verir bu ləziz nahar.
Buxarı yanında durmuş qadınlar.
Toxqarın kişilər mışıldaşırlar.
Qızlar da bir küncdə pıçıladaşırlar
Açılır indi də yaşıl masalar,¹
Leylaclar bostona yığışır, budur,
Qocalar lomberə dəvət olunur.
Hələ də məşhurdur vist adlı qumar.
Yekrəng ailələr, yekrəng oyunlar,
Ruhsuz ətalətin oğludur onlar.

XXXVI

Vist qəhrəmanları yığışır bu dəm,
Səkkiz robert² gedib, yer dəyişdilər,
Sonra çay verildi. Vaxtı, sevirəm
Çay, nahar və şamla öyrənsək əgər,
Bizim kənd yerində, siz bilirsiniz,
Vaxtı asanlıqla öyrənirik biz.
Ən düz saatımız mədədir ancaq.
Qoy, yeri gəlmişkən, burdaca dırnaq
İçində deyim ki, bu yerdə dəm-dəm
Olan ziyafətdən və xörəklərdən
Öz şeirlərimdə çox həvəslə mən
Söz-söhbət açmağı, düzü, sevirəm,
Sənə bənzəyirəm, böyük Omir³, sən
Keçən otuz əsrin bir məbədisən.

¹ Üzərində kart oynanılan stolların üstünə adətən yaşıl mahud çəkilərdi ki, oyunçular öz kart hesablarını təbaşirlə onun üstünə yazsınlar. Boston və Lomber kart oyunlarıdır.

² *Robert* (rober) – kartda oyunun bir əli. Hər yeni əldə (roberdə) oyunçular yerlərini dəyişirlər.

³ *Omir* – Homer. Homerin “*Odissey*”ində çoxlu ziyafətlər təsvir olunur.

XXXVII. XXXVIII. XXXIX

Fəqət çay verilir: qızlar bu zaman
Yarışar-yarışmaz nəlbəkilərdən.
Qaynaşan salonda, qapı dalından
Faqot və fleyta səslənin birdən.
Şadlanıb musiqi gurultusundan,
Romlu fincanını buraxıb bu an
Ətraf şəhərlərin Parisi¹ dilgir
Petuşkov Olqanın yanına gəlir.
Qarınmış bir qızı – Xarlikovanı
Tambov şairimiz qoltuğa vurur.
Lenski Tatyananın yanında durur.
Buyanov götürür Pustyakovanı
Beləcə salona doluşur hamı,
Parlayır hüsnilə bal izdihamı.

XL

Mən bu romanımı başlayan kimi
(Birinci dəftərə nəzər salınız),
Peterburq balını lap Alban kimi²
Təsvir eləməyə çalışdım yalnız.
Uydum boş xəyala, qız həvəsilə,
Tanış ayaqların xatirəsilə
Ötürdü günlərim. Ah, ayaqlar, siz!
Nə qədər incədir ləpirləriniz.
Onların izində azdığım yetər!
Düşür gəncliyim də bir başqa halə,
Artıq düzəlməli yazdığım əsər,
Beşinci dəftəri, doğrudan da, mən
Təmizləməliyəm haşiyələrdən.

¹ *Paris* – Troya müharibəsi haqqında qədim yunan rəvayətinin qəhrəmanı – gözəl gənc oğlan. Puşkin Petuşkovu rişxəndlə ona bənzədir.

² *Alban* – XXVII əsr İtaliya rəssamı

XLI

Hamısı yelbeyin, hamısı yekrəng,
Bu bir qasırgalı gəncliyə bənzər.
Valsın dalğaları baş götürərək,
Ciftlərin ardınca fırlanır ciftlər.
Tənəffüs zamanı yaxınlaşaraq
Onegin Olqaya gülümsəyir, bax,
Sonra da qol-qola onunla gedir,
Qonaqlar yanında qızla rəqs edir,
Sonra da kürsüyə oturdub onu,
Söhbətə başlayır ötüb-keçəndən,
İki dəqiqədən sonra da həmən
Onunla başlayır vals oyununu.
Hamı heyrətdədir. Lenski yenə
İnana bilməyir öz gözlərinə.

XLII

Mazurka gurladı. Bir zaman vardı
Mazurka rəqsinin gurultusundan
Böyük salonların qəlbi qopardı.
Coşub dikdabanlar fırlanan zaman
Titrədi aynalar və döşəmələr;
Artıq o günlərdən qalmamış əsər,
İndi bambaşqadır; qadıntək narın
Sürüşərək üstə lak taxtaların.
Kənddə və şəhərdə mazurka hələ
Saxlamış əvvəlki lətafətini.
Bıgın, dikdabanın tərəvətini
Poza bilməmişdir modalar belə.
İndiki ruslara mərəzdir moda,
O, bizə qəsd edir, zalımdır o da.

XLIII. XLIV

Buyanov – o bizim qürreli qardaş
Olqanı, Tyanı alıb yanına,
Gəldi, Oneginə yaxlaşdı birbaş,
Qızları tapşırdı qəhrəmanıma.
Onegin Olqadan yapışır yalnız,
Süzür məharətlə qoltuğunda qız.
Olqanın əlini bərk-bərk sıxaraq,
Bayağı bir şeir pıçıldayır, bax,
Qızın yanaqları alışıb yanır:
Belədir qızlığın yüksək vüqarı!
Lenski qışqanır, süzür onları.
Şübhələr içində hələ dayanır,
Şair gözləyərək rəqsin sonunu,
Qalxıb kotilyona¹ çağırır onu.

XLV

Yox, olmaz – cavabı gəlir Olqadan,
Olqa Oneginə söz vermiş ancaq.
Bu nədir, ey Tanrım, bu nədir, aman!
Qızdakı cürətə, hünərə bir bax!
O, hələ bir dəcəl uşağa bənzər,
Ayağı yer tutub yenicə gəzir,
Onun da qəlbində artıq hiylə var...
Xəyanət göstərir o, açıq-aşkar.
Bu dərdə Lenski dözməyir əlan,
Qadın nazlarını lənətləyərək,
Atını istəyir, evə dönür tək.
Hər şey asılıdır tapançalardan.
İkicə güllədir ən son arzusu,
Onun taleyini həll edəcək bu.

¹ *Kotilyon* – fransız rəqsi

VI fəsil

*La sotto i giorni nubilosi e brevi,
Nasce una gente a cui 'l morir non dole.*

Petrarca.¹

I

Vladimir görünmür. Bunu hiss edən
Onegin Olqanın yanında, bir bax,
Dərin fikirlərə dalır yenidən,
Aldığı qıyasdan razı qalaraq.
Olqa da əsnəyir, Lenski deyə,
Ətrafı axtarır nəzərləriylə.
Məclisin uzanan kotilyonu da
Ağır yuxu kimi yormuş onu da
Rəqs daha qurtardı. Şam başlayırlar;
Yorğan-döşək gəlir, yer döşənir, bax,
Böyükdən kiçiyə yatır hər qonaq,
Şirin bir yuxuya çox ehtiyac var.
Onegin məclisi artıq tərk edir,
Durub yatmaq üçün evinə gedir.

II

Hər şey rahatlanıb, dincəlmiş əlan:
Qonaq otağında bir xorultu var.
Özündən arvadı bir az da şişman
Heyvərə Pustyakov fis-fis fisildar.
Qvozdin, Buyanov, Petuşkov, budur,
Sandallar üstünə düşüb uyuyur.
Müsyö Trike də döşəmədə tək,
Qalpaqlı canında yun tuman-köynək,
Tanyanın, Olqanın otağı rəng-rəng,
Qızların hamısı şirin yuxuda,

¹ “Günlərin dumanlı və qısa olduğu yerdə bir qəbilə var ki, ölüm acısını duymur”. Petrarka.

Yalnız Tatyana'dır yatmayan burda.
Aynadan bayıra göz gəzdirərək,
Küskün baxışları baş alıb gedir,
Qaranlıq çölləri sakit seyr edir.

III

Onun gözlənmədən gəlişi, hələ
Ötərgi parlayan xoş baxışları
İşləmiş ruhunun dərinliyinə,
Sonra da Olqayla olan rəftarı.
Anlaya bilməyir Tatyana bunu,
Qısqanclıq ələmi yaxır ruhunu,
Sanasan, qəlbini hər şeydən əvvəl
Sıxıb parçalayır duyğusuz bir əl,
Qaralır, səslənir onun altında
Sonsuz bir uçrum ki, getdikcə boşdur.
“Mən əldən gedirəm; ölüm də xoşdur
Onun xəyalilə – söyləyir Tanya –
Mən deyirməyirəm, bilirəm, ancaq
O, məni ağ günə çıxarmayacaq”.

IV

İrəli, dastanım! Yeri, durmadan!
Bir yeni sima da gözləyir məni.
Lenskinin yurdu Krasnoqordan
Beş mil kənardadır onun məskəni.
Burda Zaretski keçirir həyat.
Yaşayır hələ də yalqız, salamat.
Xəyalı çölləri gəzən bu adam
Qumar dəstəsinə başçıydı müdam.
Meyxana natiqi, giclər rəhbəri
İndisə sadədir, lütfü də çoxdur,
Külfət başçısıdır, arvadı yoxdur.
Sakit bir mülkədar olandan bəri,

Hətta bir insandır namusu təmiz:
Belə düzəlişir bizim əsrimiz!

V

Ondakı bir kinli cürəti bəzən
Kübarlar mədh etmiş yaltaq səs ilə.
Düzü, beş sajenlik bir məsafədən
Vurardı tək xalı bir gülləsilə
Döyüş meydanında, vuruş anında.
Kefinin ən duru bir zamanında
Bir kalmık atından yıxılıb yerə,
Düşmüşdü palçığa o, birdən-birə.
Lül kefli vaxtında fransızlara
Olduqca bahalı girov qalmışdı,
Bu təzə Reql¹ da əsir olmuşdu!
O, əsir düşməyi sevirdə daima
Verinin yanını kəsib səhərdən,
Nisyə, üç şüşəni boşalda birdən.

VI

Sarsaq adamları tovlayıb dolar,
Lağdan, əyləncədən ləzzət alardı.
Düşəndə örtülü, düşəndə aşkar
Ağlı kəsdiyini ələ salardı.
Bəzən də özünə ziyan və zərər
Verərdi sevdiyi bu əyləncələr.
Sadədil, özünü çox yora-yora
İlişib qalardı qurduğu tora,
O, ləzzət alardı deyişmələrdən,
Uyarlı, uyarsız cavablar deyir,
Arabir kiryib, sözünü yeyir.
Ağzına gələni tökərdi bəzən,

---

¹ *Reql* – qədim Roma sərkərdəsi, düşməne əsir düşərkən öz dözümlülüüyü və igidliyi ilə şöhrət tapmış qəhrəman. Puşkin pozğun və əyyaş Zaretskini rişxəndlə təzə Reql adlandırmır.

Dostlar arasını vurardı gerçək,
Onları baryerə¹ doğru çəkərək.

VII

Yaxud barışdırır onları, bəlkə,
Üçlükdə bir azca yeyib-içilə,
Sonra bədnam edir onları yenə
Gülünc zarafat və yalanlarilə.
*Sed ali tempora!*² Cəsarət, hünər
(Sevda yuxusuna, şuxluğa bənzər)
Gəncliklə birlikdə məhv olub gedər:
Mənim Zaretskim indi birtəhər
Canını qurtarıb fırtınalardan,
Akasya, ağ tikan altında yaşar.
Sakit – həkimanə bir həyatı var.
O, Horatsi³ kimi ömür edir əlan.
O, qaz da bəsləyir, ördək də saxlar,
Əlifba öyrənir ondan uşaqlar.

VIII

Boş adam deyildi; onun qəlbinə
Mənim Oneginim hörmət etmədən,
Ağlını, fikrini sevərdi yenə,
Tutarlı sözləri olurdu bəzən.
Onegin onlara hərdən gedərdi,
Dost kimi görüşüb, söhbət edərdi,
Odur ki, heyrətə gəlmədi əlan,
Onu səhər-səhər gördüyü zaman.
Əvvəl salamlayıb, sonra da birdən
Söhbəti yarıda boş buraxaraq,

¹ *Baryer* – atışan adamların arasındakı məsafə

² *Sed alia tempora* – ancaq vaxt o vaxt deyil.

³ *Horatsi* (eramızdan əvvəl I əsr) – məşhur Roma şairi. Horatsi öz şeirlərində şəhər həyatını pislər, sakit kənd həyatını və kənd təsərrüfatı ilə məşğul olmağı təriflərdi.

Dönüb Oneginə tərs-tərs baxaraq.
Onegin pəncərə yanında, budur,
Balaca bir məktub verdi şairdən.
Aldığı məktubu dinməz oxuyur.

IX

Məktub xoşa gələn, nəcibanədir,
Ya qısa çağırış, ya *karteldi* bu,¹
Burda Lenskinin yazdığı nədir?
Duelə çağırır o, öz dostunu.
Onegin məktubu oxuyub, həmə
Sifariş gətirən elçiyə birdən
Dönərək, artıq bir söz danışmadan,
“*Hər zaman hazırım*” – söylədi əlan.
Bəyanat verməmiş Zaretski bir də,
Evdə görüləcək işi var deyə,
Tələsik fırlanıb dönür geriye.
Onegin donmuşdu durduğu yerdə.
Onun bu yalqızlıq içində qalan
Qəlbi çox peşmandı tutduqlarından.

X

Yeridir: o, ciddi təhlillər edir,
Vicdan qarşısına çəkir özünü,
Özünü çox şeydə təqsirləndirir:
Birinci budur ki, o axşam zərif,
Ütancaq sevgiyə sayğısız oldu.
İncə bir eşqilə gülüb oynadı.
İkinci budur ki, şair duyğusu
Arabir azsa da, əfv olunur bu,
On səkkiz yaşı var. Şairi nahaq
Yevgeni oxşayıb sevmədi qəlbən,
O əl götürərək ənənələrdən,
Gərək olmayaydı oyun-oyuncaq;

---

¹ *Kartel* – duelə çağırış

Belə bir zamanda Yevgeni gərək
Olaydı ağıllı, namuslu erkək!

XI

O, vəhşilər kimi qızmayaraqdan
İstəsə, hissinə qarşı gedərdi.
Şair silahlanıb coşduğu zaman
Cavan bir ürəyi sakit edərdi.
“Artıq gecikmişdir... dəyməz təşvişə...
Bir də düşünür ki, bu yaman işə
Usta bir duelçi qarışmış əlan,
Sənəti sözbazlıq, iftira, böhtan.
Şübhəsiz, nifrətdir qiyməti yalnız
Bu alçaq sözlərin, böhtanların, ah,
Ancaq nə olsun ki, ətrafdan sabah
Əl açıb güləcək hər bir ağılsız...”
Ümumi əfkarın tələbi budur,
Dünya bu büdətin üstündə durur!

XII

Qəlbi ədavətlə coşub qaynayan
Şair cavab üçün köks ötürür.
Sözbaz qonşusu da yetişib bu an
Ona təntənəylə cavab gətirir.
İndi bayramıdır qısqancın. Ancaq
Şair qorxurdu ki, o dəcəl sarsaq
İşi zarafata qoyaraq, bəlkə,
Döşünü güllədən kənara çəkə,
Artıq şübhələrin qalmamış yeri:
Tezdən, hər ikisi, doğunca səhər
Dəyirman yanına gəlməlidirlər.
Ordadır duelin seçilmiş yeri,
Orda açılacaq güllələr qoşa,
Ya baldır ətinə, yaxud da başa.

XIII

O şıltaq gözələ nifrətlər edən
Acıqlı Lenski dueldən qabaq
Olqanı görməyi heç istəmədən,
Günəşə, saata baxıb qalxaraq,
Son dəfə – eh, – deyib yola düzəldi,
O, qonşu qızının yanına gəldi.
Məqsədi Olqanı heyrətə salmaq,
Onu utandırıb, intiqam almaq.
Fəqət baş tutmadı: yenə bu səhər
Zavallı şairi qarşılayaraq,
Olqa məhəccərdən atıldı, bir bax,
Göründü ötərgi bir ümid qədər...
O, yenə nəşəli, qəmdən azaddı,
Hər zamankı kimi oynaqdı, şaddı.

XIV

“Nə tez gizləndiniz, məclisdən gecə?”
Olqacıq ilk dəfə soruşdu bunu.
Şair öz qəlbini yedi gizləncə,
Kiriyyə, aşağı saldı burnunu.
O xoş sadəliyən, o oynaq qəlbən,
Parlaq baxışların qarşısında lap,
İztirab, qısqanclıq silindi dərhal.
Büsbütün dönərək, dəyişdi əhval.
Lenski gördü ki, sevir onu qız,
Baxdı Olqasına yenə mehriban,
Tutduğu işlərdən olmuşdu peşman,
Üzrxahlıq üçün hazırı, yalnız
Üdqunub bir söz də tapa bilməyir,
Sağalmış kimidir, xoşbəxt kimidir...

XV. XVI. XVII

Vladimir dərdlənir hey için-için,
Olqaya boylanır bir müqəssirtək.
Dünəni xatirə gətirmək üçün
Şairin taqəti qalmamış gerçək.
“Mənəm xilaskarı Olqanın yalnız,
Dözə bilmərəm ki, onu əxlaqsız
Bir insan ah çəkib, mədh edib hər an
Aovlu bir dillə çıxara yoldan,
Yalandan üzünə gülümsəyərək.
Rəvamı, çürüdüb yesin zanbağı
O qurdun ağzından tökülən ağı?
Rəvamı, açmadan sola bir çiçək?
Bircə mənası var bunların demək:
Yaxın bir dostumla atışam gərək!”

XVIII

Yazıq Tatyananı yandırıb-yaxan
Yaranı bilsəydi Lenski əgər,
Tatyana özü də duysaydı bir an
Ki, dostlar ölümə əlləşəcəklər,
Ortaya, şübhəsiz, o da girərdi.
Dostları yenidən birləşdirərdi
O qız qəlbindəki incə məhəbbət.
Ölümün kölgəsi qaçardı, əlbət!
Bir kimsə bilməyir bu sirri fəqət,
Tərs kimi, düşməmiş təsadüf belə.
Onegin ağzını açmayır hələ,
Tanyanı inlədir bu qəm, bu möhnət.
Bu sirri bir dayə bilərdi, lakin
Sönmüşdü şöləsi onda idrakın.

XIX

Lenski dalğındır, bütün axşamı
Könlü gah tutulur, gah açılır, bax.
Əzəldən belədir ilham adamı.
Sonra qaşlarını sıx-sıx çataraq,
Çalıb dərdli-dərdli klavikordu,
Çalıb dilləndirir eyni akkordu,
Bəzən də Olqaya nəzər salaraq,
Söyləyir: “Xoşbəxtəm! Doğrumu?” Ancaq
O, indi gecikir, durub gedəcək.
Ürəyi dərdlənib sıxılır əlan.
Gənc qıza “əlvıda” dediyi zaman
Partlamaq istəyir döyünən ürək!
Qız heyrət içində tez sual edir:
“Sizə nə olmuşdur?” – “Heç nə!” – O gedir.

XX

Evə qayıdaraq, tapançaları
Qoyub qarşısına, yoxlayır bir-bir;
Yeşiyə doldurub yenə onları,
İşıqda Şillərə nəzər yetirir;
Dolaşır başında eyni bir fikir,
Pərişan ürəyi heç dincəlməyir.
Olqa gözlərinə görünür yenə
Qələmə gəlməyən gözəlliyilə.
Vladimir kitabı qapayır həməni,
Qələmi götürür, yazdığı şeir
Bir boş məhəbbətlə cərəyan edir.
Onun duyğuları qızıdır birdən.
Məclisdə keflənib şeir oxuyan
Delviqə¹ oxşayır şair bu zaman.

¹ Delviq – şair, Puşkinin lisey yoldaşı

XXI

Budur, təsadüfən, qulaq asın siz,
Məndədir; göstərim o şeirləri:
“Hayana, hayana uçub getdiniz,
Ey bahar ömrümün əziz günləri?
Kim bilir, başıma nələr gələcək?
Əbəs düşünürəm mən onu gerçək,
Qaranlıq bürüyüb almış o günü,
Verəcək onsuz da tale hökmünü.
Dəlib deşəcəkmə sinəmi oxlar,
Ötüb keçəcəkmə, yoxsa, yanımdan,
Hamısı nemətdir; dəyişir zaman,
Hər günün, gecənin özgə hökmü var.
Dərdə, möhnətə də şükürlər olsun,
Gələn zülmətə də şükürlər olsun!

XXII

Dan yeri al geyib güləcək tezdən,
Günəş saçlarını yayacaq yenə.
O zaman, bəlkə də, düşəcəyəm mən
Sırlı bir türbənin sıx kölgəsinə.
O Nisyan çayı da lal axacaqdır,
Şairi udaraq axıdacaqdır...
Dünya unudacaq məni. Fəqət sən,
Ey gözəllik qızı, tökəcəkmisən
Vaxtsız cənazəmə göz yaşlarını?
Söylə ki, doğrudan, şair sevərək,
Bir mənə, bir mənə bağışladı tək
Pərişan ömrünün gül baharını.
Gəl, gəl, ey sevimli, ey nazlı həmdəm,
Gəl ki, səninkiyəm, sənəin zövcünəm!”

XXIII

O, belə süst yazır, yanırdı qəlbən,
(Bizlərdə romantizm adlanır bunlar,
Mənsə bu şeirdə romantizmdən
Əsər görməyirəm, nə işimiz var?)
Nəhayət, yaxlaşan səhərə qarşı
Yorulub köksünə sallanır başı.
İdeal – modalı bu sözə dair
Axşamdan bəridir düşünən şair
Bu sözün üstündə mürgüleyir, bax!
Ona unutturur hər şeyi yuxu,
Onu oyatmağa gələn qonşusu
Sakit kabinəyə daxil olaraq:
“Vaxtdır. Saat yeddi. Oyanıb, geyin,
Gözləyir, yaqın ki, bizi Onegin”.

XXIV

Lakin yanırdı. Yevgeni hələ
Ölümcül yuxunun niğahbanıdır.
Seyrəlir gecədə kölgələr belə,
Doğmuş dan ulduzu, xoruz banıdır.
Onegin, doğrudan, çox ağır yatmış.
Günəş yüksəklərə qalxıb boy atmış.
Əsib coşmaqdadır səhərin yeli,
Səhərin o təmiz, o sərin yeli.
Oyanıb durmamış Yevgeni, fəqət.
Üstündən atmamış hələ yorğanı,
Şirin bir yuxuda qaynayır qanı,
Budur, bax, oyanıb qalxır, nəhayət,
Pərdənin ucunu qaldırıb baxır,
Getmək zamanıdır, ayağa qalxır.

XXV

O, zəngi tez çalır, yüyürüb gəlir
Sadiq xidmətçisi fransız Gilyo,
Xalat, ayaqqabı götürüb gəlir,
Bir tuman-köynək də təqdim edir o
Tələsik geyinir, “gecikdim” – deyər,
Onegin əmr edir o xidmətçiyə
Ki, tez-cə yığışb getsin onunla,
Silah qutusunu götürsün yola.
Sürətli bir xizək qopub qapıdan,
Dəyirman tərəfə baş alır əlan,
Mənzilə çatırlar. Budur əmrlər:
Ardınca Lepajı gətirsin nöqər,
Bir də, yedəkləyib çəksin atları
Qoşa palıdların altına sarı.

XXVI

Lenski söykənib su dəhnəsinə,
Səbirsiz gözləyir, gözləyir çoxdan.
Kəndin mexaniki Zaretski yenə
Dəyirman daşına söylənir çoxdan,
Onegin yetişir üzr istəyərk.
Zaretski heyrətlə göz gəzdirərək,
Soruşur: – Bəs hanı sizin sekundant?
Duelin pedantı, o mahir insan
Duel qaydasını çox sevir candan,
Sevir hər üsulu düz göstərməyi,
İnsanı qaydayla yerə sərməyi,
Riayət göstərir sənətə hər an.
Keçmiş qaydalara mütidir ciddən,
Bir az da artıqdır tərifi-mizdən.

XXVII

“Mənim sekundantım? – dedi Yevgeni, –
Budur, bax: öz dostum *monsieur Guillot*
Zənnimcə, etiraz eləməzsiz.
Mən təqdim edirəm, tanıyın ki, o,
Məşhur olmasa da, təmiz oğlandır,
Söz ola bilməz ki, əhli-viddandır”.
Zaretski dodağını dişləyir qəsdən.
Onegin soruşur bu vaxt Lenskidən:
“Yaxşı, başlaya qmı?” “Olar, başlayaq”.
Dedi Vladimir. Onlar getdi, bax,
Dəyirman dalına. Kənarda əlan
Bizim Zaretski və *təmiz oğlan*.
Düzəldir arada mühüm bir saziş.
Düşmənlər gözünü yerə zilləmiş.

XXVIII

Düşmənlər! Çoxdanmı biri-birindən
Ayırmış onları qana susamaq?
Bir gəzib, bir durub, bir çörək kəsən
Dünənki dostların bu gününə bax!
Qan düşməni kimi indi əsəbi,
Qorxunc və qarışıq bir rəya kimi,
Soyuqqanlıqla durub üz-üzə
Kinli, bir-birini hey süzə-süzə,
Ölüm hazırlayır dost dostu, aman!..
Bəlkə, bir-birinə güllə atmamış,
Hələlik əlləri qana batmamış
Gülüşüb olalar yenə mehriban!..
Saxta həyalardan çəkinir, fəqət
Kübarlara məxsus vəhşi ədavət.

XXIX

Budur, tapançalar pırıldayaraq,
Ağır bir çəkiclə sümbə döyülür.
Budur, çaqqıldayır ilk dəfə çaxmaq,
Pərli lülələrə güllə qoyulur.
Sonra boz bənt da bir şələlətək
Dolur ağızlığa. Dişləri rəng-rəng
Çaxmaq daşları da yerindədir, bax.
Bir kötük dalına arxalanaraq,
Durur şaşqın Gilyo. Qanlılar düzə
Atır pləşını. Zaretski əlan
Otuz iki addım ölçüb ortadan,
Gətirir dostları artıq üz-üzə.
Aralıq sakitdir, nə səs, nə nəfəs,
Öz tapançasını götürür hər kəs.

XXX

“İndi yaxınlaşın!”
Düşmənlərə bax!
Soyuqqanlılıqla, nişan almadan,
Ağır addımlarla yaxınlaşaraq,
Astaca dörd addım atdılar əlan,
Dörd ölüm pilləsi! Yevgeni ancaq
Müəyyən yerədək addımlayaraq,
Öz tapançasını birinci dəfə
Yavaşca qaldırır düşmən tərəfə.
Sonra beş addım da yaxın gələrək,
Qıyıb sol gözünü Lenski, haman
O da nişan aldı. Onegin bu an
Atdı gülləsini... yetişdi, demək
Əcəlin saati: şairin birdən,
Səssiz, tapançası düşür əlindən.

XXXI

Əlini köksünün üstə qoyaraq,
Yıxılır, taqətsiz torpağa düşür.
Ölüm kölgələnir gözlərinə, bax!
Günün istisində belə sürüşür
Dağların döşündən qar yığınları
Astaca-astaca düzənə sarı.
Onegin təşvişə düşərək bir an,
Qaçır gəncə tərəf, qaçır peşiman.
Ah, o gənc nəğməkar məhv oldu, demək!
Boylanır, çağırır... Lakin əbəsdir.
Artıq o, cahanda bir quru səsdir...
Boranlar içində gözəl bir çiçək
Soldu, səhər-səhər torpağa döndü,
Mehrab üzərində bir işıq söndü!..

XXXII

Yatır hərəkətsiz. Nə tar-mardır
Onun üzündəki məyus bir cahan!
Köksünün altında bir yara vardır,
Qızıl qan fişqırır hey yarasından.
Fəqət bu ürəkdə bir qırpım əvvəl
Uçub döyünərdi ilham və əməl,
Ədavət, etiqad, sevgi və canan,
Oynayırdı həyat, qaynayırdı qan.
İndi viran qalan bir xanimandır...
Bu qaralmış ocaq, bu sönmüş həyat,
Zülmətlər almışdır üstünü qat-qat.
Qapanmış aynalar xeyli zamandır,
Nə ev var, nə eşik, nə də ki, evdar,
Nə canlı bir həyat, nə ondan iz var.

XXXIII

Xoşdur iynəli bir həcv ilə hər an
Sayğısız düşməni cinləndirəsən.
O da inad ilə, o da vurağan
Sərt buynuzlarını sallayıb, hərdən
Güzgüyə baxdıqca xəcalət çəkə,
Özündən utanıb qızara, bəlkə.
A dostlar, daha da xoşdur ki, bu dəm
Giclikdən qışqırıb desin: bu, mənəm,
Yaxud da düşməne səssiz-səmirsiz,
Halalca bir tabut hazırlayaraq,
O solğun alnını nişana almaq,
Hər şeydən yaxşıdır, duya bilsəniz.
Fəqət xoşunuza gəlməsin gərək
Atalar yanına onu göndərmək.

XXXIV

Nolar, güllənilə bir gənc, bir əziz
Dostunuz əbədi yuxuya getsə.
İçki məclisində, tutaq ki, yersiz
Bir cavabla sizi o təhqir etsə.
Ya hissə qapılmış o gənc beyni qan,
Meydan oxumuşdur qızışdığından.
Söyləyin: nə duyur, indi qəlbiniz
Onu qara yerdə seyr etdikcə siz?
Budur, qarşınızda, seyr edin onu;
Yatır hərəkətsiz və həyəcansız,
Ölüm rəngi çalır dilsiz və cansız,
Gəlir yavaş-yavaş ömrünün sonu,
Köksünün altından qan sıza-sıza,
Susur səsinizə, çağırmanıza!

XXXV

Vicdan qarşısında əzab çəkərək,
Öz tapançasını əlində sıxan
Yevgeni Lenskiyə baxırdı tək-tək,
“Nə olsun? Ölmüşdür?” – deyir bu zaman
Qonşusu. Ölmüşdür!.. Bu bəd xəbərdən
Onegin titrəyir, çəkilir həmə, n,
Duran adamları çağırır. Sonra
Zaretski xizəyə çox ehtiyatla
Bu donmuş cəsədi qoyur birtəhər,
Ansızın meyitdən uyuxan atlar
Döyünüb, fınxırıb, qanadlanırlar.
Onların ağzından daşan köpüklər
İsladır o polad, bərk gəmiləri,
Atlar bir ox kimi süzür irəli.

XXXVI

Şairə qəlbiniz yanır, a dostlar,
Parlaq əməlləri çiçək açmadan
Qıydı gəncliyinə bir acı rüzgar.
Torpağa pay oldu o nakam insan
Hanı o təlatüm, o gənclik hanı?
Hanı bir şairin min həyəcanı?
O yüksək, o incə, o pak, o dərin,
O gənc duyğuların, gənc fikirlərin
Xeyirxah istəyi, diləyi hanı?
Hanı məhəbbətin gur arzuları,
Biliyin, zəhmətin vəfalı yarı,
O ilham insanı, sənət insanı?
Cahanın fəvqünə qalxan bir həyat, –
Xeyallar, ilhamlar... söndümü... Heyhat!..

XXXVII

O, bəlkə, dünyaya gözəl bir nemət
Ya da şöhrət üçün gəlmişdi qonaq.
Susmuş rübabından axan şeiriyyət
Bəlkə, əsrlərcə şahə qalxaraq,
Qanad açacaqmış. Bəlkə, o səsi
Güdürmüş həyatın yüksək pilləsi.
Onun bu kədərli, məyus, pərişan
Kölgəsi, bəlkə də, bizlərdən nihan
Müqəddəs bir sirri apardı... Eyvah!
Söndü sənətkarın sənət nəfəsi -
Yaratmaq həvəsi, həyat həvəsi,
Onun məzarının hüdudunda, ah,
Gəlib çatmayacaq vaxtın sədasi,
Bir də nəsillərin xeyir-duası.

XXXVIII. XXXIX

Bəlkə də, şairin qarşısında bir
Sadəcə taleyi, qisməti vardı.
Həyat ki, bir yerdə duran deyildir
İlham pərisindən o ayrılardı.
Keçərdi gəncliyin qaynar qanları,
Bir vaxt soyuyardı həyəcanları,
O, çox dəyişərdi, o, çox dönərdi:
Kim olsa, bir qıza tez evlənərdi.
Düyməli bir xalat geyib, yaşardı
Zəngin və bəxtiyar bir kənd həyatı;
Güldükcə taleyi müqəddəratı
Yeyərdi, içərdi, harınlaşardı,
Ölərdi evində ömrün son çağı,
Yanında həkimi, arvad-uşağı.

XL

Nə olursa-olsun, oxucum, fəqət,
Sevdalar yolçusu o coşğun həyat,
O şair xəyalı, sahibi-sənət
Vuruldu dostunun əliylə, heyhat!
Kəndin sol yanında bir sahə vardı.
Bu ilham övladı orda yaşardı.
Burda ki, üzünə gülərmiş ilham,
Bu yerdə ucalmış iki yaşıl şam.
Orda nəfəs dərir yoldan keçənlər,
O şamlar altında göz kimi parlaq,
İrmaqlar süzülür şırıldayaraq.
Orda rahatlanır taxıl biçənlər,
Ordan qadınlar da su aparırlar,
O sıx kölgəlikdə bir abidə var.

XLI

Onun da altında (bahar yağışı
Sel olub çöllərə axdığı zaman)
Çarıq tikə-tikə Volqaya qarşı
Balıqçı nəğməsi oxuyur çoban.
Kəndin yay fəslini salama gələn,
Geniş səhralarda ruhu yüksələn,
Gözəl və növrəstə bir şəhərli qız,
Çapırkən atını çöllərə yalqız
Məzarın önündə dayanır bir an.
Qayış-yüyenləri geri dartaraq,
Cunanı gözünün üstədən ataraq,
Ötərki olsa da, oxuyur əlan
Türbə yazısını, ruhu üzülür,
Zərif gözlərindən yaşlar süzülür.

XLII

Çöldə yavaş-yavaş sürür atını,
Dərin xəyallara qapılır o qız.
Duyduqca şairin qara baxtını
Dərdlərə qərq olur o, ixtiyarsız;
“Olqa – Lenskinin sevimli yarı
Ürəkdən şairə yandı mı, barı?
Yoxsa göz yaşları tezmi silindi?
Olqanın bacısı hardadır indi?
Hardadır insandan, həyatdan qaçaq,
Modalı qızların məşhur düşmanı,
Günahsız şairin qatili hanı?
Görəsən, hardadır o qaraqabaq?”
Bunun hamısından, bir az gözləsən,
Vaxtında haqq-hesab verəcəyəm mən.

XLIII

İndi yox. Hərçənd ki, sevirəm qəlbən
Öz qəhrəmanımı. Hərçənd ki, ondan
Yenə söhbət açıb deyəcəyəm mən,
Ancaq düşündüyüm o deyil bu an.
Oynaq qafiyələr vaxtı keçmişdir,
Yaşım nəsrə çəkir məni; nə tədbir?
Etiraf edirəm ahlara çəkərək,
Nəsrin arxasında sürünür ürək.
Yazmağa qalmamış əvvəlki marağ,
Baxıb gözəllərə, baxıb qızlara
İnci düzməyirəm ağ kağızlara.
Məclisdə, təkliddə fikrim donaraq,
Başqa qayğılardır rüyama girən
Soyuq xəyallardır məni gəzdirən.

XLIV

İndi bambaşqadır tutulduğum qəm,
İçimdə başqa bir arzu yüksəlir.
Bunlarla təsəlli tapa bilmirəm;
Keçən dərdimə də heyifim gəlir.
Xəyallar, xəyallar! Səadət hanı?
Köhnə qafiyənəz şəbabət¹ hanı?
Deyin, doğrudanmı, cavanlıq soldu?
Ömrümün gülşəni dönüb xar oldu?
Söyləyin: mənzilim oldumu yarı?
(Bunu zarafatla danışardım mən).
Deyin, doğrudanmı, əzizlənmədən
Keçdi həyatımın bahar çağları?
Bir də qayıtmazmı o əziz bahar?
Mənim, doğrudanmı, otuz yaşım var?

XLV

Artıq anlayıram, duyuram, əlbət,
Ömrüm də yarıdır, yolum da yarı.
Ah, əziz gəncliyim, döndü təbiət,
Mehriban ayrılıq səninlə, bari.
Təşəkkür verdiyin acı qəmlərə!
Xoş iztirablara, xoş sitəmlərə!
O kef məclisinə, səsə, şənliyə!
Bütün nə verdinsə mənə hədiyyə,
Təşəkkür onlara! Çünki səninlə
Bəzən qılı-qalda, bəzən də səssiz,
Günlər keçirmişik, əylənmişik biz...
Bəsimdir! İndisə, gəl, məni dinlə,
Başqa bir səfərə müsafirəm mən,
Ayrılıq istərəm öz keçmişimdən.

---

¹ *Şəbabət* – gənclik deməkdir.

XLVI

Qoy baxım geriyə, əlvida deyə,
Orda, kölgəliklər içində mənim
Keçmişdir qəlbimin rüyalarıyla,
Ehtirasla dolu azad günlərim.
Gəl, ey gənc ilhamım, bir canlan da sən,
Bu yatmış qəlbimi oyat yenidən,
Tez-tez qanad çalıb, baş çək yuvama,
Şairin qəlbini donmağa qoyma.
Sınıq rübabımı bir gətir dilə,
Qoyma ki, qəlbimin odları sönsün,
Axırda sərtləşib daşlara dönsün
Kübar məclisinin nəşələriylə!
Bu durğun axmazda, ey mənim əziz
Dostlarım, bir yerdə çimişirik biz.

VII fəsil

*Moskva, Rusiyanın sevimli qızı,
Harda tapmaq olar sənin tayını?*

Dmitriyev

Doğma Moskvanı sevməmək olarmı?

Baratinski

*Moskvanı bəyənməmək!
Kübar məclisinin bəhrəsidir bu,
Bəs harda yaxşıdır? – Orda ki,
biz yoxuq, deyim doğrusu.*

Qriboyedov

I

Yaz günü qızdırır ətraf dağları,
Dəyişir donunu hər bir mənərə.
Bulanıq sel olub dağların qanı,
Tökülür islanmış biçənəklərə.
Təbiət yuxudan təzə qalxaraq,
Doğan səhərlərə gülümsəyir, bax.
Zümrüdtək parlayır üzü göylərin,
Meşələr şəffafdır, kölgələr sərin,
Elə bil, örtülür yaşıl tükklərə.
Mumlu pətəklərdən arılar bir-bir
Dağılıb çöllərə, şirinlik gəzir.
Səslənir sürülər, dolur dağ, dərə,
Bülbülün də şirin nəvası yenə
Yayılmış gecənin səssizliyinə.

II

Gəlişin nə qədər qəmlidir, aman,
Məhəbbət dəmidir, bahar, ay bahar!
Qanımda, qəlbimdə indi pərişan,
Məyus və ağlayan bir həyəcan var.

Kəndin sükunətli qucağında mən.
Nə qədər acı bir hiss ilə, bilsən,
Baharın nəsimi əsdikcə dəm-dəm,
Onun nəfəsindən nəşələnirəm,
Yoxsa biganədir mənə nəşələr,
Xəyalı oxşayan, ömrə can verən,
Sönmüş ürəklərə həyəcan verən,
Nə varsa, onlardan mənə yox əsər,
İçimdən nə nəfəs, nə səs yüksəlir,
Hər şey gözlərimə qaranlıq gəlir?

III

Bəlkə, son baharda sarı xəzələ
Dönən yarpaqlara baxıb, yanırıq.
Meşələr yenidən səslənsə belə,
Acı bir itkini yenə anırıq.
Bəlkə də, təzədən canlanıb gülən
Bu dünya mülkünə uyaraq, həmən
Ölümə yaxlaşır ömrün illəri,
O illər qayıdan deyildir geri.
Bəlkə, şairanə röyalarda biz
Axtarıb gəzirik başqa bir bahar, –
Keçmişə aparır bizi arzular,
Bir döyüntü qopur ürəyimizdən.
Keçir könlümüzdən uzaq bir diyar,
Onun xoş gecəsi, ay işığı var.

IV

Vaxtdır. Açılmışdır çiçəklər, güllər
Ey epikurçular¹, duyun baharı.
Ey xoşbəxt insanlar – laqeyd könullər,
Levşin məktəbinin çolpacıqları,

¹ *Epikur* – qədim yunan filosofu

Ey kənd Priamları¹, həssas qadınlar,
Sizləri gözləyir kənddəki bahar
Vaxtıdır istinin, çiçəyin, işin,
Vaxtıdır ilhamın, azad gəzişin;
Ruhu qıdıqlayır bu xoş gecələr!
Tez olun, dostlarım! Karetaları
Yükləyib, düzəlin kəndlərə sarı.
Gecənin qoynunda birər, ikişər
Şəhərdən kənara siz qatarlaşın,
Dərələr keçərək, düzənlər aşın.

V

Sən də, ey lütfkar oxucum, yeyin,
Buyurtma faytona əyləşib sən də,
Qışı xoş keçirib nəşələndiyin
Səs-küylü şəhərdən uzaqlaş kəndə.
Şərik ol ruhuma, zövqümə bən!
Bir çay üstündəki ağaqlıqları
Dinləyək səninlə, orda bir zaman
Yevgeni Onegin – o tərki-cahan,
Adsız bir çay üstə yaşardı yalnız,
Həmdəm kəsilməmişdi miskinlik ona,
Onun qonşusuydu bizim Tatyana –
Xəyallar yolçusu o növrəstə qız.
Onegin hardadır? O axdı, getdi...
Həzin bir xatirə buraxdı, getdi...

VI

Hilali dağları keçərək bəzən
Gedək biz yamyaşıl biçənəklərə,
Cökə meşəsiylə çaya tökülən
Şır-şır bulaqların axdığı yerə.

¹ *Priam* – qədim yunan rəvayətlərinə görə Troya padşahı, böyük ailə başçısı.
Kənd Priamları – böyük ailələr ilə öz kəndlərində yaşayan mülkədarlar

Oxuyur gecələr o yerdə bülbül,
Orda çiçəklənir hər yabanı gül,
Orda sərçəşmələr pıçıldaşırlar,
Orda pərişan bir məzar daşı var.
İki şam ağacı bəzəmiş onu.
Daşın yazısını oxuyur gələn:
“Qəhrəman tək vaxtsiz, vədəsiz ölən
Vladimir Lenskinin məzarıdır bu
Tarixi filan il, yaşı da filan
Sən, ey cavan şair, yatıb rahatlan!”.

VII

Məzarın üstündə süzüb irəli,
Başını sallamış bir budaq vardı.
Onun da üstündə səhər yelləri
Sirlilə bir əklil yırğalayrdı.
Bəzən olurdu ki, ötəndə gecə
İki cavan bacı gəlib gizlicə
Bu məyus məzarla qucaqlaşardı,
Aydın işığında hey ağlaşardı.
Yazıq!.. Göz yaşları daimi deyil,
Artıq unudulmuş pərişan məzar,
İndi nə bir gələn, nə bir gedən var,
Nə də budaqdakı yadigar əklil.
Burda bir ixtiyar çoban oxuyur,
Ağac kölgəsində çarıq toxuyur.

VIII. IX. X

Zavallı Lenskim! O inləyən qız
Çox da ağlamadı şairə hədə...
Qızlar can qəmini unudur vaxtsiz,
Bir dərdə dözməyir axıra qədər.
Başqası bağladı özünə onu.
Başqası tovladı onun ruhunu,

Eşqin qarşısında yaltaqlanaraq:
Qız artıq ulanı¹ sevməkdədir, bax!
O, artıq tapmışdır can yoldaşını...
Onunla mehraba qoşa gələrək,
Həyalar içində, başında çələng
Aşağı sallamış indi başını.
Onun gözlərində bir parıltı var,
Onun dodağında təbəssüm oynar.

XI

Zavallı Lenskim! O tənha məzar,
O lal əbədiyyət dünyasında sən,
Söylə, incidinmi, yazıq nəğməkar,
Uğursuz taleyin dönüklüyündən?
Yoxsa, bir əbədi yuxuya gedən,
Həyatı, hər şeyi vaxtsız tərk edən
Şairin, bəlkə də, özgə dəmidir,
Artıq o varlığa biganəmidir?..
Budur, məzarların qoynunda sizi
Duyğusuz bir nisyan gözləyir, qanun!
Birdən sevgilinin, dostun, düşmanın
Tanış sədaları tərk edir bizi.
Qalxır varislərin mübahisəsi,
Onların acıqlı, möhtəris səsi.

XII

Beləcə, Olqanın şaqraq sədası
Larinlər yurdunu tezəcə tərk etdi.
Ulan, o taleyin, qismətin qulu
Qızı da götürüb, alaya getdi.
Acı göz yaşları axıdan ana
Mehriban qızını basıb bağrına,
Öpüb, vidalaşdı onunla cansız;
Tatyana ağlaya bilmədi yalnız.

---

¹ *Ulan* – nizəli, yüngül süvari nəfəri

Onun da ağaran çöhrəsi birdən
Örtündü bir sarı ölüm rənginə.
Heyrətlər içində yanaraq, yenə
Səkiyə topladı hamısı bir də.
Kareti bir daha məyus süzərək,
Tatyana onları yola saldı tək.

XIII

Sanki dumanların arasında qız
Onların ardınca daldıqca daldı...
Tatyana yalqızdır! O qaldı yalqız!
Körpə göyərçini uçdu, bu qaldı,
Demək ki, ayrıldı ömürlük ondan
Ayların, illərin yoldaşı, aman!
Tale sirdaşını alıb apardı.
Kim bilir, hansı bir diyara vardı.
Dolaşır qayəsiz, kölgələr kimi,
Boş qalan bir bağa boylanır dəm-dəm,
Yazıq! Nə sirdaş var, nə də ki, həmdəm.
Artıq uyuşmayır bir yerə qəlbi.
Axır gözlərindən həsrət yaşları,
Qəlbi parçalanır, bölünür yarı.

XIV

Bu acı yalqızlıq içində qalan
Qızcığın hisləri yanır alovtək.
Anır Onegini, ta uzaqlardan
Onun həsrətiylə danışan ürək.
Artıq Onegini o görməyəcək,
Onun sifətini görəndə, gərək
Qardaş qatilini gətirsin yada.
Şair məhv olmuşdur... Nişanlısı da
Başqa birisinə gedəndən bəri
Bir kimsə anmayır onu ah – deyə,

Uçub tüstü kimi dağıldı göyə
Zavallı şairin xatirələri.
Onun xəyalıyla, bəlkə də, ağlar
İki qəlb dərdlənir... Nə mənası var?

XV

Axşam qaranlığı düşdüüyü zaman
Sular sakit axır, səslənir böcək.
Çalib-oynayanlar dağılır əlan.
Çayın sahilində tüstülənərək
Yanır balıqçının zəif ocağı.
Bu xali səhrada, bu axşamçağı
Sulara əks edən Ay işığında,
Ayn gümüş rəngli yaraşığında,
Dərin xəyallara dalaraq yalnız,
Tatyana hey gedir, qarşı təpədən
Ağalıq evini seyr edir, birdən
Təpənin altında bir kənd görür qız
Çayın sahilində görünür bir bağ,
Qız baxır, ürəyi titrəyir zağ-zağ.

XVI

Qızın xəyalında nə şübhələr var:
“Gedimmi irəli, dönümmü geri?..
O yoxdur, mənisə tanımayırlar...
Qoy görüm bu evi, bu güllükləri” . -
Deyərək, Tatyana düşünür, birdən
Nəfəsi təngimiş, aşır təpədən.
Baxır şaşqın-şaşqın, düşür həyəət.
Atılır üstünə hürüşən itlər,
Qorxudan qışqırır o, səksənərək.
Həyəət uşaqları səsə gələrək,
İtləri qovlayır. Xırda igidlər
Yüyürüb Tanyanın ürək səsinə,
Alır qonaq qızı himayəsinə.

XVII

“Ağalıq evini olarmı görmək?”
Soruşdu Tatyana. Zirəng uşaqlar
Anisyaya tərəf tez yüyürək,
Ondan soruşdular: hardadır açar?
Anisya yüyürdü qızın yanına,
Açıldı qapılar, girdi Tatyana
Boş qalmış bir evə. Burda bir zaman
Ömür keçirərdi bizim qəhrəman.
Tatyana boylanır, baxır salona,
Bilyardın üstündə kiya toz almış,
Divan üstündə də bir qamçı qalmış,
Qarı keçmişləri nəql edir ona,
Deyir, buxarını nişan verərək:
“Ağa əyləşərdi, bax, burdaca tək.

XVIII

Qış vaxtı qonşumuz mərhum Lenski
Onunla burdaca edərdi nahar
Buyurun arxamca, görürsünüz ki,
Burdada ağanın kabinəsi var.
Burdada qəhvə içər, burda yatardı,
Burdada pırkeşiyə qulaq asardı,
Kitab oxuyardı o, səhər-səhər,
Beləcə dolanıb keçərdi günlər.
Qoca ağamız da gözlük taxaraq,
Burdada pəncərənin önündə bəzən
Gəncəfə oynardı mənimlə, bilsən!
Aldı, rəhmətliyi apardı torpaq.
Narahat olmasın pak sümükləri,
Rahat və dinc olsun axirət yeri”.

XIX

Tatyana kövrəlmiş baxışlarla hey
Boylanıb ətrafa nəzər yetirir.
Mənasız görünür gözüne hər şey,
Ruhunu incidir, vəcdə gətirir
Bir acı nəşəylə, çoxdan sönən şam,
Bu hicranla dolu yaralı axşam,
Evin pərakəndə yar-yaraşığı,
Aydın bu axşamkı solğun işığı,
Örtüyü çarpayı, kitab qalağı,
Pəncərəyə düşən alaqaranlıq,
Lord Bayronun əksi, bir nigaranlıq,
Sütunun üstündə çuqun bir kukla.
Başı şlyapalı o qaraqabaq
Durmuş əllərini çarpazlayaraq.

XX

Tatyana modalı bir hücrədə tək
Məftun baxışlarla dayanmış çoxdan.
Vaxt ötür. Başlayır soyuq bir külək,
Dərə qaranlıqdır. Hər tərəf duman.
Dumanlar içində qijldayır çay,
Dağların ardında gizlənmişdir Ay,
Uzanmış düzlərə zülmətin əli,
Ziyarətçi qız da evə dönməli!
Tanya gizləyərək həyəcanını,
Ötürüb köksünü yola düşür tək;
Lakin qabaqcadan, rica edərək,
Açarçı qadının kəsir yanını.
İcazə istəyir qəsrə dərdli qız
Ki, burda o, kitab oxusun yalnız.

XXI

Açarçı qadınla vidalaşaraq,
Qayıtdı Tatyana öz evlərinə.
Səhər, o, yolları bir də aşaraq,
Gəldi unudulmuş o yurda yenə.
Sakit kabinədə yalnız qalaraq,
Yalnızlıq içində fikrə dalaraq,
Unutdu aləmi burda bir müddət...
Doyunca ağladı, qəlbində həsrət,
Sonra kitabları oxusun deyə
Götürdü, uyuşa bilmədi öncə.
Müxtəlif kitablar burda görüncə,
Maraqlandı yenə. Mütaliyəyə
Bütün varlığıyla girişdi haman,
Açıldı gözündə başqa bir cahan.

XXII

Onegin, xatirə gətirə bilsən,
Kitab oxumaqdan etmişdi həzər.
Nə qədər olsa da, bu əsərlərdən,
Ayrınb seçmişdi bəzi nüsxələr.
Onlardan biridir Gaur və Juan¹
Şairi, sonra da iki-üç roman.
Burda əks olunur həyat və zaman,
Burda əks olunur müasir insan.
Doğru göstərilir onun hər halı,
Bütün yamanlığı və haqsızlığı,
Özünü sevməyi, əxlaqsızlığı.
Bu alçaq insanın pozğun xəyalı,
Fikrini çulğayan kini, qəzəbi,
Boş hərəkətlərlə qaynayan qəlbi.

¹ *Gaur və Juan şairi* – “Gaur” və “Don Juan”ın müəllifi Bayron

XXIII

Bir çox səhifədə qalmışdı əlan
Çox dərin çəkilməmiş dırnaq izləri.
Dikilib onlara baxır yaxından
Qızın düşüncəli, canlı gözləri.
Oxuyur Tatyana: hansı fikirlə,
Hansı işarəylə, hansı zikirlə?
Onegin dönmədən razı qalmışdır,
Nədən ürəyini heyrət almışdır.
Qızın rast gəldiyi səhifələrdə.
Onun qələm xətti qalmış yadigar.
Özü də bilmədən bilaixtiyar,
Onegin ruhunu verir bu yerdə
Ya qısa bir kəlmə, ya qara bir xal,
Ya qarmaq şəklində duran bir sual.

XXIV

Allaha çox şükür! Söyləyirəm mən,
İndi yavaş-yavaş gözəl Tatyana
Taleyin hökmüylə inləyib qəlbən,
Sevdiyi insanı anlayır tamam.
O, bəlkə, şeytandır, bəlkə də, mələk?
Cəhənnəm yaratdı onu, ya fələk?
Pərişandı müdam, qorxuncdu müdam
Bizim bu dəsgahlı, qəribə adam.
O, bəlkə, mənasız bir əlamətdir,
Bəlkə də, boşbeyin bir havalıdır,
Harold pləşində moskvalıdır...
Yoxsa, göydən enən bir qiyamətdir?
Modalı sözlərin lüğətidir, bax!
Canlı məsxərədir, bəlkə, bu sarsaq...

XXV

Yoxsa, müəmmarı açdı Tatyana?
Kəlmə tapıldımı bu yerdə çoxdan?
Vaxt da gəlib keçir. Düşmür yadına
Evdə gözləyirlər yolunu çoxdan.
Orda cüt əyləşmiş qonşu qadınlar,
Onun barəsində danışır onlar:
“Tanya uşaq deyil, düşünsün barı, –
Deyib hey öskürür danışan qarı –
Olqa daha gəncdi, daha bəxtiyar!
Tanyanın vaxtıdır, düzəlsin gərək,
Əlimdən nə gəlir? Nə olur, görək...
Bütün elçilərə bir cavabı var:
Getmirəm! Daima dərdlənir də qız
Sakit meşələri dolaşır yalqız”.

XXVI

“Aşiq olmayıb ki?” “Yox, kimə? Gündə
Buyanov istədi: onu rədd etdi.
İvan Petuşkov da onun günündə.
O qusar Pıxtin də çox gəlib-getdi.
Tanyaya yalmanıb, o hey aramsız
Cin kimi atılıb düşərdi, ay qız!
Mən elə bildim ki, düzələcək iş...
Xeyr! Bu qızınkı tərsinə gəlmiş!”
“Apar Moskvaya, məclisi çoxdur.
Orda deyirlər ki, məkərələr var.
Orda deyirlər ki, çoxdur xiridar”.
“Yox, bacım, köməyim, gəlirim yoxdur”.
“Qoy görək, ay canım! Bir qışa yetər,
Mən də borc verərəm çatmasa, əgər”.

XXVII

Qonşunun xeyirxah məsləhətindən,
Qarı düşünərək, çox razı qaldı.
Bir haqq-hesaba da çəkərək həməni,
Moskvanı qışda qərara aldı.
Eşitdi Tatyana təzə xəbəri.
Sadə kənd yerinin nişanələri,
Dəbdən düşmüş olan bütün zinətlər,
Qədim ibarələr, qədim söhbətlər
Kübar məclisinin soyuq, tələbkar
Mühakiməsinə! Moskvanın şıq
Sehrbazları da güləcək... Yazıq
Tanyanın ruhunu didir qayğılar,
Ona daha xoşdur kənddəcə qalmaq,
Səssiz meşələrdə xəyala dalmaq.

XXVIII

Oyanıb, günəşin ilk işığında
Yüürür Tatyana çöllərə sarı,
Xilqətin bu gözəl yaraşığında
Həsətli gözlərlə süzür onları:
“Əfv edin məni, ey sakit dərələr,
Ey tanış zirvəli xoş mənzərələr,
Ey göy qızırtısı, tanış ormanlar,
Deyib-danışdığım məsud zamanlar
Sən də əfv elə, ah! Ey şad təbiət;
Sakit bir aləmi gözlənilmədən
Parlaq bir heçliyə dəyişirəm mən!..
Ey gənc azadlığım, gəl, sən də əfv et!
Əlvida, əlvida, əziz vətənim!
Nələr yazılmışdır alınma mənim?”

XXIX

Onun gəzintisi uzanır hələ.
İndi gah təpəcik, gah da bulaqlar,
Qələmə gəlməyən təravətiylə
Saxlayır Tanyanı bilaixtiyar.
Ona mehribandır hər dağ, hər dərə,
Baxır şamlıqlara, biçənəklərə
Köhnə dostlarına vurulmuş kimi...
Yay da qanad çalib uçur quş kimi.
Hıçqırıb, inləyir artıq son bahar,
Təbiət solğundur, yarpaqlar sarı,
Əsir son baharın quru rüzgarı...
Şimaldan qoparaq gəlir dumanlar,
Budur, bax, qapalı sehrlı bir qış
Kəsdirib, qapının ağzını almış.

XXX

Qış gəlib oynadı, çəngə-çəngə qar
Palıd budağından asılı qalmış.
Qalmış qar altında dərələr, dağlar,
Sərmiş səhralara xalisını qış.
Çaylar pərdələnilir, qabarıq vurur,
Sakit sahillərlə bərabər durur.
Şaxta parıldayı, könül yüksəlir,
Qışın dəcəlliyi bizə xoş gəlir.
Ona şadlanmayan Tanyadır yalnız,
Qışı qarşılıyıb təbrik etməyir,
Saf hava udmağa çıxıb getməyir,
Birinci qarlarla yumayır bu qız
Döşünü, boynunu, bir də üzünü;
Ona qorxunc gəlir soyuq qış günü.

XXXI

Səfər gecikmişdir, dolmuş barxana,
Sonuncu möhlət də keçmək üzrədir,
Arabir möhkəmdir, baxılmış ona,
Külfət Moskvaya köçmək üzrədir.
Üç yük arabası gedir yan-yana,
Evin gəl-götürü yığılmış ona.
Sandıqlar, sandallar və sapıncalar,
Mürəbbə qabları, döşəklər də var,
Pərqudan balışlar, taslar, dibçəklər,
Xoruz qəfəsləri və et cetera¹
Üstəlik edilmiş çox şey bunlara.
Daxmada nöqərlər və ağbirçəklər,
Səs-səsə verərək ağlayır bir-bir;
Həyətə on səkkiz yabı çəkilir.

XXXII

Dərhal arabaya qoşulur onlar,
Aşpazlar yeməyə bişirir xörək.
Sürücülər, bir də işçi qadınlar
Araba yükləyir hey deyilərək,
Saqqallı foreytor², qılı, arıq bir
Yabının üstündə tək əyləşmişdir.
Nöqərlər, naiblər hey ağlaşırlar,
Darvaza ağzında vidalaşırlar,
Budur, doluşdular. Araba qıvrıq
Keçir yırğalanıb darvazalardan.
“Əfv edin məni, ah! Yetişdi zaman!
Ey mehriban diyar, ey hicra bucaq!
Bəlkə, görüşmədik!..” Sel kimi birbaş
Axır Tatyananın gözlərindən yaş.

¹ *Et cetera* – və sairə

² *Foreytor* – iki və ya üç cüt atı bir-birinin dəlincə qoşulmuş karetanın qabaqkı atlarından birinin üstünə minmiş sürücü

XXXIII

Bir vaxt əlimizlə mədəniyyətin
Hüdudu açılıb genişlənəndə,
(Fəlsəfi cədvəllə, bilirəm yəqin,
Uzaq gələcəyi görürəm mən də,
Beş yüz il keçəcək) bu yollar dümdüz
Dönüb dəyişəcək. Sajsız, ölçüsüz
Şoselər uzanıb qanad gərəcək,
Böyük Rusiyanı birləşdirəcək.
Çayların üstündə qüdrətimizdən
Çuqun körpülər də qayrılacaqdır,
Suların altı da yarılacaqdır,
Dağlar tərənəcək qüvvətimizdən.
Hər bir stansiyada¹, inanıram, siz
Bir yeni aşxana görəcəksiniz.

XXXIV

İndi yollarımız pisdır, müxtəsər,
Körpülər dağılıb, çürümüş çoxdan.
Stansiyalardakı taxtabitilər
Yolçunu yatmağa qoymayıb bir an.
Aşxanalar yoxdur. Daxmalar soyuq,
İştah qıcıqlanır, yemək yox, su yox,
Durur təşəxxüslə cədvəldə qiymət,
Asılmış görk üçün. Kəndlərdə, fəqət
Odun qarşısında tərəgözlər var,
Hala unutmayıb keçmişlərini,
Avropanın yüngül əl işlərini
Rus çəkiçləriylə sağaldır onlar.
Təkər izlərini dualayaraq,
Çala-çuxurlara şükr edir ancaq.

¹ Knyaz Vyazemskinin “Stansiya” adlı şeirinə işarədir.

XXXV

Lakin qış günündə tapdayıb qarı,
Gəzib-dolaşmağın səfası çoxdur.
Nəğmədən sayadır bu qış yolları,
Elə bir nəğmə ki, mənası yoxdur.
Üç atlı kirşələr, avtomedonlar¹.
Yorulmaq bilməyir, zirəkdir onlar.
Verstlər, baxışları əyləndirərək.
Gözə çəpər kimi görünür gerçək.
Yolu çox uzatdı. Larina, bilsən,
Qorxub köç yolunun bahalığından,
Poçta miniyilə getmədi haman.
Bizim qızcıqaz da düşdü taqətdən.
Bir tərəfdən soyuq, bir tərəfdən qar,
Mənzilə bir həftə yol getdi onlar.

XXXVI

Mənzil yaxınlaşır, çatmağa az var,
Ağ daşlı Moskva görünür gözə.
Qədim qüllələrin üstündə xaçlar
Bənzəyir alışan qızıl bir közə.
Qardaşlar! Nə qədər şad oldum, ah, mən
Elə ki, qarşımda açıldı birdən
Bağlar, kaşanələr, bu zəng qülləsi,
Bir də kilsələrin yarım kürrəsi.
Moskva! Ən dərddi hicran günləri
Adın düşməmişdir bir an dilimdən.
Sənin xəyalınla düşünmüşəm mən
Üğursuz taleyim şaşandan bəri!
Moskva! Hər rusa xoşdur bu nida,
Qəlbə nələr verir bu əks-səda!

¹ *Avtomedonlar* – sürücülər (arabaçı, faytonçu). Homerin “İliada” poemasında Axillesin atlarına baxan arabaçılar.

XXXVII

Artıq, Petro qəsri görünür, budur!
Ağaclıq içində qaranlıq və tək.
Yaxın keçmiş ilə fəxr edib durur,
Bir son səadətlə nəşələnərək.
Napoleon elə zənn etdi ki, təkdir...
Önündə, Moskva diz çökəcəkdir,
Kremlin veriləcək ona açarı,
Xeyr! Moskvanın qəhrəmanları
Başını əymədi onun önündə.
Bir bac da vermədi mənim Moskvam,
Onun şərəfinə qurmadı bayram,
Yağın hazırladı ona o, gündə!
O da fikirlərə daldı heyrətlə,
Qorxunc alovlara baxdı heybətlə.

XXXVIII

Düşən bir şöhrətənsən şahidi,
Əlvida, əlvida, ey Petro qəsri!
Tərpən dayanmadan! Görünür indi
Şəhər qapısının ağ dirəkləri.
Artıq Tverskoyun çuxurlarından
Araba getdikcə, görünür haman
Arvadlar, köşklər, evlər, xizəklər,
Dükənlər, eyvanlar, bağlar, çiçəklər,
Kazaklar, fanarlar hey qatar-qatar
Bulvarlar, müjliklər, apteklər, damlar,
Uşaqlar, tacirlər, başqa adamlar,
Moda dükənləri və monastırlar.
Bir də darvazanın üstə aslanlar,
Xaçlar üstündə də dolaşalar var.

XXXIX. XL

Can sıxan, göz yoran uzun yolları
Onlar dolaşdılar bir saat daha,
Küçə dönən zaman Xaritonya sarı¹
Bir ev qarşısında durdu araba.
Ciyəri dörd ildir vərəmli, xəstə,
Gözləri müntəzir, ömrü yol üstə
Xalanın yanına gəldilər; bu vaxt,
Əynində köhnəlmiş, nimdaş bir xalat
Bir ixtiyar kalmık, gözündə çeşmək
Açır qapıları onlara tay-tay.
Qonaq otağında qışqırıq, haray,
Knyajna uzanmış taxt üstündə tək.
Qarılar ağlaşıb, qucaqlaşrlar,
Heyrətlər içində aşır, daşırlar.

XLI

“Knyajna, *mon ange!* – *Pachette*² –
“Alina!” –
“Ağla gələrdimi? – bir gör haçandan!
Çoxmu qalacaqsız! Əziz Kuzina!
Əyləş, ağıllı iş görmüsən, inan!
Vallah ki, bənzəyir, bu bir romana!.. –
“Buyur, qabağında qızım Tatyana”.
“Ah, Tanya! Ah, Tanya! Yanıma gəl bir,
Mənə gördüklərim bir yuxu gəlir.
Əmiqızı, Qrandison yadında varmı?”
“Necə, Qrandison?.. Hə, Qrandison!
Bəli, yadımdadır. Sağmı, yaşarmı?”
“Semyon döngəsində Moskvadadır o,
Özü də bayramda bizə gəlmişdi, –
Yaxında oğlunu evləndirmişdi.

¹ *Xaritonya sarı* – yeni müqəddəs Xaritonya kilsəsi yanındakı döngəyə sarı

² “*Mon ange*” – mələyim. *Pachette* – Paşenka.

XLII

Qaldı ki o... sonra söhbət elərik,
Yaxşımı? Tanyanı, bax, günü sabah
Qohum-əqrəbaya biz göstərərək.
Heyif ki, gəzməyə yox taqətim, ah;
Yəqin ki, yol sizi yormuşdur, gəlin,
Bərabərcə gedək, bir az dincəlin...
İnanın, ayağım getməyir desəm,
Ah, gücüm qalmamış... töşüyür sinəm...
İndi üzərimdə yalnız dərd deyil,
Nəşə də bir yüküdür... ay ağrın alım!
Lap əldən düşmüşəm, pisdir əhvalım...
Qocalıq gün deyil, zibildir, zibil!"
Bu dəmdə yorulub öskürür qarı,
Axır gözlərindən yaş damlları.

XLIII

Oxşayır Tanyann üreyini, bax,
Xəstədən gördüyü şafqətlə ülfət,
Bu təzə məskənə uymayır ancaq
O, öz otağına etmişdir adət
O yata bilməyir alda, ipəkdə,
Adət etmədiyi yorğan-döşəkdə.
Obaşdan çalınan zənglərin səsi,
Səhər zəhmətinin xəbər müjdəsi
Yuxudan oyadır Tanyanı vaxtsız.
Durub, pəncərədən baxır dışarı,
Seyrəlir səhərin qaranlıqları
Doğma səhraları görməyir o qız.
Onun qarşısında bir həyəət hasar,
Bir mətbəx, bir də ki, at tövləsi var.

XLIV

Budur, aparılar onu hörmətlə
Gündə bir nahara qonaqdır deyə.
Nənələr, babalar baxır heyrətlə
Qızdakı bir dalğın ərincəkliyə.
Tanya qarşılanır duzla, çörəklə,
Qılıqla, şadlıqla, açıq ürəklə,
Əlindən gələni edir qohumlar,
Uzaqdan gəlmişdir, ona hörmət var.
“Tanya lap böyüyüb! Eh... Unutmuşam,
Səni xaç suyuna mənmi çəkmişəm?
Mən də qulağın tutub çəkmişəm!
Mən də qollarımın üstə tutmuşam!”
Sonra bir ağızdan deyir nənələr:
“Nə tez gəlib keçir bizim sənələr!”

XLV

Onlarda bir dönüş olmamış gerçək,
Yenə hər şeyləri köhnədir, köhnə.
Görünür əvvəlki cunalı ləçək
Yelena xalanın başında yenə.
Yenə kirşan vurur Lukeriya Lvovna,
Yenə yalan deyir Lyubov Petrovna.
İvan Petroviç də xəsisseyəkdir,
Hələ Pelageya Nikolayevnanın
Yaxın dostu müsyö Finmuşdur yenə,
Tula da köhnədir, əri də köhnə
Üzvüdür klubun, qumarxananın.
Yenə də sakitdir, yenə də kardır,
Qarınqululuğu açıq-aşkardır.

XLVI

Sonra da onların qəşəng qızları
Gəlib qucaqlayır Tanyanı birər,
Səssizcə boylanıb qonağa sarı,
Təpədən-dırnağa göz gəzdirirlər,
Hər nəşə, onlara məzəli gəlir,
Bu əyalət qızı, qəməzəli gəlir.
Nəşə, o arıqdır, solğundur üzdən.
Fəqət çirkin deyil heç də ümumən
Sonra təbiətə itaət ilə
Onunla dostlaşır, qucaqlaşırlar.
Əl verir, öpüşür, qaqqıldaşırlar,
Hörürlər saçını son adət ilə
Dönüb yoxlayırlar min bir niyazla
Qızlıq əsrarını sözlə, avazla.

XLVII

Ümiddən, xəyaldan, hər dəcəllikdən,
Qızlıq zəfərindən söhbət edərək,
Axan bu günahsız sözlərə bəzən
Ucuz böhtanlar da qarışır tək-tək.
Sonra qurtarınca kəkələnməyi,
Tanyadan qəlbini açıb deməyi
Şirincə bir dillə xahiş edirlər.
Fəqət Tatyana nənə söz, nənə xəbər,
Elə bil, doğrudan, yuxuludur qız,
Bir şey anlamadan cavab verməyir,
Açıb-ağartmayırsırrını bir-bir,
Qızların xahişi qalır cavabsız.
Sirri saxlamağın mənası vardır,
Dərddən, səadətdən bir yadigardır.

XLVIII

Tatyana söhbətdə susaraq həmə
Sakit dinləməyi xoşlayır yalnız.
Burdasa hamının xoşuna gələn
Bayağı sözlərdir başsız, ayaqsız.
Soyuqdur, solğundur, büsbütün onlar,
Kəsalət gətirir hətta böhtanlar;
Bu cansız, bu quru, bir boş söhbətlər,
Xəbərlər, sorğular, gizli qeybətlər
İçində qəflətən olsa da gerçək,
Fikir tapılmayı, insan mat qalır,
Aydın açılmayı, şüur qaralır.
Burda zarafat da duymayı ürək,
Səndə, ey mənasız, ey boş cəmiyyət,
Səfehlikdən belə yoxdur əlamət.

XLIX

Burda yığın-yığın arxiv gəncləri¹
Təkəbbürlə baxır Tanyaya hər an.
Onun barəsində bayaqdan bəri
Gizli pıçıltılar keçir ortadan.
Təlxəyin birisi burub boynunu,
İlahi bir qüvvə zənn edir onu.
Pərişan, qapıya söykənib yenə,
Şeir quraşdırır onun eşqinə.
Vyazemski² görərək qızı ordaca
Yanaşır Tanyaya, onun bir zaman
Ruhunu oxşayı, güldürür haman,
Qıza nəzər salan arif bir qoca
Köhnə parikini düzəldib durur,
Qızın barəsində hal-əhval tutur.

¹ *Arxiv gəncləri* – Xarici İşlər Nazirliyinin arxivində qulluq edən oxumuş gənclərə zarafatla verilən ləqəb.

² *Vyazemski* – şair. Puşkinin dostu

L

Ordakı çox sürən gurultusunu
Yayır Melpomena¹ hey kükrəyərək,
Titrədib əsdirir zərli donunu
Soyuq yığıncağın qarşısında tək.
Ordakı Taliya² mürgü vuraraq
Dostlar alqışına asmayır qulaq,
Hər gənc tamaşaçı o yerdə bir-bir
Yalnız Terpsixoru³ baxıb seyr edir,
(Eynilə beləydi keçmişdə, əlbət,
Sizin vaxtınızda, mənim çağımda)
Ona heç baxmadı göz qabağında
Qısqanc xanımların tutduğu lornet,⁴
Ona cərgələrdən və lojalardan
Ariflər durbini baxmadı bir an.

LI

Qızı məclislərə çox aparırlar,
Burda darısqallıq, isti, hırıltı,
Qoşa fırlanmalar küy qoparırlar,
Musiqi səsləri, ani parıltı,
Gözəllər, geyimlər, bir baxın, nələr,
Ağızlardan qopan dolu nəğmələr,
Nişanlı qızlar da səf-səf düzülür,
Ürəklər, duyğular heyrətə gəlir.
Burda ən hiyləgər, ən şıq adamlar
Alıb lornetini gözünə taxır.
Dönüb sırtıq-sırtıq qızlara baxır.
Belə məclislərə məzun qusarlar
Yüyükür, qızları məftun etməyə,
Parlayıb, gürləyib, uçub getməyə.

¹ *Melpomena* – qədim yunan mifologiyasında tragediya pərisi

² *Taliya* – komediya pərisi

³ *Terpsixora* – rəqs pərisi

⁴ *Lornet* – dəstəkli gözlük

LII

Çoxdur Moskvanın şux gözəlləri,
Gecə ulduzları alay-alaydır.
O göy qızlarının seçmə dilbəri
Mavi boşluqlarda dolaşan Aydır.
Lakin o söz verib, söz almadığım,
Yanında cürətlə ney çalmadığım,
Ay kimi rəvnəqli o ilahi qız
Qızlar məclisində parlayır yalqız.
O, nə möhtəşəmdir! Göylərə oxşar
Bir vüqarla o qız yerə toxunur!
Xumar gözlərindən nələr oxunur!
Dolğun sinəsində nə işvələr var!..
Di bəsdir! Başlama yenə qılığa,
Sən ki bac vermişən ağılsızlığa.

LIII

İzdiham, qəhqəhə, get-gəl, oynamaq,
Mazurka, vals, qalop... səslər yüksəlir,
Tatyana sakitcə, nəzərdən uzaq,
Sağında bir xala, solunda da bir.
Məclisi nə görür, nə də seyr edir,
Tanyanın onlardan zəhləsi gedir.
O, burda sıxılır... Xəyalı yenə
Çırpınır çöllərə, yaşıl çəmənə
Ürəkdən bağlıdır, çünki onlara,
Yoxsul obalara, yoxsul ellərə,
Suların parlayıb axdığı yerə,
O ağ çiçəklərə, o ormanlara,
Qaranlıq cökələr xiyabanına,
Orda o gələrdi qızın yanına.

LIV

Fikri uzaqları dolaşır bu an:
Unudulmuş məclis, unudulmuş bal.
Budur, gözlərini çəkməyir qızdan
Vüqarla dayanmış bir şıq general.
Xalalar göz qırpır biri-birinə,
Sonra dümsükləyib Tanyanı yenə
Qızın qulağına bir-bir deyirlər:
“Tez ol, sol tərəfə yetir bir nəzər...”
“Solamı? Haraya? Orda nə var ki?”
“Di, hər nə vardısı, tez ol, di bir bax!
Odur, o dəstədə hamıdan qabaq
İki mündirlinin durduğu yerdə...
Odur aralandı... döndü... nəzər sal!”
“Kimdir ki? Ordakı yoğun general?”

LV

Ancaq bir zəfərlə təbrik edək biz
Əziz Tatyananı burdaca, bu an.
Başqa bir tərəfə dönüb gedək biz,
Tərənnüm etdiyim çıxmasın yaddan...
Hə, iki söz deyim yeri gəlmişkən:
*Cavanca dostumu vəsf edirəm mən,
O da yaranmadan çox qəribədir.
Ey epik ilhamım! Baxma, hər nədir,
Uzun zəhmətimə xeyir-dua ver!
Doğru bir əsa da bağışla ki, sən,
Azmayım dolaşığı bu yollarda mən.*
Yetişir, çiyimdən rədd olsun yüklər!
Artıq klassizmə dedim salamlar.
Gecikmiş olsam da, müqəddiməm var.

VIII fəsil

*"Fare thee well, and if for ever
Still for ever fare thee well."*

Byron.¹

I

O gün ki, liseyin² bağlarında şən,
Sakit çiçəklənən bir yeni yazdım,
Oxuyub maraqla Apuleyi³ mən,
Fəqət Siseronu⁴ heç oxumazdım.
O zaman əsrarlı dərəliklərdə,
Yaz vaxtı, qurğular üzdiyi yerdə,
Sular boyananda şəfəq rənginə,
İlk dəfə ilhamım göründü mənə.
Mənim tələbək hücrəm də o an
Birdən işıqlandı. İlhamın adı
Gələndə, gəncliyim coşub oynadı,
Söz açdım dünyada mən də o zaman
Şöhrətli keçmişin xülyələrindən,
Qəlbimin titrəyən rüyələrindən.

II

Kübar məclisi də ilk təbimizi
Gülər qarşıladı, diqqət edirkən.
Qoca Derjavin⁵ də görərək bizi
Xeyir-dua verdi qəbrə gedərkən.

. . . . .
. . . . .

¹ Əlvida! Biz həmişəlik ayrılırsaq, həmişəlik əlvida. Bayron.

² *Lisey* – Puşkinin oxuduğu məktəb.

³ *Apuley* – II əsrdə yaşamış Roma şairi, "Qızıl eşşək" romanının müəllifi.

⁴ *Siseron* – (eramızdan əvvəl I əsr) Roma yazıçısı və dövlət xadimi.

⁵ *Derjavin* – Puşkinin ustası, məşhur şair.

. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

III

Ehtirasdan qopan başsız bir istək
Məndə qanunlaşdı. Kütləylə bəzən
Duyğumu, hissimi bölüşdürərək,
Oynaq ilhamımla, qarışdım da mən
Küylü məclislərin tufanlarına.
Qoşuldum bu gecə pasbanlarına.
İlhamım onlara qoşdu səsinə,
Bir-bir bağışladı hədiyyəsini,
Vakx qadını¹ kimi oynayıb güldü.
Boşaltdı qəlbini hey sərin-sərin;
Ardınca sürünən keçmiş gənclərin
Ayağı heyrətlə yerdən üzüldü.
Dostlar arasında, yeri gələndə,
Yüngül rəfiqəmlə öyündüm mən də.

IV

Lakin mən onların ittifaqından
Qaçıb uzaqlaşdım cənuba sarı.
Mehriban ilhamım – o, zaman-zaman
Oxşadı keçdiyim dilsiz yolları
Gizli bir nağılın sehləriylə!
Qafqazın dağları, nəhləriylə,

¹ *Vakxanoçka* – Qədim Yunanıstanda şərab və məhsuldarlıq allahı Vakxa pərəstiş və qulluq edən qadın

Lenorayla¹ qoşa, o xoş diyarı
Aydın işığında gəzdik süvari.
Tavrid sahilinə qoşa gedərək
Zülmət gecələri bağrıma basdım,
Dəniz lərzəsinə hey qulaq asdım,
Dil açdı qarşımda Nereida tək,
Bir də dalğaların əbədi səsi,
Dünya tanrısının mədh nəğməsi.

V

Ataraq paytaxtın kef ocağını,
O şənli-şöhrəti, eyş-işrəti
Hicra Moldaviyanın qəm bucağını
Səfilinə gəzən bir əşirəti
Sakit çadırları dolaşdı ürək.
Onların içində vəhşiləşərək,
Fəqir və qəribə lisanlar üçün,
Sevdiyi səhrələr, dastanlar üçün,
Tanrılar dilini unutdu tamam.
Mühitim dəyişdi gənclik çağımda,
Budur, bax, indi də güllü bağımda
Bir qəza qızıtək göründü ilham,
Mənalı gözləri dalğın, qəmküsar,
Əlində fransız kitabları var.

VI

İndicə ilhamı birinci dəfə,
Alaraq rauta gətirəmə mən.
Düzlərdən aldığı bir qəşəngliyə
Ürkək nəzərlərlə baxıram, bilsən!

---

¹ *Lenora* – Bürqenin Jukovski tərəfindən tərcümə olunmuş məşhur balladasının qəhrəmanı. Bu balladada Lenoranın öz ölü nişanlığı ilə bir yerdə at çapması təsvir olunur.

O, diplomatların, zadəganların,
Hərbi libasdakı şıq insanların,
Məğrur qadınların içində, budur,
Sakitcə əyləşir, boylanıb durur.
Xoşlanır hay-küydən, o basabasdan,
Evin gəlininin görünməsindən,
Ona qonaqların baş əyməsindən,
Parlaq nitqlərdən, neçə libasdan.
Qadınlar bir şəkil kimi dururlar,
Kişilər dolanıb halqa vururlar.

VII

Xoşuna gəlirdi qızın nizamlar,
Bir də oliqarxik müsahibələr,¹
Soyuqluq andıran hər sakit vüqar,
Burdakı müxtəlif yaşlar, rütbələr,
Fəqət bu yığnaqda, xəbər alın bir,
O sakit, dumanlı dayanan kimdir?
Ona bir yad kimi baxır hər nəzər;
Onun qarşısında bütün çöhrələr
Cansızan xəyaldır, ya da bir kölgə.
Dünyadan bezarmı? Düşünür hamı:
Nədir üzündəki, bir malxulyamı?
O, kim olmalıdır? Yevgeni, bəlkə?
Doğrudanmı, odur?.. Özüdür ki, var.
Çoxdanmı gəlmişdir? –
Xısnlaşırırlar.

VIII

Yenə əvvəlkidir, sakitmi yoxsa?
Özündən dəsgahlar uydurur, bəlkə?
Deyin, nə sifətlə qayıtmış ola?
Bizə nə göstərir bu təzəliklə?

¹ *Oliqarxik müsahibələr* – yalnız seçmə qonaqlar arasında gedən söhbət

O, indi nəçidir? Bir melmotmudur?
Kosmopolitmidir? Patriotmudur?
Haroldmu? Yalanı varmıdır dildə?
Girmişdir, yoxsa da, başqa bir cildə?
Bəlkə də, qəlbində yanır bir əməl?
Bəlkə də, sadə bir uşaqdır qəlbi,
Siz kimi, mən kimi, başqalar kimi.
Köhnəlmiş dəblərdən artıq çəkin əl.
Kübar məclisini o dəng etdi çox...
– Sizə tanışmıdır? – Həm bəli, həm yox.

IX

– Onun barəsində, söyləyin, nədən
Beləcə bədxahdır mülahizəniz?
Ona görəmi ki, insaf etmədən
Hər an mühakimə yürüdüürük biz
Ki, şüur axtarır geniş bir həyat,
Ki, coşqun ruhlarda yoxdur ehtiyat,
Ya gülür hər cürə xudpəsəndliyə,
Ya da təhqir edir “yaramaz” – deyər,
Ki, iş əvəzinə daima boş-boş
Sözə inanmağa hazırq candan,
Dəlilik yüngüldür, acıdır hər an,
Mötəbərlər üçün laqqırtıdır xoş...
Ki, bizə, doğrudan, yaraşır ancaq
Mülayim, ortabab bir insan olmaq.

X

Xoşbəxtdir vaxtında yetişən insan,
Xoşbəxtdir gəncliyi gənclikdə sezən,
Həyatın illəri ötdükcə hər an,
Ömrün şiddətinə tədriclə dözən:
Kim ki, kübarlarla yad kəsilmədi,
Acı rüyaları dua bilmədi.

İyirmi yaşında tanındı zirək,
Otuzda qız seçib o evlənərək,
Əlli yaşında da qurtardı borcdan,
Arxayın, növbəylə hər bir dövləti,
Hər böyük rütbəni, pulu, şöhrəti
Qazanıb, qurtardı xərcdən-xəraccdan.
Dedilər ardınca bütün bir əsr:
Filankəs yaxşıdır, çox da gözəldir!

XI

Düşünmək acıdır, ağırdır, inan
Ki, gənclik bihudə şeydir dünyada
Ki, xain çıxmışq biz ona hər an,
Ki, bizi daima aldatmış o da.
Ki, bizim ən gözəl diləklərimiz.
Saf xəyallarımız, ürəklərimiz
Sürətlə, növbəylə uçub sökülmüş.
Sonra xəzəl kimi yerə tökülmüş.
Dözülməz, qarşıda hər vaxt, hər zaman
Eyni təamlara süzülüb axmaq,
Bir mərasim kimi həyata baxmaq,
Sonra ayrılmayıb seçmə güruhdan,
Onların ardınca sürünüb gerçək,
Nə həmfikir olmaq, nə də həmməslək.

XII

Günahsız tutulub ağıza, sözə,
Tədbirli insanlar içində, sarsaq
Bir riyakar kimi görünmək gözə,
Yaxud dəli kimi nəzərə çarpmaq,
Yaxud da eybəcər, gülünc bir cintək,
Mənim Demonuma¹ hətta bənzəmək,

¹ “*Demon*” – Puşkinin məşhur şeiri (1823-cü il). Demon obrazında inkar və şübhə təcəssüm etdirilmişdir.

Dözülməz ağırdır, haqq vergi mənə.
Onegin (məşğulam onunla yenə)
Dueldə dostunu həlak edərək,
Keçirdi qayəsiz, zəhmətsiz günlər.
Sonra iyirmi altı yaşına qədər
İşsizlik içində batıb gedərək,
Keçindi xidmətsiz, avara, bekar,
Subay, məşğələsiz, hər işdən kənar.

XIII

O durub dincələ bilməyirdi heç;
Yurdu dəyişməyə olan bir həvəs
(Yaxşı sifət deyil can sızır tez-gec,
Könüllü çəkməyir bu yükü hər kəs.
Unudub tərək etdi doğma kəndini,
O sakit meşəni, zəmi həndini,
Orda qana batmış bir kölgə gündə
Gəlib dayanardı gözü önündə.
Başladı qayəsiz səyahətlərə,
Qapılıb hislərə, tutuldu dərddə,
Fəqət keçirdiyi səyahətlər də
Yordu varlığını. O, birdən-birə
Gəzməkdən bezikib qayıtdı dala,
Düşdü Çatski kimi gəmidən bala.

XIV

Budur, çaxnaşaraq, sarsıldı yığnaq,
Doldu pıçıltıyla salon da, bal da...
Salona bir xanım daxil oldu, bax,
Dalınca mütəbər bir general da.
Ağır təbli idi bu xanım əlan
Nə soyuqqanlıydı, nə çox danışan,
Hayasız gözlərlə hamıya baxmaz,
Bəyənilmək üçün süzülüb axmaz,

Ağzını, burnunu hey büzə-büzə
Hoqqa çıxarmaz o, yamsılayaraq,
Olduqca sadədir, sakitdir ancaq.
*Du comme il faut*¹ kimi görünür gözə...
(Şişkov², bağışla ki, bağışla ki, sən,
Acizəm bu sözün tərcüməsindən.)

XV

Xanımlar gəlirlər ona tərəf, bax,
Qarılar boylanır gülümsəyərək;
Xoş baxışlarını hey ovlayaraq,
Təzimlə baş əyir ona hər erkək.
Qızlar qarşısında gəlib keçir lal;
Onunla məclisə gələn general
Burnunu, çiyinini qaldırıb durur,
Özünü hər kəsdən yuxarı tutur.
Yaxından xanımı görən hər nəfər
“Gözəldi” sözünü deməzdi, əlbət.
Hər kəs də göstərə bilməzdi, fəqət
Onun varlığında kiçik bir əsər
London mühitinin *vulqar*² adlanan
Mütləq modasından. (Susuram bu an...

XVI

Doğrusu, bu sözü çox sevirəm mən,
Ancaq bacarmıram tərcüməsini:
Hələlik təzədir o, bizdə, bilsən,
Baxaq, görəcəkmə vəzifəsini –
Hər halda, həcv üçün yarayır hərdən...)
Üzümü xanıma çevirirəm mən,
Mehriban, qayğısız, baxdıqca qəşəng,
Masanın dalında şax əyləşərək

¹ *De comme il faut* – ədəb-ərkan, yaxşı zövq

² *Şişkov* – Puşkinin müasiri, şair

³ *Vulqar* – vulqar, zövqsüz (*ing.*)

Nina Voronskoyla o, bir sırada:
Parlayır Nevanın Kleopatrası,¹³⁶
Ninanın o mərmər, gözəl siması.
İnsanın gözünü qamaşdırsa da,
Tor edə bilmədi öz qonşusunu;
Siz də razılaşın ki, doğrudur bu.

XVII

Əcəba, – düşünür Yevgeni həməən –
Doğrudanmı, odur? Lap özüdür... Yox...
Necə! Çöl yerinin birindən gələm...”
Sonra qıza tərəf gəzdirir çox-çox
Saplı gözlüyünü, büküb açmadan.
Onun simasında oxuyur haman
Çoxdan unudulmuş xatirələrdən.
“Knyaz, tanıyırsan əgər söylə sən,
Kimdir moruq rəngli o beret geyən?
İspan səfirilə orda danışan?”
Knyaz, Oneginə baxaraq əlan:
“Hə... axı, sən çoxdan görünməyirsən,
Dayan, indi səni təqdim edərim”.
“Bir söylə, kimdir o?” “O, mənim zövcəm!”

XVIII

“Demək, sən evlisən? Bilmirdim bunu!
Çoxdanmı?” “İki il olar təxminən”,
“Kimə?” “Larinaya”. “Tatyana!” “Onu
Yoxsa, tanıyırsan?” “Qonşusuyam mən”.
“Eləsə, gəl görüm, di gəl”, deyərək
Knyaz öz dostunu aparıb gedir,
Onu zövcəsinə tez təqdim edir.
Burda knyaginya onu görəntək

¹³⁶ Kleopatra – Misirdə (I əsr) öz gözəlliyi ilə məşhur olan qadın padşah

Nə qədər heyrətə gəldisə qadın,
Ruhunu titrətdi canlı bir qüvvət.
Sardı vücudunu bir dərin heyrət,
Fəqət dəyişmədi o, açıq-aydın.
Yenə də saxladı öz qürurunu,
Sakit bir salamla dindirdi onu.

XIX

Hay-hay! Deməyin ki, o şaşdı birdən,
Rənginə sanlıq, ya allıq çökdü...
Nə qaşı tərpendi bu dəmdə, bilsən,
Nə də ki, kövrəlib o, dodaq бүkdü.
Onegin baxsa da ona mehriban,
Lakin, o əvvəlki qız Tatyana dan
Sadə bir iz belə görə bilmədi.
Danşmaq istədi, nitqi gəlmədi,
Soruşdu Tatyana ondan müxtəsər:
Çoxdanmı burdadır? Gəlişi hardan?
Bəlkə də, gəlmişdir doğma diyardan?
Sonrasa ərinə yorğun bir nəzər
Yetirib, bu anda gözdən yoxaldı...
Oneginsə donub yerində qaldı.

XX

Doğrudanmı, həmin Tatyana dır bu
Ki, bizim romanın başlanğıcında,
Onegin bağda tək taparaq onu,
Uzaq bir diyarın dal bucağında
Odlu nəsihətlər oxumuşdu hey,
Sonra tövsiyələr toxumuşdu hey.
Hələ də məktubu yadigar durur,
Onun hər sözündə bir ürək vurur.
Hər sirri üzdədir, açıqdır, inan,
O qızıdır gördüyü, röyamı yoxsa?..
Həmin qız mıdır ki, Onegin ona,

Onun taleyinə yanmadı bir an.
Doğrudanmı, bu gün cürətlə o qız
Baxdı Oneginə çox etinasız?

XXI

Tərk edir can sıxan bu yığıncağı
Fikrə qərq olaraq dönür evinə
Gah acı, gah şirin xəyal dustağı,
Gözünün yuxusu çəkilir yenə.
Oyanır, məktub var; oxuyur: şama
Knyaz N çağırır onu axşama,
“Ay, Allah!.. Mənmiyəm dəvət edilən!
Onun yanınamı? Gedərəm hökmən”.
Ədəbli bir cavab göndərir həməən.
Nə olmuş? Gördüyü rüyalarımıdır?
Yoxsa da tərənən bir şey varımıdır
O, tənbel ruhunun dərinliyindən?
Dərdmi, fanilikmi onu qəhr edən?
Bəlkə də, sevdaya düşmüş yenidən?

XXII

Onegin saati sayır təzədən,
Dayanıb, gündüzü vurmayı başa.
On olur. O, yola düşərək həməən,
Yüyürüb eyvana çıxır birbaşa.
Evə daxil olur o titrəyərək,
Tapır Tatyanaı o burada tək.
Birlikdə bir neçə dəqiqə əlan
Dinməz əyləşirlər. Onun ağzından
Söz çıxıbilməyir, çatılır qaşı,
Özünü hiss edir münasibətsiz.
Güclə cavab verir qıza cürətsiz.
İnad fikirlərlə doludur başı.
Onun baxışları yenə də tərsdir,
Tatyana sakitdir, həm də sərbəstdir.

XXIII

Əri daxil olur. Artıq kəsilir
Heç yaxşı düşməyən həmin *tête-a-tête*,¹
Düşür yadlarına onların bir-bir
Keçmiş illərdəki dəcəllik, söhbət,
Onlar gülüşürlər. Qonaqlar girir,
Qızıqıb özünü yenə göstərir
Kübarların dedi-qodusu birdən
Özünü zərrəcə naza çəkməyən,
Xanımın gözünə bir mənasızlıq
Görünür. Sonra da hər pedantlıqdan,
Mütləq həqiqətdən kənarda olan,
Mənalı bir söhbət başlanır artıq.
Ürəyə xoş gələn bu söz, bu söhbət
İnsan qulağını yormayı, əlbət.

XXIV

Burdaydı paytaxtın gülləri, bir bax,
Burda hər modadan nümunə vardı
Hər yerdə görünən simalar ancaq
Bura lazım olan ağılsızlardı.
Burdaydı yaşına dolmuş qadınlar,
Ləçəkli, zahirən hirsliydi onlar;
Burdaydı növrəstə, tamaşa qızlar,
Ömründə bir dəfə gülməyən üzlər.
Nitq irad edirdi burda doyunca
Dövlət işlərinin safiri əlan.
Burdaydı saçları ətir qoxuyan
Köhnə, zarafatçı olan bir qoca.
İncəydi, əlaydı, şüuru da saz,
İndi bu sifətlər gülüncdür bir az.

¹ *Tête-a-tête* – təkliddə keçən söhbət

XXV

Burda həddindən çox şirin çaylara,
Saya qadınlara, mehrə, ülfətə,
Kişi rəftarına, venzel¹, qara,
Romanlar barədə gedən söhbətə,
Döyüşə, yalançı müntəxabata
Zövcəyə hirslənən, küsən həyata
Həcvlər düşkünü bir ağa vardı,
Hər şeyə, hər kəsə açıqlanardı.

. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

XXVI

Prolasov dik tutur burda başını -
O alçaq qəlbiylə tanınmış insan.
St. Priest² sənin qələmdaşını
Albom vərəqində odur korşaldan.
Qapının ağzında bal hökmdarı,
Kitab surətinə vardır oxşarı,
Dinməzcə, özünü dartıb çəkərək,
Qızarmış pişpişi mələkləritək
Burda ötərgi bir səyyah da vardı.
Burda bir sırtıq da min oyunuyla,
Özünün diqqətli boy-buxunuyla
Gələn qonaqları qımışdırardı.
Səssiz baxışmalar axdıqça xəlvət,
Ona ümumi bir hökm idi, əlbət.

¹ *Venzel* – üstü brilyantla dolu qızıl çar monoqramması (ad və familiyanın naxışla yazılmış baş hərfləri). Mükafat kimi saray qadınlına verilərdi.

² *Qraf Sen-Pri* – yuxarı cəmiyyət albomlarına karikaturalar çəkən əyanlardan, gənc zabit

XXVII

Onegin Tanyadan ayrılmayaraq,
Aşamı onunla keçirdi yalnız
Onun müsahibi dəyişmiş ancaq,
Deyildir əvvəlki sadə, yazıq qız -
O sevda yolçusu, cürətsiz bəşər,
Tanyada qalmamış bunlardan əsər.
Böyük bir knyazın o zövcəsidir,
Nevanın bəzəkli ilahəsidir.
İnsanlar! İnsanlar! Doğrudan da, siz,
Nənəmiz Həvvaya bənzəyirsiniz.
İlanlar çağırır sizi bir uca
Sirri açılmamış məchul ağaca.
Sarsaq meyvələrdir meyliniz, əlbət,
Sizə cənnət deyil bunlarsız cənnət.

XXVIII

Tatyana nə qədər dəyişmiş, aman!
Nə möhkəm öyrənmiş öz faydasını.
Nə tez götürmüşdür bir də can sıxan
Böyük rütbələrin hər qaydasını!
Sərbəstcə, bu böyük salona, yalnız
Hakim olacaqmış zərifcə bir qız
Deyə, kim düşünə bilərdi, deyin!
Yenə düşündürür onu Onegin.
Yenə də titrədir... bir zaman vardı,
Qaranlıq gecədə, gəlməmiş Morfey.¹
O bakir Tatyana dərdlənərdi hey,
Məyus baxışları aya dalardı,
Xəyal edirdi ki, onunla qoşa
Bəxtiyar bir ömrü vuracaq başa.

¹ *Morfey* – qədim yunan mifologiyasında yuxu allahı

XXIX

Eşqin əsiridir hər yaşda insan;
Fəqət gənc ürəyə o işləyərək,
Bakir könüllərə can verir hər an,
Baharın çöllərə fırtınası tək.
Ehtiras içində nəşələnərək,
Ömür təzələnir, saflaşır ürək,
Bizə qadir həyat nələr gətirir!
Ən dadlı meyvələr, güllər yetirir.
Fəqət tükənəndə həyatın barı.
Dönüş üz verəndə gəncliyimizə,
Ölgün ehtiraslar dərd verir bizə.
Belədir payızın fırtınaları,
Qopanda biçənək bataqlıq olur,
Orman çıpaqlaşır, saralıb solur.

XXX

Şübhəsiz, bir uşaq kimi Onegin
Gəlin Tatyana-yə vurulmuş artıq,
Gecəni, gündüzü bu məhəbbətin
Həzin xəyalıyla keçirir yazıq.
Nəşədən, nəğmədən ayrılmış bütün,
Aynabənd dalana, eyvana hər gün
Tanyanı görməyə cumur əsəbi,
Ondan ayrılmayır kölgələr kimi.
Bəzən Tatyananın zərif boynuna
Tülkü bir yaxalıq atsa birtəhər,
Əlindən tutmağa olsa müyəssər,
Yarıb adamları yol açsa ona,
Yerdən dəsmalını qaldırsa da bir,
Onegin özünü xoşbəxt zənn edir.

XXXI

Nə qədər çırpınsa, ölsə də, yenə
Tatyana etməyir ona etina.
Adicə bir qəbul göstərib evdə,
Məclisdə üçcə söz söyləyir ona.
Bəzən qarşılıyır quru salamla,
Bəzən də görməyən kimidir əsla;
Ədadan, işvədən onda yox əsər.
Bunlara dözməyir kübar məclislər.
Onegin saralır, dərdi bitməyir.
Zavallı quruyur qəm çəkə-çəkə,
Onun xəstəliyi vərəmdir, bəlkə,
Tatyana görməyir, ya rəhm etməyir.

XXXII

Lakin o getməyir: o, qabaqcadan
Ulu babalara görüş məktubu
Yazmağa hazırdır. Tatyana bir an
Acımır... (o cinsin qaydasıdır bu)
Oneginsə tərsdir, geri dönməyir,
Onun gözlərində ümid sönməyir.
Sağlam adamlardan cürətli olan
Bu xəstə, titrəyən əliylə bu an
Bir sifariş yazıb göndərir ona.
Ümidsiz yazsa da, o, məktubları,
Cavabsız qalsa da, bu intizarı:
Boşaltdı qəlbini o, yana-yana.
Dərdinə bir əlac göstərmədi bu,
Bax, budur, eynilə onun məktubu.

ONEGİNİN TATYANAYA
MƏKTUBU

«İnciyəcəksiniz - bilirəm artıq,
Pərişan sırımı söylədikcə mən,
Nə qədər acı bir etinasızlıq
Yağacaq vüqarlı gözlərinizdən!
İstədiyim nədir! Nə olsun, niyə
Açıram qəlbimi sizə dərinədən?
Amansız, qəzəbli bir kinayəyə
Bəlkə, yol verirəm bu münvalla mən!

Bir vaxt təsadüfən görərək sizi,
Sevdim o lütfkar gözəlliyinizi,
İnana bilmədim ona o zaman.
Sizə adətimi rəva görmədim,
Ayrıla bilməyib, əl götürmədim
Mənim bu zəhləkar azadlığımndan.
Başqa bir səbəb də ayırdı bizi...
Yazıq Lenskinin qurban getməsi...
Ruha xoş gələcək nə varsa bütün
Ayırdım qəlbimi onlardan o gün:
Hər şeyə biganə, hər şeydən qaçaq,
Azad və qayğısız bir ömrü ancaq
Səadət bilərək, yanıldım, eyvah!
Nədir bu çəkdiyim cəzalar, allah!

Xeyr! Hər dəqiqə görərək sizi,
Bir an kölgənizdən ayrılmayaraq,
Gülən o mənalı gözlərinizi
Məftun baxışlarla qovub ovlamaq.
Sizi dinlədikcə, dinləmək, əlbət!
Sizdəki qüdrəti anlaya bilmək,
Sonra qarşınızda əzabla ölmək,
Sarılmaq və sönmək... budur, səadət!

Fəqət mən məhrumam bunlardan, heyhat!
Sizinçün bəxtə-bəxt sürünürəm mən,
Mənə qiymətlidir, hər gün, hər saat.
Onlar da bihudə gedir əlimdən.
Taleyin saydığı günlər, zamanlar,
Onsuz da boynumda bir yükdür onlar.
Bilirəm, dövrənim dolandı, nə qəm!
Uzansın deyərək ömrüm bir təhər,
İnanmaq lazımdır mənə hər səhər
Ki, gündüz sizinlə görüşəcəyəm!

Qorxuram, amansız baxışlarınız
Mənim acizənə yalvarışında
Hiylə oyunları görərək yalnız –
Qəzəbli tənələr göstərsin mənə.
Məhəbbət uğrunda üzülüb getmək,
Odlara qalanıb, şüurlu hər an
Qaynayan bir qanı hey sakit etmək;
Diz çöküb, yapışıb ayağınızdan,
Sonra qucaqlayıb dizlərinizi,
İnləyib-inləyib yenə doymamaq,
Yalvara-yalvara oxşayıb sizi,
Ürəkdə gizli bir dilək qoymamaq,
Arada süni bir güdrət andırmaq,
Gözü də, nitqi də silahlandırmaq,
Xoşbəxt bir nəzərlə sizi seyr etmək
Arzusu...bilsəniz, dəhşətdir gerçək!

Qismətim bu imiş; özüm-özüme
Zidd gedə bilmərəm. Ömrümü sizə
Tapşırıb, verirəm iradəniyə.
Görək, nə göstərir tale gözümə!»

XXXIII

Bir cavab almayı, hey yazır yenə,
İkinci, üçüncü məktublarına

Yenə də bir cavab yox Oneginə.
Bir gün o, məclisə gedir. Tatyana
Çıxır qarşısına, nə qədər sərtidir!
Baxın, sayılmamaq nə böyük dərdidir!
Burda Onegini dindirən hanı?
Yaxından seyr edin o Tatyanaı:
Elə bil, buz tutub, donmuşdur qanı.
Qızın qəzəbini udur öz ağzı;
Onegin seyr edir o inad qızı.
Hanı o təlatüm... O riqqət hanı?
Hanı o göz yaşı? Donardı gözdə...
Qəzəblər oynayır indi o üzdə.

XXXIV

Bəlkə də, qorxur ki, ya onun əri,
Ya kübar məclisi duyar bunları –
Duyar təsadüfi zəiflikləri...
Onegin bildiyi bu oyunları...
Ümid qalmamışdır! Oneginim tək
Ağılsızlığını lənətləyərək,
Cumur fikirlərin dərinliyinə,
Kübar məclisindən əl çəkir yenə.
Sakit otağında fikrə dalır, bax!
Gəlir xətinə keçən bir zaman:
Kübar məclisində, onun yanından
Amansız malxülya ayrılmayaraq,
Tutub yaxasından burdu boynunu,
Qaranlıq bir küncə qapadı onu.

XXXV

Oxuyur yenə də o fərq qoymadan
Oxuyur Gibbonu¹, sonra Russonu,

---

¹ *Gibbon* – XVIII əsr ingilis tarixçisi.

Manzonu,¹ Herderi. Şamforu² haman.
Madame de Staël-i³, Bişanı,⁴ Tissonu,⁵
Oxudu hər zaman o şəkkak Beli,⁶
Oxudu sonra da o, Fonteneli.⁷
Oxudu hərdənbir bizimkilərdən,
Oxudu heç bir şey inkar etmədən.
Bizə öyüd verən, nəsihət verən
Qalın jurnalları, almanaxları
Açdı Oneginin ağ barmaqları,
Mənim ünvanıma onlarda bəzən
Yazılmış həcvlər və mədriqallar,
*E sempre bene*⁸, bilin, ağalar!

XXXVI

Nə olsun, kitaba salsa da nəzər,
Fikri uzaqları dolaşır yenə.
Xəyallar, arzular, qəmlər, sitəmlər
Yığışmış ruhunun dərinliyinə.
O, çap xətlərinə baxsa da əgər,
Mənəvi gözlərlə başqa sətirlər
Oxuyur, bunları duyaraq dərin,
Ruhuna girmişdir bu sətirlərin.
Bunlarda keçmişin uzaq, mükəddər,
Qəmli əfsanələr dünyası vardı,
Ya da ki, mənasız, boş yuxulardı.
Təhdidlər, söhbətlər, peyğəmbərliklər,
Uzun bir nağılın hecliyidir bu,
Ya da ki, növrəstə bir qız məktubu.

¹ *Manzon* – (Mannoni) XIX əsr İtaliya yazıçısı. Herder – XVIII əsr alman filosofu, şairi və tənqidçisi.

² *Şamfor* – Fransa inqilabı dövrünün tanınmış publisisti.

³ *Madame de Staël* – Madam de-Stal, XIX əsr fransız romançıdır.

⁴ *Bişa* – məşhur fransız həkimi, anatomiya və fiziologiyaya aid əsərlərin müəllifi.

⁵ *Tisso* – məşhur fransız həkimi, elmi əsərlərin müəllimi.

⁶ *Bel* – (Bel Per) fransız yazıçısı və mütəfəkkiri (XVIII əsrin ikinci yarısı).

⁷ *Fontenel* – XVIII əsr fransız yazıçısı.

⁸ *E sempre bene* – nə deyim, gözəldir.

XXXVII

Onegin get-gedə qərç olur artıq
Fikrinin, hirsinin røyalarına.
Onun gözlərində indi qarışıq
Xəyallar dolaşır, canlanır yenə,
Görünür gözünə: kövrəlmiş qarlar
Üstündə uzanıb yatan bir gənc var,
Gecə yuxusuna getmiş, görünür,
Bir səs də eşidir: nolsun ölmüşdür.
Görür unudulmuş o düşmanları,
Vəfasız qızların ürək dağını,
O alçaq dostların yığıncağını,
Kinli qorxaqları, şər atanları,
Görür kənd evini... aynada yalnız,
Oturmuşdur o qız... yenə də o qız!..

XXXVIII

Onegin o qədər şaşmışdır ki, bax,
Az qala, ağılını o itirəcək,
Ya da ki, dəyişib şair olacaq.
Ona bu sənəti verərdim gerçək!
Bir maqnit gücüylə, bilirəm bunu,
Rusiya şeirinin hər qanununu,
Azca qalmışdı ki, öyrənib bilə
Mənim fərasətsiz şagirdim belə.
Şairə nə qədər oxşarı vardı,
Çəkilib bir küncə tək oturanda,
Önündə buxarı alov vuranda,
“*Benedetta*”¹ deyib mırıldanardı,
Yaxud da “*Idol mio*”², ocağa bəzən
Çəkməsi, jurnalı düşər əlindən.

¹ “*Benedetta*” – Ey ilahi xilqət!

² *Idol mio* – mənim tanrım.

XXXIX

Günlər sovuşurdu: qızğın havada
Ömrünü bahara tapşırırdı qış;
Nə bir şair çıxdı ondan dünyada,
Nə öldü, nə oldu bir dəli, şaşmış,
Can verir baharın ona işığı,
Çöl siçanı kimi dinc qışladığı
Qapalı otağın divarlarını,
İkiqat aynanı və buxarını,
İlk dəfə tərək edir aydın səhərlə.
Nevanın boyunca xizəklə qaçır,
Mavi buz üstünə Günəş nur saçır.
Axır əriyən qar boş küçələrlə,
Bu qarlar üstündə hey şütüyərək,
Hara Onegini aparır xizək?

XL

Hara tələsir o, bu nə həyəcan?
Yaxşı tapmışsınız, elədir, elə!
Öz Tatyanasına can atır əlan
Mənim düzəlməmiş sarsağım hələ.
Bürünmüş sifəti ölüm rənginə,
Yoxdur ön otaqda heç bir kəs yenə.
O girir salona. Yoxdur bir bəşər.
O, qapını açır. Onu bu qədər
Heyrətə gətirən nə olsa gərək?
Budur, knyaginya – siması solğun,
Mənalı gözləri yenə də dolğun,
Dayanmış köksünə başı düşərək,
Gözündən çay kimi sakit yaş axır,
Əli yanağında məktuba baxır.

XLI

Ah, onun bu dilsiz əzablarını
Bu dəmdə kim duyub, kim oxumazdı?
Bu knyaginyada keçmiş Tyanı
O yazıq Tyanı kim tanımazdı!
Zavallı Yevgeni baxır yarına,
Yıxılır Tyananın ayaqlarına.
Çılğın təəssüflə keçir içindən,
Tatyana diksinib baxır dinmədən,
Siması heyrətsiz və qəzəbsizdir.
Çünkü Oneginin pərişanlığı,
Yalvaran siması, peşimanlığı
Artıq Tatyana aydıdır, bir-bir
O keçən günləri yad edir qəlbən,
Sadə qız canlanır onda yenidən...

XLII

Onu qaldırmayan Tatyana əlan,
Üzündən gözünü ayırmayaraq,
Onun bu həsrətli dodaqlarından
Taqətsiz əlini o çəkməyir, bax.
Nədir xəyalında dolaşan bulud?..
Keçir ortalıqdan uzun bir sükut.
Tatyana, astaca dinir, nəhayət:
“Yetişir, di qalxın, bu gün mən, əlbət
Açıq deməliyəm qəlbimi sizə.
Söyləyin, bizim bağ, bizim xiyaban,
Bizə bəxtimizin güldüyü o an,
Onegin, gəlirmi xatirinizə?
O vaxt dərsinizi dinlədim bir-bir,
İndi söz mənimdir, növbə mənimdir.

XLIV

O vaxt, düz deyilmi? Dörd yanı açıq
Səhrələr içində yaşardım təmiz,
Sizə xoş gəlmədim... Nə olsun, artıq
Neçin indi məni izləyirsiniz?
Nədən böyümüşəm nəzərinizdə?
Ona görəmi ki, nəhayət, siz də,
Siz də gördünüz ki, mənim bu kübar
Məclisdə şöhrətim, adım-sanım var.
Ərim şikəst olmuş döyüş məqamı,
Saray əzizləyir bizi dəmadəm.
Ona görəmi ki, mən ləkələnsəm,
Sizi də barmaqla göstərər hamı.
Sizə də məclisdə, şirnişi artıq
Bir hörmət qazanar bu rüsvayçılıq.

XLV

Qanlar ağlayıram... əgər Tanyanız
Hələ çıxmamışsa xətrinizdən,
Bilin ki, o sizin acı, amansız
Diliniz, o soyuq nitqiniz bəzən,
İxtiyar əlimdə olsaydı bir an,
Bu göz yaşlarından, bu məktublardan,
Mən əziz tutardım bu gün onları.
Yaşıma hörmətlə... O zaman, bəri,
Körpə xəyalıma acıdınız siz.
İndisə!.. Gördüyüm başqa qüvvədir,
Sizi ayağıma gətirən nədir?
Bu ki əskiklikdir, bir düşünsəniz.
Bu qəlb, bu şüurla yararmı, bir bax,
Ucuz duyğuların əsiri olmaq?

XLVI

Onegin, gördüyün bu dəbdəbələr,
Bu mənfur həyatım, pərlər-pərəklər,
Bu kübar məclisi, bu təntənələr,
Bu modalı evim, bərlər-bəzəklər
Məni yaşatmayı! Bu quru adı
Geyimli-gecimli bu maskaradı,
Bu şanı, şöhrəti, varı, dövləti,
Bax, bu gurultunu, bax, bu şövkəti
Hazırım dəyişəm o doğma yurda...
Kitab taxçasına, o vəhşi bağa,
Babamızdan qalan yoxsul ocağa,
Onegin! İlk dəfə görüşdük orda...
Ordadır dayəmin pərişan qəbri,
Üstünü xaç, budaq alandan bəri...

XLVII

Fəqət səadətə, nə qədər mümkün,
Nə qədər yaxındı o zaman, bilsən!
Qədər nə yazmışsa, o oldu bu gün,
Bəlkə, ehtiyatsız davranmışam mən.
Mənə göz yaşları axıdan ana
Nə qədər yalvardı! Yazıq Tatyana,
Qismətin nə olsa, birdi o zaman...
Artıq ərə getdim. Sizdənsə, əlan...
Çox rica edirəm, unudun məni.
Bilirəm! Qəlbiniz dolu vüqardır,
Sizdə mərhəmət də, namus da vardır,
(Yalan nə söyləyim?) sevirəm səni,
Fəqət verilmişəm bir başqasına
Sadiq qalacağam ömürlük ona”.

XLVIII

Getdi. Yevgenidə yoxdur iqtidar.
Elə bil, ildırım çaxmış başında.
Ah, onun qəlbində nə fırtınalar,
Nə tufanlar keçir bu gənc yaşında!
Lakin eşidildi mahmız səsləri.
Göründü otaqda Tanyanın əri.
Oxucum! Qurtaraq bu dastanımı,
Əbədi olaraq qəhrəmanımı
Bu bəd dəqiqədə biz buraxaq tək!
Yetər arxasınca onun dünyada
Dolaşdıq gah atlı, gah da piyada,
Sahildir! Di gəlin, ura çəkərək,
Artıq təbrikləşək, yetişdi zaman,
Doğru deyilmidir, vaxtıdır çoxdan!

XLIX

Ah, kim olursan ol, əziz oxucum,
Həmdəmim olsan da, olmasan da sən.
Ayrılıq dəmidir, istəkli dostum!
Mehriban ayrılmaq istəyirəm mən.
Bağışla. Dinclikmi, görənlərimi,
Canlı şəkillərmi, iti gözlərmi,
Sərf-nəhv xətalı olan əsərmi,
Yoxsa da üsyankar xatirələrmi,
Hər nə sən axtarsan bu qitələrdən.
Allah eləsin ki, bu kitabçada
Bari, bir rahatlıq görəsən. Ya da
Xəyalən, könülün qismətinə sən
Azacıq bir nəşə tapasan burda,
Bununla ayrılıq, artıq əlvida!

L

Bağışla, ey qərib yol yoldaşım, sən,
 Ey sadıq ideal, sən də bağışla.
 Bir də, sən, ey canlı, daima gülən
 Kiçik əsərciyim! Bu çağlayışla
 Qızgın məclislərdə ömrü unutmmaq,
 Mehriban dostları söhbətə tutmaq
 Kimi, şairlərə qibtə edilən,
 Hər şeyi, sizinlə öyrəndim, bilsən!
 İlk dəfə Tanyayla Onegini mən
 Bulanıq rüyalar içində yalnız
 Görəli, günlərim keçdi hesabsız.
 Sehrli büllurlar¹ göstərişindən
 Azad romanımın sonunu, inan,
 Aydın seçməmişdim hələ o zaman.

LI

Dostlar məclisində qarşılaşaraq...
 İlk qitələrimə qulaq asandan
 Bir qismi yox olmuş, bir qismi uzaq,
 Sədi² söyləmişkən bunu bir zaman.
 Çəkdim Oneginin öz xəyalını,
 Tanyanın bu dilbər idealını
 Yaratdığım qızsa... bir quru rəya.
 Kimlərə qıymamış bu qoca dünya?!
 Xoşbəxtdir həyatın xoş zamanından
 Tamam oxumamış ayrılan ürək,
 Mən Oneginimdən ayrıldığımtək.

1823–1831

¹ *Sehrli büllur* – fəla baxmaq üçün girdə şüşə; fal açanlar o şüşədən baxırdılar ki, öz talelərini görsünlər.

² *Sədi* – XIII əsr İran şairi

TUNC ATLI

PETERBURQ POVESTİ

MÜQƏDDİMƏ

*Bu povestdə təsvir edilən hadisə həqiqətdə olmuşdur.
Daşqının təfsilatı o zamankı məcmuələrdən götürülmüşdür.
Maraqlananlar V.İ.Berx tərəfindən tərtib edilmiş
məlumata müraciət edə bilərlər.*

Giriş

Coşqun dalğaların sahilində tək
Durmuşdu o, dərin fikrə gedərək,
Baxırdı ətrafa; ucsuz-bucaqsız
Çay axıb gedirdi. Üstündə yalnız
Bir qayıq yararaq coşqun suları
Üzürdü bataqlıq sahilə sarı.
Orda yalnız tək-tək daxmalar vardı;
Yoxsul çuxonlular orda yaşardı.
Bir də dumanlara qərğ olub qalan
Günəş nurundan da məhrum bir orman...
Belə düşünürdü o; birdən gərək
Məğrur şvedləri biz təhdid edək,
O dikbaş qonşuya qarşı hər təhər
Olsa, gərək salaq burda bir şəhər.
Təbiət hökm edir bunu bizlərə
Açaq Avropaya burdan pəncərə:
Dəniz sahilində möhkəm yurd salaq,
Onda bu dalğalar üstüylə qonaq

Gələr bizim yurda dünya xalqları
Bir şənlik bürüyər bu gen diyarı.
Yüz il keçdi. Həmin qaranlıq orman,
Keçilməz bataqlar, nohurlar olan
Yerdə ucaldı bir möhtəşəm şəhər;
Şimalda məftunu oldu ölkələr.
Orda ki, bir zaman bu təbiətin
Ögey oğlu olan balıqçı bir fin
Alçaq sahillərdə hey tor atardı,
Bu məchul sulara balıq tutardı,
İndi qaynaşma var o sahillərdə,
Ucalır qürurla indi hər yerdə
Saraylar, qüllələr... Bütün dünyadan
Zəngin limanlara gəlir hər zaman
Yığınla gəmilər. Qranit ilə
Möhkəm sədd çəkilmiş bütün sahilə
Suların üstündən körpü çəkilmiş,
Bütün adalarda bağlar əkilmiş.
Bu gen paytaxtın önündə daha
Solğun görünməkdə qoca Moskva,
Yeni çariçənin önündə onun
Bir dul çariçətək görkəmi məhzun.
Ey Pyotrun əsəri, sevirəm səni.
Sevirəm o ciddi, xoş mənzərəni;
Nevanın möhtəşəm, sərt axışını.
Sahilin qranit-mərmər daşını,
Çuqun hasarların naxışlarını,
Gecələr o dalğın baxışlarını;
Şəffaf toranlığı, aysız ziyanı,
Onda ki, bürüyər işıq səmanı,
Oturub otaqda rahat bu zaman
Oxuyub-yazıram qəndil yaxmadan.
Tənha küçələrdə o yığın-yığın
Möhtəşəm binalar görünür aşkar,
Parlayır qülləsi Admirallığın,
Çəkib qaranlığa işıqdan hasar,

Zərrin səmalarda şəfəqlər bir-bir
Sürətlə üfüqdə parıldayaraq,
Gəlib digərini əvəz eləyir;
Gecə yarım saat ömr edir ancaq.
Sevirəm o soyuq, sərt qış zamanı
O durğun havanı, o bərk şaxtanı,
Axışır sahildən yüzlərcə xizək,
Qızların yanağı qızarır gültək.
Ballarda nəşələr, küylər-haraylar,
Bir məclis quranda bəzən subaylar,
Köpüklü qədəhlər boşalır-dolur.
Punşun göy alovu nə qəşəng olur.
Sevirəm səndəki hərbi vüqarı,
O Mars düzündəki izdihamları,
Süvari, piyada cərgəylə gedir,
Yeknəsək olsa da, hüsnü özgədir.
Pozulmaz nizamla qoşun keçəndə,
Zəfər bayraqları ucalır öndə.
Döyüşdə dəlinmiş o tunc sərpuşlar
O dik başlarında qürurla parlar.
Sevirəm, ey hərbi paytaxt, mən səni,
Od-alov püskürən möhkəm qələni,
Onda ki, sevinir saray – xaniman,
Şimal çarıçəsi doğur bir oğlan
Və ya ki, Rusiya edir təntənə
Qələbə çalanda yenə düşməne
Və ya sındıraraq gömgöy buzları,
Neva axıb gedir dənizə sarı,
Sevinir, şadlanır bahar eşqinə...

Ey Pyotrun şəhəri, ucal, çiçəklən,
Daim Rusiyatək sarsılmaz ol sən.
Baş əysin, eləsin sənə itaət
Yenilməz təbiət, azğın, kor qüvvət.
O fin dalğaları atsın əbədi
Köhnə əsarəti və ədavəti,

Nahaq kin-kidurət eləyib izhar
Pyotrun yuxusunu pozmasın onlar...
Bəli, dəhşətliydi bu çay bir zaman...
Hələ xatirəsi yaddadır əlan...
İstərəm mən ondan sizə nəql edim
Dostlar, başlayıram buna durmadan
Kədərli olacaq bu hekayətim.

I hissə

Çəndi Petroqradın boz səmaları,
Noyabr, əsirdi payız ruzgarı,
Azğın dalğaları sahillərinə
Çırpıb nəre çəkir, coşurdu yenə
Neva bir xəstətək qoparıb fəğan
Çıxmaq istəyirdi öz yatağından.
Gecəydi, bürümüş zülmət hər yeri,
Yağmur döyəcləyir pəncərələri,
Külək ulayırdı, elə bu zaman
Evə qayıdırdı bir qonaqlıqdan
O, cavan Yevgeni... Biz qəhrəmana
Bu adı veririk. Doğrusu, ona
Mehrim var. Həm gözəl, həm ahəngdardır,
Çoxdan qələmimlə ülfəti vardır.
Nəyimizə gərək onun şöhrəti,
Bəlkə də, keçmişdə varmış hörməti,
Vurulub bu ada, şöhrətə, yəqin,
Dastan da yazıbmiş, bəlkə, Karamzin.
Ancaq unutmuşdu bu adı cahan.
Kolomnada olur bizim qəhrəman,
Hardasa işləyir, əyandan uzaq
Dolanır. Dərd-qəm də çəkməyir ancaq:
Nə həsrətlə baxır ölən əcdada,
Nə də keçmişləri gətirir yada...

Nə isə, Yevgeni evinə çatdı,
Çırpdı şinelini, soyundu, yatdı.
Yuxu aparmadı bir müddət onu.
Coşqun düşüncələr aldı könlünü.
O, nə düşünürdü? Deyirdi: – nədən
Belə bədbəxt, yoxsul yaranmışam mən?
Namuslu və azad yaşamaq üçün
Ağır zəhmət çəkəm gərək bütün gün.
Ağıldan və puldan nə olardı, ah,
Bir az bol edəydi payımı Allah!
Nə çoxdur dünyada tənbel adamlar
Ağlıkəm, avara, əfəl adamlar,
Xoşbəxt ömür sürüb görürlər ləzzət,
Osa, iki ildir eləyir xidmət.
Bir də düşünürdü, düzəlmir hava.
Get-gedə qabanır, köpürür Neva.
Yəqin, körpüləri çoxdan almışlar,
Qalmışdır o tayda sevdiyi nigar.
Gözəl Paraşaya neçə gün, əlbət,
Qalacaq yenə də o yazıq həsrət...

Belə düşünürdü. Qəlbində kədər,
Arzu edirdi ki, əsən küləklər
Bərkdən ulamasın belə hiddətlə,
Döyməsin şüşəni yağmur şiddətlə...
Yumuldu, nəhayət, yorğun gözləri,
Ağardı üfüqdə solğun dan yeri
Yetdi nəhayətə o küskün gecə
Ah, o dəhşətli gün, ah...

Bütün gecə

Fırtınaya qarşı, dənizə sarı
Neva hücum edir, dəli ruzgan
Basa bilməyirdi. Artıq yoruldu,
Azğın fırtınaya o təslim oldu.
Səhər çay kənanı dolmuş izdiham
Axışib gəlmişdi hər yerdən adam,

Hamı seyr edirdi: dalğalar dağtək
Qalxıb dağılırdı köpüklənərək.
Küləyin gücüylə körfəz tərəfdən
Qabağrı kəsilmiş Nevasa, birdən
Qeyz ilə, hiddətlə qayıtdı geri
Aldı öz altına cəzirələri.
Fırtına getdikcə şiddətlənirdi,
Neva nəre çəkir, hiddətlənirdi.
Köpürüb daşırdı qaynar qazantək,
Birdən qəzəblənmiş, azğın aslantək
Şəhərin üstünə dönüb cumanda,
Camaat dağılıb qaçdı bir anda,
Bir vəlvələ düşdü bütün şəhərə.
Sular axıb doldu zirzəmilərə.
Arxlar daşib aşdı bütün bəndləri,
Aldı öz ağzına sular hər yeri.
Petropol Triton halını aldı,
O da qurşağadək sulara daldı...
Mühasirə! Basqın! Nərə çəkərək,
Girir pəncərədən sular quldurtək.
Qayıqlar sındırır şüşəbəndləri,
Aşır piştaxtadan sellər içəri.
Sökülmüş daxmalar, tirlər, hər nə var,
Bütün tacirlərin yığdığı mallar,
Yoxsul camaatın dirrik-madarı,
Uçuq körpülərin qırıntıları,
Qəbirlərdən çıxmış qorxunc tabutlar
Üzür küçələrdə...

Camaat naçar
Haqqın qəzəbindən gözləmir nicat,
Ev-eşik, azuqə məhv olur, heyhat!
Hardan tapacaqlar bir də?..

O zaman

Rəhmətlik çar idi hələ hökmran,
Rusiya xoşbəxtədi dövründə onun.
O, çıxıb eyvana söylədi məhzun:

“Allahın qüdrəti önündə, əlbət,
Çarlar da acizdir”... Sonra bir müddət
Oturdu, üzündə-gözündə kədər,
Qorxunc fəlakətə yetirdi nəzər.
Meydanlar çevrilib bir göl olmuşdur,
Küçələr çay kimi suyla dolmuşdu.
Hər tərəf ya göldü, ya keçilməz çay,
Tənha bir adətək qalmışdı saray.
Çar tapşırıq verdi. Generallar da
Uzaqda, yaxında hər yerdə, harda
Qorxudan buyuxub evlərdə qalan,
Çıxa bilməyərək suda boğulan
Varsa, baxmayaraq heç təhlükəyə,
Getdilər onları xilas etməyə.
Pyotr meydanında, kənardə, tində,
Tikilən o yeni evin yerində
O zaman pillələr üstündə iki
Mərmər aslan vardı, canlıydı sanki.
Bunlardan birinin üstündə şaşqın,
Başıaçıq, kədəri başından aşqın
Oturmuş Yevgeni... O, zərrə qədər
Özü üçün qorxmur. Acgöz ləpələr
Coşur, ayağına dəyib keçərək,
Yağmur üz-gözünə vurur qamçıtək.
Külək vıyıldayır, tufan qoparır,
Şlyapasını da alıb aparır,
O, bütün bunları heç duymur əsla.
Donub bir daş kimi: məyus baxışla
Baxır bir səmtə ki, orda dalğalar
Dağ kimi qabanır, ulayır ruzgar,
Yıxıb parçalayır, azğınlıq edir,
Önünə nə gəlsə, aparıb-gedir.
Aman, aman Allah, orda yaxında,
Heyhat, o körfəzin lap qırağında
Rəngsiz bir bariylə iki söyüd var,
Bir də köhnə daxma... Orada onlar

Dul ana və qızı – əziz Paraşa,
Onun qəlbi, canı... yox, olmaz, haşa...
Bu bir həqiqətmi böylə amansız?
Röyamı? Yatmışımı? O oyaqmıdır?
Yoxsa, bütün həyat bir heçmi, yalnız
Göylərçin sadə bir oyuncaqmıdır?

Sanki, mıxlamışlar onu mərmərə,
Sanki, sehlənmiş yazıq, bilmərrə
Tərpənə bilməyir. Ətrafı tamam
Qaynayan, köpürən sudur, vəssalam!
Onun arxasında uca bir yerdə,
Sarsılmaz, dağılmaz sərt bir dikdirdə,
Coşqun çay üstündə bir tunc atlı var:
Uzanmış irəli vüqarla əli,
Altından axdıqca qəzəbli sular,
Durur əzəmətlə onun heykəli.

II hissə

Nəhayət, doyaraq çapqınlığından,
Uşanıb həyasız azğınlığından,
Neva törətdiyi o dəhşətləri
Seyr edib, bunlardan alırdı ləzzət;
Çapıb-taladığı qənimətləri
Tullaya-tullaya edirdi ricət.
Quldur dəstəsi də tamam bu sayaq
Azğınlar törədər kəndi basaraq,
Sındırar, yandırar, öldürər, qırar,
Talayar, dağıdar, soyar hər nə var:
Boğuşma, vur-haray, fəryad, qışqırıq,
Ah-aman, vaveyla, nalə, hıçqırıq!
Yorulub talanmış ağır yüklərdən,
Təqib olunmaqdan qorxaraq, birdən
Quldurlar tələsər dönməyə geri,
Tullarlar yol üstə qənimətləri...

Sular çəkilərək yol açılarda,
Yevgeni durmayıb artıq bir an da
Qəlbində həm ümid, həm dərd, həm təlaş,
Çayın kənarına yollandı birbaş.
Ancaq zəfərindən duyaraq vüqar,
Hələ qaynaşırdı azğın dalğalar.
Elə bil, altında ocaq yanırdı,
Sular köpüklənir, dalğalanırdı.
Neva töşüyürdü inildəyərək,
Döyüş meydanından qaçan bir attək
Yevgeni baxanda bir qayıq gördü;
Sevinib, tez ona sarı yüyürdü.
Çağırdı, qayıqçı gəldi, qayğısız,
Ondan onca qəpik istədi yalnız.
Onlar yola düşdü. Bir anda artıq
Qorxunc dalğaları yanırdı qayıq.

O mahir qayıqçı xeyli əlləşdi,
Qorxunc dalğaları aşaraq keçdi.
Qəzəbli dalğalar verməyib aman,
Onları udmağa hazırdı hər an.
Böyük əziyyətlə, nəhayət, qayıq
Sahilə yetişdi.

Yevgeni yazıq

Tanış küçə ilə o tanış yerə
Yüyürdü tələsik...

Ancaq boş yerə...

Baxdı, tanımadı o yeri əsla,
Nə qorxunc mənzərə, nə müdhiş bəla!
Özündə olmuşdur hər şey tarmar,
Sökülüb dağılmış bütün daxmalar,
Bəzisi əyilmiş, çökmüş, yıxılmış,
Bəzisi dibindən uçub dağılmış.
Döyüş meydanıydı, elə bil, bu yer,

Səpilmiş ətrafa cansız cəsədlər...
Yevgeni hər şeyi çıxarıb yaddan,
Min əzab içində, qəlbi nigaran,
Qaçırdı görsün ki, qəzavü-qədər
Ona verəcəkdir necə bir xəbər,
O, xoşmu olacaq, yoxsa uğursuz,
Örtülü məktubtək məchuldu hənuz.
O çatır, qəlbini həyəcan alır,
Budur, bu da körfəz, evə az qalır...
Ay aman, bu nədir?..

Duruxur bir an.

O gedir, qayıdır bir də təzədən.
Baxır, gedir, dönür, bir daha baxır,
Onların daxması burdaydı axı!
Bu söyüd, burda da darvaza vardı,
Yəqin, hamısını sellər apardı...
Bəs daxma?.. Əzabla çırpınır canı,
Gəzir qarış-qarış o, hər bir yanı;
Ücadan danışır özüylə bəzən.
Vuraraq əlini alınına birdən
Gülür qəhqəhəylə...

Hava qaralmış

Şəhərin üstünü bir zülmət almış.
Ancaq şəhər əhli yatmamış hələ,
Onlar söhbət edir biri-birilə
Keçmiş fəlakətdən...

Açılır səhər

Yorğun buludlardan əlvan şəfəqlər.
O sakit paytaxtı qərq edir nura.
Dünənki o qorxunc bələdan sonra
Bir iz qalmamışdır. Örtmüş hər yeri
Nur saçan günəşin zərrin telləri.
Hər şey qaydasına düşmüşdür yenə:
Qayğısız camaat öz işlərinə
Gedir küçələrlə. Məmurlar bir-bir
Çıxıb evlərindən xidmətə gedir.

Cürətli alverçi açıb anbarı
Çayın talanından qalan malları
Yoxlayır, zərəri ödəsin gərək,
Tanış-bilişinə kələk gələrək.
Salıb səliqəyə küçə bazarı,
Çəkib aparırlar boş qayıqları...

Qraf Xvostov, o səmavi şair
Nevada bu müdhiş daşqına dair
Ölməz əsər yazıb göstərmiş bir-bir,
Etmiş fəlakəti şeiriylə təsvir...
Ah, yazıq Yevgeni, ah, bədbəxt cavan...
Çıxdı zavallının ağı başından,
Qəm-qüssə onu pis günlərə saldı,
Ağlını-huşunu əlindən aldı.
Nevanın gurlayan o müdhiş səsi,
Küləyin o vəhşi, qorxunc nərəsi,
Qalmış qulağında. O, bir sərsəri
Kimi dalğın, lal-kar gəzir hər yeri.
Sanki, o, bir yuxu görürdü hər an;
Bir həftə, bir ay da keçdi aradan,
Evə qayıtmadı. Evin sahibi
Kirayə müddəti qurtaran kimi
Verdi bir şairə otağı bir gün.
Yevgeni gəlmədi şeyləri üçün
O, gündüz gəzirdi axşama qədər,
Körpüdə yatırdı yazıq gecələr.
Tullanan şeyləri yığıb yeyirdi.
Əyninə cır-cındır paltar geyirdi.
Küçə uşaqları ona tamaşa
Edib basırdılar yazığı daşa.
Düz gedə bilmirdi çox vaxt yolunu,
Onda faytonçular qamçıyla onu
Döyüb söyürdülər. O dinləyərək
Daim öz dərđini, olmuşdu keytək;

Belə sürünürdü dünyada yazıq.
Nə heyvan, nə də bir insandı artıq,
Nə canlı məxluqdu, nə cansız xəyal...

Bir gün o yatmışdı körpüdə bihal.
Payızın boz yeli əsirdi yenə,
İşləyib adamın iliklərinə.
Qapqara dalğalar qalxıb enirdi,
Körpüyə çırpınıb köpüklənirdi,
Ərizəyə baxmaz pis hakimlərin
Qapısına gələn arızlər təkin.
Biçarə oyandı. Gecə qapqara,
Yağmur; külək əsir, verməyir ara,
Külək vıyıtısı zülməti dəlidir,
Bəzən keşikçinin nərəsi gəlir.
Yevgeni diksindi. Keçmiş fəlakət
Gəldi xatirinə. Qalxdı, bir müddət
Gəzişdi ətrafı. Dayandı birdən,
Üzündə bir dəhşət, durduğu yerdən
Baxdı qorxa-qorxa o, dörd bir yana,
Gördü qarşısında bir böyük bina:
Pillələr üstündə mərmər aslanlar,
Zülmət bir təpədən, bir qədər kənar
Məhcərli qayada o heykəl durur,
Əlini irəli uzatmış məğrur...
Yevgeni sarsıldı. Nəyisə andı;
Qorxunc xatirələr birdən oyandı.
Tanıdı o yeri. Orda bir zaman,
Yırtıcı dalğalar qoparmış tufan,
Dəhşət yağdırmışdı dörd bir kənar da,
Tanıdı meydanı, aslanları da,
Onu da, uzaqda məğrur yüksələn,
O tunc təpəsiylə zülməti dələn,
Qorxunc iradəylə dəniz ağzında
Həmin bu şəhəri saldıranı da...
O nə heybət idi, o nə vüqardı!
Üzündə nə qorxunc ifadə vardı!

Hardandı onda o daxili qüdrət!
Hardandı altında o coşqun sürət!
Hara çapırsan, ey məğrur at, de, sən?
Harda enəcəkdir torpağa pəncən?
Sən, ey talelərin qadir hakimi,
Bütün Rusiyanı bu atın kimi
Dəmir bir cilovla uçurumlardan
Çəkib qurtardınmı, söylə, bir zaman?

Heykəlin dibində yazıq bir müddət
Dolanıb seyr etdi, gözündə dəhşət,
O yarı dünyaya hökmran olan
Padşahın üzünü, canda həyəcan.
Nəfəsi tutuldu, batıb qəmlərə,
Dayadı üzünü soyuq məhcərə.
Bürüdü gözünü qara bir duman,
Qəlbinin odundan qaynar oldu qan.
O, məğrur heykəlin önündə tutqun
Donub qaldı xeyli kədərli-məhzun.
Sıxdı həm dişini, həm yumruğunu.
Sanki, qara basdı bu dəmdə onu,
Birdən pıçıldadı kinlə ucadan:
“Ey qadir abadkar, evin abadan!
Ax, səni görüm ki!..” Birdən sürətlə
Başladı qaçmağa. Sanki, hiddətlə
Dəhşətli padşahın üzü dəyişdi...
Yazıq qaça-qaça meydanı keçdi.
Sanki, göy gurlayır, sanki, arxadan
Bir at çapa-çapa gəlir durmadan.
Yeri titrədirdi sərt addımları.
Əlini uzadıb, sanki, yuxarı
Aydın işığında o qorxunc atlı,
Qovurdu ardınca həmin tunc atlı,
Sanki çatacaqdı ona indicə...
Yazıq qorxusundan bütün o gecə
Hara baş götürdü, hara can atdı,
Gəldi arxasınca həmin tunc atlı...

O gecədən bəri onun nə zaman
Yolu düşsə idi həmin meydandan.
Rəngi saralırdı, qorxudan yenə;
Əlini basaraq tez ürəyinə,
Sanki, öz qəlbini təskin edərdi.
Yırtıq qalpağını əlinə alar,
Başını aşağı salıb gedərdi.

Sahildə xırdaca bir adacıq var.
Gecikmiş balıqçı oraya bəzən
Yan alıb özünə yemək-içməkdən
Düzəldər və yaxud bazar günləri
Bir məmur gəzməyə çıxar o yeri.
Adacıq bomboşdur, boşdur hər tərəf,
Bitməmiş üstündə nə ot, nə ələf.
Sular oynaşarkən daşqın zamanı,
Atmışdı oraya bir boş daxmanı.
Suyun üzərində görünürdü tək
Yanıb qarşalanmış qara bir koltək.
Keçən bahar onu bir gəmi ilə
Çəkib apardılar ordan sahilə.
Daxma bomboş idi, sökülük-dağınacaq;
Oradan tapıldı bizim o yazıq.
Allah rızasına ona bir məzar
Qazıb həmin yerdə qəbrə qoydular...

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin
DÜNYA ƏDƏBİYYATI KLASSİKLƏRİ

Dramlar

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin
DÜNYA ƏDƏBİYYATI KLASSİKLƏRİ

XƏSİS CƏNGAVƏR

BİRİNCİ SƏHNƏ

Qalada

Alber və İvan

A l b e r

Yox, mütləq cıdırə mən gedəm gərək,
İvan, dəbilqəmi gətir bir görək.

(İvan dəbilqəni ona verir.)

Yamanca deşilib, lap gedib əldən,
Bir təzə dəbilqə tapmalıyam mən.
Necə qoyum bunu başıma ancaq?
Lənətə gəl, Delorj! Zərbəyə bir bax!

İ v a n

Siz də borcunuzdan yaxşı çıxdınız,
Belə ki, yəhərdən vurub yıxdınız,
O, bir gün süst düşdü... Az qaldı ölə,
Deyəsən, özünə gəlməyib hələ...

A l b e r

Ancaq o, yenə də rahatdır, rahat,
Venesiya döşlüyü qalmış salamat.
Öz döşü, məlumdur, dəyməz qəpiyə.
Ax, dəbilqəsini onun mən niyə
Əlindən almadım? Utandım düzü.
Ordaydı xanımlar. Hersoqun özü
Of, lənətlik qraf! At çapan zaman
Başımı deşsəydi, yaxşıydı bundan.

Bir yaxşı paltar da, gərəkdir mənə.
Yadında varmıdır, sonuncu dəfə
Burda məclis quran bütün igidlər,
Atlas və məxmərin içindəydilər.
Hersoq masasının arxasında tək
Mən idim yamaqlı... işlətdim kələk,
Bir bəhanə tapdım, uydurdum yalan,
Dedim ki, xəbərim yoxdu cıdırndan.
Bəs indi nə deyim? Nə söz uydurum?
Bəs indi neyləyim? Nə kələk qurum?
Yoxsulluq, yoxsulluq... Qəhr edir bizi,
Alçaldır hər zaman ürəyimizi...
Delorj nizəsini bir vurub, haman,
Dəbilqəmi deşib ötdüyü zaman,
Qisas almaq gərək, tez qisas – dedim,
Başiaçıq halda tez məhmizlədim
Mən öz Əmirimi... Bir tufan kimi,
Qrafı, balaca bir oğlan kimi
İyirmi addıma tullayanda mən,
Xanımlar sıçrayıb qalxdı yerindən,
Klotildə tutub üzünü o an,
Bir acı fəryadla bağırان zaman
Bütün carçılar da mənim eşqimə –
Durub car çəkəndə; inan, heç kimə
Mənim qüvvətimin, cəsarətimin,
Qəhrəmanlığımın və qüdrətimin
Səbəbləri bəlli deyildi o dəm.
Məni coşdurmuşdu sınıq dəbilqəm!
Bəs niyə kükrəyib qızmışdım o vaxt?
Səbəbi xəsislik, xəsislik ancaq!
Atamla birlikdə yaşayırkən mən,
Çətindir qurtarmaq belə bir dərdədən.
Bəs atım necədir?

İ v a n

Hələ axsayır,
Onu minib sürmək mümkün deyildir.

A l b e r

Əlac yoxdur, gərək alım Kəhəri,
Çox da baha deyil onun dəyəri.

İ v a n

Baha deyil... Ancaq pulumuz hardan?

A l b e r

Bir xəbər çıxmadı bəs Solomondan?

İ v a n

Deyir ki, girovsuz artıq heç zaman,
Borc pul verə bilməz sizə.

A l b e r

Ah, şeytan!
Girovu bəs hardan tapım, söylə bir?

İ v a n

Mən ona demişəm.

A l b e r

Nə cavab verir?

İ v a n

Əzilib-büzülür...

A l b e r

Axı, ona sən
Deyəydin ki, atam boldur dövlətdən.
Özü də cuhuddan bətərdir; ancaq –
Dövlət əvvəl-axır mənə qalacaq.

İ v a n

Demişəm.

A l b e r

Nə deyir?

İ v a n

O qoca axmaq –
Əzilib-büzülür...

A l b e r

Sən bir dərdə bax!

İ v a n

Gəlmək istəyirdi özü, deyəsən.

A l b e r

Allaha çox şükür! İnan, onu mən –
Burdan buraxmaram pul qoparmasam.

(Qapı döyülür.)

Kimdir?

(Cuhud Solomon daxil olur.)

C u h u d

Nökəriniz.

A l b e r

Dostum, hardasan?

Hörmətli Solomon, məlun yəhudi,
Yaxın gəl, yaxın gəl! Bu xəbər nədi?
Etibar etmirsən bizə, deyirlər –
Daha borc vermirsən?

C u h u d

Əziz cəngavər,
Sizə and içirəm: məmnuniyyətlə...
Borc verərdim, ancaq nə deyim, belə...
Düzü, bacarmıram, inanın, çoxdan –

Var-yoxdan çıxmışam borc paylamaqdan.
Heç kəs də qaytarmır, dedim, bəlkə, siz
Borcdan bircə hissə ödəyərsiniz.

A l b e r

Ah, quldur, pul olsa məndə deyirsən,
Səninlə danışb durarammı mən.
Di tərslik eləmə, bir tez ol, qurtar,
Əziz Solomonum... hanı çervonlar?
Say görüm ovcuma yüz dənə görək!
Yoxsa üst-başını axtaram görək.

C u h u d

Yüz dənə! Olsaydı nə dərdim vardı?
Çıxarıb verərdim iş qurtarardı.

A l b e r

Heç ayıb deyilmi? Dostlarına sən –
Kömək eləmirsən?

C u h u d

And içirəm mən...

A l b e r

Bəsdir, daha bəsdir! Tərsliyi burax!
Girov istəyirsən sən, qoca axmaq!
Mən donuz dərisi verimmi? Düşün:
Bir şeyim olsaydı elə həmin gün –
Satmışdım. Cəngavər sözü, söylə bir –
Yoxsa, sənün üçün kafi deyildir?

C u h u d

Sizin sözlünüzün siz hələ sağkən
Çox böyük gücü var, inanıram mən
Hər sözlünüz olub tilsimli açar
Bütün Fələməngdə nə dövlətli var
Tez açar onların sandıqlarını.

Lakin mənə verib ixtiyarını
Bu söz vədlərin, bir gün ölsəniz,
Sanki bir sandığı suya ataraq,
Mənə vermişsiniz açarı ancaq...

A l b e r

Deyirsən ki, atam məndən çox yaşar?

C u h u d

Bu cürə şeyləri nə bilmək olar?
Bizə tabe deyil qəzavü-qədər.
Bir də görürsən ki, dünən bir cavan
Sapsağlamdı, bu gün getdi dünyadan
Dörd beli bükülmüş qoca, sükutla
Onu gor evinə salırlar yola,
İndi salamatdır, sağlamdır baron,
Bu, Allah əmridir, bundan sonra on,
İyirmi, iyirmi beş, bəlkə, otuz il
Yaşayacaq, bizə bu məlum deyil.

A l b e r

Sən yalan deyirsən, yəhudi, yalan!
Otuz ildən sonra öz yaşım, inan,
Əlliyə çatacaq... Onda – düşün bir
Pul mənim nəyimə, nəyə gərəkdir?

C u h u d

Yox, qoca da olsan, olma heç yoxsul,
Hər zaman, hər yaşda lazım olur pul.
Gənclər pulu bir qul, bir nöker bilir,
Kefi istədiyi yerə göndərir.
Qocasa vəfalı bir dost bilərək,
Saxlayır pulları göz bəbəyi tək.

A l b e r

Nə dost, nə nökerdir atama pullar,
Həyatda atama puldur hökmdar.

O xidmət eləyir pullara hər an!
Özü də nə xidmət! Buna sən inan:
Əlcəzairli qul, zəncirli köpək
Kimi xidmət edir... O titrəyərək,
Bütün gecə yatmır, qoparır fəryad...
Pullarsa sandıqda yatır lap rahat.
Söz öz aramızda: bir zaman gələr,
O qızıllar mənə xidmət eləyər...

C u h u d

Baronun dəfnində bilirəm gerçək,
Göz yaşından artıq pul töküləcək.
Allah eləsin ki, lap tez yetişsin –
Sizə barondakı o dövlət...

A l b e r

Amin!

C u h u d

Bəlkə də...

A l b e r

Nədir ki?

C u h u d

Deyirəm ki, mən,
Bir şey var qurtarar sizi bu dərddən.

A l b e r

O nədir?

C u h u d

Tanışdır mənə bir qoca,
Bir yoxsul yəhudi... Dərman qayırr...

A l b e r

Yoxsa, sələmçidir, sənin tayındır,
Yoxsa, namusludur səndən bir azca?

C u h u d

Başqadır Tovinin bu ticarəti,
Dava qayıрмаqdır onun sənəti.
Onun davaları bilsəniz necə
Qəşəng təsir edir...

A l b e r

Bundan mənə nə?

C u h u d

Bir stəkan suya tökmək olardı,
Onun nə rəngi var, nə də ki, dadı.
Ondan üçcə damcı içsə bir nəfər,
Ağrısız, fəryadsız, naləsiz ölər.

A l b e r

Demək ki, zəhərlə alver eləyir,
O qoca tanışın?

C u h u d

Bəli, arabir,
Zəhər də satır o.

A l b e r

Demək indi sən,
Qızıl əvəzinə, pul əvəzinə
Düz iki yüz şüşə zəhər verirsən?
Eləmi?

C u h u d

Eyb etməz gülün, ancaq mən
Deyirdim ki, belə... Siz, bəlkə, birdən...
Baronun ölməli vaxtıdır daha...

A l b e r

Necə? Zəhər verim mən öz atama?
Bunu nə cürətlə mənə sən, cuhud...

İvan, gör nə deyir! Tez onu bir tut!
Heç sən bilirsənmi, it cuhud, alçaq!
Mən səni bu saat, bu qapıdan, bax,
Asaram...

C u h u d

Sınmayın bu zarafatdan.

A l b e r

Tez ol bura gətir kəndiri, İvan!

C u h u d

Zarafat dəyməsin qoy xətrinizə,
Mən pul gətirmişəm, əzizim, sizə...

A l b e r

Rədd ol, köpək!

(Yəhudi gedir.)

Bir gör nə günə qaldım,
Öz atam gör məni nə günə saldı!
Nələr təklif edir bu cuhud gör bir,
Tez ol, şərab gətir! Bədənim əsir...
Ancaq pul lazımdır mənə pul, İvan!
Yüyük arxasınca tez o cuhuddan,
Pulları tezəcə al... Bir qələm gətir.
Qoy bir qəbz yazım, yürürüb yetir...
Yox, bura gətirmə sən o murdarı!
Dayan, getmə dayan, onun pulları –
Ulu babasının qızilları, tək,
Yəqin, zəhərlidir... Şərab ver görək...

İ v a n

Bütün hər tərəfi axtarsan belə
İndi şərab yoxdur, bizdə bir gile.

A l b e r

İspaniyadan mənə Remon göndərən
Şərablar nə oldu?

İ v a n

Mən özüm dünən
Sonuncu şüşəni burdan apardım
Xəstə dəmirçiyə, olsun bir yardım.

A l b e r

Bəli... Yadımdadır. Yaxşı, su ver, su!
Bu nə yaşayışıdır? Sözlün doğrusu:
Bezmişəm bu həyat, belə ömürdən
Hersoqun yanına gedəcəyəm mən.
Qoy məcbur etsinlər atamı onlar,
Mənimlə etməsin bu sayaq rəftar –
Zirzəmidə doğmuş bir siçan kimi.
Saxlasın bir oğul, bir insan kimi!

İKİNCİ SƏHNƏ

Zirzəmidə

Baron

Ya pozğun, ya axmaq qızla bir oğlan
Görüş dəmlərini gözləyən zaman
Çırpınır şiddətlə köksündə ürək...
Görüşü gözləyən həmin oğlantək –
Öz sandıqlarımla görüşmək üçün,
Gözləyib durmuşam mən də bütün gün.
Bu böyük xoşbəxtlik yalnız mənimdir,
Yarımqıq altıncı sandığa indi,
Yığıb saxladığım qızıldan həməni
Bu saat bir ovuc tökəcəyəm mən.

Gözə çox görünmür, bilirəm, fəqət
Damcı-damcı damıb göl olar dövlət.
Bir belə əhvalat tanışdır mənə:
Bir şah əmr edib ki, əsgərlərinə,
Hərəsi bir ovuc gətirib torpaq,
Yaratsınlar ona vüqarlı bir dağ.
Əsgərlər işləmiş dəstəbədəstə,
Şah da əzəmətlə həmin dağ üstə
Çadırlarla dolu geniş düzləri,
Gəmilər dolaşan göy dənizləri,
Dalarmış nəşəyə o seyr edərək...
Mən də ovuc-ovuc həmin o şahtək
Buraya yığdığım dövlət dağının,
Bu qızıl dağının, sərvət dağının –
Üstündə durmuşam hökmdar kimi.
De, kim qəbul etməz mənim əmrimi!
Mən bir Demon kimi bütün cahanda
Hızırım hökmlər verəm bir anda.
Mənim fərmanlarım işlər hər yana,
İstəsəm quraram mən kaşanələr.
Mənim saldırdığım bu gülüstana
Uçub hər tərəfdən pərilər gələr.
İlham kölə kimi mənə verər bar,
Mənə bir qul olar azad dəhalər...
Bütün dünyadakı yaxşılıq, əmək,
Məndən mükafatlar gözləyər qultək.
Yamanlıq eşitsə bir yol fitimi,
Əlimi yalayar gəlib qul kimi.
Heyrətlə seyr edib bu surətimi,
Gözümdən oxuyar şücaətimi...
Məndədir, hər şeyin hər ixtiyarı,
Çatmışam arzuma, səadətimə,
Rahatam, bələdəm öz qüvvətimə.
Fərəhlər duyuram görüb bunları...

(Öz qızıllarına baxır.)

O qədər çox deyil. Burada, fəqət
Nə qədər güc, əmək, göz yaşı, lənət,
Yalvarış, fəlakət və yalan vardır...
Burda bir qızıl var.. Aha... Bax, budur,
Bunu bir dul arvad vermişdir mənə.
Lakin verməmişdən üç uşağıyla –
Pəncərəm önündə o diz çökərək
Yarım gün dayandı fəryad çəkərək...
Yağış yağdı, kəsdi, başladı yenə
Lakin tərپənmədi arvad yerindən.
Mən onu qovlaya bilərdim... Ancaq
Nəsə bir pıçılı deyirdi ki, bax,
Qazamat küncünə gedib düşmədən
Ərinin borcunu gətirmiş həmə.ən.
Bəs bunu? Bunu da Tibo gətirmiş,
Görəsən, haradan ələ keçirmiş?
Bu cürə peşələr ona tanışdır,
Əlbəttə, hardansa oğurlamışdır.
Kəsdirib o böyük, geniş yolları
Meşənin içində, o, gecəyarı...
Bəli! Xəzinəmdə saxlananların,
Bütün bu dövlətin, bütün bu varın
Üstündə tökülən göz yaşı, tər, qan,
Nuhun tufanıtək, yerin altından
Üstümə gəlsəydi, mən məhv olardım,
Zirzəmi içində tez boğulardım...
Lakin daha bəsdir.

(Sandığı açmaq istəyir.)

Burada hər an,
Mən bu sandıqları açdığım zaman
Dəhşətə gəlirəm. (Qorxu deyil bu!
Qəlbimin kimsədən yoxdur qorxusu.
Budur, bax, yanımda iti qılınc var,
Qızılı bu tutqun polad qoruyar).
Bilmirəm, nədənsə bir iblis kimi

Şübhələr gəmirir mənim qəlbimi.
Bizə həkimlər də deyir ki, hərdən
Adam var ki, ləzzət alır ölümdən.
Açarı qıfıla saldığım zaman,
İnsanın köksünə qılınclar vuran
Şəxsin hislərini duyuram, fəqət,
Həm fərəh gətirir bu hiss, həm dəhşət.

(Sandığın ağzını açır.)

Budur, xoşbəxtliyim, budur, varlığım,
Sevincim, fərəhim, bəxtiyarlığım.

(Pulları sandığa tökür.)

Gedin. Bu aləmdə çox gəzdiniz siz,
Yetər, daha bəsdir, xidmət etdiniz
Hər bir ehtirasa, hər qəmə, dərdə.
Qüvvət və dincliklə, mavi göylərdə
Yatan allahlartək, yatın burda siz...
Yetər, bu aləmdə çox dövr etdiniz.
Hər sandıq önündə yandırıb bir şam,
Qoy parılıtlara edim tamaşa.

(Şamları yandırıb sandıqların üstünə düzür.)

Mən hökm eləyirəm! Mənəm hökmdar!
Ah, bunun nə böyük bir aləmi var!
Doludur qüvvətlə mənim dövlətim,
Budur, səadətim, şanım, şöhrətim!
Hökm edirəm... Lakin məndən sonra, ah,
Mənim var-dövlətim kimə qalacaq?
Mənim varisimə... Ona, ah, ona!
Əxlaqsız şəxslərin sərsəm dostuna.
Mən öləndən sonra, o, məndən sonra,
Qoşulub bədəxlaq aşnalına
Gəlib cənazəmin üstündən dərhal,
Kimsəyə bircə an vermədən macal,
Bax, bu açarları oğurlayacaq.

Bax, bu sandıqlara hakim olacaq...
Bütün bu pullarım, bu sərvətim, bax,
O atlas ciblərə töküləcək, ah...
Bu yeri quldurtək o qıracaqdır,
Gəlib sandıqları sındıracaqdır.
Şaha layiq olan bütün bu varı
Alıb içirdəcək hər bir murdarı.
Lakin nə haqq ilə? De, nə haqqı var?
Asanmı keçmişdir əlimə bunlar?
Kim bilir, bunlarçün, ah, mən nə qədər,
Nə qədər düşüncə, ehtiras, kədər,
Yuxusuz gecələr keçirmişəm, ah!
Bəlkə, deyəcəkdir, oğlum – o bədxah
Qəlbimi basmışdır mamırlar tamam.
Yoxdur ürəyimdə nə hiss, nə ilham.
Vicdan əzabı da deyil vərdişim...
Vicdan! Qəlb gəmirən caynaqlı vəhşi,
Çağırılmamış qonaq, zəhlə apararı –
O murdar həmsöhbət, ayı qaraldan
O cadugər qarı, məzarı belə
Təəccübdə qoyarı, ölüləri də –
Yerindən oynadan həmin o vicdan,
O məlun olmamış məndə heç zaman.
Yox, sən əzablarla sərvəti qazan!
Baxarıq ki, hansı bədbəxt sonradan –
Qanlı yığdığını bir israfçı tək,
Sağına, soluna sərələyəcək?
Ah, dönə biləydim məzardan geri,
Mən bu dövlətləri, bu sərvətləri –
İndi olduğutək bir qoruyaydım,
Oturub burada nəşə duyaydım...

ÜÇÜNCÜ SƏHNƏ

Sarayda

Alber, Hersoq

A l b e r

Mən bu yoxsulluğa, əziz hökmdar,
Çox tab gətirmişəm uzun zamanlar.
Təngə gəlməsəydim ehtiyacdən, siz
Məndən bir şikayət eşitməzdiniz.

H e r s o q

Bəli, inanıram... Bəli, sizintək,
Alicənab igid yoxsul düşərək
Cana doymasaydı, bilirəm, əlbət,
Doğma atasını etməz məzəmmət.
Lap arxayın olun. İndi o gələr,
Məşvərət elərik, hər şey düzələr.
Biz görüşməmişik onunla çoxdan,
O, mənim babamla dostdu bir zaman.
Gəlir xatirimə o günlər ki, mən
Lap körpə uşaqdım... Mən uşaq ikən
Məni öz atına o mindirərdi,
Başıma dəbilqə geyindirərdi...

(Pəncərəyə baxır.)

Bu gələn kim ola? O deyilmidir?

A l b e r

Özüdür, hökmdar.

H e r s o q

Siz tez olun bir
Keçin yan otağa, mən çağıraram.

(Alber yan otağa keçir, baron gəlir.)

Ah, baron, mən sizi sağlam, bəxtiyar
Görməklə xoşbəxtəm...

B a r o n

Təşəkkürüm var.
Həm də xoşbəxtəm ki, mən əmrinizə
Can-başla itaət eləyib, sizə
Gəlməyə qüvvətim çatdı...

H e r s o q

Çoxdan ayrılmışıq... Çox guman ki, mən
Hələ çıxmamışam xatirinizdən?

B a r o n

Ah, sizi, hökmdar? Əziz hökmdar,
Sizə əvvəlkitək məhəbbətim var.
Heç vaxt unutmaram o vəqəni:
Rəhmətlik atanız hər zaman məni
Filipp çağırardı... Deyərdi ki, bax,
Yəqin biləsən ki, olarıq axmaq
İyirmi il sonra, həm sən, həm də mən,
Qarşında oynayan, atılan, gülən
Uşağın yanında... Yəqin ki, sizin...

H e r s o q

Gəlin bərpa edək, o dostluğu biz,
Siz bizim sarayı tərk etmişsiniz.

B a r o n

Hökmdar, günlərim keçmişdir artıq,
İndi nəyim qalmış mənim saraylıq?
Siz isə gəncsiniz. Çox sevirsiniz
Gözəl bayramları, cıdırları siz.
Mənsə biganəyəm onlara daha.
Allahın əmrilə olarsa dava,
Mən yenə hazırım ata minərək,
Sizin yolunuzda lap əvvəlkitək,

Hazıram hər zaman arxa durmağa,
Hazıram hər zaman qılınc vurmağa.

H e r s o q

Məlumdur bizlərə sədaqətiniz,
Yaxşı bir dostdunuz babam ilə siz.
Sizə bəsləyərdi atam da hörmət,
Mən də sizi daim qəhrəman və mərd
Cəngavər sayıram. Gəlin, buyurun!

(Oturmağa yer göstərir.)

Oğuldan, uşaqdan varmıdır, baron?

B a r o n

Bəli, bir oğlum var.

H e r s o q

Bəs, deyiniz mən
Onu öz yanımda neçin görmürəm?
Saray sıxır sizi. Oğlunuz, fəqət
Gənkdir. O, sarayda qalardı, əlbət.

B a r o n

Onun təmtəraqlar deyil niyyəti,
Yaman qəribədir hər xasiyyəti.
Dolanır daima bir maral kimi,
Qəsrin yanındakı meşəlikləri.

H e r s o q

Ona yaraşarmı heç vəhşiləşmək?
Siz heç darıxmayın, tezliklə gərək
Onu məclislərə alışıraqla biz,
Yanıma göndərin oğlunuzu siz.
Bir də, unutmayın: adına layiq
Maaş təyin edin: nə oldu sizə?
Rənginiz saraldı? Yoxsa, bu yollar
Sizi çox yormuşdur?

B a r o n

Xeyr, hökmdar.
Mən yorulmamışam... Siz məni amma
Bir az pərt etdiniz. Mən hökmdara,
Demək istəməzdim, işin əslindən.
Oğlumun haqqında hər bir zaman mən
Gizlin saxladığım sirri, indi siz
Açıb söyləməyə sövq edirsiniz...
Əfsus ki, oğlumun, əziz hökmdar
Nə sizin xeyirxah diqqətinizə,
Nə mənim puluma ləyaqəti var.
O, öz gəncliyini hər an, hər yerdə,
Keçirir çox yaman bəd əməllərdə.

H e r s o q

Yalnız qalmasıdır səbəbi ancaq,
Açıq-saçıqlıqla tənha dolanmaq
Gəncləri məhv edir... Onu göndərin...
Tez mənim yanıma. O öz qəlbinin
Dərin guşəsində kök salıb qalan
Adəti tərk edər...

B a r o n

Ah, bağışlayın,
Mən üzr istəyirəm öz amirimdən:
Necə razı olum bu sözlərə mən?

H e r s o q

Nə üçün?

B a r o n

Əfv edin siz mən qocanı...

H e r s o q

Mən tələb edirəm: bütün olanı
Tez açıb söyləyin!

B a r o n

Mən öz oğluma
Yaman acıqlıyam.

H e r s o q

Nə üçün?

B a r o n

Riyakar bir fitnə üçün.

H e r s o q

O, nə cinayətdir, söyləyin bizə!

B a r o n

Qoyun, çıxım gedim icazənilə.

H e r s o q

Bu çox qəribədir! Oğlunuzçun siz
Bəlkə də, xəcalət çəkmədəsiniz?

B a r o n

Elədir, hökmdar, xəcalətlüyəm.

H e r s o q

Bir açıq söyləyin siz vəqəni!

B a r o n

Öz oğlum öldürmək istəyib məni...

H e r s o q

Öldürmək istəyib? Bir yol var ancaq,
Məhkəmə önündə o dayanacaq.

B a r o n

Mənim ölümümü istədiyindən,
Sui-qəsd fikrinə düşdüyündən, mən
Gözəlcə bilsəm də, onun üzünə
Durmaram... o həтта...

H e r s o q

Nə edib yenə?

B a r o n

Etmək istəmişdir o, məni talan.

(Bu zaman Alber otağa atılır.)

A l b e r

Yalan deyirsiniz, baron, siz yalan!

H e r s o q

Bu, nə cəsərətdir?

B a r o n

Burdaymış özü,

Sən necə söylədin mənə bu sözü?

Mən yalan deyirəm? Mən hökmdara

Yalan deyirəmmiş!.. Demək, mən daha

Cəngavər deyiləm?

A l b e r

Yalançısınız!

B a r o n

Gör mənə nə deyir öz oğlum, eyvah!

Neçin daş tökülür göylərdən, Allah!

Mənim dərdlərimin təkcə çarəsi

Sənin qılıncındır...

(Baron əlcəyini yerə atır, Alber dərhal onu qaldırır.)

A l b e r

Təşəkkürüm var!

Bax, budur, atamın ilk hədiyyəsi!

H e r s o q

Mən nələr görürəm? Aman, mən nələr...
Oğul atasına çəkmədə xəncər!
Hersoq zəncirini nə günlərdə, bax,
Taxmışammış! Susun! Sus, qoca axmaq!
Sən də, körpə pələng, daha bəsdir, sus!
Tez mənə veriniz əlcəyi!

(Əlcəyi dartıb Alberin əlindən alır.)

A l b e r *(kənara).*

Əfsus!

H e r s o q

Sən dırnaqlarımla, yırtıcı insan,
Az qaldı atanı parçalayasan.
Gedin burdan. Özüm çağırnadək
Görünməyəsiz gözümə gərək.

(Alber çıxır.)

Siz, ey bədbəxt qoca! Nəyə yarayar...

B a r o n

Dayana bilmirəm... Əfv et, hökmdar!
Aman, nə istidir... Bağışlayın, mən...
Deyəsən, dizlərim düşür taqətdən.
Aman, boğuluram... Hanı? Göstərin!
Tez açarlarımı özümə verin...

H e r s o q

Öldü! Aman allah, bu nə gərdir?
Zaman da, insan da vəhşiləşmişdir!..

MOTSART VƏ SALYERİ

I PƏRDƏ

Otaq

S a l y e r i

Hamı deyir: Yer üzündə yoxdur həqiqət,
O heç göyün üzündə də yoxdur. Bu, mənə
İlk musiqi təlimtək çoxdan bəllidir.
Ürəyimdə sənət eşqi gəldim dünyaya,
Uşaq ikən bizim köhnə, qədim kilsənin
Səhnəsində qulaq asıb orqan səsinə,
Mən özümdən ixtiyarsız,
Vəcdə gələrək,
Axitmişəm şirin-şirin göz yaşlarımı.
Rədd etmişəm ilk uşaqlıq oyunlarını.
Bayramlarda deyib-gülmək yad olub mənə.
Musiqidən kənar bütün elmlərə də
Xor baxmışam,
Yalnız sənətə,
Musiqiyə tapınmışam.
İlk addımlarım,
İlk səfərim çətin olub,
Əzablı olub.
Aşib keçdim üstündən hər məhrumiyyətin,
Sənət bir dağ zirvəsidir,
Öz musiqimlə
Çalışdım ki, dağ ətəyi olsun
sənətim,

Bir peşəkar oldum.

Çalan barmaqlarıma

Gecə-gündüz mən çeviklik,

cəldlik öyrətdim.

Barmaqlarım tabe oldu qulaqlarıma,

Hər ahəngi sehirlədim, səsi ram etdim.

Musiqini ovsunladım, verdim yuxuya,

Onu cansız bədən kimi ehmalca yardım.

Öz peşəmə bələd oldum beş barmağımtək,

Bu sənətdə sevinc gəzdim, nəşə axtardım,

Ülvi, şirin arzularla çırpındı ürək.

Mən yaratdım, bəstələdim.

Lakin xəlvətdə

Şöhrət, ad-san həvəsinə düşmədim hələ.

Soyuq, səssiz bir hücrədə oturub yalqız,

İki-üç gün unudaraq yeyib-yatmağı,

Qüdrətini, göz yaşını dadıb ilhamın,

Sonra bir-bir oda atıb yazdıqlarımı,

Seyr etmişəm yad baxışla, soyuq nəzərlə

Necə yanıb külə dönür, yox olur birdən

Mənim doğma duyğularım, təranələrim.

Nə zaman ki, Qlyuk – həmin böyük sənətkar

Bizə gizli sirlərini açdı sənətin.

(O sirlər ki, həm dərinə, həm də ecazkar)

Həmin bu mən deyiləmmi, sevdiyim nə var,

Musiqidə inandığım, bildiyim nə var

Hamısını atıb, getdim onun dalınca?

Getdim, necə qərib yerdə azan yolçuya

Bir bələdçi nişan verər doğru, düz yolu.

Mən daima əzab dolu, gərginlik dolu

Zəhmətimlə

Bu sehirli, sonu görünməz

Musiqidə

Bir gün ad-san, rütbə qazandım.

Bəxtim güldü.

Mənim də öz sənət rübabım

Neçə insan ürəyini saldı heyretə.

Mən ruhlandım, fərəhləndim yaratdığım la,
Həm şöhrətə sahib oldum, həm səadətə.
Dostların da şad gününə sevindim qəlbən,
Xeyir-dua dilədim öz həmkarlarıma.
Onların xoş sədaları köksümə doldu,
Süzüldü öz qanım kimi damarlarıma.

Yox! Heç zaman bilməmişəm
Paxıllıq nədir!

Heç bir zaman! –

Piççini öz musiqisiylə
Yüz-yüz vəhşi parislini ram edəndə də.
Dahi Qlyuk yaratdığı incə, füsunkar
Çalğıları mən ilk dəfə eşidəndə də.
Kim deyər ki, hanın, lovğa olub Salyeri?
Kim deyər ki, o dar qəlbli, ya da xəbisdir?
O, tapdanıb ayaq altıda can verə-verə,
Toz-torpağı gəmirən bir ilandan pisdir?

Heç kəs!
Ancaq mən deyirəm,
İndi mən özüm:
Mən paxılam!
Qibtəkaram!
Əzab içində
Çırpınıram,
Ulu Tanrım,
Hanı ədalət!

Bəxş etdiyin o müqəddəs, ali mükafat?
O dahilik vergisi, o nurlu istedad?
O alovlu sənət eşqi?

O fədakarlıq?
Gör bir, kimə qismət olub,
Ey ulu varlıq?

Bir kefcilə, sərsəriyə!
Ax, Motsart! Motsart!

(Motsart otağa daxil olur.)

M o t s a r t

Mənə bax, ey! –
İstəyirdim səni qəfildən
Görmədiyin bir şənliyə qonaq edim mən.

S a l y e r i

Sən burdasan? –
Çoxdanmı?

M o t s a r t

Yox, indicə gəldim.
Tələsirdim yeni əsər göstərim sənə.
Meyxananın qabağından keçirdim, birdən
Skripkanın sədasını eşidib durdum.
İnan mənə, Salyeri, sən indiyə kimi
Belə şaqraq, şən musiqi eşitməmişən.
Kor çalğıcı meyxanada haray qoparıb,
Bir ariya çalır ki, lap qiyamətdi.
Mən də tezcə qamarlayıb, gətirdim onu.
Musiqiyə qonaq edim səni.

(Skripkaçıya)

Buyur, gəl!

(Kor çalğıcı əlində skripka içəri girir.)

Motsartdan bir şey çal bizə.
Bir az şənlənək!

*(Qoca çalğıcı Motsartın "Don Juan"
operasından ariya çalır.)*

Motsart qəh-qəh çəkib gülür.

S a l y e r i

Sən gülmək də bacarırsan?

M o t s a r t

Ah, Salyeri, de,
Sən nə üçün gülmürsən bəs?

S a l y e r i

Gülmürəm qəti!
Mən o zaman gülmürəm ki, naşı bir rəngsaz
Ləkələyir Rafaelin “Madonna” sını,
Mən o zaman gülmürəm ki, cızmaqaraçı, –
Bir şərəfsiz
Nimdaş, ucuz nəzirələrlə
Dante kimi bir dahini salır hörmətdən.
Rədd ol, qoca!

M o t s a r t

Ayaq saxla,
Buyur, al bunu.
İç sağlığıma!

(Qoca pulu alıb gedir.)

Salyeri, sən,
Deyən, bu gün bir az bikefsən?
Gedim, başqa vaxt gələrəm.

S a l y e r i

Nə gətirmisən?

M o t s a r t

Elə-belə, bekarçılıq...
Dostum, bu gecə
Yuxusuzluq əzabına düşdüm.
Beynimdə
Sübhə kimi neçə fikir gəzib, dolaşdı.
Mən onları bu gün yazıb köçürtdüm bir-bir
Gətirmişəm, dinləyəsən,
Bilim rəyini.
Sənin isə fikrin məndə deyil, görürəm.

S a l y e r i

Ah, Motsart, Motsart!
Haçan sənsiz olmuşam ki?
Otur, çal görək!
Dinləyirəm!

M o t s a r t

Xəyalına gətir birini, –
Elə məni, –
Özü də lap cavan yaşımda,
Vurulmuşam,
Bir gözəl də durub qarşımda.
Ya da əziz dostumlayam, –
Elə səninlə
Kefim kökdür, damağım çağ.
Gülürəm.

Birdən
Qara tabut gəlir,
Evi bürüyür zülmət.
Ya da elə buna bənzər
Özgə bir dəhşət.
Qulaq as.

(Çalır.)

S a l y e r i

Sən bununlamı gələrkən yolda,
Meyxananın qarşısında ayaq saxlayıb,
Hətta kor bir çalğıcıya qulaq asmısan?
Aman, Allah!
Motsart, sən ki, özün-özünə
Öz adına, sənətinə layiq deyilsən!

M o t s a r t

Hə, necədir, yaxşıdırımı?

S a l y e r i

Nə qədər dərin!

Necə zərif, cəsəətli!
Necə də gözəl!
Sən özün də bilmirsən ki,
Allahsan, Motsart!
Mən bilirəm bunu.
Bir mən!

M o t s a r t

Doğrudanmı?
Nə deyirəm...
Bəlkə də...
Ancaq,
Bərk acıyb sənin, bax, bu dediyin allah.

S a l y e r i

Dostum, gedək “Qızıl aslan” meyxanasında
Nahar edək.

M o t s a r t

Gedək, böyük məmnuniyyətlə,
Qoy bir qaçıb arvadıma
Deyim ki, məni
O, nahara gözləməsin.

S a l y e r i

Bax, tez gəl ha, gözləyirəm.

(öz-özünə)

Yox, taleyin əksinə mən gedə bilmərəm.
Mən, ancaq mən gərək onu yoldan saxlayım!
Saxlamasam,
Hamılıqla batarıq birdən,
Səssiz-küysüz şöhrətimlə tək özüm deyil,
Hamılıqla! –
Bu sənətin sadıq, vəfalı
O könüllü əsirləri, cəfəkeşləri,
Məhv olarıq,

O yaşasa,
Yaratsa əgər!
Nə xeyri var,
Fəth eləsə yeni zirvələr?
Bundan Motsart ucalar.
Yox, sənət ucalmaz!
O öldümü,
Musiqi də alçalıb enər,
Onun tayı-bərabəri, varisi qalmaz.
Nə faydası, əgər Motsart mələklər kimi
Yeni cənnət nəğmələri bəxş edib bizə,
Külə dönmüş soyuq, ruhsuz bədənimizdə
O, qanadsız arzuları qıcıqlandırıb,
Sonra isə uçub getsin?
Belədirsə, uç!
Tezliklə, uç!
Erkən uçmaq daha yaxşıdır!..
Bu da zəhər, – taleyim son hədiyyəsi,
On səkkiz il o, mənimlə gəzir sərəsər.
Bir sağalmaz yara kimi bu həyat məni
Çox vaxt əzib göynədəndə,
Öz düşmənimlə –
Bu insafsız həyat ilə durub üz-üzə,
Əyilmədim, əsla qorxaq olmasam da mən,
Dövran məni hey sıxsı da dörd bir tərəfdən,
Yaşamağı sevməsəm də, dözdüm, gözlədim.
Dedim: hələ ölmək nədir?
Bəlkə, taleyim
Mənə sevinc bağışladı gözlənilmədən?
Bəlkə, ilham gecəyarı girdi qapımdan.
Bəlkə, mən də yaratmağın sehrinə düşdüm.
Bəlkə, mən də ruha gəldim, coşub-çağladım?
Bəlkə, mən də dahiliklə birdən görüşdüm?
Zəhləm gedən qonaqla da oturub-durdum,
Bir süfrədə yeyib-içdim.
Öz düşmənimi
qisas almaq ümidiylə axtarıb-gəzdim.

İnandım ki, bu həyatdan çəkdiklərimin
Əvəzini çıxacağam.
Kinim, nifrətim
şimşək kimi çaxacaqdır
Bir gün başımda.
Bax, o zaman sən dadıma
çatacaqsan, sən,
Ey qoynumda gəzdirdiyim, tale bəxşişim!
Ah, nə qədər haqlıymışam!
Axır ki tapdım,
Tapdım əsil düşmənim!
Yeni bir düha!
Ürəyimi tilsimləyib onun qüdrəti.
Ey sonuncu məhəbbətim,
Vaxt gəlib daha! –
Qədəhinə tökül,
Sən, ey əcəl şərbəti!

II PƏRDƏ

*(Meydanda ayrıca otaq. Fortepiano. Motsartla Salyeri
masa arxasında əyləşiblər.)*

S a l y e r i

Bu gün niyə pərişansan, söylə?

M o t s a r t

Mənmi?

Yox!

S a l y e r i

Vallah, Motsart, pərişansan,
Bilmirəm, niyə?

Nahar dadlı, şərab gözəl,
Sənsə lal-dinməz.

M o t s a r t

Düzü, yaman düşündürür
“Rekviyem” məni.

S a l y e r i

Sən “Rekviyem” yazırsanmış?
Çoxdanmı?

M o t s a r t

Çoxdan.
Üç həftədir.
O gün sənə söyləmişəmmi
Qəribə bir hadisəni?

S a l y e r i

Yox!

M o t s a r t

Danışım, sən də qulaq as:
Evə çox gec qayıtmışdım üç həftə qabaq!
Söylədilər: kimsə gəlib soruşub məni,
Nə deyirmiş, anlamadım.
Bütün gecəni
Baş sındırıb fikirləşdim:
Kim imiş görən?
Sabahı gün həmin adam bir də gəlibmiş,
Ancaq yenə məni evdə tapmayıb, gedib.
Üçüncü gün öz oğlumla yerdə güləşib,
Əylənirdim.
Birdən məni kimsə çağırırdı.
Çıxdım çölə.
Gördüm ki, bir qara geyimli
Naməlum şəxs qabağımda təzim edərək,
“Rekviyem”i yaratmağı sifariş verib,

Gözdən itdi.
Mən də elə oturub o dəm,
Həvəslənib ürək ilə işə başladım.
Bəstələdim,
Ancaq ki, o qara geyimli
Həmin adam bir də bizə gəlib çıxmadı.
Mənsə buna şadam, düzü,
Öz övladımdan –
“Rekviyem”dən ayrılmağa heyifim gəlir.
Ancaq bir iş var ki...

S a l y e r i

Nədir?

M o t s a r t

Bu sirri demək
Mənim üçün çox çətindir.

S a l y e r i

Aç, söylə görək!

M o t s a r t

Qara adam rahat qoymur, izləyir məni,
Səhər-axşam kölgə kimi gəzir dalımca.
Sanıram ki, bax, indicə o da burdadır;
Bir stolun dövrəsində biz üç nəfərik.

S a l y e r i

Bu, nə təlaş, bu, nə uşaq vahiməsidir?
Gəl, biryolluq at başından boş fikirləri.
Bir vaxt möhkəm tapşırırdı
Bomarşe mənə:
Qulağında sırğa olsun, dostum Salyeri:
Görsən qara, bəd fikirlər girir başına,
Ya bir şüşə şampanski boşalt,
ya da ki,
“Fıqaronun toyu”nu tap, oxu, vəssalam.

M o t s a r t

Hə, Bomarşe! – Sənin ilə dost idi axı.

Onunla bir musiqi də bəstələmişən.

Orda əla bir mahnın var...

Hə, o necəydi?

La, la, la, la,

Xoşbəxt çağımda

O mahnını oxumağı mən çox sevirəm...

Ah, Salyeri, doğrudurmu, belə deyirlər:

Bir adamı zəhərləyib dostun Bomarşe?

S a l y e r i

İnanmıram, onun buna hünəri çatmaz.

Həmin işi o bacarmaz!

M o t s a r t

Axı dahidir, –

Sənin kimi, mənim kimi.

Axı iki şey:

Dahiliklə xəyanət

Heç bir yerə sığmaz...

Düz deyilmi?

S a l y e r i

Sən beləmi düşünürsən?

(zəhəri Motsartın qədəhinə tökür.)

Çək başına! İç!

M o t s a r t

İçirəm, sənin,

Dostum, sənin sağlığına,

Motsart – Salyeri, –

İki sənət övladının,

İki qardaşın

Birliyinin sağlığına!

(Şərabı içir.)

S a l y e r i

Dayan!..
Dayan!..
Durl!..
Sən içdinmi?..
Mənsiz?..

M o t s a r t

(dəsmalı stolın üstünə atır.)

Yetər! Daha bəsdir!

(fortepianoya tərəf gedir)

Bu da mənim “Rekviyem”im! –
Salyeri, dinlə!

(çalır)

Ah, bu nədir, sən ağlayırsan?

S a l y e r i

İlk dəfədir ki,
Göz yaşlarım həm şirindir mənə, həm acı.
Sanıram ki, ağır yükədən qurtarıb canım.
Sanıram ki, bir şəfali cərrah bıçağı
Ağrı verən bir əzami kəsib, qoparıb.
Motsart, dostum!
Göz yaşlarım...
Bu göz yaşlarım...
Sən onları görmə...
Tələs...
Çal...
Çal...
Bir az da
Bu ecazkar musiqinlə qəlbimi doldur!..

M o t s a r t

Həmı belə duyaydı kaş ülvı sənəti!
Həmı belə sevəydi kaş!
Ancaq, yox!
Onda,

Bəlkə, dünya dövr etməzdi.
Bəlkə də, heç kəs
Yaşamağın miskin,
Ucuz qayğılarını
çəkməzdi heç;
Könül verib azad sənətə,
Bir eşq ilə yaşayardı hamı?
Biz isə –
Cılızlıqdan uzaq gəzib,
Qazanc güdməyən
Vahid, gözəl bir xilqətin
Sadiq qulları –
Sənətkarlar, bəxtəvərlər azıq, çox azıq,
Haqlıyammmı?!
Ancaq, deyən, xəstələnmişəm.
Nəsə, halım ağırlaşır.
Mən gedim, yatım.
Əlvida, dost!

S a l y e r i

Xudahafiz,
Sən yatmalısan!
Həmişəlik, Motsart!..
Görən, o haqlıdır mı? –
Yoxsa, dahi deyiləm mən? –
Axı, dahilik
Xəyanətlə bir araya sığmaz...
Yalandır!
Bəs o dahi Bonarotti¹ necə?
Yoxsa, bu,
Sərsəm, qara camaatın uydurmasıdır?
Vatikanı – o kilsəni yaratmış rəssam –
Bəs o, necə? –
Yoxsa, o da qatil olmayıb?

S o n

¹ *Bonarotti* – Mikelancelonun adı. Belə rəvayət var ki, Mikelancelo can verən İsa peyğəmbərin surətini təbii və canlı yaratmaqdan ötrü öz naturaçısını öldürmüşdür.

DAŞ QONAQ

Leporello: *O statua gentilissima*
Del gran' Commendatore!..
... Ah, Padrone!
Don Giovanni¹

BİRİNCİ SƏHNƏ

Don Quan və Leporello

D o n Q u a n

Gözləyək gecəni burda, nəhayət,
Madrid qapısına yetişmişik biz.
Tanış küçələrə edib səyahət
Plaşla gizlərəm bığlarımı tez.
Qaşlarımı gizlər qoyduğum papaq
Söylə, kim tanıyar məni bu sayaq?

L e p o r e l l o

Bəli, Don Quanı tanımazlar, yox
Ona bənzəyənlər bu yerdə nə çox!..

D o n Q u a n

Gəl bu zarafatı, şuxluğu burax
Məni bu görkəmlə kim tanıyacaq?

L e p o r e l l o

İlk gözətçi nəfər, qaraçı, ya da
Sərxoş bir sazandar, bir də dünyada
Siz tək qoltuğunda qılınc gəzdirən,
Özünü plaşın altına verən,
Sizin tayfanızdan həyasız bir ər...

¹ Leporello: *Ey böyük komandorun nəcib heykəli!..*
...Ah, ağa!

Don Quan

D o n Q u a n

Tanısalar belə bundan nə zərər
Bir kral çıxmasın qarşıma özü.
Madriddə qorxmuram kimsədən, düzü...

L e p o r e l l o

Elə sabah çatsa krala xəbər –
Sürgündən Madridə qaçmış Don Quan.
Eşitsə bu işi, sizcə, nə edər?

D o n Q u a n

Geriyə göndərər məni o zaman.
Başımı kəsməzlər bil ki, yəqin sən
Dövləti bir cani deyiləm ki, mən.
Ölənin külfəti dinc qoysun deyə,
Kral sürgün etmiş məni sevərək...

L e p o r e l l o

Dinc oturaydınız ordaca gərək...

D o n Q u a n

Ey sadıq nökrəm! Qüssədən, inan
Orda az qalır ki, çatlasın insan.
Necə insanlardır, o necə yerlər
Duman içindədir, elə bil, göylər.
Hələ qadınları? Leporello, sən
Ey mənim axmağım, bircə görəsən
Onların ən məşhur gözəlləriylə
Əndəlisli kəndli qızını belə
Bərabər qoymaram, dəyişmərəm, bil
Onlar ürəyimi oxşayan deyil...
İlk öncə xoşuma gəldilər bir az
Gözləri gömgöydü, üzləri bəyaz...
İsmətli, utancaq, həm də tazə-tər...
Lakin Yaradana olsun şükürlər,
Onların halına tez oldum agah
Onlarla tanışlıq günahdır, günah...

Mumya oynucaqtək çox cansızdırlar
Onlarda nə həyat, nə məhəbbət var...
Bizimkilər başqa! Dayan bir ancaq
Bu yer tanış gəlir, tanıdınmı, bax?!

L e p o r e l l o

Tanıdım Antoni Monastırını
Yaxşı xatırladım hər bir yerini
Bura gələrdiniz... Meşədə mən də
Atları saxlardım hər sizə gələndə,
Lənət yağdırardım peşəmə tez-tez
Məndən xoş keçərdi sizin vaxtınız...

D o n Q u a n *(fikirli)*

Zavallı İneza, o yoxdur artıq
Nə qədər sevərdim mən onu, yazıq...

L e p o r e l l o

Qaragöz İneza xatırımdadır...
Üç ay ətrafına hey dolandınız
Şeytan tələsinə düşdü sonra qız...

D o n Q u a n

İyul ayı... gecə... qərib nəzərlər...
Bir məlahət duydum o baxışda mən,
Solğun dodaqları soyuqdu nədən?
Sən gözəl demədin ona o zaman
Əsil gözəllikdən yoxdu bir nişan.
Yalnız gözləriydi, ah, o nəzərlər
Elə göz görmədim gezdim nə qədər...
Səsi zəif, yavaş – xəstələr kimi
Əri diliacı bir zəhər kimi...
Mən sonralar bildim, İneza yazıq!..

L e p o r e l l o

Sonra neçəsinə oldunuz aşiq!

D o n Q u a n

Elədir!

L e p o r e l l o

Yenə də ömür olsa yar
Təzə nazəninlər, qızlar tapılar.

D o n Q u a n

Əlbəttə...

L e p o r e l l o

Madriddə, indi deyiniz
Hansı axtarıb-tapacağın biz?

D o n Q u a n

Əlbət, Lauranı, ora, tez ora.

L e p o r e l l o

Çox gözəl. Evdədir, yaqın, Laura...

D o n Q u a n

Qapıdan girərəm, görərəm ki, əgər
Onun yanında var başqa bir nəfər
Aşib pəncərədən atıllam çölə...

L e p o r e l l o

Kefimiz açıldı, çox gözəl, belə,
Ölülərlə bizim nə işimiz var...
Gələn var, görəsən, bu vaxt kim olar?!

(rahib daxil olur.)

R a h i b

O, indicə gələr buraya, ey, siz
Dona Annanınımı nökerisiniz?

L e p o r e l l o

Yox, biz özümüz də ağayıq elə,
Gəzməyə çıxmışıq biz bu mənzilə...

D o n Q u a n

Kimi gözləyirsiniz?

R a h i b

İndi Dona Anna tez gəlsin gərək
Ərinin burdakı sərdabəsini
Ziyarətə gəlib dua edəcək.

D o n Q u a n

Omu, Dona Anna de-Solvamıdır?
Ölmüş komandorun dul arvadımı?
Deyəsən, azacıq o yadımdadır,
Kim öldürmüş idi onu o zaman?

R a h i b

Əxlaqsız, vicdansız, dinsiz Don Quan.

L e p o r e l l o

Daha, Don Quanın sözü, söhbəti
Sakit Monastıra belə yetişmiş.
Dünyadan küsənlər qurub ülfəti
Onun tərifi etmişlər vərdiş...

R a h i b

Tanıyırınızı o gəzəntəni?

L e p o r e l l o

Yox, hardadır indi onun məskəni?

R a h i b

O, indi sürgündə, uzaqlardadır...

L e p o r e l l o

Allaha çox şükür, demək, dardadır.
Bütün bu əxlaqsız tayfanı gərək
Yığıb bir kisəyə, dəryaya tökək...

D o n Q u a n

Nə yalan satırsan?

L e p o r e l l o

Deyirəm qəsdən...

D o n Q u a n

Komandoru burda basdırıb ona
Sərdaba tikiblər – dedin bayaq sən?

R a h i b

Arvadı qoydurmuş ona bir heykəl
Hər gün gəlib göyə qaldıraraq əl
Dualar oxuyur onun ruhuna
Ağlayır doyunca, ağlayır ona.

D o n Q u a n

Nə qərribə duldur.
Həm də gözəldir?

R a h i b

Biz zahidlər qadın hüsnünə gerek
Hey biganə qalıb, olmayacaq əsir...
Lakin günah olar yalan söyləmək
Mömin özü belə eləməz inkar
Onun camalının başqa hüsnü var.

D o n Q u a n

Mərhum onun üçün qısqancdı belə
O, Dona Annanı min qıfil ilə
Bağlayıb saxladı kənar gözlərdən...
Onunla danışmaq istəyirəm mən.

R a h i b

Yox, o, kişilərlə əsla danışmaz.

D o n Q u a n

Bəs sizinlə, ata?

R a h i b

Mən başqa, bir az...
Mən rahibəm, gəldi özü də, budur
Söhbəti başlayıb bir kənara dur...

(Dona Anna daxil olur.)

D o n a A n n a
Mənim atam, açın, mənəm.

R a h i b
Sinyora,
Açıram, sizinçün gəlmişəm bura.
(Dona Anna rahibin arxasınca gəlir.)

L e p o r e l l o
Necədir?

D o n Q u a n
Üzünü göstərir ki, bir...
Qara dul örtüyü altından bir bax
Azca dabanını ancaq mən gördüm.

L e p o r e l l o
Bu da sizə bəsdir, təsəvvürünüz
Qalanını özü çəkib yaradar.
Rəssamdan xəyalən mahirsiniz siz.
Sizdə daha zəngin, iti xəyal var.
Ya qadın ayağı, ya qadın əli
Sizinçün fərqi yox, görsəniz bəsdir.
Yaradar fikriniz dərhal gözəli
Sizdəki bu həvəs sonsuz həvəsdir.

D o n Q u a n
Dayan, Leporello, sən bir az danış
Olacağam indi onunla tanış...

L e p o r e l l o
Bircə bu qalmışdı, vacibdir yaman
Öldürüb ərini indi tazadan
Qadının gözündən axan yaşlara
Tamaşa edəcək vicdanı qaral..

D o n Q u a n

Hava qaralmışdır, qabınca qəmər
Nura qərq olunca qaranlıq göylər
Gəl girək Madridə, çıxmaq yola biz...

L e p o r e l l o

Əsilzadə insan gecəyən səssiz
Oğru kimi girmək istəyir, Allah.
Göydə aydan belə qorxur o, eyvah...
Ah, məlun yaşayış çoxmu, görəsən,
Onunla sürünüb qalacağam mən...
Artıq qalmamışdır halım, taqətim...

İKİNCİ SƏHNƏ

Otaq, Lauranın evində şam yeməyi.

B i r i n c i Q o n a q

And olsun, Laura, sən heç bir zaman
Bu məharətlə rol oynamamısan,
Belə kamil, gözəl, belə sənətlə
Bu eşq, bu ilham, bu məhəbbətlə.

İ k i n c i

Necə davam etdin, nə qədər gözəl.

Ü ç ü n c ü

Nə böyük sənətlə, necə mükəmməl!

L a u r a

Bəli, bu gün hər söz, hər bir hərəkət
Verirdi könlümə başqa bir qüvvət...
İlham yaradırdı sanki hər sözü
Qəlbimdən gəlirdi hər kəlmə özü...

B i r i n c i

Doğrudur, indi də gözlərin yanır
Yanağın od kimi hey alovlanır.
Ruhun fərəhlidir, Laura, aman
Sönməsin qəlbində bu atəş bir an...
Oxu, soyumasın fərəhli nəğmə
Laura, dayanma, bir şey oxu sən!..

L a u r a

Gitaramı verin.

(oxuyur.)

H a m ı

Yaşa, afərin!..

B i r i n c i

Sağ ol, ey sehrkar, qəlbimizi sən
Yandırdın alovla, yaxdın yenidən,
Həyat nemətindən ancaq məhəbbət
Musiqidən üstün tutulur fəqət.
O da ki ahəngdir, sən diqqətlə bax
Riqqətləndi Karlos, o qəmli qonaq.

İ k i n c i

Bu necə səslərdir, nə ruhu vardır
Kimin sözləridir? Nə füsunkardır?!

L a u r a

Don Quan qoşmuşdur...

D o n K a r l o s

Necə, Don Quan?

L a u r a

O vəfalı dostum, hərcayı canan,
O qoşmuş keçmişdə həmin sözləri.

D o n K a r l o s

Sənin Don Quanın allahsız, alçaq
Özün də axmaqşan, sadə bir axmaq...

L a u r a

Sən nə danışırısan bir dəli kimi
Çağıraram indi növələrimi
Olsan da bir yerli əsilzadə sən
Kəsərlər səsinə bu yer üzündən...

D o n Q u a n

Di çağır, gəlsinlər...

B i r i n c i

Laura, burax...
Don Karlos, yersizdir bu acıqlanmaq,
Unutmuş Laura...

L a u r a

Nəyi? Don Quan
Mərdanə, açıqca vuruşan zaman,
Bunun qardaşını öldürmüş, ancaq
Təəssüf olsun ki, bu qalmışdır sağ...

D o n K a r l o s

Axmaqlıq elədim, saldım qalmaqal.

L a u r a

Elədir, boynuna axmaqlığı al,
İndi gəl barışaq...

D o n K a r l o s

Əfv elə məni,
Laura, o adı eşitcək ancaq
Mən yada salıram olub-keçəni...

L a u r a

Mənim də təqsirim yoxdur heç, inan
Dilimdən düşməyir bu ad bircə an!!

Q o n a q

Di küsmədiyini bildirmək üçün
Oxu, Laura, qoy xoş nəğmənin gülsün.

L a u r a

Oxuyum... Gecədir, ayılaq gərək,
Lakin nə oxuyum, dinləyin görək.

(Oxuyur.)

H a m ı s ı

Çox gözəl, çox əla! Gözəl səsin var!

L a u r a

Sağ olun, sağ olun, daha ağalar!

Q o n a q l a r

Sağ ol, Laura!

(Çıxırlar. Laura Don Karlosu saxlayır.)

L a u r a

Ey çilğın, sən getmə, sən yanımda qal.
Sən xoşuma gəldin. Səndəki bu hal
Don Quanı saldı bayaq yadıma,
Söyüb, axmaq deyib mənim adıma
Dişini qıcarkən onu andırdın,
Od vurdun qəlbimə, məni yandırdın...

D o n K a r l o s

Xoşbəxt adam! Onu sevirdinmi sən?

(Laura təsdiq edir.)

Söylə, çoxmu, söylə?

L a u r a

Sevirdim qəlbdən.

D o n K a r l o s

İndi də sevirsən?

L a u r a

Bu dəqiqəmi?

Yox, ürəyimdə var bir eşqin qəmi
Mümkün deyil iki nəfəri sevmək
Bir səni sevirəm ancaq canımtək.

D o n K a r l o s

Laura, de görüm, neçə yaşın var?

L a u r a

On səkkiz olar.

D o n K a r l o s

Sən gəncsən, beş-altı il daha keçər,
Başına dolanar beş-altı il də
Adın əzbər olar ağızda-dildə...
Məhəbbətlə yanan atəşli gənclər,
Səni oxşayarlar, tutarlar əziz,
Gecə serenada ovudar səni.
Kef edib, bir məclis qurmazlar sənsiz,
Əskik eləməzlər heç hədiyyəni...
Hey sənin üstündə yolayrıcında
Gecə öldürərlər bir-birlərini,
Eşqinlə qılınclar durmaz qınında,
Göstərər hər biri öz hünərini...
Lakin zaman gəlib-keçər amansız,
Bir qarıya dönər bu şən, gözəl qız...
Bu gözlərin batar, göz qapaqların
Qınşar, saralar gül yanaqların...
Ağarmış tellərlə dolar hörüyün,
Qarı çağırarlar səni, bax, o gün...
Onda nə deyərsən?

L a u r a

Ah, neçin gərək
İndidən o günü durub düşünək?
Bu nə söhbətlərdir, ah bu nə əhval,
Yoxsa, bunlarımı edirsən xəyal!
Gəl, bir eyvana çıx, göylər nə səssiz,
İliq hava sanki, bax, hərəkətsiz...
Gecə limon, dəfnə ətrini saçır,
Ayın şöləsindən qaranlıq qaçır...
Gözətçilər uzun, aydın səslənir,
Ağaclardan yerə bir kölgə enir...
O uzaq Şimalda, Parisdə isə
Bəlkə, göylər girib dumana, sisə.
Çiskin yağış tökür, bəlkə də, külək
Əsir acı-acı hey inləyərək...
Bundan bizə nə var, olsun, nə isə...
Əmr edirəm, Karlos, bircə gülümsə.
Bax belə... Bax belə...

D o n K a r l o s

Sevimli afət.

(Qapı döyülür.)

D o n Q u a n

Ey! Laura!

L a u r a

Kimdir? Kimin səsidir?

D o n Q u a n

Aç qapını bir.

L a u r a

Odurmu, ilahi?

(Qapını açır. Don Quan daxil olur.)

D o n Q u a n

Salam!

L a u r a

Don Quan!

D o n K a r l o s

Necə? Don Quanmı?

(Laura onun qoynuna atılır.)

D o n Q u a n

Laura, Laura! Ey sevimli dost!

(Onu öpür.)

Yanındakı kimdir, mənim Lauram.

D o n K a r l o s

Mənəm, Don Karlos.

D o n Q u a n

Gözlənilməz görüş... Sən ol bir aram,
Sənin qulluğunda sabah hazırım.

D o n K a r l o s

Yox! İndi bu saat.

L a u r a

Don Karlos, bu nədir! Dayanın rahat,
Küçə deyil bura, mənim evimdir,
Di çıxın bayıra, zəhmət çəkin bir...

D o n K a r l o s *(Ona qulaq asmayaraq).*

Tez ol, gözləyirəm, qılıncın ki var.

D o n Q u a n

Buyur, indi ki sən tutmursan qərar.

(Vuruşur.)

L a u r a

Ay! Ay! Quan!

(Yatağa atılır, Don Karlos yıxılır.)

D o n Q u a n

Sən qalx, Laura, bitdi...

L a u r a

Nə oldu, aman?!

Öldü otağımda, ah, məlun şeytan.

İndi hara atım, onu nə edim

Gör bir nə iş tutdun, mən hara gedim...

D o n Q u a n

Bəlkə, hələ sağdır?

L a u r a

Hə, hələ sağdır,

Bir bax, məlun, ona vurduğun yara

Düz ürəyindəndir, indi nə çara.

Üçbucaq yaradan tökülməyir qan,

Daha nəfəs almır, ölmüşdür, aman?!

D o n Q u a n

Nə edək, o, özü istədi bunu.

L a u r a

Nə deyim, Don Quan, sən hər oyunu

Açarsan, özündə günah görməzsən,

Çoxdanmı gəlmisən, hardan, söylə, sən.

D o n Q u a n

İndicə gəlmişəm, özüm də xəlvət

Hələ əfv etməmiş məni heç dövlət.

L a u r a

O saat Laura düşdü fikrinə,

Eləysə, təşəkkür edirəm sənə.

Lakin inanmıram mən buna, yəqin,

Təsadüfən burdan keçdiyin zaman
Evim məni sənə vermişdir nişan...

D o n Q u a n

Yox, mənim Lauram, istərsən əgər,
Leporellodan sən al bunu xəbər...
Şəhər kənarında, karvansarada
Düşmüşəm. Madridə gəlməkdə xəlvət,
Səni axtarmağım səbəbdir fəqət...

(Onu öpür.)

L a u r a

Dayan, sevimli dost, burda ölü var
Onu bəs neyləyək, özün ver qərar.

D o n Q u a n

Qoy qalsın səhərə yaxın onu mən
Yapıncı altında çıxarıb tezdən
Qoyaram gizlicə yolayrıcına...

L a u r a

Ancaq bundan xətər gəlməsin sana.
Bir görən olmasın, ətrafa bir bax...
Yaxşı ki, gec gəlib çıxdın sən bayaq.
Dostlarım burdaydı, edirdilər şam,
Yoxsa görərdilər səni bu axşam!

D o n Q u a n

Çoxdanmı sevirsən onu, Laura?!

L a u r a

Kimi? Başlamısan zarafatlara?

D o n Q u a n

Mən burda yox ikən, bir söylə, xəlvət
Nəçə dəfə etdin mənə xəyanət?

L a u r a

Bəs sən özün, söylə görüm, sərsəri.

D o n Q u a n

Yox, sonra edərik bu söhbətləri.

ÜÇÜNCÜ SƏHNƏ

Komandorun heykəli

D o n Q u a n

İşlər yaxşı gedir, Don Karlosu mən
Öldürüb gizləndim burda o gündən.
Həqir bir zahirtək daldalanaraq,
Hər gün gözlərini görürəm ancaq.
O da məni görür hər gün, şübhəsiz.
Onunla uzaqdan görüşürük biz.
Bu gün açacağam onunla söhbət,
Nədən söz başlayım bilmirəm fəqət...
“Cəsarət edirəm”, “Sinyora”, bu dəm
Ağılıma nə gəlsə, onu deyərəm...
Hazırlıq görmədən, sevda nəğməsi
Kimi oxuyaram, gələr həvəsi...
Onun gəlməyinin artıq vaxtıdır
Komandor onunçün, yəqin, darıxır...
Herkules kimidir burda Komandor,
Çiyinləri enli, görkəmi məğrur...
Mərhum çox cılızdi, boyusa qısa,
Barmağının üstə dayanıb qalxsə,
Burda əli çatmaz burnuna belə,
Eskaryolda biz rast gəldik onunla,
Sancağa keçən tək bir cırcırma
Keçib susdu mənim bu qılıncıma...

Məğrur, cəsəətli, ruhu sərt idi.
Budur, o da gəldi!..

(Dona Anna daxil olur.)

D o n a A n n a

O, yenə burdadır, ey mənim atam
Sizi xəyalatdan mən ayırıram
Əfv edin...

D o n Q u a n

Sizdən üzr istəmək borcumdur, əgər
Mane oluramsa sinyora, kədər
Ruhunuzdan sərbəst tökülsün deyə
Bəlkə, mən oluram sizə maneə...

D o n a A n n a

Yox, ey atam, kədər ürəyimdədir,
Sizinlə etdiyim dualar bir-bir
Yetişər göylərə bu həqir niyaz
Sizinlə birlikdə təsirsiz olmaz.

D o n Q u a n

Dona Anna, sizə dua oxumaq,
Ruhum buna layiq deyildir ancaq.
Günahkar ağızımla verməyəm qərar
Məsum duanızı etməyə təkrar.
Uzaqdan eləmək sizə pərəstiş
Çoxdan olmuş mənim könlümə verdiş...
O solğun mərmərə əyilib yavaş
Siyah saçlarınız tökülən zaman
Sizi seyr edirəm gözlərimdə yaş,
Sanıram bir mələk enmiş səmadan
Edir sərdabəni gizlin ziyarət.
Tapmıram qəlbimdə heç bir cəsəət.
Sakit baxıb sizə mən heyran-heyran
Yalnız bircə xəyal edirəm bu an...

Sizin o ilahi nəfəsinizdən
O soyuq mərməri, qəbri isidən
Məhəbbət yaşları tökdüyünüz kəs
Dünyada özünə bədbəxtəm deməz.
Ah, o xoşbəxt insan nə bəxtiyardı,
Onun həyatının mənası vardı...

D o n a A n n a
Nə qəribə söyləyirsiniz.

D o n Q u a n
Ah, sinyora?

D o n a A n n a
Yoxsa, unutdunuz siz.

D o n Q u a n
Nəyi? Ləyaqətsiz bir zahidəm mən,
Rahatsız oldunuz pozğun səsimdən.

D o n a A n n a
Mənə elə gəldi... Başa düşmədim...

D o n Q u a n
Görürəm, düşdünüz, mən doğru dedim.

D o n a A n n a
Nəyi başa düşdüm?

D o n Q u a n
Rahib deyiləm,
Ayağınıza mən düşüm, əyilim
Əfv edin...

D o n a A n n a
İlahi! Qalxın... Kimsiniz?

D o n Q u a n

Ümidsiz ehtiras qurbanı bədbəxt.

D o n a A n n a

İlahi! Siz bura neçin gəldiniz,
Bu qəbrin yanında, ah, bu nə söhbət
Çəkilin, durmayın, çəkilin burdan.

D o n Q u a n

Dona Anna, məni dinləyin bir an!

D o n a A n n a

Bir gələn olar.

D o n Q u a n

Bağlıdır barmaqıq, tamam qapılar.

D o n a A n n a

Nədir? Vardır məndən nə təmənnanız?

D o n Q u a n

Sizdən istədiyim ölümdür yalnız...
Burda ayağınız altında ölüm,
Qara torpaq olum, burda tökülüm...
Bu sevdiyinizin qəbri yanında
Demirəm bu yerin bir səhmanında,
Basdırsınlar burda, kandarda məni,
Duyum üzərimdə əziz kölgəni...
Zərif ayağınız, ya paltarınız
Toxunsun qəbrimin daşına yalnız...
Bu məğrur məzara gəlib hər zaman
O gözəl saçları töküüb pərişan
Ağlarkən, qəbrimin daşına belə
Bəlkə, gözünüzdən düşər bir gilə...

D o n a A n n a

Dəli olmusunuz, mənəcə, doğrusu...

D o n Q u a n

Dəlilik sanılır ölüm arzusu?!
Mən dəli olsaydım istərdim həyat,
Könlünüzü çalmaq istərdim, heyhat...
İncə bir eşq ilə, bir məhəbbətlə
Sizi cəzb edərdim hisslə, rıqçətlə...
Mən dəli olsaydım yatmazdım gecə.
Sizin eyvanınız altda gizlicə
Şirin yuxunuza tələş qatardım,
Hər siz gedən yerə mən can atardım...
Sizdən gizlənməzdim, hey görünərdim.
Mən dəli olsaydım, vardı nə dərdim,
Sizsiz ızdırablar içrə yanmazdım,
Dünyanı cəhənnəm odu sanmazdım...

D o n a A n n a

Hələ susmağınız budurmu belə?

D o n Q u a n

Dona Anna, məni, bax, bu mənzilə
Sadə bir təsadüf gətirdi ancaq.
Yoxsa həsrətimlə yalnız qalaraq
Açmazdım sirrimi bir kimsəyə mən,
Gizləyərdim onu inan ki, sizdən...

D o n a A n n a

Çoxdanmı var sizdə mənə məhəbbət?

D o n Q u a n

Çoxdanmı, yaxından, bilmirəm, fəqət
Bu vəfasız ömrün ləzzətini mən
Duymuşam, ah, sizi sevdiyim gündən
Səadət sözünün mənasını da
Anlamışam sizi sevib dünyada...

D o n a A n n a

Çəkilin, qorxulu bir adamsınız!

D o n Q u a n

Qorxulu? Nə üçün qət etdiniz siz.

D o n a A n n a

Sizi dinləməyə ah, qorxuram mən.

D o n Q u a n

Susaram, siz yalnız qovmayın məni
Bu tənha guşədən, həzin guşədən...
Bir tək görkəminiz mənə sevinçdir,
Cəsəətli ümid yaxmaz qəlbimi...
Bir təmənnam yoxdur, olum bir əsir...
İndi ki, yaşamaq olmuşdur cəzam,
Sizi görməliyəm, ah, sizi müdam...

D o n a A n n a

Çəkilin tez, bura deyildir yeri,
Buraxın bu dəli, çılğın sözləri...
Gələrsiniz mənim yanıma sabah,
Lakin and için ki, eşitsin Allah,
Bəslərsiniz mənə daim ehtiram,
Sizi qəbul etsəm mən sabah axşam,
Dul, yalnız qaldığım o gündən bəri
Seçdim tənhalığı, qəmi, kədəri...

D o n Q u a n

Dona Anna, aman, ey nazlı mələk,
Yazıq müztəribə verdiyiniztək
Allah da təskinlik bəxş etsin sizə...

D o n a A n n a

Çəkilin burdan.

D o n Q u a n

Daha bircə an!

D o n a A n n a

Görünür, mən getsəm yaxşıdır daha,
Başıma girməyir onsuz da dua...
Bu fani dünyanın nitqlərilə
Dağıtdınız yaman fikrimi belə...
Yadırgamış böylə sözdən qulağım,
Sabah olarsınız mənim qonağım...

D o n Q u a n

Hələ inanmıram bu səadətə,
Mənə bəxş edilən bu mərhəmətə...
Sizi görəcəyəm, ey pərvərdigar,
Həm də gizlin deyil, təkliddə aşkar!

D o n a A n n a

Sabah, bəli sabah, adınız nədir?

D o n Q u a n

Diego de Kalvado.

D o n a A n n a

Mən getdim, əlvida artıq.

(Gedir.)

D o n Q u a n

Hardasan, Liporello, çıx!

(Liporello gəlir.)

L i p o r e l l o

Nə buyurursunuz?

D o n Q u a n

Əziz Liporello, nə bəxtiyaram,
“Sabah, bəli, sabah”, “Gecə vaxtı, axşam”...
Mənim Liporellom, hazırlaş sabah...
Uşaq kimi indi nə xoşbəxtəm, ah!..

L i p o r e l l o

Dona Anna ilə danışmışsınız?
Bəlkə, bir mehriban söz demiş yalnız...
Girərək bir rahibsayağı dona
Bəlkə, xeyir-dua verdiniz ona...

D o n Q u a n

Xeyr, zəhmətimiz getmədi hədər,
Görüş təyin etdi mənə o dilbər...

L i p o r e l l o

Yox, bu ola bilməz,
Hamınız beləsiz, ey dul qadınlar!

D o n Q u a n

Bilsən nə xoşbəxtəm, mən nə bəxtiyar!
Hızırım hamını qucaqlayam mən...

L i p o r e l l o

Komandor nə deyər buna, görəsən.

D o n Q u a n

Zənnimcə göstərər o, bir qısqanclıq,
Ağıllı adamdır, yumşaq, xoşqılıq
Olmuşdur öldüyü o gündən bəri...

L i p o r e l l o

Bir bax heykəlinə, sərtidir gözləri!..

D o n Q u a n

Olsun...

L i p o r e l l o

Sanki baxır qəzəblə, kinlə...

D o n Q u a n

Dayan, Liporello, bir məni dinlə:

Onu qonaq çağır, yox, bizə deyil,
Dona Annagilə qoy gəlsin yaqın...

L i p o r e l l o

Bu heykəli qonaq çağırmaq neçin;

D o n Q u a n

Söhbət eləməyə çağırımıram, bil,
Dona Annagilə sabah buyursun,
Qapının ağzında keşikçi dursun.

L i p o r e l l o

Zarafat etməyə həvəsiniz var.
Həm də gör kiminlə...

D o n Q u a n

Get çağır, qurtar.

L i p o r e l l o

Lakin...

D o n Q u a n

Di get çağır, gəl açma əngəl!

L i p o r e l l o

Sizi acizənə çağırır aqam,
Ey sevimli gözəl, ey məğrur heykəl.
Sizi dəvət edir o, sabah axşam...
Qorxuram, doğrusu, qorxuram, vallah...

D o n Q u a n

Qorxaq, indi səni!..

L i p o r e l l o

Don Quan, sabah
Öz arvadınızın evinə mehman

Çağırır qaranlıq qovuşan zaman...
Siz qapı ağzında dayanarsınız...
(Heykəl razılıq işarəsi olaraq başını yelləyir.)

Ah...

D o n Q u a n
Nə oldu?

L i p o r e l l o
Ah... ah... ölüərəm, aman.

D o n Q u a n
Nə oldu, əhvalın dəyişdi yaman.

L i p o r e l l o *(Başını yelləyərək).*
O heykəl... ah...

D o n Q u a n
Təzim etdinmi ona?

L i p o r e l l o
Qorxudan az qalır vücudum dona,
Mən yox, heykəl özü, bax, təzim edir...

D o n Q u a n
Deyəsən, şüurun səni tərək edir.

L i p o r e l l o
Siz gedin...

D o n Q u a n
Avara, bir dayan yenə.
(Heykəla)

Mən rica edirəm sabah, komandor,
Öz dul arvadının gəlib evinə,
Qapının ağzında qarovulda dur.

Sabah orda özüm – mən olacağam.
Gələrsən, eləmi? Sən sabah axşam?!

(Heykəl yenə başını yelləyir.)

İlahi! İlahi!

L i p o r e l l o

Nə dedim bayaq?

D o n Q u a n

Tez ol, Liporello, gəl uzaqlaşaq!

DÖRDÜNCÜ SƏHNƏ

Dona Annanın otağı
Dona Anna və Don Quan

D o n a A n n a

Sizi qəbul etdim, Don Dieqo, mən
Lakin qorxuram ki, qəmli söhbətim
Qüssəli görünsün sizə əzəldən.
Ağır matəm olmuş mənim qismətim,
Qatıb göz yaşımı təbəssümlərə
Apreldə nisantək tökürəm yerə.
Neçin dinmirsiniz?

D o n Q u a n

Sükuta dalıb,
Dona Anna ilə baş-başa qalıb
Gözəl ünsiyyətdən ləzzət alıram,
Mələk hüzurunda fikrə dalıram.
Ölü bəxtiyanın sərdabəsindən
Uzaq bir guşədə, buradayam mən.

Burda mərmər ərin hüzurunda siz
Diz çöküb, göz yaşı tökməyirsiniz...

D o n a A n n a

Don Dieqo, böylə qısqanclıq nədir,
Ərim qəbirdə də sizi incidir.

D o n Q u a n

Mən etməməliyəm qısqanclıq ona,
Sevib getmişsiniz siz ərə, yəqin.

D o n a A n n a

Anam məni məcbur etmişdi buna,
Biz çox kasıb idik, Don Alvar zəngin...

D o n Q u a n

Ah, bəxtiyar insan, bir ilahənin
Ayağına atmaq boş dəfinələr,
Cənnət ləzzətini duymaq dünyada,
Həyatda səadət varmı bu qədər?!
Sizi tanısaydım əzəldən mən də,
Siz mənə gözucu baxıb güləndə
Verərdim sizinçün var-dövlətimi,
Adımı, sanımı, öz şöhrətimi...
Sizin qarşınızda mən qul olardım,
Öyrənərdim bütün istəyinizi...
Səadət eşqiylə daşib dolardım,
Bir əfsun içində saxlardım sizi...
Tale başqa şeylər elədi qismət.

D o n a A n n a

Buraxın, Dieqo bunları, fəqət
Dinləmək mənimçün günahdır, günah.
Könlümdə bəsləmək sizə məhəbbət
Bu mümkün deyildir, şahiddir Allah...
Dul qadın qəbrə də sadıq qalmalı,
Gərək bakir olsun onun xəyalı...

Bircə bilsəydiniz Don Alvar məni
Nə qədər sevərdi; o qalsaydı dul,
Ünüdub eşqinə könül verəni,
Başqa bir qadını etməzdi qəbul...

D o n Q u a n

Hər an ərinizi salaraq yada
Dona Anna, məni verməyin bada...
Yetər bu cəzalar, bu iztirablar
Bəlkə, yalnız buna ləyaqətim var.

D o n a A n n a

Ah, neçin? Müqəddəs bağlarla ki, siz
Dünyada nə bağlı, nə əsirsiniz.
Mənim və göylərin qarşısında, ah
Məni sevdiyiniz sayılmaz günah...

D o n Q u a n

Sizin qarşınızda, ey pərvərdigar!

D o n a A n n a

Qarşımda, yoxsa, bir təqsiriniz var?
Nədir təqsiriniz?

D o n Q u a n

Yox. Heç bir zaman.

D o n a A n n a

Nə olmuş, Dieqo, bu nə həyəcan,
Sizin təqsiriniz nədir, söyləyin!

D o n Q u a n

Yox, bu mümkün deyil!

D o n a A n n a

Agah eləyin!
Mən rica edirəm, qəribədir bu,
Mən tələb edirəm sizdən doğrusu.

D o n Q u a n

Yox, yox.

D o n a A n n a

Yox, yox, böylədirmi sizdə itaət,
Böylədirmi sözə, vədə riayət...
Mənə qul olmaqdı arzunuz bayaq,
Sizcə böylə olar məgər qul olmaq?!
Dieqo, siz mənə cavab veriniz,
Qarşımda nə ilə müqəssirsiniz?
Hirslənirəm.

D o n Q u a n

Yoxdur məndə cəsərət,
Oyadaram sizdə bir acı nifrət...

D o n a A n n a

Yox, yox, əvvəlcədən əfv edirəm mən,
Bilmək istəyirəm...

D o n Q u a n

Etməyin marağ
Öyrənməyə müdhiş bu sirri məndən.

D o n a A n n a

Müdhişmi? Siz əzab verməyin mənə,
Bir dəli maraqla yanar ürəyim...
Necə dözmək olar yad təhqirinə,
Sizi tanımırdım, ancaq qoy deyim...
Olmamış və yoxdur heç mənə düşman,
Ərimi öldürən bircə nəfər var.

D o n Q u a n *(öz-özünə).*

İş axıra çatır...

Deyin, Don Quan

Tanıdırmı sizə o bədbəxt insan?

D o n a A n n a

Yox, heç görməmişəm onu, doğrusu.

D o n Q u a n

Qəlbinizdə varmı nifrət duyğusu?

D o n a A n n a

Bu namus borcudur, lakin yenə siz
Don Dieqo, sözü dəyişirsiniz...
Mən tələb edirəm...

D o n Q u a n

Əgər Don Quan
Qarşınıza çıxsə nə olar bu an?

D o n a A n n a

Sancaram qəlbinə bir iti xəncər.

D o n Q u a n

Dona Anna, hanı xəncərin, göstər,
Mənim sinəm budur...

D o n a A n n a

Dieqo, aman?

D o n Q u a n

Dieqo deyiləm, mənəm, Don Quan.

D o n a A n n a

İlahi, yalandır, bu ola bilməz.

D o n Q u a n

Mənəm, Don Quanam.

D o n a A n n a

Aldatma əbəs.

D o n Q u a n

Ərini öldürən mənəm o zaman,
Deyiləm indi də əsla peşiman.

D o n a A n n a

Mən nə eşidirəm, bu mümkün deyil.

D o n Q u a n

Don Quanam, səni mən sevirəm, bil!

D o n a A n n a *(yuxularaq)*.

Hardayam, hardayam, ürəyim gedir.

D o n Q u a n

Ey göylər, ilahi, nə oldu ona?
Aman, Dona Anna, özünə gəl bir
Qalx, oyan, Dieqon bir quldur sana,
Ayağın altında səni gözləyir...

D o n a A n n a *(zəif səslə)*.

Burax məni,

Mənə bir düşmənsən sən,

Həyatda hər şeyi aldın əlimdən.

D o n Q u a n

Ey sevimli xilqət, hazıram, inan
Eşqinlə yolunda keçməyə candan.
Ayağın altında indi əsirəm,
Sənin hər əmrinə, bil, müntəzirim...
Əmr elə ki, ölüm, əmr elə, ya da
Səninçün yaşayım, qalım dünyada...

D o n a A n n a

Don Quan bu imiş...

D o n Q u a n

Dona Anna, siz...

Məni vəhşi, cani düşünürdünüz.
Haqqımda söylənən bu müdhiş sözlər
Bəlkə, indiyədək olmamış hədə.
Yorğun vicdanımın üstündə əlan
Ağır cinayətlər yüklənmiş yaman...
Pozğunluğun oldum ilk əvvəl gündən
İtaət eləyən bir şagirdi mən.
Sizi ilk gördüyüm o andan bəri
Unudub o keçən pozğun günləri,
Dünyaya yenidən gəlmişəm sandım,
Sizi sevdiyimə qəlbən inandım...
Sizi görən gündən, sizi sevəndən
Xeyirxahlığa da qovuşmuşam mən.
Titrəyən dizimi əydim önündə,
Müqəddəs duyğular oyandı məndə...

D o n a A n n a

Parlaq bir nətiqdir, bəli, Don Quan
Hiyləgərdir, həm də yoldan çıxaran.
Deyirlər, allahsız pozğun bir iblis
Kimi qadınları məhv edirsiniz...

D o n Q u a n

Onlardan heç kəsi bu günə qədər
Könlüm sevməmişdir.

D o n a A n n a

Böylə boş sözlər
Şirnikdirə bilməz məni, Don Quan!
Görünür, seçmişdir bir yeni qurban!..

D o n Q u a n

Aldatmaq olsaydı məndəki niyyət,
Etiraf edərək deməzdim, əlbət.
Öz əsil adımlı, gizlədib sizdən,
Bir hiyləmi qurdum, deyin, sizə mən?

D o n a A n n a

Bunu bilmək olmaz, lakin nə sayaq
Qorxmayıb, bu yerə basdınız ayaq...
Sizi tanısalar, ölümdür yəqin.

D o n Q u a n

Ölüm nə deməkdir, ömrüm sizinçün,
Bir an vüsal üçün sizə fədadır...

D o n a A n n a

Lakin çıxmağınız burdan xətdir!

D o n Q u a n *(onun əlini öpür).*

Quanın ömrünə bəsləyib qayğı
Nigaran oldunuz, düşmən bir duyğu
O ilahi qəlbədə yox, Dona Anna..

D o n a A n n a

Ah, mən nifrət edə bilsəydim sana!
Lakin biz bu saat gərək ayrılmaq.

D o n Q u a n

Görüşə bilərik nə zaman ancaq?

D o n a A n n a

Bilmirəm, bəlkə də, görüşdük bir də...

D o n Q u a n

Bəs sabah?

D o n a A n n a

Harada?

D o n Q u a n

Elə bu yerdə.

D o n a A n n a

Don Quan, ürəyim zəifdir yaman.

D o n Q u a n
Barışıq busəsi ver dodağından.

D o n a A n n a
Get...

D o n Q u a n
Soyuq barışıq busəsi... Vüsal.

D o n a A n n a
Nə zəhlətökənsən... bu da busə, al...
Ordakı nə səsdir, gizlən, Don Quan.

D o n Q u a n
Sağ ol, görüşənə qədər...
Ah aman!

(Gedir və təzədən içəri yüyürür.)

D o n a A n n a
Sənə nə oldu? Ah!..

(Komandorun heykəli içəri girir. Dona Anna yıxılır.)

H e y k ə l
Dəvət etdiniz,
Mən də gəldim...

D o n Q u a n
Ya rəb! Dona Anna! Siz...

H e y k ə l
Onu burax, daha qurtardı hər iş.
Don Quan, bu nədir, bu, nə titrəyiş...

D o n Q u a n
Yox, mən titrəmirəm, çağırdım səni,
Şad etdi gəlməyin buraya məni...

H e y k ə l

Ver əlini mənə.

D o n Q u a n

Budur, al, nə bərk

Sıxır o daş əli əlimi, eyvah!..

Burax məni, burax, əlimdən əl çək,

Mən tələf oluram. Dona Anna, ah!..

(Yerə girir.)

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin
DÜNYA ƏDƏBİYYATI KLASSIKLƏRİ

Nær

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin
DÜNYA ƏDƏBİYYATI KLASSİKLƏRİ

KAPİTAN QIZI

*İsmətini gəncliyindən qoru.
Atalar sözü*

I fəsil

QVARDİYA SERJANTI

- O, günü sabah qvardiya kapitanı ola bilər.
– Lazım deyil: qoy orduda xidmət etsin.
Yaxşı deyiblər! Qoy əziyyət çəksin...
.....
– Bəs onun atası kimdir?

Knyajnin

Atam Andrey Petroviç Qrinyov gəncliyində qraf Minixin yanında xidmət etmiş və 17... ildə premyer mayor rütbəsilə istefaya çıxmışdı. O zamandan etibarən o, Simbirskdəki kəndində yaşamış və oradakı yoxsul bir mülkədarın qızı Avdotya Vasilyevna Y. ilə evlənmişdi.

Ailəmizdə doqquz uşaq varmış. Lakin bütün qardaş və bacılarım hələ kiçik ikən ölübmüslər. Hələ anamın qarnında olanda yaxın qohumlarımızdan qvardiya mayoru knyaz B-nin mərhəməti sayəsində mən Semyonov alayına serjant qeyd edilmişdim. Hərgah bütün arzuların əksinə, anam qız doğsaydı, atam serjantın öldüyü barədə məlumat verəcəkdə. Məsələ də bununla qurtaracaqdı. Təhsilimi bitirənə qədər məzuniyyətdə hesab olunurdum. O zamanlar biz indiki qayda ilə tərbiyə edilmirdik. Beş yaşından mən, xidmətçilərimizdən Saveliçin ixtiyarına verilmişdim. O, içki içmədiyinə görə mənə lələ təyin edilmişdi. Onun nəzarəti altında on iki yaşına yetərməz rusca oxuyub-yazmaq öyrənmiş və erkək tazının xüsusiyyətləri ilə tanış olmuşdum. Bu vaxt atam Moskvadan müsyo Bopre adlı bir fransız, birillik şərab və provans yağı ehtiyatı ilə bərabər mənim üçün müəllim gətirdi. Boprenin gəlişi Saveliçin əsla ürəyindən olmadı. "Allaha şükür, uşağın üst-başı təmiz, saçları daranmış,

qarnı toxdur, – o, öz-özünə deyindir, – nahaq yerə bu müsyöyə xərc çəkmək nəyə lazımdır! Guya, burada adam qəhət idi!”

Bopre öz vətəninə dəllək imiş, sonra Prussiyada əsgər olmuşdu, daha sonra isə *pour etre outchitel*¹ Rusiyaya gəlmişdisə də, bu sözün mənasını o qədər yaxşı başa düşmürdü. O, yaxşı oğlandı, lakin son dərəcə yelbeyin və pozğundu. Qadınlara ehtirası onun əsas zəif cəhəti idi, qadınlara göstərdiyi bu nəvaziş müqabilində də tez-tez kətək yeyir və günlərlə ufuldayırdı. Bundan başqa o, (onun öz təbiri ilə desək) şərab şüşəsinə də düşmənlər deyildi: yəni, (rusca desək) həddindən artıq içirdi. Lakin bizim evdə şərab, ancaq yemək zamanı, özü də hərəyə bir kiçik qədəh verildiyindən, həm də, adətən, müəllim hər dəfə yaddan çıxıb içkisiz qaldığından mənim Boprem tezliklə rus arağına alışdı və hətta mədə üçün arağın daha faydalı olduğunu iddia edərək onu öz vətəninə şərabından üstün tutdu. Biz çox tez bir-birimizlə düzəlişdik, hərçənd müqaviləyə görə, o, mənə fransızcanı, almancanı və bütün elmləri öyrətməli idi, lakin o özü məndən birtəhər yalan-yanlış rusca danışmağı öyrənməyi daha əlverişli hesab etdi, bundan sonra isə hər birimiz öz işimizlə məşğul olduq. Biz canbirlər qəlbə yaşayırdıq. Mən başqa bir mürəbbi arzulamırdım da. Lakin tale tezliklə bizi bir-birimizdən ayırı saldı, əhvalat da bu cür oldu:

Paltaryuyan çopur və kök qız Palaşka ilə inəkşağan çəpgöz Akulka, bir dəfə necə oldusa, ikisi də eyni vaxtda anamın ayaqlarına döşənib günaha batdıqlarını boyunlarına aldılar, təcrübəsizliklərindən istifadə edib onları yoldan çıxaran müsyödən ağlaya-ağlaya şikayətə başladılar. Anam belə zarafatları sevməzdi, odur ki, atama şikayət etdi. Atamın tutduğu divan anı oldu. O, dərhal dələduz fransız yanına çağırmağı tələb etdi, ona dedilər ki, müsyö mənə dərs verir. Atam mənim otağıma gəldi. Bu vaxt Bopre məsum körpə kimi çarpayıda yatmışdı. Mən isə öz işimlə məşğuldum. Onu da deyim ki, Moskvadan mənimçün coğrafiya xəritəsi gətirilmişdi. Xəritə istifadəsiz divarda asılıb qalmışdı və çoxdandı ki, enli və əla kağızı ilə məni şirnikdirirdi. Mən bu xəritədən badban qayıрмаq fikrində idim, indi Boprenin yatmağından istifadə edərək işə başlamışdım. Atam içəri girəndə mən badbanın quyruğunu düzəldirdim, quyruq da xəritədə Ümid Burnunun üstünə düşürdü. Atam mənim bu coğrafiya məşğuliyətimi görüb qulağımı dartdı, sonra Boprenin üstünə

¹ müəllim olmaq üçün

cumub oyatdı və ağzından çıxanı ona dedi. Bopre çaşqın halda ayağa qalxmaq istədi, lakin bacarmadı: bədbəxt fransız lülqənbər idi. Bəla gələndə “gəlirəm” deməz! Atam onun yaxasından tutub çarpayıdan qaldırdı, qapıdan çölə itələdi və elə həmin gün evdən qovdu. Saveliç sevindiyyindən yerə-göyə sığmırdı, onun ürəyindən tikan çıxmışdı. Mənim tərbiyəm də bununla bitdi.

Mən nadan övlad kimi böyüyürdüm, göyərçin uçurdur və həyəət uşaqları ilə atlanbac oynayıb günləri başa vururdum. Beləliklə, on altı yaşım tamam oldu. Bu zaman taleyim dəyişdi.

Bir dəfə payızda anam qonaq otağında bal mürəbbəsi bişirirdi, mən də dodaqlarımı yalaya-yalaya qaynayan köpüklərə baxırdım. Atam pəncərənin yanında oturub hər il aldığı Saray təqvimini oxuyurdu. Kitab ona çox təsir edirdi. O, bu kitabı həmişə xüsusi bir həyəcanla oxuyur və bu mütaliə hər zaman onu hövsələdən çıxarıb acıqlandırır. Onun bütün adət və vərdişlərini əzbər bilən anam bu uğursuz kitabı hər zaman uzaq bir yerdə gizlətməyə çalışırdı, beləliklə, Saray təqvimi bəzən aylarla onun gözüne dəymirdi. Lakin, təsadüfən, kitab onun əlinə keçəndə saatlarla onu əlindən yerə qoymurdu. Bəli, atam yenə Saray təqvimi oxuyurdu və hərdənbir çiyinlərini çəkib, yavaşcadan təkrar edirdi: “General-poruçik!.. O, mənim bölüyümdə serjantdı!.. Hər iki Rusiya ordeni kavaleri olub!.. İşə bax ha?!” Nəhayət, atam təqvimi divanın üstünə fırlatdı və fikrə getdi. Onun bu dalğınlığı yaxşı əlamət deyildi.

Birdən o, anamdan:

– Avdotya Vasilyevna, Petruşanın neçə yaşı var? – deyə soruşdu.

Anam:

– On yeddiyə girib, – deyə cavab verdi. – Petruşa Nastasya Gerasimovna xalanın gözü kor olan ili anadan olub, hələ o zaman...

Atam onun sözünü kəsərək:

– Yaxşı, – dedi, – indi onun hərbi xidmətə girmək vaxtıdır. Qızların otaqlarına qaçdığı, göyərçin yuvalarına dırmaşdığı bəsdir.

Tezliklə məndən ayrılacağı fikri anama elə ağır təsir etdi ki, qaşığı əlindən qazançaya saldı və göz yaşlarını sel kimi axıtdı. Mən isə, əksinə, sevincimdən yerə-göyə sığmırdım. Hərbi qulluq haqqındakı düşüncələrim beynimdə sərbəstliklə, Peterburq həyatının nəşələri ilə bir-birinə qarışıdı. Xəyalımda özümü, bəşər səadətinin ən yüksək pilləsi saydığım qvardiya zabiti kimi təsəvvür edirdim.

Atam öz niyyətini dəyişməyi sevmədiyi kimi, düşündüyünü yerinə yetirməkdə də yubanmazdı. Mənim yola çıxmaq günüm təyin edildi. Yola çıxdığım gün ərəfəsində atam mənim gələcək rəisimə məktub yazmaq istəyini bildirib, qələm və kağız tələb elədi.

Anam:

– Andrey Petroviç, knyaz B-yə məndən salam yazmağı unutma, yaz ki, ümidvaram o, öz iltifatını Petruşadan əsirgəməyəcək, – dedi.

– Bu, nə sözdür! – deyə atam qaşqabaqlı halda cavab verdi, – knyaz B-nin bura nə dəxli var?

– Axı, sən özün Petruşanın rəisinə məktub yazacağını söylədin.

– Yaxşı, nə olsun ki?

– Axı, Petruşanın rəisi knyaz B-dir. Axı Petruşanın adı Semyonov alayına yazılıb.

– Yazılıb! Mənə nə var ki, yazılıb? Petruşa Peterburqa getməyəcək. Peterburqda qulluq edib nə öyrənəcək? Veyllənib, pullarını göyə sovuracaq? Yox, qoy orduda xidmət etsin, bərkdən-boşdan çıxsın, burnuna barıt iyi dəysin, qoy avara yox, əsgər olsun! Yaxşı ki, qvardiyaya yazılıb! Onun pasportu hanı? Gətir bura!

Anam dualanıb xaç suyuna çəkilmə mərasimində geydiyim köynəklə bərabər sandığında saxladığı pasportu gətirib titrək əllərilə atama verdi. Atam pasportu diqqətlə oxudu, stol üstündə qabağına qoydu və məktubunu yazmağa başladı.

Maraq məni öldürdü. Əgər Peterburqa getmirəmsə, bəs məni hara göndərlər? Atamın yavaş-yavaş tərənən qələmindən gözümlü çəkmirdim. Nəhayət, o, yazıb qurtardı, məktubla pasportu bir zərfə qoyub möhürlədi, gözlüyünü çıxartdı və məni yanına çağırıb dedi: “Bu məktubu köhnə dostum və yoldaşım Andrey Karloviç R-yə yazmışam. Sən Orenburqa gedirsən, onun rəhbərliyi altında xidmət edəcəksən”.

Beləliklə, mənim bütün parlaq ümid və əməllərim puça çıxdı.

Şən Peterburq həyatı əvəzinə, məni uzaq və kimsəsiz bir guşədə can sıxıntısı gözləyirdi. Bir dəqiqə əvvəl böyük sevinclə haqqında düşündüyüm hərbi qulluq, indi mənə ağır bədbəxtlik kimi göründü. Lakin mübahisə etmək əbədi. O birisi gün səhər tezdən evimizin qapısında bir yol arabası dayandı, çemodanı, çay qab-qaşığını və evdəki ərköyün həyatımın son nişanələri olan şəkərcörəyi və qoğal bağlamalarını arabaya yığdılar. ...Atamla anam mənə xeyir-dua verdilər.

Atam dedi: Əlvida, Pyotr, qarşısında əsgəri and içdiyini şəxsə sədə-qətlə qulluq elə, onların qanadı altına sığınmağa çalışma, yarımağa can atma, amma öhdənə düşən vəzifədən boyun qaçırma; bu məsəli də yadında saxla: “Paltarı tazelüyündən, ismətini isə gəncliyindən qoru!”. Anam gözündən yaş axa-axa özümə yaxşı baxmağı, Saveliçə isə uşaqdan muğayat olmağı tapşırırdı. Əynimə dovşan dərisindən bir kürk, onun üstündən də tülkü dərisindən bir kürk geydirdilər. Mən Saveliçlə arabaya minib, göz yaşları içərisində yola düşdüm.

Həmin günün axşamı Simbirsk şəhərinə gəldim, lazım olan şeyləri almaq üçün bir gün burada qalmalı idim: bu işi Saveliçə tapşırırdım. Mən mehmanxanaya düşdüm. Saveliç səhər tezdən dükanları gəzməyə getdi. Pəncərədən palçıqlı döngəyə baxmaqdan ürəyim sıxıldığından bir-bir otaqları gəzməyə başladım. Bilyard otağına girdikdə, orada əyində xalat, əlində bilyard ağacı, ağzında demi, ucaboylu, qarabıqlı, otuz beş yaşlı bir ağa gördüm. O, markör ilə bilyard oynayırdı, markör uduzduqda əllərini yerə qoyub bilyard stolunun altında iməkləməli, udduğu zaman isə bir qədər araq içməli idi. Onların oyununa tamaşa etməyə başladım. Oyun davam etdikcə markör daha çox iməkləyirdi, nəhayət o, birdəfəlik bilyard stolunun altında qalmalı oldu. Ağa onun başı üstündə durub, dəfn mərasimindəki nitqlərə bənzər tutarlı sözlər söylədi, sonra mənə onunla bilyard oynamağı təklif etdi. Bacarmadığımı söyləyib, imtina etdim. Görünür, bu, ona çox qəribə gəldi. O, sanki, təəssüflə mənə baxdı, lakin bizim söhbətimiz tutdu, mən onun adının İvan İvanoviç Zurin, özünün isə qusar alayı rotmistri olduğunu öyrəndim. O, yeni əsgər qəbulu üçün Simbirskə gəlmişdi, mehmanxanada qalırdı. Zurin məni Allahın verdiyindən, əsgərsayağı nahar etməyə dəvət etdi. Məmnuniyyətlə razı oldum. Stol arxasında oturduq. Zurin özü də çox içir, məni də həvəsləndirir, xidmətə alışmaq lazımdır, deyirdi. O, mənə ordu həyatına aid lətifələr söyləyirdi, mən də gülməkdən az qala yerə yuxılırdım. Beləliklə, biz stol arxasından dost kimi ayağa qalxdıq. Sonra o, mənə bilyard oynamağı öyrətmək fikrinə düşdü. “Bizim üçün, hərbi qulluqda olan bir adam üçün bu, çox lazımdır, – deyirdi. Məsələn, hərbi yürüş zamanı bir qəsəbəyə gəlib çıxırsan: buyur, görüm nə ilə məşğul olacaqsan? Axı həmişə yəhudiləri döyüb-söyməyəcəksən ki... istər-istəməz meyhanaya gedib bilyard oynamağa başlayacaqsan, buna görə də oynamağı öyrənmək lazımdır!”

Onun dedikləri məni tamamilə qane etdi və mən böyük bir səylə oyunu öyrənməyə başladım. Zurin gur səslə mənə ürək-dirək verirdi, belə müvəffəq olduğuma heyrət edirdi. Bir neçə dərstdən sonra o, mənə pulla, heç olmasa, bir quruşdan oynamağı təklif etdi. Dediynə görə, məqsədi pul udub-uduzmaq deyildi, ancaq müftə oynamaq istəmirdi, çünki bu, çox pis vərdişdi. Mən buna da razı oldum, Zurin punş gətirilməsini əmr edib məni tovlamağa başladı ki, içim, çünki xidmətə alışmaq lazım idi, punş içməmiş nə cür xidmət etmək olardı?! Mən onun sözüne qulaq asdım. Oyunumuz davam edirdi. Mən stəkanımı tez-tez dodağıma qaldırdıqca cəsərim bir o qədər də artırdı. Bilyard şarları tez-tez masanın kənarından yerə düşürdü, mən qızıqıb, Allah bilir o oyunu nə cür hesablayan markörü söyürdüm, getdikcə oyunu artırırıdım, bir sözlə, özümü azadlığa çıxmış bir uşaq kimi aparırdım. Vaxtın necə keçdiyindən xəbərim yox idi, Zurin saata baxdı, bilyard ağacını yerə qoydu və yüz manat uduzduğumu xəbər verdi. Bu, məni bir az pərt elədi. Pullarım Saveliçdə idi. Üzr istəməyə başladım. Zurin sözümlə kəsd: “Eyb etməz. Əsla narahat olma! Mən gözləyə də bilərəm, hələlik gedək Arinuşkanın yanına...”

Nə söz ola bilər? Bu günü necə rüsvayçılıqla başlamışdımsa, eləcə də başa vurdum. Biz Arinuşkanın yanında şam elədik. Zurin hərbi xidmətə alışmaq lazım olduğunu təkrar edərək, hər dəqiqə mənim üçün içki töküdü. Stol başından durduğumuz zaman güclə ayaq üstə dayanırdım, gecəyarısı Zurin məni mehmanxanaya gətirdi.

Saveliç qapı ağzında bizi qarşıladı. O, mənim xidmətə nə cür səylə başladığımı görüb içini çəkdi. Sızıltılı səslə: “Bu, nə işdir sənin başına gəlib, ağa? – dedi, harada bu qədər vurmusan? Aman Allah, belə də biabırçılıq olar?!”

Mən kəkələyərək: “Sus, kaftar! – deyər cavab qaytardım. – Görünür, sən özün sərxoşsan, get yat... Mənim də yerimi sal”.

Ertəsi gün başağrısı ilə oyandım, dünənki əhvalatı dumanlı halda xatırladım. Əlində çay fincanı ilə içəri girən Saveliç məni öz düşüncələrimdən ayırdı.

O, başını bulayaraq: “Çox tezdir, Pyotr Andreiç, – dedi, – çox tez kefə başlayırsan. Kimə çəkmisən? Nə atan, nə də baban sərxoşluq etməyiblər, anan bərədə heç söz ola bilməz, ömründə dilinə kvasdan başqa bir şey vurmayıb. Bütün bunların baisi bilirsən

kimdir? O məlun müsyödür! Görürdüm, dəqiqədə bir Antipyevanın yanına yüyürüb deyirdi: “Madam, je vu pri¹, araq!” bu da sənin je vu prin! Heç sözüüm yoxdur, it oğlu sənə yaxşı dərs verdi. Elə bil, ağanın öz adamı yox idi, gərək bu kafiri lələ tuta idi!”

Mən utanırdım, üzümü yana çevirib dedim: “Yaxşı, çıx get, Saveliç, çay istəmirəm”. Lakin nəsihətə başladığı zaman Saveliçi susdurmaq çətindi. “Budur, bax, Pyotr Andreiç. Kef çəkməyin nəticəsi belə olur: baş ağrıyır, iştah küsür, içən adam heç bir şeyə yaramaz... Balla xiyar nəməkovu iç, yarım qədəh araq içsən daha yaxşı olar. Buyурсan gətirirəm?..”

Bu zaman bir uşaq içəri girib İ.İ.Zurindən məktub gətirdi. Məktubu açıb bu sətirləri oxudum:

“Əzizim Pyotr Andreiç, rica edirəm, dünən uduzduğun yüz manatı bu uşağa verib göndərəsən. Pula çox ehtiyacım var.

Xidmətinizə hazır İvan Zurin”.

Başqa çarəm yoxdu. Laqeyd bir vəziyyət alaraq, pulumun, palatırımın və işlərimin sahibi-ixtiyarı olan Saveliçə müraciət edərək, uşağa yüz manat verməsini əmr etdim. “Necə? Nə üçün?” – deyərək Saveliç heyretlə soruşdu. Mən tam soyuqqanlıqla: “Bu pulu mən ona borcluyam”, – dedim. Saveliç get-gedə daha artıq heyretlənərək: “Borclusan? Sən nə vaxt ondan borc aldın, ağa? Bu heç yaxşı işə oxşamır. Özün bilərsən, ağa, ancaq mən pul verməyəcəyəm”.

Mən düşündüm ki, əgər belə bir qəti dəqiqədə bu tərs qocaya təpənməsəm, gələcəkdə onun qəyyumluğu altından çıxmaq çətin olacaq. Təkəbbürlə ona baxaraq dedim: “Mən sənin ağanam, sən isə mənim xidmətçimsən, pullar da mənimdir. Mən onları uduzdum, çünki kefim belə istədi. Sənə məsləhət görürəm ki, mənə ağıl öyrətməyəsən, sənə nə deyirlər, onu yerinə yetirəsən”.

Bu sözlər Saveliçə elə təsir etdi ki, əllərini çırpıb, durduğu yerdə donub qaldı. Mən hiddətlə bağırırdım: “Nə durub baxırsan?” Saveliç ağladı, titrək səslə: “Pyotr Andreiç, məni çərlədib öldürmə! Gözümün işığı, məsləhətlərimə qulaq as! O quldura yaz ki, sən zarafat etmişən, bizdə bu qədər pul nə qayırır?! Yüz manat! Aman Allah! Ona söylə ki, atan-anan qoz-qoz oyunundan başqa ayrı oyun oynamağa sənə icazə verməyir”.

¹ Xanım, sizdən rica edirəm

Onun sözünü kəsdim: “Bəsdir yalan danışdın, pulu bura ver, yoxsa boynunun ardından vurub qovaram səni”.

Saveliç kədərli-kədərli mənə baxıb pul gətirməyə getdi. Bıçara qocaya yazığım gəldi, lakin mən sərbəstliyə çıxmaq, artıq uşaq olmadığımı sübut etmək istəyirdim. Zurinin pulu verildi. Saveliç məni bu mənfur mehmanxanadan çıxmağa tələsdirdi. Gəlib atların hazır olduğunu söylədi. Mən öz müəllimimlə vidalaşmadan və bir daha onunla görüşəcəyimizi fikrimə gətirmədən narahat bir vicdan, dilsiz bir peşmançılıq hissilə Simbirskdən yola düşdüm.

II

fəsil

BƏLƏDÇİ

*Ey mənim yurdum–yuvam,
Ey qərib diyar!
Mən özüm gəlib bura çıxdım,
Yoxsa köhlən atım məni bura gətirdi?
Yox, məni bura rəşadətım,
Cəsarətim və meyxana sərməstliyi
gətirdi.*

Qədim mahnı

Mənim yol düşüncələrim o qədər də xoş deyildi. Simbirsk mehmanxanasında axmaq hərəkət etdiyimi ürəyimdə etiraf etməyə bilməzdim və Saveliçin qarşısında özümü günahkar sayırdım. Bütün bu fikirlər məni üzürdü. Qoca qaşqabaqlı bir halda qozlada oturub, üzünü yana çevirmişdi, dinib-eləmir, ancaq hərdən bir hiqqıldayırdı. Mən mütləq onunla barışmaq istəyirdim, ancaq nədən başlayacağımı bilmirdim. Nəhayət, ona dedim: “Daha bəsdir, Saveliç! Gəl barışaq. Günah məndə oldu, özüm də görürəm ki, günahkaram. Dünən mən cızığımdan çıxdım, səni də nahaq yerə incitdim. Bundan sonra ağıllı olacağıma və sənə də qulaq asacağıma söz verirəm. Daha acıqlanma, gəl barışaq”.

– Eh, Pyotr Andreiç, – deyə o, dərin bir ah çəkərək cavab verdi, – mənim özümə acığım tutur, günah hamısı məndədir. Mən gərək

səni mehmanxanada tək qoymaydım. Nə edim, basaratım bağlandı: qudamla, keşişin arvadı ilə görüşmək istədim. Getdim ki, baş çəkim, amma, elə bil, quyuya düşüb qaldım. Belə də müsibət olar! İndi ağalarımın gözünə necə görünəcəyəm? Uşaqlarının içdiyini və qumar oynadığını bilsələr nə deyəcəklər?

Biçərə Saveliçə təsəlli üçün söz verdim ki, bundan sonra onun razılığı olmadan bir qəpiyə də əl vurmayacağam. O, yavaş-yavaş sakit oldu, yalnız hərdənbir başını bulayaraq öz-özünə deyiniirdi: “Yüz manat! Zarafat gəlir sənə?”

Mən xidmət yerimə yaxınlaşdırdım. Ətrafımda dərəli-təpəli cansıxıcı səhrələr uzanıb gedirdi. Hər yer qarla örtülü idi. Günəş batırdı. Üstüörtülü araba dar bir yolla, daha doğrusu, kəndli kirsələrinin saldıdığı izlə gedirdi. Birdən arabaçı ətrafa boylanmağa başladı, nəhayət, papağını çıxarıb mənə tərəf döndü və dedi:

– Ağa, bəlkə, buyurasan qayıdaq?

– Nə üçün?

– Havaya etibar yoxdur. Yavaş-yavaş külək qalxır; görmürsənmi qarı necə sovurur.

– Nə olar ki!

– Ora bir fikir verirsənmi? (Arabaçı qırmancla şərq tərəfi göstərdi).

– Ağ səhradan və açıq göydən başqa mən heç bir şey görmürəm.

– Odur, orada... o buluda bax.

Doğrudan da, göyün ətəyində ağ bulud gördüm, əvvəlcə onu təpə zənn etmişdim. Arabaçı məni başa saldı ki, o bulud çovğun əlamətidir.

Mən buraların çovğunu haqqında eşitmişdim, yolçuların, arabaların qar altında qaldığını bilirdim. Saveliç də arabaçının fikrinə şərik olaraq, qayıtmağı məsləhət görürdü. Lakin külək mənə güclü görünmədi. Vaxtında irəlidəki stansiyaya çatacağıma ümid edirdim, ona görə sürətlə sürmək əmrini verdim.

Arabaçı sürətlə sürməyə başladı, lakin tez-tez şərqə tərəf baxırdı. Atlar iti yerişlə çapırdılar, amma külək saatbasaat qüvvətlənirdi. Bulud böyüyüb yayılır, ağır-ağır qalxıb göy üzünü tuturdu. Nərin qar yağmağa başladı, sonra isə quşbaşı qar gəldi. Külək vıyıldı, çovğun başladı. Bir an içərisində qaralmış göylə qarlı çöllər bir-birinə

qarışdı. Hər şey gözdən itdi. Arabaçı bağırdı: “Ağa, yaxşı yerdə axşamladıq: çovğun başladı!”

Mən arabadan boylandım, ətraf qaranlıqdı, külək qarı göyə sovururdu. Külək elə quduz səslə vıyıldadı ki, elə bir canlı bir məxluq fəryad edirdi. Məni və Saveliçi qar basırdı; atlar addım-addım gedirdilər, bir az sonra isə dayandılar.

Mən səbirsizliklə arabaçıdan:

“Niyə dayandın, nə üçün getmirsən?” – deyə soruşdum. Arabaçı qozlardan aşağı enərək: “Nə cür gedim axı? – dedi, – heç hara gəlib çıxdığımızı bilmirəm: hər tərəf qaranlıq, yol da yoxdur”. Mən onu danlamağa başlarkən, Saveliç ona qəhmər duraraq, acıqla dedi: “Sən axı niyə sözə baxmadın? Karvansaraya qayıtsaydıq çay içərdik, orada gecələyərdik, çovğun yatandan sonra yenə yolumuza davam edərdik. Axı, hara tələsirik? Toya getmirik ki!” Saveliç haqlı idi. Çarə yoxdu. Qar şiddətlə yağdı. Arabanın yanında qar təpəsi ucalırdı. Atlar başlarını sallayıb durmuşdular və hərdənbir diksinirdilər. Arabaçı ətrafı dolaşır, bekarçılıqdan qoşqu şeylərini düzəldirdi. Saveliç deyirdi, mən isə məskun bir yurd və ya yol nişanəsi görmək ümidilə ətrafı gözdən keçirirdim. Lakin çovğunun sovurduğu qar tozanağından başqa ayrı bir şey seçə bilmirdim... Birdən qara bir şey gözümə dəydi. “Ey, arabaçı! Bax, gör orada qaralan nədir?” – deyə bağırdım. Arabaçı diqqətlə baxmağa başladı. “Allah bilir nədir, ay ağa, – deyib öz yerində oturdu. – Araba olmağına araba deyil, ağac da deyil, ancaq deyəsən tərpenir. Görünür, ya canavaradır, ya da insan”.

Mən arabaçıya bu məchul şeyə doğru sürməyi əmr etdim; o da o saat bizə doğru hərəkət etdi. İki dəqiqə sonra biz bir adamla qarşılaşdıq.

– Ay qardaş, bilmirsən yol haradadır? – deyə arabaçı qışqırdı.

Yolçu cavab verdi:

– Yol elə buradadır. Mən özüm yolun üstündəyəm. Amma nə olsun ki, faydası nədir?

Mən ona müraciətlə: – Bura bax, kişi, bu yerləri yaxşı tanıyırsan? – dedim. Məni düşərgəyə aparıb çıxara bilərsənmi?

– Bu yerlər mənə tanışdır, – deyə yolçu cavab verdi, Allaha şükür, eninə, uzununa ölçüb biçmişəm. Ancaq havanı görürsünüzmü, yolu azmaq olar. Burada dayanıb çovğunun keçməsinə,

göyün açılmasını gözləmək daha yaxşıdır. Sonra ulduzlara baxıb yol tapa bilərik.

Onun soyuqqanlılığı məni ürəkləndirdi. Mən, Allaha təvəkkül, deyib səhrada gecələməyi qərara almışdım ki, birdən yolçu cəld qozlaya oturdu və arabaçıya dedi: “Şükür olsun Allaha, mənzil uzaq deyil. Sağa dön, sür getsin!” Arabaçı narazı qalaraq soruşdu: “Sağa tərəf niyə sürüm? Sən yolu haradan gördün? Sənin nə vecinə, at özgənin, boyunduruq özgənin, sür getsin...” Arabaçının sözləri mənə haqlı göründü. “Doğrudan da, – dedim, – sən haradan bilir-sən ki, mənzil uzaqda deyil?” Yolçu cavab verdi: “Çünki külək o tərəfdə əsir, burnuma tüstü qoxusu dəydi, demək ki, kənd yaxındadır”. Onun fəhmi və həssaslığı məni heyrətə saldı. Arabaçıya sürməsinə əmr etdim. Atlar qalın qar içi ilə ağır-ağır gədirdilər. Araba gah qar təpəsinə qalxır, gah da yarğana yumbalanaraq silkələnir, o tərəf-bu tərəfə ləngər vuraraq ağır-ağır gədirdi. Bu, fırtınalı dənizdə üzən gəminin hərəkətinə bənzəyirdi. Saveliç tez-tez mənim böyrümə dəyir, ufuldayırdı. Mən pəncərə həsirini endirdim, kürkə bürünüb çovğunun layla mahnısı və yavaş gedən arabanın yırğalanması ilə mürgüləməyə başladım.

Mən heç vaxt unuda bilməyəcəyim bir yuxu gördüm. Həyatımın qəribə macəralarını onunla uyuşdurduqda o, yuxu indi də mənə bir kəşf, bir peyğəmbərlik kimi görünür. Oxucu məni əfv edər, çünki o, təcrübə ilə bilir ki, insan, hər cür mövhum fikirləri rədd etməklə bərabər, fitrətən puç etiqadlara da maildir.

Mən həqiqi varlığın xəyallara təslim olaraq, ilk yuxunun dumanlı röyaları ilə qarışdırdığı bir zamanda yaranan ruhi və hissi bir aləmdə idim. Mənə elə gəlirdi ki, çovğun hələ davam edir və biz qarlı səhralarda yol axtarıq... Birdən mən bir darvaza görüb ağalıq həyətimizə daxil oldum. İlk fikrim bu oldu ki, özbaşına doğma evimizə qayıtdığıma və sözündən çıxdığıma görə atan mənə hirsələnəcəkdir. Mən həyəcan içində arabadan yerə atıldım və anamı gördüm: o, qapı ağzında məni kədərli qarşıladı. “Yavaş, atan ağır xəstədir, ölüm ayağındadır, səninlə halallaşmaq istəyir!”, – dedi. Qorxudan çəşmiş halda onun arxasınca yataq otağına girdim. Otaq yanqaranlıqdı, yatağın yanında isə kədərli adamlar durmuşdular. Yavaşca yatağa yanaşdım, anam örtüyü qaldıraraq: “Andrey Petroviç, Petruşa gəldi, o, sənin xəstə olduğunu bilib geri qayıtmışdır, ona xeyir-dua ver”,

– dedi. Mən diz üstə çöküb gözlərimi xəstəyə dikdim. Nə görsəm yaxşıdır?.. Yataqda, atamın yerində qarasaqqal bir kəndli uzanıb, şən nəzərlərlə mənə baxır. Mən heyrətlə anama tərəf dönüb: “Bu nə deməkdir? Bu ki atam deyil. Kəndlidən xeyir-dua almaq mənim nəyimə lazımdır?” – dedim. “Fərqi yoxdur, Petruşa! – deyə anam mənə cavab verdi. Bu, sənin atalığındır, onun əlini öp, qoy o da sənə xeyir-dua versin...” Mən razı olmadım. Bu zaman kəndli yataqdan sıçradı, dalından baltanı çıxarıb o yan-bu yan tovlamağa başladı. Mən qaçmaq istədim. Ancaq bacarmadım, otaq cəsədlə dolur, ayağım cəsədə ilişirdi, qanın içində ayağım sürüşürdü. Qorxunc kəndli mehriban səslə mənə çağıraraq dedi: “Qorxma, yaxın gəl, mənim xeyir-duamı qəbul et...” Mən dəhşət və heyrət içərisində donub qaldım... Bu zaman oyandım, atlar dayanmışdı, Saveliç əlimdən tutaraq: “Ağa, çıx, gəlib çatdıq”, – dedi.

Mən gözlərimi ovuşduraraq:

– Hara gəlmişik? – deyə soruşdum.

– Karvansaraya, Allah kömək oldu, düz çəpərin üstünə gəlib çıxdıq, tez çıx, ağa, bir az qızın!

Mən arabadan çıxdım. Çovğun bir az sakitləşmişdisə, yenə davam edirdi. O qədər qaranlıqdı ki, göz-gözü görmürdü. Karvansara sahibi fənəri ətəyi altında tutaraq bizi qarşıladı, mənə darısqal, amma təmiz bir otağa apardı, içərini bir tilişkə çıraq işıqlandırır. Divardan bir tufəng, bir də hündür kazak papağı asılmışdı.

Karvansara sahibinin əsli Yaik kazaklarından idi, altmış yaşında olduğuna baxmayaraq, hələ qüvvətli və qıvrıqdı. Saveliç mənim dalımcə yol sandıqçasını gətirib çay hazırlamaq üçün od istədi; bu saat mənə hər şeydən artıq elə çay lazım idi. Karvansara sahibi tədarük görmək üçün çıxdı.

– Bəs bələdçimiz haradadır? – deyə mən Saveliçdən soruşdum.

Yuxarıdan bir səs: “Buradayam, ağa!” – deyə cavab verdi. Mən yuxarıya, peçin üstünə baxıb, qara bir saqqal və od kimi yanan iki göz gördüm. “Hə, necəsən, donmusanmı?” “Yalnızca bir paltarda necə donmayım?! Bir kürküm vardı, səndən nə gizlədim, dünən meydançanın yanında girov qoydum: güman etdim ki, şaxta şiddətli olmayacaq”. Bu anda mənzil sahibi əlində qaynar samovar içəri girdi. Mən bələdçimizə bir fincan çay təklif etdim, o, aşağı düşdü. Onun zahiri görünüşü mənə çox cazibəli gəldi. Qırx yaşlı, ortaboylu,

arıq və enli kürəkli bir adamdı, qara saqqalına dən düşmüşdü, canlı və iri gözləri dinc durmayıb oynayırdı. Üzünün olduqca xoş, lakin hiyləgər ifadəsi vardı. Saçları dairə şəklində vurulmuşdu, əyninə cırıq bir çuxa və tatar şalvarı geymişdi. Mən ona bir fincan çay verdim. O, çaydan bir qurtum alıb üz-gözünü turşutdu. “Ağa, iltifat edib əmr ediniz mənə bir stəkan şərab versinlər. Çay bizim kazak içkisi deyil”. Mən onun arzusunu həvəslə yerinə yetirdim. Mənzil sahibi təknədən iri bir şüşə və stəkan çıxardı. Yaxınlaşıb bələdçinin üzünə baxdı və: “Ehe... – dedi. Sən yenə bizim yerlərə gəlib çıxmısan? Allah səni buralara haradan gətirdi?!” Bələdçi mənalı bir tərzdə gözünü qırpdı, el şivəsi ilə cavab verdi: “Az getdim, üz getdim, dəre-təpə düz getdim, gəlib buradan keçdim. Sizinkilər necədir?”

Mənzil sahibi üstüörtülü, ikibaşlı danışmağa başladı:

– Bizimkilər necə olacaq, axşam duasına görə zəng çalınaydı, ancaq keşişin arvadı izn vermədi: keşiş qonaq gedib, şeytanlar kil-səyə dolub.

Mənim bələdçim ona: “Sus, dayı! – dedi, – yağış yağar, göbələklər bitər, göbələk oldumu səbət də dolar. Amma indi (burada o yenə göz vurdu) baltanı dalında gizlə: meşəbəyi gəzir. Sizin sağlığınıza, möhtərəm ağa!” – Bu sözləri deyib, xaç çəkdi, sonra mənə baş əyərək, peçin üstünə çıxdı.

Mən o zaman bu oğru danışığından heç bir şey başa düşə bilməmişdim. Lakin sonralar anladım ki, söhbət Yaik qoşununun o vaxt yenicə yatırılmış olan 1772-ci il üsyanından sonrakı işləri haqqında gedirmiş. Saveliç bu sözlərə ikrahla qulaq asırdı. O, şübhəli baxışlarla gah mənzil sahibinə, gah da bələdçiyə baxırdı. Karvansara kənarda, kəndlərdən uzaq bir yerdə, çöldə idi, ona görə quldur yatağına çox bənzəyirdi. Lakin çarə yoxdu. Yolumuza davam etmək barədə söz ola bilməzdi. Saveliçin narahatlığı məni çox əyləndirirdi. Burada gecələməyə qərar verib, taxtın üstündə uzandım. Saveliç peçin üstünə çıxdı, mənzil sahibi döşəmədə uzandı. Bir az sonra bütün daxma xoruldayırdı. Mən isə daş kimi yuxuya getdim.

Səhər çox gec oyandım, çovğun yatmışdı. Günəş parlayırdı. Qar, ucsuz-bucaqsız səhraya gözqamaşdırıcı bir pərdə sərmişdi. Atlar arabaya qoşulmuşdu. Mən mənzil sahibilə hesablaşdım. O, bizdən o qədər az kirə aldı ki, Saveliç onunla mübahisəyə girişmədi və öz adətinə rəğmən çənə döymədi; onun dünənki şübhələri də tamamilə

yox olmuşdu. Mən bələdçini çağırıb göstərdiyi köməyə görə təşəkkür etdim və ona əlli qəpik araç pulu verməsini Saveliçə əmr etdim. Saveliç qaşqabağını tökdü: “Əlli qəpik araç pulu! Nəyə görə? Ona görəmi ki, onun özünü karvansaraya qədər gətirib çıxardıq? Özün bilərsən, ağa, ancaq bizim artıq pulumuz, çölə atılması əlli qəpimiz yoxdur. Hər yetənə araç pulu versək, sabah özümüz acından ölərik”.

Mən Saveliçlə mübahisə edə bilmədim. Verdiyim vədə görə, pullar onun ixtiyarında idi. Lakin mənə fəlakətdən olmasa da çətin bir vəziyyətdən qurtaran adama yaxşılıq edə bilmədiyim üçün sıxıldım. Soyuqqanlıqla: “Yaxşı, – dedim, – əlli qəpik vermək istəmirsənsə, heç olmasa, mənim paltarımdan birini ona ver. O, çox nazik geyinib. Dovşan dərisindən olan kürkümü ona ver”.

Saveliç cavab verdi:

– Əzizim, Pyotr Andreiç, sənə dovşan dərisindən olan kürkün onun nəyinə lazımdır? O, səfilin biridir, rastına düşən birinci mey-xanada onu içkiyə verəcək.

Sərsəri qocaya cavab qayıtdı.

– Sən onun dərdinə qalma, qoca, içkiyə verərəm, vermərəm, o, sənə işin deyil. Ağa öz kürkünü çıxarıb mənə bağışlayır, çünki ağanın kefi belə istəyir, sən isə bir nökr kimi mübahisə etməyib əmri yerinə yetirməlisən.

Saveliç acıqlı səslə:

– Yamanca quldursan, – dedi, – Allahdan qorxmursanmı? Görürsən ki, uşağın ağılı hələ bir şey kəsmir, sən də onun sadəliyindən istifadə edib, onu soymaq istəyirsən. Ağa kürkü sənə nəyinə lazımdır? Sən onu heç mürdar bədənə geyə də bilməzsən.

Mən öz lələmə:

– Xahiş edirəm, əlləmlik eləmə, kürkü bu saat bura gətir, – dedim.

Mənim Saveliçim inildəyərək:

– Aman Allah, – dedi, – kürk təptəzədir. Barı, layiqli bir adam olaydı, yoxsa ki, lütün, əyyaşın birinə!

Bununla belə, dovşan kürkü gəlib çıxdı. Bələdçimiz o dəqiqə kürkü əyninə ölçməyə başladı. Artıq mənim bədənəmə belə dar gələn kürk ona da bir azca dar gəldi. Lakin o, tikişləri sökərək kürkü birtəhər əyninə geydi. Sapların söküldüyünü görən Saveliç ürəyinin

yanğısından az qala ulayacaqdı. Bu səfil adam hədiyyəmdən son dərəcə razı qalmışdı. O, məni arabaya qədər ötürdü və yerə qədər əyilib: – çox sağ olun, ağa, – dedi, – bu mərhəmətinizin əvəzini Allah özü versin; sizin bu yaxşılığınızı ömrüm uzununu unutmaram.

O, öz yoluna düzəldi, mən isə kefi pozulmuş Saveliçə etina etməyərək, öz yoluma davam etdim və tezliklə dünənki çovğunu, bələdçini və dovşan kürkünü yadımdan çıxartdım.

Orenburqa çatan kimi birbaşa generalın yanına getdim. O, uca-boylu, lakin qocalıqdan beli əyilmiş bir kişi idi. Uzun saçları ağappaqdı. Rəngi solmuş köhnə mundiri Anna İvanovna zəmanəsinin hər b adamını andırırdı. Əsl alman şivəsilə danışdı. Atamın məktubunu ona verdim. Atamın adını eşitdikdə cəld mənə baxdı:

– Aman Allah, hələ dünənə kimi Andrey Petroviç özü sən yaşda idi, amma indi bax gör nə boyda oğlu var! Ah, vaxt necə tez ötür!

O, məktubu astadan açdı, ara-sıra bəzi qeydlər əlavə edərək oxumağa başladı:

“Mərhəmətli cənab Andrey Karloviç, ümidvaram ki, zati-aliləriniz...” Bu nə təşrifatdır? (Uuy, eyib deyilmi? Əlbəttə, intizam birinci şərtidir, lakin köhnə kamrada beləmi yazarlar?.. “Zati-aliləriniz unutmamışsınız ki...” Hm... “və o zaman... mərhum feldmarşal Min... səfərinə bir də Karolini”. Ehe, bruder! O, bizim köhnə kələklərimizi hələ də unutmamışmı?.. “İndi əsl mətləbə keçək... Mən bizim dəcəl oğlanı sizin yanınıza göndərdim...” Hm... “onun ağzına qantarğa vurub, ipini əlinizdə möhkəm saxlayınız!” Qantarğa nə deməkdir. Yəqin, rus məsəlidir... Burada atanız nə demək istəyir?

O, mənə müraciətlə bu təbirin mənasını soruşdu.

Mən məsumcasına cavab verdim ki:

– Yəni onunla mehribanlıqla dolanınız, çox da sıxmayın, bir az sərbəst buraxınız, qantarğa sözünün mənası belədir ki var.

– Hm... anlayıram... “onu çox da sərbəst buraxmayın...” Yox, görünür ki, qantarğa sözünün mənası o deyildir... “Onun pasportunu da bu məktubla göndərirəm”. Bəs pasport hanı? Hə, budur ha. “Semyonov alayından çıxarıb...” Yaxşı, yaxşı, hamısını edəcəyik... “Sizi köhnə bir dost və yoldaş sifətilə qucaqlamağa müsaidə ediniz...” Ha!... Nəhayət, yadına düşdü... və sairə və sairə...

O, məktubu oxuduqdan sonra, mənim pasportumu bir tərəfə qoyaraq:

– Yaxşı, əzizim – dedi, bunların hamısı düzələcək. Sən *** alayında zabit olacaqsan. Vaxt itirməmək üçün günü sabah Beloqorsk qalasına gedərsən, orada mərhəmətli və namuslu kapitan Mironovun komandasında olacaqsan. Orada əsl xidmətdə olub intizam öyrənəcəksən. Orenburqda sənin bir işin yoxdur, cavan adama avaralıq zərərdir. Bu gün isə bizdə nahar etməyinizi xahiş edirəm.

“İşlər getdikcə xarablaşır! – deyə öz-özümə düşündüm. – Az qala ana bətnində ikən qvardiya serjantı olmağımın mənə nə xeyri dəydi? Bu, mənə hara gətirib çıxartdı? Qırğız-qaysaq səhralarının hüdudundakı uzaq bir qalaya, filan alaya!..” Generalın qoca yavəri ilə bərabər üçlükdə nahar etdik. Süfrədə sərt alman qənaəti özünü göstərirdi. Deyəsən, mənim belə qarnizona tələsik göndərilməyim qismən generalın öz subaysayağı süfrəsi başında artıq bir qonaq görmək qorxusundan irəli gəlirdi. Ertəsi gün generalla vidalaşaraq təyin edildiyim yerə yola düşdüm.

III

fəsil

QALA

*İstehkamda yaşayıyıq,
Çörək yeyib, su içirik,
Qəddar düşmən bizim
süfrəyə əl atarsa,
Onlara yaxşı toy tutarıq,
Topları doldurub atəş açarıq.
Əsgər mahnısı*

*Köhnə adamlardır, atam...
“Nadan övlad” pyesindən*

Beloqorsk qalası Orenburqun qırx verstliyində idi. Yol Yaik çayının dik sahili boyunca gedirdi. Çay hələ donmamışdı, onun qurğuşun rəngli dalğaları ağ qarla örtülüb yekrəng sahillər arasında qaralırdı. Çayın o biri tərəfində qırğız səhraları uzanırdı. Mən kədərli düşüncələrə dalmışdım. Qarnizon həyatında könülaşan heç bir şey görmürdüm. Gələcək rəisim olan kapitan Mironovu sərt, acıqlı, öz

qulluğundan başqa heç nəyi düşünməyən, hər boş iş üçün məni quru çörək və su cirəsilə həbs etməyə hazır bir qoca kimi təsəvvür edirdim. Bu vaxt qaranlıq düşməyə başlamışdı. Biz çox sürətlə yol gedirdik. Mən arabaçımdan: “Qalaya hələ çoxmu var?” – deyə soruşdum. Arabaçı: “Uzaq deyil, odur, görünür”, – dedi. Mən ətrafı gözdən keçirərək heybətli istehkamlar, qüllələr və maneələr görmək ümidində idim, lakin tirdən hörülmüş hasarlarla əhatə olunmuş kiçik bir kənddən başqa heç nə görmədim. Kəndin bir tərəfində yarıya qədər qar altında qalmış üç-dörd ot tayası, o biri tərəfində isə taxta qanadlarını tənbel-tənbel aşağıya sallamış əyri bir dəyirman vardı.

Mən heyrətlə: “Bəs qala haradadır?” – deyə soruşdum. Arabaçı həmin kəndi göstərərək: “Canım, budur ha”, – deyə cavab verdi və biz həmin kəndə girdik. Darvazanın ağzında köhnə çuqun bir top vardı, küçələr dar və əyri, komalar alçaq, çoxu da küləşlə örtülü idi. Komendantın yanına sürmək əmrini verdim. Bir dəqiqə sonra araba taxtadan tikilmiş kilsənin yaxınlığında, uca bir yerdə kiçik, taxta bir evin qabağında dayandı.

Məni heç kəs qarşılamaı. Dəhlizə girib qapını açdım. Qoca bir hərbi əlili stul üstündə oturub, yaşıl mundirin dirsəyinə göy yamaq salırdı. Mən ona gəldiyimi xəbər verməsini əmr etdim. “Gəlin, əzizim, bizimkilər evdədir”, – deyə əlil cavab verdi. Qədim qaydada bəzənmiş təmiz bir otağa girdim. Bucaqda qab-qacaqla dolu bir dolab vardı, divardan şüşəli çərçivə içərisində zabit diplomu asılmışdı, onun yanında boyalı bayağı şəkillər vardı; bu şəkillər Kistrinin və Oçakovun alınmasını, gəlin intixabını və pişik dəfnini təsvir edirdi. Pəncərənin yanında isti canlılıq geymiş, başı yaylıqlı bir qarı oturmuşdu. Qarı, gözünün biri kor zabit mundiri geymiş bir qocanın əlinə keçirdiyi kələfin sapını yumaqlayırdı. Öz işinə davam edən qarı: “Nə istəyirsiniz?” – deyə soruşdu.

Mən hərbi xidmətə gəldiyimi, vəzifə almaq üçün kapitan cənablarının yanına göndərildiyimi söylədim. Bu sözlərlə mən komendant zənn etdiyim bir gözü kor qocaya müraciət edəcəkdim ki, qarı əzbərlədiyim sözləri ağızımda yarımçıq qoydu. “İvan Kuzmiç evdə yoxdur. Keşiş Gerasimin evinə qonaq getmişdir, heç fərqi yoxdur, əzizim, mən onun arvadıyam. Rica edirəm buyurub oturasınız!”. Qarı bir qızı səsleyib kiçik zabiti çağırmasını əmr etdi. Qoca tay gözilə maraqla

mənə baxırdı. “Cəsərət edirəm, – dedi, – siz hansı alayda xidmət edirsiniz?” Mən onun marağını təmin etdim. O, sözünə davam etdi: “Yenə cəsərət edirəm, nə üçün qvardiyadan çıxıb qarnizona gəldiniz?” Cavab verdim ki, komandanlıq belə lazım bildi. Qoca yorulmadan suallarını yağdırdı: “Yəqin, qvardiya zabitinə layiq olmayan münasibətsiz hərəkətlər üstündə”. Kapitanın arvadı ona: “Boş-boş çərənləmə, – dedi, – görürsən ki, oğlan yoldan gəlib, yorulubdur, sənə cavab verəcək halı yoxdur... (əlini bircə düz tut...)” Sonra mənə müraciət edərək: – Sən isə əzizim, bu uzaq yerə göndəriləyən üçün qəm yemə. Sən burada nə birincisən, nə də axıncı, dözərsən, öyrənərsən. Odur, Şvabrin Aleksey İvanıç adam öldürdüyünə görə beşinci ildir ki, buraya göndərilmişdir. Allah bilir, ağılı harada imiş ki, belə iş tutub: bir gün bir poruçiklə bərabər qılınclarını götürüb şəhər kənarına çıxırlar, orada qılınclarını sıyırıb düşürlər bir-birinin üstünə, Aleksey İvanıç isə iki şahidin yanında poruçiki öldürür. Buna nə ad qoymaq olar? Bəzən adamın bəsirət gözü bağlanır.

Bu dəqiqədə kiçik zabit içəri girdi. O, cavan və boylu-buxunlu bir kazakdı. Kapitanın arvadı ona: “Maksimıç, bu zabit ağaya təmiz bir mənzil ver”, – dedi. Kiçik zabit: “Baş üstə, Vasilisa Yeqorovna, – dedi, – cənabı İvan Polejayevin yanında yerləşdirimmiz?” Kapitan arvadı: “Olmaz, Maksimıç, – dedi, – İvan Polejayevin mənzili onsuz da dardır. O, bizim kirvəmidir, özü də bilir ki, biz onun hakimiyik. Cənab zabiti apar... adınız, atanızın adı nədir, əzizim?” “Pyotr Andreiç”. “Pyotr Andreiç, Semyon Kuzovun yanında yerləşdir. O, dələduzdur, atını bizim bostana buraxmışdır. Hə, daha nə var, Maksimıç, əmin-amanlıqdırmı?”

– Allaha şükür, sakitlikdir, – deyə kiçik zabit cavab verdi, ancaq kapral Proxorov hamamda Ustina Nequlina ilə bir ləyən isti su üstündə dalaşmışdır.

Kapitan arvadı bir gözü kor qocaya müraciət edərək:

– İvan İqnatıç! Proxorovla Ustinanın işlərinə bax, – dedi, – gör kim haqlı, kim günahkardır. İkisini də cəzalandır! Yaxşı, Maksimıç, sən get öz işinə! Pyotr Andreiç, Maksimıç sizi öz mənzilinə aparar.

Mən baş əyib çıxdım. Kiçik zabit məni çayın hündür sahilində qalanın lap kənarında bir daxmaya gətirib çıxardı. Daxmanın yarısını Semyon Kozovun ailəsi tutmuşdu, o biri yarısını isə mənə verdilər. Mənim sahəm arakəsmə ilə ikiyə bölünmüş səliqəli, təmiz bir

otaqdı. Saveliç otağa sahiblənib yerbəyər olmağa, mən isə ensiz pəncərədən çölə baxmağa başladım. Gözlərim qarşısında qəmli bir səhra uzanırdı. Yan tərəfdə bir neçə çəpəki koma vardı, küçədə toyuqlar dənələnirdi. Bir qarı, əlində təkne, artırmada durub donuzları səsleyirdi, onlar da mehriban bir xorultu ilə ona cavab verirdilər. Budur, mən öz gəncliyimi belə bir diyarda keçirməli idim! Ürəyim sıxıldı, pəncərədən çəkilib, şam eləmədən yatmaq üçün uzandım. Saveliç ah-vaya başladı: “Aman Allah, heç bir şey yemək istəmir. Uşaq xəstələnsə, xanım nə deyər?”

Ertəsi gün səhər təzəcə geyinməyə başlamışdım ki, qapı açıldı, alçaqboylu, qarabəniz, çirkin, lakin ifadəli üzü olan gənc bir zabıt içeri girdi. O, fransızca: “Təklifsiz olaraq sizinlə tanış olmağa gəldiyim üçün məni əfv edəsiniz, – dedi. Sizin gəldiyinizi dünən bildim, nəhayət, bir insan üzü görmək arzusu mənə elə hakim kəsildi ki, səbr edə bilmədim. Bir az burada yaşadığından sonra siz bunu anlarsınız”.

Mən, onun duel üstə qvardiyadan çıxarılıb bura göndərilən həmin zabıt olduğunu bildim. Şvabrin ağılı başında bir adamdı. Danışığı məzəli və kəskindi. O, komendantın ailəsini, onu əhatə edən cəmiyyəti və taleyimin məni gətirib çıxardığı bu yeri böyük bir nəşə ilə təsvir etdi. Mən ürəkdən gülüb şaqıldayarkən, komendantın dəhlizində mundirini yamayan həmin əlil içəri girdi və Vasilisa Yeqorovnanın adından məni nahara dəvət etdi. Şvabrin də mənəmlə bərabər getmək arzusunda olduğunu bildirdi.

Biz komendantın evinə çatdıqda meydançada saçları uzun, başlarına üçbucaqlı şlyapa qoymuş iyirmi nəfərə qədər qoca əlil gördük. Onlar sıraya düzölmüşdülər. Ucaboylu, gümrah bir qoca olan komendant onların önündə durmuşdu, başında papaq, əynində çinlisayağı xalat vardı. Bizi görüb yanımıza gəldi, mənə bir neçə mehriban söz söylədikdən sonra yenə qayıdıb komanda verməyə başladı. Biz dayanıb təlimə baxmaq istəyirdik ki, o, bizim Vasilisa Yeqorovnanın yanına getməimizi xahiş etdi və özü də tezliklə gələcəyini vəd etdi, “burada sizin baxacağınız bir şey yoxdur” – deyərək əlavə etdi.

Vasilisa Yeqorovna bizi çox sadə və səmimi qarşıladı. Mənəmlə kəhnə dostu kimi rəftar etdi. Əlil ilə Palaşka süfrəni düzəldirdilər. Komendant arvadı: “Bu gün bizim İvan Kuzmiç nə yaman təlimə

girişib! – dedi. – Palaşka, ağanı çağır, gəlsin nahar eləsin. Yaxşı, bəs Maşa hanı?” Bu anda on səkkiz yaşlı, girdəşifət, qırmızıyanaq, qumral saçlarını darayıb od kimi yanan qulaqlarının ardına salmış bir qız içəri girdi. İlk baxışda qız mənə o qədər də xoş gəlmədi. Mən ona bir qədər şübhə ilə baxdım, çünki Şvabrin kaipitanın qızı Maşanı mənə səfeh bir qız kimi təsvir etmişdi. Marya İvanovna bucaqda oturub tikiş tikməyə başladı. Bu zaman süfrəyə şorba gətirdilər. Vasilisa Yeqorovna ərini stol başında görməyib Palaşkanı ikinci dəfə onun dalınca göndərdi. “Ağaya söylə ki, qonaqlar gözləyir, şorba soyuyur, nə olub, təlim qaçmır ki, çağırın-bağırmağa sonra da vaxt tapar”. Az keçmədən kapitan bir gözü kor qocanın müşayiətilə gəldi. Arvadı ona: “Bu nədir, balam, – dedi, – yemək çoxdan süfrə üstündədir, amma səni dartıb gətirmək olmur”. “Qulluq işlərilə məşğuldum, Vasilisa Yeqorovna, əsgərciyəzlərimi öyrədirdim”, – deyə İvan Kuzmiç cavab verdi. Kapitan arvadı etiraz etdi: “Bəsdir, sən Allah, ancaq səs-küy salırsan ki, guya, əsgərləri öyrədirsən, əslində isə, nə onlar bir şey öyrənirlər, nə də sən öyrətdiyindən bir şey anlayırsan. Eviyədə oturub Allaha dua eləsəydin daha yaxşı olardı. Əziz qonaqlar, xahiş edirəm süfrəyə buyurasınız”.

Biz yeməyə oturduq. Vasilisa Yeqorovna bir dəqiqə belə susmur, arası kəsilmədən mənə sual verirdi: atam-anam kimdir, sağdırlarmı, harada yaşayırlar, varlıdırlarmı? Atamın üç yüz nəfər kəndlisi olduğunu eşidib dedi: “Gör dünyada nə qədər varlı adamlar var! Bizim isə, mənim əzizim, Palaşka adlı bircə xidmətçi qızımız var. Amma, Allaha şükür, dolanırıq. Ancaq bircə dərdimiz var: Maşa yetişmiş qızıdır, amma cehizinə bax: bir nann daraq, bir süpürgə, üç qəpik də pul (Allaha ağır getməsin!), bu pulla, ancaq bir dəfə hamama getmək olar. Mərhəmətli bir adam tapılsaydı, dərdimiz nə idi, yoxsa ki, evdə qalıb qarıyaçaqdır”.

Mən Marya İvanovnaya baxdım. O, qıpqırmızı qızardı, hətta boşqabına göz yaşı da düşdü. Mənim ona yazığım gəldi, tez söhbəti dəyişdim. Məqamına uyğun olmasa da, araya söz salmaq üçün dedim: “Mən eşitdim ki, başqırdlar sizin qalaya hücum etmək istəyirlər”. “Balam, bunu siz kimdən eşitdiniz?” – deyə İvan Kuzmiç soruşdu. “Orenburqda mənə belə dedilər”, – deyə cavab verdim. Kapitan: “Boş sözlərdir, – dedi. Bizdə çoxdandır əmin-amanlıqdır. Başqırdların gözləri qorxmışdır. Qırğızlar da dərslərini almışlar.

Zənn etmirəm ki, bizim tərəflərə soxulsunlar, əgər soxulsalar, onlara bir divan tutaram ki, on il ağrısını çəkərlər”. Mən kapitanın arvadına sarı dönərək: “Belə təhlükəli bir qalada qalmaqdan qorxmursunuzmu?” – dedim. “Adət etmişik, bala, – deyə o cavab verdi, – iyirmi il əvvəl, bizi alaydan buraya dəyişəndə, Allah göstərməsin, mən bu kafirlərdən elə qorxardım ki! Onların vəşaq dərilə papaqlarını görüb qıy vurduqlarını eşidəndə zəhrim yanları. İndi isə o qədər adət etmişəm ki, əgər gəlib onların qala yaxınlığında vurnuxduğunu xəbər versələr, heç yerimdən belə tərənəmərəm”.

– Vasilisa Yeqorovna çox qoçaq qadıdır, – deyə Şvabrin təşəxxüslə qeyd etdi. – İvan Kuzmiç özü şəhadət verə bilər.

İvan kuzmiç:

– Bəli, – dedi, qorxaq qadınlardan deyildir.

– Bəs Marya İvanovna necə, o da sizin kimi cəsurdurmu?

Anası cavab verdi:

– Yox, Maşa qorxaq qızıdır. İndiyə kimi tufəng səsindən qorxur: güllə atılanda tir-tir əsir. İki il bundan əvvəl, mənim anadan olduğum gün, İvan Kuzmiç bizim topdan atəş açdıqda, qız qorxudan az qaldı Allah rəhmətinə getsin. O gündən bəri bu məlun topdan daha atmırıq.

Süfrədən qalxdıq. Kapitanla arvadı yatmağa getdilər, mən də Şvabrinin yanına getdim, bütün axşamı onunla bərabər keçirdim.

IV

fəsil

DUEL

*Buyur, qabağında özünü tox tut,
Gör vücudunu necə dəlib-deşirəm.*

Knyajnin

Bir neçə həftə keçəndən sonra Beloqorsk qalasındakı həyatım nəinki düzələn kimi oldu, hətta xoş keçməyə başladı. Komendantın evində doğma adam kimi qəbul edilmişdim. Ər və arvad olduğca möhtərəm adamlardı. İvan Kuzmiç əsgər oğlu olduğu halda, zabitliyə qədər yüksəlmişdi, o, elmsiz və sadə bir adamdı, lakin son dərəcə

namuslu və mərhəmətli idi. Qayğısız və laqeyd təbiətinə uyğun olaraq, arvadı onu idarə edirdi. Vasilisa Yeqorovna qulluq işlərinə özünün təsərrüfat işləri kimi baxırdı, ona görə də qalanı da öz evi kimi idarə edirdi. Marya İvanovna bir az keçdikdən sonra artıq məndən hürkmürdü. Biz onunla yaxından tanış olmuşduq. Mən onun kamallı və həssas qız olduğunu gördüm. Özümün belə xəbərim olmadan mən bu mərhəmətli ailəyə bağlandım, hətta taygöz qarnizon poruçiki İvan İqnatiçlə də dostlaşdım. Şvabrin bu poruçikin Vasilisa Yeqorovna ilə gizli əlaqədə olduğunu uydurmuşdusa da, bu fikirdə zərrə qədər həqiqət yoxdu, amma bu, Şvabrini əsla narahat etmirdi.

Mənə zabitlik rütbəsi verilmişdi. Xidmət məni sıxmırdı. Allah əmanətində olan qalada nə yoxlama, nə təlim, nə də qarovul vardı. Komendant kefi gələndə hərdən bir əsgərlərə təlim verirdi, lakin onların sağ ilə solu tanımalarına hələ də müvəffəq ola bilməmişdi. Şvabrində bir neçə fransız kitabı vardı. Mən onları oxumağa başladım, məndə ədəbiyyata həvəs oyandı. Səhərlər mütaliə edir, tərcümə ilə məşğul olur, bəzən də şeir yazırdım. Naharı, demək olar ki, həmişə komendantgildə edirdim və günün qalan hissəsini də orada keçirirdim. Axşamları bəzən keşiş Gerasim öz arvadı Akulina Pamfilovna ilə bərabər ora gəlirdi. Ətrafdakı hadisələrin ilk carçısı həmişə bu keşiş arvadı olardı. Şvabrinlə hər gün görüşürdüm, lakin getdikcə onun söhbətləri mənə daha az xoş gəlirdi. Komendantın ailəsi haqqındakı daimi zarafatları, xüsusən Marya İvanovnaya dair acı eyhamları mənə əsla xoş gəlmirdi. Ünsiyyət üçün qalada başqa adamlar yoxdu, bunu mən heç arzulamırdım da.

Arada gəzən şayiələrə baxmayaraq, başqırdlar şuluqluq salmırdılar. Qalamızın ətrafında sükunət hökm sürürdü. Lakin bu sülh havası qəflətən daxili bir toqquşma ilə pozuldu.

Mən ədəbiyyatla məşğul olduğumu bir az əvvəl qeyd etmişdim. O zamana görə mənim ədəbi təcrübələrim pis deyildi. Aleksandr Petroviç Sumarokov bir neçə il sonra həmin yazılarımı tərifləmişdi. Bir dəfə bir mahnı yazmağa müvəffəq oldum və yazdığımdan razı qaldım. Məlumdur ki, yazıçılar bəzən məsləhət almaq bəhanəsilə, əslində, xeyirxah dinləyicilər axtarırlar. Mən də yazdığım mahnının üzünü köçürüb Şvabrinin yanına apardım, bütün qalada şairin əsərinə qiymət qoya biləcək adam, ancaq o idi. Balaca bir müqəddimədən sonra dəftərimi cibimdən çıxarıb, aşağıdakı şeirciyəzimi ona oxudum:

Yox edib qəlbimdə eşqi, əməli,
Ünutmaq istərəm mən o gözəli.
Azadlıq fikrilə qanad çalaraq,
İstərdim Maşadan olaydım uzaq.
Məni məftun edən o gözlər hər an
Qarşımda canlanıb durur hər zaman.
O gözlər aqlımı başımdan almış,
O gözlər könlümə yanar od salmış.
Maşa, bilirsən ki, çox bədbəxtəm mən.
Nə olar bir mənə mərhəmət etsən!
Bu qəddar taleyin əlində soldum,
Mən sənin vurğunun, əsirin oldum.

– Hə, necə yazmışam? – deyə Şvabrindən soruşdum və öz ələməmdə haqqım olduğunu düşündüyüm tərifi gözləməyə başladım.

Lakin hər zaman iltifatlı olan Şvabrin bu dəfə, əksinə, mahnımın yaxşı olmadığını söyləyib, məni son dərəcə məyus etdi.

Mən narazılığımı biruzə verməyərk:

– Nə üçün axı? – deyə soruşdum.

– Onun üçün ki, – deyə o cavab verdi, – belə şeirlər mənim müəllimim Vasili Kiriliç Tredyakovskiye layiqdir və onun aşiqanə meyxanalarını xatırladır.

Sonra o, dəftəri mənim əlimdən alaraq amansızlıqla hər şeirə, hər sözə ayrı-ayrı təhlil verib, zəhərli bir dillə mənə istehza etməyə başladı. Mən səbir edə bilmədim, dəftəri onun əlindən dartıb aldım və daha heç vaxt əsərlərimi ona göstərməyəcəyimi söylədim. Şvabrin mənim bu təhdidimə də güldü:

– Baxarıq, – dedi, – görək, öz sözünün üstündə nə cür duracaqsan! İvan Kuzmiçə naharda bir qrafın arağı lazım olduğu kimi, şeir yazanlara da dinləyici lazımdır. Hələ o, Maşa kimdir ki, burada hislərlə, məhəbbət iztirabları ilə ona müraciət edirsən? Marya İvanovna olmaya?

Mən qaşqabağımı tökərək:

– O, sənin işin deyil, – dedim, – O qız kim olursa olsun, nə sənin rəyinə, nə də vurduğun eyhamlara ehtiyac yoxdur.

Şvabrin getdikcə məni daha artıq əsəbiləşdirən bir əda ilə sözünə davam edərək:

– Oho! – dedi, – dəymədüşər bir şair və təvazökar bir aşıq!
Ancaq sən gəl mənim dostanə məsləhətimə qulaq as: uğur qazanmaq istəyirsənsə şeirlə işə girişməyini məsləhət görmürəm.

– Bu nə deməkdir, cənab? Lütfən izah edin!

– Kəməli-məmnuniyyətlə. Əgər Maşa Mironovanın qaranlıq qovuşanda yanına gəlməsini istəyirsənsə, bu incə şeirlər əvəzinə ona bir cüt sırğa bağışla.

Qan beynimə vurdu. Güclə qəzəbimi udaraq:

– Niyə onun haqqında bu fikirdəsən? – deyə soruşdum.

– Çünki təcrübəm sayəsində onun təbiət və adətini bilirəm, – deyə o, istehzal bir təbəssümlə güldü.

Mən hirsimdən dəli kimi bağırdım.

– Yalan deyirsən, əclaf! Utanmadan, həya etmədən yalan deyirsən!

Şvabrinin siması dəyişdi. Əlimi bərkdən sıxaraq:

– Bu, sənə baha oturacaq, – dedi. Sən mənim duelə çıxmaq tələbimi qəbul etməli olacaqsan.

Mən sevinclə:

– Buyur, nə vaxt istəsən, hazırım! – deyə cavab verdim. Bu dəqiqə mən onu parçalamağa hazırdım.

Mən o saat İvan İqnatçinin yanına getdim. O, əlində iynə, komendant arvadının tapşırığı ilə qış üçün qurudulacaq göbələkləri sapa düzməklə məşğuldu.

Məni görcək:

– A... Pyotr Andreiç, xoş gəlmisiniz! – dedi. Nə əcəb sizdən? Bizə bir qulluğunuz varsa, buyurun!

Mən qısa olaraq, Aleksey İvaniçla savaştığımı ona anladım və dueldə mənim sekundantım olmasını xahiş etdim. İvan İqnatçı diqqətlə mənə qulaq asdı və tay gözünü bərəltədi!

– Buyurursunuz ki, – dedi, – siz Aleksey İvanoviçi qılıncdan keçirmək istəyirsiniz və məni də bu işə şahid çəkmək arzusundasınız?

– Bəli. Belədir.

– Amanın günüdür. Pyotr Andreiç, siz nə oyun çıxarırsınız? Siz Aleksey İvanovla söyüşmüsünüz? Nə böyük iş imiş! İt hürər, karvan keçər. O, sizə yaman deyib, siz də cavabını qaytarın; burnunuza vurub, siz də onun qulağına ilişdirin, qurtarsın getsin; sonra biz sizi barışdırarıq. Yoxsa yaxın bir adamı öldürmək yaxşı işdirmi? Əgər siz onu öldürsəniz, yenə dərd yarıdır, mənim özümün də ondan çox

xoşum gəlmir. Ağam, birdən o, sizi dəlik-deşik elədi? Onda nə olsun? Peşmançılığı sonra kim çəksin?

Ehtiyat və ağılla danışan poruçikin mülahizələri məni əzmimdən döndərmədi. Mən öz fikrimdə qaldım.

İvan İqnatiç:

– Özünüz bilərsiniz, – dedi, – nə cür məsləhət bilirsiniz, elə edin. Ancaq mən nə üçün bu işə şahid olmalıyam? Bir-birilə dalaşan adamları görməmişəm, nədir? Allaha şükür, isveçlərlə də vuruşmuşam, türklərlə də, hər üzünü görmüşəm.

Mən sekundantın vəzifəsini birtəhər ona anlatmağa başladım, lakin İvan İqnatiç qətiyyənlə məni anlaya bilmədi və dedi:

– İxtiyar sizindir, mən isə bu işə ancaq o cür qarışa bilərəm: İvan Kuzmiçin yanına gedib vəzifəm xatirinə ona xəbər verərəm ki, qala daxilində dövlət mənafeyi əleyhinə cinayət hazırlanır və əgər lazımdırsa qoy komendant cənabları bir ölçü götürsün...

Mən qorxuya düşüb İvan İqnatiçə yalvardım ki, komendanta heç bir şey söyləməsin, güclə onu razı saldım, nəhayət, o, mənə söz verdi. Mən də ondan əl çəkməyə qərar verdim.

Adətim üzrə axşamı komendantın evində keçirdim. Heç bir şübhə oymamaq və tənqəd gətirən suallardan canımı qurtarmaq üçün özümü şən və laqeyd göstərməyə çalışırdım, lakin etiraf edirəm ki, mənim vəziyyətimdə olanların sonradan öyündükləri kimi, çox da soyuqqanlı deyildim. Bu axşam mən şəfqət və nəvazişə möhtac kimi idim. Marya İvanovna mənə həmişəkindən daha xoş gəlirdi. “Bəlkə, onu sonuncu dəfə görürəm”, – deyə fikirləşdikdə qəlbim rıqqətlə dolurdu. Şvabrin də gəlib çıxdı. Mən onu kənara çəkib İvan İqnatiçlə olan danışığıma xəbər verdim. O, soyuq bir tərzdə:

– Bizə sekundant nə lazımdır? – dedi. Onlarsız da keçinə bilərik.

Biz qala yanındakı ot tayaları arxasında vuruşmağı və sabah səhər saat yeddide orada olmağı qətlə etdik. Biz, görünür, o dərəcə dostanə söhbət edirdik ki, İvan İqnatiç sevindiyindən ağızdan söz qaçırdı. O, məmnun halda mənə:

– Çoxdan belə etməliydiniz, – dedi. Dəli dostluq ağıllı düşməncilikdən yaxşıdır. Nə namusbazlıqdır, can sağ olsun!

Bucaqda kartla fala baxan komendantın arvadı:

– İvan İqnatiç, nə dedin? Mən eşidə bilmədim? – deyə soruşdu.

İvan İqnatiç üzumdəki narazılıq əlamətini görüb, verdiyi vədi xatırladı, tutuldu və bilmədi nə desin. Şvabrin onun dadına çatdı.

– İvan İqnatiç barışdığımız üçün razılıq edir, – dedi.

– Sən kimlə dalaşmışdın, balam?

– Pyotr Andreiçlə aramızda az qala böyük bir dava olacaqdı.

– Nə üstündə?

– Tamam boş bir şey üstündə, Vasilisa Yeqorovna, bir mahnı üstündə.

– Gör ha, nə üstündə dalaşırlar! Mahnı üstündə!.. Yaxşı, nə olmuşdu ki?

– Belə oldu. Pyotr Andreiç bu yaxınlarda bir mahnı yazmışdı, bu gün mənə oxuyurdu, mən də öz sevdiyim havanı oxumağa başladım.

Kapitan qızı

Gecələr gəzmə obanı, düzü...

Arada inciklik oldu. Pyotr Andreiç əvvəlcə acıqlandısa da, sonra başa düşdü ki, kimin könlü nəyi istərsə onu da oxuya bilər. Məsələ də bununla qurtardı.

Şvabrinin həyasızlığı az qaldı məni özümdən çıxarsın. Lakin məndən başqa heç kəs onun qaba eyhamlarını anlamamışdı. Hər halda, heç kəs buna əhəmiyyət verməmişdi. Mahnı söhbəti uzanıb şairlərin üstünə gəldi, komendant şeir yazanların hamısının əxlaqsız və əyyaş olduğunu qeyd edərək, şairliyin qulluq işlərinə zidd olduğunu və heç bir yaxşı nəticəyə gətirib çıxarmayacağı üçün şeir yazmaqdan vaz keçməyi tövsiyə etdi.

Şvabrinin mənimlə bərabər məclisdə olmasına dözə bilmirdim. Bir az sonra komendant və onun ailəsilə xudahafizləşib evə gəldim. Qılıncımı gözdən keçirib ucunu yoxladım, səhər saat yeddiyə az qalmış məni oyatmasını Saveliçə tapşırıb yatdım.

Ertəsi gün, təyin edilmiş saatda, ot tayalarının arxasında durub düşmənimizi gözləyirdim. Çox çəkmədi ki, o da gəldi. Mənə:

– Gəlib bizi tapa bilərlər, – dedi. Tələsmək lazımdır.

Biz mundirlərimizi çıxarıb tək-cə arxalıqda qaldıq və qılınclarımızı sıyırdıq. Bu anda İvan İqnatiç beş nəfər əlillə bərabər ot tayalarının dalından çıxdı. Komendantın yanına getməyimizi tələb etdi. Biz təəssüflə tabe olduq, əsgərlərin əhatəsində İvan İqnatiçin arxasınca

qalaya doğru getdik. İvan İqnatiç isə böyük təşəxxüslə bizi komendantın yanına aparmaqda idi.

Komendantın evinə girdik. İvan İqnatiç qapını açıb, təntənə ilə:

– Gətirdim, – deyə səsləndi.

Bizi Vasilisa Yeqorovna qarşıladı.

– Ay sizə qurban olum, bu nə işdir? Nə var, nə olub axı? Bizim qalada adam öldürməyi dəb salmaq! İvan Kuzmiç, bunları bu saat dama sal! Pyotr Andreiç, Aleksey İvaniç, qılınclarınızı bura verin! Palaşka, bu qılıncları apar çardağa at! Pyotr Andreiç, səndən bunu gözləməzdim. Heç utanmırsan? Sən niyə Aleksey İvaniçə qoşulursan? O, adam öldürdüyü üçün qvardiyadan çıxarılıb, o heç Allaha da inanmır. Sənə nə olub? Onun tökdüyünü yığmaq istəyirsən?

İvan Kuzmiç arvadının fikri ilə tamam şərək idi, onun sözüne qüvvət verirdi:

– Yalan deyil ki, Vasilisa Yeqorovna doğru deyir. Əsgəri nizamnamədə duel rəsmən qadağan edilmişdir.

Palaşka isə fürsəti fövtə vermədi, qılınclarımızı götürüb çardağa apardı, mən özümü saxlaya bilməyib güldüm. Şvabrin öz ciddiyətini qoruyurdu. O, soyuqqanlıqla kapitanın arvadına dedi:

– Sizə bəslədiyim hörmətə baxmayaraq, yenə də deməliyəm ki, nahaq yerə zəhmət çəkib bizi mühakimə edirsiniz. Bu məsələni İvan Kuzmiçə həvalə edin, bu, onun işidir.

Komendant arvadı etiraz etdi:

– Niyə, balam! Məgər ərlə arvadın canı bir qəlbə deyilmi, torpaqları bir yerdən götürülməyibmi? İvan Kuzmiç, bu saat onların ikisini də ayrı-ayrı bucaqlarda, çörək və su cirəsilə dustaq et ki, ağılları başlarına gəlsin. Qoy keşiş Gerasim onları tənbeh eləsin, Allaha yalvarıb tövbə etsinlər və adamların qabağında da xəcalət çəksinlər.

İvan Kuzmiç nəyə qərar verəcəyini təyin edə bilmirdi. Marya İvanovnanın rəngi ağappaq idi. Tufan yavaş-yavaş sakitləşdi, komendant arvadı soyudu və bizi öpüşməyə məcbur etdi. Palaşka qılınclarımızı gətirib özümüzə verdi. Biz barışmış kimi komendantın yanından çıxdıq. İvan İqnatiç bizi müşayiət edirdi.

Mən ona acıqlandım:

– Heç utanmırsınız, mənə söz verdiyiniz halda, gedib, yenə də komendanta xəbər verirsiniz?

– Allaha and olsun, mən İvan Kuzmiçə heç bir söz deməmişəm, – deyə o cavab verdi. Vasilisa Yeqorovna məni divara dirəyib hamısını öyrəndi. Komendantın xəbəri olmadan bütün tədbirləri o, özü gördü... Amma, Allaha çox şükür ki, iş belə qurtardı.

Bu sözlərdən sonra İvan İqnatiç evə qayıtdı, Şvabrinlə mən razı qaldıq. Mən ona: “Bizim işimiz bununla qurtara bilməz”, – dedim.

Şvabrin: “Əlbəttə, – dedi, – siz öz dikbaşlığınız üçün qanınızla mənə cavab verəcəksiniz. Lakin, ehtimal ki, bizi güdəcəklər. Bir neçə gün özümüzü barışmış kimi göstərməliyik. Xudahafiz!” Aramızda heç bir iş olmamış kimi ayrıldıq.

Komendantın evinə dönərək, mən, adətim üzrə, Marya İvanovnanın yanında oturdum. İvan Kuzmiç evdə yoxdu. Vasilisa Yeqorovna ev işlərilə məşğuldu. Biz yavaşdan danışırıdık. Şvabrinlə dalaşmaqla hamını nigaran etdiyimə görə Marya İvanovna mehriban bir ifadə ilə məni məzəmmət edirdi.

O, mənə deyirdi:

– Sizin qılıncla vuruşmaq niyyətində olduğunuzu eşitdikdə nitqim kəsildi. Kişilər necə qəribədirlər! Bir həftə sonra yadlarından çıxaracaqları bir söz üçün onlar nəinki bir-birini doğramağa hazırdırlar... bəlkə də, həyat və taleyini onlara bağlayanların... Lakin mən əminəm ki, bu davanın baisi siz olmadınız. Yəqin, Aleksey İvaniç müqəssirdir.

– Nə üçün belə düşünürsünüz, Marya İvanovna?

– Yəqin belədir. O, çox məsxərəçidir, mən Aleksey İvaniçi sevmirəm. Mən ondan ikrah edirəm. Qəribə burasıdır ki, onun da məndən xoşu gəlməməsini əsla istəməzdim, bu, məni son dərəcə narahat edərdi.

– Marya İvanovna, necə bilirsiniz, siz onun xoşuna gəlersiniz ya yox?

Marya İvanovna kəkələdi və qızardı:

– Mənə elə gəlir ki, onun xoşuna gəlirəm.

– Nə üçün sizə belə gəlir?

– Ona görə ki, məni almaq istəyirdi.

– Almaq istəyirdi! O, sizi almaq istəyirdi? Nə zaman?

– Keçən il, sizin gəlişinizdən iki ay əvvəl.

– Siz getmədiniz?

– Özünüz görürsünüz, Aleksey İvaniç ağıllı adamdır, yaxşı fəmiyyətdədir, varlıdır. Amma gəlinlik duvağı altında, hamının gözü

qabağında onunla öpüşmək lazım gələcəyini fikrimə gətirəndə... heç vaxt, heç bir firavanlıq müqabilində bunu edə bilmərəm!

Marya İvanovnanın sözləri mənim gözlərimi açdı və bir çox şeyləri aydınlaşdırdı. Şvabrinin onun üzərinə nə üçün çırkab atdığıнын səbəbini anladım. Ehtimal ki, o, bizim bir-birimizə olan meylimizi görüb, aramızda soyuqluq yaratmaq istəyirdi. Bizim dalaşmağımıza səbəb olan sözlər indi mənə daha iyrenc görünməyə başladı, çünki bu, qaba və nalayiq bir istehzadan artıq əvvəlcədən düşünülmüş iftira idi. Bu həyasız iftiraçını cəzalandırmaq arzusu məndə daha da artdı və mən fürsət gözləməyə başladım.

Mən çox gözləmədim. O biri gün, qafiyə intizarı ilə qələmin ucunu çeynəyərək bir elegiya yazmaqla məşğul ikən Şvabrin pəncərəmi döydü. Mən qələmi yerə qoyub qılıncımı götürdüm. Onun qarşısına çıxdım.

Şvabrin dedi:

– Nə üçün təxirə salaq? İndi bizi güdmürlər. Çayın qırağına enək! Orada heç kəs bizə mane olmaz.

Biz səssizcə aşağıya endik. Dik cığırla düşərək, lap çayın kənarında dayandıq və qılınclarımızı sıyırdıq. Şvabrin məndən usta idi, lakin mən ondan qüvvətli və cəsurdum. Müsyö Bopre keçmişdə əsgər olduğu üçün qılınc oynatmaq üzrə mənimlə məşq etmişdi, indi mən onun dərslərindən istifadə edirdim. Şvabrin mənim bu qədər qorxulu düşmən olacağımı gözləməirdi. Uzun zaman biz bir-birimizə heç bir ziyan vura bilmədik, nəyahət, Şvabrinin zəifləməyə başladığını duyaraq, mən cəld hücumu keçdim və demək olar ki, onu sıxışdırıb lap çaya saldım. Birdən mən adımın ucadan çağırıldığını eşitdim. Dönüb baxanda Saveliçi yoxuşaşağı cığırla mənə tərəf yürürən gördüm... Bu anda sağ çiyimdən aşağı, döşümdən bərk yaralandığımı hiss etdim, yerə yıxıldım və özümdən getdim.

V
fəsil

SEVGİ

*Ay qız, ay qız, gözəl qız!
Çox cavan ikən ərə getmə,
Atandan və anandan soruş.
Ağıl-kamal qazan, ay qız,
Qohum-əqrəbandan soruş,
Ağıl-kamal qazan, cehiz yığ.*

Xalq mahnısı

*Əgər məndən yaxşısını tapsan, məni unudacaqsan,
Əgər məndən pisini tapsan, məni xatırlayacaqsan.*

Xalq mahnısı

Ayıldıqda bir xeyli vaxt fikrimi toplaya bilmədim və mənə nə olduğunu başa düşmədim. Tanımadığım bir otaqda, çarpayıda yatmışdım və özümü çox zəif hiss edirdim. Saveliç əlində şam, qarşımda durmuşdu. Kim isə döşümə və çiynimə bağlanmış sarğıları ehtiyatla, qorxa-qorxa açırdı. Yavaş-yavaş fikrim aydınlaşdı. Duela çıxdığımı xatırlayıb, yaralandığımı anladım. Bu zaman qapım cırıldı.

Bir səs pıçıltı ilə: “Hə, necədir?” – deyə soruşdu və mən bu səsdən titrədim. Saveliç köks ötürərək: “Heç bir dəyişiklik yoxdur. Beşinci gündür ki, özünə gəlmir”, – deyə cavab verdi. Mən çevrilmək istədim, lakin bacarmadım. Yalnız güclə: “Mən haradayam? Burada kim var?” – deyə bildim. Marya İvanovna çarpayıma yaxınlaşıb, mənə tərəf əyildi: “Necəsiniz, özünüzü necə hiss edirsiniz?” – dedi. Mən zəif səslə dedim: “Şükür olsun Allaha... sizsinizmi, Marya İvanovna? Mənə deyin görüm...” Mən artıq danışa bilməyib susdum. Saveliç içini çəkdi, sevincdən üzü güldü: “Ayıldı! Ayıldı! – deyə səsləndi. – Allah, sənə şükür! Ah, Pyotr Andreiç, məni yamanca qorxutdun! Zarafatdırmı, beş gün, beş gecədir!..” Marya İvanovna onun sözünü kəsdi: “Onunla çox danışma, Saveliç, o, hələ zəifdir”.

Marya İvanovna otaqdan çıxıb yavaşca qapını örtüdü. Həyəcan və təşviş içində idim. Demək, mən komendantın evində idim və Marya İvanovna mənim yanıma gəlmişdi. Saveliçə bir neçə sual vermək

istədim, lakin qoca başını bulayıb qulaqlarını tutdu. Mən dilxor olaraq gözlərimi yumdum və tez yuxuya getdim.

Oyandıqda Saveliçi çağırıdım. Amma onun əvəzinə Marya İvanovnanı başım üstündə gördüm, o, mələk səs ilə məni salamladı. Bu dəqiqə mənə hakim olan xoş hissi ifadə etməkdən acizəm. Onun əlini tutub, rıqqətli göz yaşlarımla üzümü əlinə sürtdüm.

Maşa əlini geri çəkirdi... birdən dodaqları yanağıma toxundu və mən onun isti, tərəvətli öpüşünü hiss etdim. Elə bil, bütün bədənim od tutub yandı. “Sevimli və mehriban Marya İvanovna, – dedim, – mənim arvadım ol, məni xoşbəxt elə!” O özünü ələ alaraq, əlini geri çəkdi: “Allah xatirinə, sakit olunuz, – dedi, – siz hələ təhlükədəsiniz: yara açıla bilər. Heç olmasa, özünüzi mənim üçün hiyf ediniz!” Bu sözlərlə o, məni məftunluq və sevinc içərisində qoyub getdi. Səadət mənə can verdi. O, mənim olacaq! O, məni sevirl Bu fikir bütün varlığıma hakim oldu.

Bu gündən halım getdikcə yaxşılaşırdı. Qalada başqa bir həkim olmadığı üçün məni alay dəlləyi müalicə edirdi və şükür olsun ki, əlləməlik etməirdi. Gənclik və təbabət sağalmamı sürətləndirdi. Komentantın bütün ailəsi mənə qulluq edirdi. Marya İvanovna yanımdan ayrılmırdı. Təbiidir ki, əlimə fürsət düşən kimi mən yenə də yarımçıq qalmış məhəbbət etirafımı davam etdirirdim. Marya İvanovna səbir ilə məni dinləyirdi. Heç bir süni naz satmadan mənə səmimi meyli olduğunu etiraf edir və bu səadətinin ata-anasını da sevindirəcəyini söyləyirdi. Sonra isə: “Lakin yaxşıca düşün, – deyər əlavə edirdi, sənin ata-anan tərəfindən maneçilik olmayacaq ki?”

Mən fikrə getdim. Anamın mehribanlığına şübhəm yoxdu, lakin atamın təbiətini və təfəkkür tərzini bildiyimdən hiss etdim ki, bu məhəbbətim ona o qədər də təsir etməyəcək və o, buna ancaq bir adamın sərəməliyi kimi baxacaqdır. Mən təmiz bir ürəklə Marya İvanovnaya bunu etiraf etdim. Bununla bərabər, ata-ana xeyir-duasını almaq üçün bu barədə mümkün qədər şirin bir dillə atama məktub yazmağa qərar verdim. Mən məktubu Marya İvanovnaya göstərdim. Məktub ona o qədər təsirli və qaneedici göründü ki, o, nəticənin uğuruna şübhə etmədi və gəncliyinin, məhəbbətinin bütün inamı ilə nəvazişkar qəlbinin hissiyyatına qapıldı.

Şvabrinlə mən sağaldığımdan ilk günlərində barışdım. İvan Kuzmiç duel üçün məni məzəmmət edərək dedi: “Eh, Pyotr Andreiç!

Səni həbs etməli idim, lakin sən onsuz da cəzanı almısan. Aleksey İvanıç isə hələ də çörək mağazasında göz altında həbsdə oturmuşdur. Qılıncını da Vasilisa Yeqorovna sandığa qoyub qıvıllamışdır. Qoy ağlını başına yığsın və peşman olsun”. Mən o qədər xoşbəxt idim ki, ürəyimdə kin və qərəz saxlamaq iqtidarında deyildim. Şvabrin üçün təvəqqe eləməyə başladım. Mehriban komendant, arvadının razılığı ilə onu azad etməyi qərara aldı. Şvabrin yanıma gəldi, aramızda baş verən hadisəyə görə dərinədən təəssüf etdi; bütün günahların onda olduğunu boynuna alaraq, olub-keçəni unutmağımı xahiş etdi. Təbiət etibarilə kinli adam olmadığım üçün səmimiyyətlə baş verən incikliyi və onun mənə vurduğu yaranı əfv etdim. Onun iftira və böhtanlarına təhqir edilmiş izzəti-nəfsinin, rədd edilmiş məhəbbətinin səbəb olduğunu düşünərək, bədbəxt rəqibimi alicənablıqla bağışladım.

Tezliklə sağalıb ayağa qalxdım və öz evimə köçdüm. Göndərdiyim məktuba səbirsizliklə cavab gözləyirdim, ümid etməyə gümanım gəlmir, lakin qəmginlik hissini boğmağa çalışırdım. Vasilisa Yeqorovna və onun ərilə bu xüsusda hələ danışmamışdım, amma mənim təklifim onları heyrətə salmamalı idi. Nə mən, nə də Marya İvanovna öz hislərimizi onlardan gizlətməyə çalışmırdıq, biz əvvəlcədən onların bu xeyir işə razı olacağına əmin idik.

Nəhayət, bir səhər Saveliç əlində məktub içəri girdi. Mən ürək çırpıntısı ilə məktubu aldım. Ünvan atamın xətti ilə yazılmışdı. Bu, məni mühüm bir hadisəyə qarşı hazırladı, çünki adətən, indiyə qədər məktubu mənə anam yazırdı, atam isə məktubun axırına bir neçə sətir əlavə edirdi. Mən uzun müddət zərfi açmayıb üstündəki təntənəli yazını dönə-dönə oxudum: “Orenburq quberniyası, Belqorsk qalasına. Oğlum Pyotr Andreyeviç Qrinyova”. Mən kağızın üzərindəki xətdən məktubun nə ruhda yazıldığını duymağa çalışırdım; nəhayət, məktubu açmağa qərar verdim və birinci sətirdən anladım ki, iş xarəbdir. Məktubun məzmunu belə idi:

“Oğlum Pyotr! Mironovun qızı Marya İvanovna ilə evlənmək üçün bizdən xeyir-dua almaq niyyətilə göndərdiyin məktubu bu ayın on beşində aldıq. Mən bu nikah üçün sənə nəinki xeyir-dua və razılıq vermək fikrində deyiləm, hələ bir hazırlaşım ki, ora gəlib, etdiyən azğınlıqlar üçün, zabit rütbəsində olduğuna baxmayaraq, sənə bir yaxşı qulaqburması verim, çünki sən özün kimi bir sərsəri

ilə duelə çıxaraq, vətən müdafiəsi üçün sənə təslim edilən qılıncı öz yerində işlətməyə layiq olmadığını isbat etdin. Dərhal Andrey Karloviçə yazıb təvəqqe edəcəyəm ki, səni Belqorsk qalasından uzaq bir yerə dəyişdirsin, bəlkə, onda aqlın başına gələ. Anan duelə çıxdığını və yaralandığını bilib qüssədən xəstələndi, indi də yatır. Belə getsə, səndən nə çıxacaqdır? Allaha dua eləyirəm ki, sən düzələsən, amma Allah-taalanın böyük mərhəmətinə ümid etməyə məndə cürət yoxdur.

Atan A.Q."

Bu məktub məndə müxtəlif ehtiraslar oyatdı. Atamın səxavətlə işlətdiyi amansız ifadələr məni bərk təhqir etdi. Marya İvanovna haqqındakı sayğısız işarəsi nəzakətsiz olduğu qədər də ədalətsizdi. Belqorsk qalasından başqa yerə köçürülmək fikri məni dəhşətə saldı, lakin anamın xəstəliyi məni hər şeydən artıq kədərləndirirdi. Saveliçə qarşı ürəyimdə qəzəbimi artırdı, çünki duel haqqında ancaq onun ata-anama xəbər verdiyini şübhə etmirdim. Danışqal otağında o tərəf-bu tərəfə addımlayaraq Saveliçin qabağında dayandım, qəzəblə gözlərinin içinə baxaraq dedim: "Görünür, sənin ucbatından yaralandığım və bir ay ölüm ayağında yatdığım sənə bəs deyildir, indi də anamı öldürmək istəyirsən?"

Saveliç heyrətindən donub qaldı. "İnsafın olsun, cənab, – deyib, az qaldı aqlasın, – bu nə sözdür danışsın? Sənin yaralanmağına səbəb oldum? Bir Allah şahiddir ki, mən öz sinəmi irəli verib səni Aleksey İvanıçın qılıncından qorumaq üçün yüyürdüm! Bu məlun qocalığım mane oldu. Mən sənə anana neyləmişəm ki?" "Neyləmişən? – deyə cavab verdim. Məktub yazıb məndən xəbərçilik eləməyi səndən kim xahiş etmişdi? Səni mənim yanıma casus qoyublar?" Saveliç göz yaşları ilə: "Mən səndən xəbərçilik eləmişəm?! – dedi. Allah, sən özün saxla! Elə isə buyur, oxu, gör ağa mənə nə yazır: səndən necə xəbərçilik etdiyimi görərsən".

O, cibindən bir məktub çıxartdı və mənə aşağıdakı sözləri oxudu:

"Heç utanmırsan, qoca köpək! Sənə bərk-bərk tapşırıdığımıza baxmayaraq, oğlum Pyotr Andreiç haqqında mənə məlumat vermirsən. Onun dəcəllikləri haqqında özgələr mənə yazmağa məcbur olurlar. Sən öz vəzifəni və ağanın əmrini beləmi yerinə yetirirsən? Qoca köpək, həqiqəti gizlətdiyin və oğlumun dəcəlliklərinə

göz yumduğun üçün səni donuz otarmağa göndərəcəyəm. Bu məktubu alan kimi onun səhhəti haqqında tez mənə xəbər yazmağımı əmr edirəm, mənə onun sağaldığını yazırlar, sən yaz görüm, o, harasından yaralanıb və onu yaxşı sağaldıblarmı?”

Savəliçin mənim qarşımda günahsız olduğu aşkardı, əbəs yerə qocanı təhqir etmiş və ondan şübhələnmişdim. Mən ondan üzr istədim, lakin qoca təsəlli tapmırdı. O təkrar edirdi: “Gör mən nə günə qalmışam, ağalarımndan nə cür iltifat görürəm! Mən qoca köpəyəm, donuz otaranam, üstəlik, sənin yaralanmağına da səbəb olan mənəm!.. Yox, Pyotr Andreiç! Bunların hamısının baisi mən yox, o məlun müsyödür. O, sənə dəmir şiş oynatmağı və ayağını yerə döyməyi öyrətdi, elə bil ki, şiş oynatmaqla, təpik yerə döyməklə yaman adamın şərindən qurtarmaq olar. Bəli, müsyöünü dəvət edib, artıq pul xərcləmək bununçünmüş!”

Yaxşı, belə isə mənim haqqımda atama kim xəbər vermişdi? Generalımı? Lakin, deyəsən, o, mənim qeydimə o qədər də qalmırdı. İvan Kuzmiç isə mənim duelim haqqında raport verməyi lazım görməmişdi. Mən müxtəlif təxminlər içində çaşıb qalmışdım. Şvabrindən şübhələnməyə başladım. Bu xəbərçilikdən, ancaq o, mənfəətbərdar ola bilərdi, çünki, beləliklə, məni qaladan uzaqlaşdırmaq, komendantın ailəsilə münasibətimi kəsmək mümkündür. Bütün bunları Marya İvanovnaya xəbər verməyə getdim. O, məni artırmada qarşıladı. Məni gördükdə: “Sizə nə olub? – dedi, – rənginiz ağappaqdır!” Atamın məktubunu ona verərək: “Hər şey bitdi!” – dedim. Onun da rəngi ağardı. Məktubu oxuduqdan sonra titrəyən əllərilə mənə qaytardı və titrək səslə dedi: “Görünür, qismətim belə imiş... Ata-ananız məni öz ailələrinə qəbul etmək istəmirlər. Allahın əmrindən çıxmaq olmaz. Bizə nə lazım olduğunu Allah bizdən yaxşı bilir. Çarə nədir, Pyotr Andreiç, bari, siz xoşbəxt olun!..” Mən onun əlindən tutaraq: “Bu ola bilməz”, – deyə çığırdım.

– Sən məni sevirsən, mən isə hər şeyə hazırım... Gedək sənin ata-ananın ayaqlarına düşək, onlar sadə adamlardır, daşürəkli, təkəbbürlü ağalar deyillər... Onlar bizə xeyir-dua verərlər, biz də nikahımızı kəsdiririk... sonra isə mən əminəm ki, atamı da yumşaldırıq, anam isə bizim tərəfimizi saxlayacaqdır. Atam məni əfv edər.

– Yox, Pyotr Andreiç, – deyə Maşa cavab verdi, – ata-ananın xeyir-duası olmadan mən sənə getməərəm. Onların xeyir-duası

olmasa sən xoşbəxt olmazsan. Allahın iradəsinə tabe olaq. Əgər öz qismətini tapsan, ya başqasını sevsən, Allah köməyin olsun, mən sizin hər ikinizə...” Birdən o ağlayıb getdi, mən onun arxasınca otağa girmək istədim, lakin özümü saxlaya bilməyəcəyimi hiss edərək qayıdıb evə gəldim.

Dərin bir dalğınlıq içərisində oturmuşdum ki, Saveliç birdən-birə məni xəyal aləmindən ayıltı. O, mənə bir vərəq yazılı kağız uzadıb: “Baxın, cənab, – dedi, – görün, mən öz ağımdan xəbərçilik edərdəmmi? Ata ilə oğulun arasına girmək istəyirdəmmi?” Mən kağızı aldım: bu, Saveliçin atamdan aldığı məktuba yazdığı cavab idi:

“Sevgili vəli-nemətimiz və atamız Andrey Petroviç! Göndərdiyiniz iltifatlı məktubu aldım. Guya, ağıamın əmrinə əməl etmədiyimə görə sadıq qulunuz qəzəbiniz tutmuşdur. Amma mən qoca köpək deyiləm, sizin sədaqətli nökrinizəm, ağıamın əmrlərinə əməl edirəm, həmişə sizə ıxlas ilə xidmət etmişəm və saçımı, saqqalımı da bu yolda ağıartmışam. Pyotr Andreiçin yarası haqqında bir şey yazmadığıma səbəb odur ki, sizi boş yerə qorxutmaq istəməmişdim, eşitdiyimə görə, Avdotya Vasilyevna onsuz da xəstələnmişdi, indi onun səhhəti barədə Allaha dua edirəm. Pyotr Andreiç sağ çiyinin altından, döşündən, sümüyünün lap üstündən yaralanmışdı, yarının dərinliyi bir verşok yarındı. Biz onu çayın qırağından götürüb, komendantın evinə gətirdik, orada yatağa qoyduq, buranın dəlləyi Stepan Paramonov isə onu müalicə etdi. Hal-hazırda Pyotr Andreiç, şükür olsun Allaha, tamam sağalmışdır. Onun haqqında yaxşıdan başqa özgə yazılacaq bir şey yoxdur. Komandirlər ondan çox razıdırlar. Vasilisa Yeqorovna isə ona öz oğlu kimi baxır. Əlindən belə xətanın çıxmasına gəldikdə, cavan adamdır, böyük bir qəbahət deyildir. Atın dörd ayağı var, amma görürsən, o da büdrəyir. Siz məni donuz otarmağa göndərəcəyinizi yazmışınız, ağıam olduğunuz üçün ona da ixtiyarınız vardır.

Sizin sadıq qulunuz Arxip Savelyev”

Bu mehriban ürəkli qocanın məktubunu oxuyanda özümü saxlaya bilməyib bir neçə dəfə gülümsədim. Atama cavab yazacaq halda deyildim, anamı sakit etmək üçünsə Saveliçin məktubu mənə kafi göründü.

O vaxtdan etibarən mənim vəziyyətim dəyişdi. Marya İvanovna, demək olar ki, indi mənimlə danışmırdı, bacardığı qədər gen qaçırdı. Komendantın evindən soyudum. Yavaş-yavaş evdə təkbaşına oturmağa adət etdim. Vasilisa Yeqorovna əvvəllər məzəmmət edirdi, lakin inad göstərdiyimi görərək, məni rahat buraxdı. İvan Kuzmiçlə ancaq xidmət tələb etdiyi zamanlar görüşürdüm. Şvabrinlə az-az və soyuq görüşürdük, onda özümə qarşı gizli bir kin sezirdim, bu isə onun haqqında olan şübhələrimi daha da artırırdı. Həyatımdan usanıb bezar olmuşdum. Hərəkətsizlik və yalqızlıqla qidalanan məzlum bir dalğınlığa qapılmışdım. Tənhalığım məhəbbətimi daha da şiddətləndirir və getdikcə mənim üçün daha ağır olurdu. Mütalie və ədəbiyyata olan həvəsim qaçmışdı. Tamamilə ruhdan düşmüşdüm. Qorxurdum ki, ya dəli olam, yaxud pozğun bir həyata başlayam. Bütün həyatıma ciddi təsir bağışlayan gözənilməz bir hadisə qəfil-dən ruhumu qüvvətli və xoş bir sarsıntıya uğratdı.

VI
fəsil

PUQAÇOV HƏRƏKATI

*Qulaq asın, cavanlar,
Görün biz qocalar nə nağıl edəcəyik.*

Mahnı

Şahidi olduğum qəribə hadisələrin təsvirinə girişməzdən əvvəl, Orenburq quberniyasının 1773-cü ilin axırlarındakı vəziyyəti haqqında bir neçə söz söyləməliyəm.

Bu geniş və zəngin quberniya yalnız bu yaxın zamanlarda Rusiya hökmdarlarının hakimiyyətini qəbul etmiş bir çox yarımvəhşi xalqlarla məskundur. Onların hər dəqiqə baş verən qiyamları, qanunlara və vətəndaşlıq həyatına alışmamaları, qayğısızlıq və qəddarlıqları, onların itaət altında saxlanılmaları üçün hökumət tərəfindən daimi nəzarət tələb edirdi. Münasib görülən yerlərdə qalalar tikilmiş və bu qalaların əksəriyyəti çoxdan bəri Yaik çayı sahillərində yaşayan kazaklarla məskun edilmişdi. Lakin bu vilayətin dincliyini və əmniyyətini

qorumalı olan Yaik kazaklarının özləri, nə vaxtdır ki, hökumət üçün narahat və qorxulu olmuşdu. 1772-ci ildə onların baş şəhərində qiyam qalxdı. Buna səbəb general-mayor Traubenberqin qoşunu lazımı itaət altına almaq üçün gördüyü şiddətli tədbirlər olmuşdu. Bu qiyamın nəticəsində Traubenberq vəhşicəsinə öldürülmüş, vilayət idarəsində özbaşına bir təbəddülət əmələ gətirilmiş və nəhayət, qiyam top atəşilə və müdhiş cəza tədbirləri ilə yatırılmışdı.

Bu hadisə mənim Beloqorsk qalasına gəlişimdən bir az əvvəl baş vermişdi. İndi ətraf dinc idi və yaxud dinc kimi görünürdü, hakimiyyət adamları hiyləgər qiyamçıların zahiri peşmançılığına çox tez inanmışdılar, halbuki onlar gizləndə, ürəklərində kin saxlayır, qiyam etmək üçün əlverişli fürsət gözləyirdilər.

Hekayəmə qayıdıram.

Bir dəfə axşam (1773-cü il, oktyabrın əvvəllərində) evdə yalnız oturub payız küləyinin viyılısını dinləyir və ayın yarından ötüb keçən qara buludlara baxırdım. Komendantın adamı gəlib məni çağırırdı. Mən o saat getdim. Şvabrin, İvan İqnatiç və kazak kiçik zabiti də orada idi. Vasilisa Yeqorovna ilə Marya İvanovna otaqda yoxdular. Komendant həyəcanlı halda mənimlə salamlaşdı. O, qapını bağladı, qapının ağzında duran kiçik zabitdən başqa hamımızı oturtdu, cibindən bir kağız çıxarıb, bizə dedi: "Cənab zabitlər, mühüm bir xəbər var! Qulaq asın, görün general nə yazır". Bundan sonra o, gözlüyünü taxıb, aşağıdakı sözləri oxudu:

"Beloqorsk qalası komendantı
cənab kapitan Mironova.

Məxfi

Bununla xəbər verirəm ki, qaravul altından qaçmış raskol tərqiyyətinə mənsub Don kazakı Yemelyan Puqaçov əfv edilməyəcək bir ədəbsizliklə özünü mərhum imperator III Pyotr adlandıraraq, başına quldur dəstəsi toplamış, Yaik kəndlərində qiyam qaldıraraq, bir neçə qalanı alıb talan etmiş, hər yerdə qətl və qarətlər törətmişdir. Buna görə cənab kapitan bu əmri alar-almaz, həmin cani və fırıldaqçının sizin nəzarətinizə tapşırılan qalaya hücumunu dəf etmək və mümkün olduğu təqdirdə onu tamamilə məhv etmək üçün lazım gələn tədbirləri görmənizi təklif edirəm."

Kapitan kağızı qatlayıb, gözlüyünü çıxararaq: “Lazım gələn tədbirləri görmək! – dedi. – Eşidirsiniz? Bəli, buyurmaq asandır. Görünür ki, bu cani çox qüvvətlidir, bizimlə çox da etibarlı olmayan kazaklardan başqa, Maksimic, sənə eyham vurmuram (kiçik zabıt irişdi), ancaq yüz otuz adamımız vardır. Lakin başqa çarə yoxdur, cənab zabıtlər, hazır olun, qarovul və gecə gözətçiləri təyin edin, hücum olduğu təqdirdə darvazanı bağlayıb, əsgərləri döyüşə çıxarın. Maksimic, sən də kazaklarından muğayat ol! Topu diqqətlə saxlayın və yaxşıca təmizləyin! Hər şeydən əvvəl, bunları gizlin saxlayın ki, vaxtından əvvəl qalada heç kəs bundan xəbərdar olmasın.”

Bu əmrləri verdikdən sonra İvan Kuzmic bizi azad etdi. Mən Şvabrinlə bərabər çıxaraq, eşitdiyimiz xəbəri götür-qoy edirdim. “Sənin fikrincə bunun axırı nə olacaq?” – deyə ondan soruşdum. “Allah bilir, – deyə o cavab verdi. Görək nə olur. Hələlik elə mühüm bir şey görmürəm, əgər...” O fikrə getdi və dalğın halda bir fransız havasını fitlə çalmağa başladı.

Bizim bütün ehtiyat tədbirlərimizə baxmayaraq, Puqaçovun meydana çıxması xəbəri bütün qalaya yayıldı. İvan Kuzmic öz arvadına nə qədər inam bəsləsə də xidmətə məxsus sirri, dünya dağılsa, ona söyləməzdi. Generaldan məktub aldıqda o, Vasilisa Yeqorovnanı çox ustalıqla evdən uzaqlaşdırmışdı, arvadına demişdi ki, guya, keşiş Gerasim Orenburqdan bəzi qəribə xəbərlər alıb və bunları hələlik gizlin saxlayır. Vasilisa Yeqorovna dərhal keşişin arvadına qonaq getmək istəmiş və təklikdə darıxmasın deyə, İvan Kuzmicin tövsiyəsilə, Maşanı da özü ilə aparmışdı.

İvan Kuzmic evin tam sahibi olduqdan sonra bizim dalımızca adam göndərmiş, danışıqlara qulaq asmasın deyə Palaşkanı da anbara salıb qapısını bağlamışdı.

Vasilisa Yeqorovna keşişin arvadından heç bir xəbər qopara bilməyib evə qaçıtmış və evdə olmadığı zaman İvan Kuzmicin yanında bir müşavirə çağırıldığını, Palaşkanın isə qapısı qıfıllı anbarda saxlandığını öyrənmişdi. Əri tərəfindən aldadıldığını başa düşən Vasilisa Yeqorovna dərhal İvan Kuzmicə istintaq etməyə başladı. Lakin İvan Kuzmic də hücumu qarşı hazırlamışdı. O, özünü əsla itirməyib hər şeyi bilmək istəyən həyat yoldaşına diribaşılıqla cavab verdi: “Bilirsənmi, əzizim, arvadlar peçləri küləşlə yandırırırlar, bir fəlakət çıxıbiləcəyini nəzərə alaraq, bundan sonra peçləri küləşlə deyil,

talaşa və çırpı ilə yandırmaları xüsusundə möhkəm əmr verdim”. Komendantın arvadı: “Bəs Palaşkanı dama salmaq nə üçün imiş? – deyə soruşdu. Yazıq qız biz gəlincəyə qədər nə üçün ağız qıfıllı anbarda saxlanılmışdır?”. İvan Kuzmiç belə bir suala cavab hazırlamamışdı. O dolaşdı və çox qarmaqarışlıq şeylər söylədi. Vasilisa Yeqorovna ərinin hiylə işlətdiyini gördü, lakin ondan bir söz qopara bilməyəcəyini anlayıb söhbəti dəyişdi və Akulina Pamfilovnanın xiyarı tamamilə başqa bir üsulla turşuya qoymasından söz açdı. Vasilisa Yeqorovna bütün gecəni yata bilmədi, ərinin ondan gizlətdiyi sirrin nə ola biləcəyi haqqında düşündü və gümanı heç bir şeyə gəlmədi.

O biri gün kilsədən evə dönəndə İvan İqnatiç gördü. İvan İqnatiç topun lüləsindən uşaqların doldurduğu əsgi-üskünü, çınqılı, yonqar və zir-zibili çıxarıb təmizləyirdi. Komendantın arvadı: “Bu hərbi hazırlıq, görəsən, nə üçündür? – deyə düşündü, – yoxsa, qırğızların hücumundan ehtiyat edirlər? İvan Kuzmiç belə boş bir şeyi məndən gizləyərdimi?” O, qadınlıq marağını rahatsız edən bu sirri İvan İqnatiçdən öyrənmək niyyətilə onu çağırdı. Cavab verən adamın ehtiyatkarlığını qabaqlamaq üçün kənar suallar verməklə, istintaq başlayan bir hakim kimi, Vasilisa Yeqorovna əvvəlcə İvan İqnatiçə ev işlərinə aid bir neçə söz söylədi. Sonra bir neçə dəqiqə susub dərindən ah çəkdi və başını bulayaraq dedi: “Aman Allah! Bu, nə bəd xəbərdir! Bunun axırı necə olacaq?” İvan İqnatiç: “Eh, nə olacaq! – deyə cavab verdi. Allah kərimdir. Kifayət qədər əsgərimiz var, barıtımız çoxdur, topu da təmizlədim. Allah qoysa, Puqaçovun hücumunu dəf edəcəyik. Allah amanında olana zaval yoxdur”. “Bu Puqaçov nəçidir?” – deyə komendant arvadı soruşdu. İvan İqnatiç, ancaq indi ağızından söz qaçırdığını anlayıb, dilini dişlədi. Lakin artıq iş-işdən keçmişdi. Vasilisa Yeqorovna heç kəsə bir söz söyləməyəcəyini vəd edərək, əhvalatı ondan öyrəndi. Vasilisa Yeqorovna öz sözünün üstündə durdu, bu sirri keşişin arvadından başqa kimsəyə söyləmədi, ona da söyləməsinin səbəbi bu idi ki, keşiş arvadının inəyi hələ çöldə otlayırdı, inək düşmənin əlinə keçə bilirdi. Çox çəkmədi ki, hamı Puqaçov haqqında danışmağa başladı. Xəbərler müxtəlifdi. Komendant qonşu kəndlərdən və qalalardan hər biri barədə yaxşı və ətraflı məlumat almaq üçün kiçik zabiti yola saldı. O, iki gündən sonra qayıdıb gəldi və səhrada, qaladan altmış verst aralı bir yerdə çoxlu tonqal gördüyünü və başqalarından

soruşduqda, naməlum bir qüvvənin gəldiyini söylədiklərini xəbər verdi. Əslində o, qəti bir şey söyləyə bilmədi, çünki uzağa getməkdən qorxmışdu.

Qalada, kazakların arasında qeyri-adi bir həyəcan gözə dəyirdi. Bütün küçələrdə dəstə-dəstə toplaşmışlar öz aralarında yavaşca söhbət edir, bir draqun, ya bir qarnizon əsgəri gördükdə dağılışırdılar. Onların arasına casuslar göndərildi. Xristianlığı qəbul etmiş kalmık Yulay komendant mühüm bir xəbər gətirdi. Yulayın dediyinə görə, kiçik zabitin söylədikləri yalanmış; hiyləgər kazak qayıtdıqdan sonra, qiyamçıların içinə getdiyini, onların başçılarına təqdim olunaraq, onun əlindən öpdüyünü və onunla uzun-uzadı danışdığını yoldaşlarına xəbər vermişdi. Komendant dərhal kiçik zabiti həbsə alıb, Yulayın onun yerinə təyin etdi. Bu xəbər kazaklar tərəfindən açıq bir narazılıqla qarşılandı. Onlar açıq-açığına deyindirildilər, komendantın əmrlərini icra edən İvan İqnatıç öz qulaqları ilə: “Gör sənə başına nələr gələcək, qarnizon siçanı!” – dediklərini eşitmişdi. Komendant həmin gün dustağı istintaq etmək fikrində idi, lakin kiçik zabit qarovul altından çıxıb qaçmışdı. Yəqin ki, o, öz həmfikirələrinin köməyiylə qaçmağa müvəffəq olmuşdu.

Yeni vəziyyət komendantın qorxusunu artırmışdı. Yanında qiyamçıların vərəqələri olan bir başqırd ələ keçmişdi. Bu hadisə münasibətilə komendant yenə öz zabitlərini toplamaq istəyirdi, buna görə də Vasilisa Yeqorovnanı yenə bir bəhanə ilə evdən uzaqlaşdırmaq fikrində idi. Lakin İvan Kuzmiç çox açıqürəkli və doğruçu adam olduğundan bir dəfə işlətdiyi kələkdən özgə, bəhanə tapa bilməmişdi. O öskürərək: “Vasilisa Yeqorovna, – deyə sözə başladı, deyirlər, keşiş Gerasim şəhərdən...” Komendant arvadı onun sözünü kəsərək: “İvan Kuzmiç, boş-boş danışma, – dedi, yəqin, sən yenə müşavirə çağırıb, mənsiz Yemelyan Puqaçov haqqında danışmaq istəyirsən. Amma bu dəfə məni aldada bilməzsən”. İvan Kuzmiç gözlərini bərəltirdi: “Yaxşı, əzizim. İndi ki, sən hamısını bilir-sən, daha nə edək, qal. Biz sənə yanında götür-qoy edərək”. “Bax, belə ha, – deyə arvad səsləndi, hiyləgərlik sən bacaran iş deyil, adam göndər, zabitləri çağırırsın”.

Biz yenə yığışdıq; İvan Kuzmiç arvadının yanında Puqaçovun yarısavadlı bir kazak tərəfindən yazılmış müraciətnaməsini bizə oxudu. Bu quldur dərhal bizim qalanın üzərinə gələcəyini xəbər

verir, əsgər və kazakları öz dəstəsinə çağırır, komandirlərə isə müqavimət göstərməməyi tövsiyə edirdi, əks təqdirdə edam edəcəyini bildirirdi. Müraciətnamə qaba, lakin qüvvətli ifadələrlə yazılmışdı və sadə adamların zehmində qorxunc təsir buraxa bilərdi.

– Dələduza bax ha! – deyə komendant arvadı bağırırdı. Gör cürət edib bizə nə təklif edir. Onun pişvazına çıxıb, bayraqları ayaqları altına sərmək lazım imiş. Ax, it oğlu, məgər o bilmir ki, biz qırx ildir xidmət edirik və Allaha şükür, bərkdən-boşdan çıxmışıq? Heç bu quldurun sözüne qulaq asan komandir olubmu?

İvan Kuzmiç cavabında:

– Gərək olmasın, – dedi. Lakin bu yaramazın bir çox qalaları aldığını söyləyirlər.

Şvabrin:

– Görünür, o, doğrudan da, qüvvətlidir, – dedi.

Komendant:

– Bu saat onun qüvvəsinə bələd olarıq, – dedi. Vasilisa Yeqorovna, anbarın açarını mənə ver. İvan İqnatiç, başqırdı bura gətir, Yulaya da əmr et, qırmanc gətirsin.

Komendant arvadı yerindən qalxaraq:

– Dayan, İvan Kuzmiç, – dedi, – qoy Maşanı evdən çıxarıb bir başqa yerə göndərim, yoxsa bağırıtı eşidib qorxar. Əslində, heç özümün də istintaqa qulaq asmağa o qədər həvəsim yoxdur. Salamət qalın!

Cismani əzab və işgəncə qədimdə məhkəmə işlərində elə kök salmışdı ki, onu aradan qaldıran mərhəmətli fərman uzun müddət təsirsiz qalmışdı. Elə zənn edirdilər ki, caninin şəxsi etirafı onun tamamilə ifşa edilməsi üçün kifayətdir. Bu fikir həm əsassız, həm də sağlam hüquq elminə tamamilə ziddir. Çünki məhkumun inkarı onun günahsız olduğuna bir sübut kimi qəbul edilmirsə, onun etirafı daha artıq dərəcədə günahkar olduğuna dəlalət etməməlidir. Hətta indi belə bu vəhşi adətin aradan qaldırılmasına təsadüf edən hakimlərə rast gəlmək mümkündür. O zaman isə belə işgəncələrin zərurətinə nə hakim, nə də məhkum, heç kəs şübhə etmirdi. Beləliklə, komendantın əmri bizlərdən heç kəsi nə heyrətə saldı, nə də həyəcana gətirdi. İvan İqnatiç komendant arvadının qıfılı altında anbarda dustaq olan başqırdın dalınca getdi. Bir neçə dəqiqədən sonra əsiri dəhlizə gətirdilər. Komendant onun içəri gətirilməsini əmr etdi.

Başqırd astanadan güclə adladı (onun ayağında buxov vardı), hündür papağını çıxarıb qapıda dayandı. Mən onun üzünə baxıb dəhşətə gəldim. Bu adamı heç vaxt unuda bilmərəm. Ona zahirən yetmiş yaş vermək olardı. Nə burnu, nə də qulaqları vardı. Başı ülgüclə qırılmışdı, saqqalı bir neçə çal tükdən ibarət idi. O, qısa-boylu, arıq və belibükük bir adamdı, lakin qıyıq gözləri hələ də od kimi parıldayırdı. Komendant üzündəki qorxunc nişanələrdən onun 1741-ci ildə cəzalanmış üsyançılardan biri olduğunu bilib: “Oho!.. – dedi, – görünür, sən qoca canavarsan, bir dəfə bizim tələyə düşmüşsən. Başının belə hamar rəndələndiyindən bəllidir ki, sən birinci dəfə üsyan etmirsən. Bir irəli gəl, de görüm, səni kim göndərib?”

Qoca başqırd susur və tamamilə mənasız bir nəzərlə komendantı baxırdı.

İvan Kuzmiç sözünə davam edərək: “Niyə dinmirsən? Yoxsa, rusca bilmirsən? Yulay, öz dilinizdə ondan soruş, görək, onu bizim qalaya kim göndərib?”

Yulay İvan Kuzmiçin sualını tatarca təkrar etdi. Lakin başqırd eyni ifadə ilə ona baxaraq heç bir söz demədi.

Komendant:

“Yaxşı, – dedi, – bu saat mən səni danışdıraram. Uşaqlar! Onun bu axmaq zol-zol xələtini çıxarın, dərisi soyulana qədər kötəkləyin. Bax, Yulay, zorunu yaxşıca göstər, ha!”

İki əlil başqırdı soyundurmağa başladı. Bədbəxtin üzündə həyəcan əlamətləri göründü. O, uşaqlar tərəfindən tutulan vəhşi heyvan kimi, o yan-bu yana baxırdı. Əlillərdən biri onun əllərini qaldıraraq öz boynuna qoydu və qocanı çiyinə qaldırdı. Yulay isə qırmancı qaldıraraq bir dəfə vurdu. Onda başqırd zəif və yalvarıcı səslə inildədi, başını əyib ağzını açdığı zaman dil əvəzinə onun ağzında kəsik bir ət parçası göründü.

Bu hadisənin mənim əsrimdə baş verdiyini xatırladıqca və indi imperator Aleksandrın həlimanə padşahlığı dövrünə qədər yaşadığımızı gördükcə, maarifin sürətli uğurlarını və insanpərvərlik qaydalarının intişarına heyrət etməkdən özümü saxlaya bilmərəm. Ey gənc! Mənim bu yazılarım sənə əlinə düşərsə, xatirində saxla ki, ən yaxşı və möhkəm dəyişiklik heç bir cəbri sarsıntı olmadan, insan əxlaqının yaxşılaşmasından törəyən dəyişiklikdir.

Biz hamımız heyrət içində qaldıq.

Komendant dedi: “Yaxşı, görünür, o, bizim karımıza gəlməyəcək. Yulay! Başqırdı anbara apar. Biz isə. Ağalar, bəzi şeylər haqqında götür-qoy etməliyik”.

Biz öz vəziyyətimizi müzakirə etməyə başlamışdıq ki, birdən Vasilisa Yeqorovna fəvqəladə həyəcan içində, tənəffüs halda içəri girdi.

Komendant təəccüblə:

– Sənə nə olmuşdur? – deyə soruşdu.

Vasilisa Yeqorovna:

– Fəlakət başımızın üstünü alır, – deyə cavab verdi. Nijneozyor qalası bu gün səhər alınmışdır. Keşiş Gerasimin işçisi bu saat oradan qayıtmışdır. Qalanın necə alındığını o görmüşdür. Komendantı və bütün zabıtləri asıblar. Bütün əsgərlər əsir düşüblər. Bir də ayılıb görəcəyik quldurlar buradadır.

Bu gözlənilməz xəbər məni sarsıtdı. Sakit və təvəzökar, cavan bir adam olan Nijneozyor qalası komendantı mənə tanış idi. Bu hadisədən iki ay əvvəl o, öz cavan arvadı ilə Orenburqdan gəlib qalaya gedərkən İvan Kuzmiçin evində qonaq düşmüşdü. Nijneozyor qalası bizim qalanın iyirmi beş verstliyində idi. Biz hər saat Puqaçovun hücumunu gözləməli idik. Marya İvanovnanın başına nələr gələ biləcəyini gözümlün önündə canlandırdıqca ürəyim az qalırdı partlasın.

Mən komendantı:

– Sözümə qulaq asın, İvan Kuzmiç! – dedim. Bizim vəzifəmiz son nəfəsə qədər qalanı müdafiə etməkdir, bu xüsusda söz ola bilməz. Lakin qadınların təhlükəsizliyi haqqında düşünmək lazımdır. Əgər hələ yol açıqdırsa, onları Orenburqa və yaxud düşmənin əli çata bilməyən daha uzaq və etibarlı bir qalaya göndəriniz.

İvan Kuzmiç arvadına:

– Doğrudan, əzizim, – dedi, – biz qiyamçıların öhdəsindən gələne qədər səni uzaq bir yerə göndərsək, necə olar?

Komendant arvadı:

– Boş sözdür! – dedi, – hanı elə bir qala ki, ora güllə çatmasın! Beloqorsk qalasının nəyi pisdir? Şükür olsun Allaha, iyirmi iki ildir burada yaşayırıq: başqırdları da görmüşük, qırğızları da, qoy Puqaçov da gəlsin, buradan çıxası deyilik.

Komendant etiraz edərək:

– Yaxşı, əzizim, əgər bizim qalaya ümidin varsa, burada qal, lakin Maşanı nə edək? Düşmən qalanı ala bilməsə, ya da vaxtında kömək gəlib çatsa, yaxşı olar. Amma birdən quldurlar qalanı aldı, onda nə olsun?

– Onda...

Burada Vasilisa Yeqorovna udqundu və dərin həyəcan içində susub durdu.

Komendant, bəlkə də, ömründə birinci dəfə olaraq sözlərinin arvadına təsir etdiyini görüb, davam etdi:

– Yox, Vasilisa Yeqorovna, Maşa burada qala bilməz. Onu Orenburqa – xaç analığının yanına göndərək: orada əsgər və top da çoxdur, divarlar da daşdandır. Sənə də onunla bərabər getməyi məsləhət görürəm. Çox da qoca qarısan, qalanı hücumla alsalar, sənənin halın necə olar?

Komendant arvadı:

– Yaxşı, – dedi, – qoy sən deyən olsun, Maşanı göndərək getsin. Lakin mənəim getməyim barədə bu sözü dilinə gətirmə. Qoca vaxtımda səndən ayrılıb, qürbətdə təkbaşına ölmək mənəim harama yaraşar?! Bir yerdə yaşamışıq, bir yerdə də ölərik.

Komendant:

– Sən də haqlısan, – dedi, – indi daha dayanmaq vaxtı deyil, get, Maşaya söylə, yola hazırlaşsın. Sabah sübhədən onu yola salarıq, artıq adamımız olmasa da, ona mühafizə qoşub göndərerik. Bəs Maşa özü haradadır?

Komendant arvadı:

– Akulina Pamfilovnanın yanındadır, – deyə cavab verdi. Nij-neozyor qalasının alındığını eşitdikdə ürəyi sıxıldı, qorxudan xəstələnəməyə yaxşıdır. Ah, pərvərdigara! Biz nə günlərə qaldıq!

Vasilisa Yeqorovna qızını yola salmaq üçün tədarük görməyə getdi. Komendantın evində danışıq davam edirdi, lakin mən artıq nə söhbətə qulaq asırdım, nə də danışığa qarışırdım. Marya İvanovna axşam yeməyinə rəngi solmuş və gözləri ağlamaqdan qızarmış halda gəldi.

Biz səssizcə yemək yedik, süfrədən həmişəkindən tez qalxdıq. Bütün ailə üzvlərilə vidalaşaraq, hər kəs öz evinə yollandı. Lakin mən qəsdən qılıncımı yaddan çıxarıb getdim və sonra onu götürmək üçün qayıtdım. Marya İvanovnanı yalnız görəcəyimi qabaqcadan

hiss etmişdim. Doğrudan da, o, məni qarıda qarşladı və qılıncı mənə verdi.

Göz yaşları ilə:

– Əlvida, Pyotr Andreiç, – dedi, – məni Orenburqa göndərirlər. Salamat və xoşbəxt qalın. Bəlkə, Allah bizi bir-birimizlə yenə görüşdükdü, yox, əgər...

O, sözünü deyib qurtara bilmədi və hönkükdü. Mən onu bağrıma basdım.

– Əlvida, mələyim, əlvida, əzizim, əlvida, sevgilim! Başıma nə iş gəlırsə-gəlsin, inan ki, sonuncu fikrim, axır nəfəsimdəki son duam sənə aid olacaq.

Maşa sinəmə sığınaraq ağlayırdı. Mən hərarətlə onu öpdüm və tələsik otaqdan çıxdım.

VII

fəsil

HÜCUM

*Ay başım, başım,
Mənə xidmət edən başım!
Mənə düz otuz üç il xidmət etdin.
Ah, başım,
Sən heç bir şey qazanmadın,
Nə ad, nə san, nə rütbə əldə etdin.
Sənin qazandığın ancaq iki dirək,
Onların üstünə qoyulmuş bir tir
Və sonra da boğaza keçirilən ipək
Bir ilmək oldu.*

Xalq mahnısı

Bu gecə mən nə yatdım, nə də paltarımı soyundum. Dan yeri ağaranda qala darvazasının yanına getmək fikrində idim. Marya İvanovna oradan keçəndə sonuncu dəfə onunla görüşmək istəyirdim. Mən özümdə bir dəyişiklik hiss edirdim. Ruhumun indiki həyəcanları bir az əvvəl daldığım məyusluqdan nisbətən yüngüldü. Məndəki ayrılıq qüssələrinə dumanlı, lakin şirin ümidlər, səbirsizliklə dolu təhlükə intizarı və nəcib bir şöhrətpərəstlik duyğusu qarışmışdı. Gecə

hiss edilmədən keçdi. Mən evdən çıxmaq istərkən qapım açıldı, kapral içəri girib gecə ikən bizim kazakların Yulayı da zorla özlərilə bərabər götürüb qaladan çıxdıqlarını və qala ətrafında naməlum adamların dolaşdığını xəbər verdi. Marya İvanovnanın qaladan çıxmağa macal tapa bilməyəcəyi fikri məni qorxutdu, tələsik kaprala bir neçə təlimat verdikdən sonra komendantın evinə yüyürdüm.

Hava artıq işıqlanırdı, mən küçə ilə quş kimi uçurdum, bu zaman kiminsə məni çağırdığını eşidib dayandım.

İvan İqnatiç arxadan mənə çatıb:

– Hara gedirsiniz? – dedi. İvan Kuzmiç bəndin üstündədir, məni sizin dalınızca göndərdi. Puqaç gəlib. Mən ürək döyüntüsü ilə:

– Marya İvanovna gedə bildimi? – deyə soruşdum.

– Gedə bilmədi, – deyə İvan İqnatiç cavab verdi. Orenburq yolu kəsilməmişdir, Qala mühasirədədir. İş xarabdır, Pyotr Andreiç!

Biz payalarla bərkidilmiş təbii bir yüksəklikdən ibarət olan bəndin üstünə çıxdıq. Bütün qala sakinlərinin hamısı ora toplaşmışdı. Qarnizon atəşə hazır dayanmışdı. İrəlili gün topu da oraya çəkib gətirmişdilər. Komendant sayı çox az olan əsgərlərin önündə gəzinirdi. Təhlükənin yaxınlığı qoca əsgərə fövqəladə bir ruh yüksəkliyi verirdi. Çöldə, qalaya yaxın bir məsafədə iyirmiyə qədər atlı gəzinirdi. Anlaşıldığına görə onlar kazaklardı, lakin aralarında başqırdlar da vardı, onları vaşaq dərili papaqlarından və yanlarından asdıqları ox qablarından asanlıqla tanımaq olurdu. “Hə, oğullarım, padşahımızın yolunda bu gün mərdliklə dayanıb, cəsur və anda sadıq adam olduğumuzu bütün dünyaya isbat edək”, – deyə komendant qoşunun qabağına keçdi, onlar uca səslə hazır olduqlarını elan etdilər. Şvabrin mənim yanımda dayanıb diqqətlə düşməyə baxırdı. Çöldə dolaşan atlılar qalada hərəkət olduğunu görüb bir yerə yığıldılar və öz aralarında danışmağa başladılar. Komendant İvan İqnatiç topu onların üstünə tuşlamağı əmr edərək, fitili özü odladı. Top gülləsi onlara heç bir ziyan vermədən, vızıltı ilə başlarının üstündən keçib getdi, atlılar həmin saat dağıldılar, çaparaq gözdən itdilər, çöl boşaldı.

Bu zaman Vasilisa Yeqorovna, anasından ayrılmaq istəməyən Maşa ilə bərabər bəndin üstünə gəldi.

Komendant arvadı:

– Hə, nə var, nə yox? Mühəribə necədir? Düşmən hanı? – deyə soruşdu.

İvan Kuzmiç cavab verdi:

– Düşmən yaxındadır. Allahın köməyilə axırı yaxşı olar. Nə var, Maşa, qorxursanmı?

Marya İvanovna:

– Yox, atacan, – dedi, – evdə tək qalmaq daha qorxuludur.

Sonra Maşa mənə baxıb gülümsündü. Mən qeyri-ixtiyari, sanki sevgilimin mühafizəsi üçün dünən onun mənə verdiyi qılıncın qəbzəsin sıxdım. Ürəyim od tutmuşdu. Mən özümü onun cəngavəri təsəvvür edirdim. Onun etimadına layiq olduğumu isbat etmək arzusu ilə qəti dəqiqənin gəlib çatmasını gözləyirdim.

Bu zaman qaladan yarım verst aralı olan təpənin dalından yeni atlı dəstələri çıxdı və az keçmədən bütün çöl nizə və ox-yayla silahlanmış adamlarla doldu. Onların arasında qırmızı kaftanlı, əlində yalın qılınc, ağ at belində birisi gəlirdi. Bu, Puqaçov özü idi. O dayandı, onu dövrəyə aldılar, sonra, yəqin ki, onun əmrilə dörd atlı dəstədən ayrılıb dörd nala qalanın yanına çapdı. Onlar bizdən qaçan xainlərdi. Onların biri papağının üstündə kağız tutmuşdu, o birisinin nizəsinə isə Yulayın kəsilmiş başı keçirilmişdi. O, kəsik başı çəpərin üstündən bizə tərəf atdı. Yazıq kalmığın başı komendantın ayağının altına düşdü. Xainlər bağıldılar:

– Atmayın, hökmdarın hüzuruna çıxın, hökmdar buradadır!

İvan Kuzmiç bağırırdı:

– İndi mən sizə göstərərəm! Uşaqlar, atın!

Bizim əsgərlər yaylım atəşi açdılar. Əlində kağız tutan kazak səndələyib atın üstündən yıxıldı, o birilər atlarını başını çevirib geri çapdılar. Mən Marya İvanovnaya baxdım. Yulayın qana bulaşmış başından zəhri yarılmış, yaylım atəşinin gurultusundan qulaqları batmış qızın, sanki huşu özündə deyildi. Komendant kapralı çağırıb, ölən kazakın əlindən kağızı almağı əmr etdi. Kapral çıxıb getdi və bir azdan ölən kazakın atını yedəyində gətirdi, kağızı isə komendanta verdi. İvan Kuzmiç məktubu özü oxudu və parça-parça edib atdı. Bu halda, qiyamçıların fəaliyyətə keçməyə hazırlaşdıqları gözə çarpırdı. Çox çəkmədi ki, qulaqlarımızın dibindən güllələr vıylıtı ilə uçuşmağa başladı, bir neçə ox bizim yanımızda yerə və çəpərə sancıldı.

Komendant arvadına dedi:

– Vasilisa Yeqorovna, burada arvadlıq bir iş yoxdur, Maşanı götür apar, görürsən ki, qız yarımcaandır.

Güllələr altında susub durmuş Vasilisa Yeqorovna böyük bir hərəkət müşahidə edilən səhraya baxdı, sonra ərinə tərəf dönərək, dedi:

– İvan Kuzmiç, ölüm Allahın əmridir. Maşaya xeyir-dua ver! Maşa, atanın yanına gəl!

Rəngi qaçmış, vücudu uçunan Maşa İvan Kuzmiçə yanaşdı, onun qabağında diz çökərək, başını yerə əyib atasına təzim etdi. Qoca komendant ona üç dəfə xaç çevirdi, sonra qızı yerdən qaldırıb öpdü və dəyişilmiş bir səslə:

– Maşa, xoşbəxt ol, – dedi, – Allaha dua et, səni öz amanında saxlar. Bir yaxşı adam tapılırsa, Allahın köməyi ilə ülfət bağlayıb bərabər yaşayın, necə ki, Vasilisa Yeqorovna ilə yaşamışıq. Əlvida, Maşa. Vasilisa Yeqorovna, onu tez buradan apar!

Maşa atasının boynuna sarılıb ağladı.

Komendant arvadı da ağlayaraq:

– Biz də öpüşək, İvan Kuzmiç, – dedi, – əlvida, əzizim! Əgər səni incidib eləmişəmsə, mənə halal elə!

Komendant öz qarisini qucaqlayıb:

– Əlvida, əzizim, əlvida! – dedi. Yaxşı, daha bəsdir, gedin, gedin evə! Əgər macal tapsan, Maşaya sarıfan geyindir.

Vasilisa Yeqorovna qızı ilə bərabər uzaqlaşdı, mən Marya İvanovnanın arxasınca baxırdım. O, dönüb geri baxdı, başı ilə mənə işarə etdi. Bu zaman İvan Kuzmiç bizə tərəf çevrildi, bütün diqqətilə düşməni izləməyə başladı. Qıyamçılar öz başçılarının ətrafına topladılar və birdən atlarından yerə töküldülər.

Komendant:

– İndi bərk durun, – dedi, – hücum olacaq...

Bu zaman qorxunc bir bağırıtı, çığırıtı qopdu, qıyamçılar yüyürə-yüyürə qalanın üzərinə cumdular. Bizim topumuz çarpıya ilə doldurulmuşdu. Komendant onları lap yaxına buraxıb birdən atəş açdı, çarpıya dəstənin lap ortasına düşdü. Qıyamçılar ətrafa səpələnib geri çəkildilər. Başçıları qabaqda tək qaldı... O, qılıncını havada yelədərkən, anlaşıldığına görə, qızğınlıqla onları dilə tutmaqda idi... Bir dəqiqəliyə susmuş olan bağırıtı-çığırıtı dərhal yenidən başlandı.

Komendant:

– Uşaqlar, – dedi, – indi darvazanı açın, barabanı çalın! Uşaqlar, arxamca, irəli!

Komendant, İvan İqnatıç, bir də mən, bir an içində qala bəndini aşıb çölə çıxdıq, lakin vahiməyə düşmüş qarnizon yerindən tərpənmədi.

İvan Kuzmiç bağırdı:

– Uşaqlar, niyə durub baxırsınız? Ölmək ölməkdir, xarıldamaq nə deməkdir...

Bu halda, qiyamçılar bizim üzərimizə yüyürüb, qalaya girdilər. Baraban susdu, qarnizon silahları yerə atdı, mənə itələyib yıxdılar, lakin mən ayağa qalxaraq, qiyamçılarla bərabər qalaya girdim. Başından yaralanmış komendantı bir dəstə cani aralığa alıb qalanın açarını tələb edirdi. Mən onun köməyinə atılmaq istərkən, zorba kazaklar üstümə tökülüşüb qurşaqları ilə əl-qolumu sandılar. “Hökmdarın əmrindən çıxdığınız üçün indi cəzanıza çatarsınız”, – deyə bizi küçə ilə çəkə-çəkə apardılar. Əhali duz-çörəklə evlərdən küçəyə çıxırdı. Kilsə zəngi çalınırdı. Birdən izdihamın içində qışqırmağa başladılar ki, hökmdar meydanda əsirləri gözləyir və and qəbul edir. Əhali meydana doğru axışdı, bizi də ora sürüdülər.

Puqaçov komendantlıq evinin artırımında kresloda oturmuşdu. Əynində gümüş bafta ilə işlənmiş kazak kaftanı vardı... Qızıl qotazlı samur dərisindən olan uca papağını işıldayan gözlərinin üstünə basmışdı. Onun üzü mənə tanış gəldi. Kazak ağsaqqalları onun ətrafını almışdılar. Rəngi qaçmış, ayaq üstündə titrəyən keşiş Gerasim əlində xaç artırmada dayanmışdı və sanki bir az sonra veriləcək qurbanlar üçün sükut içərisində xaça yalvarırdı. Meydanda tələsik dar ağacı qurulurdu. Biz yaxınlaşdıqda başqırdlar izdihamı qovub bizi Puqaçova təqdim etdilər. Zəng səsi susdu, aralığa dərin sükut çökdü.

Yalançı hökmdar:

– Komendant hansıdır? – deyə soruşdu.

Bizim kiçik zabit izdihamın içindən çıxıb İvan Kuzmiçi göstərdi.

Puqaçov heyrətli bir nəzərlə qocaya baxıb dedi:

– Sən nə cürətlə mənə, öz hökmdarının əleyhinə çıxdın?

Yaradan zəifləmiş komendant son qüvvətini toplayıb, möhkəm bir səslə cavab verdi:

– Sən mənə hökmdarım deyilsən! Sən quldur və yalançısan!

Puqaçov qaralıb qaşlarını çatdı və ağ yaylığı ilə işarə etdi. Bir neçə kazak qoca kapitanı sürüdü. Dünən bizim istintaq etdiyimiz burun-qulaqsız başqırd dar ağacının tiri üstünə minib, əlində kəndir

tutmuşdu. Bir dəqiqə sonra zavallı İvan Kuzmiçi artıq havada, dar ağacından asılmış gördüm. Sonra İvan İqnatiçi Puqaçovun hüzuruna gətirdilər.

Puqaçov ona:

– Öz hökmdarın Pyotr Fyodoroviçə sədaqətlə qulluq edəcəyinə and iç! – dedi.

İvan İqnatiç öz kapitanının sözlərini təkrar edərək:

– Sən bizim hökmdarımız deyilsən, dayıcan, sən oğru və yalançısan, – dedi.

Puqaçov yenə yaylığını yellədi, zavallı poruçik də öz komendantının yanında dar ağacından asıldı.

Növbə mənə çatdı. Mən alicənab yoldaşlarımla sözlərini təkrar etməyə hazırlaşaraq cəsarətlə Puqaçovun üzünə baxırdım. Bu zaman qiyam başçıları arasında Şvabrini görüb heyrət etdim. O, saçını dairəvi şəkildə vurdurmuş, əyninə kazak kaftanı geymişdi. O, Puqaçova yanaşdı onun qulağına bir neçə söz dedi!

Puqaçov mənə baxmadan:

– Onu da asın! – dedi.

Kəndirin ilməyini boğazıma keçirdilər. Mən ürəyimdə dua oxuyub bütün günahlarımdan tövbə etməyə və mənə əziz olanların xilasını üçün Allaha yalvarmağa başladım. Məni dar ağacının altına sürüdülər. Cəlladlar bəlkə, doğrudan da, məni ürəkləndirmək fikrində:

– Qorxma, qorxma! – deyirdilər.

Birdən bir çığırtı eşitdim: “Dayanın, məlunlar, əl saxlayın!”. Cəlladlar dayandılar. Baxıb, Saveliçi Puqaçovun ayaqlarına döşənmiş gördüm.

Yazıq lələm:

– Atam sənə qurban, – deyirdi. Bir ağa balasını öldürməkdən sənə nə fayda? Onu burax, əvəzində ata-anasından nə istəsən alarsan. İbrət dərsi vermək, qorxutmaq istəyirsənsə, əmr et, mən qocanı assınlar.

Puqaçov işarə etdi, dərhal məni açıb buraxdılar. Ətrafımdakılar mənə:

– Hökmdarımız səni əfv etdi, – deyirdilər.

Bu dəqiqə mən öz nicatıma sevinib-sevinmədiyimi deyə bilməzdim, eyni zamanda təəssüf etmədiyimi də söyləyə bilmərəm. Duyğularım çox dumanlı idi. Məni yenidən yalançı padşahın yanına

gətirib, onun qabağında diz üstə oturdular. Puqaçov damarlı əllərini mənə uzatdı.

Ətrafımdakılar:

– Öp əlini, öp əlini, – deyirdilər.

Lakin mən ən müdhiş cəzanı belə bir şərəfsizlikdən yüksək tutardım.

Saveliç dalımda duraraq mənə itələyib pıçıldaırdı:

– Əzizim, Pyotr Andreyeviç! İnad etmə! Nə böyük şeydir ki? Tüpür, amma öp getsin bu quldur... (tfu!) Öp onun əlini, öp!

Mən yerimdən tərpənmirdim, Puqaçov əlini aşağı salıb istehza ilə dedi:

– Görünür, sevdiyindən cənabın başı gicəlib. Qaldırın onu!

– Məni qaldırıb azad buraxdılar. Mən bu qorxunc komediyanın davamına tamaşa etməyə başladım.

Əhali and içməyə başladı. Onlar bir-birinin ardınca xaçı öpüb, yalançı hökmdara təzim edirdilər. Qarnizon əsgərləri də burada dayanmışdılar. Böyük dərzisi küt qayçı ilə onların saçlarını kəsirdi. Onlar silkinib Puqaçovun əlini öpmək üçün ona yanaşırdılar. Puqaçov onları əfv etdiyini bildirərək, öz quldur dəstəsinə qəbul edirdi. Bütün bu mərasim üç saata qədər davam etdi. Nəhayət, Puqaçov kreslodan qalxdı və öz qoşun başçılarının müşayiətilə artırmadan düşdü. Ona zəngin yəhər-yüyənə bəzənmiş bir ağ at gətirilər. İki kazak onu qolları üstünə alıb yəhərə oturtdu. O, keşiş Gerasimə onun evində nahar edəcəyini elan etdi. Bu halda, bir arvad çığırtısı eşidildi, bir neçə quldur, saçları pırtlaşmış və təpədən dırmağa qədər soyundurulmuş Vasilisa Yeqorovnanı sürüyə-sürüyə artırmaya çıxardı. Onlardan biri qarının isti arxalığını geymişdi. O biriləri də yumşaq döşək və balışları, sandıqları, çay qablarını, alt paltarlarını və başqa xırda-xuruş şeyləri daşıyırdılar.

Yazıq qar:

– Allahı sevirsiniz, mənə buraxın, rəhminiz gəlsin, mənə İvan Kuzmiçin yanına aparın, – deyə yalvarırdı.

Birdən o, dar ağacına baxıb ərinə tanıdı.

– Canilər! – deyə dəhşətlə bağırdı. Siz onu nə hala saldınız? Gözlərimin nuru, İvan Kuzmiç, igid, cəsur əsgər! Sənə Prusiya süngüsü batmadı, türk gülləsi dəymədi; sən namuslu bir döyüşdə həyatını təslim etmədin, sən sürgündən qaçmış bir quldurun əlində həlak oldun.

Puqaçov:

– Bu ifritenin səsini kəsin, – dedi.

Dərhal cavan bir kazak qılıncla qadının başından vurdu və qoca qarının meyiti artırmanın pillələri üzərinə sərilirdi. Puqaçov atını sürüb getdi, xalq onun dalınca axışdı.

VIII

fəsil

ÇAĞIRILMAMIŞ QONAQ

Çağırılmamış qonaq tatardan pisdir.

Atalar sözü

Meydan boşaldı. Mən hələ də eyni bir yerdə dayanıb, bu qədər qorxunc təəssüratla sarsılan fikrimi nizama sala bilmirdim. Marya İvanovnanın başına nələr gəldiyindən bixəbər qalmağım mənə hər şeydən çox əzab verirdi. O haradadır? Salamətdirmi? Gizlənməyə macal tapa bildimi? Gizləndiyi yer etibarlıdırımı... Belə təlaş dolu düşüncələrlə komendantın evinə girdim... Ev bomboşdu; stullar, stollar və sandıqlar sındırılmışdı, qab-qacaq qırıq-qırıq edilmiş, hər şey aparılmışdı. Mən kiçik bir pilləkənlə yuxarı çıxıb, həyatımda ilk dəfə olaraq Marya İvanovnanın otağına girdim. Onun yorğan-döşəyi quldurlar tərəfindən ələk-vələk edilmiş, dolab sındırılıb talanmışdı, boşaldılmış ikona qutusunun qabağında qəndil yanırı. Orta divardan asılan balaca ayna da salamət qalmışdı... Bu sakit qız hücrəsinin sahibəsi indi harada idi? Başımdan qorxunc bir fikir keçdi: onu quldurların əlində təsəvvür etdim... Ürəyim sıxıldı. Sevgilimin adını ucadan çəkərək, acı-acı ağladım... Bu zaman xəfif bir səs eşidildi və dolabın dalından Palaşa çıxdı. Onun rəngi qaçmışdı, bütünlükdə titrəyirdi.

– Ah, Pyotr Andreyeviç! Bu, nə gündür? Bu, nə qiyamətdir...
– deyə əllərini oynatdı.

Mən səbirsizliklə:

– Bəs Marya İvanovna haradadır? – deyə soruşdum, – onun başına nə gəlmişdir?

– O sağdır, – deyə Palaşa cavab verdi. Akulina Pamfilovnanın evində gizlənmişdir.

– Keşiş arvadının yanında? – deyə dəhşətlə bağırdım. Aman Allah, Puqaçov oradadır!..

Mən otaqdan dışarı atılıb dərhal küçəyə çıxdım, heç bir şey görmədən, heç bir şey hiss etmədən birbaş keşişin evinə yüyürdüm. Oradan qışqırtı, qəhqəhə və mahnı səsləri yüksəlirdi. Puqaçov yoldaşları ilə kefi çəkirdi. Palaşa da mənim dalımca yüyürüb ora gəldi. Mən onu xəlvətcə Akulina Pamfilovnanı çağırmağa göndərdim. Bir dəqiqə sonra keşiş arvadı əlində boş bir şərab qabı dəhlizə gəldi. Mən sonsuz bir həyəcanla:

– Allah xatirinə! Marya İvanovna haradadır? – deyə soruşdum.

Keşişin arvadı:

– Yatır, – dedi, – arakəsmənin o biri tərəfində mənim çarpayımda yatmışdır. Lakin Pyotr Andreyeviç, az qala başımız yaman bəlaya düşəcəkdə, şükür olsun ki, yaxşı qurtardıq. Bu quldur təzəcə nahar etməyə oturmuşdu ki, qız birdən oyandı, sızıldamağa başladı... Mən yerimdə donub qaldım, o isə səsi eşitdi: “Qarı, bu ufuldayan kimdir?” – dedi. Mən bu quldura baş əyib: “Bacım qızıdır, hökmdar, iki həftədir ki, xəstələnib yatır”, – dedim. “Bacının qızı cavandırımı, qarı?” – deyə soruşdu. “Cavandır, hökmdar”, – dedim. “Onu bir mənə göstər, görüm, qarı!” dedi. Elə bil ki, ürəyim qopub düşdü, amma başqa çarə yoxdu. – “İxtiyar sizindir, hökmdar, buyurun, lakin qız xəstədir, qalxıb sizin hüzurunuza gələ bilmir”, – dedim. “Eybi yoxdur, qarı, mən özüm gedib baxaram”, – dedi. Lənətə gəlmiş qalxıb arakəsmənin arxasına keçdi. Pərdəni qaldırıb qırğı gözlərilə bir dəfə baxdı, sonra heç bir şey demədi... Allah özü xətdan qurtardı... İnanırsanmı, mən də, keşiş baba da artıq işgəncələrlə öldürüləcəyimizi gözümüzün altına almışdıq. Xoşbəxtlikdən qız onu tanımadı. Allaha çox şükür olsun, yaman günlərə qaldıq. Daha nə deyim. Yazıq İvan Kuzmiç! Kimin ağlına gələdi!.. Hələ Vasilisa Yeqorovna?.. İvan İqnatıç? Onu nə üçün öldürdülər? Necə oldu ki, sizə rəhm etdilər? Bu Şvabrini, Aleksey İvanıçı görürsənmi? Saçını dairə şəklində vurdu-rub, bu saat onlarla bərabər bizdə kefi qurşanıbdır. Çox zirək adam imiş, heç sözü yoxdur. Mən bacım qızı əhvalatını uyduranda, inanırsanmı, o, üzümə elə baxdı ki, lap bıçaq kimi məni kəsdi, ancaq işin üstünü açmadı, heç olmasa, buna görə çox sağ olsun.

Bu halda, qonaqların sərxoş bağırtıları və keşiş Gerasimin səsi eşidildi. Qonaqlar şərab tələb edirdilər, ev sahibi arvadını çağırırdı. Keşişin arvadı əl-ayağa düşdü.

– Pyotr Andreyeviç, siz evinizə gedin, – dedi, bu saat sizinlə danışmaq vaxtı deyil. Quldurlar içkiyə qurşanıblar, kefli halda göz-lərinə sataşsanız, xata çıxar. Xudahafız, Pyotr Andreyeviç, olacağa çarə yoxdur, amma Allah kərimdir!..

Keşiş arvadı getdi. Bir az sakit halda mən də evimə yollandım. Meydanın yanından keçərkən, bir neçə başqırdın dar ağacı ətrafına toplanıb asılanların çəkmələrini çıxartdıqlarını gördüm: bu işə qarışmaqdan bir şey çıxmayacağını hiss edərək, hiddətimi zorla saxladım. Quldurlar qalada vurnuxaraq, zabit evlərini talan edirdilər. Hər yerdən kefli qiyamçıların qışqırıqları eşidilirdi. Mən evə gəldim. Saveliç məni qapının ağzında qarşılıdı. O, məni görərkən içini çəkdi:

– Şükür olsun Allaha! Mən elə fikir edirdim ki, yaxan yenə canilərin əlinə keçibdir. Pyotr Andreyeviç, inanırsanmı, bu dələduzlar bizim bütün var-yoxumuzu taladılar: paltar, tuman-köynək, ev şeyləri, qab-qacaq, heç bir şey qoymadılar. Nə etmək olar?! Allaha çox şükür ki, səni sağ-salamat buraxıblar. Cənab, sən onların atamanını tanıdınmı?

– Yox, tanımadım. Kimdir ki?

– Necə yəni, bəs karvansarada səni tovlayıb kürkü əlindən alan əyyaş yadından çıxıb? Dovşan kürkü təptəzə idi, amma şeytan oğlu zorla əyninə geydi, tikişlərini də sökdü.

Mən heyrət etdim: doğrudan da, Puqaçovun mənim bələdçimə çox bənzəyişi vardı.

Puqaçovun və bələdçinin eyni şəxs olduğunu yəqin etdikdə əfv edildiyimin səbəbini də anladım. Mən hadisələrin bu əcayib silsiləsinə heyrət etdim: bir sərsəriyə bağışlanmış uşaq kürkü mənim boğazımı kəndirdən qurtarmışdı və avara-avara karvansaraları dolayan əyyaşın biri qalaları mühasirə etdirərək dövləti sarsıdırdı.

Öz vərdislərinə sadıq olan Saveliç:

– Yemək buyurursanmı? – dedi. Evdə heç nə yoxdur, amma axtarıb bir şey taparam, yeməyə bir şey hazırlaram.

Yalqız qalaraq fikrə getdim. Mən nə etməliydim? Caninin hakim olduğu bir qalada qalmaq, yaxud onun quldur dəstəsinin dalınca düşüb getmək zabitə layiq hərəkət deyildi. Hazırkı çətin vəziyyətdə xidmətimin vətənə fayda verə biləcəyi bir yerə getməyimi vəzifəm

məndən tələb edirdi... Lakin məhəbbətim Marya İvanovnanın yanında qalıb ona hamı və mühafiz olmağımı məsləhət görürdü. Hərçənd, bu vəziyyətin yaxın bir zamanda mütləq dəyişəcəyini hiss edirdim, ancaq yenə də Maşanın təhlükəli vəziyyətini xəyalıma gətirərkən ürəyim titrəyirdi.

Yüyürüb yanıma gələn bir kazak məni bu fikir aləmindən ayırdı; o, mənə müraciət edərək: “Böyük hökmdar səni hüzuruna istəyir”, – dedi.

Mən itaət etməyə hazırlaşaraq:

– O haradadır? – deyə soruşdum.

– Komendantlıqdadır, – deyə kazak cavab verdi, – qonaqlıqdan sonra hökmdar hamama getmişdi. İndi isə istirahət edir. Cənab zabit, hər bir şeydən görünür ki, çox şanlı-şövkətli bir şəxsiyyətdir; naharda qovrulmuş iki çoska yedi, sonra hamamda özünü o qədər isti buxara verdi ki, Taras Kuroçkin tab gətirə bilməyib, hamam süpürgəsini Fomka Bikbayevə verdi və başına soyuq su əndərib güclə özünə gəldi. Söz yox, bütün hərəkətləri olduqca fəvqəladədir... Deyirlər, hamamda döşündəki padşahlıq nişanlarını göstərüb: birində bir şahı-liq boyda ikibaşlı qartal, o birisində isə öz şəkli varmış.

Mən kazakla bu xüsusda mübahisə etməyi lazım bilmədim. Onunla bərabər komendantlıq evinə yola düşərkən Puqaçovla olacaq görüşümü düşünür və bu görüşün necə qurtaracağını əvvəlcədən kəşf etməyə çalışırdım.

Bu fikirlər içərisində mənim tamamilə soyuqqanlı olmadığını oxucu asanlıqla təsəvvür edə bilər.

Mən komendantlıq evinə çatarkən qaş qaralırdı. Dar ağacı öz qurbanları ilə bərabər qorxunc şəkildə qaralırdı. Zavallı komendant arvadının cəsədi hələ də iki kazakın qaravul çəkdiyi artırmının yanında idi. Məni gətirən kazak gəldiyimi xəbər vermək üçün içəri girdi, bir azdan sonra qayıdaraq, məni hələ dünən şəfqət və mehribanlıqla Marya İvanovna ilə vidalaşdığım otağa apardı.

Fəvqəladə bir mənzərə qarşısında qaldım: üzərinə süfrə salınmış və araç şüşələri, stəkanlar düzölmüş masanın ətrafında Puqaçovla bərabər on nəfərə qədər kazak başçısı oturmuşdu. Başlarında papaq, əyinlərində əlvan köynəkləri vardı, şərabin təsirilə sifətləri qızarmışdı, gözləri parıldayırdı. Yeni xainlər: Şvabrinlə bizim kiçik zabit onların içində yoxdular.

Puqaçov məni görcək:

– A, cənab zabit, – dedi, – xoş gəlmisiniz! Göz üstə yeriniz var, buyurun!

Məclisdəkilər sıxlaşdılar. Mən dinməz-söyləməz masanın bir kənarında oturdum. Qonşuluğumda oturan gənc və yaraşığı bir kəzak mənə bir stəkan şərab tökdü, lakin mən şəraba əl vurmadım, maraqla bu yığıncağı gözdən keçirməyə başladım. Puqaçov başda, masaya dirsəklənərək oturmuş, enli yumruğunu qara saqqalına dayamışdı. Üzünün düzgün və xoş cizgiləri qorxunc bir şey ifadə etmirdi. O, bəzən “qraf”, bəzən “Timofoyeviç”, bəzən də “dayıcan” deyərək xitab etdiyi əlli yaşlı bir adama tez-tez üz tuturdu. Onlar öz aralarında bir-birilə yoldaş kimi rəftar edərək, başçılarına ayrıca bir ehtiram əlaməti göstərmirdilər. Danışıq səhərki hücum, qiyamın uğuru və gələcək işlər barəsində gedirdi. Hər biri özünü öyür, öz rəyini söyləyir və çəkinmədən sərbəstcə Puqaçovla mübahisə edirdi. Bu əcaib hərbi şurada Orenburq üzərinə yürüş etməyə qərar verildi: bu, cürətli bir hərəkət idi ki, sonra, az qala, dəhşətli bir uğurla nəticələnəcəkdi. Yürüş sabahkı günə təyin edildi.

Puqaçov:

– Haydı, qardaşlar, – dedi. Yatmazdan əvvəl mənim sevdiyim mahnını oxuyaq. Çumakov, başla!

Mənim qonşum incə səslə qüssəli bir burlak mahnısını başladı, o birilər də ona qoşuldular:

Ey palıd meşəliyi, səslənmə səhər-səhər,
Mane olma, dağlar başımdakı fikirlər.
Qəzəbli məhkəməyə gedəcəyəm... Bu gün çar
Özü dindirib məni, verəcəkdir suallar.
Soruşacaqdır ki, çar: söylə, ey kəndli oğlan!
Quldurluğa qoşulub kimlərlə etdin talan?
Səndən başqa yoldaşın çoxmu? Neçə nəfər var?
Mən ona söyləyəyəm: ey qüdrətli hökmdar!
Dörd yoldaşım olubdur mənim bu işdə, ancaq,
Birinci qara gecə, ikinci polad bıçaq,
Üçüncüsü vəfalı, gözəl atım, qulanım,
Dördüncü yoldaşımsa əyri yayım, kamanım,
Qasidim olmuş mənim atdığım iti oxlar.

Sözlərimi dinləyib mənə söyləyəcək çar:
Kəndli oğul, ürəkdən deyirəm sənə – əhsən.
Yaxşı quldurluq edib, yaxşı cavab verirsən!
Buna görə keçərəm mən sənin günahından,
Dar ağacı gözləyir çəməndə səni bu an.

Dar ağacına məhkum olacaq bu adamların dar ağacı haqqında oxuduqları bu sadə xalq mahnısının mənə bağışladığı təsiri təsvir etmək qeyri-mümkündür. Onların müdhiş üzləri, gur səsləri, qüsbəli ifadələri onsuz da təsirli olan sözlərə bir daha qüvvət verərək, məni nə isə şairənə bir qorxu ilə sarsıdırdı.

Qonaqlar bir stəkan da şərab içib Puqaçovla vidalaşdılar. Mən də onların ardınca qalxıb getmək istəyəndə Puqaçov: “Otur, – dedi, mən sənəni danışımaq istəyirəm”. Biz otaqda yalnız qaldıq.

Hər ikimizin sükutu bir neçə dəqiqə davam etdi. Puqaçov hərdən bir qərribə hiyləgərlik və istehza ilə sol gözünü qıyaraq diqqətlə mənə baxırdı. Axırda o qədər təbii və şad bir gülüşlə güldü ki, mən də ona baxıb, səbəbini bilmədiyim halda güldüm. O mənə:

– Cənab! – dedi, – boynuna al görüm, mənənim igidlərim boğazına kəndir keçirəndə qorxdunmu? Yəqin, gen dünya başına dar gəldi. Amma nökrin olmasaydı, indi dar ağacında yırgalanacaqdın ha! Mən qoca kaftarı o saat tanıdım. Səni karvansaraya gətirib çıxaran adamın böyük hökmdarın özü olduğunu heç ağılına gətirə bilərdinmi? (O, burada əzəmətli və əsrarəngiz bir vəziyyət aldı) Mənənim qarşımda sənənin günahın olduqca böyükdür. Lakin düşmənlərimdən gizləndiyin zaman mənə etdiyən köməyə görə səni bağışladım. Hələ bu harasıdır, sənənin üçün hələ çox şeylər edəcəyəm. Qoy bircə öz dövlətimi əlimə keçirəm. Mənə sədaqətlə qulluq edəcəyinə söz verirsənmi?

Bu dələduzun sualı və cəsəreti mənə o qədər əyləncəli gəldi ki, özümü gülümsəməkdən saxlaya bilmədim. O, qaşqabağını təkərək məndən soruşdu:

– Niyə gülümsəyirsən? Yoxsa, mənənim böyük hökmdar olduğuma inanmırsan? Açıq cavab ver!

Mən tutuldum. Bu sərsərinəni hökmdar olaraq tanımaq mənənim üçün qeyri-mümkündür: bu, mənə əfvedilməz bir qorxaqlıq kimi gəlirdi. Onun gözüünün içinə “yalançısan” demək isə özümü fəlakətə

məhkum etmək deməkti. Dar ağacının dibində, camaatın gözü önündə və ilk qəzəb qızğınlığı anında ölümə getməyə hazır olduğum indi mənə boş bir lovgalıq kimi gəlirdi. Mən tərəddüd içərisində idim, Puqaçov qaşqabaqlı halda mənim cavabımı gözləyirdi. Nəhayət, vəzifə hissi məndəki insani zəifliyə qələbə çaldı (mən indi belə o dəqiqəni xatırladıqda özümdən razı qalırım), Puqaçova belə cavab verdim: “Mənə bax, qoy sənə bütün həqiqəti söyləyim. Özün mühakimə et: mən səni hökmdar kimi tanıya bilərəmmi? Özün ağıllı adamsan, dərhal mənim ikiüzlülük etdiyimi görəcəkdin”.

– Yaxşı. Bəs, sənin ağılnca, mən kiməm?

– Allah bilir kimsən, lakin kim olursan ol, qorxunc bir oyun oynayırsan.

Puqaçov cəld mənə baxdı və dedi: “Demək, sən mənim hökmdar Pyotr Fyodoroviç olduğuma inanmırsan? Çox yaxşı. İgid bir adam uğur qazana bilməzmi? Məgər keçmişdə Qrişka Otrepyev padşahlıq etməmişdimi? Mənim haqqımda nə düşünürsən düşün, lakin məndən uzaqlaşma. Başqa şeylərlə nə işin var? Səni aparən su dənizdir. Mənə sədaqət və inamla qulluq elə, sənə feldmarşallıq rütbəsi və knyazlıq verərəm. Nə fikirdəsən?”

Mən qəti surətdə:

– Yox, – dedim, – mən əsil-nəsibi olan bir zadəganam, imperatriçəyə xidmət etməyə and içmişəm: sənə qulluq edə bilmərəm. Əgər, doğrudan da, mənə yaxşılıq etmək istəyirsənsə məni Orenburqa burax.

Puqaçov fikrə getdi. “Yaxşı, əgər səni buraxsam, – dedi, – heç olmazsa, mənim əleyhimə çıxmamağa söz verirsənmi?”

– Bu xüsusda sənə necə söz verə bilərəm? – deyər cavab verdim. Özün bilirsən ki, ixtiyarım öz əlimdə deyil. Sənin əleyhinə getmək əmri versələr gedəcəyəm, başqa çarəm yoxdur. İndi sən özün hakimsən, öz adamlarının sənə tabe olmalarını tələb edirsən. Qulluq etməyim lazım gələrsə, xidmətdən boyun qaçırsam, buna nə ad qoymaq olar? Mənim başım sənin əlindədir: buraxarsan, sağ ol, vurdurarsan, Allahın bilsin, özün bil! Mən sənə doğrusunu dedim.

Mənim səmimiyyətim Puqaçovu heyrətə saldı.

O, çiynimə vuraraq: “Yaxşı, elə olsun, – dedi, – edam edəndə edam etmək lazımdır, bağışlayanda bağışlamaq. Hara istəyirsən, çıx get, nə istəyirsən elə! Sabah mənimlə xudahafizləşməyə gəl, indisə get yatmağa, məni də mürgü basır”.

Mən Puqaçovdan ayrılıb küçəyə çıxdım. Sakit və şaxtalı bir gecə idi. Ay və ulduzlar parıldayaraq meydançanı, dar ağacını işıqlandırırdı. Qalada hər şey sükut və qaranlığa qərq olmuşdu. Ancaq meyhanada işıq vardı və gecəyarıya qədər kef çəkən əhlikeflərin bağırışları eşidilirdi. Keşişin evinə bir nəzər saldım. Pəncərə taxtaları və darvaza qapalı idi. Elə bil, evdə hər şey sükuta qərq olmuşdu.

Mən öz mənzilimə gəldim, Saveliç bərk nigarançılıq içində idi. Mənim azadlıq xəbərim onu sonsuz dərəcədə sevindirdi. O, xaç çəkərək:

– Çox şükür sənə, ya rəbb! – dedi. Dan yeri ağaran kimi baş götürüb bu qaladan gedərik. Sənə bir az yemək hazırlamışam, onu ye; sabaha qədər Allah amanında, bir yaxşı yat!

Mən onun dediyinə əməl etdim, çox iştaha ilə şam elədim, ruhən və cismən çox yorğun olduğumdan, quru döşəmədə yxılıb yatdım.

IX

fəsil

AYRILIQ

*Ey gözəl, vüsalın nə qədər şirin idisə,
Ayrılığın o qədər qüssəlidir,
Elə qüssəlidir ki,
Elə bil, ruh bədəndən ayrılır.*

Xeraskov

Səhər tezdən təbil səsi məni yuxudan oyatdı. Toplanış yerinə getdim. Puqaçovun dəstələri dünənki qurbanların hələ də asılı qaldıqları dar ağacları yanında sıraya düzülürdü. Kazaklar atlarına minmiş, əsgərlər altında durmuşdular. Bayraqlar havada dalğalanırdı. Səfər lafetlərinin üstünə qoyulmuş topların içərisində bizim topumuzu da tanıdım. Bütün əhali də axışıb bura gəlmişdi, yalançı padşahu gözləyirdilər. Komendant evinin artırması qabağında bir kazak gözəl və ağ bir qırğız atının cilovundan tutub dayanmışdı. Mən gözlərimlə komendant arvadının cəsədini axtarırdım. Onun cəsədi bir qədər kənara atılıb, üzərinə həsir örtülmüşdü. Nəhayət, Puqaçov

dəhlizdən çıxdı, hamı papağını çıxartdı. Puqaçov artırmada dayanıb hamı ilə salamlaşdı. Starsinalardan biri ona mis pulla dolu bir torba verdi. O, pulları ovuclayıb ətrafa səpələməyə başladı. Adamlar çıxırtı ilə pulları yığmağa cumdular, ayaq altında qalıb əzilənlər də oldu. Puqaçovun ən yaxın adamları onu dövrəyə aldılar: Şvabrin də onların arasında durmuşdu; nəzərlərimiz bir-birinə sataşdı, o, mənim gözlərimdəki nifrəti oxudu və həqiqi kin, süni bir kinayə ifadəsilə üzünü məndən çevirdi. Puqaçov məni yığıncağın içərisində görüb başı ilə işarə etdi, yanına çağırırdı və dedi: “Bu saat Orenburqa get, mənim adımdan qubernatora və generallara xəbər ver ki, bir həftə sonra məni gözləsinlər. Bir övlad məhəbbəti və itaətlə məni qarşılamalarını onlara tövsiyə et, yoxsa amansız edamdan yaxalarını qurtara bilməyəcəklər. Yaxşı yol, cənab zabit!” Sonra o, xalqa müraciət etdi və Şvabrini göstərərək dedi: “Övladlarım, sizin yeni komandiriniz budur. Onun bütün əmrlərinə itaət edin, o da həm sizin, həm də qala üçün mənim qarşımda cavabdehdir”. Bu sözləri mən dəhşətlə dinlədim, Şvabrin qala rəisi təyin edilirdi; demək, Marya İvanovna onun hökmü altında qalırdı! Aman Allah, onun halı necə olacaq? Puqaçov artırmadan endi. Atı onun qarşısına çəktilər. Onu ata mindirmək istəyən kazakları gözləmədən o, cəld bir hərəkətlə yəhərə sıçradı.

Bu anda xalqın içərisindən Saveliçin çıxdığını gördüm. O, Puqaçova yanaşaraq ona bir vərəq kağız uzatdı. Mən bundan nə çıxacağını anlaya bilmirdim. Puqaçov təkəbbürlə: “Bu nədir?” – deyərək soruşdu.

– Lütfən oxu, nə olduğunu görərsən, – deyərək Saveliç cavab verdi. Puqaçov kağızı alıb uzun-uzadı mənalı bir baxışla onu gözdən keçirdi və nəhayət: “Sən burada nə ibarəpərdazlıq etmişən? – dedi. Bizim mübarək gözlərimiz burada heç bir şey seçə bilmir. Mənim baş katibim hanı?”

Kapral mundirli bir gənc cəld onun yanına yüyürdü.

Yalançı padşah kağızı ona verərək: “Bərkdən oxu! – dedi. Lələmin Puqaçova nə yazdığını bilmək məni son dərəcə maraqlandırır. Baş katib höccələyə-höccələyə aşağıdakı sözləri oxudu:

“Mikaldan və zolaqlı ipəkdən tikilən iki xalat, qiyməti altı manat”.

Puqaçov qaşqabağını tökərək:

– Bu nə deməkdir? – deyərək soruşdu.

– Əmr elə, dalısını oxusun, – deyə Saveliç sakit halda cavab verdi.

Baş katib davam etdi:

“Nazik yaşıl mahuddan tikilmiş bir mundir, qiyməti yeddi manat.

Ağ mahud şalvar, qiyməti beş manat.

Holland kətanından, manjetli on iki köynək, qiyməti on manat.

Çay qabları ilə dolu çanta, qiyməti iki manat yarım...”

Puqaçov onun sözünü kəsərək:

– Bu nə cəfəngiyyatdır? – dedi. Mənim çay çantası, manjetli şalvarla nə işim vardır?

Saveliç boğazını andaraq izahata başladı: “Özün gördüyün kimi bu, ağamın canilər tərəfindən oğurlanan şeylərinin siyahısıdır...”

– Hansı canilər? – deyə Puqaçov qəzəblə soruşdu.

Saveliç qəzəblə cavab verdi:

– Bağışlayın, dilim dolaşdı. Cani olmağına cani deyillər, sənin adamların nə varsa ələk-vələk elədilər, hamısını çırpışdırdılar. Acıqlanma: atın dörd əl-ayağı var, amma o da büdrəyir. İzin ver, dalısını oxusun.

Puqaçov: “Oxu, qurtar”, – dedi. Katib davam etdi:

“Biri tafta, digəri çit iki pambıq yorğan, dörd manat.

Üzü qırmızı parçadan, tülkü dərisindən bir kürk, qırx manat.

Bir də karvansarada cənabınıza bağışlanan, dovşan dərisindən kürk, qiyməti on beş manat”.

Puqaçov odlu gözlərini parıldadaraq:

– Bu, nə deməkdir? – deyə bağırdı.

Etiraf edirəm ki, mən zavallı lələm üçün qorxdum. O, yenidən izahata girişmək istədi, lakin Puqaçov onun sözünü kəsdi, kağız katibin əlindən qapıb Saveliçin üzünə çırpdı və bağırdı.

– Sən nə cəsəretlə belə boş şeylər üçün mənim yanıma dür-tülürsən? Axmaq qoca! Bunları soyub talayblar: çox böyük iş olub! Qoca kaftar, sən mənim və mənim adamlarıma ömrünə həmişə gərək dua edəsən ki, ağan da, sən də, mənə itaət etməyənlərlə birlikdə bu dar ağacından asılmamısınız... Dovşan dərisindən kürk! Mən sənə dovşan kürkünü göstərəm! Heç bilirsən ki, mən sən öz dərinə diri-diri soydurub kürk tikdirərəm?

– İxtiyar sənindir, – deyə Saveliç cavab verdi. Mən isə ağa nökrəyəm, ağanın malı üçün cavab verməliyəm.

Görünür Puqaçovun alicənablığının aşib-daşan vaxtı imiş. O, bir söz söyləmədən, atının başını çevirib getdi.

Şvabrin və starsınalar onu təqib etdilər. Quldur dəstəsi nizamlı bir halda qaladan çıxdı. Xalq Puqaçovu ötürməyə getdi. Saveliçlə mən meydanda tək qaldıq. Lələm siyahını əlində tutub böyük təəs-süflə kağıza baxırdı.

O, Puqaçovla mənim aramın yaxşı olduğunu görərək, bundan bir fayda çıxarmaq istəmişdisə də, niyyəti baş tutmamışdı. Mən onu bu yersiz canfəşanlılığı üçün məzəmmət etmək istərkən, gülməkdən özümü saxlaya bilmədim.

Saveliç:

– Gül, cənab, gül, – dedi. Bu dağılan təsərrüfatı yenidən düzəltmək lazım gələndə baxarıq, görək onda da güləcəksənmi?

Mən Marya İvanovna ilə görüşmək üçün keşişin evinə tələsirdim. Keşiş arvadı məni kədərli bir xəbərlə qarşıladı. Gecə Marya İvanovnanı şiddətli qızdırma tutmuşdu. O, huşunu itirərək yatağında sayıqlayırdı. Keşiş arvadı məni onun otağına apardı. Mən səssiz addımlarla onun çarpayısına yanaşdım. Onun üzündə əmələ gələn dəyişiklik məni heyrətə saldı. Xəstə məni tanımadı. Mənə təsəlli vermək istəyən keşiş Gerasimlə mərhəmətli arvadının sözlərinə qulaq asmadan, uzun-uzadı qızın qarşısında dayandım. Qorxunc düşüncələr məni həyəcanlandırırırdı. Himayəsiz, köməksiz, kinli qiyamçılar içərisində qalan yetim qızın halı və öz gücsüzlüyüm məni dəhşətə salırdı. Hələ Şvabrin... xəyalımı hər şeydən artıq didib-parçalayan Şvabrin idi. Yalançı padşahdan əlinə hakimiyyət almış Şvabrin kin və ədavət bəslədiyi məsum qızın əsir olduğu qalada hökm sürərkən hər şeyə qərar verə bilərdi. Nə etməli idim? Ona necə kömək edəydim? Caninin əlindən onu necə qurtarmalı idim? Yalnız bircə çarə qalırdı: Beloqorsk qalasını tezliklə xilas etmək. Mümkün qədər bu işə kömək niyyətilə dərhal Orenburqa getməyi qəet etdim. Keşiş və Akulina Pampilovna ilə veda-laşdım. Artıq öz arvadım kimi baxdığım qızı keşiş arvadına bərk-bərk tapşırdım. Zavallı qızın əllərini göz yaşlarımla isladaraq öpdüm.

Keşiş arvadı məni ötürərkən:

– Əlvida, Pyotr Andreiç, əlvida! – dedi. Bəlkə, qismət oldu, daha yaxşı bir zamanda görüşdük. Bizi yaddan çıxarmayın, tez-tez məktub yazın! İndi yazıq Marya İvanovnanın sizdən başqa nə bir təsəllisi, nə də hamisi vardır.

Meydana çıxdım, bir dəqiqəliyə dayanıb dar ağacına baxdım, ona təzim edəndən sonra məndən geri qalmaq istəməyən Saveliçlə bərabər Orenburq yoluna çıxdım.

Fikir – xəyal içərisində yoluma davam edirkən birdən arxadan at ayağının tappılısını eşitdim. Dönüb baxdım, bir kazak, yedəyində bir başqırd atı, qaladan çıxıb mənə doğru çapır və uzaqdan işarə edirdi. Dayandım, gələn kazakın bizim kiçik zabit olduğunu gördüm. O, çaparaq gəlib mənim yanımda atdan endi, o biri atın cilovunu mənə verib dedi:

– Zati-aliləri! Şah babamız sizə bir at, bir də öz əynindən çıxardığı kürkünü bağışlayır (yəhərə qoyun dərisindən bir kürk bağlanmışdı). Kiçik zabit udqunaraq sözüne davam etdi: Bundan başqa sizə bir də... Yarım manat pul bağışlamışdır... Ancaq pulu yolda salıb itirmişəm. Bağışlamanızı xahiş edirəm.

Saveliç tərs-tərs ona baxaraq mırıldandı:

– Yolda itirmişəm! Bəs qoltuq cibində cingildəyən nədir? Vicdansız! Kiçik zabit əsla pərt olmayaraq: “Qoltuq cibimdə cingildəyənmi? – dedi, – Allah sənə insaf versin, qoca! Cingildəyən cilovdur, yarım manatlıq deyil”. Mən mübahisəni kəsərək: “Yaxşı, – dedim, – səni göndərəne mənim tərəfimdən təşəkkür et, itirdiyin pulu işə geri qayıdanda axtarıb taparsan və araq alıb içərsən”. Kiçik zabit atını döndərərək: “Çox sağ olun, ağa, – dedi, – həmişə sizdən ötrü Allaha dua edəcəyəm”. Bu sözlərdən sonra kiçik zabit bir əli ilə qoltuğunu tutub atını geriye çapdı və bir dəqiqə sonra gözdən itdi.

Mən kürkü geydim, atı minib Saveliçi tərkimə aldım. “Görürsənmi, cənab, – deyə Saveliç sözə başladı, – mən o dələduza boş yerə əzi-hal vermədim. Oğrunu xəcalət təri basdı, hərçənd, bu uzundraz başqırd yabısı və bu dəri kürk onların bizdən oğurladıqlarının, üstəlik, sənin özünün ona bağışladığının heç yarısına da dəyməz, amma yenə də işimizə yararlar; donuzdan bir tük, o da qənimətdir”.

X
fəsil

ŞƏHƏRİN MÜHASİRƏSİ

*Çəmənləri və dağları fəth edərək, dağın başından
Qartal kimi şəhərə nəzər saldı. Əmr etdi ki,
Qoşun düşərgəsinin dalında bir istehkam tikin və
Qala divarları dağdan alətləri gündüz orada
gizlədib, gecə şəhər kənarına gətirin.*

Xeraskov

Biz Orenburqa yaxınlaşanda ayaqları buxovlu, başları qırılmış, üzləri cəllad kəlbətini ilə eybəcər hala salınmış dəstə-dəstə dustaqların çalışdığını gördük. Onlar qarnizon əllərinin nəzarəti altında qalanın yaxınlığında işləyirdilər. Bəziləri xəndəklərə dolmuş zir-zibili əl arabaları ilə kənara daşıyır, bir qismi bellə yer qazıyır, bənd üzərindəki bənnalar isə kərpic daşıyıb şəhər divarını təmir edirdilər. Darvaza yanında gözətçilər bizi saxlayıb pasport istədilər. Serjant Beloqorsk qalasından gəldiyimi eşidər-eşitməz, birbaşa məni generalın evinə apardı.

Mən generala bağda rast gəldim. O, payızın nəfəsilə yarpaqlarını tökmüş alma ağaclarını gözdən keçirir və qoca bağbanın köməyi ilə onları isti küləşə bürüyürdü. Onun üzü həlimlik, sağlamlıq və mərhəmət ifadə edirdi. Məni görüb məmnun oldu; şahidi olduğum qorxunc hadisələr haqqında sorğu-suala başladı. Mən hamısını ona nağıl etdim. Qoca diqqətlə məni dinləyir və eyni zamanda ağaclardakı quru budaqları kəsirdi.

Mən qəmli hekayəmi qurtarandan sonra, general: “Yazıq Mironov, – dedi – hayıf, yaxşı zabit idi. Madam Mironova da yaxşı qadındı, həm də göbələk duzlamaqda çox mahirdi! Bəs kapitanın qızı Maşa necə oldu?” Onun qalada keşiş arvadının yanında qaldığını söylədim. “Vay, vay, vay! – deyər səsləndi. Bu, pis oldu, çox pis oldu. Quldurların intizamına əsla etibar etmək olmaz. Yazıq qızın halı necə olacaq?” Mən cavab verdim ki, Beloqorsk qalası çox uzaq deyildir və general həzrətləri, şübhəsiz, zavallı qala əhalisini qurtarmaq üçün tezliklə qoşun göndərəcəkdir. General şübhə ilə

başını bulayıb dedi: “Baxarıq, baxarıq, bu xüsusda danışmağa vaxt taparıq. Xahiş edirəm, bizə çay içməyə buyurasınız: bu gün mənim evimdə hərbi müşavirə olacaqdır. Sən bizə bu sərsəri Puqaçov və onun qoşunu haqqında dürüst məlumat verə bilərsən. Hələlik, get istirahət elə”.

Mənim üçün ayrılmış mənzilə getdim, Saveliç artıq orada evi sahmana salırdı. Mən təyin edilmiş vaxtı səbirsizliklə gözləməyə başladım. Taleyim üçün böyük əhəmiyyəti olan bu müşavirəyə getməyi yaddan çıxarmadığımı oxucu asanlıqla təsəvvür edə bilər. Təyin edilmiş saatda generalın yanında hazır oldum.

Generalın yanında kök, qırmızıyanaq, ipək kaftanlı qoca bir şəhər məmuru vardı; o, gömrükxana müdiri idi. O, kirvə adlandırıldığı İvan Kuzniç haqqında mənə suallar verir və danışığımı nəsihətə tamiz qeydlər və əlavə suallarla tez-tez kəsirdi. Bu suallar və qeydlər onun hərbi sənətdən xəbərdar olduğunu bürüzə vermirdisə də, hər halda, dərrakəli və fitri zəkaya malik olduğunu isbat edirdi. Bu vaxt başqa dəvət olunanlar da yığıldılar. Hamı əyləşdikdən və hərəyə bir fincan çay verildikdən sonra general məsələ haqqında ətraflı və aydın məlumat verdi: “İndi isə, ağalar, – deyə o sözüne davam etdi, – qiyamçılar əleyhinə nə cür hərəkət edəcəyimizi, hücum, yoxsa müdafiə vəziyyəti alacağımızı qət etməliyik. Bu iki üsuldan hər birinin həm xeyirli, həm zərərli tərəfi vardır. Hücum düşmənin tez məhv edilməsinə daha çox ümid verir, müdafiə isə daha dürüst və təhlükəsizdir... İndi gəlin, qanuni qayda üzrə, yəni aşağı rütbələrdən başlayaraq, rəy söyləyək, mənə müraciətlə: Cənab praporşik, lütfən öz fikrinizi izah edin!”

Mən ayağa qalxaraq, Puqaçov və onun dəstəsi haqqında qısaca məlumat verdikdən sonra müntəzəm əsgəri qüvvəyə qarşı Puqaçovun müqavimət göstərə bilməyəcəyini qəti surətdə bəyan etdim.

Mənim rəyim məmurlar tərəfindən açıq bir narazılıqla qarşılandı. Onlar mənim fikrimi bir gəncin ehtiyatsızlığı və dikbaşlığı kimi qəbul etdilər. Məclisdə səs-küy qopdu, kiminsə yavaşca “ağzından süd iyi gəlir” sözlərini aydın eşitdim. General mənə tərəf dönüb, gülümsəyərək dedi: “Cənab praporşik, hərbi müşavirələrdə birinci səs, adətən, hücum hərəkəti lehinə verilir: bu, qanuni bir qaydadır. İndi başqa rəylərə qulaq asa. Kollec müşaviri cənabları, siz rəyinizi söyləyiniz!”

Zərxcara kaftanlı qoca, xeyli rom tökülmüş ikinci fincan çayını tələsik içib, generala cavab verdi: “General həzrətləri, mənim fikrimcə, hərəkətimiz nə hücum, nə də müdafiə hərəkəti olmalıdır”.

Bu sözlərdən təəccüblənən general etirazla soruşdu:

– Bəs necə olmalıdır, kollec müşaviri cənabları? Taktikada başqa bir üsul yoxdur: müdafiə və ya hücum...

– General həzrətləri, satınalma üsulu ilə hərəkət edin.

– Ha... ha... ha!.. Sizin rəyiniz çox ağıllı rəydir. Taktikada satılma üsulu ilə hərəkət etməyə yol verilir və biz sizin bu məsləhətinizdən istifadə edirik. O sərsərinin başına... Məxfi məbləğdən... yetmiş... bəlkə də, yüz manat vəd etmək olar...

Gömrük müdiri onun sözünü kəsərək:

– O zaman bu oğrular öz atamanlarını əli-ayağı bağlı halda gətirib bizə təslim etməsələr, mən adımlı dəyişib kollec müşaviri yox, lap qırğız qoyunu qoyaram.

General:

– Biz bu barədə yenə danışib düşünərik, – dedi, – bununla bərabər, hər halda, hərbi tədbirlər də görmək lazımdır. Cənablar, qanun üzrə rəyinizi söyləyin!

Bütün rəylər mənim rəyimin əleyhinə çıxdı: məmurların hamısı qoşunun etibarsızlığından, uğura ümid olmadığından, ehtiyatkarlıqdan və sairədən bəhs edirdi. Onların hamısı, açıq meydanda silahlı vuruşmaya girişməkdənsə qalanın daş divanı arxasında və topların himayəsində qalıb gözləməyi daha ağıllı bir tədbir hesab edirdi. Nəhayət, general bütün rəyləri dinləyib demisinin külünü boşaltdıqdan sonra, belə bir nitq söylədi:

“Ağalar, çizə məlum etməliyəm ki, mən də öz tərəfimdən praporsik cənablarının rəyinə tamamilə şərikəm: çünki onun rəyi sağlam taktika qaydalarına əsaslanmaqdadır. Taktika isə hücum hərəkətini müdafiə hərəkətinə, demək olar ki, hər zaman tərcih etməkdədir”.

O, burada dayanıb demisini doldurmağa başladı. İzzəti-nəfsimin təntənəsilə məğrur bir halda narazılıq və nigarançılıqla öz aralarında pıçıldıran məmurlara baxdım.

General ağzından buraxdığı qatı tüstü ilə bərabər, dərin bir ah çəkərək sözünə davam etdi:

“Lakin, ağalar, əlahəzrət hökmdarımız, həşəmətli mehriban imperatriçəmiz tərəfindən mənə tapşırılmış əyalətlərin təhlükəsizliyini

nəzərə alaraq belə böyük bir məsuliyyəti öhdəmə götürməyə cəsarət etmirəm. Buna görə, mən də əksəriyyətin qərarına şərik olaraq, şəhərdə qalib mühasirəni gözləməyi, toplarla, (mümkün olduqda isə) bəzən qaladan çıxıb hücum etməklə, düşmənin hücumuna qarşı durmağın təhlükəsiz və münasib olduğunu qəbul edirəm”.

Bu dəfə məmurlar öz növbələrində rişxəndlə mənə baxdılar. Müşavirə dağıldı. Mən möhtərəm bir əsgərin öz rəyi xilafına olaraq təcrübəsiz və məlumatsız adamların rəyinə qoşulub zəiflik göstərməsinə təəssüf etdim.

Bu məşhur müşavirədən bir neçə gün sonra Puqaçovun öz vədinə əməl edərək Orenburqa yaxınlaşdığını öyrəndik. Mən şəhər divarı üzərindən qiyamçıların qoşununu gördüm. Mənə elə gəldi ki, şahidi olduğum son hücumdan bəri onların sayı birə-on artmışdır. Qoşun içərisində Puqaçov tərəfindən zəbt edilən kiçik qalalardan götürülmüş toplar da vardı. Müşavirənin qərarını xatırlayaraq, Orenburq divarları içərisində uzun müddət qapalı qalacağımızı indidən görüb hirsimdən az qala ağlamaq istəyirdim. Mən ailəvi xatirələrə əsaslanmayaraq, məhz tarixə aid olan Orenburq mühasirəsini təsvir etməyəcəyəm. Yalnız qısaca bunu söyləyəcəyəm ki, bu mühasirə yerli komandanlığın ehtiyatsızlığı ucundan aclığa və hər cür müsibətə düşərək olan əhali üçün fəlakətli idi. Orenburqda həyatın dözülməz olduğunu təsəvvürə gətirmək asandır: hamı məyus halda öz müqəddəratının həllini gözləyirdi, hamı, doğrudan da, dəhşətli bəhəlikdən dad çəkirdi. Əhali həyətlərinə düşən mərmilərə alışmışdı, hətta Puqaçovun qalaya hücumları belə heç kəsi maraqlandırmırdı. Mən narahatçılıqdan ölürdüm. Vaxt keçirdi. Beloqorsk qalasından məktub almırdım. Bütün yollar kəsilmişdi. Marya İvanovnanın ayrılığına dözə bilmirdim. Onun müqəddəratından xəbər tutmamağım mənə əzab verirdi. Yeganə əyləncəm at minməkdə. Puqaçovun mərhəməti sayəsində bir yaxşıca atım vardı, kasıb ruzumuzu atla yarı bölürdük. Mən hər gün bu atı minib şəhərdən kənara çıxır, Puqaçovun süvariləri ilə atışırdım. Bu atışmalarda, adətən, hər dəfə tox, sərxoş və yaşlı atları olan düşmən üstün gəlirdi. Şəhərin cılız atlı dəstəsi onların öhdəsindən gələ bilmirdi. Bəzən bizim ac piyadalarımız da qaladan çölə çıxırdı; lakin qarın qalınlığı düşmənin dağınıq suvari dəstəsinə qarşı uğurla hərəkət etməsinə mane olurdu. Toplar şəhər qalası üstündən boş yerə gurlayırdı. Çöldə isə atlar

cansızlığından, batdığı yerdən çıxıb irəli gedə bilmirdi. Bizim hərbi əməliyyatın vəziyyəti belə idi. Orenburq məmurlarının də ehtiyatkarlıq və ağıllı tədbir deyə qələmə verdikləri bundan ibarətdi.

Bir dəfə biz, nə təhər oldusa, düşmənin güclü bir dəstəsini dağıdıb qaçırmağa müvəffəq olduq. Mən, öz yoldaşlarından geri qalmış bir kazaka hücum etdim, əlimdəki türk qılıncı ilə onu vurmaq istərkən birdən o, şapkasını çıxarıb bağırdı:

– Xoş gördük, Pyotr Andreyeviç! Gör Allah sizi necə hifz edir!

Mən diqqətlə ona baxıb, bizim kiçik zabiti tanıdım. Onu gördüyümə son dərəcə sevinərək:

– Xoş gördük, Maksimiç, – dedim. Beloqorskdan çoxdan çıxmısanmı?

– Yox, əzizim Pyotr Andreyeviç, oradan dünənə qayıtmışam. Məndə sizə bir balaca məktub vardır.

Mən sanki od tutub alışdım:

– Məktub, hanı? – deyə bağırdım.

Maksimiç əlini qoltuğuna soxaraq:

– Yanımdadır, – dedi, – nə yolla olursa-olsun bu məktubu sizə çatdıracağım. Palaşaya söz vermişdim.

Bu sözlərlə o, mənə bükülü bir məktub verdi və dərhal atını səyirdib getdi. Ürək döyüntüsü ilə məktubu açaraq, aşağıdakı sətirləri oxudum:

“Allah məni birdən-birə ata-anasız qoymağı rəva gördü, indi dünyada nə bir əqrabam, nə də bir himayəçim var. Hər zaman mənim yaxşılığımı arzu etdiyinizi və hər kəsə yaxşılıq etməyə hazır olduğunuzu bildiyimdən sizə sığınırım. Bu məktubun bir tövrlə sizə çatmasını Allahdan təmənnə edirəm. Maksimiç məktubu sizə yetirməyə söz vermişdir. Palaşa Maksimiçdən eşitmişdir ki, o, sizi hücum zamanı uzaqdan tez-tez görür, siz isə əsla özünüzü qoruyub-ələmirsiniz, göz yaşları ilə sizin üçün Allaha yalvarıb dua edənlərin halını düşünürsünüz. Mən uzun müddət xəstə idim, sağaldıqdan sonra atamın yerində komendantlıq edən Aleksey İvanoviç, keşiş Gerasim atanı Puqaçovla qorxudaraq məni onun ixtiyarına verməyə məcbur etdi. İndi mən öz evimizdə qarovul altında yaşayıram. Aleksey İvanoviç məni özünə arvad etməyə məcbur edir: Akulina Pamfilovnanın məni canilərə, bacım qızıdır deyə qələmə verdiyi

zaman onun yalanını açmayaraq həyatımı xilas etdiyini söyləyir. Aleksey İvanoviç kimi adamın arvadı olmaqdan, ölmək daha yaxşı olardı. O, mənimlə çox sərt rəftar edir, aqlımı başıma toplamasam və onun dediyinə razı olmasam, məni o caninin ordugahına aparacağı və Lizavetta Xarlovanın başına gətirilənin mənim də başıma gətiriləcəyi ilə məni təhdid edir. Mən Aleksey İvanoviçdən düşünmək üçün mənə möhlət verməsini rica etdim. O, üç gün gözləməyə razı oldu, əgər üç gün sonra ona ərə getməsəm artıq mənə mərhəmət edilməyəcəkdir. Əzizim Pyotr Andreyeviç, mənim yeganə xilaskarım sizsiniz, mən biçarəni müdafiə ediniz. General və bütün komandanlardan tezliklə bizə əsgəri qüvvə göndərmələrinizi rica ediniz, mümkün olarsa, özünüz də gəliniz. Sizə hörmət bəsləyən biçarə yetim qız:

Marya Mironova".

Məktubu oxuduqdan sonra az qala dəli olmuşdum. Yazıq atımı insafsızcasına məhmızlayaraq şəhərə çapdım. Zavallı qızı qurtarmaq üçün yol uzunluğunu müxtəlif tədbirlər düşünür, lakin heç bir çarə tapa bilmirdim. Çaparaq şəhərə girib birbaşa generalın yanına gəldim və özümü içəri saldım. General penka demisini tüstüləndərək, otağın içində gəzinirdi. Məni görüb dayandı. Yəqin ki, görkəməmi onu hey-rətə salmışdı. O, qeydkeş bir ifadə ilə belə tələsik gəlişimin səbəbini soruşdu.

– General həzrətləri, – dedim, – bir doğma ata kimi sizə müraciət edirəm. Yalvarıram, mənim ricamı rədd etməyiniz. Məsələ bütün həyatıma, səadətimə aiddir.

Heyrətlənmiş qoca:

– Nə olmuşdur, əzizim? – dedi. Sənin üçün mən nə edə bilərəm? Söylə!

– General həzrətləri, əmr ediniz, mənə bir böyük əsgər, əlliye qədər də kazak versinlər və müsaidə ediniz, Beloqorsk qalasını düşməndən təmizləyim.

General diqqətlə mənə baxdı, ehtimal ki, dəli olduğumu zənn edirdi (o, bəlkə də, səhv etmədi).

Nəhayət:

– Necə dedin? Beloqorsk qalasını təmizləmək?

Mən hərərətlə cavab verdim:

– Müvəffəq olacağıma söz verirəm, ancaq məni buraxın!

General başını bulayaraq:

– Yox, cavan oğlan, – dedi, – belə uzaq bir məsafədə düşməni asanlıqla baş strateji məntəqə ilə sizin rəhbəri kəsə bilər və sizə qəti qələbə çalar. Rəhbərin kəsilməsi...

Mən onun hərbi mühakimələr yürütdüyünü görüb qorxdum və tələsik onun sözünü kəsib dedim:

– Kapitan Mironovun qızı mənə məktub yazıb kömək istəyir. Şvabrin onu zorla özünə arvad olmağa məcbur edir.

– Eləmi? Oho, bu Şvabrin, böyük Schelm¹ mənim əlimə düşsə, onu iyirmi dörd saatda mühakimə etdirərəm, biz onu qalanın ortasında güllələrik! Lakin hələlik səbir etmək lazımdır.

Mən özümdən çıxaraq:

– Səbir etmək! – deyə bağırtdım. Biz səbir edincə o, Marya İvanovna ilə evlənəcəkdir...

General etirazla:

– Bu o qədər böyük fəlakət deyildir, – dedi, – onun hələlik Şvabrinin arvadı olması yaxşıdır. Şvabrin indi ona himayə göstərə bilər. Şvabrinə biz güllələdikdən sonra isə, Allah kərimdir, ona bir adaxlı tapılar. Qəşəng dul arvadlar evdə qalıb qarımazlar; mən demək istəyirəm ki, dul arvad özünə qızdan daha tez ər tapa bilər.

– Ölməyə razı olaram, amma onu Şvabrinə vermərəm, – deyə mən dəli kimi bağırtdım.

– Bah, bah, bah! – deyə qoca səsləndi. İndi başa düşürəm... görünür, sən Marya İvanovnaya aşiq olmusan. Aha, bu başqa məsələ! Zavallı gənc! Lakin bununla belə, mən sənə bir böyük əsgər və əlli kazak verə bilmərəm. Belə bir səfər ağılsızlıq olardı. Mən bu məsuliyyəti öhdəmə götürə bilmərəm.

Mən başımı aşağı saldım, ümitsizlik içərisində qaldım. Birdən ağılıma bir fikir gəldi: qədim romançıların təbiri ilə desək, bu fikrin nədən ibarət olduğunu oxucu gələcək fəsillərdə biləcəkdir.

¹ *Schelm* (*şelma*) – fırıldaqçı, yaramaz

XI
fəsil

QIYAMÇI QƏSƏBƏ

*Hərçənd aslan təbiətən amansızdır,
lakin o zaman tox idi.
O, mehribanlıqla soruşdu: "Nə əcəb
Lütf edib mənim mağarama gəlmisən?"*

A.Sumarokov

Mən generalı tərک edib, tələsik öz mənzilimə gəldim. Saveliç məni yenə də həmişəki öyüd-nəsihətləri ilə qarşıladı:

– Cənab, bu sərxoş quldurlarla vuruşmağa nə çox can atırsan? Bu, boyara yaraşan işdirmi? Pis vaxtdır, heç bir şeyin üstündə tələf olarsan. Türklərin ya da isveçlərin üstündə getsəydin yenə dərd yanı idi, yoxsa ki, bu dələduzlara baş qoşmaq...

– Mənim cəmi nə qədər pulum var? – deyə onun sözünü kəsdim.

Saveliç məmnun bir tövrlə:

– Azdan-çoxdan tapılar, – dedi, – quldurlar hər şeyi ələk-vələk edib nə qədər axtarıdılarsa da, mən yenə gizlətməyə müvəffəq oldum.

Bu sözlərlə o, cibindən uzun toxunma bir kisə dolusu gümüş pul çıxartdı.

Mən ona:

– Saveliç, pulun yarısını mənə ver, qalanını da özünə götür, mən Beloqorsk qalasına gedirəm, – dedim.

Mehriban qoca titrək səslə:

– Əzizim, Pyotr Andreyeviç, – dedi, – Allahdan qorx. Quldurların əlindən heç bir yana getmək mümkün olmadığı belə bir vaxtda sən nə cür yola çıxı bilərsən? Özünə yazığın gəlmirsə, heç olmazsa, ana-atana yazığın gəlsin. Hara gedirsən? Nə üçün? Bir az səbr elə: qoşun gələr, dələduzları tutarlar, bundan sonra könlün hara istər, çıxıb gedərsən.

Lakin mənim niyyətim qəti idi:

– Mühakimə yürütməyə vaxt yoxdur, – deyə qocaya cavab verdim, – mən getməliyəm, getməyə bilmərəm. Qəm çəkmə, Saveliç!

Allah qoysa, bəlkə, yenə də görüşdük. Bax, qıyımsız olma, xəsislik etmə, üçqat baha qiymətə də olsa, hər nə lazımsa, özünə al. Bu pulları sənə bağışlayıram. Əgər üç gündən sonra geri qayıtmısam...

Saveliç sözümlü kəsdi:

– Nə danışırsan, cənab? Elə bilirsən mən səni təkbaşına buraxaram? Bunu sən yuxunda da görməzsən. İndi ki getməyə qərar vermişən, onda mən, piyada da olsa, dalınca gedəcəyəm, səni tək buraxmayacağam. Mən səni təkbaşına buraxıb özüm bu daş-divarın arasında oturum? Mənim aqlım haradadır, dəli olmamışam ki? İxtiyar sənindir, cənab, mən səndən ayrılma deyiləm.

Saveliçlə mübahisə etməyin mümkün olmadığını bildiyimdən yola çıxmaq üçün hazırlaşmasına icazə verdim. Yarım saat sonra mən öz atımı, Saveliç də şəhər sakinlərindən birinin yemləyə bilmədiyi üçün müftəcə ona verdiyi arıq və axsaq yabısını mindi. Gəlib şəhər darvazasına çatdıq, qarovullar bizi buraxdı: biz Orenburqdan çıxdıq.

Hava qaralmağa başlamışdı. Mənim yolum Puqaçovun qəragahı Berdskaya qəsəbəsinin yanından keçirdi. Düz yolu qar basmışdı. Bütün səhrada hər gün təzələnən at izləri görünürdü. Mən atımı sürətlə yorturdum. Saveliç güclə mənimlə ayaqlaşırı və dəqiqəbaşı arxadan bağırırdı:

– Cənab, yavaş, sən Allah yavaş sür! Mənim bu məlun yabım sənin uzunpaça şeytanına çata bilmir. Hara tələsirsən? Toya-bayrama getmirsən ki, xataya düşməmək yaxşıdır... Pyotr Andreiç... Pyotr Andreiç... amandı, ya rəbb! Ağamın balası tələf olacaq.

Tezliklə Berdskayanın işıqları görünürdü. Biz qəsəbənin təbii istehkamları olan dərələrin yanına çatdıq. Saveliç şikayətli yalvarışlarını kəsmirdisə, məndən geri də qalmırdı. Mən qəsəbənin yanından salamat ötüb keçmək ümidində idim.

Lakin birdən qaranlıqdan çıxıb qabağımı kəsən əli dəyənəkli beş nəfər kəndli gördüm. Bunlar Puqaçov qəragahının ön xəttinin qarovulları idi.

Bizi səslədilər. Mən parolu bilmədiyim üçün səssizcə onların yanından ötüb keçmək istədim. Lakin onlar dərhal məni araya aldılar, biri isə atımın cilovundan tutdu. Mən qılıncımı çəkib kəndlinin başına endirdim, papağı onu qurtardısı da, o, səndələyərək cilovu əlindən buraxdı. O birilər özlərini itirib qaçdılar. Mən fürsətdən istifadə edərək atı mahmızlayıb çapdım.

Yaxınlaşan gecənin qaranlığı məni hər bir təhlükədən qurtara bilərdi, lakin geri dönüb, Saveliçi yanımda görmədim. Zavallı qoca axsaq yabısı ilə quldurların əlindən qaçıb qurtara bilməmişdi. Çarə nə idi? Bir neçə dəqiqə onu gözlədim. Nəhayət, onun ələ keçdiyini yəqin edərək atımın başını çevirib, onu qurtarmağa getdim.

Yarğana yaxın gəldikdə uzaqdan hay-küy və Saveliçin bağırtısını eşitdim. Cəld sürüb irəlilədim, bir az sonra özümü bir neçə dəqiqə əvvəl məni dayandırmış olan beş nəfər qarovulun arasında gördüm. Saveliç də burada idi. Onlar qocanı yabıdan düşürüb əl-ayağını bağlamağa hazırlaşdılar. Mənim gəlişim onları sevindirdi. Onlar bağırtı ilə üstümə atıldılar və bir anda məni atdan yerə saldılar. Onlardan biri, görünür, bu onların başçısı idi, dərhal bizi hökmdarın yanına aparacağını xəbər verdi.

Sonra o:

– İxtiyar padşahımızdır, – dedi. Sizi indi asmaq, ya səhərə qədər gözləmək onun öz işidir.

Mən müqavimət göstərmədim. Saveliç də mənim kimi hərəkət etdi. Qarovullar təntənə ilə bizi qabaqlarına salıb apardılar.

Biz yarğana keçib qəsəbəyə daxil olduq. Bütün daxmalardan işıq gəlirdi. Hər tərəfdə səs-küy və bağırtı eşidilirdi. Küçədə bir çox adama rast gəldim, lakin qaranlıqda heç kəs bizi görmədi və kimsə mənim Orenburq zabiti olduğumu bilmədi. Bizi birbaşa yolayrıcı tinindəki daxmaya gətirdilər. Darvazanın yanında bir neçə şərab çəlləyi və iki top vardı.

Kəndlilərdən biri:

– Saray buradır, – dedi. Bu saat sizin haqqınızda ərz edirik!

Kəndli daxmaya girdi. Mən Saveliçə baxdım. Qoca ürəyində dua oxuyaraq xaç çəkirdi. Mən uzun müddət gözlədim. Nəhayət, kəndli qayıtdı və mənə dedi:

– Buyur, padşahımız zabiti içəri buraxmağı əmr etdi.

Mən daxmaya, yaxud kəndlilərin təbiri ilə desək, saraya girdim. Otaq iki dənə piy şamı ilə işıqlanırdı. Divarlara zərli kağız çəkilmişdi, bununla bərabər, evdə olan taxtalar, masa, kəndirdən asılı əlüzyuyan, mıxdan asılan üz dəsmalı, bucaqdakı maşa və enli peç taxtasına düzülmüş saxsı küpələr – hər şey adi kəndli daxmasında olduğu kimi idi. Puqaçov, əynində qırmızı kaftan, başında hündür papaq, əzəmətli bir halda əlini belinə vurub ikonaların altında

oturmuşdu. Əsas yoldaşlarından bir neçəsi zahiri yaltaqlıq ifadəsilə onun yanında durmuşdular. Görünür, Orenburqdan zabıt gəlməsi qıyamçıları xeyli maraqlandırmışdı və onlar məni təntənə ilə qarşı-lamağa hazırlaşdılar. Puqaçov baxan kimi məni tanıdı. Onun süni əzəməti dərhal yox oldu. Cəld mənə dedi:

– Hə, cənab zabıt, kefin necədir? Allah səni bura haradan gətirib çıxardı?

Mən ona öz xüsusi işim üçün gəldiyimi və onun adamlarının məni dayandırdıqlarını söylədim.

Puqaçov məndən:

– Hansı xüsusi işiniz üçün? – deyə soruşdu.

Mən nə deyəcəyimi bilmirdim. Puqaçov mənim şahidlər yanında izahat vermək istəmədiyimi təxmin edərək öz yoldaşlarına dışarı çıx-malarını əmr etdi. Hamısı bu əmrə tabe oldu, onlardan yalnız ikisi yerindən tərpənmədi.

Puqaçov mənə:

– Bunlardan çəkinmə, söylə, – dedi, – bunlardan mən heç bir şey gizlətmirəm.

Mən gözəlti yalançı hökmdarın dostlarına baxdım. Onlardan biri zəif vücutlu, belibükük və çalsaqal qoca idi, əynindəki boz çuxanın üstündən çiyinə keçirdiyi göy lentdən başqa onda gözə çarpacaq bir şey yoxdu. Lakin onun yoldaşını ömrüm uzununu unut-mayacağam. O, ucaboşlu, enlikürək, ətli-canlı, təxminən qırx beş yaşında bir adamdı. Qalın, kürən saqqalı, işıldayan ala gözləri, pərəsiz burnu, alnında və yanağındakı qırmızı ləkələr onun enli və çopur üzünə təsviri mümkün olmayan bir ifadə verirdi. Əynində qırmızı köynək, qırğız xələti və kazak şalvarı vardı. Birincisi (sonra-dan öyrəndiyimə görə), qaçaq kapral Beloborodov, ikincisi isə sürgün edilmiş və Sibir mədənlərindən üç dəfə qaçmış cani Afa-nasi Sokolov idi (ləqəbi Xlopuşa idi). Məni son dərəcə həyəcana gətirən hislərə baxmayaraq qəflətən içərisinə düşdüyüm bu adam-lar məni olduqca maraqlandırır. Lakin Puqaçovun: “Söylə görək, nə iş üçün Orenburqdan çıxmısan?” – deyə verdiyi sual məni özümə gətirdi.

Başıma qəribə bir fikir gəldi: elə bildim ki, ikinci dəfə məni Puqaçovun yanına gətirən qəzavü-qədər məqsədimi yerinə yetir-mək üçün mənə fürsət verir. Bundan istifadə etməyi qərara aldım

və qət etdiyim şeyi düşünməyə vaxt tapmadan Puqaçova cavab verdim:

– Mən yetim bir qızı əzabdan, təhqirdən qurtarmaq üçün Beloqorsk qalasına gedirdim.

Puqaçovun gözləri parladı:

– Mənim adamlarımdan o yetim qızı incitməyə cəsərət edən kimdir? – deyə bağırdı. O, nə qədər ağıllı adam olsa belə, mənim mühakiməmdən canını qurtara bilməz. Söylə görüm, günahkar kimdir?

– Şvabrin günahkardır, – deyə cavab verdim. O, sənin keşiş arvadının evində gördüyün xəstə qızı dustaq edib, zorla almaq istəyir.

Puqaçov qəzəblə:

– Mən Şvabrinə həddini bildirərəm! – dedi. Mənim itaətimdə olan xalqı incidib, özbaşınalıq etməyi ona göstərəm.

Xlopuşa xırıltılı səslə:

– İzn ver, bir söz deyim, – dedi. Sən Şvabrini qalaya komendant təyin etməkdə tələsdin, indi də onu asmağa tələsirsən. Sən bir dvoryanı kazaklara rəis təyin etməklə onları bir dəfə təhqir etmişən, indi də bir söz üstündə dvoryanları dardan asıb onların gözünü qorxutma.

Göy lentli qoca:

– Onlara nə rəhm etmək lazımdır, nə də bağışlamaq! – dedi. Şvabrini edam etməyin heç bir eybi yoxdur, ancaq cənab zabiti də qayda ilə istintaq edib nə üçün təşrif gətirdiyini bilsək pis olmaz?! Əgər o, səni hökmdar kimi qəbul etmirsə, səndən ədalət də gözləməməlidir, yox, əgər qəbul edirsə, nə üçün indiyə kimi sənin düşmənlərinlə bir yerdə Orenburqda oturmuşdur? İcazə ver, onu istintaq otağına aparıb ocağı qalayaq: mənə elə gəlir ki, bu cənab Orenburq komandirləri tərəfindən buraya göndərilmişdir.

Qoca canının məntiqi mənə çox inandırıcı göründü. Kimin əlinə keçdiyimi fikirləşdikdə bütün bədənim titrədi. Puqaçov mənim tutulduğumu gördü.

O, mənə göz vurub:

– Hə... cənab, deyəsən, mənim feldmarşalım ağıllı söz deyir, sən nə fikirdəsən? – dedi.

Puqaçovun rişxəndi məni yenidən ürəkləndirdi. Sakit bir halda onun ixtiyarında olduğumu və mənə nə istərsə, edə biləcəyini söylədim.

Puçaçov:

– Yaxşı, – dedi, – indi, de görüm, şəhərinizin halı necədir?

Mən cavabımda:

– Şükür olsun, salamatlıqdır, – dedim.

– Salamatlıqdır? – deyə Puçaçov təkrar etdi. Xalq ki, acından ölü!

Yalançı padşah doğru deyirdi. Lakin and içdiyim üçün onu inandırmağa başladım ki, bunlar hamısı boş şeyiədir və Orenburqda kifayət qədər hər cür ehtiyat vardır.

Qoca sözümlü ağızımdan alıb:

– Görürsənmi? – dedi. O, səni göz görə-görə aldadır. Orenburqdan qaçanların hamısı birağızdan Orenburqda aclıq, qırğın olduğunu və əgər ələ düşərsə, adamların leş, cəmdək yediyini söyləyirlər, bu cənab isə hər şeyin bol olduğunu bəyan edir. Əgər sən Şvabrini asmaq istəyirsənsə, elə həmin dar ağacından bu qonağı da as ki, heç kəs ona qibtə etməsin!

Məlun qocanın sözləri, deyəsən, Puçaçovu tərəddüdə salmışdı. Xoşbəxtlikdən Xlopuşa öz yoldaşının xilafına danışmağa başladı.

O, qocaya:

– Bəsdir, Naumiç, – dedi. Səndən olsa hamını basıb-kəsmək lazımdır. Nə olub, nə xəbərdir?! Özünün bir ayağın gordadır, amma xalqı elə ölümə verirsən. Məgər boynunda azmı qan var?

Beloborodov etiraz etdi:

– Sən haçandan belə övliya olmusan? Haradan belə ürəyin birdən-birə nazik olub?

Xlopuşa cavab verdi:

– Əlbəttə, mən də günahkaram. Bu əl (o, bu sözlərlə sümüyü çıxmış yumruğunu sıxdı, biləyini çırmayıb tükü qolunu göstərdi) çox xristian qanı tökmüşdür. Lakin mən qonağı yox, düşməni məhv etmişəm, həm də evdə ocaq başında yox, açıq meydanda, qaranlıq meşələrdə öldürmüşəm, özü də arvad qeybət ilə yox, güzrlə, balta ilə öldürmüşəm.

Qoca üzünü kənara çevirib, “Cırıqburun” deyə mırıldandı.

Xlopuşa bağırdı:

– Orada nə deyirsiniz, qoca kaftar! Cırıqburunu sənə göstərərəm! Səbir elə, sən də növbən çatar. Allah qoysa, sən də kəlbətinin dadını görərsən... hələlik isə dilini kəs, yoxsa saqqalını kökündən qoparram!

Puqaçov əzəmətlə səsləndi:

– Cənab generallar! Bəsdir, mübahisəni kəsin! Bütün Orenburq itlərinin bir dar ağacından asılması müsibət deyildir. Müsibət bizim köpəklərin bir-birilə boğuşmasıdır. Di, barışın!

Xlopuşa və Beloborodov artıq bir söz demədilər, yalnız kinli nəzərlərlə bir-birlərinə baxdılar. Mənim üçün əlverişli olmayan bir nəticə ilə bitə biləcək bu danışığın gedişini dəyişdirmək lüzumunu hiss etdim. Puqaçova müraciət edərək şən bir tövrlə:

– Ah! Mənə bağışladığın at və kürk üçün sənə təşəkkür etməyi lap unuttum. Sən olmasaydın, mən yolda donub qalacaq və şəhərə gedib çıxı bilməyəcəkdim, – dedim.

Kələyim baş tutdu. Puqaçovun kefi açıldı. Gözünü qıyıb mənə göz vuraraq:

– Borcu ödəmək adamın üzünü ağardır, – dedi. İndi, de görüm, Şvabrinin incitdiyi o qız səni nə üçün maraqlandırır? Olmaya, gənc qəlbinə eşq odu düşübüdür? Hə?

Mən havanın açıldığını, vəziyyətin yaxşılaşdığını görərək və həqiqəti gizlətməyə ehtiyac hiss etməyərək, dedim:

– O, mənim nişanlımdır!

– Sənin nişanlıdır? – deyə Puqaçov qışqırdı. Bunu bayaqdan deyəydin də! Biz səni evləndirərik və toyunda da yaxşı bir kef edərik! – Sonra Beloborodova dönərək: – Qulaq as, feldmarşal! Biz bu cənabla köhnə dostuq, gəlin, oturub şam edək. Sabahın şəri axşamın xeyirindən yaxşıdır. Buna nə edəcəyimizi sabah fikirləşərik.

Mənə göstərilən bu iltifatdan boyun qaçıra bilsəydim məmnun olardım, lakin mümkün deyildi. Daxma sahibi kazakın iki gənc qızı masanın üzərinə ağ süfrə saldı, çörək, balıq şorbası və bir neçə şüşə şərab və pivə gətirdi. Mən ikinci dəfə Puqaçovun məclisində, onun qorxunc yoldaşları ilə bir süfrə başında oturmağa başladım.

Qeyri-ixtiyari şahidi olduğum qızğın kef məclisi gecə keçincəyə qədər davam etdi. Nəhayət, içki məclisdəkiləri xumarlandırdı. Puqaçov oturduğu yerində mürgüləməyə başladı, yoldaşları ayağa qalxıb mənə də onu tərək etməyi işarə etdilər. Mən onlarla bərabər otaqdan çıxdım. Xlopuşanın əmrilə qarovul məni istintaq otağına apardı. Saveliç də orada idi. Bizi içəridə qoyub qapını bağladılar. Gözü qabağında baş verən bütün bu hadisələr lələmi elə dərin heyrət içərisində buraxmışdı ki, o artıq mənə heç bir sual vermədi. Qaranlıqda

uzanıb, uzun müddət ah-vay etdikdən sonra xoruldamağa başladı. Mən isə bütün gecəni bir dəqiqə belə məni mürgüləməyə qoymayan müxtəlif düşüncələr içərisində keçirdim.

Səhər gəlib Puqaçovun adından məni çağırırdılar. Onun yanına getdim. Darvazanın ağzında üç tatar atı qoşulmuş üstüörtülü bir araba durmuşdu. Xalq küçəyə yığılmışdı. Dəhlizdə Puqaçova rast gəldim; o, səfər paltarında idi: əynində kürk, başında qırğız papağı vardı. Dünənki müsahibləri yaltaq bir vəziyyətdə onu araya almışdılar. Bu, dünən şahidi olduğum vəziyyətlə tam bir təzad təşkil edirdi. Puqaçov şən üzlə məni salamlayıb özü ilə bərabər arabaya minməyi əmr etdi.

Arabaya mindik. Puqaçov, ayaq üstündə durub arabanı sürən enlikürək tatara:

– Beloqorsk qalasına! – deyə əmr etdi.

Ürəyim şiddətlə döyündü. Atlar tərpendi, zıncırovlar cingildədi, araba irəli şığıdı...

Birdən mənə çox tanış olan bir səs:

– Dayan! Dayan! – deyə bağırdı.

Dönüb baxarkən Saveliçi bizə tərəf yüyürən gördüm. Puqaçov dayanmağı əmr etdi.

– Pyotr Andreiç, – deyə lələm çığırdı. Məni atma, bu qoca yaşımda məni bu quld...

Puqaçov ona:

– Hə, qoca kaftar! Yenə səninlə üz-üzə gəldik! Yaxşı, arabanın qozlasında otur, – dedi.

Saveliç arabaya əyləşərək:

– Çox sağ ol, hökmdar, çox sağ ol, mehriban ata! Qoca vaxtımda mənə rəhm etdiyən üçün yüz illər yaşa! Ömrüm olduqca sənə dua edəcəyəm, daha dovşan kürkünü heç dilimə gətirməyəcəyəm, – dedi.

Bu dovşan kürkü məsələsi, nəhayət, Puqaçovu çox ciddi acıqlandıra bilirdi. Xoşbəxtlikdən yalançı hökmdar sözü ya eşitmədi, ya da bu yersiz sözə fikir vermək istəmədi. Atlar çapmağa başladı, küçədə xalq dayanıb yerə qədər təzim edirdi. Puqaçov hər iki tərəfə başı ilə salam verirdi. Bir dəqiqə sonra biz qəsəbədən çıxıb, hamar yolla çaparaq getməyə başladıq.

Mənim bu dəqiqə nələr düşündüyümü asanca təsəvvür etmək olar. Bir neçə saatdan sonra, tamamilə itirilmiş zənn etdiyim bir

qadınla görüşəcəkdim. Mən, bir-birimizə qovuşacağımız dəqiqəni xəyalıma gətirdim... Mən, həmçinin, taleyimi əlində saxlayan adam haqqında düşünürdüm, bu adam hadisələrin əcaib cərəyanı ilə əsrarəngiz bir surətdə mənə bağlı idi. Mənim sevgilimin xilaskarı olmaq istəyən bu adamın qanlı adətlərini, şüursuz zümlərini düşünürdüm. Puqaçov onun kapitan Mironovun qızı olduğunu bilmirdi. Qəzəblənmiş Şvabrin məsələni ona açıb söyləyə bilərdi. Puqaçov həqiqəti başqa yolla da öyrənə bilərdi. O zaman Marya İvanovnanın başına nələr gələcəkdi? Bədənimdən titrəmə keçir, tüklərim biz-biz olurdu...

Birdən Puqaçov məni düşüncədən ayıraraq, soruşdu:

– Cənabınız nə xüsusda fikirləşir?

Mən ona cavab verdim:

– Necə fikir etməyim? Mən həm zabıt, həm də dvoryanam. Hələ dünən sənə qarşı vuruşurdum, bu gün isə səninlə bir arabada oturub yol gedirəm və mənim bütün həyatım, səadətim səndən asılıdır.

Puqaçov:

– Nə olsun ki? Qorxursanmı? – dedi.

Mən bir dəfə artıq onun tərəfindən əfv edildiyim üçün bu dəfə də nəinki bağışlanmağımı, hətta ondan kömək də gözləyəcəyimi söylədim.

Puqaçov:

– Sən haqlısan, vallah haqlısan! – dedi. Gördün ki, mənim adamlarım sənə əyri-əyri baxırdılar. Qoca isə bu gün də təkid edirdi ki, sən cəussan, sənə işgəncə vermək və asmaq lazımdır (burada o, Saveliç və tatar eşitməsin deyə səsini yavaşıtıdı), lakin mən razı olmadım, sənin kürkünü və bir stəkan şərabını yadıma saldım. Sən görürsən ki, mən sizinkilərin dediyi qədər də qaniçən deyiləm.

Mən Beloqorsk qalasının alınması zamanındakı hadisələri xatırladım, lakin onunla mübahisə etmək istəmədiyim üçün cavab vermədim.

Puqaçov bir az sükutdan sonra:

– Orenburqda mənim haqqımda nə danışirlər? – deyə soruşdu.

– Deyirlər ki, səninlə bacarmaq çətindir. Söz yox, sən özünü yaxşı tanıtmısan.

Yalançı hökmdarın üzü özündən razı bir xudpəsəndlik ifadə etdi.

O, şən halda dedi:

– Elədir, mən necə lazımdır vuruşuram. Yuzeyeva yanında vuruşma haqqında Orenburqdakıların xəbəri varmı? Qırx general öldürüldü, dörd ordu əsir alındı. Sən necə fikirləşirsən: Prussiya kralı mənimlə döş-döşə gələ bilirmi?

Quldurun öyünməsi mənə əyləncəli gəldi. Mən ona:

– Sən özün necə düşünürsən? Sən Fridrixin öhdəsindən gələ bilərdinmi? – dedim.

– Fyodor Fyodoroviçinmi? Bəs necə? Mən ki, sizin generalların öhdəsindən gələ bilirəm. Bunlar isə dəfələrlə onu döymüşlər. Hələlik mənim silahım qalib gəlir. Bir az möhlət ver. Moskvanın üstünə gedəndə gör, hələ nələr olacaq!

– Sən Moskvanın üstünə getmək fikrindəsən?

Yalançı hökmdar bir az fikrə daldı, sonra yavaş səsle cavab verdi:

– Qismət olsa. Mənim yerim dardır, əl-qol açə bilmirəm. Adamlarım əlləmlik edirlər. Onlar oğrudurlar. Mən göz-qulaqda olmalıyam. İlk uğursuzluqda onlar öz boğazlarını kəndirdən qurtarmaq üçün mənim başımı satacaqlar.

Mən Puqaçova dedim:

– Elədir ki, var. Vaxt ikən sənin özün onlardan ayrılıb imperatriçənin mərhəmətinə sığınmağın daha yaxşı deyilmi?

Puqaçov acı-acı gülümsədi:

– Yox, – dedi, – mənim üçün tövbə etmək artıq gecdir. Mənə rəhm edilməyəcək. Başladığım kimi davam edəcəyəm. Kim bilir?! Bəlkə də, işim baş tutdu. Qırıqka Otrepyev Moskvada padşahlıq etmədimi?

– Onun axırının necə olduğunu bilirsənmi? Onu pəncərədən atdılar, doğradılar, yandırdılar, külünü topa doldurub atdılar.

Puqaçov nə isə vəhşi bir ilhamla:

– Qulaq as, – dedi, – uşaqlıqda bir kalmıq qanısından eşitdiyim nağili sənə söyləyim. Bir dəfə qaraquş qarğadan soruşur ki: “Qarğa, de görüm, nə üçün sən dünyada üç yüz il yaşayırsan? Mən isə vurtut otuz üç il yaşayıram?” Qarğa deyir: “Ona görə ki, əzizim, sən heyvanların isti qanını içirsən, mən isə cəmdəklə dolanıram”. Qaraquş fikir eləyir ki: “Elə isə, qoy mən də cəmdəklə dolanmağı təcrübə edim”. Çox yaxşı, qaraquş qarğaya qoşulub uçur; bir at cəmdəyi görüb üzərinə qonurlar, qarğa cəmdəyi dimdikləyib tərif etməyə başlayır. Qaraquş bir dimdikləyir, iki dimdikləyir, sonra qanadını açıb qarğaya deyir: “Yox, qarğa qardaş, üç yüz il cəmdək yeməkdənsə,

birçə dəfə diri heyvan qanı içmək yaxşıdır. Sonrası Allah kərimdir".
Hə, kalmık nağılı necədir?

Mən ona:

– Maraqlıdır, – deyə cavab verdim. Lakin qətl-qarətlə yaşamaq
özü, mənəcə, cəmdək dimdikləmək deməkdir.

Puqaçov təəccüblə mənə baxdı, lakin heç bir söz demədi. Hər
ikimiz öz düşüncələrimizə dalaraq susduq. Tatar qəmli mahnı oxu-
mağa başladı. Saveliç mürgüleyib arabanın qozlasında yırgalanırdı.
Araba hamar qış yolu ilə çapırdı... Birdən Yaikin dik sahilindəki
kəndi, onun çəpərli hasarını və kilsə qülləsini gördüm, on beş dəqi-
qə sonra isə Beloqorsk qalasına girdik.

XII

fəsil

YETİM QIZ

*Bizim alma ağacının qol-budağı yoxdur,
Bu xanım qızın da ata-anası yoxdur.
Kim onu geyindirib bəzəyəcək,
Kim ona xeyir-dua verəcək?*

Toy mahnısı

Araba komendant evinin artırması qabağında dayandı. Xalq
Puqaçovun arabasının zınqırovlarını tanıyıb dəstə ilə arxamızca yüyü-
rüşürdü. Şvabrin yalançı hökmdarı artırmada qarşılıdı. O, kazak kimi
geyiniş saqqalını uzatmışdı. Xain, alçaq ifadələrlə öz sevinc və səda-
qətini biruzə verərək Puqaçovun arabadan düşməsinə kömək etdi.
Məni görüb tutuldu, lakin tez özünü ələ alıb, əlini mənə uzatdı və dedi:

– Sən də bizdənsən? Çoxdan belə etməli idin!

Mən üzümü yana çevirib, heç bir cavab vermədim.

Keçmiş günlərin kədərli məzar kitabəsi kimi divarında hələ də
mərhum kapitanın diplomu asılı qalmış tanış otağa girdikdə, ürə-
yim sızıldadı. Puqaçov, İvan Kuzmiçin bəzən arvadının deyintiləri
altında mürgülədiyi divanda oturdu. Şvabrin özü ona araq gətirdi.
Puqaçov bir qədər içdikdən sonra məni ona göstərib dedi:

– Cənab zabiti də qonaq elə!

Şvabrin əlində podnos mənim yanıma gəldi, lakin mən ikinci dəfə olaraq üzümü yana çevirdim. O, özünü itirdi. Təbiətinə xas gözüaçıqlıqla Puqaçovun ondan narazı olduğunu sezmışdi. O, Puqaçovdan qorxur, mənə isə inamsız nəzərlə baxırdı. Puqaçov qalanın vəziyyətindən, düşmən ordusu haqqındakı şeyiələrdən və sairədən məlumat alıb birdən ondan soruşdu:

– De görüm, qardaş, qarovul altında saxladığın qız kimdir? Onu bircə mənə göstər.

Şvabrin ölü kimi ağarıb titrək səslə:

– Hökmdarım, o qız qarovul altında deyil... O, xəstədir... o biri otaqda yatır... – dedi.

Yalançı hökmdar yerindən qalxaraq:

– Məni onun yanına apar, – dedi.

Boyun qaçırmaq mümkün deyildi. Şvabrin Puqaçovu Marya İvanovnanın otağına apardı. Mən də onların arxasınca getdim.

Şvabrin pilləkanda dayandı:

– Hökmdar, – dedi, – məndən nə istəsəniz tələb etməyə ixtiyarınız vardır. Lakin yad adamın mənim arvadımın yataq otağına girməsinə icazə verməyiniz.

Mən ayaq üstündə titrədim. Şvabrini parçalamağa hazır bir halda:

– Necə, sən evlisən? – dedim.

Puqaçov sözümü kəsdi:

– Yavaş! Bu, mənim işimdir, – dedi, sonra Şvabrinə müraciətlə: Sən isə bizə nağıl öyrətmə və əzilmə. O, sənin arvadın oldu-olmadı, mən kimi istəsəm onun yanına aparacağam. Cənab, mənim dalımca buyurun!

Otağın qapısı qabağında Şvabrin yenə dayandı və titrək bir səslə dedi:

– Hökmdar, sizi əvvəlcədən xəbərdar edirəm: o, üç gündür şiddətli qızdırma içində aramsız sayıqlayır.

Puqaçov:

– Qapını aç! – dedi.

Şvabrin cibini axtardıqdan sonra açarı özü ilə götürmədiyini söylədi. Puqaçov ayağı ilə qapını itələdi; qıfıl sıçrayıb düşdü, qapı açıldı, biz içəri girdik.

Mən gördüyüm mənzərədən donub qaldım. Marya İvanovna cındır kəndli paltarında, saçları pərişan, rəngi solğun bir halda döşəmənin üstündə, yatağında oturmuşdu. Qabağında ağzına bir parça çörək qoyulmuş bir küpə su vardı. Məni görüb diksindi və çığırdı. O zaman mən nə hala düşdüyümü xatırlamıram.

Puqaçov Şvabrinə baxaraq acı istehza ilə:

– Yaxşı xəstəxanan var! – dedi, sonra Marya İvanovnaya yaxınlaşaraq: De, görüm, quzum, ərin səni nə üçün cəzalandırır? Sən ona qarşı nə günah işləmişən? – deyə soruşdu.

– Mənim ərim! – deyə Marya İvanovna təkrar etdi, – o mənim ərim deyildir. Mən heç vaxt onun arvadı olmayacağam. Mənim üçün ölmək daha yaxşıdır, əgər məni qurtaran olmasa, ölməyə qərar vermişəm.

Puqaçov qəzəblə Şvabrinə baxdı və:

– Sən məni aldatmağa da cürət etdin! Bilirsənmi, avaranın biri, sən nəyə layiqsən? – dedi.

Şvabrin diz çökdü... Bu dəqiqədə bu adama qarşı duyduğum ikrah məndəki bütün nifrət və qəzəb hissini boğdu. Qaçaq bir kazakın ayağı altında sürünən bu dvoryana nifrətlə baxdım. Puqaçov yumşaldı. O, Şvabrinə: “Bu dəfə səni bağışlayıram, – dedi, – lakin bil ki, bir də günahın olsa, bu da yada düşəcəkdir”. Sonra Marya İvanovnaya müraciət edərək, mehribanlıqla dedi: “Çıx, gözəl qız, sənə azadlıq verirəm. Mən hökmdaram”.

Marya İvanovna cəld gözlərini qaldırıb ona baxdı və qarşısındakının onun ata-anasının qatili olduğunu anladı. İki əlilə üzünü örtərək huşsuz halda yerə yıxıldı. Mən ona doğru atıldım, lakin bu anda köhnə tanışım Palaşa sivişib içəri girdi və öz xanımına qulluq eləməyə başladı. Puqaçov otaqdan çıxdı, biz üçümüz də qonaq otağına gəldik. Puqaçov gülərək mənə dedi:

– Hə, indi sözün nədir, cənab? Gözəl qızı xilas etdik, gəlsənə, keşişin dalınca adam göndərüb, qardaşı qızının kəbinini kəsməyə məcbur edək? Mən özüm atalıq, Şvabrin isə sağdış olar; çalarıq, oynarıq, qapı-bacanı bağlarıq!

Qorxduğum hadisə baş verdi. Şvabrin Puqaçovun təklifini eşidib özündən çıxdı.

– Hökmdarım, – deyə qəzəblə bağırdı, – mən günahkaram, mən sizə yalan söylədim, lakin Qrinyov da sizi aldadır. Bu qız yerli keşişin

qardaşı qızı deyildir: o, bizim qala alınarkən öldürülmüş İvan Mironovun qızıdır.

Puqaçov odlu gözlerini mənə dikdi. Heyrətlə məndən:

– Bu nə sözdür? – deyə soruşdu.

Mən özümü möhkəm saxlayıb cavab verdim:

– Şvabrinin dediyi doğrudur.

Puqaçov qaşqabağını tökdü:

– Sən bunu mənə deməmişdin.

Mən cavabımda:

– Özün bir düşün, – dedim, – sənin adamlarının yanında Mironovun qızının sağ qaldığını söyləmək olardımı? Onlar onu parçaladılar. Onu heç bir şey qurtara bilməzdi.

Puqaçov gülərək:

– Bu da doğru sözdür, – dedi. Bizim sərxoş uşaqlar yazıq qıza rəhm etməzdilər. Keşiş arvadı onları aldatmaqda yaxşı iş görüb.

Onun mənə qarşı hüsn-rəğbətini görüb sözümə davam etdim:

– Qulaq as, sənə nə adla xitab edəcəyimi bilmirəm və bilmək də istəmirəm... Ancaq Allah şahiddir ki, mənə etdiklərinin əvəzini həyatım bahasına olsa belə, ödəmək istərdim. Yalnız namusla və xristianlıq vicdanına zidd olan şeyi məndən tələb etmə! Sən mənə çox yaxşılıq etdin. İndi ki, başlamısan, axıra qədər də apar: bu yetim qızla bərabər məni burax, istədiyimiz yerə gedək. Biz isə, sən harada olursansa ol, başına nə iş gəlirsə-gəlsin, sənin günahkar ruhunun nicatı üçün dua edəcəyik...

Elə bil ki, Puqaçovun sərt ürəyi yumşaldı və o: qoy sən deyən olsun, – dedi, – edam edəndə edam etmək lazımdır, bağışlayanda bağışlamaq, mənim adətim belədir. Öz gözəlini götür, hara istəyirsən get, Allah sizə məhəbbət və xoşbəxtlik versin!

Bu sözlərlə o, Şvabrinə müraciət edərək onun əmrində olan bütün qala və məntəqələrdən sərbəst keçə bilməyim üçün mənə vəsiqə yazmasını əmr etdi. Tamamilə məhv olmuş Şvabrin yerində donub qalmışdı. Puqaçov Şvabrinlə bərabər qalanı yoxlamağa getdi. Mən isə yola çıxmaq üçün hazırlıq görmək bəhanəsilə qaldım.

Mən içəri otağa yüyürdüm. Qapılar bağlı idi. Qapını döydüm. – Kimdir? – deyə Palaşa soruşdu. Adımı söylədim. Qapının arxasından Marya İvanovnanın sevimli səsi eşidildi:

– Bir az gözləyin, Pyotr Andreiç, mən paltarımı dəyişirəm. Akulina Pamfilovnanın yanına gedin. Mən də bu saat ora gələcəyəm.

Mən itaət göstərib keşiş Gerasimin evinə getdim. Keşişlə arvadı qabağıma yüyürdülər. Saveliç onları əvvəlcədən xəbərdar etmişdi.

Keşiş arvadı:

– Xoş gördük, Pyotr Andreiç, – dedi, – şükür Allaha, bir də görüşmək qismət oldu. Necə dolanırsınız? Biz sizi hər gün xatırlayırdıq. Marya İvanovna sizensiz nələr çəkmədi!.. Bircə deyin, əzizim, siz Puqaçovla aranızı necə düzəltiniz? Necə oldu ki, o, sizi öldürmədi? Yaxşı, bunun üçün də o quldur çox sağ olsun!

Keşiş onun sözünü kəsdi:

– Bəsdür, qarı, bilmədiyin sözü danışma. Çox danışmaqda nicat yoxdur. Əzizim, Pyotr Andreiç! Rica edirəm, içəri buyurunuz, çoxdandır görüşməmişik.

Keşişin arvadı Allah verənindən məni qonaq edir və durmadan danışdı. Şvabrinin, Marya İvanovnanı onlardan necə zorla aldığı, Marya İvanovnanın necə ağlayıb onlardan ayrılmaq istəmədiyini, Palaşanın vasitəsilə həmişə Marya İvanovna ilə əlaqə saxladıklarını (Palaşa diribaş qızıdır, o, kiçik zabiti də əlində oynadır), Marya İvanovnaya mənə məktub yazmağı tövsiyə etdiyini və sairəni mənə nağıl etdi. Mən də öz növbəmdə müxtəsercə başıma gələnəri nağıl etdim. Keşiş və arvadı onların yalanının Puqaçova məlum olduğunu eşitdikdə xaç çəkдилər.

Akulina Pamfilovna:

– Allah bizim köməyimizdir, – dedi. Biz onun amanındayıq. Bu Aleksey İvanıç da, söz yox, az aşın duzu deyil.

Bu anda qapı açıldı. Marya İvanovna, solğun üzündə təbəssüm içəri girdi. O, kəndli paltarını çıxarıb, yenə əvvəlki kimi sadə geyinmişdi.

Mən onun əlindən tutdum və uzun müddət heç bir söz söyləyə bilmədim. Ürəyim dolu olduğuna görə ikimiz də susmuşduq. Ev sahibləri, onlara fikir verəcək halda olmadığımızı hiss edib bizi tərək etdilər. Biz yalnız qaldıq. Hər şey unuduldu. Biz danışib ürəyimizi boşalda bilmirdik. Marya İvanovna qala alınan gündən indiyə qədər bütün başına gələnəri mənə danışdı. Vəziyyətinin dəhşətini, murdar Şvabrinin onun başına açdığı müsibətləri təsvir etdi. Biz əvvəlki xoşbəxt günlərimizi də xatırladıq. Hər ikimiz ağladıq... Nəhayət, mən öz mülahizələrimi ona izah etdim. Puqaçova tabe olan və Şvabrinin

idarə etdiyi bir qalada qalmaq onun üçün qeyri-mümkündü. Mühasirənin fəlakətləri içində olan Orenburqa getmək də yaramazdı. Onun isə heç yerdə doğma, yaxın bir adamı yoxdu. Mən ona kəndə, mənim ata-anamın yanına getməyi təklif etdim. O, əvvəlcə tərəddüd etdi: atamın ona qarşı olan etinasızlığı onu qorxudurdu. Mən onu sakitləşdirdim. Atamın vətən uğrunda qurban gedən ləyaqətli bir əsgərin qızını qəbul edəcəyini və bunu özü üçün bir səadət və müqəddəs borc sayacağını bildirdim.

Nəhayət, ona:

– Əzizim, Marya İvanovna, – dedim, – mən səni öz arvadım hesab edirəm. Qəribə hadisələr qırılmaz bağlarla bizi bir-birimizə bağladı: dünyada heç bir şey bizi ayıra bilməz!

Marya İvanovna sadə və səmimi surətdə, süni utancaqlıq göstərmədən, şıltaq bəhanələr gətirmədən mənə qulaq asdı. O öz taleyinin mənim taleyimlə bağlı olduğunu hiss edirdi. Lakin o, ata-anam razı olmasa, mənə gələ bilməyəcəyini bir daha təkrar etdi. Mən onun sözünə etiraz etmədim. Biz səmimiyyət və həərətlə öpüşdük, beləliklə, aramızda hər şey həll edildi.

Bir saat sonra kiçik zabit Puqaçov tərəfindən imzalanmış bir vəsiqə gətirdi və Puqaçovun adından məni çağırırdı. Mən gedib onu yola çıxmağa hazır gördüm. Məndən başqa hər kəs üçün qorxunc və zülmkar olan bu dəhşətli adamdan ayrılarkən hiss etdiklərimi ifadə etmək qeyri-mümkündür. Nə üçün düzünü deməyim? Bu dəqiqə ona özümdə dərin bir rəğbət duyurdum. Onu başçılıq etdiyi canilərin içərisindən alıb çıxarmaq və hələ vaxt varkən onun həyatını xilas etmək arzusu ilə ürəyim yanırdı. Şvabrin və onun ətrafına yığılan camaat ürəyimdəki sözlərin hamısını ona söyləməyə mane oldu.

Biz mehribanlıqla ayrıldıq. Puqaçov izdihamın içərisində Akulina Pamfilovnanı görüb barmağı ilə onu hədələdi və mənalı bir surətdə göz vurdu. Sonra arabaya oturub Berdaya sürməsini əmr etdi, atlar yerindən tərpəndikdə Puqaçov başını bir daha arabadan çıxarıb bağırırdı:

– Salamət qal, cənab, bəlkə, bir gün yenə görüşdük.

Həqiqətən biz onunla görüşdük, lakin necə şəraitdə!..

Puqaçov getdi. Mən onun üçatlı arabasının çapdığı ağ düzənlərə uzun-uzadı baxdım. Camaat dağıldı. Şvabrin yox oldu. Mən də keşişin evinə qayıtdım. Bizim səfərimiz üçün hər şey hazır idi, artıq

yubanmaq istəmədim. Bizim bütün var-yoxumuz köhnə komendantlıq arabasına yığılmışdı. Arabaçıları cəld atları qoşdular. Marya İvanovna kilsənin arxasında dəfn edilən ata-anasının qəbrilə vidalaşmağa getdi. Mən onu müşayiət etmək istədim sə də, o, yalnız buraxılmasını rica etdi. Bir neçə dəqiqə sonra o, göz yaşları içərində, sakitcə ağlayaraq, qayıdıb gəldi. Araba qapıya çəkildi. Keşiş Gerasim və arvadı artırmaya çıxdılar. Üçümüz də arabaya oturmaq. Marya İvanovna, Palaşa, bir də mən. Saveliç isə arabanın qozlasına çıxdı.

Mehriban keşiş arvadı:

– Əlvida, Marya İvanovna, əlvida, quzum! Xudahafiz, Pyotr Andreiç, xudahafiz, tər lan balam, yaxşı yol! Allah hər ikinizi xoşbəxt etsin! – deyirdi.

Yola düşdük. Komendantlıq evinin pəncərəsinə baxıb Şvabrini orada dayanmış gördüm. Üzində kinli bir ifadə vardı. Məğlub edilmiş düşməyə acıq vermək istəmədiyimdən üzümü başqa tərəfə çevirdim. Nəhayət, qala darvazasından çıxıb Beloqorsk qalasını əbədi olaraq tərk etdik.

XIII

fəsil

HƏBS

*Qəzəblənməyiniz, cənab, vəzifəm sizi
Bu saat həbsxanaya göndərməyimi tələb edir.
– Buyurunuz, mən hazırım; lakin
ümidvaram ki,
Əvvəlcə məsələni izah etməyə mənə icazə
verərsiniz.*

Knyajnin

Hələ səhər, nigarənçılığı ilə əzab çəkdiyim sevimli qızla belə gözlənilmədən birləşdikdən sonra özüm-özümə inanmır və bütün başıma gələnlərin boş bir yuxudan ibarət olduğunu zənn edirdim. Marya İvanovna dalğın bir halda gah mənə, gah yola baxırdı, elə bil ki, o, hələ də ayılmamış və özünə gələ bilməmişdi. Biz susurduq.

Qəlbimiz çox sıxılmışdı. Xəbərimiz olmadan, iki saat sonra yenə Puqaçovun hökmü altında olan yaxın bir qalaya gəlib çıxdıq. Burada atları dəyişdirdik. Atları qoşarkən çox tələsmələrindən və Puqaçovun qalaya komendant təyin etdiyi saqqallı kazakın qulluq göstərməsindən anladım ki, bizim arabaçınının çərənçiliyi sayəsində mənə Puqaçovun saray əhli kimi baxırlar.

Yolumuza davam etdik, qaş qaralmağa başladı. Biz kiçik bir şəhərə yaxınlaşdıq. Saqqallı komendantın dediyinə görə bu şəhərdə Puqaçovla birləşmək üçün gələn güclü bir dəstə var idi. Qarovullar bizi saxladı. “Kimdir gələn?” – sualına arabaçımız “Hökmdarın qudası öz xanımı ilə” cavabını verdi. Dərhal bir suvari dəstəsi qəliz söyüşlərlə bizi aralığa aldı.

Bıçlı bir vaxmistr mənə:

– Çölə çıx, şeytan qudası! – dedi. Bu saat xanımınla bərabər sənə yaxşı bir divan tutular.

Mən arabadan çıxdım və məni öz rəislərinin yanına aparmalarını tələb etdim. Qabaqlarında zabit gördükdə əsgərlər söyüşü kəsdilər. Vaxmistr məni mayorun yanına apardı. Saveliç məndən ayrılmırdı və öz-özünə deyirdi: “Bu da sənə hökmdarın qudası! Yağışdan çıxdıq yağmra düşdük... Aman ya rəbb! Bütün bunların axırı nə olacaq?”

Araba da ağır-ağır arxamızca gəlirdi.

Beş dəqiqə sonra gur işıqlı bir evin qabağına çatdıq. Vaxmistr məni qarovulun yanında qoyub mayora xəbər verməyə getdi. O, dərhal geri dönüb zati-alilərinin məni qəbul etməyə vaxtı olmadığını, məni dustaqxanaya aparmağı, xanımı isə onun yanına gətirməyi əmr etdiyini söylədi.

Bu nə sözdür, – deyə mən qəzəblə bağırdım. Yoxsa, o, dəli olub?

Vaxmistr:

– Bilmirəm, cənab! – dedi. Ancaq zabit cənabları sizi dustaq etməyi, xanımı isə onun yanına aparmağı əmr etdi.

Mən artırmaya cumdum. Qarovullar məni saxlamadılar, mən birbaşa otağa girdim. Otaqda altı nəfər süvari zabiti oturub qumar oynayırdı. Mayor bank qoymuşdu. Mən ona baxdıqda bu adamın vaxtilə məni Simbirsk meyxanasında udmuş olan İvan İvanovun Zurin olduğunu görüb heyrət etdim.

– İşə bax ha?! İvan İvanıç, sənsənmi? – deyə bağırdım.

– Bah, bah, bah, Pyotr Andreiç, sən hara, bura hara?! Haradan gəlirsən? Xoş gördük, qardaş. Sənə kart verimmi?

– Təşəkkür edirəm, mənə mənzil verilməsini əmr etsəydin daha yaxşı olardı.

– Sənə nə mənzil, mənim yanımda qal!

– Bacarmaram, tək deyiləm.

– Yoldaşını da bura çağır.

– Mən yoldaşla deyiləm... yanımda xanım var...

– Xanım? Onu haradan çırpışdırmısan? Ehe, qardaş! (Bu sözləri deyərək, Zurin elə mənalı bir fit çaldı ki, hamı qəhqəhə ilə güldü, mən isə pərt oldum).

Zurin sözünə davam etdi:

– Yaxşı, elə olsun. Sizə mənzil verərik. Amma heyif... dedim, əvvəllər olduğu kimi bir kef edərdik... hey... a gədə... Bəs Puqaçovun qudasının xanımı nə oldu, niyə gətirmirlər? Yoxsa, tərslik edir? Deyin, qorxmasın, ağa göyçəkdir, onun könlünə dəyməz. Boynuna vurub, itələyin gəlsin.

Mən Zurinə:

– Sən nə danışırsan? – dedim, – Puqaçovun qudasının xanımı kimdir? O, mərhum kapitan Mironovun qızıdır. Mən onu əsirlikdən çıxarıb aparıb atamın kəndində qoyacağam.

– Necə?! Demək, bu saat sənin haqqında mənə xəbər veribləmiş? Bu nə deməkdir, əzizim?

– Sonra hamısını söyləyəm. İndi isə, Allah xatirinə, yazıq qızı sakit et, sənin adamların onu qorxudublar.

Zurin dərhal göstəriş verdi. O, özü küçəyə çıxıb baş verən anlaşılmazlıq üçün Marya İvanovnadən üzr istəyərək, onu şəhərdəki ən yaxşı bir mənzilə aparmalarını vaxtmistrə əmr etdi. Mən gecələmək üçün Zurinin yanında qaldım.

Biz şam etdik və ikimiz yalnız qaldığımız zaman bütün sərgü-zəştimizi ona söylədim. Zurin böyük diqqətlə məni dinləyirdi. Mən hekayəni bitirdikdə, başını bulayıb dedi:

– Bütün bunlar hamısı yaxşı, ancaq bircə orası yaxşı deyil ki, sən evlənmək fikrinə düşmüşsən. Mən namuslu bir zabitem, səni aldatmaq istəmirəm, inan ki, evlənmək sərsəmlikdir. Arvada qulluq edib, uşaq saxlamaq sənə yaraşan işdirmi? Tüpür getsin. Mənə qulaq as:

kapitan qızının yaxasından əl çək, getsin! Simbirsk yolunu təmizləmişəm, indi təhlükəsizdir. Elə sabah onu təkbaşına ata-ananın yanına göndər, özün isə mənim dəstəmlə qal. Orenburqa qayıtmağın mənası yoxdur. Yenə qiyamçıların əlinə keçərsən və bu dəfə yaxanı çətin qurtara bilərsən. Beləliklə, eşq səfehliyi öz-özünə keçib gedər, işlər də düzələr.

Onun sözlərinə tamamilə şərik olmasam da, vəzifəm imperatriçənin ordusunda olmağımı tələb edirdi. Mən Zurinin məsləhətinə qulaq asaraq Marya İvanovnanı kəndə göndərüb, özüm Zurinin dəstəsində qalmaqı qərar verdim.

Saveliç məni soyundurmağa gəldi. Mən ona ertəsi gün Marya İvanovna ilə bərabər yola çıxmağa hazırlanmasını xəbər verdim. O, tərslik etmək istədi.

– Nə danışırısan, cənab? Mən səni necə qoyub gedim? Sənə kim baxacaq? Ata-anan mənə nə deyər?

Lələmin tərsliyini bildiyimdən onu yumşaq və səmimiyyətlə qane etməyə çalışdım:

– Dostum, Arxip Saveliç, – dedim, – xahişimi rədd etmə, mənə mərhəmət et; mənim burada xidmətçiyə ehtiyacım olmayacaq. Lakin Marya İvanovna sənsiz yola çıxsam mən rahat ola bilməyəcəyəm. Ona qulluq etməklə mənə qulluq etmiş kimi sən, çünki vəziyyət düzələn kimi mən onunla evlənməyə qəti qərar vermişəm.

Saveliç təsvirəgəlməz bir heyrətlə əllərini bir-birinə çırpdı:

– Evlənmək? Uşaqcığız evlənmək istəyir. Atan nə deyər, anan nə düşünər?

– Razi olurlar, – dedim, – Marya İvanovnanı tanıdıqdan sonra, yəqin, razı olurlar. Ümidim bir də sənədir. Atam, anam sənə inanırlar. Sən bizim vasitəçimiz olarsan, deyilmi?

Qoca mütəəssir oldu:

– Ah, əzizim, Pyotr Andreiç! – dedi. Hərçənd, sən çox tez evlənmək fikrinə düşmüşsən, amma Marya İvanovna kimi təmiz və gözəl bir qızı əldən buraxmaq günahdır. Qoy sən deyən olsun! Mən bu mələyi apararam, bu cür qızın cehizə belə ehtiyacı olmadığını bir qul kimi ata-anana ərz edərdəm.

Mən Saveliçə təşəkkür edərək Zurinlə bir otaqda uzanıb yatdım. Qızgın və həyəcanlı olduğumdan çox danışdım. Zurin əvvəlcə mənimlə həvəslə danışdı, lakin getdikcə onun sözləri seyrəkləşməyə

və rabitəsiz olmağa başladı. Nəhayət, mənim bir sualıma cavab olaraq xoruldayıb fit çaldı. Mən susdum və bir az sonra yuxuya getdim.

Sabahı gün səhər tezdən Marya İvanovnanın yanına gəldim. Mülahizələrimi ona söylədim. O, təklifimi ağıllı hesab edərək fikrimə şərik oldu... Zurinin dəstəsi həmin gün şəhərdən çıxmalı idi. Yubanmaq lazım deyildi. Mən elə buradaca Marya İvanovna ilə xudahafizləşdim, onu Saveliçə tapşıraraq, ata-anama çatacaq bir məktub da verdim. Marya İvanovna ağıladı, yavaş səslə:

– Salamət qal, Pyotr Andreiç, – dedi, – bir də görüşə biləcəyikmi ya yox, bunu ancaq Allah bilir: lakin ömrüm uzununu səni unutmayacağıam. Qəbrə qədər mənim ürəyimdə, ancaq sən qalacaqsan.

Mən heç bir cavab verə bilmədim. Adamlar bizi araya aldılar. Onların yanında məni həyəcanlandıran hissiyyata qapılmaq istəmədim. Nəhayət, o getdi. Mən qəmgin halda Zurinin yanına qayıtdım. O, mənim kefimi açmaq istəyirdi; mən də dərdimi dağıtmaq istəyirdim; bütün günü gurultu və vurhavurla keçirdik, axşam isə səfərə çıxdıq.

Fevralın axırları idi. Hərbi əmr və göstərişlərin yerinə yetirilməsini çətinləşdirən qış keçirdi və bizim generallar əlbir hərəkət etməyə hazırlaşdılar. Puqaçov hələ də Orenburq ətrafında dayanmışdı. Halbuki onun ətrafında dəstələr birləşir və hər tərəfdən fəsad yuvasına doğru yaxınlaşırdı. Qiyam etmiş kəndlər bizim qoşunları görəndə kimi itaət edirdilər; quldur dəstələri hər yerdə qabağımızdan qaçırdı, hər şey məsələnin tezliklə və yaxşı nəticə ilə bitəcəyini göstərirdi.

Az sonra knyaz Qalitsın Tatişev qalası yanında Puqaçovu əzdi, dəstələrini dağıtdı və Orenburqu xilas etdi, bununla da, sanki üsyana son və qəti zərbə endirdi. Zurin bu zaman qiyamçı başqırd dəstələrinin üzərinə göndərilmişdi; lakin bu dəstələr bizdən əvvəl dağılıb səpələnmişdi. Bahar bizi bir tatar kəndində saxladı. Çaylar daşmış, yollar keçilməz olmuşdu. Hərəkətsiz oturub qaldığımız zaman bizə təsəlli verən yalnız quldur və vəhşilər əleyhinə aparılan bu xırdaçı və darıxdırıcı müharibənin tezliklə qurtaracağı fikri idi.

Lakin Puqaçov tutulmamışdı. O, Sibir zavodlarına gəlib, orada başına yeni quldur dəstələri toplayaraq, yenidən fəsada başlamışdı. Onun uğurları haqqında yenə şayiələr yayıldı. Sibir qalalarının tar-mar edildiyini eşidirdik. Tezliklə Kazanın alınması və yalançı

hökmdarın Moskva üzərinə hərəkət etməsi xəbəri mənfur üsyançının artıq tabdan düşdüyünü güman edərək mürgüləyən qoşun başçılarını təlaşa saldı. Zurin Volqanın o tayına keçmək əmri aldı.

Bizim səfərimizi və müharibənin bitməsini təsvir etməyəcəyəm. Qısaca deməliyəm ki, fəlakət öz həddini-hüdudunu aşmışdı. Hər yerdə hökumət rəhbərliyi pozulmuşdu, mülkədarlar meşələrdə gizlənmişdi. Quldur dəstələri hər yerdə fitnə-fəsadla məşğuldu; ayrı-ayrı dəstə naçalnikləri özbaşına kimini cəzalandırır, kimini bağışlayırdı. Üsyan yanğını içində olan geniş vilayətlərin halı müdhişdi... mənasız və amansız rus qiyamını bir də bizə göstərmə, ya rəbb!

Puqaçov, İvan İvanoviç Mixalson tərəfindən təqib edilərək qaçırdı. Tezliklə Puqaçovun tamamilə məğlub edildiyini öyrəndik. Nəhayət, Zurin yalançı hökmdarın ələ keçirdiyi xəbərini aldı və eyni zamanda dayanmaq əmri də gəldi. Müharibə qurtarmışdı. İndi mən ata-anamın yanına gedə bilərdim! Onları qucaqlamaq, haqqında heç bir məlumatım olmayan Marya İvanovnanı görmək fikri məni sevindirib ruhlandırır. Uşaq kimi tullanıb-düşürdüm. Zurin çiyinlərini çəkib gülürdü. “Yox, sənin işin xarəbdir! Evlənilib boş yerə məhv olacaqsan” – deyirdi.

Lakin eyni zamanda qərribə bir hiss mənim sevincimi zəhərləyirdi: bu qədər günahsız qanlara bais olan caninin fikri və onu gözləyən edam qeyri-ixtiyari olaraq məni narahat edirdi. Mən təəssüflə: Yemelya, Yemelya, – deyə düşünürdüm, – nə üçün bir süngüyə keçmədin, yaxud top gülləsinə rast gəlmədin? Bu, sənin üçün hər bir şeydən yaxşı olardı!” Nə etməli idim? Onun haqqındakı düşüncələrim, onun həyatımın ən qorxunc zamanında mənə aman verməsi, nişanlımı murdar Şvabrinin əlindən qurtarması fikrilə bağlı idi.

Zurin mənə məzuniyyət verdi. Bir neçə gündən sonra mən yenə ailəmə qovuşacaq, yenə Marya İvanovnanı görəcəkdim... Birdən başıma gözlənilməyən bir bəla gəldi.

Gedəcəyim gün, lap yola düşməyə hazır olan dəqiqədə Zurin əlində bir kağız çox qayğılı halda daxmaya, mənim yanıma gəldi. Nə isə ürəyimi sancdı. Özüm belə bilmədiyim şeydən qorxdum. O, mənim denşikimi çölə çıxardı və mənimlə işi olduğunu söylədi.

Mən təlaş içərisində:

– Nə var? – deyə soruşdum:

O, kağızı mənə verərək:

– Balaca bir dilxorçuluq, – dedi, – oxu, nə olduğunu görərsən.

Kağızı oxumağa başladım: bu, ayrı-ayrı bütün rəislərə göndərilən gizli bir əmr idi. Əmrnamə, harada ələ düşsəm, mənə həbs edib qarovul altında Kazana, Puqaçovun işi üzrə təsis edilmiş istintaq komissiyasına göndərməyi tələb edirdi.

Az qaldı kağız əlimdən düşsün.

Zurin:

– Çarə yoxdur, – dedi, – mənim borcum əmrə tabe olmaqdır, görünür, sənə Puqaçovla olan dostanə səfərlərin haqqındakı şayiələr hökumətə çatmışdır. Ümidvaram ki, bu işin heç bir nəticəsi olmayacaq və sən komissiya qarşısında bəraət qazanacaqsan. Ürəyini sıxma, yola düş!

Mənim vicdanım pak idi. Məhkəmədən qorxmurdum, lakin şirin vüsəl dəqiqəsinin, bəlkə də, bir neçə ay təxirə düşə biləcəyi fikri mənə dəhşətə salırdı. Araba hazırı. Zurin bir dost kimi mənimlə vidalaşdı. Məni arabaya oturdular. Yanımda əllərində yalın qılınc iki əsgər oturdu və mən böyük yola düşüb, hərəkət etdim.

XIV

fəsil

MƏHKƏMƏ

El ağzı – çuval ağzı.

Atalar sözü

Mən bu qənaətdə idim ki, bütün günahım Orenburqdan özbaşına çıxıb getməyimdən ibarətdir. Bu ittihama qarşı asanlıqla bəraət qazana bilərdim: çapqınçılıq qadağan deyildi, əksinə, hər vasitə ilə təqdir edilirdi. Mən əmri itaətsizlikdə deyil, həddindən artıq hövsələsizlikdə ittiham edilə bilərdim. Lakin Puqaçovla aramda olan dostluq münasibəti bir çox şahidlər tərəfindən isbat edilə bilər və hətta çox şübhəli görünə bilərdi. Bütün yol uzununu mənə gözləyən istintaqı düşünərək veriləcək suallara öz cavabımı hazırlayırdım, nəhayət, məhkəmə qarşısında həqiqəti olduğu kimi söyləməyə qərar verdim. Çünki bu bəraət üsulunu ən sadə, eyni

zamanda ən etibarlı bir üsul güman edirdim. Viran edilmiş və yandırılmış Kazana gəlib çıxdım. Küçələrdə, evlərin yerində kömür yığınlarından və damsız, pəncərəsiz hisli divarlardan başqa bir şey görünmürdü. Puqaçovun saldıği iz bundan ibarətdi! Məni yanmış şəhərin ortasında salamat qalan bir qalaya gətirdilər. Əsgərlər məni qarovul zabitinə təslim etdilər. O, dəmirçi çağırmağı əmr etdi. Ayağıma zəncir keçirib, möhkəm bərkətdilər. Sonra məni həbsxanaya saldılar. Mən çılpaq divarlı, dəmir barmaqlıqla tutulmuş kiçik pəncərəli danışqal bir kamerada qaldım.

Belə bir başlanğıc mənə yaxşı heç nə vəd etmirdi. Lakin ruhdan düşmür, ümidimi itirmirdim. Mən bütün cəfəkeşlərin təsəllisi olan duaya sığındım və ilk dəfə olaraq təmiz ürəkdən edilən duanın şirinliyini duydum. Sonra başıma nə gələcəyini düşünmədən, rahatca yatdım.

Ertəsi gün həbsxana nəzarətçisi məni oyadıb, komissiyaya tələb olunduğumu söylədi. İki əsgər məni həyətdən keçirib komendantın evinə apardı, özləri dəhlizdə dayanıb, məni təkbaşına içəri buraxdılar.

Mən çox geniş bir salona daxil oldum. Kağızlarla örtülü stolun başında iki adam oturmuşdu: biri soyuq və ciddi görkəmli, yaşlı bir generaldı, o biri iyirmi səkkiz yaşlı, zahiri çox sevimli, cəld və xoşrəftar görünən gənc qvardiya kapitanı idi. Pəncərənin yanında, xüsusi stol başında qələmini qulağının dalına taxmış katib oturmuşdu. O, kağızın üstünə əyilərək mənim cavablarımı yazmağa hazır dayanmışdı. İstintaq başlandı. Mənim adımlı və rütbəmi soruşdular. General məndən Andrey Petroviç Qrinyovunmu oğlu olduğumu xəbər aldı! Mənim cavabıma qarşı sərt bir etirazla:

– Təəssüf olsun ki, belə möhtərəm bir adamın belə ləyaqətsiz oğlu vardır! – dedi.

Mən arxayınca cavab verdim ki, mənə qarşı ittihamlar nədən ibarət olursa-olsun, verəcəyim səmimi izahatlarla məsələni aydınlaşdıracağıma ümidvaram. Mənim özümə əmin olduğum generala xoş gəlmədi.

O, qaşqabağını tökərək:

– Görünür, sən ustasan, əzizim, – dedi, – amma səndən də ustalarını görmüşük.

O vaxt gənc adam məndən soruşdu: nəyə görə, nə zaman Puqaçova xidmət eləmişəm və o, məndən nə kimi vəzifələrdə istifadə etmişdir?

Mən qəzəblə cavab verdim ki, bir zabıt və dvoryan olduğum üçün heç vəchlə Puqaçova xidmət eləyə bilməzdim və onun heç bir tapşırığını qəbul edə bilməzdim.

Müstəntiqim etirazla dedi:

– Elə isə, necə olur ki, tək-cə bir dvoryan və zabıt Puqaçov tərəfindən bağışlanır, bütün başqa yoldaşları isə xaincəsinə öldürülür? Necə olur ki, bu zabıt və dvoryan qiyamçılarla bir yerdə dostcasına kef çəkir, baş quldurdan kürk, at və yarım manat pul peşkəş alır? Xəyanətlə olmasa da, hər halda, cinayətkar bir qorxaqlıq sayəsində qazanılan bu əcaib dostluq nədən əmələ gəlmişdir?

Qvardiya zabıtının sözləri məni dərin-dən təhqir etdi, mən hər-ərtlə dəlillərimi bəyan etməyə başladım. Səhrada, çovğun zamanı Puqaçovla tanışlığımın necə başladığını və Beloqorsk qalası alınar-kən məni tanıyıb bağışladığını söylədim. Kürkü, atı yalançı hökm-dardan almaqda haqlı olmadığımı etiraf etməklə bərabər, Belo-qorsk qalasını Puqaçova qarşı son imkana qədər müdafiə etdiyimi söylədim. Nəhayət, Orenburq mühasirəsi zamanı göstərdiyim fəda-carılığa bir şahid kimi generalımı göstərdim.

Sərt qoca masa üstündən açıq məktubu götürüb, bərkdən oxu-mağa başladı:

“Praporşik Qrinyovun verdiyi andın və vəzifəsinin xilafına ola-raq, guya, indiki iğtişaşla əlaqədar olması və canı ilə münasibətə girməsi haqqındakı sualınıza acizənə olaraq aşağıdakı cavabı ərz edirəm: həmin praporşik Qrinyov keçən 1773-cü ilin oktyabr ayının əvvəlindən bu ilin fevralının 24-nə qədər Orenburqda olmuşdur. Həmin tarixdə o, şəhərdən çıxıb, bu vaxta qədər mənim koman-dama qayıtmamışdır. Bizim tərəfə qaçmış düşmən adamlarının ver-diyi məlumatlara görə, o, Puqaçovun yanında olmuş, onunla bir yerdə əvvəlcə xidmət etdiyi Beloqorsk qalasına getmişdir. Onun əxlaqına gəldikdə...” general, burada dayanıb, sərt bir görkəmlə mənə dedi:

– Özünü təmizə çıxarmaq üçün indi nə deyə bilərsən?

Mən başladığım kimi davam etmək və Marya İvanovna ilə olan münasibətimi də başqa hadisələr kimi səmimi olaraq izah etmək istərkən birdən şiddətli ikrah hissi duydum. Mənə elə gəldi ki, əgər o qızın adını çəkəmsə, komissiya onun da bura gətirilməsini tələb edəcəkdir. Onun adının da canilərin adları ilə bərabər çəkilməsi,

onun canilərlə üzleşdirmək üçün buraya gətirilməsi fikri məni elə çaşdırdı ki, özümü itirib, dolaşdım.

Əvvəlki cavablarımı bir az xeyrxahlıqla dinləyən hakimlər dolaşdığımı və tutulduğumu görünə yenidən mənim haqqımda pis fikrə düşdülər. Qvardiya zabiti, mənim baş xəbərçi ilə üzleşdirilməyimi tələb etdi. General dünənki caninin çağırılmasını əmr etdi. Mən cəld qarıya tərəf dönüb, məni ittiham edənə gəlməsini gözlədim. Bir neçə dəqiqədən sonra zəncir səsləndi, qapı açıldı və Şvabrin içəri girdi. Ondakı dəyişikliyə heyrət etdim. O, çox arıq və solğundu. Qatran kimi qara saçları tamam çallaşmış, uzun saqqalı pırtlaşmışdı. O, öz ittihamlarını zəif, lakin qətiyyətlə təkrar etdi. Onun sözlərinə görə mən Puqaçov tərəfindən Orenburqa casus göndərilmişdim və şəhərdə baş verən hadisələr haqqında təhriri surətdə məlumat vermək üçün hər gün atışmağa çıxırdım, nəhayət, mən aşkar surətdə Puqaçovun tərəfinə keçmiş, xain mövqeyini tutub, Puqaçovun ənamından istifadə etmək məqsədilə, yoldaşlarımı məhv etmək üçün onunla bərabər qalaları gəzmişəm. Şvabrinin sözlərinə sükutla qulaq asarkən bir şeydən məmnun qaldım: o, Marya İvanovnanın adını çəkmədi. Onun bu hərəkəti, Marya İvanovna tərəfindən nifrətlə rədd edildiyinə görə izzəti-nəfsinin çeynənməsindənmi, yaxud məni sükuta məcbur edən duyğudan bir qılgıncım da onun qəlbində parlamasındanmi irəli gəlirdi, bilmədim, hər halda, Beloqorsk komendantı qızının adı komissiyanın hüzurunda çəkilmədi. Buna görə də mən əvvəlki fikrimin üstündə dayanmağa qərar verdim və hakimlərin: “Şvabrinin göstərdiklərini nə ilə təkzib edə bilərsən?” – sualına qarşı, əvvəlki izahatımdan başqa əlavə bir şey söyləyə bilməyəcəyimi və onun üstündə durduğumu bəyan etdim. General bizi aparmağı əmr etdi. Biz bir yerdə çıxdıq. Mən sakitcə Şvabrinə baxdım, fəqət heç bir söz söyləmədim. O, kinli-kinli qımışdı, zəncirlərini qaldıraraq addımlarını sürətləndirdi və məndən qabağa keçdi. Məni yenidən həbsxanaya saldılar, bundan sonra bir daha istintaqa çağırmadılar.

Mən oxucuya xəbər veriləcək bütün hadisələrin şahidi olmadım, lakin o hadisələr haqqında o qədər eşitmişdim ki, onların ən kiçik təfərrüatı belə hafizəmdə nəqş olunmuşdur və mənə elə gəlir ki, gözə görünmədən bu hadisələrin hamısında iştirak etmişəm.

Marya İvanovna atam-anam tərəfindən, köhnə əsrin adamlarına məxsus səmimi bir sevinclə qəbul edilmişdi. Onlar yazıq bir yetimi

saxlayıb ovundurmağı Allah tərəfindən verilmiş nemət sanmışdılar. Tezliklə onlar qıza səmimiyyətlə alışmışdılar: zira onu tanıyıb sevmək mümkün deyildi. Mənim sevgim artıq atama boş bir sevda kimi görünmürdü, anam isə öz Petruşasının ancaq kapitan qızına evlənməsini arzu edirdi.

Mənim həbs edilməyimin xəbəri bütün ailəmizi heyrətə salmışdı. Marya İvanovna ata-anama Puqaçovla olan qəribə dostluğumu o qədər sadə nağıl etmişdi ki, bu, onları narahat etmirdi, əksinə, çox vaxt ürəkdən güldürürdü. Məqsədi taxt-tacın devrilməsi və dvoryan nəslinin qırılması olan bu üsyana qarşıcağıma atam inanmaq istəmirdi. O, Saveliçi ciddi surətdə istintaq etmiş, lələm mənim Puqaçova qonaq olduğumu və caninin mənə bəzi şeylər bağışladığını atamdan gizlətməmişdi, lakin and içərək xəyanət barəsində bir söz eşitmədiyini də əlavə etmişdi. Qocalar arxayın olaraq, səbirsizliklə xeyirli bir xəbər eşidəcəklərini gözləmişdilər. Marya İvanovna çox təşvişə düşmüşdü, lakin son dərəcə təvəzökar və ehtiyatlı olduğu üçün susub danışmamışdı.

Bir neçə həftə keçir... Bir gün atam Peterburqdakı qohumumuz knyaz B-dən məktub alır. Knyaz ona mənim haqqımda yazmışdı. Knyaz adi müqəddimədən sonra mənim qiyamçıların əməllərində iştirak etməyim xüsusundakı şübhənin, bədbəxtlikdən, çox əsaslı olduğunu və nəticə etibarilə mənim ibrət olaraq cəzalandırılmağım lazım gəlirkən, imperatriçə atamın göstərdiyi xidmətlərini və qocalığını nəzərə alaraq, cani oğlu əfv etdiyini və məni şərəfsiz ölümdən qurtarmaq üçün Sibirin uzaq bir guşəsinə sürgün edilməyimi əmr etdiyini yazırdı.

Bu gözlənilməyən zərbə az qaldı atamı öldürsün. O, öz adi mətənətini itirdi; o, dərdlərini (çox vaxt səssiz olaraq) acı şikayətlərlə izah edirdi.

O, özündən çıxaraq:

– Necə! Mənim oğlum Puqaçovun qiyamında iştirak etsin! Aman ya rəbbi, mən nə günlərə qaldım! İmperatriçə onu ölümdən qurtarı! Bu, mənim dərdimi yüngülləşdirirmi? Ölüm, edam qorxunc deyil: ulu babam vicdanının müqəddəs saydığı bir şeyi müdafiə edərək cəllad əlində can verdi, atam Volinski və Xruşşovla bir yerdə müsibət çəkdi. Yoxsa ki, bir dvoryan andını pozub quldurlarla, qatillərlə və qaçaq qullarla birləşsin!.. Bu, bizim nəslimiz üçün rüsvayçılıq və ləkədir!

Atamın bu ümitsizliyindən qorxan anam onun yanında ağlamağa cəsarət etməyərək, deyilənlərin doğru olmadığını, şeyiələrin əsassız olduğunu söyləyərək, ona ürək-dirək verməyə çalışırdı. Lakin atamı ovundurmaq mümkün deyildi.

Marya İvanovna hamıdan çox əzab çəkirdi. İstədiyim zaman mənəm bəraət qazanacağıma inandığından, o, işin həqiqətini sezmiş, mənəm bədbəxtliyimə özünün səbəb olduğunu qət eləmişdi. O, öz iztirab və göz yaşlarını hamıdan gizlədir, lakin eyni zamanda məni qurtarmaq üçün daim çarə düşünürdü.

Bir dəfə axşam atam divanda oturub Saray təqvimini vərəqləyirdi, lakin fikri uzaqlarda olduğundan mütlaiə ona hər zamanki təsirini göstərmirdi. O, qədim bir marşı fitlə çalırdı. Anam səssiz-səmirsiz əlindəki yun köynəyi toxuyur, hərdənbir də gözlərindən bir damla yaş əlinin üstünə düşürdü. Onların yanında oturub işlə məşğul olan Marya İvanovna birdən lazımlı bir iş üçün Peterburqa gedəcəyini bildirib, yola düşməsinə icazə verməyi xahiş edir.

Anam çox acıqlanır ki:

– Sənin Peterburqda nə işin var? Yoxsa, sən də bizi atmaq istəyirsən, Marya İvanovna?

Marya İvanovna bütün gələcək taleyinin bu səfərdən asılı olduğunu, öz sədaqəti uğrunda məhv olan bir adamın qızı olmaq etibarilə nüfuzlu adamlardan kömək və himayə istəməyə gedəcəyini söyləyir.

Atam başını aşağı dikir; oğlunun uydurma cinayətini xatırladan hər söz ona ağır gəlir və ona acı bir kinayə kimi görünürdü. O, ah çəkərək:

– Get, əzizim, sənin səadətində əngəl olmaq istəmirik: Allah sənə nişanlı olaraq ləkələnmiş bir xain yox, namuslu bir adam qismət eləsin, – deyir və qalxıb otaqdan çıxır.

Marya İvanovna anamla otaqda yalnız qaldıqda öz təxminlərini qismən ona izah edir. Anam göz yaşları içində onu qucaqlayaraq, niyyət edilən işin xeyirlə bitməsi üçün dua eləyir. Marya İvanovnanın səfəri üçün tədarük görülür, bir neçə gündən sonra o, sədaqətli Palaşa və etibarlı Saveliçlə bərabər yola çıxır: məndən zorla ayrı düşən Saveliç, heç olmasa, nişanlıma xidmət etdiyini düşünüb təsəlli tapırdı.

Marya İvanovna sağ-salamat gedib Sofiyaya çıxır. Sarayın o zaman Çarskoye Seloda olduğunu öyrənərək, oradaca qalmağa

qərar verir. Onu arakəsmənin dalında bir bucaqda yerləşdirirlər. Stansiya nəzarətçisinin arvadı dərhal onunla söhbətə girişir və özünün saray ocaqçısının qardaşı qızı olduğunu bildirib, saray həyatının bütün sirləri ilə onu tanış edir: imperatriçənin hansı saatda yuxudan oyandığını, nə zaman qəhvə içdiyini, gəzdiyini, o zamanlar hansı əyanların çəriçənin yanında olduğunu, imperatriçənin dünən süfrə başında nə dediyini və axşam kimi qəbul etdiyini bir-bir sadalayır. Bir sözlə, Anna Vlashevnanın danışmaları bir neçə səhifəlik tarixi xatirəni andırırdı ki, bu, gələcək nəsil üçün qiymətli bir yadigar olardı. Marya İvanovna diqqətlə onu dinləyirdi. Onlar başa getdilər. Anna Vlashevna hər bir xiyabanın, hər bir körpünün tarixini nağıl elədi və hər ikisi doyunca gəzdikdən sonra bir-birindən razı halda stansiyaya qayıtdı.

O biri gün Marya İvanovna səhər tezdən oyanaraq, geyinib, səssizcə başa çıxdı. Gözəl bir səhərdi, günəş payızın nəfəsilə saralmış cökə ağaclarının başlarını işıqlandırır. Geniş çöl hərəkətsiz halda parlayırdı. Oyanmış qu quşları vüqarla, sahilə kölgə salan kolların altından üzüb çıxırdılar. Marya İvanovna gözəl bir çəmənliyin yanından keçirdi, bu çəməndə Qraf Pyotr Aleksandroviç Rusyantsevin yaxın zamanlarda qazandığı qalibiyət şərəfinə abidə qoyulmuşdu. Birdən ingilis cinsli ağ bir küçük hürə-hürə onun qabağına çıxdı. Marya İvanovna qorxub dayandı. Həmin dəqiqədə xoş bir qadın səsi eşidildi:

– Qorxmayın, tutan deyil.

Marya İvanovna, abidə qarşısındakı skamyada bir xanımın oturduğunu gördü. Marya İvanovna skamyanın o biri ucunda oturdu. Xanım diqqətlə ona baxırdı. Marya İvanovna da gözünün ucu ilə bir neçə dəfə baxaraq, təpədən dırnağa qədər onu gözdən keçirdi. Xanım ağ səhər paltarında idi, başında gecə ləçəyi, əyində canlıq vardı. Ona qırx yaş vermək olardı. Dolğun və pəmbə üzü əzəmətli və sakit idi. Mavi gözlərində, xəfif təbəssümündə isə təsvirəgəlməz gözəllik vardı.

Sükutu birinci olaraq xanım pozdu:

- Görünür, siz buralı deyilsiniz? – dedi.
- Elədir, mən əyalətdən elə dünən gəlmişəm.
- Ata-ananızla bərabərmi gəlmisiniz?
- Xeyr, tək gəlmişəm.

– Tək? Axı siz hələ çox gəncsiniz...
– Mənim nə atam var, nə anam...
– Siz buraya, yaqın ki, bir iş üçün gəlmişsiniz?
– Elədir, mən imperatriçəyə ərizə verməyə gəlmişəm.
– Siz yetimsiniz, yaqın ki, ədalətsizlik və təcavüzdən şikayət edirsiniz?

– Yox, elə deyildir. Mən ədalət üçün yox, mərhəmət istəməyə gəlmişəm.

– İcazənizlə kim olduğunuzu bilmək olarmı?

– Mən kapitan Mironovun qızıyam.

– Kapitan Mironov! Orenburq qalalarından birində komendant olan kapitan Mironovunmu?

– Bəli!

Xanımın mütəəssir olduğu görünürdü, o, daha mehriban bir səslə dedi:

– Sizin işinizə qarışdığımıza görə məni əfv ediniz, lakin mən sarayda oluram, xahişinizin nədən ibarət olduğunu mənə izah edin, bəlkə, sizə kömək edə bildim.

Marya İvanovna ayağa qalxıb hörmətlə ona təşəkkür etdi. Tanımadığı bu qadının hər bir halı nəzəri cəlb edir və adamda etimad hissi oyadırdı. Marya İvanovna cibindən bükülü bir kağız çıxarıb ona himayə göstərən tanımadığı qadına verdi. Xanım kağızı açıb səssizcə oxumağa başladı.

Əvvəlcə o, diqqətlə və mehriban bir ifadə ilə oxuyurdu, lakin birdən üzünün ifadəsi dəyişdi. Onun bütün hərəkətlərini diqqətlə izləyən Marya İvanovna bir dəqiqə əvvəl mehriban və təmkinli simasının birdən-birə sərt ifadə aldığını görərək qorxdu.

Xanım gur səslə:

– Siz Qrinyov xüsusunda xahiş edirsiniz? – dedi. İmperatriçə onu əfv edə bilməz. O, yalançı hökmdar tərəfinə avamlıq və yüngüllük üzündən yox, əxlaqsız və zərərli bir yaramaz kimi keçmişdir.

Marya İvanovna:

– Ah. Doğru deyil! – deyə bağırırdı.

Xanım qızarıb coşaraq etiraz etdi:

– Necə yəni doğru deyildir?!

– Doğru deyildir, vallah, doğru deyildir! Mən hamısını bilirəm, hamısını sizə nəql edərdəm, onun başına gələn bəlalərin hamısı yalnız

mənim ucbatımdandır. Onun məhkəmə qarşısında bəraət qazanmasına səbəb ancaq məni bu işə qarışdırmaq istəməməsidir.

Marya İvanovna elə oradaca artıq oxucuya məlum olanların hamısını hərarətlə nəql etdi.

Xanım onu diqqətlə dinləyirdi.

Sonra:

– Siz harada qalırsınız? – deyə soruşdu. Anna Vləsevnanın adını eşidincə gülümsədi:

– Hə, bilirəm, – dedi, – salamat qalın, görüşümüzü heç kəsə söyləməyin. Ərizənizin cavabını çox gözləməyəcəyinizə ümid edirəm.

Bu sözlərdən sonra xanım ayağa qalxıb örtülü xiyabana çıxdı. Marya İvanovna isə ürəyi ümidlərlə dolu bir halda evə, Anna Vləsevnanın yanına qayıtdı. Ev sahibəsi payız vaxtı belə tezdən gəzintiyyə çıxmağın gənc qızların səhhəti üçün zərərli olduğunu söyləyib Marya İvanovnanı danladı. Sonra samovarı gətirib çay süfrəsi başında yenə saray haqqındakı sonsuz hekayətlərinə başlamaq istəyirdi ki, birdən saray karetası artırma qabağında dayandı və saray xidmətçisi içəri girərək, imperatriçənin Mironovun qızını dəvət etdiyini bildirdi.

Anna Vləsevna heyrət içində əl-ayağa düşdü:

– Aman, ya rəbb! – deyə qışqırdı. İmperatriçə sizi saraya dəvət edir. O, sizin haqqınızda haradan xəbər tutdu? Yaxşı, əzizim, siz imperatriçəyə necə təqdim olunacaqsınız? Siz, yəqin, heç saray qaydası ilə yeriməyi də bacarmırsınız... Bəlkə, mən də sizin yanınızca gedim? Heç olmazsa, sizi bəzi hərəkətlərdən çəkindirərəm. Bu yol paltarında necə gedə bilərsiniz? Mamaçanın uzunətəkli sarı paltarını üçün adam göndərimmi?

Saray xidmətçisi imperatriçənin Marya İvanovnanın öz əynindəki paltarda və tək gəlməsini buyurduğunu bildirdi. Çarə yoxdu. Marya İvanovna Anna Vləsevnanın tövsiyə və dualarının müşayiətilə kare-taya minərək saraya getdi.

Marya İvanovna müqəddəratının həll ediləcəyini hiss edir, ürəyi şiddətlə döyünürdü. Bir neçə dəqiqədən sonra kareta sarayın yanında dayandı. Marya İvanovna titrəyə-titrəyə pilləkənlərdən çıxdı. Qapılar qabağında taybatay açıldı. O, bir çox cah-cəlallı, lakin boş otaqlardan keçdi, saray xidmətçisi ona yol göstərirdi. Axırda örtülü bir qapıya çatdılar. Xidmətçi onun gəlişini bu saat xəbər verəcəyini söyləyib, Marya İvanovnanı yalnız buraxaraq içəri girdi.

İmperatriçə ilə üz-üzə gələcəyi fikri onu o dərəcədə qorxudurdu ki, güclə ayaq üstündə dura bilirdi. Bir dəqiqə sonra qapılar açıldı, o, imperatriçənin otağına daxil oldu.

İmperatriçə öz bəzəyi ilə məşğuldu. Onu araya almış saray adamları Marya İvanovnaya ehtiramla yol verdilər. İmperatriçə mehribanlıqla ona müraciət etdi. Marya İvanovna bir neçə dəqiqə əvvəl sərbəstcə danışdığı xanımın imperatriçə olduğunu gördü. İmperatriçə onu yanına çağırıb gülümsədi və dedi:

– Sizə verdiyim sözün üstündə durduğuma və sizin xahişinizi yerinə yetirdiyimə görə çox şadam. Sizin məsələiniz qurtarmışdır. Sizin nişanlığınız günahkar olmadığına əminəm. Budur, bu məktubu zəhmət çəkib gələcək qayınatanıza verərsiniz.

Marya İvanovna titrəyən əllərilə məktubu qəbul edərək, ağladı və imperatriçənin ayaqlarına düşdü. İmperatriçə onu qaldırıb öpdü. Çariçə onunla söhbətə başladı:

– Sizin zəngin olmadığınızı bilirəm. Lakin mən kapitan Mironovun qızına borcluyam. Gələcəyiniz xüsusunda narahat olmayın! Sizə mal-dövlət düzəltməyi mən öz öhdəmə götürürəm.

İmperatriçə yazıq yetim qıza mehribanlıq göstərüb, onu mürəx-xəs etdi. Marya İvanovna yenə həmin saray karetasında geri döndü. Onun qayıtmasını səbirsizliklə gözləyən Anna Vlasyevna dərhal qıza suallar yağdıрмаğa başladı. Marya İvanovna suallara başdansıvdu cavab verirdi. Anna Vlasevna onun yaddaşsız olduğundan narazı qaldısa da, bütün bunları onun əyalət utancaqlığına çıxıb Marya İvanovnanı alicənablıqla əfv etdi. Marya İvanovna elə həmin gün, Peterburqa ötəri baxmağa belə maraq göstərmədən kəndə qayıtdı...

Pyotr Andreyeviç Qrinyovun qeydləri burada qurtarır. Ailə rəvayətlərindən məlum olduğuna görə o, 1774-cü ilin axırında çariçənin fərmanı ilə həbsdən azad edilmiş və Puqaçovun edamını görmüşdür. Puqaçov onu izdihamın içində tanıyıb başı ilə salamlamış, bir dəqiqə sonra isə həmin baş kəsilib, qana bulaşmış halda xalqa göstərilmişdi. Bir müddət sonra isə Pyotr Andreyeviç Marya İvanovna evlənmişdir. Onların nəslı indi Simbirsk quberniyasında fırvan həyat sürür. ***-nin otuz verstliyində on mülkədara məxsus bir kənd vardır. Ağalılıq evlərin birində II Yekaterinanın öz əlilə yazılan və şüşəli çərçivə içərisində mühafizə edilən məktubunu sizə

göstərəcəklər. Bu məktub Pyotr Andreyeviçin atasına yazılmışdır, burada onun oğlunun bəraət qazandığı bildirilir və kapitan Mironovun qızının qəlbi və zəkası tərif edilir. Pyotr Andreyeviç Qrinyovun əlyazmasını, babasının təsvir etdiyi dövrə aid bir əsər üzərində çalışdığımızı bilən nəvələrindən biri bizə gətirmişdi. Biz də hər fəslin başına layiqli bir epigraf tapıb qoyaraq və bəzi adları dəyişdirərək onun qohumlarının icazəsilə bu qeydləri ayrıca nəşr etməyi qərara aldıq.

Naşir, 19 oktyabr 1836-cı il

MÜNDƏRİCAT

<i>Puşkini oxuyarkən</i>	5
--------------------------------	---

ŞEİRLƏR

1814

<i>Bacıma (tərcümə edəni Ə.Tələt)</i>	17
<i>Kazak (tərcümə edəni R.Zəbioğlu)</i>	21
<i>Nataşaya (tərcümə edəni B.Vahabzadə)</i>	23
<i>Çarskoye Selo xatirələri (tərcümə edəni Ə.Tələt)</i>	24

1815

<i>Su və şərab (tərcümə edəni Ə.Tələt)</i>	30
<i>Batyuşkova (tərcümə edəni Ə.Tələt)</i>	31
<i>Puşşinə (tərcümə edəni Ə.Tələt)</i>	32
<i>Qaliçə məktub (tərcümə edəni Ə.Tələt)</i>	34
<i>Delviqə (tərcümə edəni Ə.Tələt)</i>	38
<i>İmperatorun 1815-ci il Parisdən</i> <i>qayıtması münasibətilə (tərcümə edəni Ə.Tələt)</i>	40
<i>“Bəli, mən xoşbəxt idim...” (tərcümə edəni Ə.Tələt)</i>	42
<i>Baronessa M.A.Delviqə (tərcümə edəni Ə.Tələt)</i>	43
<i>Mənim Aristarxıma (tərcümə edəni Ə.Tələt)</i>	45
<i>Anakreonun məzarı (tərcümə edəni Ə.Tələt)</i>	49
<i>Öldürülmüş cəngavər (tərcümə edəni Ə.Tələt)</i>	51
<i>Mənim vəsiyyətim (tərcümə edəni Z.Xəlil)</i>	53
<i>Rəssama (tərcümə edəni Ə.Tələt)</i>	55

1816

<i>“Hər səhər əldə şam, müqəddəs surət”</i> <i>(tərcümə edəni Ə.Ziyatay)</i>	56
<i>Bıqlar (tərcümə edəni Ə.Ziyatay)</i>	57
<i>Pəncərə (tərcümə edəni Ağasfa)</i>	59

Aynlıq (<i>tərcümə edəni Ə.Ziyatay</i>)	60
Atlılar (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	62
Yuxuya (<i>tərcümə edəni Ə.Ziyatay</i>)	64
Elegiya (<i>tərcümə edəni B.Vahabzadə</i>)	65
“Məhəbbət birçə şeydir – soyuq ömrün nəşəsi” (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	66
Elegiya (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	68
Arzu (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	69
Dostlanma (<i>tərcümə edəni B.Vahabzadə</i>)	69
Lidaya məktub (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	70
Oyanma (<i>tərcümə edəni Z.Xəlil</i>)	72

1817

Delviqə (<i>tərcümə edəni Q.Böyükəğa</i>)	73
V.L.Puşkinə (<i>tərcümə edəni Q.Böyükəğa</i>)	75
Lidaya məktub (<i>tərcümə edəni Q.Böyükəğa</i>)	78
İliçevskinin albomuna (<i>tərcümə edəni Q.Böyükəğa</i>)	79
Yoldaşlara (<i>tərcümə edəni Q.Böyükəğa</i>)	80
İ.İ.Puşşinin albomuna (<i>tərcümə edəni Q.Böyükəğa</i>)	81
“Əlvida, ey vəfadar pəlid meşəlikləri” (<i>tərcümə edəni Q.Böyükəğa</i>)	81
Ona (<i>tərcümə edəni Q.Böyükəğa</i>)	82
Ad günü (<i>tərcümə edəni Q.Böyükəğa</i>)	83
Şairin tarixi (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	83
Çaadəyevin portretinə (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	83
Azadlıq (<i>tərcümə edəni M.Rahim</i>)	84
Kn. Qolitsinaya (<i>tərcümə edəni Q.Böyükəğa</i>)	87

1818

Sağalma (<i>tərcümə edəni R.Nigar</i>)	88
Jukovskiyyə (<i>tərcümə edəni R.Nigar</i>)	89
Nağıllar (<i>tərcümə edəni R.Nigar</i>)	90
Jukovskinin rəsminə (<i>tərcümə edəni R.Nigar</i>)	91
Xəyalpərvərə (<i>tərcümə edəni R.Nigar</i>)	92
Əlahəzrət hökmdar kraliça Yelizaveta Alekseyevnanın şəninə şeir yazmaq çağırışına cavab (<i>tərcümə edəni Q.Böyükəğa</i>)	93
Gözələ (<i>tərcümə edəni R.Nigar</i>)	94
***-yə (<i>tərcümə edəni R.Nigar</i>)	94
“Mən bu azad sükutda, ey pəlid meşələri” (<i>tərcümə edəni R.Nigar</i>)	95
Çaadəyevə (<i>tərcümə edəni E.Borçalı</i>)	95
“Mən də eşitmişəm bu dünya mülkü” (<i>tərcümə edəni R.Nigar</i>)	96

1819

Elegiya (<i>tərcümə edəni R.Nigar</i>)	97
27 may 1819 (<i>tərcümə edəni R.Nigar</i>)	97
Kənd (<i>tərcümə edəni Q.Böyükəğa</i>)	98
“Nahaq yerə, əziz dost, fikir etdim ki, gizlədim” (<i>tərcümə edəni Ə.Ənvər</i>)	100
“Köhnə günahlarınçın cəza veribdir fələk” (<i>tərcümə edəni Ə.Ənvər</i>)	100
İlahi məhəbbət (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	100
Yanımcıq şəkil (<i>tərcümə edəni Ə.Ənvər</i>)	102
P.B.Mansurova (<i>tərcümə edəni Ə.Ənvər</i>)	102
“Sənin cəsəret dolu (mülayim) nəzərini” (<i>tərcümə edəni Ə.Ənvər</i>)	103
Sən və mən (<i>tərcümə edəni Ə.Ənvər</i>)	103

1820

Dorida (<i>tərcümə edəni Ə.Ənvər</i>)	104
“Mənə döyüş tanışdır, qılıncların səsinə (<i>tərcümə edəni Ə.Ənvər</i>)	104
Arağçeyevə (<i>tərcümə edəni Ə.Ənvər</i>)	105
Gündüzün odu söndü (<i>tərcümə edəni Ə. Ənvər</i>)	106
***-yə (<i>tərcümə edəni Ə.Ənvər</i>)	107
Karaqeorqinin qızına (<i>tərcümə edəni Ə.Ənvər</i>)	108
Qara şal (<i>tərcümə edəni Ağasəfa</i>)	109

1821

Yer və dəniz (<i>tərcümə edəni M.Dilbazi</i>)	111
Ayna qarşısında gözəl (<i>tərcümə edəni M.Dilbazi</i>)	111
Xəncər (<i>tərcümə edəni Ə.Ziyatay</i>)	112
Kateninə (<i>tərcümə edəni Ə.Ziyatay</i>)	113
Mürəkkəbqabıma (<i>tərcümə edəni Z.Xəlil</i>)	114
İsa dirildi (<i>tərcümə edəni Ə.Ziyatay</i>)	116
Napoleon (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	118
Hərb (<i>tərcümə edəni Q.Böyükəğa</i>)	121

1822

Dostlarıma (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	122
“Sən haqlısan, əziz dost, nifrət etdim mən nahaq” (<i>tərcümə edəni B.Adil</i>)	123
Senzora məktub (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	124
Dustağ (<i>tərcümə edəni M.Raşim</i>)	128

Yunan qızına (<i>tərcümə edəni Ə.Ziyatay</i>)	129
“Çar Nikita bir zamanlar” (<i>tərcümə edəni R.Rza</i>)	130

1823

Quşcuğaz (<i>tərcümə edəni Ağasəfa</i>)	132
“Mənə bağışlarmısan bu qısqanc xəyalları” (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	132
İblis (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	134
Şikayət (<i>tərcümə edəni Ə.Ənvər</i>)	135

1824

Dənizə (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	136
Baxçasaray fəvvarəsinə (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	138
Etiraf (<i>tərcümə edəni E.Borçalı</i>)	139

1825

Andrey Şenye (<i>tərcümə edəni Ə.Ziyatay</i>)	141
19 oktyabr (<i>tərcümə edəni B.Adil</i>)	147
Qış axşamı (<i>tərcümə edəni E.Borçalı</i>)	152

1826

“O, öz doğma ölkəsinin səmaları altında” (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	153
“Sirinsöz dodaqlar elə ki sənə” (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	153
Peyğəmbər (<i>tərcümə edəni E.Borçalı</i>)	154
Stanslar (<i>tərcümə edəni Q.Böyükəğa</i>)	155
F.T.***-yə cavab (<i>tərcümə edəni Ə.Ənvər</i>)	156
Qış yolu (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	157

1827

Sibirə (<i>tərcümə edəni M.Rahim</i>)	158
Mələk (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	159
Dayəmə (<i>tərcümə edəni R.Nigar</i>)	159
Şair (<i>tərcümə edəni M.Dilbazi</i>)	160
19 oktyabr 1927 (<i>tərcümə edəni E.Borçalı</i>)	160
“Əyanların bəzəkli məclisində şair” (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	161
“Mənim tanıdığım belə ölkə var” (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	161

1828

Xatirə (<i>tərcümə edəni Q.Qasımzadə</i>)	162
---	-----

Sən və siz (<i>tərcümə edəni Q.Qasımzadə</i>)	162
“Nə üçün, ey həyat, verildin mənə?” (<i>tərcümə edəni N.Gəncəli</i>)	163
“Xoşbəxt o adamdır ki, qəmli xəyalın ilə” (<i>tərcümə edəni Q.Böyükəğa</i>)	163
Suda boğulmuş (<i>tərcümə edəni A.Səhhət</i>)	164
Çiçək (<i>tərcümə edəni M.Rahim</i>)	167
“Gürcüstanın təpələri üstə qonmuş zülmət, duman” (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	167
Kalmık qızına (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	168
Hafizə nəzirə (<i>tərcümə edəni T.Bayram</i>)	169
Qafqaz (<i>tərcümə edəni A.Səhhət</i>)	170
Uçqun (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	171
Qış səhəri (<i>tərcümə edəni Z.Cabbarzadə</i>)	172
“Mən sizi sevirdim: bəlkə məhəbbət” (<i>tərcümə edəni R.Nigar</i>)	173

1830

“İtirib ağlımı, dilimi birdən” (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	174
“Adımı neyləyirsən?. Uzaq sahilə qopan” (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	174
Şairə (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	175
Elegiya (<i>tərcümə edəni Q.Qasımzadə</i>)	176
İmzasız məktuba cavab (<i>tərcümə edəni Q.Qasımzadə</i>)	177
Zəhmət (<i>tərcümə edəni İ.Soltan</i>)	178
Çarskoye selo heykəli (<i>tərcümə edəni İ.Soltan</i>)	178
“O gözəl hüsnünü son dəfə, canan” (<i>tərcümə edəni Z.Cabbarzadə</i>)	179
“Daim bizim şeirimizə istehzaya cəhd edən” (<i>tərcümə edəni Z.Cabbarzadə</i>)	179
“İndi İstanbulu öyür kafirlər” (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	180
“Sən vətən eşqiylə tərk eləyərkən” (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	182
Mənim əslim (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	183
“Dayanıb başımı əymişəm yenə” (<i>tərcümə edəni M.Seyidzadə</i>)	185
Rusiyaya böhtan atanlara (<i>tərcümə edəni Z.Cabbarzadə</i>)	186

Borodinonun ildönümü (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	188
Əks-səda (<i>tərcümə edəni M.Seyidzadə</i>)	191

1832

“Çox söhbətlər elədin Homerlə təkləkdə sən” (<i>tərcümə edəni Ə.Ənvər</i>)	192
---	-----

1833

Qusar (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	193
“Qafiyəbaz fransız şairlərini döyən” (<i>tərcümə edəni Z.Cabbarzadə</i>)	197
“Parlayır çöllərdə bir gümüş kimi” (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	198
“Allah eləməsin, ağılı itirəm” (<i>tərcümə edəni E.Borçalı</i>)	199

1834

“Bizim aramızda o yaşayırdı” (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	200
---	-----

1835

Sərkərdə (<i>tərcümə edəni Ə.Tələt</i>)	201
Bulud (<i>tərcümə edəni M.Rahim</i>)	203

POEMALAR VƏ MƏNZUM ROMAN

Qafqaz əsiri (<i>tərcümə edəni M.Rahim</i>)	207
Baxçasaray çeşməsi (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	231
Qaraçılar (<i>tərcümə edəni M.Müşfiq</i>)	249
Yevgeni Onegin (<i>tərcümə edəni S.Vurğun</i>)	271
Tunc atlı (<i>tərcümə edəni M.Rzaquluzadə</i>)	463

DRAMLAR

Xəsis cəngavər (<i>tərcümə edəni T.Əyyubov</i>)	481
Motsart və Salyeri (<i>tərcümə edəni T.Bayram</i>)	502
Daş qonaq (<i>tərcümə edəni N.Rəfibəyli</i>)	516

NƏSR

Kapitan qızı (<i>tərcümə edəni Ə.Məmmədخانlı</i>)	555
---	-----

DÜNYA ƏDƏBİYYATI
KLASSİKLƏRİ

Aleksandr Sergeyeviç
PUŞKİN

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

Çapa imzalanmışdır 06.08.2009. Format 60×90 ¹/₁₆. Ofset çap üsulu.
Fiziki çap vərəqi 41,5. Sifariş 138. Tiraj 7000.

"Şərq-Qərb" ASC-də çap olunmuşdur
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17
Tel.: (+994 12) 474-75-62
Faks: (+994 12) 470-18-49
e-mail: sharq.qarb@gmail.com